

Opavská
historická
sympozia

II.

**OPAVŠTÍ
PŘEMYSLOVCI
V DĚJINÁCH
A KULTUŘE**

**OPAWSCY
PRZEMYSŁIDZI
W DZIEJACH
I KULTURZE**

edice Opavská
historická
sympozia
II.

Bogusław Czechowicz – Ilona Matejko-Peterka – Bogdan Kloch – Jerzy Sperka (edd.)

**OPAVŠTÍ
PŘEMYSLOVCI
V DĚJINÁCH
A KULTUŘE**

**OPAWSCY
PRZEMYŚLIDZI
W DZIEJACH
I KULTURZE**

Opava – Katowice 2022

EDICE OPAVSKÁ HISTORICKÁ SYMPOZIA / Svazek 2

Vznik publikace byl podpořen v rámci projektu Rozvoj vzdělávání na Slezské univerzitě v Opavě, registrační číslo CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002400.

Publikacja powstała dzięki wsparciu w ramach projektu Rozvoj vzdělávání na Slezské univerzitě v Opavě, numer rejestracyjny CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002400.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Recenzenti / Recenzenci:

prof. dr hab. Idzi Panic

prof. PhDr. David Papajík, Ph.D.

Editoři / Redaktoři:

Bogusław Czechowicz, Ilona Matejko-Peterka, Bogdan Kloch, Jerzy Sperka

Autoři / Autorzy:

Bogusław Czechowicz, Radek Fukala, Wacław Gojniczek, Bogdan Kloch, Irena Korbelářová, Ilona Matejko-Peterka, Borys Paszkiewicz, Iwona Pietrzyk, Anna Pobóg-Lenartowicz, David Radek, Jerzy Rajman, Jerzy Sperka, Marek Starý, Marek L. Wójcik, Rudolf Žáček

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**
FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

© Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě, Ústav historických věd,
Výzkumné centrum pro kulturní dějiny Slezska a střední Evropy (1000–1800)

© Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Humanistyczny, Instytut Historii

Opava – Katowice 2022

© Autoři / Autorzy, 2022

© Slezská univerzita v Opavě, 2022

© Uniwersytet Śląski w Katowicach, 2022

ISBN 978-80-7510-516-5, Slezská univerzita v Opavě (print)

ISBN 978-80-7510-517-2, Slezská univerzita v Opavě (online)

ISBN 978-83-932082-6-5, Uniwersytet Śląski w Katowicach (print)

obsah / spis treści

BOGUSŁAW CZECHOWICZ – ILONA MATEJKO-PETERKA – BOGDAN KLOCH – JERZY SPERKA: Úvod / Wstęp	9
•••	
I JERZY RAJMAN: Krakowskie konteksty Przemyślidów, książąt opawsko-raciborskich ...	15
II JERZY SPERKA: Przemyślidzi opawscy a Królestwo Polskie. Relacje polityczne od końca XIV do końca XV wieku	51
III RUDOLF ŽÁČEK: Markéta Opavská – milovaná, nebo podváděná manželka? Ke slezským partnerským svazkům Jana Jindřicha Lucemburského	79
IV MAREK STARÝ: Minstrberská epizoda v dějinách opavských Přemyslovců	95
V DAVID RADEK: Vztahy mezi opolskými Piastovci a opavskými Přemyslovci v druhé polovině 15. století	117
VI ANNA POBÓG-LENARTOWICZ: Magdalena, matka ostatních Przemyślidów	129
•••	
VII ILONA MATEJKO-PETERKA: Tarcze, orły i bawole rogi. Wokół pieczęci Przemyślidów opawsko-raciborskich	149
VIII IWONA PIETRZYK: „ <i>Tomu na swiedomie peczet nassy tomto listu rozkazali ysme przywiesyti.</i> ” O wzajemnej relacji pomiędzy pieczęciami a dokumentami Przemyślidów opawskich linii raciborskiej	183
IX BORYS PASZKIEWICZ: Mikołaj – ale który? O tajemniczych halerzach znalezionych w Krakowie	199
•••	
X BOGDAN KLOCH: Ramy <i>sacrum</i> w przestrzeni Księstwa Raciborskiego czasów Przemyślidów opawskich i jego związku z dynastią	213
XI MAREK L. WÓJCIK: Przemyślidki opawskie za klasztorną furta. Studium genealogiczno-statystyczne	239
•••	
XII RADEK FUKALA: Stavovství na Opavsku (1490–1542)	267
XIII WACŁAW GOJNICZEK: Społeczeństwo stanowe Księstwa Raciborskiego w dobie wymierania Przemyślidów	283

•••

XIV IRENA KORBELÁŘOVÁ: Růžová polévka a zelená omáčka, rybí želé a tuční kapouni.
Na okraj mezinárodních kulinárních zkušeností přemyslovských vévodů 303

XV BOGUSŁAW CZECHOWICZ: Železný, Pitomý, Pobožný, Hrbatý a další.
Degradovaná subdynastie opavských Přemyslovců jako podceňovaný politický
a kulturní faktor (nejen) slezských dějin 327

•••

Seznam zkratek / Wykaz skrótów 359

Prameny a literatura / Źródła i literatura 361

Summary 417

Seznam obrázků / Wykaz ilustracji 423

Autoři / Autorzy 427

Úvod

Bogusław Czechowicz – Ilona Matejko-Peterka – Bogdan Kloch – Jerzy Sperka

V roce 2021 uplynulo 500 let od smrti posledního člena dynastie Přemyslovců, přesněji – posledního představitele vedlejší linie starého českého královského rodu, jehož předkem byl Mikuláš I., nemanželský syn krále Přemysla Otakara. II. Po desetiletích zmatků se dočkal toho, že první panovník nové české dynastie Jan Lucemburský udělil v roce 1318 jeho synu Mikuláši II. v léno opavské vévodství v rámci moravského markrabství. O dvě desetiletí později se vláda Mikuláše II. rozšířila i na jedno ze slezských knížectví – Ratibořsko. Knižecí potomci si pak své dědictví dělili, ale po polovině 15. století o ně, ve víru komplikovaných politických poměrů nastolených v zemích Koruny české v roce 1348, postupně přicházeli. Časem se stále více také vymaňovali ze struktur Moravy a zřetelněji se integrovali s knížecím Slezskem. Poslední Přemyslovec zemřel jako slezský kníže roku 1521 ve Slezsku, kde v té době vládl i další leníci českého krále a České koruny: Piastovci (Lehnicko, Břežsko, Volovsko, Těšínsko), Poděbradové nebo Minstrberkové (Minstrbersko, Olešnicko), Hohenzollernové (Krosensko) a Vettinové (Zaháňsko).

Opavští Přemyslovci, i když koncem 15. století již v Opavě nevládli, byli stále knížaty pocházejícími ze starobylého královského rodu, dynastií sahající až do 9. století. Přesto jim historiografie nevěnovala takovou pozornost, kterou by si zasloužili. Když se podíváme na dvě syntézy českých dějin vydané v roce 2020, při hledání informací o opavských Přemyslovcích, a zejména o pozdějších generacích rodu, můžeme pocítit zklamání. V knize Jana Rychlíka a Władimira Penczewa *Dějiny Čech* potomci Mikuláše I. zmizeli už z odstavců věnovaných období před polovinou 14. století.¹ V díle Petra Jokeše *Czesi. Przewodnik po historii narodu i państwa* je tomu podobně.² V tomto ohledu lépe vypadají *Velké dějiny zemí Koruny české* nakladatelství Paseka³ a syntézy dějin Slezska, byť zájem badatelů vesměs pokrýval pouze první tři až čtyři generace

---

1 RYCHLÍK, Jan – PENCZEWA, Władimir: *Historia Czech*. Wrocław 2020, poslední zmínka na s. 126.

2 JOKEŠ, Petr: *Czesi. Przewodnik po historii narodu i państwa*. Kraków 2020, poslední zmínka na s. 100.

3 Jen pro příklad – svazek týkající se let 1437–1526 uvádí okolnosti, za kterých žil poslední z rodu, kníže Valentin Hrbatý: ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena: *Velké dějiny zemí Koruny české*. 6: *1437–1526*. Praha – Litomyšl 2007, s. 584–585.

opavských Přemyslovců a v nejlepším případě byla zaznamenána smrt posledního příslušníka rodu Valentina v roce 1521.⁴ Čím více se však perspektiva zužovala, tím více bylo Přemyslovců na stránkách knih, jak dokládá monografie o dějinách Horního Slezska z roku 2011, kterou připravil tým českých, německých a polských badatelů.⁵ Samozřejmě lze a je třeba diskutovat o roli posledních generací dynastie v dějinách Slezska, Moravy a především českého státu jako celku. Tato publikace slouží k oživení takové diskuse. Jsme přesvědčeni, že její bilingvní charakter nikoho neodradí – zejména na česko-polském pomezí ve smyslu státním, a slezsko-slezském pomezí ve smyslu regionálním a historickým. Máme zde studie badatelů z center slezských (Opava, Opolí, Katovice, Rybník, Vratislav), českých (Praha, Ústí nad Labem) a polských (Krakov, Varšava). Máme různé výzkumné perspektivy, různé druhy pramenů, ze kterých autorky a autoři vycházeli, proto i mnohostranný přístup, možná až mozaiku, i když rozhodně ne úplnou. Nejde totiž o syntézu věnovanou opavským Přemyslovcům, ale o vhléd do problematiky, která v současnosti – 500 let po smrti Valentina opavsko-ratibořského – zajímá historiky, historiky umění a archeology. Doufáme, že jej ocení jak odborníci, tak i laičtí zájemci o minulost a to, co nám zanechala.

Knihla vznikla jako výsledek spolupráce tří institucí: Ústavu historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě, kde se po desetiletí rozvíjí výzkum opavské větve Přemyslovců, Historického ústavu Slezské univerzity v Katovicích, na němž se tento výzkum v posledních letech výrazně zintenzívnil, a Muzea P. Emila Drobného v Rybníku, v jednom z měst zapsaných do dějin opavských potomků Přemysla Otakara II., v němž je přemyslovské dědictví objektem dlouhodobého badatelského zájmu.

Česko-polský svazek vydaný v rámci ediční řady *Opavská historická symposia* postavil editory knihy před několik redakčních dilemat, která by zde – zejména pro polského čtenáře – měla být zmíněna. Je použita česká ediční norma Ústavu historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě, což vysvětluje polské ediční praxi neznámé pravidlo označování citace určité části díla kurzívou a uvozovkami zároveň, stejně jako umístění čísla poznámky za interpunkční znaménko, nikoli před ně. Použita byla pestrá paleta archivních pramenů, jejichž znění se odvíjelo od země, ve které se daná instituce nachází.

-
- 4 ŽERELIK, Rościsław: *Dzieje Śląska do 1526 roku*. In: Historia Śląska. Czapliński, Marek (ed.), Wrocław 2002, s. 94, 147. Opavští Přemyslovci se neobjevili na stránkách syntézy: CONRADS, Norbert: *Książęta i stany. Historia Śląska 1469–1740*. Wrocław 2008. V tomto ohledu mnohem lépe vypadají publikace českých badatelů, nejčastěji spojených s výzkumným centrem v Opavě, např. FUKALA, Radek: *Slezsko. Neznámá země Koruny české. Knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740*. České Budějovice 2007, např. s. 44, 54, 146, 221, 222–229, 238; TÝŽ: *Slezsko na prahu novověku*. In: Slezsko v dějinách českého státu. 2: 1490–1763. Jirásek, Zdeněk (ed.), Praha 2012, s. 7, 8, 19, 25, 28, 31.
- 5 ČAPSKÝ, Martin: *Górny Śląsk w okresie późnego średniowiecza (1327–1526)*. In: Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu. Bahlcke, Joachim – Gawrecki, Jan – Kaczmarek, Ryszard (edd.), Gliwice 2011, např. s. 117–122, 126, 128–133, 135; FELSKAU, Christian-Frederick: *Od panowania Ferdynanda I do wojny trzydziestoletniej (1526–1618)*. In: TAMTÉŽ, s. 140, 141.

Wstęp

Bogusław Czechowicz – Ilona Matejko-Peterka – Bogdan Kloch – Jerzy Sperka

W 2021 roku minęło 500 lat od śmierci ostatniego przedstawiciela dynastii Przemysłidów, a ściślej – ostatniego reprezentanta bocznej linii starego czeskiego rodu królewskiego, którego protoplastą był Mikołaj I, syn z nieprawego łoża króla Przemysła Otakara II. Po dekadach zamętu, doczekał on tego, że pierwszy władca nowej czeskiej dynastii, Jan Luksemburski nadał jego synowi Mikołajowi II w 1318 roku w lenno Księstwo Opawskie, wykrojone z Margrabstwa Morawskiego. O dwie dekady później władztwo Mikołaja II rozszerzyło się też o jedno z księstw śląskich – Raciborskie. Potomkowie księcia dzielili potem ojcowiznę, a po połowie XV wieku tracili ją jednak stopniowo w wirze skomplikowanych relacji politycznych w utworzonej w 1348 roku Koronie Czeskiej. Stopniowo też coraz bardziej emancypowali się ze struktur Moraw i wyraźniej integrowali się z książęcym Śląskiem. Ostatni Przemysłida umierał w 1521 roku nie tylko na Śląsku, ale także jako książę śląski, gdzie rządzili w tym czasie także inni lennicy króla czeskiego i Czeskiej Korony: Piastowie (Legnickie, Brzeskie, Wołowskie, Cieszyńskie), Podiebradowie (Ziębickie, Oleśnickie), Hohenzollernowie (Krośnieńskie) i Wettynowie (Żagańskie).

Opawscy Przemysłidzi, choć u schyłku XV wieku nie rządzili już nawet w Opawie, wciąż byli książętami z prastarego królewskiego rodu, dynastii o początkach sięgających IX wieku. Mimo to historiografia raczej ich nie rozpieszczała. Kiedy spojrzymy na dwie wydane w 2020 roku syntezy czeskich dziejów, to szukając informacji o Przemysłidach opawskich, a zwłaszcza o późniejszych pokoleniach rodu, możemy się poczuć rozczarowani. W książce Jana Rychlíka i Władimira Penczewa *Historia Czech* już potomkowie Mikołaja I wypadli z opowieści o przeszłości przed połową XIV wieku.⁶ W pracy Petra Jokeša *Czesi. Przewodnik po historii narodu i państwa* jest podobnie.⁷ Lepiej pod tym względem przedstawiają się *Wielkie dzieje krajów Korony Czeskiej* wydawnictwa Paseka⁸ oraz syntezy dziejów Śląska, choć zainteresowanie badaczy na ogół obejmowało tylko pierwsze 3–4 generacje Przemysłidów opawskich

---

6 RYCHLÍK, Jan – PENCZEW, Władimir: *Historia Czech*. Wrocław 2020, ostatnia wzmianka na s. 126.

7 JOKEŠ, Petr: *Czesi. Przewodnik po historii narodu i państwa*. Kraków 2020, ostatnia wzmianka na s. 100.

8 Tylko dla przykładu – w tomie dotyczącym lat 1437–1526 przedstawiono okoliczności, w jakich żył i zmarł ostatni z rodu, książę Walentyn Garbaty: ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena: *Velké dějiny země Koruny české. 6: 1437–1526*. Praha – Litomyšl 2007, s. 584–585.

i co najwyżej odnotowywano zgon ostatniego z rodu, Walentyna w 1521 roku.⁹ Jednak im bardziej perspektywa się zawężała, tym Przymyslidów na kartach opracowań było więcej, jak tego dowodzi monografia dziejów Górnego Śląska z 2011 roku, opracowana przez zespół badaczy czeskich, niemieckich i polskich.¹⁰ Oczywiście można i należy dyskutować nad rolą ostatnich pokoleń dynastii w dziejach Śląska, Moraw, a zwłaszcza państwa czeskiego jako całości. I właśnie temu, by dyskusję taką ożywić, służy niniejsza publikacja. Jesteśmy przekonani, że jej dwujęzyczny charakter niko- go – szczególnie na pograniczu czesko-polskim w sensie państwowym, a na pograniczu śląsko-śląskim w znaczeniu regionalnym i historycznym – nie odstraszy. Mamy tu opracowania badaczy z ośrodków śląskich (Opawa, Opole, Katowice, Rybnik, Wrocław) oraz czeskich (Praga, Uście nad Łabą) i polskich (Kraków, Warszawa). Mamy różne perspektywy badawcze, różny fundament źródeł, na których się opiera- no, zatem – ujęcie wielostronne, może nawet mozaikowe, choć z pewnością nie kom- pletne. Nie jest to bowiem synteza poświęcona opawskim Przemyslidom, ale wgląd w te zagadnienia, które w danej chwili – w 500 lat po śmierci Walentyna opawsko-ra- ciborskiego – absorbowwały historyków, historyków sztuki i archeologów. Mamy na- dzieję, że znajdzie ona uznanie wśród fachowców oraz miłośników przeszłości i tego, co nam ona w spadku pozostawiła.

Książka powstała jako owoc współpracy trzech instytucji: Instytutu Nauk Histo- rycznych Wydziału Filozoficzno-Przyrodniczego Uniwersytetu Śląskiego w Opa- wie, w którym od dekad rozwijane są badania nad miejscową gałęzią przemyslidz- kiego rodu, Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, w którym badania takie zostały w ostatnich latach silnie zintensyfikowane oraz Muzeum im. O. Emila Drobrego w Rybniku – w jednym z miast wpisanych w dzieje opawskich potomków Przemysła Otakara II, gdzie także od dawna zajmowano się przemyslidz- kim dziedzictwem.

---

9 ŻERELIK, Rościśław: *Dzieje Śląska do 1526 roku*. In: Historia Śląska. Czapliński, Marek (ed.), Wrocław 2002, s. 94, 147. Opawscy Przymyslidzi w ogóle nie pojawili się na kartach syntezy: CON- RADS, Norbert: *Książęta i stany. Historia Śląska 1469–1740*. Wrocław 2008. Znacznie lepiej jest pod tym względem w pracach badaczy czeskich, najczęściej związanych z opawskim ośrodkiem na- ukowym; np. FUKALA, Radek: *Slezsko. Neznámá země Koruny české. Knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740*. České Budějovice 2007, np. s. 44, 54, 146, 221, 222–229, 238; TENŽE: *Slezsko na prahu novověku*. In: *Slezsko v dějinách českého státu. 2: 1490–1763*. Jirásek, Zdeněk (ed.), Praha 2012, s. 7, 8, 19, 25, 28, 31.

10 ČAPSKÝ, Martin: *Górný Śląsk w okresie późnego średniowiecza (1327–1526)*. In: Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu. Bahlcke, Joachim – Gawrecki, Jan – Kaczmarek, Ryszard (edd.), Gliwice 2011, np. s. 117–122, 126, 128–133, 135; FELSKAU, Christian-Frederick: *Od panowania Ferdynanda I do wojny trzydziestoletniej (1526–1618)*. In: TAMŽE, s. 140, 141.

Czesko-polski tom wydany w serii *Opawskich Sympozjów Historycznych* postawił przed redaktorami kilka dylematów natury redakcyjnej, o których – zwłaszcza dla polskiego Czytelnika – należy tu wspomnieć. Zasadniczo przyjęto stosowanie czeskiej normy redakcyjnej stosowanej w pracach wydawanych przez Instytut Nauk Historycznych Wydziału Filozoficzno-Przyrodniczego Uniwersytetu Śląskiego w Opawie i tym tłumaczy się obce polskim zasadom oznaczanie cytowanych fragmentów jak kursywą, tak i cudzysłowem, jak też umieszczanie numeru przypisu po znaku interpunkcyjnym, a nie przed nim (tak zakłada czeska norma językowa). Zastosowano też zróżnicowany zapis dotyczący źródeł archiwalnych, uzależniając jego brzmienie od tego, na terenie jakiego państwa znajduje się dana instytucja.

•••

Krakowskie konteksty Przemyślidów, książąt opawsko-raciborskich

Jerzy Rajman

Władztwo Przemyślidów pod względem kościelnym przedstawiało pograniczny twór obejmujący tereny trzech diecezji – ołomunieckiej, wrocławskiej i krakowskiej. Naturalnym obszarem styczności między Przemyślidami, a biskupem krakowskim były wszystkie sprawy o mianowanie proboszczów w kościołach diecezji krakowskiej znajdujących się we władztwie książęcym.¹ Krakowskie konteksty Przemyślidów, książąt opawskich i raciborskich,² rozumiem jako związane z Krakowem okoliczności

-
- 1 Z takim przypadkiem mamy do czynienia np. w 1471 r., kiedy Waclaw, książę opawsko-raciborski i pan na Pszczynie wraz z Grzegorzem i Stanisławem z Klimontowa oraz Stefanem Korczem z Siedlca zaprezentowali biskupowi księdza Waclawa z Wodzisławia (dziś Wodzisławia Śląskiego) jako kandydata na plebana w Mysłowicach, AKM, Acta Episcopatus Cracoviensis (dalej tylko Ep.) 3, k. 60. Z 10 lipca 1490 r. pochodzi wzmianka o tym, że książę raciborski wysłał list do biskupa w sprawie jednego z poddanych we wsi Jemielin (koło Jaworzna), AKM, Ep. 4, k. 53.
  - 2 Daty życia i panowania, filiacje i liczebniki przypisane poszczególnym książętom z dynastii Przemyślidów przyjmuję za genealogiami tej dynastii, zob. WEGENER, Wilhelm: *Die Herzöge von Troppau und Leobschütz, Jägerndorf und Ratibor des Stammes der Přemysliden 1278–1521*. Göttingen 1964², s. 17–20 oraz CHOCHOLATÝ, František: *Genealogie opavských Přemyslovců 1255–1525*. Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze, 6. řada, září 1978. W polskiej literaturze zob. BARCIAK, Antoni (ed.): *Książęta i książęta Górnośląska*. Katowice 1995; zob. także biogramy niektórych książąt w zbiorze GRUCHOT, Katarzyna – WAWOCZNY, Grzegorz (edd.): *Raciborzanie Tysiąclecia. Słownik biograficzny*. Racibórz 2002. Ogólny zarys ich polityki i dziejowej roli przedstawił N. Mika (MIKA, Norbert: *Przemyślidzi opawsko-raciborscy. Blaski i cienie panowania*. Ziemia Raciborska 9, 2006, s. 41–56) oraz J. Sperka (SPERKA, Jerzy: *Władysław, książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski, (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401)*. Kraków 2012; TENŻE: *Średniowiecze (do 1517 roku)*. In: Pszczyna. Monografia historyczna. 1, Kaczmarek, Ryszard – Sperka, Jerzy (edd.), Pszczyna 2014; TENŻE: *Kazimierz Jagiellończyk wobec książąt i księstw górnośląskich. Zarys relacji politycznych*. In: Jagiellonowie i ich świat. Dynastia królewska w drugiej połowie XV i w XVI wieku. Czwojdrak, Bożena – Sperka, Jerzy – Węcowski,

ich działalności. Chciałbym ukazać wszystkie, o ile się da, przejawy ich relacji z tym ośrodkiem, ujawniające się w źródłach od końca XIII do pierwszej ćwierci XVI wieku. Perspektywa czasowa jest zatem bardzo obszerna. Interesują mnie te sfery ich działalności, które ukazują źródła powstałe w Krakowie. Stawiam pytania o to, na ile Przemysłidzi byli znani w stolicy Królestwa Polskiego. Za szczególnie ważne zagadnienia uważam ich wizyty w niej, relacje i związki rodzinne z elitami mieszczańskimi i duchownymi, z dworem królewskim i wreszcie udział Przemysłidów w fundacjach kościelnych na terenie Krakowa. Jest oczywiste, że wizyty książąt i księżnych w stolicy były często związane z wydarzeniami politycznymi, ale chciałbym ukazać bardziej prywatną, sąsiedzką stronę tych wydarzeń.

Relacje z Krakowem nawiązał już protoplasta książąt opawskich, książę Mikołaj I. Źródła jego dotyczące są bardzo skąpe, ale pozwalają stwierdzić, że w otoczeniu księcia znalazł się jeden z kanoników kapituły krakowskiej. Biskup i kapituła krakowska były filarem władzy króla Wacława II w Polsce.³ Rządził on, jak wiadomo, poprzez starostów. Trzecim z nich był Mikołaj książę opawski, który z powodu opozycyjnej postawy popadł w niełaskę króla Wacława II i został niejako zesłany do Krakowa.⁴ Jego poprzednik, starosta Tasso z Visemburga, poświadczony był na urządzie 1 sierpnia

---

Piotr (edd.), Kraków 2015, s. 91–116; TENŹE: *Koligacje rodzinne Przemysłidów opawskich linii raciborskiej z możnowładztwem Królestwa Polskiego do początku XVI wieku*. Średniowiecze Polskie i Powszechnie 11 (15), 2019, s. 183–219; TENŹE: *Księstwo karniowsko-rybnickie i jego losy do początku XVI wieku*. Średniowiecze Polskie i Powszechnie 12 (16), 2020, s. 96–120; TENŹE: *Małżeństwa Mikołaja V księcia opawsko-raciborskiego pana na Rybniku (zm. 1452 r.)*. In: *Silesia – Polonia – Europa*. Sperka, Jerzy (ed.), Katowice – Bielsko-Biała 2019, s. 249–262. Dyplomatyką zajęła się I. Pietrzyk, PIETRZYK, Iwona: *Kancelaria i dokument Przemysłidów opawskich w XIV i początkach XV wieku*. Katowice 2008; zob. także KONVIČNÁ, Jana: *Opavsko – Morava, nebo Slezsko? (Několik poznámek k politicko-správnímu vývoji Opavska do konce husitských válek)*. In: *Korunní země v dějinách českého státu. 1: Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku*. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném dne 4. června 2002 na FF UK. Bobková, Lenka – Fantysová-Matějková, Jana – Zdichynec, Jan (edd.), Ústí nad Labem 2003, s. 59–76; o uposażeniu książąt opawskich na żupach krakowskich pisał ČAPSKÝ, Martin: *Opavské vévodství v roli brány obchodu se solí (poznámky k úloze opavských měšťanů v dálkovém obchodu s Polskem)*. In: *Korunní země v dějinách českého státu 1*, s. 77–95.

3 Król Wacław II przywilejami wydanymi 1 września 1291 r. w Litomyślu i 13 czerwca 1294 r. w Pradze, potwierdził biskupowi i kapitule krakowskiej stałe uposażenie w wysokości 200 grzywien z żup krakowskich, KDKK 1, nr 95 i 97.

4 WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, s. 17–20; BARCIAK (ed.): *Książęta i księżne*, s. 93; WIHODA, Martin: *Mikuláš I. Opavský mezi Přemyslovci a Habsburky*. Český časopis historický 99, 2001, č. 2, s. 209–230, zwłaszcza s. 225 i 229; zob. także STŘEŠTÍKOVÁ, Markéta: *Králův syn. Dětství a jinošství Mikuláše I. Opavského*. In: *Opava. Sborník k dějinám města 3*, Opava 2003, s. 12–16 oraz KONVIČNÁ, Jana: *Dynastické počátky opavských Přemyslovců a jejich vazby na politiku českých králů*. *Paginae historiae* 4, 1996, s. 5–38.

1294 roku,⁵ Mikołaj zaś został starostą przed 29 marca 1295 roku.⁶ Wówczas to zostały zapoczątkowane bliższe relacje między Przemyślidą-starostą, a krakowskim duchowieństwem.⁷ Mikołaj I jako książę opawski i starosta krakowski, 29 marca 1295 roku wystawił w Krakowie dokument. Stwierdził w nim, że zważywszy na zasługi Michała, kantora kapituły krakowskiej, uwalnia jego wieś Czuszów od powinności skarbowych i sądownictwa urzędników książęcych.⁸ Na podkreślenie zasługuje fakt, że kantor kapituły katedralnej, kanonik Michał wystąpił w tym dokumencie jako kapelan starosty Mikołaja. Jest to pierwsza wzmianka o krakowskich rządach starosty, księcia Mikołaja. Niewiele da się na tej podstawie stwierdzić, poza tym, że kapelanem księcia Mikołaja był wysokiej rangi duchowny krakowski. Kapelanem tym został przed 29 marca 1295 roku.⁹

Książę-starosta Mikołaj zapoczątkowuje także serię niezwykle licznych wzmianek o książętach z linii Przemyślidów w powstałym w Krakowie wielkim dziele Jana Długosza. Czytamy tam, że Mikołaj został starostą krakowskim w 1301 roku, jako następcą Hinka z Dubé. *Dux Oppawie* to tytuł, który zdaniem Długosza, nosił Mikołaj. Zarówno data, jak i rzekome następstwo po Hinku z Dubé nie są prawidłowe. Usunięcie księcia Mikołaja z starostwa datuje również błędnie na rok 1303.¹⁰ Przemysłowi, księciu opawsko-raciborskiemu, Długosz niezgodnie z prawdą przypisał piastowską fundację klasztoru dominikanek Świętego Ducha, mylnie przy tym podając datę

---

5 Z 1 sierpnia 1294 r. pochodzi dokument Tasso z Visemburga starosty, wystawiony w Krakowie, KDM 2, nr 527. Jako jego kapelan występuje tam nieznan bliżej Teodoryk. Nie wiemy, czy był to duchowny krakowski, z całą pewnością można powiedzieć, że nie był kanonikiem kapituły katedralnej.

6 KDKK 1, nr 100.

7 W tym samym czasie (1295) zapoczątkowana została inna, ważna relacja między Raciborzem a Małopolską. Piastowski książę Przemysł ufundował szpital w Raciborzu, a jego patronat nadał swemu kapelanowi Henrykowi, zarazem prepozytowi klasztoru bożogrobców w Miechowie i jego następcom (*Schlesisches Urkundenbuch*. 6, IRGANG, Winfried (ed.), Köln – Weimar – Wien 1998, nr 209). Dodam także, że mieszczanie z Opawy bardzo często się osiedlali w Krakowie. Już w pierwszej połowie XIV w. widzimy dwóch z nich w najważniejszych agendach władzy – w radzie i ławie krakowskiej. Przygotowuję do druku artykuł poświęcony wieloletnim związkom między mieszczaństwem obu miast.

8 KDKK 1, nr 100; por. LESZCZYŃSKA-SKRĘTOWA, Zofia: *Czuszów*. In. Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu. 1/3, Laberschek, Jacek – Leszczyńska-Skrętowa, Zofia – Sikora, Franciszek (edd.), Wrocław 1985, s. 480. O tym dokumencie, ale bez szczegółów WIHODA: *Mikuláš I. Opavský*, s. 225.

9 W dokumencie z 9 maja 1294 r. (ZDM 4, nr 887) i 29 marca 1295 r. (KDKK, nr 100) świadkował Piotr, kustosz katedry krakowskiej, który zastąpił na tej godności kustosza Michała, poświęconego w 1286 r. (KDKK 1, nr 88). Dnia 29 stycznia 1295 r. Michał kantor i Piotr kustosz świadkowali w dokumencie Henryka prepozyta miechowskiego (KDM 2, nr 529). Biorąc pod uwagę hierarchię prałatur kapitulnych można przypuszczać, że kustosz Michał znany z 1286 r. to późniejszy kantor Michał, kapelan księcia Mikołaja I. Jako kantor Michał poświadczony jest jeszcze w 1303 r. (KDKK 1, nr 106).

10 *Joannis Dlugossii Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*. Lib. 9–12, Varsaviae – Cracoviae 1975–2005, Lib. 9, s. 17, 23.

1336.¹¹ Mimo swego wyczulenia na sprawy śląskie, nie podał Długosz nawet tak ważnego faktu, jak przejęcie Księstwa Raciborskiego po śmierci Piasta Leszka w 1336 roku przez Mikołaja II opawskiego,¹² ani wyprawy polskiej w 1345 roku. Tegoż Mikołaja II opisał pod 1336 rokiem jako grabieżcę należącego do dominikanek raciborskich Baborowa,¹³ i w tym tylko kontekście wymienił, jako jego synów, książąt Waclawa i Janusza.¹⁴ Wzmianka o Mikołaju II (†1365) pojawia się w relacji Długosza jeszcze pod 1381 rokiem, kiedy wspomniął on, że żoną księcia mazowieckiego Siemowita była córka „*Nicolai ducis Oppawie*”.¹⁵ Problematyczna jest relacja Długosza, iż książęta opawscy Mikołaj i Wilhelm w 1390 roku zaatakowali Księstwo Opolskie z rozkazu króla Waclawa.¹⁶ Długosz nie objaśnił ich filiacji. Jeśli przyjąć, że data działań zbrojnych na Opolszczyźnie jest prawidłowa, to ów Mikołaj może być tożsamy jedynie z Mikołajem III, synem Mikołaja II.¹⁷ W działaniach w 1390 roku nie mógł brać udziału książę Wilhelm,¹⁸ raczej należałoby przyjąć, że był to książę Przemek, syn Mikołaja II (a więc i brat wspomnianego dopiero co Mikołaja III).¹⁹ Błędy w odniesieniu do Przemyślidów czternastowiecznych, jakie można dostrzec w głównym dziele krakowskiego kanonika, są poniekąd wynikiem ich nikłych kontaktów ze stolicą, a co za tym idzie, brakiem źródeł krakowskich z tego okresu.

Radykalną zmianę perspektywy źródłowej przynosi pojawienie się w Krakowie i innych ośrodkach Małopolski nowego rodzaju źródeł w postaci rachunków. Ich lek-

-
- 11 TAMŻE, Lib. 9, s. 191. Faktycznie była to fundacja Przemysła, Piasta na Księstwie Raciborskim, sfinalizowana w 1306 r.
  - 12 Por. MIKA, Norbert: *Przejęcie księstwa raciborskiego przez władcę opawskiego Mikołaja II*. In: Opava. Sborník k dějinám města 2, Opava 2000, s. 11–13. Mikołaja II jako polityka, który przysłużył się zbliżeniu książąt górnośląskich do króla Czech, ukazał ČAPSKÝ, Martin: *Górný Šlask w okresie późnego średniowiecza (1327–1526)*. In: Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu. Bahlcke, Joachim – Gawrecki, Dan – Kaczmarek, Ryszard (edd.), Gliwice 2011, s. 118.
  - 13 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 9, s. 191 podał nazwę *Baworow*, a więc zbliżoną do czeskiej formy *Bavorov*. Mikołaj II opawsko-raciborski był synem Mikołaja I opawskiego. Zmarł w 1365 r., WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, s. 17–20.
  - 14 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 9, s. 191. Chodzi tu o Jana I opawsko-karniowsko-raciborskiego (zm. 1380–1382) i Waclawa I opawskiego (zm. ok. 1381 r.), zob. WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, s. 17–20.
  - 15 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 10, s. 77. Chodzi tu oczywiście o Eufemię, córkę Mikołaja II, która wyszła za Siemowita III księcia mazowieckiego. Wiadomość tę Długosz zaczerpnął z *Kronika Jana z Czarnkowa*. SZLACHTOWSKI, Jan (ed.). In: *Monumenta Poloniae Historica* 2, Lwów 1872, s. 693.
  - 16 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 10, s. 186. Na nieścisłości zwracał uwagę SPERKA: *Władysław, książę opolski*, s. 182–183.
  - 17 W indeksie do 10 księgi *Joannis Dlugossii Annales* (zob. s. 353, przyp. 53) Mikołaja zidentyfikowano jako zmarłego w 1437 r. Mikołaja, księcia opawskiego, syna Przemka opawskiego. Identyfikacja ta wskazuje na Mikołaja IV, ten jednak urodził się ok. 1400 r., nie mógł więc brać udziału w wojnie w 1390 r.
  - 18 Urodził się w 1410 r., BARCIAK (ed.): *Książęta i księżne*, s. 116.
  - 19 Por. BARCIAK (ed.): *Książęta i księżne*, s. 99, gdzie jako daty ramowe jego życia podaje się ok. 1365–1433.

tura sprawia wrażenie, że intensywne relacje z Krakowem były udziałem dopiero Jana II księcia opawsko-raciborsko-karniowskiego,²⁰ nie zaś jego poprzedników. W 1389 roku odnotowano w rachunkach królewskich, że z końcem sierpnia królowa Jadwiga wraz ze swoim dworem powróciła z podróży do Opawy, ale na kolację zdążyła do Krakowa.²¹ Wynika stąd, że odwiedziła księcia Jana II w stolicy jego księstwa. O intensywnych relacjach z księciem Janem II świadczą także rachunki krakowskiej rady miejskiej. W 1390 roku niewymienionemu z imienia księciu Raciborza miasto ofiarowało 10 garnców wina.²² W tym samym roku miasto opłacało kilkakrotnie podróże posłańca, który woził „do księcia Jana z Raciborza” pisma królewskie oraz do „panów Moraw”.²³ Rok później miasto wydatkowało na podróże aż 20 wysłańców, którzy mieli przeprowadzić rozpoznanie w ziemiach księcia raciborskiego i opawskiego.²⁴ Ta ewidentna misja szpiegowska, którą odnotowały rachunki rady miejskiej, miała zapewne związek z działaniami wojennymi księcia Jana wymierzonymi w dobra biskupstwa krakowskiego.²⁵ Miasto opłacając szpiegów współpracowało ze swoim biskupem. Do zniszczenia klucza lipowieckiego i sławkowskiego, należących do biskupstwa krakowskiego, przyznał się osobiście książę Jan II w dokumencie wystawionym w Raciborzu 23 sierpnia 1391 roku.²⁶ Co ciekawe, o najeździe tym nie wspomniał Długosz, choć był ogromnie wyczulony na kwestię niszczenia dóbr kościelnych. W rachunkach rady miejskiej notowane są także opłaty dla posłańca Paszka, który pojechał dwa razy z pismem króla Władysława do księcia raciborskiego, dla posłańca z pismem królowej do tegoż księcia oraz z pismami króla do książąt oświęcimskich, raciborskich

---

20 Książę Jan II, syn Jana I, wnuk Mikołaja II. Panował w Księstwie Opawsko-Karniowsko-Raciborskim od ok. 1380–1382 (orientacyjna data śmierci jego ojca) do swojej śmierci w 1424 r. W historiografii występuje często z przydomkiem *Żelazny* (przydomka tego nie znają źródła krakowskie). Zob. jego biogram w książce BARCIAK (ed.): *Książęta i księżne*, s. 58–59 oraz studium PIETRZYK, Iwona: *Jan II opawsko-raciborski jako starosta kłodzki*. In: Korunní země v dějinách českého státu. 2: Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném ve dnech 12. a 13. května 2004 v Clam-Gallasově paláci v Praze. Bobková, Lenka – Konvičná, Jana – Březina, Luděk – Wojtučka, Jana (edd.), Praha 2005, s. 57–68. Zarys dziejów jego księstwa opracował SPERKA: *Księstwo karniowsko-rybnickie*, s. 96–120.

21 *Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388–1420*. PIEKOSIŃSKI, Franciszek (ed.), Kraków 1896, s. 33–34 (w rachunkach podrzectwa niepołomskiego). Pomięta pobyt królowej w Opawie RUTKOWSKA, Grażyna: *Itinerarium królowej Jadwigi 1384–1399*. In: Dzieło Jadwigi i Jagiełły. W sześćsetlecie chrztu Litwy i jej związków z Polską. Biliński, Wojciech (ed.), Warszawa 1989, s. 204–223.

22 NKiRK 2, s. 228.

23 NKiRK 2, s. 230.

24 *20 nuncciis ad explorandum in terra ducum Ratiboriensis et Oppaviensis*, NKiRK 2, s. 233.

25 Rozpoznanie nastrojów w Księstwie Raciborskim mogło mieć związek także z polityką Krakowa wobec Księstwa Opolskiego, zob. SPERKA, Jerzy: *Wojny Władysława Jagiełły z księciem opolskim Władysławem (1391–1396)*. Cieszyn 2003. O rozpoznawaniu nastrojów jako istotnym czynnikiem wpływającym na podjęcie decyzji pisał Długosz *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 11–12, s. 213.

26 KDKK 2, nr 381.

i cieszyńskich.²⁷ Wszystko to miało zapewne na celu doprowadzenie do ugody księcia z biskupem.

Dnia 4 września 1391 roku książę Jan II był w Krakowie i wystawił tu dokument poświadczający nadanie biskupowi krakowskiemu, jako ekwiwalent za zniszczenia dóbr biskupich, wsi Imielin, Chełm i Kosztowy (w okręgu pszczyńskim). Jest to potwierdzenie cesji z 23 sierpnia. Nowością jest oświadczenie księcia Jana w Krakowie, że w zamian za te trzy wsie przyjął 500 grzywien od biskupa krakowskiego.²⁸ Doszło zatem do kompromisowego rozwiązania. Biskupstwo uzyskało ekwiwalent za straty i powiększyło wydatnie swoją włość w rejonie Jaworzna, książę zaś otrzymał sporą sumę w gotówce. Jest to drugi z znanych mi dokumentów Przemyślidów wystawiony w Krakowie²⁹ – dodajmy, że w niemal 100 lat po pierwszym – i najstarsza wzmianka o pobycie Jana II w stolicy. Towarzyszył mu w 1391 roku pisarz dworu Jerzy.³⁰ Miasto Kraków uhonorowało wówczas księcia Jana podarunkiem 4 garnców wina rumuńskiego, rarytasu na stołecznym rynku.³¹ Rok później książę otrzymał od rady miejskiej aż 9 garnców wina – tym razem zwykłego.³² Przysługą dla księcia było opłacenie przez miasto w 1392 roku podróży starosty krakowskiego, który jechał z pismem księcia Jana aż do Lublina.³³ W tym roku z pismami króla *do Raciborza*, kierowanymi do księcia Jana, jeździli Paweł kusznik i niejaki Tripko.³⁴ Notowany jest też wyjazd posłańca do Opawy „*dla poznania nowości o księciu opawskim*”, czyli znów z misją rozpoznawczą, oraz jeszcze trzy inne wyjazdy do Opawy.³⁵ W 1393 roku przynajmniej dwa razy miasto opłaciło podróż posłańca od króla do księcia raciborskiego, w tym finansując mu zakup konia.³⁶

Dnia 1 marca 1394 roku książę raciborski Jan zasiadł na zamku krakowskim do stołu wraz z królem Władysławem i licznymi innymi gośćmi. Obecni byli także książę Siemowit mazowiecki, Janusz mazowiecki i Jan, książę oświęcimski.³⁷ Podano wówczas prosię, 60 kurczaków, 16 kapłonów, 8 wieprzków, 100 jaj, garniec zsiadłego mleka, 12 serów, 3 garnce smalcu, *gryss*, mleko, surową rzepę, biały chleb, szynkę wie-

---

27 NKiRK 2, s. 235.

28 KDKK 2, nr 381. Dokument o przekazaniu wsi Chełm, Imielin i Kosztowy książę Jan wystawił w Raciborzu 23 sierpnia 1391 r., KDKK 2 nr 181.

29 PIETRZYK: *Kancelaria*, s. 170 (zestawienie wszystkich dokumentów książąt opawskich).

30 SPERKA: *Średniowiecze (do 1517 roku)*, s. 87 pisze o „*częstych pobytach*”.

31 NKiRK 2, s. 232 (*4 ollis Rumanie*).

32 TAMŻE, s. 236 (*9 ollas vini dla księcia raciborskiego*).

33 TAMŻE, s. 249. Pobyt króla w Lublinie poświadczony jest w dniach 2–3 stycznia 1392 r., GAŚSIOROWSKI, Antoni: *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386–1434*. Warszawa 1972, s. 34.

34 NKiRK 2, s. 249.

35 TAMŻE, s. 249 („*ad explorandum de ducis opaviensis novitates*”).

36 TAMŻE, s. 245.

37 W zbiorze *Rachunki królewskie z lat 1393–1395 i 1412. Rachunki podrzectwa krakowskiego. Rachunki stacji nowosądeckiej*. WAJS, Hubert (ed.), Warszawa 1993, s. 55 wymienia Siemowita i Janusza książąt mazowieckich oraz bezimiennie księcia raciborskiego i księcia oświęcimskiego.

przową, 2 achtele piwa, placki i pierogi. Książę Jan spędził na zamku krakowskim co najmniej 12 dni (1–12 marca). W ostatni dzień na śniadanie podano świeże ryby, ryby solone, 2 kopy węgorki wielkich i 4 kopy małych, nadto śledzie, olej, miód, musztardę, chrzan, prawie 13 kilogramów ryżu (*ryssz*), świeżą rzepeę, groch, krupy owsiane o objętości 1 korca i biały chleb. Na deser była kuczmerka, pieczone gruszki, kisiel („*glicerio alias kysszel*”), prawie 13 kilogramów fig (1 kamień), taka sama ilość ryżu (*ryssz*) oraz prawie 9 kilo (22 funty) rodzzynek (*rozinquorum*). Do picia podano ponad 400 litrów piwa (3 achtele).³⁸ Nie dziwi zatem, że wykupienie gościny dla księcia Janusza („*ducis Janussi*”) kosztowało, według podskarbiego Hinczki, aż 30 grzywien.³⁹

Książę raciborski Mikołaj („*Miclus dux Ratiboriensis*”) przebywał 9 lutego 1395 roku na zamku w Nowym Sączu przy królu Władysławie.⁴⁰ Niewątpliwie chodzi tu o Mikołaja IV, brata Jana II. Strona polska szykowała się wówczas do ważnego spotkania z Zygmuntem Luksemburskim, królem Węgier. W 1396 roku posłaniec nazwiskiem Koszyk dwukrotnie woził pisma króla do Raciborza.⁴¹ Mikołaj IV raciborski był w Krakowie 22 lipca 1397 roku i świadcował w dokumencie królowej Jadwigi.⁴² W rachunkach rady miejskiej Krakowa notowane są wydatki na podróże posłańców do Raciborza w 1399, 1400, 1401 (trzy razy), 1403 i 1404 roku.⁴³ Celem jednej z podróży posłańców krakowskiej rady miejskiej w 1403 roku było przekazanie 200 grzywien jako daru króla Polski dla księcia raciborskiego.⁴⁴ Nie można wykluczyć zatem, że książęta, bracia Jan II i Mikołaj IV, byli gośćmi na uroczystościach zaślubin w styczniu 1402 roku a następnie – w lutym 1403 roku – na koronacji królowej Anny Cyllejskiej w Krakowie. W 1404 roku znany nam już Koszyk pojechał z pismem króla do księcia raciborskiego,⁴⁵ a w tym samym roku książę Jan II („*Joannes Oppavie dux*”) przybył do Nowego Miasta Korczyna, aby zaprosić, w imieniu króla Wacława, króla Władysława na zjazd do Wrocławia.⁴⁶ W tym gąszczu wzmianek o ożywionych kontaktach między Krakowem, a Janem II raciborskim jak zgrzyt brzmi informacja Długosza. Nasz wielki historyk oskarżył Jana II księcia raciborskiego o zbrodniczy zamach na młodego Przemka, księcia cieszyńskiego, dokonany 1 stycznia 1406 roku.⁴⁷ Pogłoska ta, choć podana przez Długosza jako pewnik, domaga się rozpatrzenia

---

38 *Rachunki podrzectwa krakowskiego*, s. 55–57, 61, 65. Pobyt ten notują także *Rachunki dworu króla*, s. 564.

39 *Rachunki dworu króla*, s. 182.

40 TAMŻE, s. 220.

41 NKiRK 2, s. 251.

42 *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*. 1–4, PIEKOSIŃSKI, Franciszek (ed.), Kraków 1879–1882, 1, nr 88.

43 NKiRK 2, s. 262, 264, 265, 266, 274.

44 TAMŻE, s. 335.

45 TAMŻE, s. 274.

46 *Joannis Długossii Annales*, Lib. 10, s. 259.

47 TAMŻE, s. 241 (pod błędną datą 1400 r.). Na błąd w dacie rocznej i elementy literackie tej relacji zwracał uwagę K. Jasiński (JASIŃSKI, Kazimierz: *Przemysław książę oświęcimski (ok. 1365–1406)*). In: PSB 18. Wrocław – Warszawa – Kraków 1973.

w kontekście poświadczonych świetnych relacji księcia ze stolicą. Czy dwór królewski i Kraków utrzymywałyby tak ożywione kontakty z księciem, gdyby był on zleceniodawcą morderstwa? Czy książęta cieszyńscy, również znajdujący się w orbicie wpływów krakowskich, utrzymywaliby kontakty z mordercą jednego z nich?⁴⁸ Relacje Jana II Żelaznego z Krakowem zaowocowały przecież ścisłymi więzami z rodziną króla Władysława Jagiełły. Był w Krakowie dobrze znany i postrzegany jako atrakcyjny partner. Plotka, którą powtórzył Długosz, nie zaszkodziła mu w relacjach z królem. W 1407 roku Jan II poślubił w Wilnie – przez pełnomocników – Helenę, bratanicę króla Władysława Jagiełły. Działo się to zaledwie rok po rzekomym sprawstwie morderstwa. Na czele orszaku wiozącego Helenę do Pszczyzny stał biskup krakowski Piotr Wysz.⁴⁹ Helena, już jako księżna raciborska, w 1412 roku wraz ze swoim dworem zasiadała u boku króla podczas zapustów i świąt Wielkanocy obchodzonych na zamku w Nowym Sączu.⁵⁰

Wśród posiłkujących króla Polski w wojnie z Zakonem w 1414 roku Długosz wymienił książąt mazowieckich i śląskich. W tej drugiej grupie książę raciborski Jan II („*Janussius Ratiboriensis*”) wymieniony został na drugim miejscu (po Bernardzie opolskim, a przed Bolesławem cieszyńskim). Na ostatnim miejscu wśród książąt śląskich figuruje „*Venceslaus oppawiensis*”,⁵¹ czyli zapewne Waclaw, panujący na Głubczycach syn Przemysła I opawskiego.⁵² Wymieniona tu kolejność odpowiada, jak sądzimy, sile prowadzonych do boju oddziałów rycerstwa.

Dnia 13 marca 1417 roku rachunki dworu królewskiego poświadczają, że u króla na zamku w Nowym Mieście Korczynie gościł „*dux Mathias Opawsky*”.⁵³ Rachunki zawierają sumy wydane na ryby, olej i piwo dla księcia i jego dworu, przy czym z pewnością błędnie zapisano jego imię. W innych zapiskach tychże rachunków występuje on jako „*Miclasz Opawsky*”, czyli Mikołaj, książę opawski. Jego pobyt na tym zam-

---

48 Relacje cieszyńsko-raciborskie nie wchodzą w zakres tematyczny tego artykułu. Zauważyć jednak należy, że rzekome zlecenie zamordowania młodego Przemka cieszyńskiego było wystarczającym powodem do wojny przeciwko Janowi II. Nie ma śladów żadnego konfliktu zbrojnego. Mało tego – w rok po tym zamachu Bolesław cieszyński poślubił Małgorzatę, córkę Jana II. Długosz, który o tym napisał, dodał, że książę Przemysł Starszy cieszyński (tzw. Noszak, ojciec Bolesława) zakazał synowi tego ślubu. Także uwaga Długosza, że Małgorzata była bezpłodna, nadaje całej relacji krakowskiego historyka charakter wybitnie plotkarski. Słusznie ostatnio PANIC, Idzi: *Książę cieszyński Przemysław Noszak (1332/36–1410). Wielki pan małego księstwa*. Cieszyn 2020, s. 212–213 kwestionuje przypisywanie Janowi II winy za ten zamach.

49 SPERKA: *Średniowiecze (do 1517 roku)*, s. 87, 89.

50 *Rachunki stacji nowosądeckiej* (w zbiorze *Rachunki królewskie z lat 1393–1395 i 1412*), s. 131, 135, 137, 140, 141, 143–145, 147–150, 152, 160, 155, 167 wzmiankują ją bezimiennie tylko jako „*ducissa Rathiboriensis*”. Rachunki te stanowią ważny przyczynek źródłowy dla zagadnienia dworu księżnej Heleny.

51 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 11, s. 34.

52 Spośród książąt opawskich o imieniu Waclaw jedynie syn Przemka opawskiego urodził się na tyle wcześnie (ok. 1397, por. BARCIAK (ed.): *Książęta i księżne*, s. 111), by mógł wziąć udział w wojnie.

53 *Rachunki dworu króla (Rejestra stacyj)*, s. 512.

ku trwał do 15 marca, zaś dwa dni później był u boku króla w Przemykowie.⁵⁴ Niewątpliwie jest to znany nam już Mikołaj IV, występujący w źródłach krakowskich od 1395 roku z tytułem księcia raciborskiego.

Dnia 19 listopada 1417 roku odbyła się koronacja królewska Elżbiety Granowskiej, trzeciej żony Władysława Jagiełły. Jan Długosz opisujący tę uroczystość jako skandal, nie wymienił żadnego z gości.⁵⁵ Jest to tendencyjne ujęcie. Warto bowiem wskazać, że Przemek I opawski był jednym z tych, którzy ratowali prestiż króla, przybył bowiem do Krakowa w 1417 roku na koronację Elżbiety.⁵⁶ Nie jest wykluczone, że był wtedy obecny także Jan II raciborski i jego brat Mikołaj IV. Była to bowiem dobra okazja dla zaprzyjaźnionych książąt, aby wówczas wesprzeć osamotnionego i ośmieszanego króla.

Z całą pewnością natomiast wiadomo, że Jan II książę raciborski pojawił się na zamku w Niepołomicach koło Krakowa w dniu 24 listopada 1419 roku. U boku królowej Elżbiety zasiadało wówczas kilkoro książąt – byli obecni: księżna cieszyńska, książę Kazimierz, książę Bernard i książę Konrad. Wielkorządca krakowski odnotował, że na stół księcia Jana (wymieniony tu jako „*Janussius Ratiboriensis*”) powędrowały świeże ryby, węgorsze, proso, groch, bułki i piwo. Książę był w Niepołomicach także następnego dnia, kiedy obchodzono święto św. Katarzyny, a także 26 listopada – w niedzielę, kiedy do Niepołomic zjechał król Władysław. Na stół księcia i jego dworzan podano wówczas barana, 12 kur, ćwierć mięsa wieprzowego, groch, proso, bułki i wazę piwa.⁵⁷

Jak wiadomo, 6 stycznia 1420 roku, książęta, Jan II raciborski („*Joannes de Ratibor*”) i Przemko opawski („*Przemko de Tropaw*”) byli świadkami ogłoszenia wyroku wrocławskiego.⁵⁸ Pierwszy z nich to dobrze nam znany Jan II (Żelazny), książę raciborski, zaś Przemko to niewątpliwie Przemysł I książę opawski. Z kolei Waclaw książę opawski („*Venceslaus Opavie dux*”) był tym, który poprzez gońca zawiadomił króla Władysława w Niepołomicach w listopadzie 1420 roku o klęsce Zygmunta Luksemburskiego, zadanej mu przez wojska husyckie pod Pragą.⁵⁹ Identyfikujemy go z Waclawem II opawskim, najstarszym synem księcia Przemysła I.⁶⁰ Wzmianki te dokumentują

---

54 TAMŻE, s. 513–514, 516.

55 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 11, s. 74.

56 Itinerarium księcia Przemka I zestawil M. Čapský, ČAPSKÝ, Martin: *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno – Opava 2005, s. 332.

57 *Rachunki dworu króla*, s. 538–540.

58 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 11, s. 115. W 1430 r. to Przemko książę opawski („*Przemko Oppaviensis*”) jest jednym z posłów Zygmunta usiłujących dostarczyć koronę Witoldowi, TAMŻE, s. 287.

59 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 11, s. 142. Bitwa pod Pragą (zwana także bitwą o Witkową Górę) miała miejsce 14 lipca 1420 r. i zakończyła się druzgocącą klęską wojsk Zygmunta Luksemburskiego. Opawski goniec księcia Waclawa wzmiankowany jest tylko u Długosza, który wyraźnie podał, że przybył on do bawiącego w Niepołomicach monarchy, a ten przebywał tam od 11 listopada, por. GAŚSIOROWSKI: *Itinerarium króla Władysława Jagiełły*, s. 73.

60 PRÍX, Dalibor: *Vévoda Václav II. Opavský a Hlubčický. Ve stínu otce, husitů a bezvlády*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 48, 1999, č. 2, s. 152–192; č. 3, 193–223.

zatem związki z Krakowem nie tylko Jana II Żelaznego, ale także Przemysła I i jego potomków. Interesującym uzupełnieniem jest testament mieszczanina krakowskiego Jana Czaudicza z Opawy z 1424 roku. Jest w nim mowa o tym, że „Przemko dux Oppawie” wraz z synami Waclawem i Mikołajem nadali czynsz z Opawy i Głubczyc ufundowanemu przez Czaudicza ołtarzowi w kościele św. Barbary w Krakowie. Ołtarz ten nosi charakterystyczne wezwanie świętych Jadwigi, Elżbiety i Ludmiły.⁶¹

W 1421 roku do Raciborza przyjechał posłaniec królewski Mroczek z Łopuchowa.⁶² Miało to niewątpliwie związek z zaproszeniem księcia Jana II na zjazd krakowski. Na ten rok Długosz datował bowiem przybycie do Krakowa licznych książąt śląskich („*plures numero Slezie principes*”),⁶³ którzy mieli być świadkami układu króla Władysława z margrabią brandenburskim Fryderykiem o małżeństwo córki królewskiej Jadwigi z młodym Fryderykiem. Ten idylliczny obraz przyjacielskich stosunków Jana II Żelaznego i jego synów z dworem krakowskim zakłóca plan rozbioru Polski z 1423 roku inicjowany przez Zygmunta Luksemburczyka, w którym wziąć udział miał zarówno Jan II Żelazny, jak i Przemek, książę opawski.⁶⁴ W źródłach krakowskich nie znalazła ta sprawa żadnego odbicia ani, tym bardziej, komentarza. Przyjazne, wręcz przyjacielskie, relacje krakowsko-opawsko-raciborskie miały – mimo „aktu rozbiorowego” – pełną barwnych szczegółów kontynuację. Dnia 25 lutego 1424 roku odnotowano wydatek na podróż wykształconego (*litteratus*), aczkolwiek bliżej nieznanego nam Mikołaja, który jechał do Raciborza na polecenia króla.⁶⁵ Przyczyna tej podróży była dość niezwykła – król wypożyczył od księcia raciborskiego kilka wozów srebrnej zastawy stołowej, potrzebnej na uroczystości koronacji Zofii Holszańskiej.⁶⁶ Wskazuje to na bliskie, przyjacielskie wręcz relacje między dworem królewskim, a dworem raciborskim. Jest oczywiste, że książę Jan II był jednym z gości w uroczystościach ślubu króla Władysława z Zofią Holszańską w Krakowie w marcu 1424 roku.

Pod 1424 rokiem Długosz zanotował przemarsz wojsk polskich przez Racibórz, Opawę i Karniów, idących z rozkazu króla Władysława na pomoc Zygmuntowi Luksemburczykowi.⁶⁷ Nie znamy dokładnej daty, więc nie wiemy, czy książę Jan II był

---

61 ZDK 2, nr 253. Czy ten czynsz rzeczywiście płynął na ów ołtarz, to sprawa wątpliwa. Jan Czaudicz ustanawiał testamentarnie egzекutorów, którzy mieli określone czynsze odzyskać. Dokument ten jest interesujący dla tematyki krakowskich kontekstów działalności książąt opawskich.

62 *Podwody kazimierskie 1407–1432*. KRZYŻANOWSKI, Stanisław (ed.), Kraków 1913, s. 416 (pod 16.10).

63 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 11, s. 145.

64 Ostatnio zob. SPERKA: *Kazimierz Jagiellończyk wobec książąt*, s. 93–94, tam literatura.

65 *Podwody kazimierskie*, s. 426.

66 TAMŻE, s. 427 wzmiankuje się 2 wozy, na następnej stronie podano, że były to 4 wozy ze srebrną zastawą „*fuerunt accomodata a duce Rathiboriensi super coronacionem*”, s. 428; por. SIKORA, Franciszek: *Uroczystości koronacyjne królowej Zofii w 1424 r.* In: *Kościół – kultura – społeczeństwo. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*. Bylina, Stanisław – Kiersnowski, Ryszard – Kuczyński, Stefan K. – Samsonowicz, Henryk – Szymański, Józef – Zaremska, Hanna (edd.), Warszawa 2000, s. 170.

67 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 11, s. 206. Polskim dowódcą był Piotr Niedźwiedzki. Długosz nie podał dokładnej chronologii tej wyprawy.

świadkiem tego przemarszu. Udział w koronacji Zofii był ostatnim przejawem jego krakowskich relacji, zmarł bowiem 12 sierpnia 1424 roku w Raciborzu. Opisu jący jego zgon Długosz poświęcił mu dość szczegółowy, aczkolwiek nie pozbawiony pomyłek opis. Błędnie podał, że śmierć księcia nastąpiła 12 sierpnia 1419 roku, jak również błędnie mienił go synem księcia Mikołaja („*Janussius filius Nikolai*”). Zdaniem Długosza książę Janusz raciborski (to jest Jan II) umarł w Raciborzu popadłszy w obłąd. Został pochowany, zdaniem naszego historyka, w raciborskim klasztorze dominikanów. Książę Janusz, którego Długosz określa jako podstępny i przebiegły, miał za żonę Helenę córkę księcia litewskiego Korybuta. Długosz określił ją jako *nepta* króla polskiego Władysława, co oznaczać może w tym przypadku wyłącznie bratanicę. Podał także, iż w małżeństwie z Heleną książę Janusz doczekał się synów Mikołaja i Wacława oraz córki Małgorzaty, która poślubiła najpierw księcia oświęcimskiego Kazimierza, a potem mazowieckiego Siemowita.⁶⁸ W innym miejscu podał (pod rokiem 1426), że Janusz, książę raciborski, miał córkę Małgorzatę, która poślubiła Bolesława księcia cieszyńskiego.⁶⁹

Drugim z Przemyślidów obecnych w marcu 1424 roku na koronacji Zofii Holszańskiej był Wacław, książę opawski – „*Venceslaus Oppaviensis*”.⁷⁰ Długosz go bliżej nie charakteryzował, ale z uwagi na tytuł i czas odnotowania przyjąć można, że był to Wacław II, najstarszy syn Przemysła I, księcia opawskiego.⁷¹ Można przypuszczać, że wśród książąt śląskich, którym w 1426 roku król Władysław posyłał dary w postaci upolowanej przez siebie dziczyzny⁷² był właśnie Wacław II opawski, ale także księżna Helena, wdowa po Janie II (Żelaznym) i jej synowie.

Synami Jana II Żelaznego i Heleny byli Mikołaj V i Wacław IV. Odziedziczyli oni po rodzicach znajomość dworu jagiellońskiego i Krakowa. Długosz poświęcił wiele uwagi starszemu z nich, prawidłowo nazywając go synem Janusza („*filius Ianussi*”).⁷³ Jeszcze z okresu wspólnych rządów Mikołaja V i Wacława IV⁷⁴ mamy interesujący ślad kontaktów obu książąt z mieszczaństwem krakowskim. W 1433 roku, Agnieszka z Krakowa, żona Piotra Kahlterberga, mieszczanina krakowskiego, wraz z Janem, kaznodzieją w Żorach, kupiła za 200 grzywien czynsz z miasta Karniowa. Sprzedali go książęta opawscy Mikołaj i Wacław. Dokumentem wystawionym w języku niemiec-

---

68 TAMŻE, s. 110. Mikołaj, syn Jana II Żelaznego występuje w literaturze naukowej jako Mikołaj V.

69 TAMŻE, s. 222. Małżeństwo Małgorzaty, córki Jana II raciborskiego z Bolesławem cieszyńskim datowane jest przed 1 stycznia 1406 r. Zob. JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich. 3: Piastowie opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Wrocław 1977, s. 152.

70 TAMŻE, s. 197.

71 Jest nieprawdopodobne, aby był to Wacław, młodszy syn Jana II Żelaznego, jak sugerują wydawcy *Joannis Dlugossii Annales*, gdyż ten urodził się po 1410, a przed 1419 r., SPERKA: *Koligacje rodzinne*, s. 185.

72 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 11, s. 222.

73 TAMŻE, Lib. 12/1, s. 149.

74 Rządzili początkowo wspólnie. W 1437 r. nastąpił podział ojcowizny po Janie II. Mikołaj V osiadł na Karniowie, Rybniku i Pszczynie (Pszczyna stanowiła dożywotnią rezydencję matki książąt, Heleny), zaś młodszy Wacław otrzymał Racibórz, SPERKA: *Koligacje rodzinne*, s. 186.

kim w Raciborzu 25 lutego 1433 roku postanowili oni, że roczny czynsz 20 grzywien będzie wypłacany w dwóch ratach.⁷⁵ Dnia 22 maja 1433 roku biskup Zbigniew potwierdził, że Agnieszka, wdowa po Kaltherbergu i Jan, niegdyś kaznodzieja w Żorach, kupili czynsz z Karniowa od Mikołaja i Waclawa, książąt Opawy i Raciborza. Dochód ten został przeznaczony na fundację ołtarza w kościele mariackim.⁷⁶

Zauważyć należy, że w licznych u Długosza opisach działań husytów, książęta Przemyslidzi nie są charakteryzowani ani jako wrogowie husytyzmu, ani jako zwolennicy.⁷⁷ O tym, po której stali stronie, dowiadujemy się dopiero z kontekstu opisywanych wydarzeń. Pod 1433 rokiem pisał Długosz, że „w *środe po Zielonych Świętach*” Mikołaj, książę Raciborza, pokonał pod Rybnikiem Bolesława księcia opolskiego (w wielu miejscach roczników piętnowanego jako husyta), który najechał na Księstwo Raciborskie. Skutkiem klęski Bolesława opolskiego było wejście księcia Mikołaja w posiadanie Bytomia.⁷⁸ Pod 15 października 1434 roku Długosz opisał zjazd w Będzinie, mający zaradzić rozbojom na pograniczu. Byli tam obecni Mikołaj, książę raciborski i inni książęta śląscy.⁷⁹ Zawarcie ugody na polu pod Będzinem między Zbigniewem Oleśnickim i Krystynem Koziegłowskim z jednej, a książętami Bernardem opolskim, Mikołajem raciborskim, Waclawem cieszyńskim i Małgorzatą oświęcimską z drugiej strony, poświadcza dokument z 15 października 1434 roku.⁸⁰ Uwiarygodnia on relację Długosza.

Do istotnego zdrażnienia w stosunkach politycznych doszło w 1438 roku, gdy książęta Śląska odmówili uznania Kazimierza za króla Czech. W odwecie, zdaniem Długosza, wojska polskie spustoszyły Śląsk aż po Opawę.⁸¹ Dnia 18 października Waclaw, książę opawsko-raciborski, dokumentem wystawionym w Raciborzu przyrzekł uznać Kazimierza królem Czech, jeśli ten koronuje się.⁸²

Mikołaj V, książę opawski i raciborski, był bardzo dobrze znany Długoszowi. To w jego dziele czytamy, że książę był zwany Miklaszem. To on spisał dokładne szczegóły dotyczące małżeństw i potomstwa tego księcia oraz jego udziału w wydarzeniach politycznych. Na zainteresowanie Długosza postacią księcia Mikołaja V wpływ miał niewątpliwie fakt, że książę ten znalazł się w stanie wojny z biskupem Zbigniewem Oleśnickim. Pod 1444 rokiem czytamy, że gdy Zbigniew Oleśnicki kupił Ziemię Siewierską, książę raciborski Mikołaj podstępnie udaremnił biskupowi wejście w jej posiadanie. W innym miejscu Długosz ukonkretnił tę relację pisząc, że Mikołaj, książę

---

75 ZDK 2, nr 319. Dzień później potwierdziło to miasto Karniów, TAMŻE, nr 320.

76 Ołtarz ten miał niezwykle liczne wezwania, które w tym miejscu pomijam, ZDK 2, nr 322.

77 Postawy Przemyslidów opawskich wobec husytyzmu analizowała KONVIČNÁ, Jana: *Opawsko a opavští Přemyslovci za vlády posledních Lucemburků*. *Paginae historiae* 5, 1997, s. 5–25 oraz MIKA, Marek: *Górny Śląsk w dobie wojen husyckich. Przemyslidzi opawscy i raciborscy a rewolucja husycka*. Kraków 2015, s. 81–107.

78 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 11–12, s. 106.

79 TAMŻE, s. 145.

80 ZDM 2, nr 469.

81 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 11–12, s. 187.

82 LBS 2, nr 14.

raciborski, zajął zamek Siewierz należący do biskupa Zbigniewa Oleśnickiego i biskupstwa krakowskiego.⁸³ Zdaniem kronikarza wywołało to wojnę z książętami śląskimi. Z księciem Mikołajem V odbyły się w maju 1444 roku dwie rundy rokowań w Skawinie.⁸⁴ Jan Długosz był w sprawę zakupu Siewierza bardzo mocno zaangażowany, sądząc zatem, że poznał Mikołaja V osobiście. Kronikarz wtrącił wiadomość, że „w tych samych czasach” (odnosi się to do lat 1444–1445) nastąpiła zmiana układu pokojowego z księciem raciborskim Mikołajem, który zwrócił biskupstwu krakowskiemu zamek Siewierz.⁸⁵

Dnia 19 stycznia 1445 roku Mikołaj V był w Oświęcimiu. Wystąpił w wystawionym przez siebie dokumencie jako książę opawski i raciborski.⁸⁶ Zatwierdził wówczas podział Księstwa Oświęcimskiego między trzech książąt, braci rodzonych Waclawa, Przemysła i Jana. Należy podkreślić, że podział ten, oddający część zatorską w ręce uległego wobec Polski księcia Waclawa okazał się w konsekwencji bardzo korzystny dla Królestwa Polskiego, gdyż ułatwił utrwalenie wpływów politycznych polskich. Można przypuszczać, że w styczniu 1445 roku podążał do Krakowa na dalszą część rokowań dotyczących Siewierza. Podkreślę, że krakowski historyk powstrzymał się od epitetów wobec księcia Mikołaja V, które zwyczajowo sypały się na „krzywdzicieli” Kościoła. Sprawę Siewierza relacjonował on raczej beznamiętnie.

Rokowania te przeciągały się. Dokument o zawarciu pokoju wystawiono w Krakowie 18 lutego 1447 roku.⁸⁷ Jako wystawców dokument wymienia 2 księżne i 7 książąt, a na pierwszym miejscu księżną Helenę (bez tytułu) oraz jej synów Mikołaja i Waclawa „książąt opawskich i raciborskich”. Figuruje także wymienieni imiennie księżna i książęta cieszyńscy oraz toszecki i oświęcimski. Dziewięcioro książąt stwierdziło, że pomiędzy nimi, a Kazimierzem, królem Polski, doszło do wojen. W dokumencie tym jest mowa o zjeździe, który odbył się z udziałem wymienionych książąt i „panów

---

83 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 24. Wzmiankę o zajęciu zamku umieścił pod 1445 r.

84 TAMŻE, Lib. 11–12, s. 290.

85 TAMŻE, Lib. 12/1, s. 24. Wzmianka ta pojawiła się u Długosza w korelacji czasowej z wzmianką o przygotowaniach do zjazdu piotrkowskiego w dniu 6 stycznia 1446 r., dotyczy jednak z pewnością roku 1445. Data 6 stycznia 1445 r. pojawiła się w literaturze naukowej jako hipotetyczny termin zawarcia małżeństwa między Waclawem IV, bratem Mikołaja V, a Małgorzatą Szamotulską; SPERKA: *Koligacje rodzinne*, s. 190 (tu literatura i ustosunkowanie się do hipotez innych badaczy). Można więc przypuszczać, że równoległe z rokowaniami z księciem Mikołajem V o Siewierz, toczyły się rozmowy o małżeństwie jego brata Waclawa z Małgorzatą, z córką nieżyjącego już, ale niegdyś bardzo oddanego królowi Wincentego z Szamotuł. Nie jest poświadczony w źródłach miejsce ślubu Waclawa IV i Małgorzaty. Wiadomo, że 19 stycznia 1445 r., książę Waclaw, dokumentem wystawionym w Raciborzu, uposażył swoją żonę Małgorzatę w rozległe dobra ziemskie. Por. SPERKA: *Koligacje rodzinne*, s. 190.

86 LBS 2, s. 588–592.

87 Zachowany w oryginale dokument ma datację „sabbato die proximo ante Dominicam Carnis Privi”, AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 511. Ten niezwykle ważny dokument nie został wydany drukiem. Kopię z XIX w. posiada Archiwum Państwowe we Wrocławiu (APWr., Zbiór dokumentów miasta Wrocławia, nr 3222). Regest znajduje się w STELMACH, Roman: *Katalog średniowiecznych dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu*. Wrocław – Racibórz 2014, nr 10763. W literaturze cytowany jest bezwartościowy regest w SRS 1, nr 195.

Królestwa Polskiego". Jego efektem było zawarcie pokoju w Krakowie między książętami, a królem Polski. Należy podkreślić, że dla księżnej Heleny, wdowy po Janie II, była to pierwsza wizyta po wielu latach nieobecności w Krakowie. Długosz ten akt chyba znał. W swojej relacji na kartach roczników nie wspominał o sprawie Siewierza, lecz o zawarciu pokoju z Królestwem Polskim.⁸⁸ Obecność w Krakowie książąt raciborskich Mikołaja (V) i Waclawa (IV) oraz innych, którzy zawarli wieczysty pokój z Królestwem Polskim, odnotował Długosz jeszcze pod 26 lutego 1447 roku,⁸⁹ co oznacza, że spędzili oni w stolicy okres zapustów. Ponownie niektórzy z nich pojawili się w Krakowie na uroczystościach koronacji króla Kazimierza Jagiellończyka, 25 czerwca 1447 roku. Zastanawiające jest, że wśród gości Długosz wymienił tylko Waclawa (IV) raciborskiego, nie wspominał nic o jego starszym bracie Mikołaju.⁹⁰ W 1448 roku do Krakowa przybyli książęta raciborscy, Mikołaj V i jego młodszy brat Waclaw, którzy przysięgli królowi Kazimierzowi wierność, ten zaś wspaniale ich obdarował.⁹¹ Była to konsekwencja zawarcia pokoju w roku poprzednim.

W krakowskich kontekstach działalności Przemysłidów, rok 1447 ma zatem bardzo istotne znaczenie. Wspomnieć należy również, że wśród zapisanych na studia w 1447 roku, na pierwszym miejscu odnotowany został „*najjaśniejszy książę Przemko książę z Opawy*”, który wniósł całość opłaty za studia,⁹² występujący w literaturze jako Przemysł II lub Przemysł Starszy. Był on najmłodszym z synów wspomnianego wyżej Przemysła I opawskiego. Urodził się w latach dwudziestych XV wieku.⁹³ W 1447 roku notujemy jeszcze kilku zapisujących się studentów z Opawy, którzy przybyli do Krakowa w ślad za swoim księciem. O krakowskich, studenckich losach Przemka Starszego nic więcej nie wiadomo. Nie wiemy nawet czy studia rozpoczęte w 1447 roku ukończył. Nie ma go wśród graduatów promocji wydziału sztuk, nie pojawia się także na kartach akt sądu rektorskiego, ani w dokumentach krakowskich tego okresu.⁹⁴

---

88 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 44.

89 TAMŻE, s. 44. Oprócz Mikołaja i Waclawa raciborskich był także Bolesław cieszyński oraz postłowie „*principium de Osswanczin*”.

90 TAMŻE, s. 46.

91 TAMŻE, s. 66. W wydarzeniach tych uczestniczyli także książęta oświęcimscy Waclaw i Janusz (TAMŻE). Obecność „*księcia raciborskiego*” w Krakowie po 9 lipca 1448 r. poświadcza dokument, w którym wraz z książętami opolskimi i księciem zatorskim uznał on, że Jan Czaplą z Szarego został uwolniony przez króla Kazimierza ze wszystkich obowiązków i posług, *Index actorum saeculi XV ad res publicas Poloniae spectantium quae quidem typis edita sunt exceptis his, quae dr. A. Prochaska in Codice Vitoldi et dr. A. Sokołowski atque dr. J. Szujski in Codice epistolari saeculi XV ediderunt*. LEWICKI, Anatol (ed.), Kraków 1888, nr 2594.

92 *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*. GAŚIÓROWSKI, Antoni – JUREK, Tomasz – SKIERSKA, Izabela (edd.), Kraków 2004, nr 47e/100.

93 ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 424. Jego braćmi przyrodzonymi byli Waclaw II, Mikołaj IV, Wilhelm i Ernest.

94 JASIŃSKI, Kazimierz: *Przemysław książę opawski (ok. 1430–1478)*. In: PSB 18, 1973, s. 739, gdzie literatura. Autor ten podał, że Przemysł studiował w Krakowie do 1449 r. Nie znam podstawy źródłowej dla tej datacji, bowiem w aktach uniwersyteckich widnieje tylko adnotacja o wpisie w 1447 r.

Przemek Starszy studiował potem, jak wiadomo, w Wiedniu, a godności kościelne gromadził we Wrocławiu.⁹⁵ Długosz wspomina o księciu Przemku (pod rokiem 1467) jako dziekanie kolegiaty Świętego Krzyża i kanoniku wrocławskim oraz, że był kandydatem na biskupstwo wrocławskie.⁹⁶

W 1452 roku w źródłach krakowskich pojawiła się wzmianka o księciu opawskim Janie („*dux Joannes Oppawiensis*”). Chronologia zapiski i tytuł odpowiadają Janowi III Pobożnemu, synowi Waclawa, bratankowi Przemka Starszego (studenta krakowskiego). Chodziło wówczas o realizację testamentu nieżyjącego już wówczas Marcina, kanclerza księcia Jana opawskiego. W Krakowie zjawili się egzekutorzy tego testamentu, magistrowie Piotr z Liptowa oraz Andrzej z Koźła. Ich decyzją mszał i humerał zostały przeznaczone dla Mikołaja Komorowskiego i dla Andrzeja, bakałarza szkoły w Głubczycach.⁹⁷

Drugie małżeństwo Mikołaja V, zawarte w 1451 roku, także doskonale mieści się w pojęciu kontekstów krakowskich. Jego żoną została mieszcza krakowska Barbara, córka Rokemberga i dwukrotna wdowa.⁹⁸ O dwóch wcześniejszych małżeństwach Barbary zgodnie informują anonimowy kronikarz raciborski i Jan Długosz.⁹⁹ Matka Barbary wywodziła się z krakowskiej rodziny Weinrichów, zamieszkałej w stolicy od ponad 100 lat. Wujem Barbary był kapłan Teodoryk Weinrich. Rodzeństwo Barbary tworzyli dwaj bracia – kapłan Kasper zwany Rokemberg i mieszczanin Hieronim. Była to więc rodzina doskonale ustosunkowana zarówno wśród patrycjatu krakowskiego, jak i w gronie najbliższych współpracowników biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego. Kasper Rokemberg, który jako magister zaczynał karierę kościelną przed 1426 rokiem,¹⁰⁰ został dzięki biskupowi Oleśnickiemu pierwszym prepozytem kolegiaty w Nowym Sączu.¹⁰¹ Od 1447 roku kilkakrotnie piastował godność rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, a od 1452 roku do swej śmierci był scholastykiem kapituły

---

95 W 1462 r. była to prepozytura kolegiaty Świętego Krzyża i trzy lata później kanonia katedralna. Wrocławska kariera Przemysła Starszego, gdzie, tak jak w Krakowie, używał tytułu książęcego, była przedmiotem badań K. Doli (DOLA, Kazimierz: *Kanonicy wrocławskiej kapituły katedralnej w latach 1418–1500*. Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego 5, 1976, s. 285) i Z. Měřínského (MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Marginalie k životním osudům Přemysla III. Opavského*. In: *Od knížat ke králům*. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Zemličky. Doležalová, Eva (ed.), Praha 2007, s. 423–437, zwłaszcza s. 424).

96 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/2, s. 201 (w przekładzie polskim błędnie *decanus* przetłumaczono jako diakon). Jak wiadomo, Przemek został wybrany biskupem wrocławskim, ale wskutek różnych nacisków zebrana na nowo kapituła wybrała w 1468 r. biskupem Rudolfa z Rüdeseim.

97 AKM, Acta Officialatus Cracoviensis (dalej tylko Off.) 9, s. 238.

98 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 150.

99 Małżeństwo księcia Mikołaja z Barbarą, wdowca z wdową, było opisywane w literaturze naukowej; por. KRZYŻANOWSKI, Stanisław: *Morsztynowie w XV wieku*. Rocznik Krakowski 1, 1898, s. 338.

100 W 1426 r. magister Kacper Rokemberg miał być wprowadzony na probostwo kościoła św. Małgorzaty w Nowym Sączu (ZDK 2, nr 269). Posiadał wcześniej prebendę św. Marcina w Wiślicy.

101 W dokumencie erygującym w 1448 r. kolegiatę w Nowym Sączu, Kasper Rokemberg z Krakowa, proboszcz kościoła św. Małgorzaty w Nowym Sączu, został wymieniony jako ten, który zgodził się na erygowanie kolegiaty (ZDK 2, nr 526).

katedralnej.¹⁰² Długosz znał się osobiście z Kaspem Rokembergiem, zasiadali wszak w tej samej kapitule katedralnej. Zapewne od Rokemberga pochodziły szczegółowe i stosunkowo dokładne dane, jakie kronikarz podał o księciu Mikołaju V. Barbara, zanim została żoną księcia raciborskiego, była w związku małżeńskim z Jerzym Orientem, rajcą krakowskim w latach 1427–1445 i kilkakrotnym burmistrzem.¹⁰³ Do spotkania członków jej rodziny doszło 19 lipca 1446 roku w Krakowie, kiedy to jako pełnomocnicy występowali ksiądz Teodoryk Weinrich (wuj Barbary) i rajca Jerzy Orient (jej mąż), zaś świadkiem był Kasper Rokemberg (brat Barbary), wówczas proboszcz w Nowym Sączu.¹⁰⁴ Zarówno Teodoryk Weinrich, jak i Jerzy Orient zapisali się jako wybitni dobrodzieje i fundatorzy krakowskiego kościoła św. Barbary.¹⁰⁵ Z 15 września 1449 roku pochodzi testament Teodoryka Weinricha, w którym ustanowił on Kaspra Rokemberga i jego brata Hieronima oraz „*Barbarę Oryentynne*” wykonawcami swej ostatniej woli.¹⁰⁶ Widać tutaj, że po drugim mężu przyłgął do Barbary Rokembergowej przydomek *Orientowa*, który w źródłach używano nawet po jej trzecim, księżęcym, zamążpójściu.

Czas poznania się księcia Mikołaja V z krakowianką, kandydatką na nową żonę nie jest znany. Musiało dojść do tego podczas którejś z wizyt księcia Mikołaja w Krakowie po śmierci pierwszej żony. Barbara została wdową w 1448 lub najpóźniej w pierw-

---

102 Pełny obraz kariery kościelnej dał B. Przybyszewski (PRZYBYSZEWSKI, Bolesław: *Kapituła krakowska za kanonikatu Jana Długosza (1436–1480)*). In: Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza. Gawęda, Stanisław (ed.), Warszawa 1980, s. 76–77), który podkreślił, że ten wybitny duchowny był mieszczańskiego pochodzenia. Zob. także MICHAŁEWICZOWA, Maria: *Rokenberg Kasper*. In: PSB 31. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988–1989, s. 520–522.

103 STARZYŃSKI, Marcin: *Krakowska rada miejska w średniowieczu*. Kraków 2010, s. 268.

104 ZDK 2, nr 491.

105 W 1443 r. rajca Jerzy Orient uposażył ołtarz Wniebowzięcia NMP w kościele św. Barbary w Krakowie czynszem z Osieka i Brzeszcz, zakupionym od książąt oświęcimskich (ZDK 2, nr 451 i 455). Z kolei Teodoryk Weinrich uzyskał w latach 1437–1438 czynsz z Bronowic Polskich (AKM, Off. 5, k. 207; KMK 3, nr 419). Dnia 15 grudnia 1447 r. kupił, co potwierdzono dokumentem w Krakowie, od książąt oświęcimskich Wacława, Przemysła i Jana (za zgodą ich macochy księżnej Małgorzaty) dochody z wsi Spytkowice i Bachowice (KMK 3, nr 429). Skupione dochody przeznaczył na swoją fundację kolegium mansonarzy przy kościele św. Barbary (całość procesu fundacji omówił biskup Zbigniew Oleśnicki w akcie odnowienia mansonarii z 14 lipca 1449 r. (ZDK 2, nr 535). Istotą fundacji mansonarskich było tworzenie grup duchownych mających obowiązek śpiewania godzin do Najświętszej Marii Panny (*Joannis Długossii Annales*, Lib. 10, s. 254 i Lib. 11, s. 163). Teodoryk Weinrich ufundował w 1435 r. także kaplicę Zwiastowania Marii Panny w kościele Mariackim w Krakowie (znajdowała się przy południowej stronie kościoła). Związki z tymi fundacjami mieli później wszyscy członkowie rodziny księdza Weinricha, a zatem zarówno księżna Barbara, żona Mikołaja V, jak i jej córka, księżna Małgorzata. Co ciekawe, krakowski kościółek św. Barbary skupiał w XV w. wyraźne zainteresowanie mieszczan krakowskich piszących się z Opawy. Było to także miejsce poświadczonego źródłowo kultu św. Ludmiły, patronki Czech.

106 KMK 3, nr 432. Nie możemy tutaj omawiać treści tego niezwykle szczegółowego dokumentu. Skrótowo rzecz ujmując, zawiera on wzmianki o dotacjach na poszczególne kościoły. Troskę o te kościoły odnajdziemy w późniejszej działalności księżnej Barbary i jej córki księżnej Małgorzaty. Wynikała ona z realizacji testamentu wuja Barbary, księdza Teodoryka Weinricha (zob. przypis wyżej).

szych miesiącach 1449 roku.¹⁰⁷ Długosz datował przybycie do Krakowa w okresie zapustów w 1450 roku książąt raciborskich Mikołaja (V) i Wacława, którzy uczestniczyli w uroczystościach, turniejach i innych widowiskach.¹⁰⁸ Niewątpliwie przy tej okazji wyznaczono opiekunów zapisu księcia cieszyńskiego Bolesława dla jego żony Anny – zostali nimi król Kazimierz Jagiellończyk, Mikołaj książę raciborski oraz imiennie wymienieni książęta cieszyńscy.¹⁰⁹ Widzimy w tym kontynuację znakomitych relacji dworu raciborskiego z dworem królewskim, które wykraczają zdecydowanie poza sferę polityki. Pobyt Mikołaja V w Krakowie przypada zatem na okres od 14 do 17 lutego 1450 roku. Nasuwa się tutaj pytanie, czy książę był wówczas nadal w związku małżeńskim z Małgorzatą ze Lgoty, czy też był już wdowcem. Data śmierci tej jego pierwszej żony nie jest znana. Fakt, że uczestniczył wówczas w rozrywkach dworskich wskazywać może, że nie był w okresie żałoby. Być może księżna Małgorzata podczas zapustów krakowskich była jeszcze przy nim, a zmarła wkrótce potem. Dywagacje te snują z tego powodu, że kolejny ślub Mikołaja V miał miejsce w pierwszym tygodniu marca 1451 roku. Przyjmując, że książę zachował zwyczajowo rok żałoby po poprzedniej małżonce, zgon księżnej Małgorzaty można by datować na pierwszą połowę 1450 roku (po zapustach w lutym).¹¹⁰ Małżeństwo Mikołaja V z Barbarą Orientową *Kronika raciborska* datuje na pierwszy tydzień marca 1451 roku, nazywając oblubienicę „*Barbarą z Krakowa*”.¹¹¹ Twierdzić więc wolno, że książę Mikołaj V odpowiednio wcześniej (może w okresie kolejnych zapustów w 1451 roku) zjawił się w Krakowie i zaręczył się z Barbarą. Przyjęto, że książę sprowadził Barbarę z Krakowa jako narzeczoną, a ślub odbył się w Pszczynie.¹¹²

Z Barbarą miał książę Mikołaj V dwoje dzieci, syna Mikołaja i córkę Małgorzatę – potomstwo to odnotował, w takiej właśnie kolejności, Jan Długosz.¹¹³ Skoro wiemy już, że ślub z Barbarą odbył się w marcu 1451 roku, a książę zmarł – jak wiadomo – w grudniu 1452 roku, to oznacza, że księżna Barbara pierwsze dziecko urodziła w listopadzie 1451 roku. Drugie dziecko począc się mogło, odliczając trzy miesiące od narodzin poprzedniego, w pierwszych miesiącach 1452 roku. Między rodzeństwem

---

107 Jerzy Orient wzmiankowany jest jako nieżyjący 27 marca 1449 r., STARZYŃSKI: *Krakowska rada miejska*, s. 268.

108 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 88. Byli tu także inni książęta, jak Bolesław cieszyński i Bolesław mazowiecki.

109 KDP 4, nr 33.

110 SPERKA: *Małżeństwa Mikołaja V*, s. 253 pisał, że „*księżna Małgorzata zmarła przed 7 marca 1451 r., zapewne jeszcze w 1450 r.*”.

111 *Ratiborer Chronik*. WELTZEL, Augustin (ed.). Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 4, 1862, s. 118. Kronikarz podał pod rokiem 1451, że książę Mikołaj pojął za żonę Barbarę i sprowadził ją z Krakowa do Pszczyny przed mięsopustem. Pozwala to datować przyjazd do Pszczyny na pierwszy tydzień marca.

112 Tak SPERKA: *Małżeństwa Mikołaja V*, s. 254; zob. TENŻE: *Średniowiecze (do 1517 roku)*, s. 93.

113 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 150. Długosz odnotował także małżeństwo Mikołaja V z Małgorzatą, wdową po szlachcicu Klemie – potomstwem z tego małżeństwa byli synowie Jan i Wacław. Chodzi tu o Jana IV opawsko-karniowskiego i Wacława III opawsko-rybnickiego.

był rok różnicy w dacie urodzenia. Dwójka dzieci podczas małżeństwa które trwało zaledwie 20 miesięcy, dowodzi silnych związków między małżonkami, jak i sił witalnych księżnej Barbary. To glosa do głoszonej w literaturze tezy, że krakowianka cechowała się wybitną urodą.¹¹⁴ Nie wiemy, które dziecko urodziło się pierwsze – Długosz wymienił najpierw Mikołaja, a potem Małgorzatę, ale kolejność synowie-córki stosuje za każdym razem, więc widzieć tu należy pewien schemat. Gdyby przyjąć jednak, że kolejność ta odpowiadała rzeczywistości, to Mikołaj urodził się w listopadzie 1451 roku. Nie można jednak wykluczyć, że starsza była córka Małgorzata. Kwestia ta ma znaczenie dla oszacowania długości życia, gdyż znana jest dokładna data jej śmierci.¹¹⁵ Książę Mikołaj zaangażował się jesienią 1452 roku w zapośredniczenie pokoju między książętami Przemkiem toszeckim i Januszem oświęcimskim, a podkomorzym krakowskim Piotrem Szafrąncem, kończącego dotkliwie dla obu stron utarczki zbrojne na pograniczu.¹¹⁶ Jan Długosz podał, myśląc się nieco co do daty dziennej, że książę Mikołaj V, syn Janusza (*filius Ianussi*) zmarł w piątek 13 grudnia 1452 roku w Rybniku i został pochowany w klasztorze dominikanek w Raciborzu.¹¹⁷ Faktycznie książę Mikołaj V zmarł 22 grudnia 1452 roku.¹¹⁸ Po raz pierwszy krakowski historyk dostrzegł rolę raciborskiego klasztoru Świętego Ducha jako nekropolii książąt Przemyślidów.¹¹⁹

Jan Długosz interesował się także losami księcia Waclawa, brata Mikołaja. Podał, że był on synem Janusza i miał czworo dzieci, Janusza, Katarzynę, Helenę i Annę, zrodzone z małżeństwa z Małgorzatą, córką kasztelana Wincentego z Szamotuł.¹²⁰ Zwrócimy uwagę, że podobnie jak w przypadku Mikołaja, potomstwo jest wymieniane począwszy od przedstawicieli płci męskiej. Długosz wspomniał także o małżeństwie córki księcia raciborskiego Waclawa („*ducis Rathiboriensis*”) z Włodkiem z Danaborza.¹²¹ Ponieważ często w naukowej dyskusji pojawia się pytanie o motywacje małżeństw, przytoczymy tutaj bardzo ciekawą opinię kronikarza. Nie wskazał on na jakieś korzyści dla księcia Waclawa, podał natomiast, że to dla Włodka małżeństwo

---

114 Pierwszym historykiem, który pisał o urodzie Barbary był KRZYŻANOWSKI: *Morsztynowie*, s. 338. O „wdziękach osobistych” Barbary pisał ostatnio także SPERKA: *Małżeństwa Mikołaja V*, s. 254. Autor przedstawił także cenne zestawienie danych źródłowych o jej sporym majątku. Podobnie, jak w przypadku Waclawa i Małgorzaty Szamotulskiej, ułatwiło to Mikołajowi V decyzję o zawarciu z nią małżeństwa.

115 Zob. w tej kwestii niżej.

116 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 146.

117 TAMŻE, s. 149.

118 Datę tę podał kronikarz raciborski, *Ratiborer Chronik*, s. 118, który wiązał przyczynę jego śmierci z zarazą, która w tym roku panowała w okręgu raciborskim.

119 O klasztorze dominikanek w Raciborzu jako nekropolii książęcej pisała KOZŁOWSKA, Krystyna: *Knížecí nekropole v klášterním kostele sv. Ducha sester dominikánek (v současnosti muzeum) v Ratiboři*. *Vlastivědné listy Slezska* 29, 2003, č. 1, s. 1–3.

120 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 294. Pod rokiem 1457 Długosz podał, że umarł książę raciborski Waclaw. Identyfikował go jako syna Janusza. Według kronikarza umarł ostatniego dnia października w Raciborzu i został pochowany w tamtejszym klasztorze dominikanów.

121 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/2, s. 185 (pod 1467 r.); Por. SPERKA: *Koligacje rodzinne*, s. 185.

z księżniczką, córką Waclawa, było „*splendidum coniugium*”.¹²² Zapisał także dokładne dane o małżeństwach córek księcia Waclawa.¹²³

Księżna Barbara „z Krakowa” objęła po śmierci Mikołaja V rządy nad pszczyńską częścią Księstwa Raciborskiego. Zwróć uwagę, że jej terytoria podlegały władzy kościelnej biskupa krakowskiego. Dnia 4 lutego 1454 r. księżna Barbara witała w Pszczynie jadącą do Krakowa królową Elżbietę Rakuszanę, narzeczoną króla Kazimierza.¹²⁴ Książę Waclaw raciborski uczestniczył w jej powitaniu już w Krakowie wraz z innymi książętami śląskimi.¹²⁵ Można przypuszczać, że dołączył w Pszczynie do orszaku prowadzącego królową narzeczoną do stolicy. Obecność księcia raciborskiego Waclawa w Krakowie, wraz z gronem dostojników, poświadcza jego dokument tu wystawiony, 20 lutego 1454 roku.¹²⁶ Świadczenie tego dokumentu byli też niewątpliwie uczestnikami podróży księcia do Krakowa. Wśród nich zwraca uwagę Mikołaj, prepozyt kolegiaty raciborskiej, zaś spośród panoszy wymieniono Bernarda *de Wathnow* (z Vartnova), oraz dwóch z Ziemi Raciborskiej – Mikołaja zwanego Gołym dziedzica Ponięć oraz Mikosza z Pilchowic.¹²⁷ Jest to trzeci ze znanych mi krakowskich dokumentów Przemyślidów. Z tegoż roku pochodzi zapiska o Marcynie, pisarzu księżnej raciborskiej, któremu złotnik krakowski Andrzej zobowiązał się spłacić 7 florenów.¹²⁸

Śmierć księcia raciborskiego Waclawa odnotował Długosz pod koniec października 1457 roku.¹²⁹ Błędna jest data dzienna i roczna, gdyż zmarł on w 1456 roku.¹³⁰

---

122 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/2, s. 185; por. SPERKA: *Koligacje rodzinne*, s. 190 pisał, że księżna wykazywała się dużym posagiem, „*walorami osobistymi*” i urodą odziedziczoną po ojcu. Waclawa charakteryzował jako „*władcę niewielkiego księstwa*”.

123 Małgorzata, córka Wincentego z Szamotuł w 1445 r. wyszła za Waclawa, księcia raciborskiego. Odnotował też pochówek Małgorzaty raciborskiej z Szamotuł, wdowy po Waclawie, *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12, s. 99–100 – klasztor dominikanek w Raciborzu.

124 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 177.

125 *Wenczeslaus Rathiboriensis, Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 178.

126 Książę Waclaw opawski, raciborski i jaworowski wystawił w Krakowie dokument, w którym oznajmił, że ufundował i uposażył kościół Najświętszej Marii Panny i św. Barbary w mieście Jaworowie (*Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie*. 5, LISKE, Xawery – PIETRUSKI, Oktaw (edd.), Lwów 1875, nr 135). O fundacji tej pisał SPERKA: *Koligacje rodzinne*, s. 187.

127 *Akta grodzkie i ziemskie* 5, nr 135. Do dokumentu księcia Waclawa była przywieszona pieczęć odcisnięta w czerwonym wosku. Wydawca (TAMŻE, s. 176) napisał, że na dwóch polach widać było jeszcze zarys orła piastowskiego, zaś wizerunki na dwóch pozostałych polach były nieczytelne. Oryginalne pieczęcie książąt opawsko-raciborskich zachowały się do dziś przy dokumencie z 18 lutego 1447 r. (AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 511). Identyfikacja Bernarda z Vartnova za TRNKA, Pavel: *Složení dvora krále Vladislava Jagellonského v letech 1471–1490*. *Mediaevalia Historica Bohemica* 13, 2010, č. 1, s. 121–124.

128 AKM, Off. 9, s. 690. W innej zapisce z tego roku złotnik Andrzej spłacił 8 florenów, co pokwitował pisarz księżnej raciborskiej Jerzy, TAMŻE, s. 718. Wydaje się, że był jeden pisarz, omyłkowo zapewne zapisano go pod różnymi imionami.

129 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 294.

130 *Ratiborer Chronik*, s. 118 podaje 29 października. Datę tę przyjął SPERKA: *Koligacje rodzinne*, s. 198, przyp. 76.

Prawidłowo krakowski kanonik podał natomiast miejsce pochówku księcia – klasztor dominikanek w Raciborzu.¹³¹

Od 1457 roku władztwo Mikołaja V i Wacława było rządzone przez wdowy. W części raciborskiej panowała samodzielnie księżna Małgorzata, zaś część karniowsko-rybnicko-pszczyńska była rządzona wspólnie przez księżną Barbarę z Krakowa i jej pasierba, księcia Janusza (pod tą formą imienia występuje on w dziele Długosza, który wzmiankuje go pod 1452 roku jako syna księcia Mikołaja V i Małgorzaty wdowy po Klemie).¹³² Z 1457 roku pochodzą dokumenty wystawione przez obie księżne-wdowy i oba dotyczą tej samej sprawy – pokoju z Polską i regulowania spraw spornych na pograniczu. Małgorzata, jako „*ducissa Ratiboriensis*”, wystawiła go 26 czerwca w Raciborzu.¹³³ W jej przypadku nie ma żadnych wątpliwości co do jej tytułu. Inaczej nieco sprawa tytułatury przedstawia się w przypadku Barbary, która swój dokument wystawiła 29 czerwca w Cvilinie koło Karniowa. Określiła się jako „*z łaski Bożej wdowa po przesławnym księciu Mikołaju, księciu Raciborza i Pszczyzny*”. Co ciekawe, Barbara nie wystąpiła w tym dokumencie z tytułem książęcym. Wymieniła jako współwystawcę dokumentu Janusza (pasierba) i tylko on pojawia się tu z tytułem książęcym: „*Janusz syn wspomnianego Mikołaja, książę opawski i raciborski*”. W dalszej części dokumentu, Barbara i Janusz piszą o „*księstwie naszym karniowskim, rybnickim i pszczyńskim*”.¹³⁴ Dokument stanowi dowód uzgodnienia warunków pokoju i współpracy na pograniczu, z wskazaniem na Będzin jako miejsce polubownego rozpatrywania sporów.

Dowodów na używanie tytułu książęcego przez Barbarę dostarczają natomiast źródła krakowskie. Powracam tu do wątku potomstwa Mikołaja V i Barbary „*z Krakowa*”. Ich syn Mikołaj doczekał się w źródłach krakowskich tylko jednej, ale bardzo ważnej zapiski. Jan Długosz, który precyzyjnie odnotował jego filiację, podał pod rokiem 1452, że ów Mikołaj zmarł przedwcześnie, w młodym wieku.¹³⁵ Można twierdzić, że młody Mikołaj był mu znany, gdyż kanonik odnotował także miejsce jego pochówku. W tekście Długosza czytamy, że pochowany został „*in Cracoviensi ecclesia maiori*”.¹³⁶ Gdy prześledzimy tekst *Roczników*, to nie może być wątpliwości, że określenie „*Ecclesia Cracoviensi*”,¹³⁷ a już tym bardziej „*ecclesia maior Cracoviensi*”,¹³⁸ oznacza katedrę.

---

131 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 294: „*in monasterio sanctimonialium in Ratibor ordinis Predicatorum*”.

132 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 150.

133 KDP 4, nr 45.

134 TAMŻE, nr 46; regest *Index actorum*, nr 3325.

135 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 150 („*post immatura morte diem obiit*”).

136 TAMŻE, s. 150.

137 Koronacja Kazimierza Jagiellończyka „*in ecclesia cathedrali Cracoviensis*”, *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 46. Nabożeństwo w „*ecclesiam Cracoviensem*”, TAMŻE, s. 48, w 1448 r. legat witany „*per canonicos ecclesie Cracoviensis*”, TAMŻE, s. 65. Zob. identyczne określenia TAMŻE, s. 78, 179, 263, 339, 359, 364.

138 Kazimierz Jagiellończyk w 1447 r. przybył do Krakowa i „*ingreditur ecclesiam majorem sancti Stanislai*”, *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 46; „*ecclesia maior*”, TAMŻE, s. 102; „*tam maioris quam omnium ecclesiarum*”, TAMŻE, s. 263; „*Ecclesia Cracoviensis*”, *Joannis Dlugossii*

Miejscem pochówku młodego Mikołaja był zatem główny kościół diecezji. Taka interpretacja ma spore znaczenie.¹³⁹ Jest moim zdaniem mało prawdopodobne, że młody Mikołaj zmarł gdzie indziej, a do Krakowa sprowadzono jego zwłoki. Skoro pochowano go w katedrze, to oznacza, że zmarł w Krakowie. Z cytowanego fragmentu dzieła Długosza wyczytać możemy, że jego śmierć była przedwczesna, nie podano niestety żadnej daty.¹⁴⁰ Przyjmując, że Mikołaj zmarł w Krakowie, powinniśmy to próbować umieścić w kontekście losów jego matki. Dnia 9 marca 1459 roku przed oficjałem krakowskim stawili się Barbara „księżna raciborska” wdowa po „najjaśniejszym księciu Miklaszu raciborskim i opawskim”. Towarzyszyli jej bracia Kasper Rokemberg, scholastyk krakowskiej kapituły katedralnej i Hieronim, mieszczanin krakowski.¹⁴¹ Jak pamiętamy, Długosz napisał, że książęcy syn Mikołaj zmarł w Krakowie przed osiągnięciem pełnoletności i został pochowany w katedrze. Pochówek w katedrze wskazuje zaś na wysoką protekcję w otoczeniu biskupa krakowskiego, gdyż tylko biskup i kapituła mogli zezwolić na pochowanie osoby świeckiej w kościele katedralnym.¹⁴² Aby dostał tego zaszczytu musiały zadziałać wpływy rodzinne w kapitule krakowskiej. Brat księżnej, Kasper Rokemberg był scholastykiem kapituły krakowskiej w latach 1453–1462. Rok 1462 (śmierć Kaspra) wyznacza *terminus ad quem* jego wpływów na Wawelu, stąd logiczne jest, że skoro młodociany Mikołaj został pochowany w katedrze, to stało się jeszcze za życia wuja. Na tej podstawie przypuszczam, że Mikołaj zmarł podczas pobytu księżnej Barbary w Krakowie w 1459 roku.

Dnia 18 lutego 1462 roku poświadczony jest kolejny pobyt księżnej Barbary w Krakowie. Jako księżna raciborska wystawiła dokument poświadczający sprzedaż czynszu altaryście pełniącemu posługę kapłańską przy ołtarzu fundacji jej wuja. W dokumencie nie ma wzmianki o jej dzieciach i nie wystąpili świadkowie.¹⁴³ Księżna powołała

---

Annales, Lib. 10, s. 195–196, 236; 1447: „*canonicis ecclesiae nostrae maioris Cracoviensis*”, ZDK 2, nr 499.

- 139 Pojawiła się w literaturze hipoteza, iż miejscem pochówku małego księcia był kościół mariacki (SPERKA: *Małżeństwa Mikołaja V*), ten jednak ma u Długosza zupełnie inne określenia. Gdy Długosz pisze o kościele mariackim, precyzyjnie nazywa go „*sancta Maria in circulo*”, *Joannis Długossii Annales*, Lib. 10, s. 20; albo „*parochialis ecclesia Sancte Marie in Cracovia*”, *Joannis Długossii Annales*, Lib. 10–11, s. 208.
- 140 Relacja o śmierci małoletniego Mikołaja została wpleciona w dłuższą opowieść o zgonach dwóch przyjaznych Polsce książąt, cieszyńskiego Bolesława i raciborskiego Mikołaja. Nas interesuje tutaj tylko wątek Mikołaja raciborskiego. Długosz podał, że zmarł on w piątek 13 grudnia w Rybniku i został pochowany w kościele dominikanek w Raciborzu. Następnie wymienił jego potomstwo, synów i córkę z pierwszej żony oraz Mikołaja i Małgorzatę, zrodzonych z drugiej żony Barbary. Przy Mikołaju podał wzmiankę o jego przedwczesnej śmierci.
- 141 AKM, Off. 10, s. 443 (potwierdzili wówczas, że mają dług 200 florenów wobec Jana Białkowskiego, wicestarosty krakowskiego).
- 142 Regulował to paragraf statutów kościoła katedralnego w Krakowie: *Statuta capitularia Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis*. POLKOWSKI, Ignacy (ed.), Kraków 1884, s. 51.
- 143 KMK 3, nr 455. Barbara występuje w nim jako księżna. Wspomniała, że spoczywa na niej i na jej braciach, Kasprze Rokembergu i Hieronimie, obowiązek wykonania testamentu Teoderyka Weinricha. W dokumencie mowa jest o czynszach z dwóch domów przy rynku krakowskim należących do księżnej Barbary.

się na zgodę swoich braci, a mianowicie Kaspra Rokemberga, scholastyka kapituły krakowskiej i Hieronima, mieszczanina krakowskiego.¹⁴⁴ W 1462 roku odnotowane zostało także rozpatrywanie sprawy o uposażenie ołtarza Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w kościele mariackim przed sądem oficjała krakowskiego. Jako strona wystąpiła Barbara, wdowa po Mikołaju księciu raciborskim.¹⁴⁵ Chodzi tu o ołtarz w kaplicy ufundowanej przez Teodoryka Weinricha, wuja księżnej.

Po załatwieniu tych spraw księżna Barbara powróciła wraz z Hieronimem do Pszczyny. Zbytne zaangażowanie w problemy krakowskich fundacji rodzinnych nie przysłużyło się jej tutejszym rządcom. W czerwcu 1462 roku została ona, jak wiadomo z *Kroniki raciborskiej*, wygnana z księstwa przez swego pasierba Janusza (Jana IV). Pozwolono jej wraz z dobytkiem wyjechać do Krakowa, zaś jej brat Hieronim został w Pszczynie uwięziony.¹⁴⁶ Powód uwięzienia akurat Hieronima jest zastanawiający, trzymano go w Pszczynie jeszcze w 1464 roku,¹⁴⁷ czyli nawet po śmierci Barbary. Możliwe, że próbowano w ten sposób wymusić na niej zrzeczenie się praw do Pszczyny. W końcu jednak Hieronim powrócił do Krakowa.¹⁴⁸ Długosz nie wspomina o wygnaniu księżnej Barbary i uwięzieniu Hieronima, aczkolwiek z pewnością te współczesne wydarzenia były mu doskonale znane. Księżna Barbara, od czerwca 1462 roku zamieszkała ponownie w rodzinnym Krakowie. Z 1463 roku zachowała się zapiska sądu oficjała krakowskiego o Barbarze „*Orientowej księżnej raciborskiej*” oznajmiającej, że winna jest mansjonarzom kościoła św. Barbary 84 grzywny.¹⁴⁹ Zapiska ta poświadcza, że nie zrzekła się ona tytułu książęcego. Księżna Barbara zniknęła ze źródeł krakowskich po 12 listopada 1463 roku.¹⁵⁰ Miejscem jej pochówku mogła być kaplica Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w kościele mariackim, fundacja jej wuja Teodoryka Weinricha. Pasierbowie księżnej Barbary rozdzielili między siebie jej oprawę, Ziemię Pszczyńską.¹⁵¹ Dalsze losy krakowskiej rodziny księcia raciborskiego Mikołaja V będziemy śledzić poprzez pryzmat jej córki. Nie ulega wątpliwości, że córka Małgo-

---

144 KMK 3, nr 455.

145 AKM, Off. 12, s. 84.

146 *Ratiborer Chronik*, s. 121. Wygnanie księżnej Barbary omówił SPERKA: *Średniowiecze (do 1517 roku)*, s. 95.

147 Wzmiankę o jego pobycie w więzieniu zawiera opis krakowskiej sprawy o pewien obraz, AKM, Off. 12, s. 242.

148 Hieronim Rokemberg pojawił się w 1469 r. przed sądem rektora UJ, *Acta Rectoralia Almae Universitatis Studii Cracoviensis*. WIŚŁOCKI, Władysław (ed.), Kraków 1893, nr 8. Zapewne Hieronima dotyczy zapiska o przyjmującym prawo miejskie w 1473 r. Hieronimie „*Rockenberg, tu urodzonym*”, *Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Krakowie 1392–1506*. KACZMARCZYK, Kazimierz (ed.), Kraków 1913, nr 7459.

149 AKM, Off. 12, s. 176.

150 KRZYŻANOWSKI: *Morsztynowie*, s. 338, przyp. 3.

151 Dokument księcia Przemysła cieszyńskiego z 9 kwietnia 1464 r. regulujący spór między księżną Małgorzatą, wdową po Waławie, a synami nieżyjącego już księcia Mikołaja V nie wspomina w ogóle imienia księżnej Barbary, CDS 6, nr 268, z tytułem książąt raciborskich wymienieni tam są Małgorzata, wdowa po księciu Waławie (Szamotulska) oraz bracia Jan i Waław (synowie Mikołaja V z małżeństwa z Małgorzatą z Lgoty).

rzata towarzyszyła księżnej Barbarze w 1462 roku w jej przymusowej przeprowadzce z Pszczyzny do Krakowa. Omówienie przejawów jej aktywności dają dopiero źródła z początku lat osiemdziesiątych XV wieku, toteż powrócę do jej postaci w dalszej części artykułu.

Pod 5 listopada 1464 roku Długosz odnotował śmierć Małgorzaty Szamotulskiej, wdowy po księciu Waławie. Podał, że zmarła w Raciborzu, a pochowana została w tamtejszym klasztorze dominikanek.¹⁵²

W 1464 roku na studia w Krakowie zapisał się „przesławny Przemysław książę Opawy”, który wniósł całość opłaty.¹⁵³ Zapiska ta dotyczy Przemysła III Młodszego, najmłodszego z synów księcia opawskiego Wilhelma.¹⁵⁴ Książę nie pojawił się jednak w źródłach uniwersyteckich z tego okresu. Można przypuszczać, że studiów nie podjął, gdyż w tym samym roku (1464) stryj, Przemysł II Starszy, zaprotegował go do kapituły wrocławskiej.¹⁵⁵ Co ciekawe jednak, bulla papieża Pawła II z 13 marca 1469 roku wymienia „Przemysława z Opawy syna książęcego” jako kanonika krakowskiego,¹⁵⁶ co niewątpliwie należy do faktów mniej znanych w literaturze przedmiotu. Uzyskanie godności kanonika krakowskiego w świetle tej bulli nie ulega wątpliwości, z całą pewnością można jednak stwierdzić, że jej nie objął.¹⁵⁷ W dziele współczesnego mu Długosza brak śladów znajomości tej osoby.

Na uwagę zasługuje wizyta dwóch książąt Przemyślidów w Krakowie na uroczystości chrztu Elżbiety, córki króla Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Rakuszanki. Odbyła się ona 16 maja 1465 roku. Spośród licznie odnotowanych przez Długosza gości,¹⁵⁸ interesują nas dwaj, wzmiankowani przez Długosza jako „*Ianusius Rathiboriensis*” i „*Ioannes Ribnicensis*”.¹⁵⁹ Pierwszy z nich – Janusz – został przez Długosza wymieniony jako syn księcia raciborskiego Waławia i Małgorzaty pod raz pierwszy

---

152 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 99–100.

153 „*Preclarus princeps Przemislaus dux Oppavie*”, *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego*, 64h/119. Wiadomość ta jest pominięta w wydawnictwie BARCIAK (ed.): *Książęta i księżne*, s. 101.

154 MĚŘÍNSKÝ: *Marginálie k životním osudům*, s. 426–427.

155 TAMŻE, s. 426 podał, że książę Przemek zapisał się na studia w Wiedniu w semestrze zimowym 1471 r., TAMŻE, s. 427.

156 *Bullarium Poloniae*. 7, SUŁKOWSKA-KURAŚ, Irena – KURAŚ, Stanisław (edd), Rzym – Lublin 2006, nr 678.

157 PRZYBYSZEWSKI: *Kapituła krakowska*, s. 25–84 w ogóle nie wspominał o kanoniku Przemku opawskim, mimo, że zestawiał dane o osobach, które pojawiły się w źródłach jako kanonicy krakowscy, ale nigdy nie byli odnotowywani na posiedzeniach kapituły. Przejrzałem także wydawnictwo *Acta Capitularum Cracoviensis et Plocensis selecta (1438–1523, 1438–1525)*. ULANOWSKI, Bolesław (ed.), Archiwum Komisji Historycznej 6, Kraków 1891, s. 1–296, ale nie ma tam wzmianki o księciu-kanoniku. Systematyczna kwerenda w zbiorach Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej nie jest na razie możliwa z powodu ograniczeń w korzystaniu z rękopisów. O nie piastowaniu przez księcia Przemka Młodszego godności kanonika krakowskiego świadczy napis na jego nagrobku w kościele św. Otmara w Mödling. Występuje tam jako *Przemysł Młodszy kanonik wrocławski, ołomuniecki i wiedeński*, zob. MĚŘÍNSKÝ: *Marginálie k životním osudům*, s. 431–432.

158 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/2, s. 110.

159 Określenia te pochodzą od *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/2, s. 110.

pod 1457 rokiem.¹⁶⁰ Z tytułem książęcym, jako księżę Janusz, syn Małgorzaty księżnej raciborskiej (wdowy po księciu Waławie) wystąpił w dokumencie księcia Przemysła cieszyńskiego z 1464 roku, regulującym podziały w Raciborzu.¹⁶¹ Wizyta w Krakowie w 1465 roku była debiutem politycznym tego księcia, który w późniejszych źródłach występuje jako Janusz Młodszy,¹⁶² księżę opawski i raciborski. Zapewne z okazji wizyty w Krakowie uwolnił Hieronima, brata księżnej Barbary (jak pamiętamy, jeszcze w 1464 roku był on w więzieniu). W Krakowie mieszkała jej córka Małgorzata, pozostająca jeszcze wówczas w stanie panieńskim, ale posiadająca już lata sprawne, toteż krzywda matki była z pewnością dla księcia Janusza palącym problemem do rozwiązania. Drugi z gości na królewskich chrzcinach w 1465 roku – Jan, księżę rybnicki, to niewątpliwie syn Mikołaja V i Małgorzaty ze Lgoty. Występował on już w 1464 roku jako księżę Janusz opawski i raciborski, wspólnie z bratem Waławem.¹⁶³

Janusz Młodszy, księżę raciborski, wzmiankowany jest później często w Długoszym opisie wydarzeń politycznych. Nasz historyk – bezpośredni obserwator działań politycznych Przemysłidów – nie wspominał o Janie rybnickim, przekazał natomiast sporo ważnych informacji o jego bracie, Waławie, księciu rybnickim. Warto wskazać, że wedle własnych słów Długosz odwiedził w 1473 roku Opawę,¹⁶⁴ przybywając na zjazd króla Kazimierza z królem Maciejem. Przypomnijmy zatem dobrze znane w literaturze relacje kronikarza. Pod 1469 rokiem pisał o księciu Waławie rybnickim („*Venceslaus Ribnicensis*”), któremu (oraz Przemysłowi cieszyńskiemu) król Maciej dał 1 000 złotych florenów na czynienie zaciągów i nakłanianie innych książąt śląskich do przyłączenia się do niego. Król Węgier miał zamiar oblegać Opawę. Długosz wspominał, że Waław rybnicki i Przemysł cieszyński nie przekazali królewskiego złota innym książętom śląskim.¹⁶⁵ Z krótkich i oderwanych od siebie wzmianek wyłania się obraz lawirowania obu książąt – Janusz Młodszy raciborski i Waław rybnicki byli w lipcu 1471 roku w orszaku Władysława Jagiellończyka udającego się do Opawy, a stamtąd do Pragi.¹⁶⁶ Na ich obecności Jagiellończykowi szczególnie zależało, sko-

---

160 W cytowanej wyżej zapisce o śmierci księcia raciborskiego w 1456 r., *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/1, s. 294. Tak też jest identyfikowany przez wydawców *Joannis Dlugossii Annales*. W komentarzu do tekstu jest on jako Jan IV Młodszy, syn Waława i Małgorzaty. SPERKA: *Małżeństwa Mikołaja V*, s. 259 nazywa go Janem III.

161 CDS 6, nr 268. Zdaniem J. Sperki był wówczas niepełnoletni.

162 Określenia *Młodszy* używał księżę Janusz na swoich dokumentach, CDS 2, nr 88, 91–97, używam go w kolejnych wywodach. Księżę ten był żonaty z Magdaleną, księżniczką opolską.

163 CDS 6, nr 268.

164 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/2, s. 307; por. PRZYBYSZEWSKI: *Kapituła krakowska*, s. 70; PERZANOWSKA, Agnieszka: *Wiadomości źródłowe o życiu i działalności Jana Długosza*. In: *Długossiana. Studia historyczne*, s. 351 datuje jego pobyt w Opawie na około 15 sierpnia 1473 r.

165 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/2, s. 241–242. Politykę księcia Waława opisał szczegółowo SPERKA, Jerzy: *Tragiczne losy księcia rybnickiego Waława III (zm. 1478). Epizod z dziejów ryalizacji między Jagiellonami a Maciejem Korwinem o koronę czeską*. *Studia z Dziejów Średniowiecza* 20, 2016, s. 253–272.

166 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/2, s. 272, tam także wymienieni inni książęta towarzyszący Jagiellończykowi.

ro podskarbi wydatkował wówczas dla Janusza, księcia raciborskiego, pokazań sumę 250 grzywien na zakup 30 koni.¹⁶⁷ W kontekście polityki Macieja Korwina wymienił Długosz wojnę, którą książę rybnicki Waclaw i cieszyński Przemysł oraz Janusz gliwicki, toczyli ze sobą w 1471 roku. Motywy tej wojny określił jako prywatne.¹⁶⁸ Nie wymienił jednak żadnego z Przemyślidów w kontekście zjazdu króla Kazimierza z królem Maciejem w 1473 roku w Opawie.¹⁶⁹ Pod 1473 rokiem wspomniał ogólnikowo o występkach i szalonych czynach Waclawa rybnickiego „*ob eius fera facta et insolencias*” wobec sąsiednich książąt. Z tej przyczyny był on oblegany w Rybniku przez wojska książąt śląskich realizujących rozkazy Macieja Korwina. W tej koalicji przeciwko Waclawowi rybnickiemu, był między innymi książę raciborski Jan, który osobiście przywiódł swoje wojska. Rybnik został przez niego zdobyty, ale obroniły się Żory dowodzone przez Polaka, Jana Kresę.¹⁷⁰ W 1474 roku wybuchła nowa wojna na Śląsku. Przyczyną miały być „*spolia et iniuria*”, jakich Waclaw „*dux Ribnicensis*” dopuścić się miał wobec Henryka Podiebradzkiego, księcia ziebickiego i kozielskiego. Waclaw zwrócił się o pomoc do króla Macieja, a ten przysłał na jego obronę silny oddział, dowodzony przez Jana Bielika z Kornic. Waclaw jednak odmówił wpuszczenia sojuszników do Pszczyny, umocnił Rybnik i udał się prosić o pomoc Jakuba z Dębna, przebywającego wówczas w Oświęcimiu. Pszczyna z kolei wpuściła oddziały Bielika, ale wstawiła się za księciem Waclawem, aby ten mógł prosić króla Macieja o przebaczenie.¹⁷¹ W sierpniu 1474 roku książę Waclaw III rybnicki przebywał w Krakowie układając się o spłatę swych długów z Jakubem z Dębna, a konkretnie – zastawiając mu włość myśłowicką.¹⁷²

Opisał też Długosz zjazd w Raciborzu w lutym 1475 roku, w którym król Maciej zmusił do uległości książąt śląskich. Imiennie wzmiankuje Długosz księcia cieszyńskiego Przemysła, który miał wygłosić przemowę sławiającą Korwina oraz Janusza gliwickiego, którego na tym zjeździe Maciej kazał pojmać.¹⁷³ W kontekście tego zjazdu Długosz umieścił informację o pojmaniu przez Korwina także Waclawa, księcia rybnickiego („*ducem Ribnicensem*”), który został zmuszony do oddania Pszczyny, ale i tak wolności nie odzyskał. Krakowski historyk wspominał o długoletniej niewoli, w jaką potem popadł u Macieja Korwina, obdarzając go przy tej okazji po raz pierwszy przydomkiem *Fatuus*.¹⁷⁴ Jan (Janusz), książę raciborski, wystąpił w akcie pokojowym

---

167 *Rachunki królewskie z lat 1471–1472 i 1476–1478*. GAWĘDA, Stanisław – PERZANOWSKI, Zbigniew – STRZELECKA, Anna (edd.), Wrocław 1960, s. 95.

168 *Joannis Długossii Annales*, Lib. 12/2, s. 265.

169 TAMŻE, s. 307; por. BACZKOWSKI, Krzysztof: *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471–1479*. Kraków 1980, s. 75.

170 TAMŻE, s. 301. Por. HORWAT, Jerzy: *Księstwo opolskie i jego podziały do 1532 r. Książęta, miasta, kościół, urzędy, własność prywatna*. Rzeszów 2002, s. 238.

171 *Joannis Długossii Annales*, Lib. 12/2, s. 330–331.

172 SPERKA: *Średniowiecze (do 1517 roku)*, s. 100. O zastawie Myśłowic wraz z okręgiem informuje dokument Jakuba z Dębna, wystawiony w Krakowie 14 sierpnia 1474 r.; CDS 6, nr 294.

173 *Joannis Długossii Annales*, Lib. 12/2, s. 355.

174 TAMŻE, s. 356.

z 8 grudnia 1474 roku wśród książąt i dostojników „*nominati per dominum Wladislaum*”.¹⁷⁵ Znalazł się później w orbicie wpływów króla Macieja, czego wyrazem było wzięcie udziału w 1476 roku w poselstwie monarchy do Neapolu.¹⁷⁶

Jan Długosz odnotował pod 2 lipca 1479 roku zawarcie pokoju w Ołomuńcu, ale żadnego z książąt nie wymienił.¹⁷⁷ Jan z Opawy i Głubczyc, Jan zwany Młodszym, książę Opawy i Raciborza oraz Jan zwany Starszym, książę Opawy i Raciborza stawili się 12 sierpnia 1479 roku w morawskiej metropolii, aby złożyć Korwinowi hołd lenny. Wraz z nimi uczynili to liczni inni „*książęta na Górnym Śląsku*” – jak wówczas zapisano.¹⁷⁸

W Krakowie mieszkała od 1462 roku Małgorzata zwana Machną, córka księcia Mikołaja V raciborskiego i Barbary Rokemberg. Była on wielokrotnie wzmiankowana w źródłach krakowskich drugiej połowy XV wieku. W 1463 roku Małgorzata, córka Barbary, księżnej raciborskiej zwanej *Orientowa*, występowała przed oficjałem w sprawie z Mikołajem Kreydlarem, celnikiem i rajcą krakowskim.¹⁷⁹ Małgorzata „*księżna raciborska*” odziedziczyła po rodzinie matki prawo patronatu jednej z kaplic kościoła mariackiego, co poświadcza po raz pierwszy zapiska z 1481 roku.¹⁸⁰ Źródła krakowskie respektują używany przez nią tytuł książęcy i wynikające z niego niezbywalne prawa do ojcowizny i do wiana po matce. Musiała jednak ułożyć stosunki z księciem Januszem (Janem IV), sprawcą wygnania jej matki i jej z Pszczyny. Z 1 sierpnia 1482 roku pochodzi dokument starosty górnośląskiego Jana Bielika z Kornic, wystawiony w Hulczynie. Starosta poświadczył, że Macha, księżna Raciborza i Żor oznajmiła mu, iż zamek Żory wraz z przynależnościami dzierżyła po ojcu, księciu Mikołaju opawskim i raciborskim oraz po matce. Dobrowolnie zrzekła się Żor na rzecz księcia Janusza Młodszego, panującego na Opawie i Raciborzu.¹⁸¹ Wzmianki o księżnej

---

175 *Politische Correspondenz Breslaus im Zeitalter des Königs Matthias Corvinus. Namens des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens.* KRONTHAL, Berthold – WENDT, Heinrich (edd.), Breslau 1893, nr 217.

176 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/2, s. 376.

177 TAMŻE, s. 435.

178 Z oryginału sporządzonego w języku czeskim wydał ten akt F. Palacky (AČ 5, s. 387–389); regest w LBS 1, s. 33. Złożenie hołdu było wymuszone, por. BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte des Herzogthums Teschen*. Teschen 1863, s. 93; KIRYK, Feliks: *Kazimierz II*. In: PSB 12. Wrocław – Warszawa – Kraków 1966–1967, s. 289. Zob. GRIEGER, Rudolf: *Die Pläne des Ungarnkönigs Matthias Corvinus mit Schlesien*. Jahrbuch der schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau 24, 1983, s. 163–180; POŠVÁR, Jaroslav: *Politický vývoj ve Slezsku v letech 1471–1526*. Opava 1960; BACZKOWSKI, Krzysztof: *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471–1479*. Kraków 1980, s. 168; o konsekwencjach ustrojowo-administracyjnych pokoju ołomunieckiego zob. ČAPSKÝ: *Górný Śląsk v období pozdného strednoveku*, s. 134. Ostatnio obszerną analizę przedstawił CZECHOWICZ, Bogusław: *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*. 3: *Mathias primus Dei gratia rex Bohemiae. Rehabilitacja nieuznawanego króla*. Wrocław 2017, s. 96–108.

179 AKM, Off. 12, k. 102v.

180 AKM, Off. 3, k. 271. Współwłaścicielem prawa patronatu był w tymże roku kapłan Stanisław zwany Polakiem, TAMŻE, Acta Officialia Cracoviensia 2, s. 732.

181 CDS 6, nr 342. W dokumencie księcia Jana Młodszego z 11 września tegoż roku świadkował Maciej Osiński, starosta Żor, TAMŻE, nr 346. SPERKA: *Średniowiecze (do 1517 roku)*, s. 99.

Machnie opawsko-raciborskiej i jej prawach znajdują się w kilku dokumentach górnośląskich z lat 1483–1484. Na ich podstawie można stwierdzić, że dokonała rozliczenia się z przyrodnim bratem, sprawcą wypędzenia jej matki i jej z Pszczyny.¹⁸²

W dokumencie starosty Jana Bielika z Kornic, wystawionym 2 marca 1484 roku, Machna wzmiankowana jest jako „księżna raciborska” i żona Kazimierza, księcia oświęcimskiego.¹⁸³ Jak wiadomo, poślubiła Kazimierza II, jednego z czterech książąt zatorskich, uzyskując tym samym prawo do części zamku w Zatorze i fragmentu niewielkiego księstwa.¹⁸⁴ Przypuszczać należy, że na zamku w Zatorze, może na Boże Narodzenie 1483 roku, odbył się jej ślub z księciem Kazimierzem.¹⁸⁵ Małżonek uposażył jej posag na wsiach Spytkowice i Bachowice w swojej części Księstwa Zatorskiego.¹⁸⁶ Rzuca się w oczy mizeria tego wiana, wszak jej matka miała zapisaną oprawę na Ziemi Pszczyńskiej.

W świetle źródeł krakowskich można mówić o dużej aktywności księżnej Małgorzaty, już po jej zamążpójściu. Wpływ na to miał fakt, że przejęła po matce, księżnej Barbarze, sprawy dotyczące fundacji kościelnej jej wuja,¹⁸⁷ a ponieważ pociągało to za sobą rozliczenia finansowe, wywoływało konieczność stawania przed sądami kościelnymi. Dnia 19 sierpnia 1486 roku przed sądem oficjała krakowskiego stanęli Małgorzata, księżna raciborska i jej mąż Kazimierz, książę oświęcimski i zatorski w sprawie o prawo prezenty na jedną z mansjonarii u św. Barbary oraz do ołtarza św. Jana Chrzyciela w kaplicy Teodoryka Weinricha w kościele mariackim.¹⁸⁸ Księżna

---

182 Analiza tych dokumentów wykracza poza ramy tematyczne niniejszego studium. Księżna Machna jest odnotowana w dokumencie Janusza i Mikołaja, książąt opolskich, z 1483 r. (CDS 6, nr 348), a także króla Macieja z 1483 r. (TAMZE, nr 349) oraz starosty Jana Bielika z Kornic, z 2 marca 1484 r. (TAMZE, nr 358, tu także o jej rozliczeniach z przyrodnim bratem). W kontekście tych rozliczeń warto przypomnieć, że przyrodnia siostra księżnej Małgorzaty/Machny, Anna Obulczowa, miała zapisane określone czynsze, które również wskazują na jej związki z Księstwem Opawsko-Raciborskim. Jej pierwszy mąż, Jan Stancz, zapisał jej na dochodach miasta Bogumin 2 000 florenów jako oprawę posagu. Anna miała także 2 500 zapisane na dobrach „Miklasza, księcia raciborskiego”, por. KRZYŻANOWSKI: *Morsztynowie*, s. 338.

183 CDS 6, nr 358.

184 JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich* 3, s. 186–187. Podział księstwa zatorskiego ukazuje PROKOP, Krzysztof R.: *Księstwa oświęcimskie i zatorskie wobec Korony Polskiej w latach 1438–1513. Dzieje polityczne*. Kraków 2002, s. 229.

185 Datę *ad quem* wyznacza dokument z 2 marca 1484 r., w którym Machna, księżna raciborska, wzmiankowana jest jako żona Kazimierza oświęcimskiego (Kazimierza II zatorskiego), CDS 6, nr 358.

186 25 kwietnia 1484 r., dokumentem wystawionym w Spytkowicach, książę Kazimierz za zgodą swojego brata Wacława II zabezpieczył wiano księżnej Małgorzaty na posiadłościach Spytkowice i Bachowice, w swojej części księstwa, CDS 6, nr 360; BPAN, Materiały do KDM 5, nr 1642. Zapis ten znany jest także z dokumentu króla Kazimierza z 14 września 1488 r., zatwierdzającego zapis dla Machny na Bachowicach i Spytkowicach, KDP 4, nr 93, tam też wymienienie poręczycieli powołanych przez księżną Machnę. Jednym z nich był Jan, książę raciborski, kuzyn księżnej.

187 Pod koniec marca 1475 r. spłonął dom mansjonarzy kościoła św. Barbary, *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12/2, s. 358.

188 AKM, Off. 3, s. 421. Księżna Małgorzata wypowiedała się także w imieniu swej siostry Anny Obulczowej.

Małgorzata zawarła umowę z radą miejską Krakowa. Dnia 21 sierpnia 1486 roku organ ten przekazał księciu Kazimierzowi oświęcimsko-zatorskiemu, jego żonie Małgorzacie księżnej raciborskiej i jej siostrze Annie Obulczowej, „*córkom przestawnej księżnej Barbary Orientowej*”, prawo patronatu mansjonarii kościoła św. Barbary, jak również wspomnianego ołtarza św. Jana Chrzciciela. Księżna zrzekła się na rzecz mansjonarii przysługującej jej opłaty 14 grzywien.¹⁸⁹ Podkreślmy, że Barbara *Orientowa* została wspomniana ponad 20 lat po swojej śmierci, jako „*przestawna księżna raciborska*”. Małgorzata występuje w tych zapiskach jako „*księżna raciborska*” i żona Kazimierza, księcia oświęcimskiego i zatorskiego. O obu, rajcy wyrażają się z należytą atencją. Dokument ten stwierdza, że prawo patronatu przejdzie także na dzieci księżnej Małgorzaty „*o ile Bóg je da*”.¹⁹⁰

W dokumencie z 6 września 1487 r., Stanisław z Wschowy, mansjonarz kościoła św. Barbary wystąpił jako pełnomocnik księżnej raciborskiej i jej siostry Anny. Obie wyraziły zgodę na zapis czynszu na fundację siódmej mansjonarii w kościele św. Barbary wraz z przeznaczeniem na określone msze.¹⁹¹ Księżna raciborska nazwana jest w tym dokumencie Machną, a wraz z Anną *Obulczową* określone zostały jako krewne Teodoryka Weinricha.¹⁹² Dnia 5 października 1487 roku poświadczony jest pobyt księżnej Małgorzaty wraz z mężem Kazimierzem w Oświęcimiu. Wystąpiła tam jako księżna Opawy i Raciborza.¹⁹³ W 1487 roku biskup Jan Rzeszowski zatwierdził fundację i uposażenie kolegium mansjonarzy przy kościele św. Barbary. Jako fundatorzy i donatorzy wymienieni zostali, księżna raciborska *Machna*, żona Kazimierza księcia zatorskiego i nieżyjąca już Anna *Obulczowa*, siostra księdza Teodoryka Weinricha.¹⁹⁴

O relacjach Małgorzaty z dworem królewskim świadczy fakt, że w 1488 roku udzieliła wraz z mężem i – co ciekawe – także z księciem Januszem raciborskim, znacznej pożyczki 2 000 florenów królowi Kazimierzowi. Pożyczkę tę władca, 23 kwietnia, zobowiązał się zwrócić na najbliższe święto św. Jana Chrzciciela. Poręczycielami

---

189 KMK 3, nr 477. Dokument wystawiony po śmierci altarysty Stanisława Polaka z Krakowa, plebana w Wodzisławiu Śląskim.

190 KMK 3, nr 477 („*ac pueri ipsius domine Margarete ducisse, si quos Deus sibi dederit*”). Wymieniona została wówczas także Anna Obulczowa, przyrodnia siostra księżnej Małgorzaty, ale wystąpiła jako szlachcianka. Anna Obulczowa była córką Barbary Rokemberg i jej drugiego męża, Jerzego Orienta. Przydomek Obulczowa nosiła po swoim drugim mężu, szlachcicu Jakubie Obulczu herbu Odrowąż (KRZYŻANOWSKI: *Morsztynowie*, s. 338).

191 KMK 3, nr 478. Zapis czynszu Mikołaja Krezy poświadczyli imiennie wymienieni rajcy krakowscy i kanonicy kapituły katedralnej. Szczegółów dotyczących zapisu tutaj nie omawiam. Zapis ten zatwierdził król Kazimierz, dokumentem z 19 września 1487 r., TAMŻE, nr 479.

192 KMK 3, nr 478.

193 CDS 6, nr 379.

194 AKM, Ep. 3, s. 388–389. Anna Obulczowa została w 1489 r. pochowana w kościele mariackim, w kaplicy Weinrichowskiej. W świetle jej testamentu można stwierdzić, że nie posiadała w 1489 r. gotówki, skoro pogrzeb miał być sfinansowany ze sprzedaży jej sukien, szub i klejnotów. Wszystkie pieniądze, czynsze itp., jakie posiadała, Obulczowa zapisała mansjonarii kościoła św. Barbary (KRZYŻANOWSKI: *Morsztynowie*, s. 338).

byli liczni dostojnicy Królestwa, a także rady miejskie Oświęcimia i Kęt.¹⁹⁵ Odzyskanie długu szło z trudem. 24 lipca 1489 roku Kazimierz „książe zatorski” i jego żona Małgorzata „księżna raciborska” uczynili swoim pełnomocnikiem Janusza „księcia raciborskiego” w uzyskaniu 2 000 florenów od Mikołaja Tęczyńskiego,¹⁹⁶ jednego z poręczycieli pożyczki.

Małgorzata (Machna) była wraz z mężem, księciem Kazimierzem, dobrodziejką kazimierskiego klasztoru augustianów pod wezwaniem św. Katarzyny, któremu zapisali w 1490 roku czynsz 5 florenów, uzyskując w zamian anniuersarz.¹⁹⁷ W tym samym roku księżna owdowiała¹⁹⁸ i zapewne zamieszkała w swoim domu stojącym naprzeciw owego klasztoru.¹⁹⁹ Pozostała nadal bardzo aktywna, przy czym należy zauważyć, że swoją działalność prowadziła już tylko w Krakowie. Dnia 1 października 1492 roku Piotr Myszkowski, kasztelan wieluński oznajmił, że sprzedał „przesławnej Małgorzacie księżnej opawskiej i raciborskiej oraz czcigodnemu” Stanisławowi, altaryście, na wyderkauf, roczny czynsz 16 grzywien z dwóch swoich wsi.²⁰⁰ Kasztelan zobowiązał się, że poprzez swojego sługę w Krakowie będzie wypłacał księżnej i kapłanowi kwartalnie po 4 grzywny. Czynsz ten miał być księżnej wypłacany dopóki będzie żyła, a po jej śmierci ma przejść na uposażenie siódmej mansjonarii przy kościele św. Barbary w Krakowie. Gdyby Myszkowski chciał wykupić z powrotem ten czynsz, będzie musiał wypłacić księżnej Małgorzacie 400 florenów.²⁰¹ Pokazuje to, mniej więcej, wysokość

---

195 KDP 4, nr 91.

196 SP 2, nr 4354.

197 KOLAK, Wacław: *Klasztor augustiański przy kościele św. Katarzyny w Krakowie do połowy XVI wieku. Fundacja, rozwój uposażenia i rola kulturalna*. Kraków 1982, s. 53. Należy podkreślić, że już ksiądz Teodoryk Weinrich zapisał w testamencie temu klasztorowi olbrzymią sumę w zamian za codzienne odprawianie mszy do N. Marii Panny i za spójność jego duszy (ZDK 2, s. 549).

198 Datę śmierci Kazimierza II zatorskiego przyjmując za K. Jasińskim (JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich* 3, s. 186). Z kwestią tą wiąże się zapiska w testamencie księżnej Machny z 3 stycznia 1508 r., ANKr., Archiwum miasta Krakowa, rps 29/33 (dawna sygnatura 772), s. 174. Księżna przeznaczyła legat o sporej wysokości (300 florenów w złocie) „*ad fundandum et dotandum*” ołtarza w kościele N. Marii Panny przy rynku krakowskim. Chodzi jednak o uposażenie już istniejącego ołtarza, a nie fundację od podstaw. Najbardziej interesujący fragment mówi, że ołtarz ten znajduje się w kaplicy „*ubi dux Bolek vir suus iacet sepultus*”. Określenie „*vir suus*” należy tłumaczyć jako „*mąż mój*”, to zaś oznacza, że zamiast Kazek wpisano błędnie *Bolek*. Por. JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich* 3, s. 194, gdzie dyskusja z poglądami innych badaczy.

199 Poświadcza to zapiska z 1500 r., AKM, Off. 20, s. 499.

200 *Starodawne prawa polskiego pomniki z ksiąg rękopiśmiennych dotąd nieużytych głównie zaś z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej*. 2, HELCEL, Antoni Z. (ed.), Kraków 1870, nr 4386. Te wieś to Jawornik, czyli obecnie Jaworznik Mały i Wielki koło Żarek w dawnym powiecie lelowskim i Postaszowice, zob. LESZCZYŃSKA-SKRĘTOWA, Zofia: *Jaworznik Mały i Wielki*. In: Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu. 2/2, Kurtyka, Janusz – Laberschek, Jacek – Leszczyńska-Skrętowa, Zofia – Sikora, Franciszek (edd.), Wrocław 1989, s. 282.

201 Myszkowski zobowiązał się pod *vadium* 100 grzywien, że uzyska zgodę króla na sprzedaż tego czynszu, SP 2, nr 4386. Kasztelan Myszkowski uzyskał od króla zatwierdzenie zob. *Matricularum Regni Poloniae Summaria*. 1–5, WIERZBOWSKI, Teodor – PŁOCHA, Josephus – RYBARSKI, Antonius – SUŁKOWSKA, Irena (edd.), Warszawa 1905–1961, 4, nr 15253, gdzie wpisano je pod błędną datą 1527 r.

finansowej inwestycji księżnej. Dokument kasztelana Myszkowskiego stanowi nieczęsty przykład użycia w stosunku do Małgorzaty tytułu nie tylko księżnej raciborskiej (co było w jej przypadku regułą), ale także księżnej opawskiej.

Dnia 7 września 1495 roku, w Krakowie spotkały się księżna Małgorzata i księżna Magdalena, wdowa po Janie IV raciborskim. Zawarły układ w sprawie Żor i Rybnika, potwierdzając, że Małgorzata zachowała prawa do tej części księstwa. Świadcami byli Paweł Gwozdy, prepozyt raciborski, Jerzy Wielopolski i bakałarz Stanisław, mansonarz kościoła św. Barbary w Krakowie, a dokument sporządził Krzysztof Tiachowski.²⁰² Dnia 18 października 1496 roku księżna uposażyła czynszem 16 grzywien mansonarię w kościele św. Barbary.²⁰³ W 1497 i 1498 roku Małgorzata „księżna raciborska” występowała przed sądem oficjała krakowskiego w sprawie przeciwko Maciejowi Knutłowi, altaryście kościoła mariackiego.²⁰⁴ W jednej z zapisek wyjątkowo tytułowano ją księżną zatorską.²⁰⁵ W 1499 roku jako księżna raciborska stawiała przeciwko Mikołajowi Kurozwęckiemu, kasztelanowi sieradzkiemu. W tej ostatniej sprawie jej pełnomocnikiem był Wojciech z Kleparza, kanonik wiślicki.²⁰⁶ W 1499 roku kardynał Fryderyk Jagiellończyk zdecydował, w obecności Małgorzaty księżnej raciborskiej oraz Gawła, prepozyta kolegiaty raciborskiej, że 16 grzywien dla siódmej mansonarii w kościele św. Barbary ma być wypłacane mansonarzowi dopiero po śmierci księżnej Małgorzaty.²⁰⁷ Tenże kardynał wydał w 1503 roku dokument ostatecznie kończący wszystkie spory o dochody mansonarii św. Barbary. Wzmiankowana w nim jest Małgorzata zwana Machną, księżna raciborska, wdowa po Kazimierzu, księciu zatorskim.²⁰⁸

Zachował się testament księżnej z 3 stycznia 1508 roku.²⁰⁹ Najbardziej interesujące jest – moim zdaniem – to, że pani ta, potomkini Mikołaja V, wystąpiła z tytułem tylko *księżnej zatorskiej*. Jest to ostateczne, także w obliczu nadchodzącej śmierci, symboliczne pożegnanie się z dziedzictwem Przemyślidów. Największy legat księżna przeznaczyła na „*swój ołtarz w kościele św. Katarzyny*”. Wynosił on 350 florenów w złocie i z niego miał płynąć czynsz na rzecz tego ołtarza. Wyraziła wolę, aby pochować ją przed tym ołtarzem, a na koszty pogrzebu przeznaczyła 100 florenów. Duży zapis, aż 300 florenów w złocie, przeznaczyła na uposażenie ołtarza w kaplicy kościoła mariackiego, w której był pochowany jej mąż, książę Kazek.²¹⁰ Prawo patronatu do tego ołtarza oddała rajcom krakowskim. Piotr, określony jako *familiaris* czyli do-

---

202 CDS 6, nr 424; por. SPERKA: *Średniowiecze (do 1517 roku)*, s. 99.

203 AKM, Off. 20, s. 289–294 (potwierdzenia tego zapisu dokonano 27 kwietnia 1499 r.).

204 AKM, Off. 18, s. 564; TAMŻE 15, s. 562–573; TAMŻE 16, s. 218.

205 AKM, Off. 15, s. 561, już jednak na następnej stronie skryba tytułuje ją „*księżną raciborską*”, TAMŻE, s. 562.

206 AKM, Off. 20, s. 319. Ta sama sprawa trafiła przed sąd biskupi, AKM, Ep. 4, k. 141.

207 AKM, Ep. 4, s. 141–142.

208 BPAN, Materiały do KDM 5, nr 2146.

209 ANKr., Archiwum miasta Krakowa, rps 29/33 (dawna sygnatura 772), s. 174–177.

210 Zob. wyżej przypis 192.

mownik księżnej otrzymać miał po jej śmierci 150 florenów w złocie. Jej służące, Zofia i Dorota – po 10 florenów każda. Jakiejś Dorocie, „która mieszka w klasztorze na Zwierzyńcu”, zapisała 20 florenów, zaś pannie Potencjanie Sienieńskiej – 10 florenów.

Testament ten ukazuje księżną jako osobę zapisującą po swej śmierci duże sumy pieniędzy. Z pozoru byłaby dość majątną, gdyby nie fakt, że testamentarne legaty miały być uruchomione dopiero po odzyskaniu przez wykonawców pieniędzy, które się księżnej należały. Największym dłużnikiem księżnej był król Polski. Ciążący na nim dług opiewający na 1 000 florenów był zabezpieczony zapisem czynszu dla księżnej na żupach krakowskich. Wszystkie opisane wyżej legaty miały być uczynione po odzyskaniu długów. Występuje w testamencie także lista osób, u których księżna zastawiła określone przedmioty. Niejaki Szawłowski, zwany Krencz, posiadał krzyż tkany perłami wartości 86 florenów (krzyż ten miał być częścią ornatu). Po wykupieniu tego zastawu ornat miał być подарowany wspomnianej wyżej kaplicy w kościele mariackim. Piotr, mansjonarz przy kościele św. Jakuba trzymał w zastawie płaszcz ozdobiony naszytymi perłami wartości 70 florenów oraz kielich za 16 florenów. Żyd Dawid miał w zastawie pierścionek i oprawiony w złoto szmaragd wartości 9 florenów, Żyd Izaak trzymał warte 17 florenów pierścionek, perły i dwie srebrne łyżki o łącznej wartości 17 florenów. Wykaz ten ukazuje, że nie tylko Żydzi trudnili się pożyczaniem pod zastaw. Księżna miała także drobniejsze długi u Piotra Schillinga, rajcy kazimierskiego (6 florenów), magistra Jana z klasztoru augustiańskiego (5 florenów) oraz u Melchiora Weygłowicza (4 floreny). Pamiętała także, że Janowi Kroście jest winna 20 groszy za dostawę wina. Polecała odzyskać pieniądze, które wpłaciła rzemieślnikom za wykonanie określonych prac. Rafał z Kazimierza pobrał 3 floreny za ozdobienie trzech ampulek, a Joachim Libnaw, malarz, 1 florena za wymalowanie nastawy ołtarzowej dla kościoła św. Katarzyny.²¹¹

Księżna Małgorzata życzyła sobie, aby wszystkie te długi zostały zapłacone. Miały być one, jak również osobiste rzeczy księżnej, klejnoty i szaty, przeznaczone na msze za zbawienie jej duszy. Realizacja testamentu nie była łatwym przedsięwzięciem. Egzekutorem wyznaczyła Andrzeja Kościeleckiego, kasztelana bieckiego, o którym skądinąd wiadomo, że był wybitnym finansistą królewskim. Wykonawcami testamentu byli także rajcy, każdemu z nich przeznaczyła po 2 floreny. Byli nimi patrycjusze krakowscy: burmistrz Jan z Reguł, Jan Boner i Maciej Szczęsny oraz kazimierscy: Jan Sintag i Piotr Schilling.

Małgorzata, córka księcia Mikołaja V, żona księcia zatorskiego Kazimierza, zmarła w 1508 roku.²¹² Żyła zatem około 56–57 lat. We wspomnianym wyżej testamencie z 1508 roku wyraziła wolę, aby pochować ją koło ołtarza św. Anny w kościele

---

211 KOLAK: *Klasztor augustiański*, s. 54, tu wyliczone paramenty, także s. 85; WENZEL-HOMECKA, Zofia: *Joachim Libnaw z Drossen*. In: PSB 11. Wrocław – Warszawa – Kraków 1964–1965, s. 245–246.

212 KOLAK: *Klasztor augustiański*, s. 55 prostuje „pogląd literatury”, jakoby księżna Małgorzata żyła jeszcze w 1510 r., tam literatura.

św. Katarzyny.²¹³ Nie mamy podstaw, aby sądzić, że augustianie nie spełnili woli swej dobrodziejki. Istnieje wszelako pogląd, że została pochowana w kościele mariackim w Krakowie, w kaplicy Weinrichowskiej.²¹⁴ Pozostawiając na razie tę kwestię nierozstrzygniętą, wskażemy, że tak czy inaczej, to drugi, ze znanych nam pochówków potomków Przemyślidów raciborskich w Krakowie.

Ostatnim pokoleniem Przemyślidów, które ujawniają źródła krakowskie, to synowie Janusza Młodszeo. W kronice Macieja z Miechowa znajdują się znane w literaturze naukowej, niezwykle cenne wiadomości o książętach raciborskich, Mikołaju (Mikołaj VI), Janie i Walentynie. Kronikarz, bezpośredni kontynuator Jana Długosza, używał wobec każdego z tej trójki tylko tytułu „książę raciborski”. Nie podał ich filiacji, wiadomo jednak, że chodzi o synów Jana (tzw. Młodszeo) księcia opawskiego i Magdaleny księżniczki opolskiej.²¹⁵ O Mikołaju podał, że był on seniorem rodu („*Nicolasu senior natu dux Rathiboriensis*”).²¹⁶ Napisał również, że jego żoną była nie wymieniona z imienia „córka Zbigniewa z Tęczyna”.²¹⁷ Zawarcie tego małżeństwa poświadcza dokument króla Aleksandra z 31 października 1504 roku. Potwierdzono w nim, że Anna, córka Zbigniewa z Tęczyna, siostra Jana i Andrzeja, wniosła miasto Pleszew w województwie kaliskim w posagu Mikołajowi „księciu na Opawie i Raciborzu”.²¹⁸ Miechowita podaje także, że książę raciborski Mikołaj, już jako mąż Anny Tęczyńskiej, chorował i przewieziono go do Krakowa na leczenie.²¹⁹ Miejsca skąd, nie podał. Można się domyślać, że był to Racibórz. Nie wiemy także, od kiedy przebywał na leczeniu w Krakowie.²²⁰ Cytując dalej Miechowitę – poprawa zdrowia księcia Mikołaja jednak nie nastąpiła i książę zmarł w Krakowie, we wtorek 3 listopada 1506 roku, o godzinie 7 w nocy.²²¹ Zwłoki Mikołaja VI przewieziono do Raciborza i tam pochowano. Miechowita podał, że brat Mikołaja, Jan, nastąpił po nim (*sequutus eum*), ale wkrótce potem zmarł. Nie wspomniał nic o jego rządach książęcych, ani nie podał daty śmierci.

---

213 KRZYŻANOWSKI: *Morsztynowie*, s. 338; KOLAK: *Klasztor augustiański*, s. 54.

214 GAŚSIOROWSKI, Wilhelm: *Kościół archiprezbiterialny N. P. Maryi w Krakowie*. Kraków 1878, s. 16. Należy zwrócić uwagę, że autor ten podał jednak błędną (1511 r.) datę śmierci księżnej. Napisał on również, że także mąż Machny, książę zatorski Kazimierz, został w 1492 r. pochowany w kościele mariackim. Przyjął to JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich 3*, s. 186–187.

215 Mikołaj i Jan, książęta na Opawie i Raciborzu, stwierdzili w 1501 r., że po rodzicach, Janie księciu opawskim i Magdalenie odziedziczyli dług 1 200 złotych węgierskich (oświadczenie wobec księcia opolskiego Jana Dobrego w Opolu w 1501 r.), CDS 6, nr 449. Por. SPERKA: *Koligacje rodzinne*, s. 210–211.

216 MACIEJ Z MIECHOWA: *Chronica Polonorum*. Kraków 1521, s. 379.

217 TAMŻE.

218 CDS 6, nr 458. Anna, jako żona Mikołaja, księcia Opawy i Raciborza oraz jej majątek opisane są w dokumencie Jana Zaręby, starosty wielkopolskiego, z 10 czerwca 1506 r., CDS 6, nr 464. Analizę majątku Anny i jej posagu wniesionego księciu raciborskiemu przedstawił KURTYKA, Janusz: *Latyfundium tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV–XVII wiek)*. Kraków 1999, s. 175.

219 MACIEJ Z MIECHOWA: *Chronica Polonorum*, s. 379.

220 Na dokumencie z 25 lutego 1506 r. wystawionym w Karniowie, książę Mikołaj wystąpił wspólnie z braćmi, Janem i Walentynem, CDS 6, nr 462. Cytowany tutaj zbiór regestów nie daje informacji o jego aktywności po 25 lutego 1506 r.

221 MACIEJ Z MIECHOWA: *Chronica Polonorum*, s. 379.

W dokumencie z 19 grudnia 1506 roku, jako jedyny pan na Opawie i Raciborzu wystąpił książę Walentyn,²²² co oznacza, że śmierć księcia Jana należy datować na okres przed 19 grudnia 1506 roku. O trzecim z braci, Walentynie, Miechowita przekazał, że „cierpiał na garba i wole”, był jednak „mężny i roztropny”. On też przejął władzę w księstwie po braciach (czyli po Mikołaju i Janie),²²³ co datuje się na okres przed 19 grudnia 1506 roku.²²⁴

Bernard Wapowski nieco zmienił relację Miechowity, pozbawiając ją zwłaszcza szczegółów dotyczących czasu śmierci Mikołaja. Napisał, że „*Nicolaus Rathibboriensis in Silesia dux*” poślubił Annę, córkę Zbigniewa Tęczyńskiego, ale potem zachorował i leczył się w Krakowie. Zmarł, a jego ciało zostało pochowane „*ad sepulchra maiorum Rathiborium*”. Wapowski pominął następstwo Jana, od razu jako sukcesora Mikołaja wymieniając jego brata Walentyna „*zdeformowanego przez garb i wole*”.²²⁵

W lutym 1512 roku „*książę raciborski*” (beziemiennie, ale chodzi o Walentyna) został wymieniony wśród zaproszonych do Krakowa na uroczystości ślubu Zygmunta króla Polski z Barbarą Zapolya.²²⁶ O uroczystościach tych pisał także Decjusz, który zanotował pod 1512 rokiem obecność „*księżnej owdowiałej raciborskiej*” na koronacji Barbary na Wawelu.²²⁷ Chodzi tu oczywiście o Annę, wdowę po Mikołaju VI. Decjusz wyliczył skrupulatnie gości i w jego zestawieniu nie ma księcia raciborskiego Walentyna.²²⁸ Nie wymienił Walentyna w 1512 roku także Marcin Bielski.²²⁹ Nie napotkałem w źródłach krakowskich na odnotowanie daty zgonu księcia Walentyna, ostatniego z rodu Przemyślidów.

Podsumowując stwierdzić należy, że kontakty z Krakowem utrzymywali zarówno Przemyślidzi wywodzący się od Przemysła I, jak i od księcia Jana II. Krakowskie epizody możemy dostrzec aż w 15 życiorysach Przemyślidów obu linii. Zauważalnym aspektem omawianej w artykule problematyki są wizyty Przemyślidów w Krakowie. Wskazują one na intensywność kontaktów, a w przypadku Jana II (Żelaznego) na przyjacielskie relacje z dworem królewskim. W świetle rachunków rady miejskiej

---

222 CDS 6, nr 465.

223 MACIEJ Z MIECHOWA: *Chronica Polonorum*, s. 379; ČAPSKÝ, Martin: *Zlomený meč Valentina Hrbatého. Poslední z opavských Přemyslovců*. Dějiny a současnost 28, 2006, č. 2, s. 36–38; MIKA, Norbert: *Ostatni Przemyślida – książę Walentyn Garbaty*. In: Czechy i Polska między Wschodem i Zachodem – średniowiecze i wczesna epoka nowożytna. Ciesielski, Tomasz – Iwańczak, Wojciech (edd.), Warszawa – Bellerive-sur-Allier 2016, s. 57.

224 MIKA: *Ostatni Przemyślida*, s. 57.

225 *Chronicorum Bernardi Vapovii partem posteriorem 1480–1535*. In: *Scriptores Rerum Polonicarum* 2. SZUJSKI, Józef (ed.), Kraków 1874, s. 64.

226 *Acta Tomiciana*. 2, Poznań 1852, nr 14. Walentyn, *książę raciborski i śląski*, figuruje także na liście z 1511 r. zatytułowanej „*Nomina et inscriptiones epistolarum regiarum ad duces Silesiae, dignitariosque varios regnorum Bohemiae et Hungariae scribendarum*” zamieszczonej w *Metryce Koronnej*, AGAD, MK, ks. 11, p. 47.

227 DECJUSZ, Ludwik J.: *Księga o czasach króla Zygmunta*. Tłum. W. Czermak. Warszawa 1960, s. 62.

228 Miejsca jego pobytów poza Raciborzem zestawiał MIKA: *Ostatni Przemyślida*, s. 59.

229 *Kronika polska Marcina Bielskiego*. 1–2, TUROWSKI, Kazimierz J. (ed.), Sanok 1856, s. 963.

można stwierdzić, że życzliwe było mu także samo miasto, aczkolwiek dary i opłaty, jakie na jego rzecz ponosiło, były pochodną relacji królewskich. Krakowskie relacje Jana Żelaznego i jego potomstwa wydają się najbardziej intensywne, ale na to wrażenie wpływ ma zachowana baza źródłowa. Największe znaczenie źródłowe mają niewątpliwie dzieła historyczne – Jana Długosza i Macieja z Miechowa. Ujmują nas swoją drobiazgowością, zwłaszcza gdy czytamy o datach dziennych lub godzinach zgonów Przemyślidów. Przekaz Długosza jest niezastąpiony, gdy idzie o Przemyślidów piętnastowiecznych. Spośród najlepiej opisanych przez niego postaci wymienić należy Jana II (Żelaznego), jego brata Mikołaja IV, a zwłaszcza Mikołaja V, syna Jana II. Postać Mikołaja V, niewątpliwie liczącego się gracza politycznego, zajmuje wiele miejsca na kartach *Roczników czyli Kronik*. Sporo uwagi poświęcił także Waławowi rybnickiemu, natomiast słabe odbicie, co ciekawe, mają w jego dziele książęta duchowni – Przemek II Starszy i Przemek III Młodszy.

Wizyty w Krakowie były, gdy popatrzymy na itineraria Przemyślidów, ekskluzywnym kierunkiem ich podróży. Nie napotkałem na wzmiankę o posiadaniu przez Przemyślidów w Krakowie swojego domu, na wzór na przykład książąt mazowieckich, czy ziebickich. Podejmowanie przez Przemyślidów studiów uniwersyteckich dostrzegamy w dwóch przypadkach. Widzimy także małżeństwa w szeroko rozumianym kręgu krakowskim. Kraków stał się miejscem zamieszkania dwóch księżnych – Barbary, wdowy po Mikołaju V oraz jej córki, księżnej Małgorzaty. Zarówno Barbara, jak i jej córka Małgorzata wzmiankowane były w źródłach miejskich i kościelnych Krakowa zawsze jako księżne raciborskie. Tytułu księżnej zatorskiej przysługującego jej po mężu, Małgorzata używała sporadycznie, aczkolwiek wydaje się, że u schyłku życia tytułatura zatorska wzięła górę nad raciborską. W czterech przypadkach Kraków był miejscem śmierci. Członkowie dynastii pochowani w Krakowie to Mikołaj syn Mikołaja V, Barbara wdowa po Mikołaju V oraz Małgorzata córka tegoż Mikołaja V. Ta trójka została pochowana w kościołach Krakowa i Kazimierza. W Krakowie zmarł książę Mikołaj VI, którego zwłoki przewieziono do Raciborza. Podkreślimy jeszcze, że tytułatura stosowana w Krakowie wobec Przemyślidów opawskich i raciborskich cechuje się pewną konsekwencją, aczkolwiek ułatwieniem było tytułowanie każdego z nich księciem opawskim lub raciborskim.

Na pewno należałoby pogłębić badania nad relacjami naszych książąt z duchowieństwem krakowskim. Widzimy tu na przykład pełnienie przez krakowianina funkcji kapelana książęcego, ale ciekawe są przede wszystkim relacje z biskupami, Piotrem Wyszem, który gościł w Pszczynie czy Zbigniewem Oleśnickim, który po ostrym konflikcie o Siewierz, prowadził rokowania z księżną Heleną i jej synami w Krakowie. Zaznaczyć należy, że zaprezentowany w artykule stan wiedzy, w wielu przypadkach znany już badaczom, ujawnia tylko część kontekstów krakowskich. Kwerendą powinny być objęte akta kapituły krakowskiej i źródła kościoła mariackiego, a zwłaszcza słabo zbadane zapisy mszalne. Z pewnością pozytywny rezultat dałaby także bardziej szczegółowa kwerenda w archiwaliach krakowskich klasztorów oraz bractw religijnych.

...

Przemysłidzi opawscy a Królestwo Polskie. Relacje polityczne od końca XIV do końca XV wieku

Jerzy Sperka

W końcu XIV wieku Przemysłidzi opawscy dzielili się na dwie linie, raciborską, wywodzącą się od Jana I, syna Mikołaja II, oraz opawską, którą zapoczątkowali stryjowie Jana, na czele z księciem Przemkiem. W tym czasie Przemysłidzi byli już traktowani jako książęta śląscy, mimo że z terytoriów przez nich rządzonych, w skład Śląska wchodziło tylko Księstwo Raciborskie. Graniczyło ono bezpośrednio z Królestwem Polskim, z którym łączyły je bliskie relacje gospodarcze i handlowe; przez terytorium księstwa biegł najkrótszy trakt z Krakowa do Pragi.¹ Po okresie trudnych relacji między Polską a Księstwem Raciborskim w latach czterdziestych XIV wieku, kiedy Mikołaj II został wciągnięty w konflikt rozgrywający się między królem Kazimierzem Wielkim a królem Janem Luksemburskim, a wojska polskie w 1345 roku najechały księstwo niszcząc Pszczynę i Rybnik, na początku lat dziewięćdziesiątych doszło do unormowania stosunków.² Ocieplenie relacji zbiegło się z objęciem w Polsce tronu

-
- 1 Z prac przedstawiających ogólną sytuację polityczną i gospodarczą na pograniczu Królestwa Polskiego z Księstwem Raciborskim zob.: DĄBROWSKI, Jan: *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290–1402*. In: *Historia Śląska od czasów najdawniejszych do roku 1400*. 1, Kutrzeba, Stanisław (ed.), Kraków 1933 (wyd. 2, Kraków 2013), s. 371–378, 387–394, 469–473; RAJMAN, Jerzy: *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*. Kraków 1998, s. 56–81, 130–155, 259–291; ŽÁČEK, Rudolf: *Górny Śląsk na progu historii*. In: *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*. Bahlcke, Joachim – Gawrecki, Dan – Kaczmarek, Ryszard (edd.), Gliwice 2011, s. 104–116; ČAPSKÝ, Martin: *Górny Śląsk w okresie późnego średniowiecza (1327–1526)*. In: TAMŽE, s. 117–125.
  - 2 *Ratiborer Chronik*. WELTZEL, Augustin (ed.). *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 4, 1862, H. 1, s. 115; [Karol IV Luksemburski] *Liber de gestis meis. Księga moich uczynków*. PANER, Anna (ed.), Gdańsk 2019, s. 59–60, 108–110; DĄBROWSKI: *Dzieje polityczne Śląska*, s. 459; MEZNIK, Jaroslav: *Lucemburská Morava 1310–1423*. Praha 1999, s. 48–49; ČAPSKÝ: *Górny Śląsk w okresie późnego średniowiecza*, s. 120.

przez króla Władysława Jagiełłę, natomiast w Czechach z panowaniem Waclawa IV. Ten ostatni miał w tym czasie poważne problemy z opozycją wewnętrzną, tak zwaną Jednotą Pańską, a jednocześnie musiał się zmagać z ostrym konfliktem w swojej dynastii Luksemburgów. Konflikt między margrabiami morawskimi, Prokopem i Jodokiem, w którym Waclaw wsparł tego pierwszego, natomiast Zygmunt Luksemburczyk, król Węgier – Jodoka, wciągnął też książąt śląskich, a zwłaszcza Przemyślidów opawskich. Ale w konflikt pośrednio włączyło się też Królestwo Polskie, które mając z Węgrami nieuregulowaną sprawę o Ruś, a co za tym idzie – spór z królem Zygmuntem Luksemburskim – opowiedziało się po stronie Waclawa IV i Prokopa. Z królem czeskim połączyła ich też wspólna polityka przeciw zakonowi krzyżackiemu w konflikcie o obsadę arcybiskupstwa w Rydze. Obydwie strony, polska i czeska, liczyły na wzajemne wsparcie polityczne, a w konsekwencji tego – w latach 1391–1394 – na dworze polskim pojawili książęta śląscy, a zwłaszcza Jan II Żelazny raciborski, związany blisko z królem Waclawem IV (i Prokopem), który jako poseł odwiedził kilkakrotnie króla Jagiełłę i królową Jadwigę.³

W tym czasie Władysław Jagiełło prowadził przemyślaną politykę wiązania ze sobą pogranicznych książąt śląskich, a służyły temu aranżowane przez niego małżeństwa z członkami szerokiej rodziny królewskiej lub z przedstawicielami możnowładztwa polskiego. Już w 1390 roku brat króla, Wigunt, poślubił Jadwigę, córkę księcia Władysława Opolczyka, a w 1394 roku Jadwiga, siostra króla poślubiła księcia Jana III oświęcimskiego.⁴ Co ciekawe, to nie Jagiełło zapoczątkował związki rodzinne Przemyślidów opawskich z Giedyminowiczami. Najpewniej w latach 1385–1386 Przemek opawski poślubił bowiem Annę, córkę Lubarta, księcia łuckiego, stryja Jagiełły, ale

---

3 SPĚVÁČEK, Jiří: *Václav IV. 1361–1419. K předpokladům husitské revoluce*. Praha 1986, s. 228–229; ŠTĚPÁN, Václav: *Moravský markrabě Jošt (1354–1411)*. Brno 2002, s. 319–320; MEZNÍK: *Lucemburská Morava*, s. 251–260; MIKETOVÁ, Hana: *Zprávy o dějinách Ratiboře za vlády Jana II. Opavsko-Ratibořského v útech měst Krakova a Kaziměře*. In: Mieszko IV Laskonogi, książę raciborski i dzielnicowy władca Polski oraz jego dziedzictwo. Mika, Norbert (ed.), Racibórz 2011, s. 91; STRZELECKA, Anna: *Ze studiów nad stosunkami polsko-czeskimi za Waclawa IV i Władysława Jagiełły*. *Małopolskie Studia Historyczne* 8, 1965, z. 3–4, 1965, s. 52; SPERKA, Jerzy: *Z dziejów wojen Władysława Jagiełły z księciem opolskim Władysławem. Działania wojenne w latach 1393–1394*. In: Cracovia – Polonia – Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej. Bukowski, Waldemar – Ożóg, Krzysztof – Sikora, Franciszek – Szczur, Stanisław (edd.), Kraków 1995, s. 317.

4 TĘGOWSKI, Jan: *Władcy śląscy w polityce małżeńskiej króla Władysława Jagiełły (1386–1412)*. In: *Piastowie śląscy w kulturze i europejskich dziejach*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 2007, s. 232–243; SPERKA, Jerzy: *Związki rodzinne króla Władysława Jagiełły z książętami górnośląskimi i Luksemburgami w tle*. In: *Ojcowie i synowie. O tron, władzę, dziedzictwo. W 700. rocznicę narodzin Karola IV Luksemburskiego króla czeskiego i cesarza 1316–1378*. Możejko, Beata – Paner, Anna (edd.), Gdańsk 2018, s. 186–197; TENŽE: *Jeszcze raz o okolicznościach zawarcia małżeństwa między Jadwigą Melsztyńską i księciem opolskim Bernardem*. In: *Inter Regnum et Ducatum. Studia ofiarowane Profesorowi Janowi Tęgowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Guzowski, Piotr – Liedke, Marzena – Boroda, Krzysztof (edd.), Białystok 2018, s. 523–534.

swatem – jak udowodnił to Martin Čapský – był tu ksiązę Władysław Opolczyk.⁵ Jakis czas temu Jan Tęgowski wprowadził do literatury historycznej przypuszczenie, że Jan II Żelazny, zanim poślubił Helenę Korybutównę, ożenił się około 1394 roku z nieznaną z imienia córką Włodzimierza kijowskiego, przyrodniego brata Jagiełły. Hipoteza po bliższej analizie okazała się jednak trudna do przyjęcia, co starałem się szczególnie udowodnić w innym miejscu.⁶

Jak wspomniałem, od początku lat dziewięćdziesiątych XIV wieku ksiązę Jan II raciborski stał się łącznikiem między władcami Czech i Polski, nawiązując przy tym bliskie relacje z królem Jagiełłą. Zanim to nastąpiło, w ostatnich miesiącach 1390 roku doszło do zakończenia konfliktów granicznych z Księstwem Raciborskim, a Jan II w końcu roku był już podejmowany w Krakowie.⁷ Nie znamy bliżej przyczyny tych zatargów, ale wiadomo, że w ich trakcie spłodowano dobra biskupstwa krakowskiego oraz kasztelanię sławkowską i lipowiecką. Ksiązę raciborski, dążąc jednak do szybkiego załagodzenia sytuacji, postanowił zadośćuczynić biskupowi za wyrządzone szkody i 23 sierpnia 1391 roku, dokumentem wystawionym w Raciborzu nadał mu trzy wsie (Imielin, Chełm, Kosztowy) w dystrykcie pszczyńskim, graniczącym z kasztelanią lipowiecką.⁸ Kilka dni później przybył do Krakowa, gdzie 4 września odebrał 500 grzywien, jako wyrównanie za przekazane dobra, których wartość przekraczała oszacowane szkody; u boku księcia znalazł się wtedy Paszek Złodziej z Pilchowic (koło Rybnika), kasztelan biecki, służący królowi polskiemu, ale jednocześnie posesjonat w Księstwie Raciborskim.⁹ Pobyt księcia w stolicy Polski częściowo pokrywany był przez rajców krakowskich z polecenia królewskiego (między innymi wydatki za wino), co wyraźnie wskazuje, że wszystko działo się za wiedzą dworu.¹⁰ W tym czasie króla Jagiełły nie było w stolicy, ponieważ prowadził wyprawę przeciw Władysławowi Opolczykowi. Ksiązę raciborski, mimo wcześniejszych dobrych relacji z księciem opolskim, nie udzielił mu wsparcia, zachowując – jak pozostali ksiązęta śląscy – neutralność w rozgrywającym się konflikcie. Jesienią 1391 roku, po zakończeniu kampanii, Władysław Jagiełło i królowa Jadwiga

---

5 ČAPSKÝ, Martin: *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno – Opava 2005, s. 70–71.

6 TĘGOWSKI, Jan: *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*. Poznań – Wrocław 1999, s. 985–986; SPERKA, Jerzy: *Z Litwy na Góry Śląsk. Helena Korybutówna księżna raciborska i pani na Pszczynie* (w druku); TENŻE: *Ksiązęta i księżne raciborscy (1290/1291–1521)*. Kraków 2022, s. 150–151, 160, 162.

7 NKiRK 2, s. 228; *Podwody miast małopolskich do końca XV wieku*. SCHMIDT, Michał – STARZYŃSKI, Marcin (edd.), Kraków 2020, s. 101; SPERKA, Jerzy: *Wojny króla Władysława Jagiełły z księciem opolskim Władysławem (1391–1396)*. Wodzisław Śląski 2011, s. 27–28, 61–64.

8 KDKK 2, nr 381. Nie ma żadnych podstaw, aby zgodzić się z sugestią Václava Štěpána (ŠTĚPÁN, Václav: *Vražda čtyř členů královské rady na Karlštejně roku 1397*. Český časopis historický 92, 1994, č. 1, s. 28), jakoby najazd Jana Żelaznego na dobra biskupie był inspirowany przez Jodoka i Władysława Opolczyka.

9 KDKK 2, nr 382; SPERKA, Jerzy: *Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą*. Katowice 2006, s. 310–311.

10 Rada miasta wyasygnowała 16 „scojców pro IIII ollis Rumanie datis duci Iohanni de Ratbor” i 8 groszy „pro vino eidem duci”, NKiRK 2, s. 232.

korespondowali z księciem raciborskim, informując go o zakończonej wojnie, co wyraźnie potwierdza bliskie relacje łączące władców.¹¹

Jan II raciborski ponownie przebywał w Krakowie latem 1392 roku, towarzysząc tym razem margrabiemu morawskiemu Prokopowi, który przyjechał spotkać się z Jagiełłą. Rozmowy prowadzono w stolicy 22 lipca, a dotyczyły zapewne, prócz spraw związanych z komplikującą się sytuacją w Czechach i narastającym tam konfliktem Prokopa ze starszym bratem Jodokiem, także Władysława Opolczyka. Ten ostatni, spowinowacony z margrabią Jodokiem, nadal bowiem był wrogiem jak Polski, tak i margrabięgo Prokopa.¹² W tym czasie dobre stosunki między Janem raciborskim a Jagiełłą nabrały już cech trwałości, o czym niewątpliwie świadczy fakt, że Księstwo Raciborskie przestało być obszarem penetracji polskich zwiadowców, co miało miejsce jeszcze w 1391 roku.¹³ Intensywna wymiana korespondencji Jagiełły z księciem raciborskim (i dworem królewskim w Pradze) miała miejsce w 1393 roku, kiedy prowadzono działania zbrojne przeciw Opolczykowi. Niewątpliwie dotyczyła ona także wojny margrabiów morawskich, którzy od wiosny do sierpnia 1393 roku toczyli ze sobą walki na Morawach, w których po stronie Prokopa uczestniczył Jan II.¹⁴

Jan II raciborski ponownie odwiedził dwór Władysława Jagiełły w Krakowie w marcu 1394 roku. W niedzielę zapustną (1 marca) książę był podejmowany (wraz z Siemowitem i Januszem mazowieckimi oraz Janem III oświęcimskim) obiadem przez polską parę królewską. Podano wieprzowinę, placki i pierogi z serem. Kolejne obiady, w tym samym towarzystwie, miały miejsce 8 marca. Tym razem podano smażone na oleju węgorze, solone śledzie, kruczmorkę (ślodyczkę), a potem, 12 marca, kiedy spożywano „*glicerio dicto kyssel*”, czyli rodzaj gęstego żuru. Pobyt księcia raciborskiego w jednej z gospód krakowskich finansował dwór królewski, który wyłożył na to 30 grzywien (7 marca). W trakcie wizyty Jana II, na dwór Jagiełły przybył, 12 marca, margrabia Prokop, który zapewne przywiózł propozycję króla Wacława IV zawarcia przymierza.¹⁵ W roku następnym na polskim dworze pojawił się z kolei brat Jana Żelaznego, Mikołaj IV, który w lutym 1395 roku znalazł się w orszaku króla Władysława Jagiełły w drodze do Sącza na zjazd z królem Zygmuntem Luksemburskim. Do spotkania monarchów jednak nie doszło, natomiast podczas postoju w Sączu

---

11 NKiRK 2, s. 235; *Podwoły miast*, s. 103, 104; SPERKA: *Wojny króla Władysława Jagiełły*, s. 41–42.

12 NKiRK 2, s. 236, s. 239–241; *Podwoły miast*, s. 107; SPERKA: *Z dziejów wojen*, s. 311; ŠTĚPÁN: *Moravský markrabě*, s. 319–320; MIKETOVÁ: *Zprávy*, s. 91.

13 NKiRK 2, s. 230, 233–235.

14 NKiRK 2, s. 245; *Podwoły miast*, s. 110; SPERKA: *Z dziejów wojen*, s. 313–316.

15 *Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388–1420*. PIEKOSIŃSKI, Franciszek (ed.), Kraków 1896, s. 182, 564; *Rachunki królewskie z lat 1393–1395 i 1412. Rachunki podrzectwa krakowskiego. Rachunki stacji nowosądeckiej*. WAJS, Hubert (ed.), Warszawa 1993, s. 57, 61, 63, 65; STRZELECKA: *Ze studiów nad stosunkami polsko-czeskimi*, s. 52; SPERKA: *Z dziejów wojen*, s. 317; MIKETOVÁ, Hana: *Muž se špatnou pověstí. Itinerář vévody Jana II. Opavského a Ratibořského*. In: *Historie 2008. Sborník prací ze 14. celostátní studentské soutěže etc.* Felcman, Ondřej (ed.), Hradec Králové – Ústí nad Orlicí 2007, s. 42.

(9 lutego) z polecenia podskarbiego królestwa Dymitra z Goraja wypłacono księciu raciborskiemu 15 grzywien wynagrodzenia.¹⁶

Fragmentaryczność zachowanych źródeł uniemożliwia szczegółowe śledzenie relacji między Janem Żelaznym, a Władysławem Jagiełłą, ale wiemy, że kontakty były utrzymywane, o czym świadczą rachunki miejskie Krakowa, w których w okresie 1396–1404, każdego roku odnotowywano wydatki na posłów wysyłanych do Raciborza z listami Jagiełły.¹⁷ Kontaktował się więc król polski z księciem raciborskim między innymi w połowie lipca 1396 roku, tuż przed wyprawą pod Opole, skierowaną przeciw Władysławowi Opolczykowi i jego bratankom.¹⁸ Książę raciborski nie wsparł oczywiście księcia opolskiego, ale nie uczynił tego także Przemek opawski, sojusznik Opolczyka, który zgodził się jedynie na rolę mediatora w toczącej się wojnie. Wraz z Ludwikiem brzeskim, Waławem biskupem wrocławskim i Konradem II oleśnickim reprezentował bratanków księcia opolskiego, Jana Kropidłę, Bernarda i Bolesława IV, przy zawieraniu pokoju z królem polskim w sierpniu 1396 roku pod Opolem. Natomiast rok później, w 1397 roku (12 lipca) w Łubnicach (koło Bolesławca w Ziemi Wieluńskiej), Przemek opawski, wraz z innymi książętami śląskimi, których księstwa graniczyły z Królestwem Polskim, przystąpił do pokoju z królem polskim, dotyczącym między innymi zwalczania rozbójnictwa na całym pograniczu śląsko-polskim.¹⁹ Nie było tam Jana Żelaznego, ale wynikało to z faktu, że negocjacje zbiegły się z wydarzeniami na zamku Karlštejn (11 czerwca), w których książę raciborski czynnie uczestniczył.²⁰ Nieobecność wśród sygnatariuszy aktu nie wpłynęła jednak na wzajemne relacje, o czym świadczy list Władysława Jagiełły, który wystosował do księcia raciborskiego Jana na początku 1402 roku, zapraszając go do Krakowa na swój ślub z Anną Cylejską i wesele. Uroczystości odbyły się 29 stycznia i należy tylko przypuszczać, że książę w nich uczestniczył.²¹ Jan Długosz podaje bowiem, że w uroczystościach uczestniczyli także liczni książęta. Zapewne Jan raciborski wziął także udział w koronacji Anny, która odbyła się 25 lutego 1403 roku w katedrze krakowskiej. Niewykluczone, że z pobytom w Krakowie wiąże się wypłacenie księciu, z polecenia króla, 200 grzywien przez rajców krakowskich.²²

---

16 *Rachunki królewskie*, s. 220; NOWAK, Zenon: *Polityka północna Zygmunta Luksemburskiego do roku 1411*. Toruń 1964, s. 60–61.

17 NKiRK 2, s. 251, 262, 266, 272, 274.

18 NKiRK 2, s. 251; SPERKA: *Wojny króla Władysława Jagiełły*, s. 71–72.

19 KDP 4, nr 11; SPERKA: *Wojny króla Władysława Jagiełły*, s. 82–83.

20 Na temat wydarzeń na zamku, w trakcie których zabito 4 członków rady królewskiej, zob. ŠTĚPÁN: *Vražda čtyř členů královské rady na Karlštejně*, s. 24–43.

21 *Formularz Jerzego pisarza grodzkiego krakowskiego ok. 1399–1415*. GÓRSKI, Karol (ed.), Toruń 1950, s. 18–19, nr 19. O dacie wesela królewskiego zob. SIKORA, Franciszek: *W sprawie małżeństwa Władysława Jagiełły z Anną Cylejską*. In: *Personae – Colligationes – Facta*. Bieniak, Janusz – Kabaciński, Ryszard – Pakulski, Jan – Trawkowski, Stanisław (edd.), Toruń 1991, s. 98–99.

22 *Joannis Dlugossii Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*. Lib. 9–12, Varsaviae – Cracoviae 1975–2005, Lib. 10, s. 243–244, 247; *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa*

O ile nam wiadomo, Jan raciborski ponownie pojawił się na dworze Jagiełły dopiero dwa lata później, po zażegnaniu kolejnego kryzysu w Czechach, związanego z uwięzieniem przez Zygmunta Luksemburskiego króla Wacława IV i margrabiego Prokopa.²³ Król czeski, uwolniony w grudniu 1403 roku, szukając sojusznika przeciw swemu ciemężycielowi, wysłał w lutym 1404 roku księcia raciborskiego w poselstwie do króla Jagiełły. Jan zastał polskiego monarchę w Nowym Mieście Korczynie i zaprosił na zjazd do Wrocławia, na 25 lipca tego roku.²⁴ Zjazd władców Czech i Polski we Wrocławiu odbył się z niewielkim opóźnieniem, w pierwszej połowie sierpnia, a wzięli w nim udział także książęta śląscy, w tym Jan raciborski i Przemek opawski. Jego głównym tematem było zawarcie sojuszu między obu królestwami, który byłby wymierzony w Zygmunta Luksemburskiego. Jak podaje Jan Długosz, Wacław czeski za pomoc wojskową był skłonny odstąpić Polsce nawet księstwa śląskie, na co chciał przystać Jagiełło, ale przeciwni byli jego doradcy, widząc w tym zarzewie przyszłych konfliktów. Ostatecznie jednak od takiego pomysłu odwiódł króla czeskiego jeden z jego doradców, Jan Smirzycki.²⁵ W trakcie zjazdu król Wacław IV, zajmując się też sprawami wewnętrznymi swego królestwa, rozstrzygnął problem dziedziczenia w Księstwie Opawskim i Raciborskim przez dwie linie Przemyślidów. Dnia 16 sierpnia potwierdził, że Przemek, Jan i Mikołaj, mogą dalej trzymać swoje ziemie jako lennicy. Z kolei w przypadku Jana II i Mikołaja IV, którzy rządili w Księstwie Raciborskim jako bracia niedzielni, zdecydował, że po ich bezpotomnej śmierci, ich ziemie przypadną Przemkowi i jego spadkobiercom.²⁶ Miesiąc później, w końcu września, Jan Żelazny i Przemek opawski wraz ze swoimi dostojnikami spotkali się w Krzanowicach, w połowie drogi między Opawą i Raciborzem, gdzie potwierdzili ustalenia dotyczące dziedziczenia.²⁷

Polskiego. Ks. 7–12, Warszawa 1974–2006, Ks. 10, s. 317, 323 (obydwie uroczystości dziejopis umieścił pod błędnymi datami: 1401 i 1402 rok); NKiRK 2, s. 335.

- 23 SPĚVÁČEK: *Václav IV*, s. 347–350; MEZNÍK: *Lucemburská Morava*, s. 283–284; PANER, Anna: *Luksemburgowie w Czechach. Historia polityczna ziem czeskich w latach 1310–1437*. Gdańsk 2004, s. 113–116.
- 24 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 10, s. 259; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 10, s. 340. Wiosną tego roku (w kwietniu – maju 1404 r.) król Wacław ustanowił Jana raciborskiego wraz z biskupem wrocławskim Wacławem i księciem legnickim Rupertem swoimi oficjalnymi przedstawicielami do kontaktów z królem polskim – *Zbytky register králův římských a českých 1361–1480*. SEDLÁČEK, August (ed.), Praha 1914, č. 559; PRIX, Dalibor: *Vévoda Václav I. Opavský. Příspěvek k dějinám Opavského vévodství počátkem poslední čtvrtiny 14. století*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 3, 1997, s. 156; MIKETOVÁ: *Muž se špatnou pověstí*, s. 49.
- 25 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 10, s. 260–261; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 10, s. 341–342; MALECZYŃSKI, Karol (ed.): *Historia Śląska. I/2*, Wrocław – Kraków 1961, s. 226–227; SPĚVÁČEK: *Václav IV*, s. 353–355.
- 26 SOMMERSBERG, Friedrich W. von: *Silesiacarum Rerum Scriptores*. Lipsiae 1729–1730, 1, s. 845 = CDM 13, nr 326; CDS 6, s. 24, nr 104, 105; *Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061–1464)*. KOPETZKY, Franz (ed.). Archiv für österreichische Geschichte 45, 1871, nr 422; ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 169.
- 27 ZAO, Chronik Fürstenstein, Zukał Josef, inv. č. 208a, s. 25–25v.; PRIX: *Vévoda Václav I.*, s. 156–157; ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 169.

Niewątpliwie królewskie postanowienie i krzanowicki układ zmobilizowały Jana Żelaznego do poszukiwania kandydatki na żonę, a z pomocą przyszedł mu Jagiełło. W końcu 1406 roku, do przebywającego na Litwie króla polskiego ruszyło poselstwo księcia raciborskiego w sprawie zawarcia małżeństwa. Prowadził je starosta pszczyński Ferkacz z Międzyrzecza, a towarzyszyli mu Wiernek Szeliga z Pstrążny, Lensz z Wielkiej Rudy (dziś Wielka Rudzica), Mikołaj ze Strzybnika, Wojnas z Rissenborga i Zygmunt z Niemieckiej Wisły. Wybranką Jana Żelaznego była Helena, córka Korybuta Dymitra nowogrodzkiego, bratanica króla polskiego. Układ małżeński sfinalizowano 16 stycznia 1407 roku w Wilnie, gdzie posłowie zapewнили pisemnie króla Władysława Jagiełłę i wielkiego księcia litewskiego Witolda, że ich władca zapisze Helenie wiano (czyli dożywocie) w kwocie 3 000 grzywien groszy praskich zabezpieczonych na miastach Pszczyzna i Bieruń wraz z podległymi im dystryktami. Dokumenty wiana Jan raciborski miał dostarczyć królowi Jagielle do dnia św. Jana Chrzciciela (24 czerwca) tego roku, a gdyby nie dostarczył ich w tym czasie, musiałby przywieźć je do Krakowa wraz ze zgodą na to wiano od króla Wacława IV.²⁸ Księżna Helena przybyła do Księstwa Raciborskiego, do Pszczyzny, 3 kwietnia 1407 roku w towarzystwie biskupa krakowskiego Piotra Wysza.²⁹ Zapewne wkrótce w Raciborzu wyprawiono uroczystości weselne; w 1409 roku księżna urodziła Mikołaja, a potem na świat przyszedł jeszcze Wacław i Małgorzata (późniejsza żona Kazimierza oświęcimskiego, a potem Siemowita V mazowieckiego).³⁰

W tym czasie Jan Żelazny, z racji swojej pozycji i powiązań rodzinnych, stał się łącznikiem między Władysławem Jagiełłą a Zygmuntem Luksemburskim. Efektem tego był zjazd obu monarchów w Starej Wsi na Spiszu i podpisanie, 31 marca 1411 roku, zawieszenia broni oraz podjęcie decyzji o zorganizowaniu przyszłego zjazdu pokojowego.³¹ Prócz licznych gwarantów polskich i węgierskich układu, na liście świadków znaleźli się też Jan raciborski i Herman hrabia Cillii, obydwaj związani rodzinnie z Władysławem Jagiełłą i Zygmuntem Luksemburskim. Układ był oczywiście konsekwencją „wielkiej wojny” Polski i Litwy z zakonem krzyżackim, wspieranym

---

28 AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 242; SOMMERSBERG: *Silesiacarum Rerum Scriptores* 1, s. 951 (dokument wydany z błędami, w tym zwłaszcza jeśli idzie o personalia posłów); LBS 2, s. 390, nr 10 (regest); SPERKA, Jerzy: *Średniowiecze (do 1517 roku)*. In: Pszczyzna. Monografia historyczna. 1, Kaczmarek, Ryszard – Sperka, Jerzy (edd.), Pszczyzna 2014, s. 89–90.

29 *Ratiborer Chronik*, s. 116.

30 JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Kraków 2007, s. 403–404, 634–635; TENŻE: *Rodowód Piastów mazowieckich*. Poznań – Wrocław 1998, s. 110–111; STARÝ, Marek: *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého královského rodu*. Opava 2021, s. 100–101 (34. Mikuláš VI.), 108–110 (36. Markéta); GRABOWSKI, Janusz: *Poczet książąt i księżnych mazowieckich*. Kraków 2019, s. 199–200; SPERKA, Jerzy: *Koligacje rodzinne Przemyślidów opawskich linii raciborskiej z możnowładztwem Królestwa Polskiego do początku XVI wieku*. *Średniowiecze Polskie i Powszechne* 11 (15), 2019, s. 185.

31 *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*. 1–3, SOKOŁOWSKI, August – SZUJSKI, Józef – LEWICKI, Anatol (edd.), Kraków 1876–1894, 2, nr 36; ŠTĚPÁN: *Moravský markrabě*, s. 705; ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 182; MIKETOVÁ: *Muž se špatnou pověstí*, s. 50.

przez Zygmunta Luksemburskiego. Jan Żelazny nie uczestniczył w działaniach wojennych po żadnej ze stron konfliktu, jednak jego rycerze, jako zaciężni, wzięli w nich udział. Książę nie czynił bowiem żadnych przeszkód w prowadzeniu na terytorium swego księstwa zaciągów przez króla polskiego.³² Dobre relacje Jana Żelaznego z Jagiełą i Zygmuntem Luksemburskim skutkowały jego udziałem, w połowie marca 1412 roku, w zjeździe tych monarchów w Lubowli i Koszycach. Żona księcia, Helena, dotarła tam w orszaku królowej polskiej Anny Cylejskiej. Po zakończeniu zjazdu książę towarzyszył monarchom w objeździe Węgier, a jego rycerze wzięli udział w wielkim turnieju odbytym w Budzie, 3 i 4 czerwca tego roku.³³

Przywrócenie poprawnych relacji między władcami Polski, Czech i Węgier niewątpliwie przełożyło się na relacje Przemysłidów opawskich, a zwłaszcza księcia raciborskiego z Królestwem Polskim. W 1414 roku Jan Żelazny, Przemek i Waclaw opawscy wzięli udział – wraz z innymi książętami śląskimi (Bolesławem cieszyńskim, Bernardem opolskim, Konradem Kantnerem i Konradem Białym oleśnickimi, Waclawem krośnieńskim i Waclawem lubińskim) – w wyprawie polskiej przeciw zakonowi krzyżackiemu. Trwała ona od lipca do października, a Jan Żelazny zmobilizował z obszaru swego księstwa 350 rycerzy, najwięcej z książąt śląskich. Waclaw i Przemek opawscy przyprowadzili przynajmniej 27 rycerzy (tytuł zostało odnotowanych w zachowanych spisach). Wszyscy oni 19 lipca zostali imiennie wpisani do listu wypowiedającego wojnę zakonowi.³⁴ Przemysłidzi brali później udział w oblężeniu Brodnicy, skąd zresztą 19 września wraz z wymienionymi wyżej książętami wystali list wypowiedni do wielkiego mistrza.³⁵

Dobre relacje między Przemysłidami opawskimi i raciborskimi, a Władysławem Jagiełą podtrzymywano w następnych latach, a świadczą o tym kolejne wizyty na dworze królewskim w Krakowie. W marcu 1417 roku rachunki odnotowały tam księcia Mikołaja opawskiego, młodszego syna Przemka,³⁶ natomiast jesienią 1419 roku – Jana Żelaznego. Książę raciborski przyjmowany był od 24 do 26 listopada przez Jagiełę i królową Elżbietę Granowską w Niepołomicach. Razem z nim byli tam jeszcze, księżna cieszyńska Eufemia, księżęta Kazimierz oświęcimski, Bernard opolski i Konrad oleśnicki. Rachunki królewskie notują wydatki na produkty, które przekazywano

---

32 Znamy dwa grupowe listy wypowiednie rycerzy, poddanych księcia Jana Żelaznego (w sumie 35 osób) z 4 lipca 1410 r. – CV, nr 450, 451, s. 211–212; ŠTĚPÁN, Václav: *Účast žoldnéřů z českých zemí (zejména Slezska a severní Moravy) ve „Velké válce 1409–1411“ zachycená prameny z velmistrovského archivu řádu německých rytířů*. Časopis Slezského muzea, série B, 39, 1990, s. 2–4. Natomiast 2 marca 1411 r. Jagieło z poręczycielami zobowiązał się też do wypłaty żołdu dla kolejnych rycerzy z Księstwa Raciborskiego, na czele z Henrykiem Kosierzem; pieniądze miano dostarczyć do Raciborza w dniu 12 kwietnia. ZDM 6, nr 1856.

33 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 10 et 11, s. 201–202; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 10 i 11, s. 230.

34 GStA PK, Ordensbriefarchiv, Nr. 2111, s. 257v–261; *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 11, s. 34; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 11, s. 34.

35 *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten 5*. BUNGE, Friedrich G. (ed.), Riga 1867, nr 1969, s. 17–18.

36 *Rachunki królewskie*, s. 513.

na utrzymanie księcia i jego dworu. Każdego dnia książę raciborski jadł potrawy przygotowane ze świeżych ryb, ryb solonych, kaszy jaglanej, grochu, sera, a ponadto kurczaki, bułki, masło, jaja, placki z makiem smażone na oleju, a ostatniego dnia także baraninę.³⁷ Zjazd w Niepołomicach odbywał się jednak w czasie gwałtownie zmieniającej się sytuacji w Czechach, gdzie 16 sierpnia 1419 roku zmarł król Wacław IV. Tron należał się zgodnie z prawem Zygmunтови Luksemburskiemu, ale większość Czechów nie chciała go zaakceptować, ponieważ obwiniano go o śmierć Jana Husa na soborze w Konstancji. W Czechach, latem tego roku wybuchło powstanie, ale Zygmunt nie zamierzał układać się z rodzącym się ruchem husyckim. Niewątpliwie jednak w Niepołomicach poruszano także inne sprawy, zwłaszcza dotyczące bezpośrednio Polski, bowiem król polski oczekiwał na wyrok króla rzymskiego Zygmunta Luksemburskiego w sporze z krzyżakami. Wyrok miał być wydany w czasie jego pobytu we Wrocławiu, przy okazji zaplanowanego wtedy sejmiku Rzeszy.

Jan Żelazny i Przemek opawski (wraz z Ludwikiem brzeskim, Janem ziębickim, Henrykiem IX Starszym głogowskim, Konradem Kantnerem oleśnickim, Rupertem lubińskim, Wacławem oławskim i biskupem wrocławskim Konradem oleśnickim) byli we Wrocławiu świadkami – prócz ogłoszenia krucjaty przeciw husytom i ukarania na gardle wrocławian oskarżonych o herezję – wyroku wydanego 6 stycznia przez króla Zygmunta w sporze polsko-krzyżackim.³⁸ Niekorzystny dla Polski wyrok nie przełożył się początkowo na pogorszenie relacji Władysława Jagiełły z książętami śląskimi, w tym Przemysłidami, podobnie jak nie wpłynął na nie pierwszy etap wojny z husytami (o pierwszych przegranych bitwach Zygmunta Luksemburskiego z husytami pod Pragą informował Jagiełłę syn Przemka, Wacław opawski). Natomiast wszystko się zmieniło po tym, jak w połowie 1420 roku husyci zaproponowali tron św. Wacława Jagielle, a potem Witoldowi i poselstwa obu stron zaczęły kursować między Polską i Czechami, przemierzając Księstwo Raciborskie. Jan Żelazny początkowo zachowywał się wobec strony polsko-litewskiej bardzo lojalnie. Wbrew rozkazom swego suwerena Zygmunta Luksemburskiego, który posłów zbuntowanej Pragi rozkazał zatrzymać, zapewnił stronie polsko-litewskiej swobodny przejazd przez swoje księstwo.³⁹

---

37 TAMŻE, s. 538–540.

38 *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund*. 1, KERLER, Dietrich (ed.), München 1878, nr 276, s. 403; *Regesta imperii*. 11: *Urkunden Kaiser Sigmunds (1410–1437)*. BÖHMER, Johann F. – ALTMANN, Wilhelm (edd.), Innsbruck 1896–1900, nr 3944; *Joannis Długossii Annales*, Lib. 11, s. 115; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 11, s. 115–130. Wyrok wrocławski był szeroko omawiany w historiografii, z ważniejszych prac zob.: PROCHASKA, Antoni: *Wyrok wrocławski*. Przegląd Historyczny 8, 1909, nr 1, s. 49–62, 154–166, 269–283; NOWAK, Zenon H.: *Międzynarodowe procesy polubowne jako narzędzie polityki Zygmunta Luksemburczyka w północnej i środkowowschodniej Europie (1412–1424)*. Toruń 1981, s. 81–122. Inną interpretację niż dotychczasowa literatura historyczna daje Jarosław Nikodem (NIKODEM, Jarosław: *Polska i Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420–1433. Studium o polityce dynastycznej Władysława Jagiełły i Witolda Kiejstutowicza*. Poznań 2004, s. 191–199); TENŻE: *Witold wielki książę litewski (1354 lub 1355 – 27 października 1430)*. Kraków 2013, s. 325–328.

39 *Geschichtsquellen der Hussitenkriege*. In: *Scriptores rerum Silesiacarum* 6. GRÜNHAGEN, Colmar (ed.), Breslau 1871, nr 19, s. 12–13; PROCHASKA, Antoni: *Polska a Czechy w czasach husyckich*

We wrześniu 1421 roku doszło jednak do wydarzeń, które zburzyły spokój i zepsuły na dłuższy czas dobre relacje między Koroną Polską a Janem raciborskim i pozostałymi książętami śląskimi. Mianowicie, 4 września 1421 roku sejm w Kutnej Horze uchwalił wysłanie poselstwa do wielkiego księcia litewskiego Witolda. Wyruszyło ono wkrótce, by przed 13 września, zapewne około 9 września, dotrzeć do Raciborza i tam zostać zatrzymanym przez księcia Jana Żelaznego.⁴⁰ Opisywane „wypadki raciborskie” znamy z kilku współczesnych listów (Jana II Żelaznego, Władysława Jagiełły, Witolda, Abrahama z Goszyc, Zygmunta Luksemburskiego),⁴¹ i ze wzmianki anonimowego dziejopisa, autora stosownej części tak zwanych *Starych latopisów czeskich*.⁴² Historycy, którzy wielokrotnie analizowali te przekazy stwierdzali na ogół, że Jan raciborski, jako lojalny lennik Zygmunta, zatrzymał poselstwo, a później, mimo nacisków strony polskiej i litewskiej nie ugiął się i odesłał husytów Luksemburczykowi. Obraz wydarzeń nie jest jednak tak jednoznaczny, bowiem we współczesnej korespondencji książę przedstawił różny przebieg wypadków, w zależności od tego, kto był adresatem. Tak więc w liście do stryja, Przemka opawskiego, z 13 września (z Lubomi) podawał – narzekając na husytów, że odwiedził go diabeł z gównianymi husytami („*der teufel mit den hussen beschissen*”) i z jego rozkazu („*wir haben sie lossen phoen*”) zatrzymano czterdziestoosobowe poselstwo w Raciborzu, w którym było dwóch posłów króla polskiego Mroczek (z Łopuchowa) i Zawisza.⁴³ Podobnie przedstawił przebieg wypad-

---

aż do odwołania Korybuta z Czech. Studium z historii polsko czeskiej. Część III i IV. In: Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności 8, Kraków 1878, s. 20, 136–138 (tu poprawki do wydanego listu przez Grünhagena).

- 40 TOMEK, Václav V.: *Dějepis města Prahy*. 4, Praha 1879, s. 198; PROCHASKA: *Polska a Czechy*, s. 17–18; GRYGIEL, Jerzy: *Życie i działalność Zygmunta Korybutowicza. Studium z dziejów stosunków polsko-czeskich w pierwszej połowie XV wieku*. Wrocław – Kraków 1988, s. 43–44. Ostatnio J. Nikodem (NIKODEM: *Polska i Litwa*, s. 249–250) datował przybycie poselstwa dopiero na 12 września, co wynikało z założenia, że pokonywało ono dziennie tylko 25 km. Jednak klóci się to z ówczesnym realiami, 40–50 km dziennie, a w takiej sytuacji można było już dotrzeć do Raciborza ok. 9 września. Za J. Nikodemem datację przyjął też Marek Mika (MIKA, Marek: *Górny Śląsk w dobie wojen husyckich. Przemysłidzi opawscy i raciborscy a rewolucja husycka*. Kraków 2015, s. 82–83).
- 41 *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419–1436*. 1–2, PALACKÝ, František (ed.), Praha 1873, 1, č. 138, 142, 146; *Geschichtsquellen der Hussitenkriege*, nr 15, 16, 18, 19, 20, 21, 19; CV, nr 969, 970, 973, 974, 975, 976; PROCHASKA: *Polska a Czechy*, Dodatki nr 1–2; *Ruch husycki w Polsce. Wybór tekstów źródłowych (do r. 1454)*. HECK, Roman – MALECZYŃSKA, Ewa (edd.), Wrocław 1953, nr 51–53.
- 42 *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili Pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané*. PALACKÝ, František (ed.). In: *Scriptorum rerum Bohemicarum* 3, Pragae 1829, s. 47 = *Staré letopisy české z Vratislavského rukopisu*. ŠIMEK, František (ed.), Praha 1937, s. 37. Tu jednak informacja jakoby poselstwo husyckie rozkazał aresztować i wydał Zygmuntovi Luksemburskiemu syn Jana II, Mikołaj. Informacja wydaje się nie do przyjęcia zważywszy, że żadne inne źródło tego nie potwierdza, wskazując na Jana, jako decydenta, a także na fakt, że Mikołaj mógł mieć wtedy najwyżej 12 lat, co raczej eliminuje go z grona wydających rozkazy tej wagi. Przyjął natomiast ten przekaz za wiarygodny Marek Mika (MIKA: *Górny Śląsk*, s. 81) i Norbert Mika (MIKA, Norbert: *Dzieje ziemi raciborskiej*. Kraków 2010, s. 50).
- 43 *Geschichtsquellen der Hussitenkriege*, nr 15; SOKOŁOWSKI, August: *Projekt rozbioru Polski w w. XV*. In: *Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności 1*, Kraków 1874, s. 88.

ków królowi Zygmunтови (co wynika z listów tegoż).⁴⁴ Natomiast w listach skierowanych do strony polskiej i litewskiej tłumaczył się, że to mieszczenie raciborscy, bez jego wiedzy, zatrzymali poselstwo.⁴⁵

W takie tłumaczenie nie wierzyła strona polsko-litewska, argumentując, że przecież bez jego zgody mieszczenie nie mogli nic zrobić. Jednak najpewniej prawda leżała pośrodku, a wypadki – jak to w przypadku nieplanowanych zdarzeń bywa – rozwinęły się w sposób niekontrolowany, na które trzeba było odpowiednio reagować. Wszystko wskazuje na to, że mieszczenie rzeczywiście zatrzymali poselstwo, a zdecydowało o tym usytuowanie Raciborza. Obwarowane miasto leżało na lewym brzegu Odry, na trakcie od strony Moraw i Czech, a zamek wraz z osadą Ostróg znajdował się na prawym brzegu rzeki. Poselstwo musiało zatem najpierw przejechać miasto – innej drogi nie było – następnie pokonać most na Odrze, przejechać koło zamku, by kierować się na Wodzisław Śląski, Pszczynę, Oświęcim i dalej na Kraków. Kiedy więc orszak wjechał w mury miasta, jego uczestnicy byli pewni, że przejadą, bo wcześniej to się udawało. Teraz jednak zostali przez mieszczan zatrzymani. Zawiadomiony o tym zdarzeniu książę – mimo, że wcześniej godził się na przejazd poselstw – musiał to zaaprobować. W oczach mieszczan nie mógł przecież okazać się poplecznikiem heretyków, łamiącym rozkazy królewskie, które nakazywały kontrolować granice i uniemożliwiać husytom przejazd do Polski. Nie można się zatem dziwić, że książę raciborski, relacjonując zatrzymanie poselstwa czeskiego, w zależności do kogo pisał, różnie przedstawił rozwój wypadków. Zwracając się zatem do stryja Przemka (jednego z przywódców książąt śląskich i blisko współpracującego z królem Zygmuntem), nie mógł przecież się przyznać, że łamie rozkazy królewskie i że to mieszczenie, a nie on zatrzymał posłów. Podobnie musiał przedstawiać przebieg wydarzeń zwracając się do króla Zygmunta. Oczywiście, inaczej tłumaczył się przed stroną polską i litewską, mając w pamięci składane wcześniej obietnice Witoldowi i Jagielle o swobodnym przejeździe przez swoje księstwo. Kiedy jednak – tuż przed 13 września – do Raciborza przybył poseł króla polskiego Mikołaj Kornicz Siestrzeniec, burgrabia będziński, książę się przestraszył. Ten bowiem oznajmił mu, że jeśli nie wypuści posłów, może się spodziewać polskiej interwencji zbrojnej.⁴⁶ Stąd wkrótce listy księcia z prośbą o radę,

---

44 *Geschichtsquellen der Hussitenkriege*, nr 21; CV, nr 973, 974; PROCHASKA: *Polska a Czechy*, s. 24 i Dodatek, nr 1.

45 *Geschichtsquellen der Hussitenkriege*, nr 20, s. 13; *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges* 1, nr 143, s. 153–154; *Ruch husycki*, s. 71–72, nr 51.

46 *Geschichtsquellen der Hussitenkriege*, nr 15, s. 10: „*wir in unserem lande alle tage geste werden haben*” / „*my w naszym kraju każdego dnia możemy mieć gości*”; PROCHASKA, Antoni: *Husyta polski*. In: Prochaska, Antoni: *Szkice historyczne z XV wieku*. Kraków 1884, s. 212–213; KAMIŃSKI, Adam: *Mikołaj z Jaroszowa zw. Kornicz lub Siestrzeniec*. In: PSB 21. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1976, s. 111; ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 227–228. Część historyków uważa jednak, z czym trudno się zgodzić, że misja Siestrzeńca dotyczyła uwolnienia rzekomo innego poselstwa polskiego, a nie poselstwa husyckiego – zob. NOVOTNÝ, Václav: *K otázce polské kandidatury na český trůn*. In: *Sborník Žižkův 1424–1924 k pětistému výročí jeho úmrtí*. Urbánek,

kierowane do swego przyjaciela, dawnego dworzanina i doradcy – znakomicie poinformowanego jak się okazuje – Abrahama Czarnego z Goszyc, żupnika krakowskiego, ale także ze skargą i prośbą o pomoc do króla Zygmunta, oraz z tłumaczeniem się do króla Jagiełły i księcia Witolda.⁴⁷

Trudne położenie Jana Żelaznego doskonale rozumiał król polski przysyłając mu list w spokojnym tonie (19 września z Kozienic), informując, że wysłał do Raciborza Mikołaja Sierzeńca i Mikołaja Słąkę z Ławszowa, domagając się uwolnienia posłów, ale nie kierując groźbą.⁴⁸ Groźby kierował natomiast Witold, pisząc, że jeśli Jan nie wypuści posłów, to zemści się na nim i na jego dzieciach, nie zważając na to, że jest z nim spokrewniony.⁴⁹ Jednocześnie jednak książę litewski wysłał (22 września) z misją do szlachty raciborskiej swego sekretarza Bartłomieja z Górki, rodem zresztą z Proszowic pod Raciborzem, aby ta wpłynęła na swego księcia i doprowadziła do uwolnienia poselstwa.⁵⁰ Drugiego posła skierował do Pragi, domagając się wysłania wojska na granicę Księstwa Raciborskiego, gdzie miał na nie czekać książę Zygmunt Korybutowicz.⁵¹ Prażanie jednak nie zareagowali. Wypuszczenia posłów domagał się też od księcia wspomniany Zygmunt Korybutowicz strasząc, że jeśli tego nie uczyni „grozi ci ruina twego kraju i usunięcie z księstwa”.⁵² W Polsce cała sprawa wywołała wzburzenie, o czym pisał (23 września z Wieliczki) wspomniany żupnik krakowski do Jana Żelaznego, informując, że nawet jeśli król nie będzie chciał uderzyć na księstwo, to rycerstwo samo to uczyni, ponieważ pojmanie posłów uderzyło w sojusz polsko-czeski.⁵³

Z kolei król Zygmunt Luksemburski całą sytuację wykorzystał, aby uderzyć w króla polskiego, mimo, że dopiero co zakończył w Tyrnawie pertraktacje z jego poselstwem i oferując owdowiałemu Jagielle za żonę Zofię Bawarską, wdowę po Wacławie IV, a w posagu Śląsk.⁵⁴ Zapewniał zatem księcia Janusza o swojej pomocy. A o tę pomoc – opisując jak to wypełniając jego rozkazy książę raciborski pojmał posłów husyckich, a teraz król polski grozi mu wojną – zwracał się z Trenczyna 8 i 9 października

---

Rudolf (ed.), Praha 1924, s. 122–123; NIKODEM: *Polska i Litwa*, s. 249–250; MIKA: *Górny Śląsk*, s. 82–83.

47 *Geschichtsquellen der Hussitenkriege*, nr 20.

48 TAMŻE, nr 18.

49 TAMŻE, nr 19.

50 KOPETZKY, Franz: *Die Gefangennahme der hussitischen Gesandten in Ratibor 1421*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 9, 1868/1869, H. 2, s. 209–210; CV, nr 969 (regest); PROCHASKA: *Polska a Czechy*, s. 20–21. Na temat Bartłomieja z Górki zob. SZYBKOWSKI, Sobiesław: *Krzyżacki szpieg, lubelski mieszczanin i sandomierski chorąży. Kilka uwag w sprawie badań prozopograficznych personelu kancelarii Wielkiego Księcia Witolda*. In: Krzyżowcy, kronikarze, dyplomaci. Śliwiński, Błażej (ed.), Gdańsk – Koszalin 1997, s. 263–271.

51 PROCHASKA: *Polska a Czechy*, s. 20–21, 38.

52 *Geschichtsquellen der Hussitenkriege*, nr 16; PROCHASKA: *Polska a Czechy*, s. 19.

53 *Geschichtsquellen der Hussitenkriege*, nr 20; *Ruch husycki*, nr 51.

54 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 11, s. 150–151; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 11, s. 158–159; PROCHASKA: *Polska a Czechy*, s. 15.

1421 roku do Wrocławia i Krzyżaków. W tym samym tonie pisał też do książąt i elektorów Rzeszy.⁵⁵ Jednocześnie (9 października) zwrócił się do Jagiełły, aby z Witoldem nie mścili się na Januszu, jego wasalu, bo ten wykonywał tylko jego rozkazy.⁵⁶ W tej coraz trudniejszej sytuacji politycznej, książę raciborski, będąc pod dużą presją i nie mając faktycznie wyboru, podjął decyzję o odesłaniu posłów Luksemburczykowi. Ten natychmiast wydał rozkaz, aby rycerzy uwięzić w zamku Špilberk, a ich czeladź ściąć. Egzekucję wykonano w Brnie.⁵⁷ Posłów polskich książę jednak uwolnił w połowie października tego roku.⁵⁸

Wiosną 1422 roku książęta śląscy zostali wciągnięci przez Zygmunta Luksemburskiego w montowanie koalicji przeciw Polsce i Litwie. Niekwestionowanym przywódcą był wśród nich – z racji sprawowanych funkcji – książę oleśnicki Konrad, biskup wrocławski, a jednocześnie starosta wrocławski, ale nie mniej ważną rolę odgrywał Przemek opawski. Działania te zostały zintensyfikowane po klęsce zakonu krzyżackiego w wojnie z Polską i Litwą latem 1422 roku i nieudanych zabiegach odwołania z Czech – wysłanego tam wiosną tego roku – Zygmunta Korybutowicza. Na początku grudnia 1422 roku we Wrocławiu zebrało się duże grono książąt śląskich, które postanowiło udzielić poparcia Zygmuntowi Luksemburskiemu. W zjeździe uczestniczyli także Przemek opawski i Jan Żelazny, natomiast nikt z Piastów opolskich, cieszyńskich i oświęcimskich. Zebrani podjęli decyzję o wysłaniu do króla poselstwa, na czele którego stanęli biskup wrocławski Konrad i Przemek opawski. Ci, po dotarciu do Bratysławy, szybko włączyli się w rozmowy z Luksemburczykiem i poselstwem krzyżackim i już 4 stycznia zawarto związek między królem rzymskim, węgierskim i czeskim, stanami węgierskimi, książętami i miastami śląskimi oraz Związkiem Sześciu Miast z jednej strony, a zakonem krzyżackim z drugiej strony.⁵⁹ Natomiast dzień później, 5 stycznia, Konrad biskup wrocławski i Przemek opawski wydali dokument oznajmiając, że przystąpili do przymierza wymierzonego w Polskę. Czynili to w imieniu swoim i 12 książąt, od których na zjeździe wrocławskim otrzymali pełnomocnictwa. Wśród książąt był także Jan raciborski.⁶⁰ Jednak wystawiony dokument był tylko

---

55 *Geschichtsquellen der Hussitenkriege*, nr 21; CV, nr 973, 974; PROCHASKA: *Polska a Czechy*, s. 24 i Dodatek nr 1; *Ruch husycki*, nr 52–53.

56 CV, nr 975.

57 *Starí letopisové čeští*, s. 47 = *Staré letopisy české z Vratislavského rukopisu*, s. 37.

58 W rachunkach miasta Kazimierza, 16 października 1421 r. odnotowano, że dano 2 konie do Raciborza dla Mroczyka z Łopuchowa, który był w poselstwie królewskim, ale został zatrzymany i uwięziony przez księcia raciborskiego – *Podwody kazimierskie 1407–1432*. KRZYŻANOWSKI, Stanisław (ed.). In: *Archiwum Komisji Historycznej Akademii Umiejętności w Krakowie 11*, Kraków 1912, s. 416 = *Podwody miast*, s. 34; GAŚSIOROWSKI, Antoni (ed.): *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu*. 3, Poznań 1992, s. 53.

59 *Geschichtsquellen der Hussitenkriege*, nr 45. Poza Przemysłidami, w zjeździe wrocławskim wzięli udział: Konrad biskup wrocławski, Ludwik brzeski i legnicki, Konrad Kantner oleśnicki, Jan ziębicki, Jan żagański, Rupert lubiński, Henryk IX Starszy głogowski, Konrad X Biały kozielski, Konrad ścinawski, Waclaw i Ludwik oławscy i Henryk X Rumpold głogowski.

60 *Geschichtsquellen der Hussitenkriege*, nr 43, 44; SOKOŁOWSKI: *Projekt rozbioru*, s. 93, 97–100; ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 242–244.

aktem wstępnym, natomiast dokument oficjalny, opatrzony pieczęciami, planowano wystawić i przekazać marszałkowi zakonu krzyżackiego we Wrocławiu, 23 stycznia 1423 roku (do 16 lutego zobowiązywał się taki akt wystawić Zygmunt i stany węgierskie, natomiast zakon krzyżacki miał przysłać swoją ratyfikację do Wrocławia do 31 stycznia).⁶¹ Na początku lutego król Zygmunt Luksemburski wystawił dokument, w którym wyliczył swoich sprzymierzeńców, czyli zakon krzyżacki i 18 wymienionych imiennie książąt śląskich⁶² oraz określił przyczyny i cele koalicji przeciw Polsce. Po zwycięstwie planowano dokonać rozbioru Polski, w wyniku którego zakonowi krzyżackiemu miały przypaść Ziemia Dobrzyńska, Kujawy i Ziemia Łęczycka, a Węgrom – Ruś Czerwona i Podole. Nie sprecyzowano natomiast zysków książąt śląskich, których ewentualne nabytki znalazły się w zdaniu mówiącym o tym, że mogą oni uzyskać to, co kiedyś stracili, a co wspólna komisja ustali.⁶³ Plany Zygmunta legły jednak w gruzach z powodu niechęci do wojny z Polską panów czeskich i węgierskich, a przede wszystkim obaw o wejście Polski i Litwy w sojusz z Turkami, a co za tym idzie – zagrożenia Węgier. W efekcie, już w końcu marca 1423 roku w Kieżmarku doszło do spotkania Zygmunta Luksemburskiego z Władysławem Jagiełłą, gdzie zakończono wzajemne spory i odnowiono sojusz.⁶⁴

Książęta śląscy niewątpliwie zostali zaskoczeni tą nagłą zmianą w relacjach Zygmunta Luksemburskiego z Polską i Litwą. W następnych miesiącach zaczęli więc odbudowywać swoje relacje z królem polskim, przeprasząc go, jak to było w przypadku biskupa wrocławskiego Konrada i jego braci, książąt oleśnicko-kozielskich, którzy pokornie prosili o przyjęcie ich na powrót do łaski Korony Polskiej, którą utracili wszedłszy w związek z królem Zygmuntem celem rozbioru Polski.⁶⁵ Niewątpliwie kroki takie podjęli też inni książęta, w tym także Jan Żelazny, co skutkowało przywróceniem do łask. Widocznym tego efektem było zaproszenie go na uroczystości koronacyjne królowej Zofii, czwartej żony króla Władysława Jagiełły. Na początku marca 1424 roku do Krakowa przybyli Jan Żelazny i Waclaw opawski (prócz nich: Bernard opolski, Bolesław cieszyński, Kazimierz oświęcimski, Konrad Biały bytomski, Konrad Czarny

---

61 *Geschichtsquellen der Hussitenkriege*, nr 44, 45; SOKOŁOWSKI: *Projekt rozbioru*, s. 100.

62 Konrad oleśnicki biskup wrocławski, Jan raciborski, Przemek opawski, Ludwik legnicko-brzeski, Jan ziębicki, Konrad Kantner oleśnicki, Konrad oleśnicko-kozielski, Jan zagański, Rupert lubiński, Henryk Stary głogowski, Konrad ścinawski, Waclaw i Ludwik oławscy, Waclaw krośnieński, Bolesław IV i Bernard opolscy, Bolesław cieszyński oraz Kazimierz oświęcimski. W tym akcie – w stosunku do tego z 5 stycznia – dopisani zostali książęta opolscy, cieszyński i oświęcimski.

63 *Geschichtsquellen der Hussitenkriege*, nr 46; SOKOŁOWSKI: *Projekt rozbioru*, s. 101–103; BACZKOWSKI, Krzysztof: *Projekty rozbiorów państw suwerennych w późnym średniowieczu i u początku doby nowożytnej*. Kraków 2001, s. 9–10.

64 SOKOŁOWSKI: *Projekt rozbioru*, s. 103–107; CV, nr 1073, 1074; *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 11, s. 188–189; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 11, s. 198–199; KRZYŻANIAKOWA, Jadwiga – OCHMAŃSKI, Jerzy: *Władysław II Jagiełło*. Wrocław – Kraków 2006, s. 281.

65 *Liber cancellariae Stanislai Ciolek. Ein Formelbuch der polnischen Königskanzlei aus der Zeit der husitischen Bewegung*. 1, CARO, Jakob (ed.), Wien 1871, s. 27 = *Geschichtsquellen der Hussitenkriege*, nr 56, s. 40 = CV, s. 636 (regist).

kozielski i Waław żagański).⁶⁶ Książę raciborski, który był zapraszany przez przyszłą królową listownie, 25 lutego 1424 roku, pożyczyl nawet na uroczystości koronacyjne (5 marca) naczynia srebrne i puchary. Odesłano je potem księciu z rozkazu króla, 27 kwietnia, dając podwoły w kierunku Oświęcimia.⁶⁷

Ostatnie lata panowania Jagiełły nie przyniosły jakis zasadniczych zmian w relacjach z Przemyslidami opawskimi i raciborskimi. Dopiero śmierć króla i pewne rozprężenie w stosunkach wewnętrznych w Polsce skutkowało punktami zapalnymi. Powodem był Mikołaj Kornicz Siestrzeniec, burgrabia będziański, który wdał się w konflikt z biskupem krakowskim Zbigniewem Oleśnickim i jego powinowatym Krystynem z Kozieglów, dopuszczając się licznych rozbojów na pograniczu. Aby temu zaradzic, doszło 15 października 1434 roku do zjazdu pod Będzinem panów polskich z książętami górnośląskimi (Bernardem opolskim, Waławem cieszyńskim, Małgorzatą raciborską, księżną oświęcimską), w tym z Mikołajem V raciborskim. W wyniku pertraktacji strony zobowiazaly się do zwalczania rozbójnictwa na pograniczu, a zwłaszcza powstrzymania działań Mikołaja Kornicza, natomiast książęta śląscy do nie udzielania mu schronienia na terenie swoich księstw. Przy okazji zjazdu postanowiono też zażegnać spór graniczny między książętami raciborskimi i biskupem krakowskim. Ustalono mianowicie, że zostanie wytyczona granica między książęcymi wsiami Lędziny, Goławiec i Ściernie, a wsią Chełm będącą w rękach biskupów krakowskich (od 1391 roku, kiedy Jan II przekazał ją wraz z Imielinem i Kosztowami jako odszkodowanie), ale też leżącą w Księstwie Raciborskim. Rozgraniczenie mieli przeprowadzić, 2 listopada, komisarze reprezentujący każdą ze stron, którym biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki miał dostarczyć stosowne dokumenty wystawione przez Mikołaja V i Helenę raciborską. W komisji rozgraniczającej, księcia raciborskiego mieli reprezentować: Mikundej z Jejkowic i Strzała, brat marszałka raciborskiego.⁶⁸ Nie znamy jednak dalszego przebiegu planowanych działań.

W czasie wojny o koronę czeską między Jagiellonami a Habsburgami w 1438 roku, Mikołaj V zajął pozycję wyczekującą, nie opowiadając się po żadnej ze stron. Po fiasku polskiej wyprawy – podobnie jak inni książęta śląscy – 3 grudnia 1438 roku we Wrocławiu złożył hołd Albrechtowi Habsburgowi, nowemu władcy Czech; nie uczynił tego jednak jego brat Waław II.⁶⁹ Ten bowiem, kiedy w październiku 1438 roku armia

---

66 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 11, s. 197; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 11, s. 207–208.

67 *Podwoły kazimierskie*, s. 426–428 = *Podwoły miast*, s. 44–45. Zob. też MIKETOVÁ: *Zprávy*, s. 94–95; SIKORA, Franciszek: *Uroczystości koronacyjne królowej Zofii w 1424 r.* In: *Kościół – kultura – społeczeństwo. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*. Bylina, Stanisław – Kiersnowski, Ryszard – Kuczyński, Stefan K. – Samsonowicz, Henryk – Szymański, Józef – Zaremska, Hanna (edd.), Warszawa 2000, s. 174.

68 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 11 et 12, s. 128, 145–146; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 11 i 12, s. 144–145, 162–163; ZDM 2, nr 469 (tu błędnie zidentyfikowani świadkowie i uczestnicy spotkania ze strony książąt śląskich); zob. też SIKORA, Franciszek: *Chełm*. In: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*. 1/3, Wrocław – Kraków 1985, s. 332.

69 LBS 1, s. 20, nr 11; *Listinář Těšínska. Codex diplomaticus Ducatus Těssinensis 1400–1526*. 1–4, NĚMEC, Emerich (ed.), Český Těšín 1955–1961, 2, č. 172; HECK, Roman: *Tabor a kandydatura jagiellońska w Czechach (1438–1444)*. Wrocław 1964, s. 165.

polska, która kierowała się do Czech stanęła pod Raciborzem, zapewne w wyniku presji – *Kronika raciborska* opisuje negatywne skutki bytności wojsk pod Raciborzem – zgodził się uznać Kazimierza królem Czech, jeśli tylko zostanie koronowany.⁷⁰ Jagiellończyk jak wiadomo korony nie zdobył, a Waclaw raciborski, wkrótce uznał królem Albrechta Habsburga.

Mimo złych doświadczeń z roku 1438, kilka lat później, Waclaw II raciborski nawiązał bliskie relacje z Królestwem Polskim, a ściśle z elitami polskimi. W tym gronie znalazł sobie małżonkę, poślubiając na początku 1445 roku Małgorzatę z Szamotuł, córkę Wincentego z Szamotuł, kasztelana międzyrzeckiego i starosty ruskiego. Osobą, która zaaranżowała małżeństwo była niewątpliwie jego siostra Małgorzata, wdowa po Kazimierzu oświęcimskim, a następnie po Siemowicie V mazowieckim. Z kolei Małgorzata z Szamotuł była wdową po Kazimierzu II mazowieckim i bełskim, dziedziczką wielkiej fortuny, dóbr w Wielkopolsce i na Rusi Koronnej, w ziemiach Lwowskiej i Halickiej. Waclaw II zaangażował się gospodarczo w dobra ruskie, fundował kościół w Jaworowie, osadę przekształcił w miasto, a niektórzy rycerze z jego księstwa osiedlili się na tych ziemiach.⁷¹ Wejście w związki rodzinne z elitą polską z pewnością przełożyło się na postępowanie księcia, w tym zwłaszcza na nieangażowanie się w trwający w tym czasie konflikt o Księstwo Siewierskie. Jak wiadomo, Waclaw cieszyński w grudniu 1443 roku sprzedał biskupowi krakowskiemu Zbigniewowi Oleśnickiemu to niewielkie terytorium. Jan Długosz podał, że zanim Oleśnicki przejął księstwo, opanował je podstępem – nie pogodziwszy się z zaistniałą sytuacją – Mikołaj raciborski, co spowodowało zatarg zbrojny z Królestwem Polskim. Oddziały koronne, którymi dowodził Piotr Szafraniec, nie zdołały jednak wyprzeć Mikołaja z Siewierza. W dodatku w konflikt zostali wciągnięci książęta opolscy Bernard i Bolko V, ponieważ Szafraniec spustoszył im dobra.⁷² W drugiej połowie marca 1444 roku walki jednak ustały, a 28 marca panowie polscy, na czele z kasztelanem krakowskim Janem z Czyżowa i biskupem krakowskim Zbigniewem Oleśnickim wystawili dla Mikołaja raciborskiego list żelazny, upoważniający go do przybycia w ciągu tygodnia z orszakiem stu konnych na negocjacje do Skawiny lub do karczmy znajdującej się między Zatorem a Skawiną. Ostatecznie rozmowy były prowadzone w Skawinie, najpierw 1 kwietnia, a potem 25 maja. Przyniosły jedynie zawieszenie broni na rok (do powrotu króla), ale Siewierz pozostał nadal w rękach księcia raciborskiego.⁷³

---

70 SOMMERSBERG: *Silesiacarum Rerum Scriptores* 1, s. 1010–1011; *Ratiborer Chronik*, s. 117.

71 SPERKA: *Koligacje rodzinne*, s. 186–198.

72 *Joannis Długossii Annales*, Lib. 11 et 12, s. 290; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 11 i 12, s. 322; LBS 2, s. 622–636, nr 3–8; NOGA, Zdzisław: *Sprzedaż terytorium siewierskiego biskupowi i kapitule krakowskiej w 1443 roku*. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie* 109, Historia 12, 1987, s. 93–104; SPERKA, Jerzy: *Szafrancowie herbu Stary Koń. Z dziejów kariery i awansu w późnośredniowiecznej Polsce*. Katowice 2001, s. 365–366.

73 CE 2, nr 300; *Joannis Długossii Annales*, Lib. 11 et 12, s. 290; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 11 i 12, s. 322.

Wojna o Siewierz nie została już wznowiona. W końcu 1445 roku, może w grudniu – jak nieprecyzyjnie podał Jan Długosz – zawarto układ pokojowy z Mikołajem raciborskim, który zwrócił zajęty zamek w Siewierzu biskupowi krakowskiemu.⁷⁴ Ostateczne zakończenie konfliktu nastąpiło jednak dopiero na początku 1447 roku, kiedy w dwóch turach zawarto układy rozejmowe i pokojowe między Królestwem Polskim (reprezentowanym przez biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego, kasztelana krakowskiego Jana z Czyżowa i wojewodę krakowskiego Jana z Tęczyna), a książętami górnośląskimi. Najpierw ułożono się z książętami opolskimi (9 stycznia w Strzelcach), a następnie 18 lutego w Krakowie pokój wieczysty podpisano z książętami raciborskimi, Mikołajem, Waławem i Heleną (oraz z cieszyńskimi i oświęcimskimi). Sygnatariusze zobowiązywali się do niewiązania się z wrogami Królestwa Polskiego, ale także do niedawania schronienia na swoim terytorium tym, którzy szkodzili Polsce.⁷⁵ Zawarcie układu pokojowego od razu poprawiło relacje Przemysławów z Polską, co momentalnie przełożyło się w zapraszanie książąt raciborskich na dwór polski przy okazji ważnych uroczystości. Już zatem w czerwcu 1447 roku w koronacji Kazimierza Jagiellończyka wzięli udział Waław II raciborski i matka Helena. Rok później, 30 czerwca 1448 roku, obydwaj bracia, Mikołaj i Waław z matką Heleną zawitali na dwór polski na ślub Bolesława II cieszyńskiego z księżniczką ruską Anną, córką Iwana Bielskiego, a siostrzenicą królowej Zofii Holszańskiej. Jak podał Jan Długosz, zaproszeni książęta (byli tam jeszcze oświęcimscy, Waław i Janusz) obiecali królowi wszelką pomoc i wierność, a ten uhonorował ich i bogato obdarował.⁷⁶ Dwa lata później, w połowie lutego 1450 roku ponownie na zaproszenie Kazimierza Jagiellończyka i królowej matki Zofii, bracia Mikołaj V i Waław II (a także Bolesław cieszyński i Bolesław mazowiecki) odwiedzili Kraków. Na ich cześć król zorganizował turnieje i widowiska, które odbywały się we wszystkie dni zapustów (14–17 luty).⁷⁷ Dwa miesiące później, 27 kwietnia, Mikołaj V razem z królem Kazimierzem Jagiellończykiem oraz Waławem i Przemysławem cieszyńskimi został opiekunem wiana Anny, żony Bolesława cieszyńskiego.⁷⁸ Bliskie kontakty Mikołaja z polskim dworem królewskim, częste pobyty w Krakowie, niewątpliwie przyczyniły się to tego, że owdowiały (w 1450 roku) książę nową żonę znalazł w stolicy Królestwa Polskiego, poślubiając na początku marca 1451 roku Barbarę Rokenberg.⁷⁹ Kiedy z kolei jesienią 1452 roku

---

74 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12 [2003], s. 24; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 12 [2004], s. 25.

75 SOMMERSBERG: *Silesiacarum Rerum Scriptores* 1, s. 1011–1013, nr 131; *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12 [2003], s. 44; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 12 [2004], s. 48; PIOTROWICZ, Karol: *Plany rewindykacji Śląska przez Polskę pod koniec średniowiecza*. Katowice 1936, s. 42; RAJMAN: *Pogranicze*, s. 205; SPERKA, Jerzy: *Kazimierz Jagiellończyk wobec książąt i księstw górnośląskich. Zarys relacji politycznych*. In: *Jagiellonowie i ich świat. Dynastia królewska w drugiej połowie XV i w XVI wieku*. Czwojdrak, Bożena – Sperka, Jerzy – Węcowski, Piotr (edd.), Kraków 2015, s. 97.

76 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12 [2003], s. 66; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 12 [2004], s. 75.

77 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12 [2003], s. 88; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 12 [2004], s. 101.

78 *Listinář Těšínska* 2, č. 207.

79 SPERKA, Jerzy: *Małżeństwa Mikołaja V księcia opawsko-raciborskiego pana na Rybniku*

wybuchł kolejny konflikt, tym razem między książętami oświęcimskimi Janem IV i Przemysławem a Królestwem Polskim, Mikołaj rybnicki został mediatorem w tym sporze. Wraz z Mikołajem Słopem z Dębowca, marszałkiem księcia cieszyńskiego, reprezentując książąt oświęcimskich, zawarł pokój z Królestwem Polskim. Pokój może nie był zbyt korzystny dla książąt oświęcimskich, musieli bowiem wypłacić Królestwu odszkodowanie 2 000 florenów, 800 florenów Szafrącowi i wydać jeńców, ale ratował ich z bardzo trudnej sytuacji.⁸⁰ Była to ostatnia jego misja dyplomatyczna, gdyż 22 grudnia tego roku książę zmarł wskutek zarazy.⁸¹

Dobre relacje Przemysliłdów z Królestwem Polskim nadal podtrzymywał Waclaw II raciborski, który ponownie na dworze królewskim w Krakowie pojawił się na początku lutego 1454 roku. Wziął wtedy udział wraz z żoną Małgorzatą Szamotulską – w gronie licznych gości, w tym Waclawa i Jana oświęcimskich – w ślubie (9 lutego) i uroczystościach weselnych króla Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Habsburżanki. Księciu towarzyszyło wtedy kilku dostojników raciborskich: Bernard z Vartnova, Mikołaj Holy z Ponięcic, Mikosz z Pilchowic oraz Mikołaj, prepozyt raciborski. Waclaw opuścił Kraków po 18 lutego – jak pisał Długosz – obdarowany przez króla, podobnie jak pozostali goście, wspaniałymi darami.⁸² Kiedy jesienią 1455 roku na pograniczu śląsko-małopolskim zaczęły się kolejne niepokoje związane z pojawieniem się tam niepłatnych zaciężnych z wojny trzynastoletniej, a Jerzy Stosz z Albrechtic i Jan Świeborowski ze Świeborzyc spustoszyli kopalnie olkuskie i spalili Sławków, szlachta polska obradująca na sejmiku w Nowym Mieście Korczynie w październiku 1456 roku postanowiła podjąć rozmowy z Waclawem raciborskim (a także z Konradem oleśnickim i Bolesławem V opolskim) w celu zorganizowania wspólnej akcji. Miano spotkać się w Będzinie, 26 kwietnia 1457 roku.⁸³ Może z tą sprawą król Kazimierz Jagiellończyk wysłał Mikołaja Słopa z Dębowca, starostę oświęcimskiego, do obradujących w Boguminie księcia Waclawa i Konrada kozielskiego.⁸⁴ Jednak księciu racibor-

---

(zm. 1452 r.). In: *Silesia – Polonia – Europa. Studia historyczne dedykowane Profesorowi Idziemu Panicowi*. Sperka, Jerzy (ed.), Katowice – Bielsko-Biała 2019, s. 253–254.

80 *Joannis Długossii Annales*, Lib. 12 [2003], s. 146–147; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 12 [2004], s. 163.

81 SPERKA: *Małżeństwa Mikołaja V*, s. 257; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 102 (34. Mikuláš VI.).

82 *Joannis Długossii Annales*, Lib. 12 [2003], s. 178–180; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 12 [2004], s. 201–203; *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie*. 5, LISKE, Xawery – PIETRUSKI, Oktaw (edd.), Lwów 1875, nr 135.

83 *Jus Polonicum, codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatis*. BANDTKIE, Jan (ed.), Warszawa 1831, s. 302; *Joannis Długossii Annales*, Lib. 12 [2003], s. 242–243, 265–266; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 12 [2004], s. 273–274, 298–299; BISKUP, Marian: *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454–1466*. Warszawa 1967, s. 301, 439; SOCHACKA, Anna: *Jan z Czyżowa namiestnik Władysława Warneńczyka. Kariera rodziny Półkozów w średniowieczu*. Lublin 1993, s. 182; SPERKA: *Kazimierz Jagiellończyk wobec książąt*, s. 105.

84 CE 3, s. 589, nr 84 (list króla zachowany w kopiarzu pozbawiony jest daty, a ramy czasowe jego powstania (*terminus post quem*) wyznacza okres sprawowania urzędu starosty przez Mikołaja Słopa od 24 kwietnia 1456 r. (nominacja) – KURTYKA, Janusz – NOWAKOWSKI, Tomasz – SIKORA, Franciszek – SOCHACKA, Anna – WOJCIECHOWSKI, Piotr K. – WYROZUMSKA, Bożena (edd.): *Urządnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*. Wrocław – Kraków 1990, nr 1354.

skiemu nie było dane zająć się tym, gdyż niespodziewanie zmarł, 29 października 1456 roku.⁸⁵

Po śmierci książąt, Mikołaja V rybnickiego i Wacława II raciborskiego, w związku z nieletniością ich męskich potomków, regencję w jednym i drugim księstwie przejęły księżne wdowy, Małgorzata Szamotulska w Raciborzu i Barbara Rokenberg w Karniowie, Rybniku oraz w Pszczynie. Już u progu rządów księżna Barbara, z racji tego, że jej księstwo graniczyło z Polską, musiała radzić sobie z problemami związanymi z niepłatnymi zaciężnymi króla polskiego, na czele z księciem Janem IV oświęcimskim. Ci bowiem po powrocie z wojny, właśnie na pograniczu wybierali sobie zaległy żołąd, rabując i niszcząc okoliczne wsie i miasteczka. Układ mający za cel zwalczanie tych maruderów wojennych i nie dawanie im schronienia, mający obowiązywać rok, księżna Barbara wraz ze swoim starszym synem Janem reprezentując Księstwa Karniowsko-Rybnickie i Pszczyńskie, podpisała z królem polskim Kazimierzem Jagiellończykiem 29 czerwca 1457 roku w zamku Cvilín (Lobenštejn) koło Karniowa. Sprawy sporne i oszacowanie strat zamierzano załatwić na zjedzie planowym na 6 grudnia w Będzinie lub Bytomiu.⁸⁶ Trzy dni wcześniej, 26 czerwca, taki sam układ z Królestwem Polskim zawarła księżna wdowa Małgorzata Szamotulska, wystawiając odpowiedni dokument w Raciborzu.⁸⁷ Księżna sprawując do śmierci (1464) rządy regencyjne w Księstwie Raciborskim, zaaranżowała w tym czasie małżeństwa swoich dwóch starszych córek, Katarzyny i Heleny. W latach 1461–1465 wydała je za męża za przedstawicieli możnowładztwa wielkopolskiego, z którego sama się wywodziła. Katarzyna wyszła za Włodka z Danaborza, starostę nakielskiego, a Helena za Jana Ostroroga. Niewątpliwie dla małżonków (i ich rodzin) był to niebywały prestiż, posłużyli bowiem księżniczki i to wywodzące się z królewskiego rodu Przemyślidów. Posągi, które wniosły, nie były może imponujące (po pół miasta Stobnicy i kilka wsi w Wielkopolsce), ale prestiż i owszem. Można więc stwierdzić tak, że one miały zapewnione dostanie życie, a mężowie – księżniczkę w domu. Z tych dwóch księżniczek, córek Wacława, niewątpliwie barwniejsze życia miała Katarzyna (†1493). Po śmierci męża, ściętego za rozboje i występowanie przeciw królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi (1467), ciesząc się szacunkiem społeczności szlacheckiej, z powodzeniem prowadziła przez 26 lat sprawy majątkowe rodziny. Katarzyna, jak i jej siostra Helena używały w relacjach publiczno-prawnych tytułu księżnych raciborskich.⁸⁸

---

85 CHOCHOLATÝ, František: *Genealogie opavských Přemyslovců 1255–1525*. Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze. Acta genealogica ac heraldica, 6. řada, září 1978, s. 151; SPERKA: *Koligacje rodzinne*, s. 198; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 106 (35. Václav III.).

86 AGAD, Zbiór dokumentów papierowych, nr 512; KDP 4, nr 46; SPERKA: *Kazimierz Jagiellończyk wobec książąt*, s. 106. Gwarantami układu ze strony księżnej byli także: Paszek Brodecki starosta pszczyński, Piotr Bojszowski, Maciej z Żytnej, Wacław starosta rybnicki i Wawrzek z Jedłownika. In: TAMŻE.

87 KDP 4, nr 45; SOMMERSBERG: *Silesiacarum Rerum Scriptores 2*, s. 89.

88 SPERKA: *Koligacje rodzinne*, s. 204–208; TENŹE: *Książęta i księżne raciborscy*, s. 227–230, 314–322.

Bliskie związki z Królestwem Polskim Przemyślidów z linii raciborskiej nie dla wszystkich ułożyły się tak szczęśliwie. Mam tu na myśli synów Mikołaja V karniowsko-rybnickiego, Jana III Starszego karniowskiego i Waclawa III rybnickiego. Wszystko wiązało się z rywalizacją o tron czeski po Jerzym z Podiebradów między Maciejem Korwinem, królem Węgier, a Jagiellonami. Przemyślidzi, podobnie jak pozostali książęta górnośląscy, początkowo wsparli Macieja Korwina. Jednak po wyborze przez sejm kutnohorski (1471) Władysława Jagiellończyka, na niego przenieśli swoje sympatie. Kiedy w końcu maja 1471 roku ruszyła z Krakowa do Pragi wyprawa królewicza Władysława, przyłączyli się do niej Przemyślidzi z linii raciborskiej, Jan IV Młodszy raciborski oraz jego bracia stryjeczni, Waclaw III i Jan III Starszy, a razem z nimi książęta oświęcimscy (Przemysław i Jan IV) oraz zatorski Jan i Kazimierz cieszyński.⁸⁹ Najpewniej z polecenia Waclawa III rybnickiego rajcy Pszczyny, nim młody Jagiellończyk wyruszył w drogę, wysłali do Krakowa mieszczanina Jakuba z wozem wieńców hołdownicznych.⁹⁰ Wymienieni książęta uczestniczyli w koronacji Władysława w Pradze, 22 sierpnia.⁹¹ Opowiadanie się Przemyślidów raciborskich po stronie Jagiellonów skutkowało zacieśnieniem stosunków z Królestwem Polskim, co wiązało się między innymi z pobytami na dworze królewskim. W czasie jednej z takich wizyt Jana Starszego i Waclawa, ten drugi został znieważony przez Waclawa Wilczka z Czarniewa, dworzanina królewskiego, który podważył jego legalne pochodzenie. Sprawa stanęła przed królem, który 25 lipca 1472 roku odrzucił oskarżenia i wystawił stosowny dokument dla Waclawa – nazywając go *naszym szczerze ukochanym dworzaninem* – poświadczający jego książęce pochodzenie. Podstawą były złożone wtedy zeznania – że książę urodził się z prawego łoża – przez licznych dostojników z Księstwa Raciborskiego, na czele z Janem Cifasem, kanonikiem i plebanem raciborskim, który udzielał ślubu rodzicom Waclawa III oraz Marcinem Strzałą, plebanem rybnickim, który był świadkiem tej ceremonii.⁹²

Jedność książąt górnośląskich w poparciu udzielonym Jagiellończykowi nie przełożyła się jednak na poprawę relacji między nimi. Współczesny rozgrywającym się wydarzeniom Jan Długosz pisał, że w 1471 roku „[...] książęta: cieszyński Prze-

---

89 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12 [2005], s. 272; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 12 [2006], s. 284–285.

90 APK OP, Księga radziecka miasta Pszczyny (1466–1544), sygn. M Pna 369, s. 16v; MUSIOŁ, Ludwik: *Najstarszy protokół miasta Pszczyny*. Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku 3, 1931, s. 241, 332.

91 BACZKOWSKI, Krzysztof: *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471–1479*. Kraków 1980, s. 43–44; HORWAT, Jerzy: *Piastowie śląscy w kulturze i europejskich dziejach*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 2007, s. 248; SPERKA, Jerzy: *Tragiczne losy księcia rybnickiego Waclawa III (zm. 1478)*. *Epizod z dziejów rywalizacji między Jagiellonami a Maciejem Korwinem o koronę czeską*. *Studia z Dziejów Średniowiecza* 20, 2016, s. 260–261.

92 KDP 4, nr 85 (świadkami ceremonii ślubnej byli też: Mikołaj z Dębowca, kasztelan oświęcimski, Jan Szaszowski, Mikołaj Lensz Rynoltowic (Ornontowice), Waclaw Barabasz z Nowej Wsi (*alias* Folwarki), Franciszek Baranowski z Bytkowa, Mikołaj Ramsz z Dębieńska, Jan z Woszczyc i Pisarzowic oraz Jan Bojszowski z Brzezinki).

*mysław, raciborski Jan, gliwicki Janusz z jednej, a rybnicki Waclaw z drugiej strony, wyniszczali się wzajemnie prywatną wojną [...]”*⁹³ W konflikt włączył się wkrótce król Maciej Korwin, któremu książę Waclaw w 1472 roku odmówił porzucenia Jagiellonów. W marcu 1473 roku w Nysie, z jego rozkazu zawiązał się sojusz, a jego uczestnicy przystąpili do niego przeciw Waclawowi – jak ponownie podaje dziejopis krakowski – „[...] z powodu jego występków i wybryków, których jako niespełna rozumu szaleniec, dopuszczał się wobec sąsiednich książąt”⁹⁴ Na czele wyprawy przeciw księciu rybnickiemu stanął Wiktoryn z Podiebradów, książę ziebecki, a udział w niej wzięli: Przemysław II cieszyński, Jan głubczycki, Jan IV młodszy raciborski oraz Waclaw Kropacz młodszy z Niewiadomia, poddany Waclawa III, ale będący na służbie króla Macieja Korwina. Najeźdźcy przez 3 miesiące plądrowali Księstwo Rybnicko-Pszczynskie, zajmując nieobwarowany Rybnik (nie wiadomo, czy udało im się zdobyć tamtejszy zamek). Książę Waclaw obronił jednak Pszczynę, a napastnicy utknęli pod Żorami mającymi solidne mury, których obroną dowodził polski rycerz Jan Kresa. Książę rybnicki uzyskał bowiem wsparcie od króla Kazimierza Jagiellończyka, który przekazał 3 000 florenów na zaciężnych. Odsiecz przyprowadził Jakub z Dębna, kanclerz i starosta krakowski, z którym książę od dłuższego czasu miał bliskie relacje.⁹⁵ Rajcy pszczyńscy już od 1466 roku z rozkazu księcia wysyłali Dębińskiemu piwo do Oświęcimia, a w 1473 roku opłacani przez miasto posłańcy wozili listy Waclawa – może także te z prośbą o udzielenie pomocy – do Krakowa, gdzie wtedy przebywał kanclerz. W tym czasie książę miał także kontakty z innymi przedstawicielami elity małopolskiej, o czym świadczą listy wysyłane w 1473 roku do pana Balickiego.⁹⁶

Działania zbrojne zakończył pokój zawarty pod Żorami 6 czerwca 1473 roku. Waclaw, co prawda, został uratowany, ale faktycznie utracił kontrolę nad częścią swego władztwa. Postanowiono bowiem, że Żory (miasto i zamek) za zgodą obu stron konfliktu zostaną oddane w wierne ręce Jakubowi z Dębna, natomiast Rybnik – na tych samych zasadach – będzie przekazany Waclawowi Kropaczowi młodszemu z Niewiadomia. Natomiast gdyby Waclaw zerwał rozejm, wówczas Żory (wraz przynależną wsią Pielgrzymowice) będą wydane koalicji, czyli sygnatariuszom zawartego pokoju, Wiktorynowi z Podiebradów ziebeckiemu, Janowi IV raciborskiemu, Przemkowi

---

93 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12 [2005], s. 265; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 12 [2006], s. 277.

94 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12 [2005], s. 301; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 12 [2006], s. 316; *Ratiborer Chronik*, s. 123.

95 *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12 [2005], s. 301; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 12 [2006], s. 316; *Politische Correspondenz Breslaus im Zeitalter des Königs Matthias Corvinus (1469–1479)*. KRONTHAL, Berthold – WENDT, Heinrich (edd.). In: *Scriptores rerum Silesiacarum* 13, Breslau 1893, s. 113–114 (nr 154), s. 122 (nr 159); CDS 6, s. 96, nr 291. Szczegółowo o walkach pod Rybnikiem, Żorami i Pszczyną zob. SPERKA: *Tragiczne losy*, s. 261; TENŹE: *Średniowiecze (do 1517 roku)*, s. 97–98; TENŹE: *Do 1532 roku*. In: Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic. 1, Hojka, Zbigniew – Kloch, Bogdan (edd.), Rybnik 2017, s. 153–154.

96 APK OP, Księga radziecka miasta Pszczyny (1466–1544), s. 2, 18v., 19v., 20; MUSIOŁ: *Najstarszy protokół*, s. 332, 336; SPERKA: *Tragiczne losy*, s. 263.

cieszyńskiemu i Janowi głubczykiemu, natomiast ostatecznie jego sprawa miała trafić przed sąd rozjemczy króla polskiego.⁹⁷

Warunki pokoju żorskiego nie zadowolili jednak księcia Henryka ziebicko-kozielskiego, który wiosną 1474 roku podjął na nowo kroki wojenne i oblegał Rybnik. W tej trudniej sytuacji Waclaw III całkowicie się pogubił i nieoczekiwanie zwrócił się o pomoc do króla Macieja Korwina.⁹⁸ Ten wysłał na pomoc Jan Bielika z Kornic, który na czele dwutysięcznego oddziału uwolnił Rybnik. Kiedy jednak – zgodnie z umową – udał się pod Pszczynę, Waclaw nie wpuścił go do miasta, ponieważ w międzyczasie rozmyślił się i zaczął żałować, że podporządkował się na powrót Korwinowi. Zmienił więc front i zaopatrzywszy Rybnik, uciekł do Oświęcimia, gdzie wystąpił o pomoc do Jakuba z Dębna. Tymczasem król Maciej Korwin rozłoszczony na Waclawa za wiarołomstwo, zaraz po zajęciu Pszczyny przez Jana Bielika, pewnie jeszcze w kwietniu 1474 roku, ogłosił księcia „buntownikiem i nieprzyjacielem”, a Ziemię Pszczyńską skonfiskował.⁹⁹ W grudniu tego roku zastawił ją Henrykowi (Hynkowi) młodszemu z Podiebradów, przyrodnemu bratu książąt Henryka ziebickiego i Wiktoryna opawskiego.¹⁰⁰ Natomiast Waclaw III, po ucieczce w kwietniu 1474 roku z Pszczyny, udał się najpierw do Oświęcimia, a potem do Krakowa, gdzie ułożył się w sprawie spłaty długu – 3 000 florenów pod zastaw dóbr myśłowickich – z Jakubem z Dębna. Ponieważ do tego czasu książę spłacił już 1 700 florenów, Dębiński obiecał mu, że kiedy tylko odda pozostałe 1 300 florenów, to zwróci mu zastawione dobra (starosta stosowny dokument wystawił dopiero 14 sierpnia 1474 roku, kiedy książę był już w niewoli).¹⁰¹ W lipcu 1474 roku Waclaw wziął udział w działaniach wojennych na pograniczu Mo-

---

97 Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka w Katowicach, *Copiarus monasteri ad S. Venceslaum. Diplomatarium Silesiacarum* – mikrofilm sign. Mf. 166, 1–2 (Oryginał w NK Praha, sign. 6 XVI 8), s. 83–83v., 597–598, nr 49, 497; CDS 6, s. 96–97, nr 292, 293; *Politische Correspondenz*, s. 122, nr 159; *Joannis Długossii Annales*, Lib. 12 [2005], s. 301; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 12 [2006], s. 316; SPERKA: *Tragiczne losy*, s. 263; TENŻE: *Do 1532 roku*, s. 154; TENŻE: *Księstwo karniowsko-rybnickie i jego losy do początku XV wieku*. *Średniowiecze Polskie i Powszechne* 12 (16), 2020, s. 103–104.

98 *Joannis Długossii Annales*, Lib. 12 [2005], s. 330–331; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 12 [2006], s. 345–346.

99 Tak określił Waclawa w dokumencie nadania Ziemi Pszczyńskiej Hynkowi Podiebradowi z 16 grudnia 1474 r. („*ktereho z sme s naklady znamenitymi a welikymi na kniezy Waczlawowj meczem dobyli, iakoz to na zprotiwilem a neprzitelu nassem*”). APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–20; ZIVIER, Ezechiel: *Geschichte des Fürstentums Pless. 1: Entstehung der Standesherrschaft Pless (bis 1517)*. Kattowitz 1906, s. 187–188; *Listinář Těšínska* 3, č. 256.

100 APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–20; ZIVIER: *Geschichte*, s. 187–188; BELLERODE, Bruno: *Geschichtliche Untersuchungen über die Plessner Lehnsurkunden 1474–1500*. In: Beiträge zur Schlesischen Rechtsgeschichte. 1, Bellerode, Bruno (ed.), s. 24–28; *Listinář Těšínska* 3, č. 256; KUBICIEL, Romuald: *Ziemia pszczyńska i jej właściciele do połowy XVI wieku*. In: *Ziemia pszczyńska przez wieki*. Stan badań, archiwalia, problemy badawcze. Barciak, Antoni (ed.), Suszec 2002, s. 182–183; SPERKA: *Średniowiecze (do 1517 roku)*, s. 98–99.

101 Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka w Katowicach, *Copiarus monasteri ad S. Venceslaum. Diplomatarium Silesiacarum*, s. 293v.–294v., nr 244; CDS 6, s. 97, nr 294; SPERKA: *Tragiczne losy*, s. 264–267; TENŻE: *Księstwo karniowsko-rybnickie*, s. 105.

raw i Śląska, ale pod Karniowem został pojmany przez Wiktoryna z Podiebradów i odesłany królowi Maciejowi Korwinowi.¹⁰² Władca przetrzymywał go najpierw w Ołomuńcu, a następnie oddał w ręce Henryka Starszego ziebickiego, który wtrącił go do lochów zamku w Kłodzku, skąd już nie wyszedł, umierając w 1478 roku.¹⁰³ W czasie pobytu w więzieniu odsunął się od niego król Władysław Jagiellończyk, który chcąc przeciągnąć na swoją stronę Henryka z Podiebradów (starszego) nadał mu w 1477 roku Ziemię Pszczyńską, a Waclawa nazwał zdrajcą i rozbójnikiem.¹⁰⁴

Prawie w tym samym czasie co Waclaw rybnicki, do niewoli dostał się jego brat Jan III karniowski. W dobie ofensywy prowadzonej na pograniczu morawsko-śląskim w końcu sierpnia 1474 roku przez wojska Macieja zostały zajęte i zniszczone podległe mu zamki Vartnov, Fürstenwalde (koło Vrbna pod Pradědem), Cvilín oraz Pilšř (koło Opawy; dziś Pilszcz),¹⁰⁵ a ksiązę, 30 sierpnia wpadł w ręce księcia Wiktoryna opawskiego, który oddał go królowi Maciejowi Korwinowi. Monarcha ostatecznie go uwolnił, ale pod warunkiem oddania mu Karniowa.¹⁰⁶ Mimo, że ksiązę stawiał się zgodnie z umową przed oblicze króla do Wrocławia we wrześniu, ten, jeszcze przed polską wyprawą z jesieni 1474 roku – jak podaje *Kronika raciborska* – definitywnie odebrał mu Karniów z zamkiem Cvilín, Baworów i Bruntál.¹⁰⁷ Niewiele pomogło włączenie Jana w trzyletni rozejm między Maciejem Korwinem a Jagiellończykami, podpisany we Wrocławiu 8 grudnia 1474 roku, jako sojusznika Władysława Jagiellończyka (wraz z Janem Młodszym raciborskim, Przemkiem toszeckim, Kazimierzem cieszyńskim, Janem zatorskim oraz Henrykiem ziebickim i kłodzkim). Książętom dano możliwość wyboru władcy – określić się mieli w terminie sześciu tygodni – ale pozostawienie Śląska w rękach Korwina (co potwierdził w połowie lutego 1475 roku sejm czeski), sprawę przesądziło. Jan III jako lennik Korwina do koń-

---

102 CE 3, nr 166 (informacje z listu z 29 lipca 1474 r. starosty chełmińskiego do marszałka zakonu krzyżackiego o nowościach z Polski, Moraw i Śląska). O pojmaniu księcia pisał też Jan Długosz – *Joannis Długossii Annales*, Lib. 12 [2005], s. 356; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 12 [2006], s. 372.

103 ZIVIER: *Geschichte*, s. 201, 218, nr 18, 23; LBS 2, s. 401; *Ratiborer Chronik*, s. 123; *Politische Correspondenz*, s. 174, nr 217; ŠANDERA, Martin: *Ojciec Karola, ksiązę Henryk I ziebicki (1448–1498), protoplasta rodu*. In: Monety – zamek – nagrobek. Ksiązę Karol I z Podiebradów (1476–1536) między dziedzictwem przodków a dokonaniem potomków. Czechowicz, Bogusław (ed.) – Fukala, Radek – Kwaśniewski, Artur – Paszkiewicz, Borys – Šandera, Martin, Červený Kostelec – Wrocław 2015, s. 31–32; SPERKA: *Tragiczne losy*, s. 266 (tu korekty do literatury przedmiotu).

104 AČ 18, s. 23; ZIVIER: *Geschichte*, s. 198–199, nr 17; *Listinář Těšinska* 3, č. 266.

105 TUREK, Adolf – JISL, Lumír: *Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů*. Časopis Slezského muzea, série B, 3, 1953, č. 1, s. 8–13; KREJČÍK, Tomáš: *Přemyslovci opavští*. In: BSSSM 4. Dokoupil, Lumír (ed.), Opava – Ostrava 1995, s. 10; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin: *Hrady českého Slezska*. Brno – Opava 2000, s. 40–41, 151, 354, 523–525; KALOUS, Antonín: *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*. České Budějovice 2009, s. 151.

106 AČ 4, s. 338, č. 16 = LBS 2, s. 511, nr 55 (regist); KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 524–525.

107 *Ratiborer Chronik*, s. 123; HORVÁTH, Richárd: *Itineraria regis Matthiae Corvini et regine Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)*. Budapest 2011, s. 102.

ca życia (†1483) utrzymał się tylko przy Wodzisławiu Śląskim.¹⁰⁸ Wysoką cenę zapłacili więc dwaj propolsko nastawieni Przemyslidzi, Jan III Starszy i Wacław III, którzy zostali przez Jagiellonów porzuceni i oddani na pastwę Macieja Korwina. Z tej trudnej sytuacji uratował się tylko Jan IV Młodszy, który w ostatniej chwili przeszedł na stronę Korwina i kiedy 21 grudnia 1474 roku król ogłosił pokój krajowy na obszarze Śląska i Łużyc, przystąpił do niego.¹⁰⁹ A kilka miesięcy później, na początku marca 1475 roku, kiedy król objeżdżał przejęte prowincje, przyjął go w zamku w Raciborzu. Tam Maciej Korwin odbył zjazd z książętami śląskimi, podczas którego domagał się pisemnych zobowiązań dobowania mu wierności. Aby wzbudzić strach, aresztował Jana gliwickiego, którego oskarżył o rozboje. Następnie uwięził go w zamku Cvilín, a uwolnił dopiero wtedy, kiedy ten oddał mu posiadane w połowie Gliwice. O mało podobny los nie spotkałby Przemka cieszyńskiego, ale interwencja króla polskiego zapobiegła oblężeniu Cieszyna.¹¹⁰

Mimo takiego obrotu sprawy sympatie Przemyslidów opawskich do Królestwa Polskiego nie wygasły. Jan IV Młodszy z żoną Magdaleną opolską utrzymywali kontakty z Krakowem. Bardzo możliwe, że właśnie w stolicy Królestwa Polskiego – jak przekonywująco starał się to ostatnio uzasadnić Bogusław Czechowicz – para książęca zamówiła gotycką kustodię (monstrancję), którą wykonano w 1495 r. To wyjątkowe dzieło sztuki sakralnej zostało przeznaczone dla kolegiaty Wniebowzięcia NMP w Raciborzu. Monstrancja uległa zatraceniu w 1945 r. po wkroczeniu wojsk radzieckich do miasta.¹¹¹ Także tumbowy nagrobek Jana IV i Magdaleny z kościoła św. Ducha dominikanek raciborskich zdradza wzory krakowskie, przypominając wyglądem

---

108 *Politische Correspondenz*, s. 174, nr 217. Na temat wyprawy i warunków rozejmu zob. BACZKOWSKI: *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem*, s. 107–122.

109 *Politische Correspondenz*, s. 174, nr 217 (dokument rozejmu), nr 218 (Landfryd); *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12 [2005], s. 301; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 12 [2006], s. 316. Na temat wyprawy i warunków rozejmu zob. BACZKOWSKI: *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem*, s. 107–122, 126–127.

110 *Ratiborer Chronik*, s. 123. Itinerarium króla wskazuje, że w Raciborzu był 12 marca – HORVÁTH: *Itineraria*, s. 102. Długosz z kolei podaje – w tej sytuacji błędnie – że zjazd odbył się w ostatnim dniu lutego – *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. 12 [2005], s. 355–356; *Jana Długosza Roczniki*, Ks. 12 [2006], s. 371–372.

111 CZECHOWICZ, Bogusław: *Fundacje artystyczne ksiąząt raciborskich u schyłku średniowiecza*. In: *Sztuka Górnego Śląska na przecięciu dróg europejskich i regionalnych. Materiały z V Seminarium Sztuki Górnośląskiej odbytego w dniach 14–15 listopada 1997 r. w Katowicach*. Chojecka, Ewa (ed.), Katowice 1999, s. 24–30; TENŻE: *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*. Warszawa 2005, s. 432–435. Za innymi miejscami wykonania monstrancji (Praga, Nysa, Wrocław, Bazylea) opowiadali się: HINTZE, Erwin – MASNER, Karl: *Goldschmiedearbeiten Schlesiens: eine Auswahl von Goldschmiedearbeiten schlesischer Herkunft oder aus schlesischem Besitze*. Breslau 1911, s. 132; KUTZNER, Marian: *Studium nad kulturą artystyczną Raciborza*. In: *Szkice z dziejów Raciborza*. Suboczowa, Maria (ed.), Katowice 1967, s. 390; ĆWIKLIŃSKA, Elżbieta B.: *Późnogotyckie kustodium z Raciborza a śląskie tworzywa szlachetne*. In: *Między Wrocławiem a Krakowem. Sztuka gotycka na Górnym Śląsku*. Katowice 1995, s. 57–72; NEWERLA, Paweł: *Raciborska monstrancja z 1495 roku*. Ziemia Raciborska, 2006, s. 57–69; w tych pracach pozostała literatura przedmiotu.

tumby z warsztatu Wita Stwosza (m.in. nagrobek króla Jana Olbrachta).¹¹² Natomiast najstarszy syn Jana IV Młodszeo raciborskiego po nieudanych próbach ożenienia go z córką elektora brandenburskiego Albrechta Achillesa Hohenzollerna, Anastazją, znalazł żonę ponownie wśród elity politycznej Polski. Poślubił bowiem w końcu 1505 lub na początku 1506 roku córkę Zbigniewa z Tęczyna, wywodzącą się z jednej z najbardziej dostojnych rodzin Korony Polskiej, a ta wniosła mu w posagu 10 000 florenów zabezpieczonych na dobrach w Wielkopolsce.¹¹³ Szczęście młodej pary nie trwało jednak długo, gdyż książę zmarł 3 listopada 1506 roku w Krakowie, tam próbując się leczyć. Ponieważ ze związku nie było potomstwa, jego żona wróciła do swoich dóbr wielkopolskich, ale do śmierci (1550–1552) używała tytułu księżnej raciborskiej, co dodawało jej splendoru.¹¹⁴

Podsumowanie

W okresie panowania Władysława Jagiełły – poza incydentami z lat 1421–1423 – panowały dobre stosunki z Przemysłidami opawskimi, przede wszystkim z linii raciborskiej. Było to skutkiem umiejętnej polityki króla polskiego, prowadzonej wobec śląskich sąsiadów, podbudowanej związkami małżeńskimi, czego przykładem było małżeństwo Jana II Żelaznego z bratanicą Jagiełły, Heleną Korybutówną. Późniejsze lata – po śmierci Jagiełły w 1434 roku – naznaczone były granicznymi konfliktami, w które Przemysłidzi raciborscy byli wplątywani z racji położenia swego księstwa, albo niestety sami inicjowali te waśnie. W tym czasie doszło jednak do dwóch małżeństw, Waclawa II raciborskiego (1445) i Mikołaja V karniowsko-rybnickiego (1451) z przedstawicielkami elity polskiej, a w dalszej konsekwencji – do kolejnych małżeństw, córek Waclawa II, Katarzyny i Elżbiety z możnowładcami polskimi z Wielkopolski (1461–1465). Związki te niewątpliwie rzutowały na późniejszą postawę Przemysłidów raciborskich wobec Polski, zwłaszcza w okresie wojny o koronę czeską po detronizacji papieskiej Jerzego z Podiebradów. Jednak niekonsekwentne zachowanie

---

112 CZECHOWICZ, Bogusław: *Późnogotycki nagrobek pary książęcej w dawnym kościele dominikanek w Raciborzu*. *Opolski Rocznik Muzealny* 10, 1992, s. 31–54; TENŻE: *Nagrobki późnogotyckie na Śląsku*. Wrocław 2003, s. 157–160, il. 47; TENŻE: *Książęcy mecenat*, s. 435–437; TENŻE: *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*. IV: *Król i stany*. 2: *Książęta i szlachta*. A: *Książęta i hrabiowie*. Wrocław 2020, s. 51–53; MIKA, Norbert: *Przemysłidzi opawsko-raciborscy*. *Ziemia Raciborska* 9, 2006, s. 52; POBÓG-LENARTOWICZ, Anna: *Energiczne, władcze, pobożne. Księżniczek i księżnych opolskich portret (prawie) własny*. Opole 2016, s. 93–95, 107–108.

113 KOZAK, Adam: *Tęczyńska, właśc. z Tęczyńskich Anna z Pleszewa, h. Topór (ok. 1488 – między 1550–1552)*. In: *PSB* 53. Warszawa – Kraków 2021, s. 352; SPERKA: *Książęta i księżne raciborscy*, s. 332–334.

114 STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 145–146 (55. Mikuláš VII.); KOZAK: *Tęczyńska*, s. 353.

Wacława III rybnickiego, a jednocześnie słabe wsparcie przez stronę polską przemysłowych stronników, obróciło się przeciwko nim. Trzeba też podkreślić, że przy tak dobrej koniunkturze politycznej dla Polski w latach 1471–1474, kompletnie brakło z jej strony kroków zmierzających do związania prawnego Wacława III i Jana III Starszego (i ich księstw) z Królestwem Polskim na podobnych zasadach, jak wcześniej stało się to z Janem IV oświęcimskim, czy z książętami zatorskimi.

...

Markéta Opavská – milovaná, nebo podváděná manželka? Ke slezským partnerským svazkům Jana Jindřicha Lucemburského

Rudolf Žáček

V roce 1347 skončil nezdarem poslední pokus Karla IV. získat náhlým vpádem do Tyrolska zpět toto mimořádně cenné území. Poměrně nedávno zvolený římský král se následně rozhodl, jak bylo jeho zvykem, řešit celou záležitost pragmaticky. Poté, co Wittelsbachové po smrti Ludvíka Bavora uznali Karla za římského krále, rezignoval na vládu v Tyrolsku a stál před problémem, jak vyřešit nesnadnou situaci svého bratra Jana Jindřicha, v níž se v privátním životě, ale i společenském kontextu nacházel.

Prvním krokem bylo zbavit jej konečně svazku, jenž Jana Jindřicha tížil už od konce listopadu 1341, kdy pro něj velmi potupným způsobem skončilo jeho beztak problematické soužití s Markétou Tyrolskou zvanou *Maultasch*.¹ Účelovost obvinění Jana Jindřicha z impotence byla prokázána už záhy po jeho návratu z Tyrolska, když zplodil

---

1 Jan Jindřich uzavřel sňatek s tyrolskou hraběnkou Markétou v roce 1330 jako osmiletý chlapec, jeho manželce Markétě bylo tehdy 12 let a podle soudobých názorů byla tedy už ve věku, kdy dívka mohla zahájit normální manželské soužití. O čtyři roky mladší Jan Jindřich toho přirozeně ještě schopen nebyl a zde, v rozdílném věku a snad i věkem podmíněném temperamentu, byl možná původ hlubokého nesouladu mezi oběma partnery. Konfliktní situace mezi manžely se rozhodl využít císař Ludvík Bavor. Bez ohledu na dosavadní podporu z lucemburské strany obratnou intrikou dosáhl vyhnání Jana Jindřicha ze strategicky cenného území, z moci císařské prohlásil jeho sňatek za neplatný a s Markétou oženil svého syna Ludvíka Braniborského. Zneplatnění sňatku bylo provázáno a motivováno řadou obvinění Jana Jindřicha z impotence a neobvyklých sexuálních praktik. Skandál evropských rozměrů měl za následek rozkol mezi Lucemburky a Wittelsbachy, který vedl posléze k nástupu Lucemburků do čela proticísařské opozice a k volbě Karla IV. římským králem. Blíže k manželským vztahům Jana Jindřicha s Markétou Maultasch např. SPĚVÁČEK, Jiří: *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*. Praha 1979, s. 146–147, 154–155.

s nám neznámou ženou potomka mužského pohlaví, který obdržel v lucemburském rodu užívané jméno Jan. Ten, přes svůj nelegitimní původ, dosáhl posléze významné hodnosti vyšehradského probošta, biskupa litomyšlského a konečně i patriarchy aquilejského.²

Přesto zůstávalo významným problémem, že Jan Jindřich, ač svou chotí zapuzen, neměl jako formálně ženatý muž možnost uzavřít nové legální manželství. Tato skutečnost byla s postupujícím časem stále nepříjemnější jak pro Jana Jindřicha, tak především pro samotného Karla IV., kterému se stále nedařilo zplodit legitimního následníka trůnu. Tím teď byl jeho bratr Jan Jindřich, nicméně ani on neměl legálního mužského potomka a jeho formální manželství mu bránilo, aby se sám pokusil o změnu pro Lucemburky málo povzbudivého stavu věci.

Bylo tedy v první řadě nutno dosáhnout zrušení dosavadního, z církevního hlediska stále platného manželství s Markétou Tyrolskou. Tím byl sice pro Lucemburky ztracen právní nárok na držení Tyrolska, Janu Jindřichovi by se ale otevřela cesta k novému manželství. Diplomatickou část celé záležitosti, nalézt schůdné řešení několik let starého konfliktu mezi Janem Jindřichem a Markétou, měl zabezpečit kancléř Karla IV., brněnský rodák Mikuláš Luckův. Předběžná jednání v dané záležitosti se patrně už nějakou dobu v prostředí papežské stolice v Avignonu vedla; papež pověřil aquilejského patriarchu Bertrama ze Saint-Geniès spolu s churským biskupem Oldřichem z Lenzburgu, aby předvolali a vyslechli obě strany a vynesli nálezný, který měl vyústit v úplnou rozluku původního manželského svazku, a to tentokrát už „*sine magno scandalo*“. Papežská kurie se s nesnadnou situací vypořádala vskutku s obratností sobě vlastní.³

Kanonické vyšetřování proběhlo v létě roku 1349.⁴ Oba partneri zastoupení svými pověřenci se sice dle svého vyjádření snažili o konzumaci manželství formou tělesného styku, nedařilo se jim však styk uskutečnit. Jana Jindřicha údajně očarovala Markétina nevlastní matka Beatrice Savojská, třetí manželka Jindřicha Korutanského.⁵ Kouzlo způsobující jeho údajnou impotenci ale posléze pominulo, protože mohl Jan Jindřich po návratu do Čech zplodit nelegitimního syna. Manželství Jana Jindřicha s Markétou Tyrolskou bylo tedy jako nezavršené (*matrimonium non consumatum*) uznáno i církví

---

2 Postava levobočka markraběte Jana Jindřicha, vyskytujícího se v pramenech pod jménem Jan z Moravy, byla dlouho směřována s Janem Soběslavem, druhorozeným legitimním Janovým synem. Podrobněji se problémem zabýval německý historik VELDTRUP, Dieter: *Johann Propst von Vysehrad. Illegitimer Sohn eines „impotenten“ Luxemburgers*. In: *Studia Luxemburgensia. Festschrift für Heinz Stoob zum 70. Geburtstag*. Fahlbusch, Friedrich B. – Johaneck, Peter (edd.), Warendorf 1989, s. 50–78. Světlo do celé záležitosti vnesl teprve poměrně nedávno Ondřej Schmidt, který podrobným studiem především v italských archívech vyložil osudy levobočka Jana Jindřicha jako probošta vyšehradského, biskupa litomyšlského, a nakonec patriarchy aquilejského, viz SCHMIDT, Ondřej: *Jan z Moravy. Zapomenutý Lucemburk na aquilejském stolci*. Praha 2016.

3 ŠUSTA, Josef: *Za císařskou korunu*. Praha 1948, s. 113.

4 Jan Jindřich údajně prohlásil, „že soulož manželskou s Markétou nikdy neprovedl, ač jest k tomu tělesně schopen, patrně vinou zlých kouzel.“, ŠUSTA: *Za císařskou*, s. 132, pozn. č. 1.

5 HECHT, Fritz: *Johann von Mähren*. Halle 1911, s. 47.

za neplatné.⁶ Nic nebránilo tomu, aby se Jan Jindřich Lucemburský stal opět významnou figurou na politické šachovnici svého bratra Karla IV.

Aby bylo možno pro mladšího syna římského a českého krále nalézt odpovídající novou partnerku, bylo nutno se postarat o jeho majetkové zajištění. Řešení problému nabízela už závěť Jana Lucemburského z 9. září 1340, dle které měl po jeho smrti získat Jan Jindřich spolu s markraběcím titulem Moravu.⁷ Karel si nepochybně z historické zkušenosti uvědomoval jistá rizika pro centralizační politiku českých králů vyplývající z držby Moravy některým z členů panovnické dynastie. Zmíněné nebezpečí bylo v podstatě odstraněno až úpravou státoprávního postavení Moravy Karlovou listinou ze 7. dubna 1348, jíž byly její tři části, markrabství moravské, biskupství olomoucké a vévodství opavské, jako léna inkorporovány do svazku české Koruny.⁸ Opavské vévodství bylo tehdy v držení nemanželského syna krále Přemysla Otakara II., vévody Mikuláše II. Opavského.⁹ Olomoucké biskupství reprezentoval nelegitimní syn krále Václava II. biskup Jan Volek.¹⁰ Rozdělená Morava se ocitla prostřednictvím lenních svazků k českému králi a české Koruně v rukou osob spřízněných s českými přemyslovskými panovníky, byť pocházejících tzv. „z levého boku“.¹¹ Karel IV. tímto uspořádáním Moravy jednak výrazně posílil postavení Lucemburků jako dědiců přemyslovské vládní tradice, jednak se inkorporací tří lenních útvarů do svazku české Koruny vyhnul možnému opakování rizik z minulosti, kdy byla Morava mj. udělována jako říšské léno, a rovněž oslabil pozici

---

6 VELDTRUP, Dieter: *Zwischen Eherecht und Familienpolitik. Studien zu den dynastischen Heiratsprojekten Karls IV.* Warendorf 1988, s. 350.

7 SPĚVÁČEK: *Karel IV.*, s. 149.

8 CDM 7/1, s. 564–567. Blíže k tomu SPĚVÁČEK: *Karel IV.*, s. 275, 278. Srov. také VÁLKA, Josef: *Dějiny Moravy. 1: Středověká Morava.* Brno 1991, s. 87; MEZNÍK, Jaroslav: *Lucemburská Morava.* Praha 1999, s. 53–54. Naposledy BOBKOVÁ, Lenka: *Vedlejší země České koruny v politice Lucemburků a jejich následovníků (1310–1526).* In: Korunní země v dějinách českého státu. 1: Integrovaní a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném dne 4. června 2002 na FF UK. Bobková, Lenka – Fantysová-Matějková, Jana – Zdichynec, Jan (edd.), Ústí nad Labem 2003, s. 15.

9 K Mikuláši II. v širším kontextu např. PRASEK, Vincenc: *Kníže Mikuláš II. 1318–1365.* Věstník Matice opavské 24, 1918, s. 47–68; nověji KONVIČNÁ, Jana: *Dynastické počátky opavských Přemyslovců a jejich vazby na politiku českých králů.* *Paginae historiae* 4, 1996, s. 5–38; PRIX, Dalibor: *První opavští Přemyslovcí jako zakladatelé.* Slezský sborník 111, 2013, č. 2, s. 165–192; srov. také ČAPSKÝ, Martin: *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků.* Brno – Opava 2005, s. 47–53, zde i další literatura.

10 K Janu Volkovi např. HLOBIL, Ivo: *Přemyslovec Jan Volek (zemřel 1351). Rodopisné, heraldické a sfragistické otázky.* Umění 35, 1987, s. 478–482; informativně také HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Vyšehradské proboštství a české kancléřství v první polovině 14. století.* In: Královský Vyšehrad 2. Sborník příspěvků ke křesťanskému milénium a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla. Nechvátal, Bořivoj (ed.), Kostelní Vydří 2001, s. 74–89; TÁŽ: *Počátky avignonského papežství a české země.* Praha 2013, zvl. s. 120–139; podnětné informace shromážděny rovněž v bakalářské práci vzniklé pod vedením Lenky Bobkové RAIS, Josef: *Jan Volek. Přemyslovec v lucemburských službách.* FF UK, Praha 2021, dostupné z: <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/136609?locale-attribute=cs>> (cit. 6. 2. 2022).

11 CDM 7/1, s. 564–567, č. 775; nověji k tomu např. BOBKOVÁ, Lenka: *Velké dějiny země Koruny české. 4/a: 1310–1402.* Praha 2003, s. 234–235; TÁŽ: *Vedlejší země,* s. 14–15.

moravského markraběte při současném zachování jeho prestižního titulu, čímž vytvořil předpoklad k stabilizaci lucemburské moravské sekundogenitury.¹²

Definitivně tedy došlo k vyřešení formální i majetkové pozice Jana Jindřicha až na samém sklonku roku 1349 v Praze, kdy mu Karel IV. předal lénem markrabství moravské, čímž došlo rovněž k naplnění ustanovení již zmíněné závěti Jana Lucemburského z roku 1340.¹³ Jan Jindřich se tak stal pánem poměrně velké a bohaté země. Jeho pozice na Moravě jako moravského markraběte se v podstatě srovnala s postavením přemyslovského opavského vévody, ve skutečnosti však byla jeho váha jako Karlova bratra a případného dědice českého trůnu mnohem větší.

V souvislosti s předáním Moravského markrabství Janu Jindřichovi králem Karlem IV. byly také velmi pečlivě specifikovány dědické vztahy mezi oběma bratry a jejich potomky. V případě, že by mladší Lucemburk nezanechal mužského následníka, připadlo by markrabství zpět českému králi a jeho potomkům. Ten by byl povinen provdat případné pozůstalé dcery Jana Jindřicha a zabezpečit každé z nich věno ve výši 10 tisíc hřiven. Pro případ, že by Karel nezanechal mužské potomky, připadlo by České království a ústřední vláda po Karlově smrti Janu Jindřichovi a jeho potomstvu. Současně se ustanovovalo, že Čechy ani Morava, ani jejich části, nesmí být od České koruny odtrženy nebo zcizeny.¹⁴

Nastal tedy čas najít pro moravského markraběte a potenciálního dědice českého trůnu vyhovující manželku. Nelze pochybovat o tom, že ani v této velmi osobní záležitosti neměl Jan Jindřich zcela volnou ruku. Jeho budoucí žena musela primárně odpovídat vysokým nárokům na společenské postavení, neboť nebylo možno vyloučit, že potomek mužského rodu vzešlý z onoho svazku může být pokračovatelem lucemburské rodové linie, a tedy i následníkem českého trůnu, a snad i uchazečem o titul římského krále.

Je více než pravděpodobné, že Karel asi současně neměl přílišný zájem pozvednout prostřednictvím prestižního sňatku význam a mocenské postavení svého mladšího bratra natolik, aby se snad mohl v případném pozdějším soupeření na misce politických vah přiblížit vlivu Karlovi. Vezmeme-li v úvahu povahové rysy obou synů Jana Lucemburského, není takovýto vývoj zcela pravděpodobný. Jan Jindřich po celý život věrně podporoval Karla a jeho politické záměry, existuje však až příliš mnoho příkladů konfliktních vztahů mezi sourozenci, abychom mohli onu předpokládanou úvahu na straně českého krále zcela jednoznačně vyloučit.

Právě pragmatické uvažování Karla IV. jej bezesporu vedlo k rozhodnutí posílit prostřednictvím sňatku Jana Jindřicha lucemburské vztahy s opavskými Přemyslovci, které by dále podpořily sepětí nové a staré české královské dynastie. Rozdělení Moravy do tří

---

12 Blíže k této problematice MEZNÍK: *Lucemburská Morava*, s. 54.

13 CDM 7/1, s. 679–689, č. 980, 981. Srov. také VÁLKA: *Dějiny*, s. 88; SPĚVÁČEK: *Karel IV.*, s. 278; MEZNÍK: *Lucemburská Morava*, s. 52–53.

14 VÁLKA: *Dějiny*, s. 88; srov. také SPĚVÁČEK: *Karel IV.*, s. 279.

lén bezprostředně závislých na českém králi vylučovalo vytvoření velké domény pod jednou vládou, byť by to měla být vláda jeho bratra. Současně se podařilo vytvořit situaci, kdy se v čele všech tří lenních území ocitli vládci rodově úzce spjati s panovníkem a Českým královstvím jakožto základnou lucemburské rodové domény. Morava se tak dostala do rukou bratra Karla IV. a dvou potomků českých přemyslovských králů, Mikuláše II. Opavského (tehdy již Opavsko-Ratibořského),¹⁵ vnuka Přemysla II. Otakara, a Jana Volka, syna Václava II. Všichni svým původem vysoce převyšovali kohokoliv z moravských velmožů. Moravský markrabě byl panovníkovým bratrem a jeho možným následníkem, opavský vévoda i olomoucký biskup pocházeli z přemyslovského rodu, přičemž Jan Volek byl jako nejvyšší moravský duchovní hodnostář svázán s českým královstvím dvojitou vazbou, jednak jako leník českého krále a jednak skutečností, že olomoucké biskupství bylo sufragánním biskupstvím české církevní metropole. Karlův zájem na obsazení olomouckého biskupství „svým člověkem“ se ostatně ukázal velmi záhy. Po smrti biskupa Jana Volka na konci září 1351 využil král svých vztahů s papežem Klimentem VI., opominul volební právo olomoucké kapituly a prosadil na olomoucký biskupský stolec svého dvořana a důvěrníka Jana Očka z Vlašimi.¹⁶

Patrně po zvážení všech výše zmíněných okolností padl panovníkův výběr příští manželky Jana Jindřicha – a nedá se pochybovat, že právě Karel měl, jeho tehdy již dospělého bratra nevyjímaje, rozhodující slovo – na dceru opavského vévody Mikuláše II. Markétu. Volba její osoby znamenala další posílení přemyslovsko-lucemburské vazby, což mohlo hrát nezanedbatelnou roli v případě, že by Karel skutečně neměl mužské potomky a České království by přešlo do rukou Jana Jindřicha nebo jeho mužských následníků.

Důležitou byla pro Karla nesporně i skutečnost, že vytvoření pevného zázemí na Moravě formou příbuzenského svazku mezi jeho bratrem a dcerou opavského vévody mu otevřelo cestu k řadě následných kroků i v Čechách, směřujících k revindikaci královských statků, při níž musel oprávněně očekávat jistou míru odporu ze strany české šlechty. V letech 1351 a 1352 skutečně došlo v jižních oblastech Čech a sousední Moravy k domácí válce a otevřené panské vzpouře, do níž byl nucen s vojskem zasáhnout jak Jan Jindřich, tak sám Karel IV.¹⁷

Provdání dcery za bratra českého a římského krále bylo přirozeně výhodné i pro Mikuláše II. Opavského. Znamenalo nemalé zvýšení jeho prestiže, a to zejména ve vztahu k slezským vévodům, z nichž někteří ještě nemohli zapomenout na „křivdu“ způsobenou jim rozhodnutím Jana Lucemburského nerespektovat polské knížecí právo a z pozice lenního pána udělit Ratibořsko opavským Přemyslovcům.¹⁸

---

15 Pánem Ratibořska, jednoho ze slezských vévodství, se Mikuláš II. stal roku 1336 díky prvnímu sňatku s Annou, dcerou piastovského vévody Přemysla, po smrti jejího bezdětného bratra Leška. Srov. dále.

16 MEDEK, Václav: *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha 1982, s. 127.

17 ŠUSTA: *Za císařskou*, s. 233.

18 Blíže k tomu např. ORZECOWSKI, Kazimierz: *Historia ustroju Śląska 1202–1740*. Wrocław 2005, s. 68.

Přesné datum uzavření manželství Jana Jindřicha s Markétou Opavskou neznáme. Spolehne-li se na záznam z kronikářského díla Beneše Krabice z Veitmile, dovíme se pouze, že si Jan Jindřich vzal v roce 1350 po předchozí dispenzaci Markétu, dceru vévody opavského.¹⁹ Kronikářský záznam však není zcela v souladu s jinými dochovanými prameny, které dokládají, že ke sňatku mohlo dojít i dříve, než manželé obdrželi potřebný dispens. Ten byl totiž udělen až 19. srpna 1351 a pověřoval olomouckého biskupa Jana, aby určil, jak dlouho mají oba manželé žít odděleně, než z nich bude sňata klatba, do níž svým sňatkem upadli.²⁰

Stojíme tedy před problémem, kdy vlastně ke sňatku Jana Jindřicha a Markéty Opavské došlo a proč nebylo podle všeho požádáno o potřebný papežský souhlas včas. Názory dosavadní historiografie se v této věci poněkud různí, i když musíme přiznat, že jí nevěnuje přílišnou pozornost a považuje ji, nikoliv bez jisté oprávněnosti, spíše za podružnou. Časový úsek je, jak se zdá, vymezen koncem roku 1349 a květnem roku 1350.²¹ Autor jediné monografie o Janu Jindřichovi, Fritz Hecht, předpokládal, že ke sňatku došlo v Praze v posledních dnech roku 1349. Tehdy byla v Praze u příležitosti udělení léna Janu Jindřichovi na dvorském sněmu vysoká účast říšské i české aristokracie.²² Václav Štěpán, který vydal dosud nejobsáhlejší monografii o synovi Jana Jindřicha, markraběti Joštovi, se k dané otázce vyslovil spíše obecněji, bez bližší specifikace údajů s tím, že „sňatek byl uzavřen na přelomu let 1349–1350“.²³ K datu sňatku se přímo nevyjádřil ani Robert Antonín, z kontextu jeho práce však vyplývá, že jej kladl do doby mezi udělením léna a příjezdem Jana Jindřicha do Brna „již po boku své manželky Markéty Opavské“.²⁴ Jaroslav Mezník vcelku v souladu se skutečností nepovažoval přesnější datování sňatku obou protagonistů za příliš závažnou záležitost, v syntéze o lucemburské Moravě je kladl, obdobně jako Marek Starý, do počátku roku 1350.²⁵ V jiné své práci se ale přiklonil k dřívějšímu datu, v souladu s F. Hechtem, a to ke konci roku 1349.²⁶ Do období mezi podzimem 1349 a počátkem roku 1350 položila v edici kroniky Beneše z Veitmile sňatek Marie Bláhové.²⁷

---

19 „Téhož roku [1349] pan Karel, král římský a český, udělil moravské markrabství svému vlastnímu bratru Janovi, kdysi vyhnanému z Tyrol. Ten si následujícího roku vzal po předchozí dispensi papežského stolce za manželku Markétu, dceru opavského vévody Mikuláše, s níž zplodil tři syny...“ Cit. podle: *Kroniky z doby Karla IV.* BLÁHOVÁ, Marie (ed.), Praha 1987, s. 227.

20 ŠUSTA: *Za císařskou*, s. 225, pozn. č. 2. Srov. rovněž CDM 8, č. 110.

21 Jan z Lichtenberka informoval v květnu 1350 listem arcibiskupa Balduina o sňatku Jana Jindřicha jako o novince. ŠUSTA: *Za císařskou*, s. 225, pozn. č. 1.

22 HECHT: *Johann*, s. 48.

23 ŠTĚPÁN, Václav: *Moravský markrabě Jošt (1354–1411)*. Brno 2002, s. 17.

24 ANTONÍN, Robert: *Jan Jindřich*. In: Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy. Bobková, Lenka – Šmahel, František (edd.), Praha 2012, s. 154.

25 MEZNÍK: *Lucemburská Morava*, s. 166; STARÝ, Marek: *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého královského rodu*. Opava 2021, s. 49.

26 MEZNÍK, Jaroslav: *Jan Jindřich jako markrabě Moravský*. In: *Moravští Lucemburkové 1350–1411*. Sborník prací Muzea města Brna. Vaněk, Jiří (ed.), Brno 2000, s. 41.

27 Marie Bláhová zde vyslovila názor, že „Sňatek Jana Jindřicha s Markétou Opavskou byl uzavřen na podzim 1349“. *Kroniky doby Karla IV.*, s. 252, pozn. č. 62.

Samostatnou otázkou zůstává, proč došlo ke sňatku bez toho, aby byl papež požádán o příslušný dispens. O nutnosti jej získat museli dobře vědět jak sám Karel IV., tak rovněž oba partneři, potomci krále Přemysla Otakara II. Tato skutečnost by nasvědčovala spíše jistému chvatu a uzavření sňatku, který měl formou příbuzenství mezi Janem Jindřichem a Mikulášem Opavským co možná rychle zajistit moravské zázemí pro uspořádání poměrů v Čechách, skutečně už na přelomu let 1349 a 1350. Navíc skutečnost, že Karel IV. měl v roce 1350 legitimního následníka, poněkud otupila bezprostřední obavy z možného ohrožení legitimacy případných potomků Jana Jindřicha a Markéty. Dalo se navíc předpokládat, že získat dispens nebude sice nepřekonatelný problém, současně ale nebyla míra ochoty Klimenta VI. vycházet vstříc Karlovým požadavkům i po jeho dohodě s příbuznými Ludvíka Bavora u Eltville roku 1349 jistá. A otálení se sňatkem zmíněné dvojice mohlo ohrozit Karlovy další plány v samotném Českém království. Snad i proto byla žádost o dispens Karlem IV. vyřizována až v létě 1350. Papežský souhlas oba partneři podle očekávání nakonec obdrželi, přičemž jeho nezbytnost se skutečně zanedlouho prokázala. Karlův syn a následník zemřel a on sám se na podzim roku 1350 ocitl v bezprostředním ohrožení života. Odstranění jakýchkoliv pochybností o právoplatnosti manželství Jana Jindřicha se ukázalo být naprostou nutností.

Jaké bylo soužití Jana Jindřicha s Markétou Opavskou v jejich partnerském svazku, se můžeme pouze dohadovat. Absence zvláště vyprávěcích pramenů z té doby si vynucuje, abychom se v této věci pustili i do nikterak zvlášť podložených spekulací. Jedinou nepopíratelnou skutečností, o kterou se můžeme opírat, je existence pravděpodobně šesti dětí, které se narodily v rozpětí pouhých šesti let (1353–1358). Janu Jindřichovi se tak s konečnou platností podařilo rozptýlit pomluvu o impotenci, rozšířenou kdysi jeho první ženou Markétou Tyrolskou. Jindřichovi tři synové, Jošt, Jan Soběslav a Prokop, představovali pro uchování lucemburské rodové linie více než vítaný příspěvek. To ostatně neztrácelo na ceně ani v období, kdy se podařilo i Karlovi IV. prolomit doposud nepříznivý osud a dočkat se mužských potomků. Děti, jak mužského, tak rovněž ženského pohlaví, představovaly hlavně pro Karla IV., který si z titulu římského a českého krále, ale i hlavy lucemburského rodu, osoboval právo zasahovat do sňatkových strategií svých nejbližších příbuzných, nemalý politický kapitál.

Přinejmenším počet dětí a rychlý sled jejich zplození naznačuje, že vztahy mezi oběma manželkami mohly být patrně spíše harmonické. Data narození dětí sice neznáme, odvodit se je ale pokusil již moravský historik Berthold Bretholz, a to na základě informací v této souvislosti poněkud méně obvyklé provenience, původem z brněnských městských knih. Dle jejich záznamů poskytli představitelé města Brna, sídelního města moravských Lucemburků, markraběnce v roce 1354 dar „*pro puerperio filii*“, v roce 1355 „*ad puerperium*“, a podobně taktéž v letech 1356, 1357 a 1358.²⁸

---

28 CDM 8, č. 290, 334; CDM 9, č. 52, 74, 115. Srov. též BRETHOLZ, Berthold: *Zur Biographie des Markgrafen Jodok von Mähren*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Mährens und Schlesiens 3, 1899, s. 297 ad.

Doposud nedořešenou otázkou zůstává, zda měl Jan Jindřich s Markétou pět nebo šest dětí. Vedle pěti markraběcích potomků, doložených díky projevení pozorností měšťanů u příležitosti jejich narození, mohlo se rodičům narodit ještě další dítě. Mohlo jít o syna, který záhy zemřel, nebo o další, už třetí dceru. V dokumentech se totiž vyskytuje nějaká Anna, manželka moravského velmože Petra ze Šternberka, která je jmenována jako sestra synů Jana Jindřicha.²⁹ B. Bretholz se ale domníval, že Anna mohla být naopak dcerou Mikuláše II. Opavského, a tudíž tetou synů Jana Jindřicha. Stejného názoru byl i historik Gottlieb Biermann, který ve svých genealogických tabulkách uvedl Annu jako Mikulášovu dceru.³⁰ Obdobně zařadil Annu ve svých genealogických tabulkách i schwerinský archivní rada Hermann Grotefend.³¹ Stejného názoru je i autor hesla o Markétě Opavské v genealogii opavských Přemyslovců M. Starý.³² Jistotu ohledně počtu Markétiných dětí dodnes nemáme.

Harmonický vztah mezi Janem Jindřichem a Markétou předpokládal rovněž F. Hecht, který se dokonce domníval, že Jan Jindřich byl nejraději se svou rodinou a usuzoval, že našel v Markétě věrnou společnici na cestě životem. Připomíná v této souvislosti Karlův soustrastný dopis reagující snad na Markétino úmrtí.³³ Připouští sice, že slova v něm užitá mohou být jen obvyklými obraty, uvádí současně, že neexistuje ani zpráva o nějakých rozepřích mezi oběma partnery.³⁴ Absence takovýchto údajů není ovšem sama o sobě příliš průkazným dokladem, zvláště vezmeme-li v úvahu, že nemáme k dispozici v podstatě žádné vyprávěcí prameny, které by si mohly něčeho podobného povšimnout. O předpokládaných dobrých vztazích a důvěře mezi Janem Jindřichem a jeho manželkou svědčí nicméně skutečnost, že v době své nepřítomnosti na Moravě svěřoval Jan Jindřich správu některých zemských záležitostí právě do manželčiných rukou.³⁵

Snad jen drobné zprávy z posledních let Markétina života mohly naznačovat možnost vzniku určitého vzájemného nesouladu. Vyvolány jsou mimo jiné nejistotou ohledně doby Markétina úmrtí a počátkem vztahu Jana Jindřich s jeho další, v pořadí třetí manželkou, a podtrženy jsou existencí pouze kusých a útržkovitých informací,

---

29 CDM 11, č. 248; CDM 12, č. 231, 459.

30 BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874, s. 216, pozn. č. 1.

31 GROTEFEND, Hermann: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740*. Breslau 1889², Taf. XI., s. 20.

32 STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 51.

33 CDM 9, č. 327.

34 HECHT: *Johann*, s. 58.

35 Např. tomu tak bylo za pobytu Jana Jindřicha v Praze, kdy spravoval vládu za Karla IV., který se už na sklonku roku 1353 pohyboval v jižním Německu. Markéta Opavská, která svého manžela patrně zastupovala na Moravě, tehdy v Brně vydala pokyny upravující prostituci. Brněnská městská rada přidělila veřejným prostitutkám čtyři domy v centru města, neboť Markéta jim zrušila domy pod Špilberkem, kde prostitutky působily „*ab antiquo*“. CDM 8, s. 176–177, č. 230. ŠUSTA: *Za císařskou*, s. 345, pozn. č. 1.

kteří nedávají badateli šanci proniknout pod hladinu obecnějšího mlčení historických pramenů. Co se tedy lze o závěrečných měsících či letech života moravské markraběnky opavského původu a jejich vztazích s manželem dohadovat, a co tyto dohady zapřičiňuje? Zůstala jeho respektovanou ženou, se kterou měl pět, nebo snad šest legitimních potomků a která si přinejmenším zasloužila jeho pochopení, úctu a snad i manželskou věrnost, nebo již soužití obou manželů nefungovalo a Jan Jindřich si hledal „náhradu“ jinde? Co se vlastně mohlo odehrát v letech, o jejichž průběhu z pohledu námi sledovaných osob se zprávy nedochovaly?

Podívejme se nejprve na fakta. Poslední doposud známou zmínkou naznačující, že Markéta Opavská byla snad ještě stále mezi živými, je vklad v moravských zemských deskách z roku 1361 týkající se prodeje nemovitosti jakémusi Mysliborovi, označenému jako „*kuchmistr paní markraběnky*“.³⁶ I když záznam samotný Markétu přímo nejmenuje, dá se patrně z jeho dikce předpokládat, že se jedná o kuchmistra, tedy příslušníka dvora stávající markraběnky; plnou jistotu přirozeně ani zde mít nemůžeme. Za nepochybné musíme naopak pokládat záznamy z brněnských městských účtů z roku 1360, kdy měšťané věnovali Markétě u příležitosti Nového roku obvyklých 6 hřiven stříbra (markrabě dostával 20 hřiven stříbra) a dále značnou sumu ve výši 100 hřiven stříbra, aniž by bylo uvedeno, k jakému účelu. Za jisté lze naopak přijmout skutečnost, že Markéta Opavská nepochybně nežila v únoru 1364, kdy si Jan Jindřich vzal za manželku další Markétu, tentokrát dceru Albrechta II. Habsburského.³⁷ Nic jiného prameny neříkají.

Za pozornost ovšem v této souvislosti stojí, že právě někdy v té době se odehrála patrně krátká historie vztahu Jana Jindřicha s vévodkyní Alžbětou Těšínskou, členkou cisterciáckého řádu, k jejímuž odchodu z kláštera ve slezské Třebnici, sňatku s moravským markrabětem a ukončení tohoto z církevního hlediska nelegitimního manželství se nakonec byla nucena vyjádřit i tehdy autorita nejvyšší, papežská kurie.³⁸ Pramenně ji máme jednoznačně doloženo, postrádáme ale podrobnější informace, které by ji dovolovaly časově a kontextuálně zařadit.

A otázky, které se nám v této souvislosti neodbytně vkrádají na mysl, souvisí nejen s posledními léty života markraběnky Markéty a atraktivním tématem jejích vztahů s manželem, ale konkrétně i s datem jejího úmrtí. Pro politický vývoj Moravy či českých zemí se jedná o údaj významu jistě spíše marginálního, pro uchopení pri-

---

36 „[...] *Mysliboroi Magistro coquine domine Marchionisse [...]*“. Cit. podle *Die Landtafel des Markgraftumes Mähren*. 1: *Brüner Cuda (1348–1466)*. CHYTIL, Josef – CHLUMECKÝ, Peter – DEMUTH, Karl – WOLFSKRON, Adolf von (edd.), Brünn 1845, č. 3, s. 45.

37 MEZNÍK: *Lucemburská Morava*, s. 166.

38 Nejnověji k tomu: ŽÁČEK, Rudolf: *Manželka, nebo konkubína? Několik úvah na okraj neobvyklého partnerského vztahu moravského markraběte a slezské vévodkyně-cisterciáčky*. In: *Modestia est signum sapientiae. Studie nejen o středověkém umění k počtě Dalibora Prixe*. Dolejší, Kateřina – Haničák, Ondřej (edd.), Praha – Opava 2021, s. 250–267.

vátní každodennosti markraběcí rodiny přesto mimořádně důležitého. Kdy tedy markraběnka Markéta, rozená vévodkyně opavská, vlastně zemřela? A byla opravdu milovanou a ctěnou, anebo podváděnou manželkou? Pokud by Markéta totiž zemřela již v roce 1361 nebo snad ještě i 1362, zbývalo by Janu Jindřichovi dostatek času, zajímat se o navázání nového vztahu směřujícího k manželství a nemuseli bychom uvažovat o narušení kdysi podle všeho dobrých manželských vztahů s druhou chotí. Pokud by ale Markéta zemřela až v roce 1363, jak předpokládá naprostá většina dosavadní historiografie, muselo by vše proběhnout buď v nezvykle rychlém tempu, nebo by musel vztah Jana Jindřicha a Alžběty Těšínské vzniknout a trvat již za života jeho manželky. Pokusme se hledat na položené otázky odpovědi, třebaže často na úrovni pouhých hypotéz.

V první řadě bychom se měli zamyslet nad již naznačeným stěžejním problémem, a sice kdy vlastně Markéta skutečně opustila tento svět. Jak jsme již uvedli, naprostá většina historiografických prací, ať už se jedná o syntetizující přehledná díla k českým či moravským dějinám, anebo o dílčí tematické práce, se přiklání k názoru, že roku 1363.³⁹ Je ovšem třeba rovněž konstatovat, že takřka nikdo z autorů, naposledy třeba Jaroslav Čechura či Lenka Bobková, neuvedl pro toto své tvrzení pramenné důkazy.⁴⁰ Oprávněně ovšem můžeme předpokládat, vzhledem k tomu, že v podstatě nikdo z historiků se životem a působením moravské markraběnky Markéty blíže nezabýval, že vycházeli ve svých konstatováních zpravidla ze starších, jinak věrohodných publikovaných zdrojů. F. Hecht, autor dosud jediné monografie věnované Janu Jindřichovi, se k datu Markétina úmrtí konkrétněji nevyjádřil a zařadil ho na základě soustrastného dopisu Karla IV. obecně do počátku šedesátých let 14. století.⁴¹ K roku 1363 se ve své obsáhlé studii věnované sňatkovým projektům Karla IV. přiklonil německý historik Dieter Veldtrup. Opřel se přitom zejména o skutečnost, že markrabě Jan Jindřich sepsal v tomto roce první testament (dochovalo se pouze jeho potvrzení Karlem IV. z června 1363), a vyslovil předpoklad, vycházejíc z analogie se sepsáním druhého testamentu Jana Jindřicha s odstupem dvou měsíců po smrti jeho další manželky, že i první testament je reakcí na manželčinu smrt.⁴² Úvaha je to jistě logická, nikoli však průkazná.

Další z autorů studií zabývajících se detailněji dějinami Moravy a Slezska v období lucemburské vlády, zejména Milena Flodrová a Václav Štěpán, zastávali v podstatě stejný názor, přičemž druhý z jmenovaných položil Markétino úmrtí už na počá-

---

39 Např. DVORÁK, Rudolf: *Dějiny Markrabství moravského*. Brno 1906, s. 127; KAFKA, František: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378). Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika*. 1: (1355–1364). Praha 2009, s. 205; SPĚVÁČEK: *Karel IV.*, s. 450.

40 ČECHURA, Jaroslav: *České země v letech 1310–1378. Lucemburkové na českém trůně*. 1, Praha 1999, s. 91; BOBKOVÁ: *Velké dějiny*, s. 248.

41 HECHT: *Johann*, s. 79.

42 VELDTRUP: *Zwischen Eherecht*, s. 369.

tek roku 1363.⁴³ Naproti tomu Martin Čapský, autor monografie věnované vévodovi Přemkovi Opavskému, posunul datování Markétiny smrti do roku 1362, aniž by ovšem rovněž uvedl nějaký důvod.⁴⁴ Obezřetnější byl v určení data smrti moravské markraběnky J. Mezník, který je v syntéze dějin lucemburské Moravy vymezil širěji léty 1361 až 1363.⁴⁵ Naposledy se k datu Markétina úmrtí vyjádřil autor genealogie opavských Přemyslovců M. Starý, který je s odkazem na mlčení pramenů po roce 1361 přiřadil spíše k uvedenému roku.⁴⁶ Zrekapitulujeme-li výše řečené, pak až na D. Veldtrupa nikdo z jmenovaných neuvedl konkrétnější důvod ke spojení Markétiny smrti s rokem 1363. Pokusme se proto kořeny tohoto datování poodhalit a okolnosti znovu zvážit.

Hledání důvodů uvedeného vročení nás jednoznačně zavedlo k moravskému diplomatovi, jehož editor Vincenc Brandl vřadil uváděný kondolenční list Karla IV. k roku 1363. Karlův list ovšem není datován a zařazení k uvedenému roku editor zdůvodnil velmi vágně, když napsal „[...] *dass dieser Brief sich auf den Tod der zweiten Gemahlin Johann's Margaretha von Troppau beziehe, der beiläufig im J. 1363 erfolgt sein dürfte* [...]“.⁴⁷ Karlův list zveřejnil totiž již Gelasius Dobner v edici *Monumenta Historica Boemiae IV.*, kde jej ovšem přiřadil k roku 1366 v domnění, že jde o kondolenci k úmrtí jeho další manželky Markéty, dcery Albrechta II. Habsburského.⁴⁸

Zdá se tedy být vysoce pravděpodobné, že původ v datování úmrtí Markéty Opavské k roku 1363 můžeme spojit s Brandlovým vřazením Karlova kondolenčního dopisu, a tím i úmrtí markraběnky Markéty k roku 1363. Snad jedině J. Mezník si uvědomil, že záležitost je velmi nejasná a uvedl ve své syntéze moravských dějin v lucemburském období, že Markéta zemřela někdy v letech 1361–1363.⁴⁹ Určité pochybnosti vyslovili, jak už bylo výše uvedeno, i F. Hecht, M. Čapský a M. Starý.

Otázka ovšem zní: můžeme pokládat za pravděpodobné, či dokonce jisté, že Markéta skutečně zemřela až v roce 1363 a obvinít Jana Jindřicha z mimomanželského vztahu s Alžbětou Těšinskou? Skutečnost, že by Jan Jindřich záhy po Markétině smrti, byť by k ní došlo už někdy počátkem roku 1363, stačil navázat úzký vztah s třebnickou jeptiškou, oženit se s ní a vyvolat skandál s negativní reakcí papežské kurie z ledna 1364, zapudit ji a oženit se s Markétou Habsburskou, se zdá být nepřilíš pravděpodobná. Vedle toho by musel stihnout rovněž pobyt na sněmu v Norimberku v březnu roku

---

43 FLODROVÁ, Milena: *Lucemburská dynastie*. In: Moravští Lucemburkové, s. 25. Václav Štěpán se rovněž přiklání k uvedenému roku, ale Markétinu smrt klade už na jeho počátek. ŠTĚPÁN, Václav: *Osobnost markraběte Jošta a jeho vztah k ostatním členům lucemburského rodu*. In: Moravští Lucemburkové, s. 73–146, s. 79.

44 ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 56.

45 V rejstříku ovšem uvádí datum úmrtí rok 1663. MEZNÍK: *Lucemburská Morava*, s. 166, 545.

46 „Markéta tedy prokazatelně zemřela v rozmezí let 1361–1363, přičemž konkrétní datum se bude pravděpodobně blížit spíše prvnímu z uvedených termínů.“ STARÝ: *Opavští Přemyslovcí*, s. 49.

47 CDM 9, s. 247, pozn. k č. 327.

48 MHB 4, s. 366, dok. č. 275.

49 MEZNÍK: *Lucemburská Morava*, s. 166.

1363.⁵⁰ V první polovině roku se navíc Karel IV. připravoval na válku s Uhry a Habsburky a nechal pro ni shromažďovat zásoby a zbraně. Nelze pochybovat, že válečné akce s touto protilucemburskou koalicí by se nemohly vyhnout Moravě a že Jan Jindřich musel být do příprav nutně zapojen, o čemž ostatně svědčí i jeho přítomnost v Karlově blízkosti.⁵¹ Rok 1363 byl navíc nabit řadou dalších událostí, z nichž mnohé se Jana Jindřicha rovněž bezprostředně dotýkaly. Vedle Karlova nového sňatku s Alžbětou Pomořanskou v Krakově dne 21. května 1363 to byla zejména korunovace dvouletého Karlova syna Václava na českého krále 15. června a korunovace Alžběty Pomořanské o tři dny později. Tehdy došlo i k potvrzení testamentu Jana Jindřicha, v němž je ustanoven Janovým následníkem na Moravě jeho syn Jošt a po něm pak jeho další syn Jan.

Lze tak vyslovit i důvodnou pochybnost, že byl testament Jana Jindřicha, dotýkající se ve svých souvislostech zejména politických a státoprávních záležitostí, sepsán v důsledku úmrtí jeho manželky Markéty Opavské. Jednalo se o skutečnost, která nemohla budoucnost markraběcích synů, konkrétně Joštovo ani Janovo následnictví, ovlivnit. Je spíše pravděpodobné, že byla závěť sepsána v reakci na narození Václava IV. koncem února 1361 a potvrzena Karlem IV. v návaznosti na Václavovu korunovaci. Vzhledem ke skutečnosti, že z potvrzující listiny nevyplývá, že by se testament zmiňoval o Janově manželce, lze se domnívat, že už v té době nežila.

Výše uvedené úvahy nám dovolují s veškerou obezřetností formulovat domněnku: v únoru roku 1361 se narodil dlouho očekávaný syn a následník českého trůnu, což odsunulo králova bratra Jana Jindřicha a jeho syny z přímého následnictví po Karlovi IV. Vzhledem k tomu, že syn českého krále býval v minulosti jmenován moravským markrabětem, mohl považovat Jan Jindřich snad za potřebné upevnit pro jistotu následnictví svých synů v této pozici sepsáním testamentu. Markéta Opavská již nežila, v testamentu proto nebyla zmíněna.

Jan Jindřich měl současně důvod domnívat se, že ústupem z pozice následníka českého trůnu se mu uvolnily ruce v otázce případného budoucího sňatku a mohl navázat vztah s Alžbětou Těšínskou, který posiloval jeho vazby na slezské vévody. Bez významu zde nemusela být ani okolnost, že úzké vazby těšínských vévodů k českému panovnickému dvoru měly své kořeny již na počátku 14. století ve sňatku Václava III., posledního českého krále z rodu Přemyslovců, s piastovskou vévodkyní Violou Těšínskou. Alžbětin bratr a člen Karlova dvora Přemek Těšínský patrně nebyl proti navázání příbuzenských vztahů s Lucemburky a oba – tedy Jan Jindřich a Přemek – mohli předpokládat, že překážku, kterou představovaly Alžbětiny řeholní sliby, bude možno Karlovým jednáním s papežskou kurií překonat. Karel celou věc zatím neřešil, pokud s ním vůbec sňatkové záměry Jana Jindřicha byly konzultovány. Je nicméně známo, že i pro českého krále hrály dobré vztahy s Piastovci v období trvajících zápasů o přičlenění slezských vévodství ke korunním zemím závažnou roli.

---

50 KAFKA: *Vláda Karla IV.*, s. 195, s. 213, pozn. č. 52.

51 RBM 7/5, s. 851, č.1401.

Jan Jindřich uzavřel s Alžbětou Těšínskou sňatek, ovšem nejspíše bez kněžského požehnání, které sice bylo v té době už v aristokratických vrstvách obvyklé, ale nikoli bezpodmínečné pro platnost manželství, pravděpodobně během roku 1363. Nemusel se příliš starat o možnost bezprostředního zpochybnění legitimacy případných potomků z manželství s Alžbětou, neboť měl tři syny z manželství s Markétou Opavskou, jejichž legitimita byla nezpochybnitelná.

Janovu vcelku logickou konstrukci ovšem vzápětí narušily události poznamenané záležitostmi týkajícími se ovládnutí Braniborska, manévrováním Karla IV. vůči formující se anjouovsko-habsburské koalici a Karlovou snahou nalézt po smrti Anny Svídnické novou manželku. Určité komplikace mohla představovat i změna na papežském trůně, kde nahradil vstřícného Inocence IV. nový papež Urban V. Ve druhé polovině roku 1363 se Karlovi podařilo uzavřít dlouhý konflikt s Habsburky, který ovšem bylo nutno potvrdit symbolickým aktem, nejlépe sňatkem. Pragmaticky uvažujícímu Karlovi se v tomto okamžiku jevila jako schůdná možnost využít formální nevyřešenosti svazku Jana Jindřicha a Alžběty Těšínské a symbolicky potvrdit smír s Habsburky jiným sňatkem Jana Jindřicha, tentokrát s Markétou Habsburskou. Nevíme, zda byla celá záležitost oběma lucemburskými bratry dohodnuta a zda se Jan Jindřich rozhodl na přání svého staršího příbuzného akceptovat postup, který jeho osobně nestavěl do zrovna nejlepšího světla. Skutečnost, že byla lucemburským rodovým zájmům pragmaticky obětována Alžběta Těšínská, bylo možno zastříit nesmlouvavým postojem papeže Urbana V., i když jistě nemohlo být vážnějších pochyb o tom, že v případě rozhodného postoje Jana Jindřicha a s podporou Karla IV. by oba manželé papežský dispens nakonec obdrželi. Jisté ovšem je, že situace Jana Jindřicha nebyla v dané záležitosti zcela prosta nádechu určité mimořádnosti. Nejednalo se totiž jen o zrušení manželství s Alžbětou Těšínskou, ale rovněž o souhlas s manželstvím s Markétou Habsburskou. I ono totiž mělo do jisté míry pro Jana Jindřicha pikantní příchůf. Jeho nová manželka, sestra Rudolfa IV. Habsburského, byla ve svých 18 letech již vdovou. To by samo o sobě nebylo nic mimořádného, kdyby jejím zesnulým manželem nebyl shodou okolností jediný syn Markéty Tyrolské, zvané *Maultasch*, první manželky Jana Jindřicha, tedy ženy, která jej vyhnala z Tyrolska a obvinila z impotence.

Přestože důvodem k rozchodu s Alžbětou Těšínskou byla formálně nepřipustnost tohoto manželství z hlediska církevního práva, z uvedeného hlediska si Jan Jindřich novým sňatkem polepšil jen málo. Novomanželé byli totiž spolu ve třetím stupni příbuzenství. Navíc, patrně z důvodu nebezpečí z prodlení, nebylo ještě před sňatkem požádáno o potřebný papežský souhlas. Oba manželé byli proto dáni do klatby. O dispens bylo tentokrát skutečně požádáno, ovšem dodatečně, a teprve po jeho obdržení byli manželé zbaveni klatby a měli uzavřít alespoň formálně nový sňatek.⁵² Jak se zdá, Jan Jindřich „překoušl“ i uvedené překážky a vyšel Karlu IV. jako obvykle plně vstříc. Je vysoce pravděpodobné, že oceněním Janova postoje k potřebám Karlovy politiky

---

52 MEZNIK: *Lucemburská Morava*, s. 167, pozn. č. 17.

byla akceptace Janova testamentu a opětovné pojištění následnictví jeho synů jako moravských markrabat. To mělo za situace, kdy Karel IV. měl konečně mužského potomka a následníka trůnu, který by mohl dle dosavadních zvyklostí aspirovat ještě za otcova života na pozici moravského markraběte, ostatně jako kdysi jím byl sám Karel, pro Jana Jindřicha nepochybně mimořádný význam. Zdá se, že pragmatické postoje Karlovy sňatkové politiky nebyly cizí ani jeho bratrovi, a to zejména za situace, kdy obdržel za své vztahové „kotrmelce“ cenu v podobě pojištění budoucího postavení svých synů, které zplodil s Markétou Opavskou.

Po stručné rekapitulaci partnerských peripetií Jana Jindřicha v kontextu jeho třetího manželství se závěrem vraťme k našemu hlavnímu tématu, vztahu markraběte a jeho choti Markéty Opavské. Pokusme se odpovědět na v úvodu položenou otázku: nabyl vztah Jana Jindřicha k Markétě Opavské v závěru jejího života jiné kvality, než jakou předpokládáme po většinu jejich manželského soužití, a byl ohrožen novým a z pohledu soudobého mínění i skandálním vztahem markraběte s vévodkyní Alžbětou Těšínskou, třebnickou cisterciáčkou?

Presvědčivá odpověď na danou otázku s odstupem staletí a při takřka totální absenci průkazných pramenů existovat přirozeně nemůže. Na základě všech shromážděných údajů a z nich vycházejících hypotéz se zdá být spíše pravděpodobnější, že markraběnka Markéta Opavská, legitimní partnerka a matka dětí druhorozeného Lucemburka byla až do konce života respektovanou manželkou. Domníváme se, že zemřela již v roce 1361, kdy zprávy o ní z pramenů mizí a teprve po její smrti navázal Jan Jindřich bližší vztah s Alžbětou Těšínskou. Ten byl následně ve smyslu potřeb lucemburské rodové politiky obětován a cenou za onu oběť bylo, jak se zdá, potvrzení nástupnického práva synů Jana Jindřicha a Markéty Opavské jako moravských markrabat.

Pragmatický byl, zdá se, rovněž postoj Alžbětiných příbuzných, zejména jejího bratra Přemka Těšínského. Zjevně byla pro něj přízeň císaře a posléze i jeho syna a následníka Václava IV. oním „vrabcem v hrsti“ před pomyslým „holubem na střeše“ v podobě sňatku moravského markraběte s jeho sestrou, mimo jiné i z toho důvodu, že trvání manželství mohlo být vzhledem k vysoké úmrtnosti žen v té době časově značně omezené. Jak se na tuto pragmatickou oběť svého osudu dívala Alžběta Těšínská, se bohužel nemáme šanci dozvědět.

...

Minstrberská epizoda v dějinách opavských Přemyslovců

Marek Starý

Hvězda českého zemského správce Jiřího z Poděbrad v polovině padesátých let 15. století nepochybně stoupala. Pravda, těžko mohl někdo předvídat, že mladému českému králi Ladislavovi zbývají poslední měsíce života a že právě politicky obratnému příslušníkovi starobylého, ale nijak výjimečného rodu pánů z Kunštátu bude na hlavu vsazena svatováclavská koruna. I tak bylo ale zjevné, že si Jiří buduje v prostředí české aristokracie výjimečnou pozici, a to nejen v rovině politické, ale i ekonomické. Ve východních Čechách se totiž během několika let zrodila impozantní država, která mohla směle konkurovat i jihočeským majetkům Rožmberků.¹

Poděbradova majetková expanze nebyla ovšem limitována hranicemi Českého království. Výmluvně o tom svědčí i listina, která mimořádně působivý životopis „husitského krále“ propojuje s dějinami opavské přemyslovské linie. Vznikla v Praze 8. března 1456 a jejím vydavatelem byl vévoda Arnošt Opavský, který tehdejšímu zemskému správci prodal „*všecko své právo, kteréž jsme měli na kniežectví Minstrberském*“ za 1 000 kop pražských grošů.² Tím skončila krátká epizoda přemyslovské nadvlády nad tímto nevelkým knížectvím, prameny jen málo zachycená a rovněž odbornou literaturou víceméně opomíjená. Ostatně o celých dějinách Minstrberska lze bez přehnané skepse konstatovat, že se k nim historiografie dosud chovala značně macešsky a že jejich kritické zpracování zůstává hozenou rukavicí. Na tom nic nemohou změnit ani obsáhlé dějiny centrálního města knížectví, sepsané na počátku 20. století

1 Rozšiřování Jiřího mocenské základy rekapitulovali přehledně např. ŠANDERA, Martin: *Jiří z Poděbrad a jeho snahy o založení nové dynastie*. In: Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat. Felcman, Ondřej – Fukala, Radek (edd), Praha 2008, s. 62–72.

2 Originál listiny uložené ve Státním archivu ve Vratislavi je dnes deperditní. Její text je editován v AČ 15, s. 219, č. 111.

Franzem Hartmannem,³ ani v mnoha ohledech podnětný sborník, který spatřil světlo světa v roce 2010 a který se, navzdory svému názvu, věnuje nejen dějinám města, ale i celého knížectví.⁴

Ani tento příspěvek nemůže aspirovat na rozkrytí všech nejasností a zodpovězení všech otázek, jež se v kontextu této epizody nabízejí – jeho mnohem skromnějším cílem je zrekapitulovat známá fakta, upozornit na několik méně známých písemností a nastínit do značné míry pravděpodobnou rekonstrukci právního pozadí krátkodobé přemyslovské expanze do oblasti dolního Slezska.

Minstrbersko bylo stejně jako ostatní slezská knížectví výsledkem dělení otcovských držav mezi mužské příslušníky rozvětvené slezské linie Piastovců. Konkrétně se osamostatnilo na počátku dvacátých let 14. století – jako „*herzog in Schlesien herre von Monsterberg*“ se poprvé psal 22. listopadu 1321 Boleslav (†1341), nejmladší syn Boleslava I. Svidnického (†1301).⁵ V roce 1336 se nově konstituované knížectví dostalo pod lenní svrchovanost českých králů.⁶ O rok později zastavil kníže Boleslav králi Janovi frankenštejnskou vikpildu.⁷ Ta se sice po jisté době vrátila pod jeho vládu, ale v roce 1346 ji dal znovu do zástavy Jindřichovi z Haugvic. Od něj ji po dvou letech převzal Karel IV., který pak v roce 1351 Frankenštejn (Ząbkowice Śląskie) a Kamenec (Kamieniec Ząbkowicki) od Boleslavova syna Mikuláše (†1358) za 6 000 pražských grošů odkoupil.⁸ Rozloha původního Minstrberského knížectví se tak poměrně dramaticky zmenšila a to se rázem zařadilo k nejmenším ze slezských knížectví. Frankenštejnsko bylo naproti tomu administrativně spojeno se sousedním Kladskem a spravováno společným hejtmanem.⁹

K opětovnému spojení obou území v jedné rukou došlo v průběhu husitských válek. Hejtmanem Kladska a Frankenštejnska byl od roku 1422, kdy král Zikmund vyplatil tato území z rukou tehdejšího zástavního držitele vévody Jana II. Opavsko-Ratibořského, východočeský šlechtic Půta (III.) nejmladší z Častolovic, který patřil mezi přední Zikmundovy opory ve východních Čechách.¹⁰ Poté, co v bitvě s husity

---

3 HARTMANN, Franz: *Geschichte der Stadt Münsterberg in Schlesien von ihrer Gründung bis zur Gegenwart*. Münsterberg in Schlesien 1907.

4 CZECHOWICZ, Bogusław (ed.): *Ziębice – miasto św. Jerzego. Dzieje i kultura dawnej stolicy księżęcej*. Wrocław 2010.

5 LBS 2, s. 127–128, č. 1.

6 TAMTÉŽ, s. 128–131, č. 2.

7 TAMTÉŽ, s. 131–132, č. 3.

8 TAMTÉŽ, s. 140, č. 15; s. 140–141, č. 16; s. 142, č. 20. Přehledně též BOBKOVÁ, Lenka: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*. Ústí nad Labem 1993, s. 112.

9 K tomu blíže SEDLÁČEK, Pavel: *Vztahy mezi Kladskem a Frankenštejnskem ve 14. a 15. století*. Kladský sborník 2, 1998, s. 117–123; TÝŽ: *Pečeť frankenštejnského hejtmanství*. *Paginae historiae* 5, 1997, s. 26–38.

10 Půta byl Zikmundem nepochybně jmenován v průběhu říšského sněmu v Norimberku roku 1422. Zatímco 19. července 1422 se Jan Opavsko-Ratibořský ještě tituloval jako kladský hejtman, 10. srp-

u Starých Vilamovic zahynul 27. prosince 1428 vévoda Jan, poslední mužský příslušník minstrberské piastovské linie, svěřil Zikmund jeho zemi právě osvědčenému Půtovi. Právně se jednalo o zástavu v částce 6 000 kop českých grošů. Příslušná listina byla datována 13. srpna 1429 a bylo v ní výslovně zdůrazněno, že knížectví spadlo na českého krále právem odúmrtím („*an uns als eynen kunig zu Beheim redlich gefallen ist*“).¹¹ Podobně získal Půta o dva roky později v dalších 9 600 kopách do zástavy i Kladsko s Frankenštejnem, kde dosud plnil pouze správcovský úřad v Zikmundově jménu.¹²

V roce 1434 (30. září) převedl císař Půtovi Minstrbersko do dědičné držby. Ta platila pouze pro mužskou linii Půtových potomků; v případě jejího vymření měli mít čeští králové právo zemi znovu částkou 6 000 kop vyplatit od jeho dcer a dalších potomků, nebo od toho, kdo bude mít knížectví postoupené dobrou vůlí.¹³

Po Půtově smrti v roce 1435 se jeho obrovská, zároveň ale silně zadlužená pozůstalost, zahrnující vedle Minstrberska a Kladska s Frankenštejnem i rozsáhlé državy ve východních Čechách, nevyhnutelně stala předmětem zájmu panovníka, stejně jako některých dalších významných hráčů na politické scéně. Sám Půta, který nezanedbal mužského dědice, svěřil poručenství nad všemi svými statky i nad několika dcerami manželce Anně z Koldic, jejímu bratru Těmovi a spolu s nimi Markvartovi z Mezilešic, Janovi z Tožic a Pavlovi z Chotěšic. Ti všichni ale přenechali již počátkem roku 1436 poručenství Půtově matce Anně, která rovněž pocházela z knížecí piastovské dynastie (ovšem z osvětimské, tedy jedné z hornoslezských rodových linií).¹⁴ Král Zikmund se mezitím pokusil zastavit Minstrbersko Eufemii z Öttingen, sestře posledního

---

na se již obracel na Půtu jako svého nástupce ve funkci (GGG 2, s. 118–119). K osobnosti Půty nejmłodšího nověji ŠANDERA, Martin: *Půta z Častolovic: integrující činitel česko(kladsko)-slezského pohraničí*. In: Korunní země v dějinách českého státu. 1: Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném dne 4. června 2002 na FF UK. Bobková, Lenka – Fantysová-Matějková, Jana – Zdichynec, Jan (edd.), Ústí nad Labem 2003, s. 275–292; TÝŽ: *Zikmundovi věrní na českém severovýchodě. Opočenská strana v husitské revoluci*. České Budějovice 2005.

11 Originál listiny se nachází v NA Praha, Archiv České koruny, inv. č. 1524; edice textu je v LBS 2, s. 145–146, č. 27.

12 NA Praha, Archiv České koruny, inv. č. 1528; obsáhlý regist je v *Archiv Koruny české. 5: Katalog listin z let 1378–1437*. HAAS, Antonín (ed.), Praha 1947, s. 208–209, č. 337.

13 NA Praha, České gubernium – guberniální listiny, inv. č. 221, sign. L II 153. Vydání listu je zachyceno též v královských registrech – viz AČ 1, s. 534, č. 215; *Zbytky register kráľův římských a českých 1361–1480*. SEDLÁČEK, August (ed.), Praha 1914, s. 211, č. 1543. Prakticky ale k žádné změně nedošlo, neboť Půta následně svým listem z 30. září 1434 slíbil kdykoliv Minstrbersko opět prodat císaři či jeho nástupcům proti zaplacení částky 6 000 kop grošů. Možnost vyplacení zástavy tak pouze *de iure* nahradil jiný právní institut, totiž právo zpětné koupě. Originál tohoto listu je v NA Praha, Archiv České koruny, inv. č. 1528, text byl zpřístupněn v AČ 6, s. 431–432, č. 35. Regestem zmíněno též v LBS 2, s. 147, č. 29.

14 AČ 15, s. 186–188, č. 84.

minstrberského Piastovce, která se měla vyrovnat s Půtovými pozůstalými.¹⁵ Ovdovělá Eufemie se ale v neklidných poměrech nedokázala trvale prosadit.¹⁶

Anna Osvětimská, po jejímž boku stály též další zainteresované osoby, totiž ovdovělá Anna z Koldic, její bratr Těma a Anna, „*páně Puotova dcera najstaršie*“, přenechala smlouvou uzavřenou 6. září 1440 celé Půtovo dědictví bývalému orebitskému hejtmanovi Hynku Krušinovi z Lichtenburka. Ten se zavázal zaplatit Půtovy dluhy, vyplatit Anně z Koldic její věno a každou z jeho dcer obvēnit částkou 1 000 kop grošů.¹⁷ Svou pozici se pokusil vzápětí (kolem 29. září) posílit i sňatkem s Annou z Koldic.¹⁸ Právě jeho husitská minulost byla ale v katolickém Slezsku jedním z důvodů, proč se proti němu hned od převzetí moci začala formovat silná opozice, která komplikovala jeho úplné mocenské prosazení v tomto teritoriu. Tím spíše, že Lichtenburk navzdory nepochybně dobrému ekonomickému zázemí přece jen nedisponoval takovými prostředky, aby mohl uspokojit všechny věřitele zemřelého Půty, jejichž pohledávky díky úrokům nezadržitelně rostly.

V rámci držav, které Hynek Krušina po svém sňatku převzal, hrálo roli hlavního ohniska odporu právě Minstrbersko. Podrobnosti nelze z dochovaných pramenů rekonstruovat, jisté však je, že v roce 1442 se Krušina rozhodl demonstrovat sílu a 28. května přepadl cisterciácký klášter v Jindřichově (Henryków), nedávno předtím poničený, a vyloupil ho. Dosáhl ale zcela opačného efektu, než zamýšlel. Minstrberské stavy proti němu otevřeně povstaly a pod vedením zvoleného zemského hejtmana

---

15 Listina se dochovala v několika poněkud odlišných opisech. V *Regesta imperii*. 11: *Urkunden Kaiser Sigmunds (1410–1437)*. 2. ALTMANN, Wilhelm (ed.), Innsbruck 1897–1900, s. 382, č. 11522, je zařazena pod datum 11. listopadu 1436, naproti tomu August Sedláček v *Zbytky register králův*, s. 211, č. 1543, uvedl datum vydání 4. listopadu 1436. Text publikovaný v LBS 2, s. 147, č. 30, neobsahuje plnou datační formuli a je zde vydavateli kladen k 11. listopadu 1435 nebo ke stejnému dni o rok později. Ohledně Kladska a Frankenštejska se Anna Osvětimská 27. února 1437 domluvila s císařem Zikmundem, že mu tyto země navrátí, pokud panovník uhradí dluhy po Půtovi do celkové výše zástavní sumy 9 600 kop pražských grošů. Listina je v NA Praha, České gubernium – guberniální listiny, inv. č. 230, sign. L II 163. Hejtmanem obou území se následně stal Hašek z Valdštejna, doložený v této funkci od 18. března 1437 do 29. dubna 1438. SEDLÁČEK: *Vztahy mezi Kladskem a Frankenštejskem*, s. 121, pozn. 13. Vzhledem k tomu, že dluhy hrazeny nebyly, došlo následně k opětovnému převzetí Kladska a Frankenštejska ze strany Půtových dědiček.

16 Podrobněji k boji o dědictví po Půtovi v Častolovic především URBAN, Jan: *Boj o Kladsko (1435–1454)*. Historie a vojenství 43, 1994, č. 3, s. 3–26; TÝŽ: *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*. Praha 2003, s. 294–313. Stručný, ale zdařilý nástin dějin Minstrberska ve třicátých a čtyřicátých letech 15. století s vysvětlením nejdůležitějších právních konsekvencí je v ČAPSKÝ, Martin – PRIX, Dalibor: *Slezsko v pozdním středověku (do roku 1490)*. In: Slezsko v dějinách českého státu. 1: Od pravěku do roku 1490. Jirásek, Zdeněk (ed.), Praha 2012, s. 402–403. O tom, že Eufemie po určité dobu reálně do minstrberských poměrů zasahovala, svědčí listina, vydaná v hlavním městě knížectví 25. srpna 1438, jejíž text otiskl SOMMERSBERG, Friedrich W. von: *Silesiacarum Rerum Scriptores Aliquot Adhuc Inediti, Accedunt Codicis Silesiae Diplomatici Specimen et Diplomatarium Bohemo-Silesiacum* [...]. 1, Lipsiae 1729, s. 1014, č. 133.

17 AČ 15, s. 193–194, č. 91.

18 SRS 12, s. 54. Hynkův životopis podrobně zpracoval URBAN: *Lichtenburkové*, s. 251–318.

Bedřicha Stoše porazily 20. července Hynkovy oddíly přímo před Minstrberkem, přičemž řada Krušinových vojáků tu upadla do zajetí. I další postup obou stran vedl spíše k eskalaci napětí než k jeho utlumování.¹⁹

Poměrně velmi dobře známý zlomový moment představuje listina, kterou vydali 25. dubna 1443 zástupci stavovské obce Minstrberského knížectví. Konkrétně vystupují jako její vydavatelé církevní hodnostáři (Mikuláš z Břehu, opat kláštera v Jindřichově, Jakub z Kladska, opat kláštera v Kamenci, Jan Schromm, farář v Minstrberku), manové z řad místní šlechty (Jan z Boršvic na Nobišicích (Nieszkowice), (Jan) Bedřich a Kryštof Stošové na Schildberku (Kazanów), Kryštof z Logau, Heinz Runge, Heinz Bischofsheim, Tomáš Seitendorf, Jan Noschwitz, Heinz Senitz, Mikuláš Reibnitz, Heinz Slawinig, Bernard a Štěpán z Ronova, Jindřich Bischofsheim, Bernard a Jan Czanswitzové, Jan Hund (ze Starého Grodkova)) a purkmistr, radní, starší a celá obec města Minstrberka. Dokument se v originále nedochoval, jeho text je znám díky kopiáři, z nějž ho v 18. století do svého díla převzal Friedrich Wilhelm Sommersberg.²⁰ Na něj se odvolala i další edice z druhé poloviny 19. století,²¹ stejně jako Franz Kopetzky, který do svého díla zařadil poměrně obsáhlý regest.²² Ten ale datoval nikoli k 25., ale již k 8. dubnu. To by sice lépe „pasovalo“ do vývoje událostí (viz dále), avšak datační formule „*am donners-tage nach ostern*“ vcelku nepřipouští pochybnosti, že se dopustil omylu.

Ačkoliv uvedenou listinu nevyhnutelně reflektovaly všechny práce, které se dějin Minstrberska (či širěji Slezska) nebo opavských Přemyslovců v daném období dotknuly, její obsah byl zpravidla interpretován velmi zjednodušeně a v řadě případů ne zcela přesně. Tak již uvedený F. Kopetzky konstatoval, že Viléma a jeho mladšího bratra Arnošta prohlásily minstrberské stavy v roce 1443 svými vévody,²³ Franz Hartmann v dějinách Minstrberka volil poněkud obecnější obrat, že stavy zvolily (pouze) Viléma za svého pána.²⁴ V zásadě tatáž informace se objevila i v práci Ondřeje Felcmana.²⁵

---

19 Nejpodrobnější informace a datace obou událostí jsou v jindřichovském nekrologiu – viz WATTENBACH, Wilhelm: *Schlesische Nekrologien*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 4, 1862, H. 2, s. 306. Odvolávají se na něj svými registry též GGG 1, s. 205. Dále viz též SRS 12, s. 55 (zde je zdůrazněna úloha hejtmana Stoše). Především z těchto zdrojů vycházel při svém líčení událostí URBAN: *Boj o Kladsko*, s. 13–15.

20 SOMMERSBERG: *Silesiacarum Rerum Scriptores* 1, s. 855–856, č. 82.

21 LBS 2, s. 148–150, č. 31.

22 *Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061–1464)*. KOPETZKY, Franz (ed.). Archiv für österreichische Geschichte 45, 1871, s. 249–250, č. 532.

23 KOPETZKY, Franz: *Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen Herzoge von Troppau*. Archiv für österreichische Geschichte 41, 1869, s. 55 („am 8. April 1443 erklärten ihn und seinen Bruder Ernst die Landleute und Städte des Herzogthums zu ihren Herzogen“). Z něj nepochybně vycházel (a chybně datum převzal) i BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874, s. 206, který však přijetí omezil pouze na Viléma („er am 8. April 1443 von den Landleuten und der Stadt Münsterberg als ihr Herr angenommen wurde“).

24 HARTMANN: *Geschichte der Stadt Münsterberg in Schlesien*, s. 89 („Am 25. April 1443 erwählten die geistlichen und weltlichen Stände [...] den schon oben genannten Herzog Wilhelm von Troppau zu ihrem Herrn“).

25 FELCMAN, Ondřej: *Ziębice i książęta ziebiczcy w czeskich dziejach*. In: *Ziębice – miasto św. Jerzego*, s. 22 („Tymczasem samo Księstwo Ziębickie obrabło sobie na pana w 1443 r. opawskiego Przemyślidę, księcia Wilhelma“).

Nedávná syntéza slezských dějin samotnou listinu opomíjí a akcentuje faktický vliv rodiny Stošů sprízněných s opavskou šlechtou, s jejichž podporou byl Vilém do země uveden.²⁶ Zevrubněji se nabytím Minstrberska zabývali Marian J. Ptak,²⁷ a především Jakub Mamula,²⁸ i tak se ale zdá, že informační potenciál klíčového dokumentu nebyl beze zbytku vyčerpán a že si zasluhuje podrobnější komentář. Soustředit se je přitom třeba na dvě zásadní otázky: z jakého právního titulu se minstrberské stavy (či přinejmenším jejich rozhodující část) Vilémovi podřídily a jaký charakter jeho držba země měla.

Narace listiny svědčí nepřímou o tom, že iniciativa vzešla ze strany samotného Viléma. Minstrberské stavy totiž konstatovaly, že často a intenzivně zkoumaly nároky, které jim opavský kníže písemně předestřel („*dass wir oft und dicke zu dem lande anspruch von dem hochgebornen fürsten herzog Wilhelmen von Troppaw gehabt haben und seine gnad über unsre lande und städte bezeugende geschrieben hat, wie wir wider seiner gnaden gerechtigkeit unsren willen mit seiner gnad begingen*“). Výslovně se přitom zmínily o císařských a královských listinách, které jim Vilém předložil a které svědčily v jeho prospěch („*wir denn selbir seiner gnaden gerechtigkeit in kayserlichen und königlichen briven gantz und vollkommlichen haben dirfunden und dirfinden*“) a neopomněly též v rámci širšího odůvodnění svého kroku poukázat na neutěšené poměry, v nichž se knížectví v době faktického interregna nacházelo a pro něž byly charakteristické nepřátelství, loupeže, žhárství, vraždy a jiné škodlivé skutky („*dem lande not was eines mechtigen beschirmers, als landkündig ist, wie das land untirgeht verterbt verkummert und verwust ist und zutrennet von mancherley feinden raub brand mord und verderbunge*“).

Nejasnou zůstává dodnes otázka, o jaké panovnické dokumenty se měly Vilémovy nároky opírat. Listinný materiál, který se do dnešního dne dochoval (či jehož existence je nepřímou nějakým způsobem dosvědčena), totiž neobsahuje žádný právní akt, který by opavské Přemyslovce s odumřelým Minstrberským knížectvím spojoval. Všechna privilegia svědčící ve prospěch Půty z Častolovic pak byla nepochybně pod kontrolou stávajícího zástavního držitele Hynka Krušiny.

Jádrem dokumentu z 25. dubna 1443 bylo rozhodnutí minstrberských stavů přijmout Viléma jakožto pána, který má k zemi právo a je rozeným knížetem země, za správce země i města („*haben wir neben des hochgebornen fürsten unsers herrn gerechtigkeit seine gnad aufgenommen und aufnemen als einen herrn, der do gerechtigkeit hat*“).

---

26 ČAPSKÝ – PRIX: *Slezsko v pozdním středověku*, s. 403. FUKALA, Radek: *Slezsko. Neznámá země Koruny české. Knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740*. České Budějovice 2007, s. 226, uvedl pouze, že Vilémovi „se v roce 1443 podařilo k opavskému dílu připojit dolnoslezské Minstrbersko“.

27 PTAK, Marian J.: *Zgromadzenia stanowe księstwa ziebickiego*. Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo 298, 2006, s. 25–47.

28 MAMULA, Jakub: *Vilém Opavský v zápase o Minstrberské knížectví. Příspěvek k biografii opavsko-minstrberského zeměpána v polovině 15. věku*. Slezský sborník 112, 2014, č. 1, s. 5–22 (k Vilémovu přijetí zejm. s. 8–10).

zu dem lande und ein geboren fürst ist des landes, zu einem vorweser dem lande und der stadt“). Uvedená věta v první řadě zdůrazňuje – v souvislosti s Vilémovými nároky – jeho pokrevní návaznost na nedávno po meči vymřelou linii minstrberských Piastovců. Jeho zesnulá matka Kateřina (†1422) byla totiž sestrou knížete Jana (†1428), jehož nešťastnou smrtí na bitevním poli knížecí stolec v průběhu husitských válek osířel.²⁹ Je nepochybné, že tato genealogická vazba byla jednou z důležitých příčin, které obrátily zájem minstrberských stavů k jeho osobě. Druhou patrně byla Vilémova angažovanost ve strukturách zabezpečujících alespoň relativní veřejný pořádek ve zmatky zmítaném slezském teritoriu. Již v roce 1440 se opavský Přemyslovec stal členem obranného spolku hornoslezských knížat³⁰ a kontakty nepochybně udržoval i s představiteli podobného spolku, který ve stejném roce založily stavy dvou bezprostředních slezských knížectví, Vratislavského a Svídnicko-Javorského.³¹ Právě v klíčové roce 1443 pak došlo k jednáním o propojení účastníků obou struktur a 8. dubna vznikl v Lehnici rozšířený spolek, v němž vedle reprezentací obou uvedených knížectví figurovalo i několik knížat. Mezi nimi i Vilém, který byl dokonce zvolen za spolkového hejtmana.³²

Další velmi zásadní informace se skrývá v závěru citované věty. Konkrétně jde o konstatování, že byl Vilém zvolen „zu einem vorweser dem lande“, tedy doslova přeloženo správcem země. Kupodivu, většině předchozích autorů buď tento obrat unikl, nebo jej nepovažovali za významný. Pouze již citovaný M. J. Ptak upozornil na právní nejistotu ohledně Vilémova postavení.³³ Jeho úvahy se dále odvíjely směrem, který lze považovat za naprosto logický a značně pravděpodobný. Pokud by minstrberské stavy skutečně přikročily k volbě nového panovníka, jednalo by se o zásah do kompetencí českého krále jakožto lenního pána, kterážto výtku při výběru zemského správce odpadala.³⁴ K tomu je možno dodat, že minstrberské stavy mohly mít před očima podobné řešení, k němuž nedlouho předtím, po smrti Albrechta Habsburského v roce 1439, dospěla i šlechta česká. Avšak dělají-li dva totéž, nemusí to být totéž a minstrberské stavy měly vzhledem ke skutečnosti, že jejich země byla lénem českého

---

29 Základní rodopisné údaje o Kateřině viz JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Kraków 2007, s. 345–346; STARÝ, Marek: *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého královského rodu*. Opava 2021, s. 61–62.

30 JIRÁSEK (ed.): *Slezsko v dějinách českého státu* 1, s. 370.

31 O tomto spolku blíže zejména MAMULA, Jakub: *Obrana zemského míru ve Slezsku v období interregna*. Slezský sborník 109, 2011, č. 3–4, s. 168–174; stručněji BERAN, Zdeněk: *Landfrýdní hnutí v zemích České koruny. Snahy o zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti ve středověké společnosti*. Hradec Králové 2014, s. 103, 106.

32 KRONTHAL, Berthold: *Leonhard Asenheimer, ein schlesischer Feldhauptmann 1442–1446*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 28, 1894, s. 240–241; MAMULA: *Vilém Opavský*, s. 10.

33 PTAK: *Zgromadzenia stanowe księstwa ziębickiego*, s. 37 („Wątpliwości budzi pozycja ustrojowoprawna Wilhelma, mianowicie, czy był on pełnoprawnym księciem ziębickim, czy tylko jego zarządcą“).

34 TAMTÉŽ, s. 37 („Wydaje się, iż powołując go na swojego księcia stany ziębickie złamałyby obowiązujące prawo i naruszyłyby interesy króla czeskiego. Nie uczyniły jednak tego, dokonawszy wyboru „zarządcy ziemi i miasta“, czyli kogoś na podobieństwo starosty ziemskiego“).

krále, mnohem užší manévrovací prostor. Na tom nic nemění skutečnost, že královský trůn nebyl v daném okamžiku fakticky obsazen.

Závěr, že vévoda Vilém nebyl v dubnu 1443 zvolen za plnoprávného vládce Minstrberska, lze podpořit i poukazem na další pasáž, v níž byly podrobně rozepsány jeho výdaje, které s převzetím knížectví a zajištěním veřejného pořádku souvisely. Minstrberské stavy listinou výslovně potvrdily, že Bedřichu Stošovi odevzdal na obranu země proti Krušinovi a jiným nepřátelům v hotovosti částku 950 hřiven grošů v české minci a podle polského počtu, tj. 48 grošů za jednu hřivnu, a 300 uherských zlatých („*dass seine gnad vor verwesung landen und stadt ken herrn Cruschen und andern feinden gegeben hat dem woltüchtigen Fridrich Stoschen von Schiltberg czendehalbundert marg groschen Pohnischer zahl Böhmischer müntze, acht und fierzig groschen vor iede marg zehlende, und dreyhundert roter Ungrischen gulden an bereitem gelde*“). Tyto peníze společně s dalšími 400 zlatými Stoš s vědomím stavů utratil pro dobro země. Dále stavy konstatovaly, že je jim známo, že 900 zlatých musel Vilém vynaložit na osvobození svých služebníků, kteří byli zajati cestou do Nisy, kde opavský kníže s představiteli stavovské obce poprvé jednal o svých nárocích („*dass unsers herrn gnad hertzog Wilhelm hat must geben vor seine diener newnhundert gulden vor die gefangene, die da gefangen sinnt gewest uff der strasse zu Neisse im lande uff dem Carpenstein, alls wir den ersten tag mit sein gnad hilden zur Neisse, alls uns seine gnad vorgeheischen hatte von seiner gerechtigkeit und des landes wegen*“).

Právě tyto výdaje jsou v listině zdůrazněny jako jeden z právních titulů Vilémovy vlády nad knížectvím. Druhým jsou pak opět nároky dědické, tentokrát již přesněji specifikované – Vilém je měl nabýt po své matce Kateřině a její sestře Anežce, které byly obě „neoddělenými“ zemskými kněžnami („*von der hochgebornen fürstin frawen Katharine seiner mutter alls einer ungesunderten fürstinne von dem land und stadt hat, und darzu [...] noch seiner mumen seiner mutter schwester fräulein Agnes recht haben mochte, die auch nicht abgetheilet was vom lande*“). Tento obrat je vzhledem k tomu, že slezská vévodství neměla právní status nedílného majetku, třeba chápat tak, že zmíněné kněžny nebyly svými mužskými příbuznými řádně odbyty, a zůstal jim proto ve vztahu k rodovému majetku zachován určitý právní nárok. V případě Kateřiny, která se za Vilémova otce, opavského vévodu Přemysla I. (†1433), provdala nejspíše v rozmezí let 1405–1410,³⁵ to nejspíše znamená, že jí po sňatku nebylo vyplaceno slíbené věno. Pokud jde o Anežku, jde o odjinud neznámou příslušnici rodu, která zjevně zemřela svobodná.³⁶ Žádná indicie přitom nenasvědčuje tomu, že by vstoupila do některého kláštera (což by s sebou neslo subjektivní právo na poskytnutí přiměřené výbavy). Vzhledem k tomu, že Minstrbersko nepatřilo mezi knížectví, v nichž by byla zaručena dědická posloupnost i v ženské linii,³⁷ lze ovšem její majetkové nároky hodnotit jako přinejmenším velmi sporné.

---

35 K datu sňatku naposledy STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 61–62.

36 JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich*, s. 347.

37 V listině, kterou kníže Boleslav (II.) přijal 29. srpna 1336 své knížectví jako české léno, se výslov-

Za pozornost ale stojí především skutečnost, že v následující pasáži minstrberské stavy velmi sugestivně zdůraznily zuboženost země, kterou nebylo možno překonat bez pomoci, rady a investice ze strany vévody Viléma, a v další větě formulovaly svůj názor na další trvání jeho držby: podle nich v případě, že by se někdo knížectví na Vilémovi nebo jeho následovnicích domáhal nebo k němu uplatňoval nějaká práva, neměli mu opavský kníže nebo jeho následovníci hrad, město, kláštery a celou zemi postupovat, dokud jim nebudou hotově a v plné výši uhrazeny veškeré částky, na zemi váz noucí, přičemž výslovně se zde operovalo jak s dědičnými nároky, tak s pohledávkami, investicemi, cestovními náklady a škodami („*ob iemand unsers herrn herczog Wilhelm sund seiner erben geerben odir nachkommlingen von dem lande dringen wolt, odir der do etwas recht darzu meinet zu haben, dass unser herr herczog Wilhelm das schloss zu Münsterberg die stadt clöster und das land niemands rewmen noch abtreten sollen, es were dann dass seiner gnad erbgeld schulde anlege zerunge und schaden, die uff das land gegangen sinnt odir hernachmals geen werden, ganz und gar nach seiner gnad, seiner erbin odir nachkommelinge retunge mit bereitem gelde in einer summ uffgericht und bezalt wurde*“).

V zásadě tak byla pozice voleného zemského správce zkombinována s postavením zástavního držitele, který mohl být držby zbaven teprve v okamžiku, kdy dojde k úplnému vyplacení zástavy. Minstrberské stavy zároveň přislíbily Viléma proti komukoliv až do uspokojení jeho nároků věrně podporovat *mit leibe und gutt*, přičemž tento slib se vedle Viléma vztahoval též na jeho bratra Arnošta, dalšího přemyslovského vévodu Mikuláše VI. Ratibořského, nebo kohokoliv dalšího, komu Vilém či jeho dědicové své nároky postoupí („*odir denen, die diesen brieve mit des hochgebornen fürsten herzog Wilhelms odir seinen erbin odir nachkommen gutten willen haben würden*“). Zřejmě právě tato pasáž vedla některé autory k domněnce, že minstrberské stavy přijaly za pána též Vilémova mladšího bratra. Avšak Arnošt (stejně jako vzdálený bratranec Mikuláš) zde ve skutečnosti figuruje pouze jako potenciální Vilémův dědic.

V literatuře se někdy uvádí, že Vilém své nároky o Minstrbersko opíral též o skutečnost, že byl ženat se Salomenou, jednou z pozůstalých dcer Půty z Častolovic.³⁸ Filiace jeho manželky je nepochybná, neboť ve své nadaci z 16. října 1452 pamatoval opavský kníže mimo jiné na spásu duše „*unser liebin gemahel frauen Salomee, herczogyn zu Troppaw, irren vater heren Puotha von Czastolowicz, dem Got gnade, frauen*

---

ně uvádělo, že v případě absence mužského potomstva má země spadnout na české krále. LBS 2, s. 128–131, č. 2 („*quod si nos de hac luce migrare contingat, legitimis liberis videlicet masculis non relictis, ipse ducatus noster cum terris et pertinenciis suis universis omni eo iure et forma, quibus nos habemus, ad ipsum regnum Boemie et coronam ipsius perpetuo protinus debent devolvi*“).

38 S tím počítal již v prvním syntetickém přehledu rodových dějin KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie*, s. 55, stejně tak i BIERMANN: *Geschichte der Herzogthümer Troppau*, s. 206. Z novější literatury např. URBAN: *Boj o Kladsko*, s. 15; JIRÁSEK (ed.): *Slezsko v dějinách českého státu* 1, s. 403; MAMULA: *Vilém Opavský*, s. 8 aj.

Anna von Goditz, irer mutter“.³⁹ Avšak představa, že by se se Salomenou oženil ještě před nabytím Minstrberska, resp. dokonce někdy kolem roku 1435, jak předpokládal František ChochoLATÝ,⁴⁰ se zdá být těžko přijatelná. Již sama skutečnost, že se v listině z 25. dubna 1443 žádná příbuzenská vazba na předchozího minstrberského pána nevizuje, je svým způsobem velmi výmluvná. A naopak, to, že v závěrečné pasáži byli jako potenciální dědicové uvedeni Vilémův mladší bratr a vzdálený bratranec (který pravděpodobně Vilémovi na jeho minstrberské dobrodružství zapůjčil peníze), signalizuje, že novopečený vládce v té době ještě neměl vlastní děti – zřejmě proto, že ještě nebyl ženatý.

Je třeba na tomto místě připomenout, že ve shora citované smlouvě ze 6. září 1440 o převodu častolovické pozůstalosti na Hynka Krušinu z Lichtenburka figurovala též zřejmě dosud ještě nezletilá „*Annička z Častolovic, páně Puotova dcera najstaršie*“, která se zavázala i s svými sestrami vložit Hynkovi všechna jejich práva do zemských desk.⁴¹ Salomena tak nepochybně byla jednou z mladších Půtových dcer a v daném okamžiku vdaná prostě být nemohla. Pokud se v pozdějších pramenech z let 1454 a 1467 objevila na prvním místě, před svými sestrami (včetně shora jmenované Anny),⁴² pak nikoli s ohledem na svůj věk, ale s ohledem na knížecí důstojenství, které ji z hlediska dobové kurtoazie pozvedlo nad ostatní Půtovy dcery.

To, že Salomena byla v roce 1435 na vdavky moc mladá, ostatně namítl již Jan Urban, který uzavření jejího manželství s Vilémem posunul spíše k roku 1440, respektive do doby krátce po něm.⁴³ Avšak jak již bylo výše uvedeno, s ohledem na znění listi-

---

39 Opis listiny ze 16. století je v ZAO, Arcibiskupství Olomouc, Listiny, sign. AIVa4/2, inv. č. 1420; edice *Opavský listinář. Litterae foundationum, dotationum, erectionum, confirmationum, praesentationum, collationum, resignationum altarium Oppaviae*. 4, ŠIGUT, František (ed.), Opava 1969, s. 43–46, č. 87.

40 V přehledové studii uvedl CHOCHOLATÝ, František: *Genealogie opavských Přemyslovců 1255–1525*. Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze. Acta genealogica ac heraldica, 6. řada, září 1978, s. 143, do literatury rok 1435 jako orientační. Později TÝŽ: *Opavští Přemyslovcí a rod Barbory z Lobkovic*. Heraldika a genealogie 22, 1989, č. 4, s. 287, označil uvedený letopočet za termín *ad quem* uzavření manželství (čemuž odpovídá konstatování na s. 270, že „před rokem 1436 byl již Vilém ženat se Salomenou z Častolovic“).

41 AČ 15, s. 193–194, č. 91.

42 V roce 1454 zapsala Anna z Koldic 1 300 kop grošů na panství Hostinné své matce Anně von Seiden a svým dcerám Salomeně, Anně, Kateřině, Eufemii a Regině (poslední dvě pocházely z druhého An-nina manželství s Hynkem Krušinou). NA Praha, Desky dvorské, sign. DD 61, s. 405 (fol. H 2r); SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. 5: Podkrkonoší*. Praha 1887, s. 212. V roce 1467 pak prodaly dosud žijící dcery Salomena (křestním jménem ovšem neuvedená), Anna, Eufemie a Regina Hostinné Oldřichovi Zajícovi z Házmburka. NA Praha, Desky dvorské, sign. DD 5, s. 246 („*Illustris[sima] principissa [...] et d[omi]na Anna de Czastolowicz, d[omi]na Euffemia et v[ir]go Regina de Lichtemb[ur]ga*“) a DD 61, s. 490 (fol. K 3v) („*Illustris princeps [...] et d[omi]na Anna de Czastolowicz, d[omi]na Euffemia et v[ir]go Regina de Lichtemburga sorores*“). Ve druhém zápise je místo „osvícená kněžna“ omylem uvedeno „osvícený kníže“.

43 Tak již ve studii URBAN: *Boj o Kladsko*, s. 15, uvedl, že se Vilém se Salomenou oženil „někdy kolem roku 1440“; později TÝŽ: *Lichtenburkové*, s. 482, pozn. 53, mírně upravil svůj názor na „po roce 1440“. TAMTÉŽ, s. 480, pozn. 28, také nadhodil možnost, že Salomena mohla pocházet z nějakého předchozího, odjinud neznámého Půtova manželství. Avšak tato hypotéza je mimo jakoukoliv pochybnost vyvrácena textem Vilémovy předsmrtné nadace. Proti sňatku v roce 1435 či ještě před ním

ny z 25. dubna 1443 se zdá být i toto orientační vročení příliš časně. Nedává ostatně příliš smysl ani z hlediska politického – s minstrberskými Piastovci spřízněný Vilém byl pro Hynka Krušinu potenciálně nebezpečným soupeřem a posilovat jeho pozici provdáním jedné z dcer zemřelého Půty by bylo ze strany bývalého husitského hejtmana obrazně řečeno sebevražedným podnikem.⁴⁴ Výrazně odlišná situace ale nastala o něco málo později, když obě strany dosáhly jakéhos takéhos smíru. V tom okamžiku se sňatek Viléma se Salomenou mohl stát významným prostředkem pro zvýšení naděje na jeho trvalost. Jeho uzavření tak lze nejspíše zasadit do rozmezí let 1444–1445.⁴⁵ Odpovídá tomu i skutečnost, že Salomena porodila svému manželovi, nakolik je známo, čtyři děti.⁴⁶

Ačkoliv uvedený smír podle všeho nebyl zlistiněn, z kontextu známých událostí vyplývá, že zřejmě v průběhu roku 1444 byl dosažen faktický *modus vivendi*, který byly obě strany ochotny respektovat. Vilémovi zůstala zachována vláda v Minstrbersku, naproti tomu město Frankenštejn, které na Vánoce roku 1443 úspěšně odolalo dobývání, zůstalo i s přilehlou vikpildou nadále spojeno se sousedním Kladskem pod kontrolou Hynka Krušiny.⁴⁷ Určitá nejistota může panovat snad jen ohledně kláštera v Kamenci – ten ležel ve frankenštejnské části země, avšak jeho opat se objevil v roce 1443 mezi Vilémovými voliteli. Těžko se ostatně divit, katolický vévoda byl pro tamní cisterciáky jistě mnohem přijatelnější světskou vrchností než bývalý husitský hejtman.

S listinou minstrberských stavů úzce souvisí potvrzení jejich privilegií, ke kterému Vilém po svém zvolení přikročil. Jeho opis je zachován v diplomatariu jindřichovského kláštera, uloženém v archivu ve Vratislavi. Podle narace k němu opavský vévoda přistoupil v návaznosti na to, že „*dy Manschaft und Stat Monsterb[er]g uns off unser gerechtigkeit czu eyne[n] vorweser ofgenome[n] habyn*“.⁴⁸ Na listinu upozornil J. Mamula, který ji datoval do 9. dubna 1443.⁴⁹ Pak by ale byla vydána více než dva týdny

---

hovoří celkem výrazně také fakt, že všechny děti, které Vilém se Salomenou zplodil, byly v okamžiku jeho smrti (1452) nezletilé.

44 Na okraj možno zmínit, že VOLKMER, Franz: *Georg von Podiebrad und die Ereignisse seiner Zeit im Glatzer Lande*. Vierteljahrsschrift für Geschichte und Heimatkunde der Grafschaft Glatz 6, 1886/1887, s. 178; LEEDER, Carl: *Beiträge zur Geschichte von Arnau*. Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 11, 1873, H. 2–3, s. 49, a s odkazem na ně URBAN: *Boj o Kladsko*, s. 13, uvedli, že na počátku čtyřicátých let vystoupila proti Krušinovi a svých nároků se dovolávala i další Půtova dcera Kateřina. Odkaz na primární zdroj v jejich pracích chybí. Každopádně to ale ukazuje, že vztahy mezi Hynkem Krušinou a dcerami jeho nové choti byly do jisté míry napjaté a provdání některé z nich za opavského knížete by bylo zbytečným přilítím oleje do ohně.

45 STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 86.

46 V literatuře se většinou uvádí vedle synů Přemysla a Václava a dcer Anny a Kateřiny ještě třetí (nejstarší) syn Bedřich, jehož existenci ale nedosvědčují dobové prameny, ale teprve podstatně mladší a v genealogických údajích mnohdy velmi nespolehlivý spis Friedricha Wilhelma Sommersberga z první poloviny 18. století. Viz SOMMERSBERG: *Silesiacarum Rerum Scriptores* 1, s. 769 (s odvoláním na nedochovanou starší práci Johanna Hesse). Blíže též STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 126.

47 Podrobněji URBAN: *Boj o Kladsko*, s. 15–18; TÝŽ: *Lichtenburkové*, s. 306–308; MAMULA: *Vilém Opavský*, s. 11–16.

48 APWr., *Zbiór rękopisów archiwalnych* (Rep. 135), sygn. D 185, s. 5 (fol. 3r).

49 MAMULA: *Vilém Opavský*, s. 9.

předtím, než došlo k oficiálnímu Vilémovu přijetí. Vyloučit to jistě nelze, pořadí dokumentů je ale v takovém případě neobvyklé a nelogické. Nabízí se proto otázka, zda datační formule „*am dinstage vor Palma[...] nach gotes geburt Tawsent fffierhundert jar ym dreyen ffczigsten Jare*“ neodkazuje spíše než na úterý před Květnou nedělí (*Palmarum*), na úterý před svatým Palmácem, tedy 7. květen.⁵⁰ Ostatně přítomnost Viléma v Minstrberku 9. dubna je problematizována i tím, že se zřejmě 8. dubna účastnil v Lehnici založení obranného spolku a byl dokonce zvolen za jeho hejtmana.⁵¹

O Vilémově vládě v Minstrbersku se dochovalo jen malé množství dokladů. Jeho občasná přítomnost v hlavním městě vévodství a správa tamních záležitostí jsou nicméně doloženy několika listinami. První, dochovaná pouze v pozdějším Sommersbergově opisu, byla vydána hned v roce 1443, krátce před 10. srpnem. Novopečený zeměpán v ní potvrdil převod panství Starczów (Alt Altmansdorff) Kunešem z Rychnova hejtmanu Stošovi.⁵² Téhož statku se týkala i další listina z 11. dubna 1445, opět potvrzující majetkoprávní úkon – tentokrát převedla Hedvika z Glaubice všechno své dědičné právo, které tu měla, na svého chotě Hanuše Reideberga z Rosenau.⁵³ Následujícího roku (23. srpna 1446) potvrdil Vilém plat na vsích Kryštofa mladšího Stoše Witostowice (Jonsdorff) a Zakrzów (Zakeraw), zakoupený Dorotou Thonin za 5 a ½ hřivny pražských grošů.⁵⁴ Další listina datovaná 6. února 1447 je opět známa jen díky Sommersbergovi – tentokrát se jedná o confirmaci svobod spojených s domem v Minstrberku, který patřil Heinzii Rungemu (jednomu z volitelů z roku 1443).⁵⁵ Jiřímu Reidebergovi pak opavský a minstrberský kníže 24. ledna 1449 postoupil veškerá práva v Nowolesie (Polnische Neuendorff), která mu připadla po smrti Mikuláše Reibnitze (tedy dalšího z těch, kteří ho do Minstrberka v roce 1443 povolali).⁵⁶

Na všech dochovaných listinách je přivěšena pečeť, jejíž typář si Vilém nechal zhotovit zřejmě krátce poté, co se mu malé dolnoslezské knížectví poddalo. Zatímco do té doby používal pečetidlo, v jehož středu byl čtvrcený štít, v němž se střídalo opavské polcení s orlicí a po obvodu běžel minuskulní opis „*S*wilhelmi*ducis oppauie*“,⁵⁷ do

50 Ligaturu za jednoznačně čitelným „*Palma*“ by tak bylo nutno číst nikoli jako „*r[u]m*“, jak učinil autor citované studie, ale jako „*z[e]n*“.

51 Blíže KRONTHAL: *Leonhard Asenheimer, ein schlesischer Feldhauptmann*, s. 240–241; MAMULA: *Vilém Opavský*, s. 10.

52 SOMMERSBERG: *Silesiacarum Rerum Scriptores* 1, s. 1014, č. 134. Kuneš z Rychnova (též Rachnowa) byl bratrem Zikmunda, jenž v roce 1440 unesl jednu z dcer Půty z Častolovic a zahynul v březnu následujícího roku při dobytí hradu Kaltenštejna.

53 APWr., Klasztor Cystersów w Kamieńcu Ząbkowickim (Rep. 88), nr 218 (262).

54 APOp., Archiwum miasta Grodkowa, nr 1277; *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentů przechowywanych na Górnym Śląsku. 2: (1401–1450)*. BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karel (edd.), Opava – Opole – Katowice 2011, s. 218, č. 583.

55 SOMMERSBERG: *Silesiacarum Rerum Scriptores* 1, s. 769; podle něj též *Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061–1464)*, s. 253, č. 546.

56 APWr., Klasztor Cystersów w Henrykowie (Rep. 84), nr 137 (164).

57 Poprvé ji Vilém použil na listině z 20. ledna 1436, tato pečeť je ale dochovaná pouze částečně. Úplný exemplář pochází z 10. ledna 1437. Viz SOKA Opava, Archiv města Opava, inv. č. 204, sign. VII/1; inv. č. 205, sign. VII/3.

Obr. 1: Pečeť Viléma Opavského na listině ze 17. srpna 1445.

nového typáře nechal opavský Přemyslovec vyrýt kompletní erb s helmou, klenotem (volskými rohy) a přikryvadly a s (opět minuskulním) opisem „*S duc(i)s wilhelmi de oppauia et mo(n)s(ter)rb(er)g*“. Stejnou pečeť lze nalézt též na listině, jíž Vilém 17. srpna 1445 prodal zlatníku Mikulášovi a jeho ženě za 32 uherských zlatých roční plat na opavském masném krámu ve výši 1 a ½ hřivny a 4 groše⁵⁸ (obr. 1).

---

58 NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2017, sign. Jo XXXIX Op. 32b. Z pohledu sfragistiky se doposud opavským Přemyslovcům věnoval hlavně CHOCHOLATÝ, František: *Pečetě a znak opavských Přemyslovců*. In: Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků Ostrava při Domu kultury pracujících VŽSKG 4, 1982, č. 1–2, s. 14–20. O Vilémových pečetích je pojednáno na s. 19. Listiny s originálem mladší pečeti ale autor nezaznamenal a opřel se pouze o její popis v listině generálního vikáře a olomouckého oficiála Jana Pauswangela z roku 1457, zpřístupněné v *Opavský listinář* 4, s. 65, č. 96. Vilémova pečeť na nedochovaném dokumentu z 25. července 1449 je tu poměrně

Zajímavé je, že zatímco v textu posledně uvedené listiny se v intitulační části Vilém objevuje pouze jako „*herzog und her zu Troppaw*“, v obou listinách vydaných v Minstrberku je jeho titulatura obsáhlejší. Zahrnuje totiž i vládu nad tamním knížectvím, přičemž evokuje postavení plnoprávného knížete, nikoli pouhého správce („*herzog und her zu Troppaw und zu Monsterberg, herczug zu Troppaw und Monsterberg, respektivě herzog zu Troppaw zu Monsterberg*“). Nabízející se hypotézu, že užívání minstrberského knížecího titulu omezoval Vilém programově na dokumenty spojené s jeho tamní vládou, vyvracejí ovšem jiné dokumenty z opavského prostředí, v jejichž intitulaci se Vilém za minstrberského vévodu rovněž označil. Konkrétně se tak stalo 3. dubna 1448, kdy se přiznal opavskému měšťanovi Mikuláši Dreymandelovi k dluhu 100 hřiven pražských grošů a postoupil mu až do jejich zaplacení platy v celkové výši 10 kop, plynoucí dílem z jeho vsi Jaroniów (Jernau, dnes součást města Baborów), dílem z opavských masných krámů,⁵⁹ a následně 25. července 1449, kdy (pouze inzertově dochovanou listinou) prodal jako „*herzog zue Troppaw zue Monsterberg*“ za 70 uherských zlatých platy na dvou dalších opavských krámech v celkové výši 3 kopy grošů opavskému měšťanovi Štěpánu Jagenovi a jeho choti Anně.⁶⁰ Příslušnou část listiny ze 17. srpna 1445 je tak zřejmě třeba vnímat jako neodůvodněnou anomálii, možná pochybení písaře, který minstrberskou část titulatury z nepozornosti vynechal.⁶¹

Zásadní svědectví o dalším vývoji právních vztahů opavských Přemyslovců k Minstrbersku přináší listina olomouckého kanovníka a komisaře *in spiritualibus* olomoucké biskupské kurie Marina z Dobřan, vystavená 25. září 1452. Jde o transumpt několika starších listin, mimo jiné též Vilémovy confirmace z 9. července 1451, v níž opavský kníže potvrdil prodej platu opavským oltářníkům, realizovaný o deset let dříve jeho mladším bratrem Arnoštem. Zatímco Vilém se v úvodu listiny označil pouze jako vévoda opavský („*Wilhalm von gotis gnaden Herczog czu Troppaw*“), Arnošta nazval vévodou opavským a minstrberským („*Herczog Arnst Herczog zu Troppaw und Monsterberg*“).⁶² August Sedláček nabídl na počátku 20. století s odkazem na tuto listinu hypotézu, že Vilém přenechal nedávno ovládnuté knížectví již za svého života Arnoštovi,⁶³ a dal toto předpokládané postoupení do souvislosti s poněkud opomíjenou

---

podrobně popsána, uvedený opis „*S. WILHELMI DE OPPAVIA ET MONSTERBERG*“ ale neodpovídá dochovaným otiskům. Za konzultace týkající se sfragistického materiálu je autor zavázán díkem PhDr. Karlu Müllerovi, řediteli Zemského archivu v Opavě.

59 *Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061–1464)*, s. 255, č. 552, s odvoláním na originál listiny „*im Stadtarchiv zu Troppau*“ (dnes patrně deperditní).

60 *Opavský listinář* 4, s. 31–32, č. 79.

61 Regesty dalších listin, v nichž Vilém vystupoval s titulem opavského a minstrberského vévody, ačkoliv se Minstrberska bezprostředně netýkají, soustředil Franz Kopetzky v *Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061–1464)*, s. 250–251, č. 535 (29. srpna 1443), s. 252, č. 542 (8. července 1445), s. 255, č. 552 (3. dubna 1448).

62 SOKA Olomouc, Archiv města Olomouc, inv. č. 196, poř. č. 256; regest je v *Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061–1464)*, s. 258–259, č. 563.

63 SEDLÁČEK, August: *Ein Beitrag zur Geschichte der Herzoge von Troppau-Münsterberg. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens* 48, 1914, s. 155.

listinou Mikuláše z Vladěnina ze 17. dubna 1464, obsahující svědectví z doby, „*když se osvícené knieže slavné paměti kněz Vilém, jehož duší Pán Bóh rač milostiv býti, s osvíceným kniežetem, knězem Arnoštem o jeho díel Opavy smlúvával a ten u něho kúpil*“.⁶⁴

Nutno konstatovat, že výměna Minstrberka za Arnoštův díl Opavska (bez ohledu na to, do jakého formálně právního hávu byla zahalena) je zřejmě jedinou logickou interpretací shora uvedených dokumentů.⁶⁵ Nepřímo pro ni hovoří ještě řada dalších argumentů. Prvním z nich je, že vévoda Vilém začal na sklonku života používat novou, velmi působivou jezdeckou pečeť, z jejíhož opisu „*s. wilhelmi + ducis // et + domini // oppawie*“ minstrberská titulatura zmizela. Tato pečeť se dochovala na Vilémově listině z 23. dubna 1452.⁶⁶

Vedle toho stojí za pozornost fakt, že když Arnošt uzavíral v roce 1456 výše zmíněnou smlouvu s Jiřím z Poděbrad, prodal mu „*všecko své právo, kteréž jsme měli na kniežectví Minstrberském*“. Avšak pokud by nedošlo k předpokládané výměně, bylo by Arnoštovo právo velmi sporné a především, zemský správce by musel od Arnošta zvláštní listinou odkoupit i nároky jeho synovců, jejichž byl poručníkem. Žádná taková listina ani zmínka o ní se však nedochovaly. Nelze též pominout, že v diplomatáriu jindřichovského kláštera se dochoval opis stručné listiny, kterou vydal 8. září 1451 „*Arnest von got[es] gnade Herczog zu Troppaw und Mo[n]sterb[er]g*“ a již potvrdil narovnání mezi jindřichovským klášteřem a Jiřím Redererem, zprostředkované Opicem z Čirnu.⁶⁷

Pokud jde o prodej dílu Opavska, dokazuje ho i listina vydaná necelý rok po Vilémově úmrtí (13. srpna 1453). Arnošt, titulující se jako vévoda opavský a minstrberský, ji formálně vydal společně se sirotky po Vilémovi („*Arnst von gotes gnaden Herczug zu Troppaw vnd Monsterb[er]g mit Herczug Wilhalms weysen*“). V souvislosti se zajištěním věnné zástavy Vilémovy vdovy Salomeny osvobodil jejím prostřednictvím purkmistra, radu a celou obec města Opavy „*vfden czween teylen Herczug Wilhalms vnsi[r]s liben bruders zeliges gedechtnus*“ od povinnosti odvádět městskou sbírku do knížecí pokladny.⁶⁸

---

64 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 32, sign. XXVI-11; registry jsou v *Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061–1464)*, s. 271–272, č. 604; *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku. 3: (1451–1475)*. BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karel (edd.), Katowice – Opava – Opole 2017, s. 68, č. 148.

65 Také SEDLÁČEK: *Vztahy mezi Kladskem a Frankenštejnskem*, s. 121, pozn. 18, konstatoval, že „*v roce 1451 vyměnil Vilém Opavský nárok na Minstrbersko s dalším svým bratrem knížetem Arnoštem za jeho třetinu opavského knížectví a od té doby vlastnil dvě třetiny Opavska*“.

66 SOKA Opava, Archiv města Opava, inv. č. 127, sign. IX 3. Vyobrazení a popis pečeti viz CHOCHOLATÝ: *Pečeť*, s. 19; MÜLLER, Karel: *Pečeť Viléma knížete opavského*. In: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. 4, Chamonikola, Kaliopi (ed.), Opava – Brno 1999, s. 235–236, č. 142.

67 APWr., *Zbiór rękopisów archiwalnych (Rep. 135)*, sygn. D 185, s. 3 (fol. 2r).

68 SOKA Opava, Archiv města Opava, inv. č. 17, sign. X/1. Velmi nepřesný je regest v *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku* 3, s. 35–36, č. 61, kde se mimo jiné uvádí, že uvedené dva díly Opavy měly patřit Arnoštovi a zesnulému Vilémovi. Jak je ale patrné z výše citovaného textu, šlo jednoznačně o samostatný majetek Vilémův.

Pouze hypoteticky lze uvažovat o tom, zda nové majetkoprávní vyrovnání mezi přemyslovskými bratry nesouviselo se zájmem o dědictví po Půtovi z Častolovic, který na počátku padesátých let 15. století projevil Jiří z Poděbrad. Nezvratné svědectví o něm vydává dopis Aleše Holického ze Šternberka Oldřichovi z Rožmberka z 29. září 1451, v němž odesílatel rožmberského vladaře informoval, že „*pan Jiřík kupuje Kladsko, a jižť jest téměř jako strženo*“, a naléhavě ho nabádal, aby se pokusil transakci překazít („*obešli pana Krušinu a ruš to, jakž muožeš, rozuměje tomu, že tiemto nynějším během mnoho zlého mohlo by se skrze to státi*“). Bylo nevyhnutelné, že se Poděbradův zájem neomezí jen na Kladsko, ale obsáhne i ostatní součásti častolovického dědictví včetně Minstrberska. Je dost možné, že přes své relativní mládí poměrně protřelý Vilém v této souvislosti usoudil, že o hájení sporných přemyslovských nároků nijak zvlášť nestojí a že je rád přenechá mladšímu bratrovi. Zároveň to pro něj mohla být příležitost, aby rozšířil svůj podíl na původním rodovém knížectví. Skutečnou motivaci jednotlivých aktérů již ale zpětně s jistotou rekonstruovat nelze.

V této souvislosti je možno jedním dechem poukázat na to, že ani o dějinách samotného Opavska kolem poloviny 15. století se nedochovaly dostatečně podrobné a přesné údaje, které by umožňovaly přesnou rekonstrukci rozdělení vlády mezi jednotlivé příslušníky přemyslovského rozrodu. Vévoda Přemysl I. (†1433), obratný diplomat, jemuž připadla nezáviděníhodná úloha provést své knížectví turbulencemi husitských válek,⁶⁹ sice projevil ve své závěti jednoznačnou vůli, že jeho četní synové „*toho knížetství nikterak mezi sebou dílem roztrhati nemají, dokudž tyto nepokojové a bouře v Čechách a v Moravě i v jiných okolních zemích a krajinách vzniklý konce a uspokojení nevezmú*“,⁷⁰ její respektování bylo ale vpravdě epizodické. Již ze 2. února 1434 totiž pochází dílčí list, kterým komise složená z opavských šlechticů vymezila podíl druhorozeného Přemyslova syna Mikuláše V. († po 1437).⁷¹ Ten svou čtvrtinu země, čítající především Hlubčice, Cukmantl (dnes Zlaté Hory) a hrad Edelštejn, brzy prodal nejstaršímu Václavovi a z Opavska se stáhl, i bez něj ale bylo zájemců o vládu v nevelikém rodovém knížectví až dost.

Obvykle se soudí, že k rozdělení zbytku Opavska došlo až s jistým časovým odstupem. Dalibor Prix, jenž se touto problematikou zabíral patrně nejpodrobněji, považuje za nejpravděpodobnější načasování podzim roku 1434.⁷² Jisto je, že se muselo odehrát před 24. únorem 1435, kdy vydali listinu „*Ratmanne und Eldisten der Stat*

---

69 O tomto významném představiteli dynastie opavských Přemyslovců viz minuciózní monografii ČAPSKÝ, Martin: *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno – Opava 2005.

70 Dva opisy Přemkovy poslední vůle jsou v NK Praha, sign. XVI C 7 (Registrum Sancti Wenceslai), fol. 50r – 52r, č. 30 a fol. 78v – 80r, č. 45. Editoval ji KAPRAS, Jan: *Testament knížete Přemka a jeho provedení*. Věstník Matice opavské 15, 1907, s. 1–3 (zde s. 2).

71 NK Praha, sign. XVI C 7, fol. 602r – 605v, č. 506; přepis je opět v KAPRAS: *Testament*, s. 4–7.

72 PRIX, Dalibor: *Vévoda Václav II. Opavský a Hlubčický. Ve stínu otce, husitů a bezvládlí*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 48, 1999, č. 3, s. 195; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin: *Hrady českého Slezska*. Brno – Opava 2000, s. 492.

Troppaw an dem teil des Hochgebornen fursten Herzog Wenc[e]s[.]aws“.⁷³ Dělení se totiž dotklo i samotného města Opavy. Zároveň však nic nevylučuje možnost, že dělení proběhlo v jediném momentu již v únoru roku 1434. Pokud v září 1434 nechali bratři Václav, Vilém a Arnošt vložit bratřím Janu Sobkovi a Matyášovi z Kornic do opavských zemských desk odumřelé zboží Třebovice,⁷⁴ pak to nikterak neodporuje předchozímu dělení – zde se jednalo o odúmrtí po jejich švagrovi Janovi Jičínském z Kravař a ta jim přináležela všem, bez ohledu na to, jak se mezi sebou o vládu v rodovém knížectví porovnali (či dosud neporovnali).

Vzhledem k tomu, že se nedochovaly žádné dílčí listiny, jež by vypořádání mezi Václavem, Vilémem a Arnoštem zachycovaly, je také velmi obtížné vzniklé mocenské poměry přesněji vymezit. Některé doklady o jednotlivých dílech sice snesl již Gottlieb Biermann,⁷⁵ ani on, ani další historici se ale jejich podrobnější rekonstrukce nedobrali. Zde se nepochybně skrývá potenciál pro další výzkum, i když omezené množství dochovaného pramenného materiálu neskýtá mnoho nadějí, že by se taková rekonstrukce mohla podařit beze zbytku. Z hlediska zaměření této studie je samozřejmě zajímavé především to, jakou část otcovského dědictví obdrželi Vilém a Arnošt. Situace je o to komplikovanější, že tito dva Přemyslovi synové z druhého manželství vystupovali i po rozdělení do značné míry koordinovaně, jakkoliv měl každý z nich formálně vymezen svůj díl. Svědčí o tom pozdější svědectví Jana Kyjovce z Lukavce z roku 1464 týkající se zboží Kylešovice – ten zmínil privilegium tehdy ještě nedílných bratří Václava, Mikuláše, Viléma a Arnošta vydané na kylešovickou rychtu Konrádu Bejerovi a pokračoval tím, že „*po krátkém času dielný jsúce, kniežata J[ejich] M[ilost] kněz Vilém a kněz Arnošt, mladší bratřie, jsúce spolu a diely svá dva spolu držieze [...] dali jsú témuž Beyarovi, služebniku své[m]u, list svůj z rychtářstvie*“.⁷⁶ Je ovšem otázkou (jejíž řešení se vymyká zaměření tohoto příspěvku), jak dlouho D. Prixem nastíněný stav, kdy Vilém a Arnošt své díly „*užívali v těsné spolupráci, takže se téměř zdá, že v řadě aspektů*

---

73 NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2015, sign. Jo XXXIX Op. 31. Na listinu upozornil PRIX: *Vévoda Václav II. Opavský a Hlubčický*, s. 212, pozn. 222. Pro úplnost možno doplnit, že opavští měšťané se v ní přihlásili k Václavově fundaci z 6. ledna téhož roku. Příslušná listina je rovněž v NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2013, sign. Jo XXXIX Op. 30a, z jejího textu ale žádným způsobem nevyplývá, že by město samotné bylo rozděleno již v tomto okamžiku.

74 *Pozůstatky knih zemského práva knížectví Opavského. Díl druhý: Desky zemské. Část první 1431–1536*. KAPRAS, Jan (ed.), Praha 1908, s. 31, č. 68.

75 BIERMANN: *Geschichte der Herzogthümer Troppau*, s. 198–199.

76 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 50, sign. A XVIII-40. Na tento dokument upozornil již KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie*, s. 52, pozn. 2, obsáhlý regest je v *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku* 3, s. 72, č. 159. Listina čtyř vévodských bratří z 21. ledna 1434 viz ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 12, sign. A XXVI-2. Vilém s Arnoštem pak společně udělili Konrádovi 4. února 1436 povolení k prodeji jeho kylešovické držby. TAMTÉŽ, inv. č. 13, sign. A XXVI-2a. Rozdělení Opavska i města Opavy na tři části potvrzují i výpisky Josefa Zukala z nedochované *Chronicon Oppaviense*. ZAO, Josef Zukal, sign. 208aII, *Chronik Fürstenstein*, fol. 14' („*Civitas vivente Wenceslas parebat 3 principibus et in 3 partes divisia fuit*“).

můžeme hovořit o faktickém nedílu jejich moci a samostatnosti pouze v nakládání s taxativně vymezeným osobním majetkem“,⁷⁷ trval. Není totiž bez zajímavosti, že společné listiny Viléma a Arnošta se koncentrují pouze do třicátých let 15. století, zatímco od roku 1439 již bratři vystupují v majetkoprávních úkonech v zásadě samostatně.⁷⁸

Každopádně ale ani kusé znalosti jejich vzájemných vztahů nevyklučují nikterak představu, že na počátku padesátých let mohl Arnošt svůj podíl na Opavsku vyměnit s Vilémem za Minstrbersko, kde mohl být i on vnímán jako „*ein geboren fürst des landes*“. O tom, v jaké míře do vnitřních poměrů země zasahoval a jak často zde pobýval, však nelze nic bližšího říci. Prozatím jediná jeho vladařská listina, známá z opisu v jindřichovském diplomatáriu, pochází z 8. září 1451 a obsahuje stručné potvrzení blíže nespécifikovaného narovnání mezi jindřichovským klášteřem a Jiřím Redererem.⁷⁹

Arnoštův zájem o minstrberské záležitosti zřejmě do značné míry ochabl v okamžiku, kdy jeho starší bratr Vilém v poměrně mladém věku 23. října 1452 zemřel.⁸⁰ Dědici dvou dílů Opavska se sice stali Vilémovi nezletilí synové a věnnou zástavu, vynášející ročně 200 hřiven grošů, měla na Opavě zajištěnou odvodělá Salomena z Častolovic,⁸¹ avšak Arnošt jakožto nejbližší mužský příbuzný převzal poručenství a tím i správu poloviny Opavska, které mu patrně bylo bližší než nedávno nabytá dolnoslezská država.

Zbývá ještě pozastavit se u samotného konce přemyslovské držby Minstrberska. Jak již bylo opakovaně uvedeno, postoupil Arnošt v roce 1456 veškeré své nároky za částku 1 000 kop českých grošů Jiřimu z Poděbrad, přičemž se zavázal vydat mu „*ten list hlavní, kterýž máme na minstrberské kniežetstvie*“.⁸² V této souvislosti se nabízejí dvě zásadní otázky: od čeho se odvíjela výše sjednané sumy a co to bylo za „hlavní list“, o který se Arnoštova práva opírala a který měl být pozdějšímu „husitskému králi“ ode-

---

77 KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 493.

78 Viz např. *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku* 2, s. 177, č. 466 (společně 20. ledna 1436), s. 177–178, č. 467 (společně, 4. února 1436), s. 180–181, č. 476 (společně, 10. ledna 1437), s. 185, č. 487 (společně, 15. června 1437), s. 194–195, č. 513 (Vilém, 30. března 1439), s. 196–197, č. 519 (Vilém, 29. června 1439), s. 210, č. 562 (Arnošt, 6. října 1444), s. 216, č. 578 (Vilém, 22. dubna 1446), s. 222, č. 594 (Arnošt, 26. listopadu 1447). Dále *Opavský listinář* 4, s. 14–15, č. 72 (Vilém, 30. září 1444), s. 31–32, č. 79 (Vilém, 25. července 1449). Pokud v některých dalších listinách vystupovali Vilém s Arnoštem společně i s nejstarším Václavem, šlo o ta právní jednání, kde bylo nutné či přinejmenším vhodné, aby ústřední moc reprezentovali všichni opavští zeměpáni.

79 APWr., Zbiór rękopisów archiwalnych (Rep. 135), sygn. D 185, s. 3 (fol. 2r).

80 Datum udáno v ZAO, Josef Zukal, sign. 208aII, fol. 10v („A. 1452 In die S[anc]ti Severini obiit ill[ustrissimus] Princeps ac dominus D[ominus] Wilhelmus dux et dominus Oppaviensis et Munsterbergensis“). Podrobněji k datu Vilémova úmrtí STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 84–85. Vilémova smrt dost možná souvisí s morovou epidemií, která je v regionu v této době doložena.

81 Zápis věna švagrem Arnoštem, datovaný 13. srpna 1453, vydal KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie*, s. 105–106, č. 9. Bliže též BIERMANN: *Geschichte der Herzogthümer Troppau*, s. 207–208; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 495.

82 AČ 15, s. 219, č. 111.

vzdán. Naposledy se nad nimi zamýšlel Pavel Sedláček, jenž upozornil, že 1 000 kop grošů byla výše obvěnění, které bylo v roce 1440 garantováno dcerám zesnulého Půty z Častolovic. Dále pak vyslovil hypotézu, že kněžna Eufemie z Öttingen, které rodné knížectví zapsal v roce 1436 císař Zikmund, „měla v úmyslu Minstrbersko jednou postoupit synovi své sestry, knížeti Vilémovi Opavskému“ a že při prodeji v roce 1456 šlo právě o zástavní list, který jí poslední Lucemburk na českém trůně vystavil.⁸³

Obě uvedené hypotézy nepostrádají logiku, avšak zdají se být těžko vzájemně slučitelné. Pokud by Poděbrad „vykupoval“ zástavní list kněžny Eufemie, pak je nutno upozornit, že ten zněl na částku 4 000 zlatých a 100 kop českých grošů. Z tohoto pohledu nedává částka, kterou měl obdržet vévoda Arnošt, žádný smysl. Naopak, pokud by dohodnutých 1 000 kop grošů skutečně reprezentovalo nevyplacené věno Salomeny z Častolovic, pak určitě neměla být vydána zástavní listina kněžny Eufemie. Ta ostatně zemřela teprve v roce 1447, patrně nikoli na slezské půdě, a je značně pochybné, zda se Zikmundův zápis mohl reálně dostat do rukou jejích opavských synovců.

V roce 1456 zmíněným „hlavním listem“ tak mohl být možná nějaký zápis Salomenina věna, vystavený v souvislosti se sňatkem ze strany Hynka Krušiny z Lichtenburka. Což ale na druhou stranu nevysvětluje, jak byly vypořádány další Arnoštovy nároky. Hynkovu synovi a dědici Vilémovi vyplatil totiž Jiří z Poděbrad za postoupení celého častolovického dědictví, jež získal jeho otec v roce 1440, nesrovnatelně vyšší částku 23 400 kop pražských grošů, jejíž součástí bylo podle textu (v originále nedochované) listiny 6 000 kop, které měl Půta z Častolovic zapsány na Minstrbersku.⁸⁴ Arnošt si mohl nárokovat přinejmenším částky, jež jeho bratr do získání Minstrberska investoval a jež byly garantovány tamními stavy v listině z 25. dubna 1443, totiž 950 hřiven grošů a 1 600 zlatých plus dědické nároky jejich společné matky Kateřiny a tety Anežky. Tato garance se přitom výslovně vztahovala nejen na Viléma, ale i na jeho dědice, a stejně tak na každého, kdo bude od něj mít knížectví postoupeno.

Jiří z Poděbrad se samozřejmě mohl opírat o práva postoupená mu Krušinou a na počátku roku 1456 potvrzená Ladislavem Pohrobkem jakožto lenním pánem slezských knížectví.⁸⁵ Avšak zemský správce málokdy vsázel na hrubou sílu, a nezdá se tudíž pravděpodobné, že by prvoplánově zpochybnil legálnost veškerých Arnoštových nároků. Navíc Arnoštova listina z 8. března 1456 budí rozhodně dojem konsenzuálního vyřízení celé záležitosti. O jeho skutečné podstatě lze nanejvýš spekulovat – mohlo mít například tu podobu, že Jiří uhradil bokem některé dluhy, jimiž byl opavský Přemyslovec více než bohatě obtížen. Je ovšem pravdou, že tato konstrukce nevysvětluje, proč si Jiří nenechal vydat listinu z 25. dubna 1443 či smlouvu, na jejímž základě Arnošt knížectví od svého staršího bratra nabyl.

---

83 SEDLÁČEK: *Vztahy mezi Kladskem a Frankenštejnskem*, s. 121, pozn. 14 a 20.

84 SOMMERSBERG: *Silesiacarum Rerum Scriptores* 1, s. 1024, č. 145; podle něj LBS 2, s. 150–152, č. 32 („über Münsterberg zwey briefe auf sechs tausend schock groschen“).

85 SOMMERSBERG: *Silesiacarum Rerum Scriptores* 1, s. 1044–1045, č. 169; podle něj LBS 2, s. 152, č. 33.

Vzít v potaz je také třeba skutečnost, že opavský kníže byl s budoucím králem spřízněn – v listině z roku 1456 ho opakovaně nazývá švagrem.⁸⁶ Ve skutečnosti šlo sice o podstatně vzdálenější vztah, neboť Arnoštova choť Jitka byla dcerou moravského zemského hejtmána Jana Tovačovského z Cimburka (†1464) a z rodu pánů z Kunštátu (nikoli ovšem z jeho poděbradské linie) pocházela její matka Žofie († kol. 1466).⁸⁷ I tak lze ale vyrovnání ohledně Minstrberska do jisté míry chápat jako rodinnou záležitost. Další Arnoštovy osudy jsou již prakticky nesledovatelné, zdá se nicméně, že jistý kontakt s králem Jiřím zůstal i nadále zachován.⁸⁸

Na úplný závěr je třeba přiznat, že dějiny drobného dolnoslezského Minstrberska v období zhruba dvou desetiletí mezi smrtí Půty z Častolovic (†1435) a převzetím knížectví zemským správcem Jiřím z Poděbrad zůstávají plné otázek a do budoucna představují naléhavou badatelskou výzvu. Její naplnění bude nicméně podle všeho i nadále limitováno nevelkým množstvím dochovaného pramenného materiálu. Předložená studie, která si rozhodně nečiní nároky na úplnost, se zaměřila na některé právní otázky spojené s přechodem vladařských práv, a to primárně ve vztahu ke dvěma příslušníkům dynastie opavských Přemyslovců, bratřím Vilémovi (†1452) a Arnoštovi († po 1469), kteří se na zdejším vévodském stolci ve čtyřicátých a padesátých letech 15. století vystřídali.

Pozornost byla věnována především právním jednáním z roku 1443, která jsou někdy interpretována jako první „stavovská volba“ ve slezském regionu. Podrobnější analýza nicméně ukázala, že jak minstrberské stavy, tak vévoda Vilém Opavský si zřejmě byli vědomi problematičnosti takové „volby“ a hledali právní rámec, který by byl navenek hájitelný a který by zároveň dostatečně garantoval Vilémovu držbu. Řešením bylo přijetí přemyslovského knížete do role „zemského správce“, a zároveň konstrukce jakéhosi quasizástavního práva, jež mu bylo přiznáno a jež se opíralo o výdaje, které vynaložil za účelem stabilizace poměrů v zemi. Někdy v rozmezí let 1449–1451⁸⁹ převzal podle všeho Minstrbersko na stejném právním základě jeho mladší bratr

---

86 AČ 15, s. 219, č. 111 („prodali sme [...] panu Jiříkovi z Kunštátu a z Poděbrad, správci a hofmistru král[ovství] českého, našemu švagru milému [...] i slibujem [...] svrchupsanému panu Jiříkovi, švagru našemu“).

87 SEDLÁČEK: *Ein Beitrag zur Geschichte der Herzoge von Troppau-Münsterberg*, s. 152–156; STARÝ: *Opavští Přemyslovcí*, s. 90.

88 Na Jiřího listině, vydané 26. listopadu 1462 v Praze, je ve svědečně řadě třetí za olomouckým biskupem Tasem a královým synem Viktorinem, před všemi českými pány. CDS 6, s. 207–208, č. 21. Snad by to mohlo signalizovat, že se pohyboval někde na periferii královského dvora. V Kladsku, které Jiří koupil pro své syny, pak vydal Arnošt 4. července 1464 svou poslední samostatnou listinu. ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 36, sign. B IV-2; regist (s chybným denním datem 8. července) je v KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie*, s. 107–108, č. 12, či v *Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061–1464)*, s. 272, č. 606.

89 Zatímco SEDLÁČEK: *Ein Beitrag zur Geschichte der Herzoge von Troppau-Münsterberg*, s. 155, omezil postoupení Minstrberska obecně na dobu Vilémova života („zu Wilhelms Lebzeiten“), SEDLÁČEK: *Vztahy mezi Kladskem a Frankenštejnem*, s. 121, pozn. 18, je bez podrobnějšího zdůvodnění zařadil do roku 1451. Dostupné prameny ale připouštějí zařazení tohoto aktu i do některého z bezprostředně předcházejících let.

Arnošt. K dispozici je přitom několik nepřímých důkazů o tom, že mezi bratry došlo ke komplexnějšímu vyrovnání, při němž Vilém naopak převzal bratrův díl Opavského knížectví. Tomu odpovídá i fakt, že nároky na Minstrbersko postoupil v roce 1456 Jiřímu z Poděbrad pouze Arnošt, aniž by byla jakkoliv zmíněna práva Vilémových synů. Je ovšem nutno dodat, že smluvená částka 1 000 kop českých grošů (odpovídající věnu Arnoštovy švagrové, Vilémovy manželky Salomeny z Častolovic) byla neúměrně nízká a byla nejspíše doprovázena dalším, mimosmluvním vyrovnáním. V tomto ohledu je ovšem za současného stavu poznání možno toliko spekulovat. Ostatně i o tom, nakolik se vystavěné konstrukce blíží reálnému průběhu historických událostí, může rozhodnout jedině další výzkum.

•••

Vztahy mezi opolskými Piastovci a opavskými Přemyslovci v druhé polovině 15. století

David Radek

Od svého vzniku se Opavské knížectví nacházelo v přímém sousedství Opolského knížectví a je proto přirozené, že tamní vládnoucí rody byly propojeny celou řadou vazeb, ať už politických, hospodářských nebo prostřednictvím sňatků.¹ Opolští Piastovci a opavští Přemyslovci spolu mnohdy úzce spolupracovali při rozličných příležitostech. Rovněž v období husitských válek nalezneme doklady jejich spolupráce, tentokrát týkající se spíše vojenských záležitostí souvisejících s ohrožením slezských knížectví ze strany polních vojsk. Na známém sněmu v Grotkově na sklonku roku 1427 zástupci obou rodů společně projednávali otázku zabezpečení slezských hranic a případnou podobu obrany před očekávaným útokem husitů. Opolské Piastovce na tomto sněmu zastupoval nejstarší syn Bolka IV., Bolek V., který v příštích letech sehraje důležitou roli ve vztazích opavských a opolských knížat, které jsou předmětem této studie.²

Spojenectví mezi oběma rody sjednané v Grotkově neobstálo před polními vojsky, která v roce 1428 poplenila značnou část Opavského, Opolského a dalších sousedících slezských knížectví.³ Ještě větší ránu zasadil těmto vazbám mladý dědic Opolského

---

1 Komplexně zpracoval dějiny Opolského knížectví ve středověku HORWAT, Jerzy: *Księstwo opolskie i jego podziały do 1532 r. Książęta, miasta, kościół, urzędy, własność prywatna*. Rzeszów 2002. Pro Opavské knížectví lze stále využít klasickou práci BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874. Na další literaturu odkazují dále v poznámkách.

2 SRS 6, s. 10, č. 17. Ke grotkovskému sněmu nejlépe ČAPSKÝ, Martin: *Spolek slezských knížat a jeho pokus o společnou obranu jižní hranice Slezska (Poznámky k významu a datování grotkovského sněmu)*. In: *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Borovský, Tomáš – Jan, Libor – Wihoda, Martin (edd.), Brno 2003, s. 341–351.

3 Tažení polních vojsk z roku 1428 do Slezska již bylo opakovaně popsáno v historiografii, srov. GRÜN-HAGEN, Colmar: *Die Hussitenkämpfe der Schlesier*. Breslau 1872, s. 134–135, nebo ČAPSKÝ,

knížectví Bolek V., který se v roce 1430 připojil k husitům a bojoval na jejich straně až do roku 1433, kdy jej porazil příslušník ratibořské přemyslovské větve kníže Mikuláš V. v bitvě u Rybníku.⁴ Husitské války bez větších pochyb znamenaly důležitý předěl pro oba rody. Opavští Přemyslovci nesli tíhu bojů s husity již od počátku dvacátých let, což značně zatěžovalo rodovou pokladnu, nemluvě o škodách způsobených polními vojsky ve vlastním Opavském knížectví.⁵ Narůstající zadlužení opavských knížat bylo jedním z faktorů, které vedly k jejich mocenskému úpadku v následujících desetiletích. Oproti tomu Opolské knížectví nebylo husitskými válkami tolik zasaženo, s výjimkou bojů z roku 1428, a tamní knížata byla v odlišné pozici. Značný podíl na tom mělo spojenectví Bolka V. s polními vojsky, které uchránilo jeho državy, ale částečně také majetky jeho otce Bolka IV. a strýce Bernarda, před pleněním ze strany husitů.⁶ Díky obratné diplomacii opolských knížat nečelil Bolek V. za své činy během husitských válek žádné ostrakizaci ve slezském prostoru a po smrti svého otce v roce 1437 mohl začít výrazněji rozvíjet vlastní doménu a položit tak základy vzestupu opolských knížat v druhé polovině 15. století.⁷

Fakt, že opolská knížata nečelila v žádné podobě ostrakizaci za činy Bolka V. během husitských válek, můžeme snadno demonstrovat na dění ve čtyřicátých letech, kdy oba rody spolupracovaly a jejich zástupce bychom našli například na sněmu v Ratiboři v létě roku 1440, kterého se zúčastnili Bolek V., jeho mladší bratr Mikuláš a strýc Bernard. Opavské Přemyslovce reprezentovali synové zesnulého Přemka Opavského, knížata Václav II., Arnošt a Vilém. Mimo to se jednání zúčastnili Mikuláš Ratibořský společně s bratrem Václavem, olešnický kníže Konrád Kantner nebo těšínský kníže Vladislav. Na první pohled zarazí titulatura Bolka V., který je titulován coby hejtman.⁸ Ratibořské jednání nejspíše souviselo s tehdejšími dění v zemích Koruny české, které se po smrti Albrechta Habsburského ocitly bez panovníka a je pravděpodobné, že shromáždění hornoslezští zeměpáni projednávali otázku nástupnictví a nástupnických práv Albrechtova syna Ladislava Pohrobka. Z dochovaných pramenů také vyplývá, že nešlo o jediné setkání.⁹ O spolupráci obou sousedících rodů bychom mohli hovořit také v souvislosti s boji o dědictví po Půtovi z Částolovic, kde se střetl Vilém Opavský s Hynkem Krušinou z Lichtenburku, a zdá se, že opolská knížata stála spíše na straně opavského Přemyslovce, jak ukazuje dobytí Hlucholaz z roku 1444, které byly opakovaně dobyty oddíly Viléma

---

Martin – PRÍX, Dalibor: *Slezsko v pozdním středověku (do roku 1490)*. In: *Slezsko v dějinách českého státu. 1: Od pravěku do roku 1490*. Jirásek, Zdeněk (ed.), Praha 2012, s. 355–357. Případně RADEK, David: *Bolek V. Opolský (okolo 1400–†1460). Život a legenda*. Opava 2018, s. 134–139.

4 RADEK: *Bolek V. Opolský*, s. 150–153. Případně WOŽNY, Maciej: *Działalność polityczna Bolka V opolskiego w okresie wojen husyckich*. *Wieki Stare i Nowe* 3, s. 89–103.

5 K zapojení opavských Přemyslovců do husitských válek podrobně ČAPSKÝ, Martin: *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno – Opava 2005.

6 K vystupování opolských knížat srov. WOŽNY: *Działalność polityczna*, s. 89–103.

7 Podrobně RADEK: *Bolek V. Opolský*, s. 182–193.

8 APWr., Akta miasta Wrocławia. Dokumenty, č. mik. T52126.

9 Ratibořskému jednání věnoval značnou pozornost ČAPSKÝ, Martin: *Zrození země. Komunikující prostředí pozdně středověkého Slezska*. Praha 2013, s. 128–129.

Opavského a následně prodány Bolku V.¹⁰ Nicméně na základě dochovaných pramenů nejspíše nelze hovořit o systematické podpoře Viléma Opavského ze strany opolských Piastovců, kteří v tomto konfliktu spíše zachovávali neutralitu.

Vzestup Bolka V., zmíněný na předcházejících řádcích, je úzce spojen se situací opavských Přemyslovců. Můžeme konstatovat, že opolský Piastovec těžil z finančních problémů potomků Přemka Opavského a dokázal je využít ve svůj prospěch. Ačkoliv užíval titul opolského knížete, vlastnímu knížectví vládl po smrti svého otce společně se strýcem Bernardem a mladším bratrem Mikulášem I. Každý z nich měl svou doménu. Ta Bolkova se rozkládala v relativní blízkosti Opavského knížectví, v podhůří Jeseníků s centrem ve městech Horní Hlohov a Prudnik. Už počátkem čtyřicátých let 15. století dokázal opolský zeměpán rozšířit svou nevelkou doménu o přemyslovské statky na nedalekém Jesenicku. Roku 1440 se na něj obrátil opavský kníže Václav II. s žádostí o půjčku 800 kop grošů výměnou za zástavu městečka Zlaté Hory (Cukmantl) a především hradu Edelštejn. Bolek V. vyšel opavskému knížeti vstříc a během rokování v Prudniku dospěly obě strany k dohodě. Václav II. nejspíše nepředpokládal, že zástava bude trvalá a pravděpodobně počítal s opětovným vykoupením zástavy, k tomu ale nikdy nedošlo a Bolek V. si získané majetky podržel ve svých rukou. Mimo to, Václav II. zastavil opolskému knížeti také rodové klenoty a snad také klenoty své ženy, což dosvědčuje míru finančních problémů opavských Přemyslovců. Tato zástava z roku 1440 bude i do budoucna představovat problémový okruh vzájemných vztahů opavských Přemyslovců a opolských Piastovců.¹¹

Nástupce Václava II., Jan Hlubčický, se pokusil zastavené majetky získat zpět, nicméně narazil na neústupnost opolského knížete, který se odvolával na pasáže zástavní smlouvy hovořící o navýšení původní sumy o částky vynaložené na opravy a přestavby. Bohužel pro opavské Přemyslovce hrad Edelštejn v polovině čtyřicátých let vyhořel a Bolek V. následně zafinancoval rozsáhlou přestavbu hradu. Jak vyplývá z dochovaných pramenů, Jan II. Hlubčický s takto vedenou argumentací nesouhlasil a požadoval vrácení majetků zastavených jeho otcem. Bolek V. neváhal a nechal své oddíly poplenit území Jana II. Hlubčického, který se s jeho silou nemohl měřit, a následně už z pramenů neslyšíme o jakékoliv jeho snaze získat území zastavené Václavem II.¹²

---

10 SRS 12, s. 59. Podrobně MAMULA, Jakub: *Jiřík Stoš z Albrechtic – opovědník nebo zemský škůdce? Příspěvek o porušování zemského míru v pozdním středověku*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 1, 2008, s. 71–85.

11 K finanční situaci Václava II. PRÍX, Dalibor: *Vévoda Václav II. Opavský a Hlubčický. Ve stínu otce, husitů a bezvládí, část I*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 48, 1999, č. 2, s. 152–192. TÝŽ: *Vévoda Václav II. Opavský a Hlubčický. Ve stínu otce, husitů a bezvládí, část II*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 48, 1999, č. 3, s. 193–223. K územnímu rozmachu Bolka V. srov. RADEK, David: *Mocenské strategie Bolka V. Opolského na moravsko-slezském pomezí*. Slezský sborník 2, 2017, s. 23–40.

12 Jan II. Hlubčický, v literatuře také zvaný Jan II. Opavsko-Hlubčický, případně Jan II. Zbožný. Jeho stručnou biografii představil KOPETZKY, Franz: *Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen Herzoge von Troppau*. Archiv für österreichische Geschichte 41, 1869, s. 1–112, konkrétně

Nešlo o poslední zisky opolského zeměpána na úkor opavských Přemyslovců. Nejspíše po smrti Viléma Opavského v roce 1452 se do finančních problémů dostal jeho bratr Arnošt, který následně vyhledal pomoc Bolka V., kterému odprodal panství Bílovec. Nevíme přesně, kdy došlo k transakci, ale dosavadní bádání je obvykle situuje do let 1455–1457. Zisk Bílovce byl následován ziskem i zbývajících území knížete Arnošta v Opavském knížectví. Bolek V. tak získal do svých rukou značnou část Opavského knížectví včetně části stejnojmenného města a z pramenů víme, že používal také titul opavský kníže.¹³ Převzetím Arnoštových držav se tak završila snaha opolského knížete rozšířit svůj vliv do Opavského knížectví, kterou můžeme pozorovat od počátku čtyřicátých let.

V polovině padesátých let dosáhla moc Bolka V. Opolského vrcholu, a to jak ve smyslu majetkovém, tak mocenském. Ovládnutím značné části přemyslovských držav na Opavsku rozšířil svou majetkovou základnu a obratným vystupováním na dobové mocenské mapě posílil svou pozici. Právem jej můžeme označit za jednoho z nejvýznamnějších slezských knížat své doby. Oproti tomu rod opavských Přemyslovců nadále slábnul, což je patrné i z výše naznačených finančních obtíží, kterým čelil ve čtyřicátých a padesátých letech 15. století. Po smrti Viléma Opavského zůstal naživu pouze kníže Arnošt coby poslední potomek Přemka Opavského. Ten po prodeji Opavska opolskému zeměpánovi knížectví opustil a svůj život dožil na dvoře Jiřího z Poděbrad. Na Opavsku tak vládl již pouze Jan II. Hlubčický, syn Václava II., který držel část Opavska a především Hlubčicko.¹⁴

Navzdory napětí, které převzetí Opavska Bolkem V. vneslo do vztahů mezi opolskými Piastovci a opavskými Přemyslovci, je evidentní, že oba rody dokázaly i nadále spolupracovat. Dokladem může být například listina z roku 1457, řešící spor hornoslezských knížat s moravskými loupeživými rytíři, který byl projednáván zemským soudem v Brně. Listinu signovali Bolek V. společně se svým bratrem Mikulášem, dále Jan Ratibořský, Jan II. Hlubčický a také Konrád IX. Olešnický.¹⁵ Bohužel, o pozadí sporu nic bližšího nevíme, nicméně listina je minimálně v tomto kontextu dokladem existujících kontaktů a společných zájmů obou rodů.

Situaci zkomplikovala smrt Bolka V. Opolského v květnu roku 1460.¹⁶ Vzhledem k faktu, že opolský kníže zemřel bez potomků, byl předpokládáným nástupcem jeho mladší bratr Mikuláš Opolský, který nejspíše pomýšlel také na zisk bratrovy části

---

o Janovi II. s. 63–67. Nově STARÝ, Marek: *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého královského rodu*. Opava 2021, s. 113–115. K útoku na jeho majetky viz výpověď Jiřího Stoše: NK Praha, Oddělení rukopisů, sign. XVI C7, Registrum st. Wenceslai. Kopiař Jana knížete opolského a ratibořského 1254–1528, f. 364.

13 KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin: *Hrady českého Slezska*. Brno – Opava 2000, s. 494–495; RADEK: *Bolek V. Opolský*, s. 187–188.

14 Kníže Arnošt zemřel až v roce 1485. Po smrti byly jeho ostatky přeneseny na Opavsko, kde byl pohřben, viz KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 495.

15 MZA, Stavovské listiny, inv. č. 360.

16 RADEK: *Bolek V. Opolský*, s. 250.

Opavska. Jan II. Hlubčický oproti tomu doufal, že smrtí Bolka V. se mu podaří dosáhnout návratu území, které jeho otec Václav II. zastavil. Vzápětí ale do dědictví po Bolkovi V. zasáhl český král Jiří z Poděbrad, který nečekaně prohlásil veškeré državy Bolka V. za odumřelé léno České koruny, čímž fakticky vyřadil Mikuláše Opolského z dědictví a zmařil také naděje Jana II. Hlubčického.¹⁷ Je otázkou, jaká byla panovníkova motivace k tomuto kroku. Bolek V. patřil mezi přední straníky Jiřího z Poděbrad ve Slezsku a nejspíše příliš nepochybíme, když spojíme relativně snadné prosazení Jiřího kandidatury na český trůn v horní části Slezska s vlivem opolského knížete.¹⁸ V literatuře převládá názor, že Jiří z Poděbrad snad ani nepomýšlel na převzetí Bolkových držav v Opolském knížectví, ale cílil především na Opavsko, které chtěl získat. Jeho krok tak představoval jakousi nátlakovou akci zacílenou na Mikuláše Opolského, který se měl vzdát majetků v Opavském knížectví ve prospěch českého krále.¹⁹ Ostatně vzhledem k rychlé reakci Jiřího z Poděbrad po smrti Bolka V. je pravděpodobné, že se Mikuláš nestihl ani ujmout vlády na Opavsku a raději zvolil cestu poddání se českému králi. Již v srpnu 1460 došlo k dohodě mezi ním a Jiřím z Poděbrad, dle které se opolský kníže vzdal majetků v Opavském knížectví včetně Edelštejnu a Zlatých Hor, které držel jeho starší bratr. Cestu k ovládnutí Opavska završil Jiří z Poděbrad o čtyři roky později, v roce 1464, kdy mu Jan II. Hlubčický prodal poslední část Opavska a ponechal si pouze Hlubčicko.²⁰

Převzetím Opavska Jiřím z Poděbrad se začala psát poslední kapitola ve vzájemných vztazích opolských Piastovců a opavských Přemyslovců. Ačkoliv by se na první pohled mohlo zdát, že ovládnutí Opavského knížectví českým králem odstranilo sporné body jejich vztahů, opak byl pravdou a jejich následné vztahy se spíše zhoršovaly. Jednou z hlavních příčin byla samotná postava českého krále, jehož vztahy s Mikulášem Opolským nebyly ideální, a vzájemné antipatie postupně nasměrovaly opolského knížete do tábora odpůrců Jiřího z Poděbrad. Na druhou stranu Jan II. Hlubčický zůstal i nadále věrným straníkem Jiřího z Poděbrad a na jeho straně zůstal až do hořkého konce, jak záhy uvidíme. Nebyly to pouze mocenské okolnosti, které kalily vztahy opavských Přemyslovců a opolských Piastovců. V šedesátých letech byl hlavním problémem spor mezi představiteli obou rodů týkající se vsi Pomorčovice, na kterou si obě strany dělaly nárok.

Pomorčovice se dnes nachází ve vojvodství opolském, v hlubčickém okrese. Jedná se o nevelkou vesnici – k roku 2011 měla 399 obyvatel.²¹ I v pozdním středověku se

---

17 Informaci o Janových ambicích získat zastavené majetky přináší CDS 6, s. 214.

18 K Jiřího prosazení ve Slezsku srov. FILIP, Václav – BORCHARDT, Karl: *Schlesien, Georg von Podiebrad und die römische Kurie*. Würzburg 2005, s. 81–99. Případně ČAPSKÝ – PRIX: *Slezsko v pozdním středověku*, s. 382–384.

19 KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 495.

20 Podrobně TAMTÉŽ, s. 496–497.

21 <https://pl.wikipedia.org/wiki/Pomorzowice#>, (cit. 23. 8. 2021). Dějiny vesnice nejsou příliš probádané, několik informací o stavu vesnice z počátku 19. století přináší KNIE, Johann G.: *Alphabetisch-Statistisch-Topographische Übersicht aller Dörfer, Flecken, Städte u. andern Orte der Königl.*

nejspíše jednalo o malou ves, jejíž ekonomický význam nebyl valný. Ačkoliv historicky náležela k Hlubčicím a tudíž k doméně opavských Přemyslovců, i Pomorčovice získal Bolek V. za neznámých okolností a po jeho smrti se ves stala předmětem sporu mezi Mikulášem Opolským a Janem II. Hlubčickým. Než přistoupíme k vlastnímu výkladu sporu o ves, je nutno se pozastavit u problému nabytí vsi Bolkem V.²²

Ještě počátkem čtyřicátých let náležely Pomorčovice k hlubčickému panství opavského knížete Václava II., které ale v roce 1440 daroval Bernardu Bírskovi z Násilé. V únoru řečeného roku je nechal Václav II. vyjmout z manství a zapsal je Bernardovi do zemských desek.²³ Následně se také vzdal veškerých zeměpanských práv, která mu k této vsi náležela. Můžeme po vzoru Petra Kozáka předpokládat, že šlo o odměnu za věrné služby, které tento šlechtic opavskému zeměpánovi prokazoval.²⁴ Není zcela jasné, jak dlouho Bernard Pomorčovice držel, ale z dochovaných pramenů vyplývá, že snad ještě ve čtyřicátých letech ves ztratil ve prospěch Bolka V. Opolského. Otázky vyvolává charakter nabytí – šlo o zástavu, koupí nebo snad ves opolský kníže zabral násilím? Prameny z šedesátých let sice hovoří o koupí,²⁵ ale Bernard Bírka z Násilé se před opavským zemským soudem proti takovému tvrzení ohradil a uvedl, že „*zie gest kniezi Bolkovi nicz neprodawal any kniezi Mikulassowy*“.²⁶ Je možné, že Bolek V. zabral ves násilím? Vyloučit to zcela nemůžeme, ostatně i v mnoha jiných případech neváhal opolský kníže využít násilí, aby dosáhl svých cílů. V tomto konkrétním případě ale není jasné, proč by to opolský kníže dělal, vzhledem k zanedbatelnému významu Pomorčovic v kontextu jeho vlastního území. Možná je také odlišná varianta, kdy Bolek V. ves skutečně koupil od Bernarda Bírky, ten ale po jeho smrti transakci zapřel ve snaze získat vesnici zpět pod svou pravomoc. Vzhledem k tomu, že Bolek V. si nenechal zapsat Pomorčovice do zemských desek, jeho nástupce se nemohl vykázat žádným právním dokumentem potvrzujícím jeho držbu, o což nakonec opřel své argumenty také Jan II. Hlubčický.²⁷

Preuss. Provinz Schlesien [...]. nebst beigefügter Nachweisung von der Einteilung des Landes nach den verschiedenen Zweigen der Civil-Verwaltung mit drei besondern Tabellen. Breslau 1830, s. 585.

22 Podrobně spor opsal KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie*, s. 63–65. Zabýval se jím také KAPRAS, Jan: *O státoprávních poměrech Opavska*. Věstník Matice opavské 17, 1909, s. 17–54, konkrétně s. 36.

23 *Pozůstatky knih zemského práva knížectví Opavského. Díl první: Knihy přední. Část první 1413–1484.* KAPRAS, Jan (ed.), Praha 1906, s. 36, č. 345.

24 Podrobně k majetkovým poměrům Bernarda Bírky z Násilé KOZÁK, Petr: *Z dolnoslezské Olešnice do hlavního města Českého království. Pozoruhodný život opavského městského hejtmána Bernarda Bírky z Násilé (†1483)*. In: Šlechtic v Horním Slezsku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století) / Szlachcic na Górnym Śląsku. Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek). Brňovják, Jiří – Gojniczek, Waclaw – Zářický, Aleš (edd.), Katowice – Ostrava 2011, s. 107–131, konkrétně o Pomorčovicích, s. 127.

25 Např. naučení moravského zemského soudu z 2. února 1466, viz ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 430.

26 Cituji podle edice J. Kaprase, viz *Pozůstatky knih*, s. 111–112, č. 4.

27 Tento závěr vyplývá z naučení zemského soudu v Brně, viz ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 430.

Otázka nabytí Pomorčovic ze strany opolského knížete musí, vzhledem k absentujícím pramenům, zůstat otevřená. Průběh sporu, který se rozhořel po smrti Bolka V., se dá již sledovat lépe. Jako první vystoupil s půhonem Bernard Bírka z Násilé, toho času již hejtman Opavského knížectví, a to na zasedání opavského zemského soudu na konci května 1461, tedy zhruba rok po smrti Bolka V. Opolského: „*Ja Bernhard Bierka z Nasile pohonim to sbozie Pomorzowice y toho, ktoz to zbozie w opravie a w drzeny ma [...]*“.²⁸ Nemůžeme vyloučit, že půhonu předcházely kroky Mikuláše Opolského, jak vyplývá z nálezu, ke kterému opavský zemský soud došel na konci téhož roku při prosincovém jednání soudu.²⁹ Zemský soud došel k závěru, že Bernard Bírka není povinen vkládat Pomorčovice do zemských desek knížeti Mikulášovi, protože ani jemu, ani jeho zesnulému bratru nic neprodával. Z nálezu také vyplývá, že soud znepokojil postup knížete Mikuláše, který se jej pokusil obejít a snažil se ignorovat zemské právo – „*a take proto, ponowadz kniez Mikulass dal sie w sud y penieze po prawo prwe, nežli toho na panu haytmannowi zadal a zalobi od knieze Jana y take na nye odpor dawal a toho prwego gest nezadal*“.³⁰ Zdá se tedy, že iniciátorem sporu byl Mikuláš Opolský a jeho prvotním oponentem byl Bernard Bírka z Násilé. Citovaný úryvek z nálezu zemského soudu vypovídá také o aktivitě *knieze Jana*, kterého můžeme bezpochyby ztotožnit s Janem II. Hlubčickým, přičemž nevíme, kdy byla datována jeho žaloba, kterou náleze zmiňuje. V tuto chvíli tedy o Pomorčovice usilovaly hned tři osoby, přičemž se zdá, že Bernard Bírka se nejspíše svých nároků vzdal, protože v dalších pramenech vážících se ke sporu se již jeho jméno nevyskytuje a prameny hovoří pouze Janovi II. Hlubčickému a Mikuláši Opolskému.

Opavský zemský soud zřejmě nebyl schopen tuto záležitost rozhodnout a obrátil se s prosbou o naučení k moravskému zemskému soudu, který se ke sporu vyjádřil listinou datovanou k 20. březnu 1464. Zda se spor nějak vyvíjel mezi léty 1461–1464, nemáme bohužel žádné zprávy. Toto mlčení pramenů můžeme vysvětlit nedochováním dokumentů do dnešních časů nebo, což je pravděpodobnější, ustrnutím sporu vzhledem ke komplikované situaci a potřebě vyjádření brněnského zemského soudu. Moravští zemští sudí došli nakonec k závěru, který nejspíše ani jednu ze stran nepotěšil. Pomorčovice měly náležet Mikuláši Opolskému, ale pouze v případě, že jeho bratr Bolek V. Opolský je koupil v souladu s platným opavským zemským právem, pokud se tak nestalo, tak vesnice měla připadnout Janu II. Hlubčickému, neboť se nacházela v hranicích jeho knížectví.³¹ Opět se tedy vynořila otázka nabytí Pomorčovic Bolkem V. Naučení moravského zemského soudu je zajímavé také tím, že důsledně hovoří o koupi Pomorčovic, přičemž výše byl citován půhon Bernarda Bírky, který odmítal, že by opolským bratrům cokoliv prodal, ačkoliv od roku 1440 se Pomorčovice nacházely v jeho vlastnictví.

---

28 Jednání zemského soudu probíhalo ve dnech 27.–30. května 1461: *Pozůstatky knih*, s. 61; Půhon Bernarda Bírky, s. 62, č. 558. Datován je k 6. květnu 1461.

29 Soud zasedal ve dnech 17.–20. prosince, viz *Pozůstatky knih*, s. 111–112, č. 4.

30 *Pozůstatky knih*, s. 111–112, č. 4.

31 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 30.

Jednání opavského zemského soudu, na kterém měl být nejspíše přečten nález brněnského soudu, se odehrálo na sklonku května 1464, o čemž svědčí také dochované prameny. Dne 21. května zaslal Jan II. Hlubčický soudu listinu, kterou zplnomocnil Tomana z Koválovic, Kryštofa Baruta z Rovných, Mikuláše Svěborovského a Hynka ze Žopov, aby jej zastupovali při jednání soudu. Zároveň se hlubčický kníže zavázal respektovat rozhodnutí soudu, ať už bude jakékoliv.³² Ani Mikuláš Opolský se jednání neúčastnil a již počátkem května pověřil opolského fojta Petra společně s Hanušem Stošem z Tvaroskova, aby jej na soudu zastupovali. I on se zavázal přijmout rozhodnutí soudu.³³

Je ale možné, že opolský kníže Mikuláš kalkuloval s odlišnou variantou. Vodítkem může být jeho nedatovaný list, který uchovává Zemský archiv v Opavě. Již výše bylo řečeno, že v roce 1464 získal Jiří z Poděbrad zbývající část Opavska od Jana II. Hlubčického, bohužel neznáme přesné datum transakce.³⁴ Autoři monografie *Hrady českého Slezska* odhadovali, že se opavský kníže odhodlal k prodeji na sklonku roku 1463 s tím, že prodej se uskutečnil následujícího roku.³⁵ Vzhledem k finančním potížím Jana II. Hlubčického se lze oprávněně domnívat, že prodej jistě neodkládal, a můžeme tedy předpokládat, že Jiří z Poděbrad ovládl zbývající část Opavska v první polovině roku. Této domněnce nahrává také výše zmíněný list Mikuláše Opolského. Adresáty jsou opavský hejtman Bernard Bírka z Násilé, komorník Opavského knížectví Václav z Vladěnína, opavský zemský sudí Žibřid a další přisedící na zemském soudě, které opolský kníže prosil, aby na zemském soudu nebyl otevřen nález brněnského zemského soudu, neboť se do věci vložil český král Jiří z Poděbrad a rozhodl, že Pomorčovice přísluší opolskému knížeti a takto mají být podle práva vloženy do opavských zemských desek.³⁶ Opolský kníže evidentně počítal s pomocí českého krále, který se v této době stal také novým opavským vládcem. Ačkoliv vztahy Mikuláše Opolského a českého krále Jiřího z Poděbrad nelze označit za ideální, v roce 1464 nastalo krátké období smíření poté, co český král zprostředkoval kompromis mezi ním a Jindřichem Hlohovským ve sporu, který mezi oběma rody panoval již od počátku 15. století.³⁷ V roce 1465 se už jejich cesty opět rozešly a Mikuláš Opolský definitivně zaměřil do tábora Jiřího oponentů.³⁸

---

32 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 34.

33 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 33.

34 Colmar Grünhagen a Hermann Markgraf vydali pouze regest s odkazem na starší práci Dudíka, který tvrdil, že listina byla uložena v maltézském archivu v Praze, nicméně v době vzniku edice už nebyla k nalezení, viz LBS 2, s. 508, č. 48. Na Dudíkovu práci odkazoval také KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie*, s. 62. Tuto historiografickou konstrukci nově zpochybnil Marek Starý, který poukázal na skutečnost, že zařazení tohoto dokumentu do řádového archivu nedává příliš smysl a naznačil, že Běda Dudík zaměnil listinu za privilegium z roku 1464. Převzetí Opavska Jiřím z Poděbrad poté datuje mezi roky 1461–1464, podrobně STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 114.

35 KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 596.

36 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 47. Žibřidem je míněn Žibřid z Velké Polomi, který v té době byl zemským sudím, viz *Pozůstatky knih*, s. 84.

37 Spor o dědictví po Vladislavu Opolském nejuceleněji popsal DZIEWULSKI, Władysław: *Terytorialne podziały Opolszczyzny w XIII–XV w.* Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 3, 1973, s. 323–348.

38 HORWAT: *Księstwo opolskie*, s. 236–237. Případně ČAPSKÝ – PRIX: *Slezsko v pozdním středověku*, s. 390–391.

Naděje, které Mikuláš Opolský vkládal do českého krále, se ale ukázaly být liché a dosáhl pouze odkladu přečtení nálezu na zemském soudě. Už v červenci 1464 nařídil Jiří z Poděbrad Bernardu Birkovi z Násilé, aby byl na zemském soudu nález otevřen a obě strany byly seznámeny s výsledkem. Listina byla napsána během lovu, kterého se panovník účastnil u Rakovníku.³⁹ Další zasedání zemského soudu probíhalo ve dnech 19.–22. září. Zemský hejtman Bernard Bírka se zasedání nemohl zúčastnit, protože musel odcestovat na královský dvůr. Ještě před svým odjezdem adresoval opavskému zemskému soudu listinu, ve které nařizoval přečtení zápisu.⁴⁰ Reakce obou zapojených knížat, respektive jejich prostředníků, se dala, vzhledem k zmíněnému obsahu nálezu, očekávat a oba se následně znovu odvolali. Nálezem moravského zemského soudu byl více dotčen kníže Mikuláš, který se pravděpodobně odmítl podvolit, což vyplývá z listiny Jana II. Hlubčického adresované opavskému zemskému soudu. Hlubčický zeměpán žádal po soudu, aby mu potvrdil, že vždy respektoval královu vůli a nálezy soudu, zatímco Mikuláš odmítl uznat nález zemského soudu a tím také královu vůli.⁴¹ Ani tato listina není datována, ale z jejího obsahu je opět patrné, že se vztahuje k dění roku 1464 a nejspíše ji můžeme považovat za reakci na výsledek jednání zemského soudu v září téhož roku.

Definitivní rozhodnutí padlo až v roce 1466, kdy moravský zemský soud rozhodl v dané věci znovu, a to na základě odporů, které byly podány po přečtení prvního nálezu. Zemští sudí konstatovali, že Bolek V. Opolský sice Pomorčovice koupil, ale nikdy neprovedl zápis do zemských desek, tudíž jeho koupě nebyla v souladu se zemským právem. Vesnice tedy náleží Janu II. Hlubčickému coby právoplatnému vládci Hlubčicka.⁴² Tímto rozhodnutím byl spor ukončen a Mikuláš se již nepokoušel prosadit své nároky na Pomorčovice. Hlubčický kníže tak dokázal získat zpět alespoň malou část majetků, které opavští Přemyslovci ztratili ve prospěch opolských knížat, respektive ve prospěch Jiřího z Poděbrad.

Rozhodnutí ve sporu o Pomorčovice přišlo v době, kdy se již dramaticky změnily soudobé mocenské poměry. Český král Jiří z Poděbrad se v druhé polovině šedesátých let ocitl pod silným tlakem papeže, který zrušil kompaktáta, a také pod silným tlakem domácích, především katolické opozice. Toho využili Jiřího oponenti ve Slezsku, zejména Vratislav, která se s jeho volbou českým králem nikdy nesmířila, díky čemuž slezská knížectví v druhé polovině šedesátých let zachvátila opět válka mezi stoupenci českého krále a jeho odpůrci. Opolští Piastovci a opavští Přemyslovci se tak ocitli na opačné straně barikády. Zatímco Mikuláš Opolský podpořil Jiřího oponenty, Jan II. Hlubčický setrval na králově straně. Jaký vliv mělo královo vystupování ve sporu o Pomorčovice na motivaci opolského zeměpána, nejsme schopni říct, ačkoliv bychom je jistě neměli

---

39 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 37.

40 Listina byla vystavena 15. září. ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 46.

41 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 44.

42 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 430.

přeceňovat. Pro Mikuláše královo jednání ve sporu znamenalo spíše další drobný příspěvek do mozaiky jejich vzájemně problematických vztahů, které byly silně zkomplikovány po smrti Bolka V., kdy český král upřel Mikuláši nárok na dědictví po starším bratru a sám se zmocnil Opavska, což byla křivda, kterou mu opolský kníže nejspíše nikdy neodpustil.⁴³

Mikuláš Opolský se aktivně účastnil válečných akcí proti českému králi, které se odehrávaly především ve slezském prostoru. Již roku 1466 se jeho oddíly společně s vratislavskou hotovostí účastnily bojů v okolí Namyslova a snad také Kladska.⁴⁴ Drobná válka, jež se odehrávala ve Slezsku, byla často přerušována příměřími a ani jedna ze stran v ní nedokázala získat převahu. Důležitou roli v koordinaci válečných operací v Horním Slezsku sehrál opavský hejtman Bernard Bírka z Násilí. Zda se do bojů zapojil také Jan II. Hlubčický, nevíme, ale je jisté, že podporoval Jiřího z Poděbrad, protože jakožto Jiřího stoupence se jej týkala papežská klatba z roku 1468.⁴⁵ Nový impuls vnesl do konfliktu až vstup Matyáše Korvína a jeho následná volba českým králem v Olomouci roku 1469. Mikuláš Opolský jej vzápětí uznal svým panovníkem a složil mu hold.⁴⁶ Vzhledem k tehdejší situaci pravděpodobně nemůžeme hovořit o žádných vzájemných vztazích mezi Janem II. Hlubčickým coby posledním představitelem opavské přemyslovské linie, a Mikulášem Opolským. Jejich vztahy se nejspíše nezlepšily ani po uzavření olomouckých mírových dohod, které ukončily dlouhé období války, kdy Jan II. Hlubčický uznal Matyáše Korvína českým králem.⁴⁷

Závěrem lze konstatovat, že vztahy opolských Piastovců a opavských Přemyslovců v druhé polovině 15. století byly značně poznamenány slábnutím druhých jmenovaných, kteří nedokázali zabránit rozdrobování Opavského knížectví po husitských válkách a zároveň se dostávali do hlubokých finančních problémů, způsobených dluhy z dob husitských válek a štěpením svého území na menší celky. Toho využil opolský kníže Bolek V., který systematicky rozšiřoval vlastní doménu na úkor opavských Přemyslovců. Po jeho smrti právě toto dědictví problematizovalo vztahy mezi příslušníky obou dynastií, čemuž nezabránilo ani převzetí Bolkových držav v Opavském knížectví Jiřím z Poděbrad, jak jsem se pokusil ukázat na příkladu dlouholetého sporu o ves Pomorčovice mezi Mikulášem Opolským a Janem II. Hlubčickým.

•••

---

43 O vztahu Mikuláše Opolského a Jiřího z Poděbrad srov. HORWAT: *Księstwo opolskie*, s. 236–237; RADEK: *Bolek V. Opolský*, s. 256–260; ČAPSKÝ – PRIX: *Slezsko v pozdním středověku*, s. 410.

44 HORWAT: *Księstwo opolskie*, s. 236.

45 TUREK, Adolf – JISL, Lumír: *Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů*. Časopis Slezského muzea, série B, 3, 1953, č. 1, s. 1–24, konkrétně o klatbě s. 3. Plné znění klatby přináší *Scriptores rerum Silesiacarum*. 9: *Politische Correspondenz Breslaus 1463–1469*. MARKGRAF, Hermann (ed.), Breslau 1874, s. 265–267, č. 392.

46 HORWAT: *Księstwo opolskie*, s. 237. Nejlépe o Matyášově volbě KALOUS, Antonín: *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*. České Budějovice 2009, s. 135–139.

47 AČ 5, s. 387.

Magdalena, matka ostatnich Przemyślidów

Anna Pobóg-Lenartowicz

Magdalena była córką księcia opolskiego Mikołaja I i księżniczki brzeskiej Magdaleny. Według Kazimierza Jasińskiego była piątym dzieckiem tej pary.¹ W sumie Mikołaj i Magdalena doczekali się chyba dziesięciorga dzieci, w tym pięciu synów i prawdopodobnie pięciu córek. Jan Długosz, który w drugiej połowie XV wieku dość często przebywał na Śląsku, w swych rocznikach wymienił imiona tylko książęcych synów, wspominał jednak o pięciu córkach księcia opolskiego.² Nie znamy dokładnej daty urodzin żadnego z dzieci Mikołaja i Magdaleny, możemy je określać tylko w przybliżeniu na podstawie późniejszych wzmianek źródłowych. Dzięki nim K. Jasiński, a za nim inni badacze, doszli do wniosku, że pierwszą córką Mikołaja i Magdaleny była Machna czyli Małgorzata, późniejsza żona księcia toszeckiego Przemysła,³ drugą – Elżbieta, która została księżnią w konwencie klarysek we Wrocławiu, trzecią – interesująca nas tu Magdalena, czwartą – Katarzyna, także klaryska wrocławska, a piątą – prawdopodobnie Elekta, również klaryska we Wrocławiu.⁴ Datę narodzin Magdaleny, K. Jasiński wyznaczył na lata 1463–1465.⁵ Podstawą do tego twierdzenia był dokument związany z zawarciem małżeństwa przez księżniczkę opolską z księciem raciborskim Januszem (Janem), datowany na 13 stycznia 1478 roku.⁶ Oznacza on bowiem, że Magdalena

---

1 JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, zagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Kraków 2007, s. 588.

2 *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Ks. 12, tłum. J. Mrukówna. Warszawa 2009, s. 187.

3 Na jej temat zob. ostatnio POBÓG-LENARTOWICZ, Anna: *Machna – jedyna księżna toszecka*. *Rocznik Toszecki* 3, 2019, s. 22–29.

4 JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich*, s. 584–590. Zob. też POBÓG-LENARTOWICZ, Anna: *Energiczne, władcze, pobożne. Księżniczek i księżnych opolskich portret (prawie) własny*. Opole 2016.

5 JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich*, s. 588.

6 CDS 6, s. 101–102, nr 306 i 307.

musiała mieć w chwili zawarcia małżeństwa przynajmniej wymagane do tego 12 lat. Rację ma wspomniany K. Jasiński, który stwierdził, że „*dokładniejsze ustalenie terminu a quo urodzin Magdaleny nie jest możliwe*”.⁷ Księżniczka swoje imię otrzymała po matce. W dokumentach występuje ono w formie: „*Magdalena*”, „*Mandielena*” lub „*Mandalena*”.⁸

Opolska księżniczka pojawiła się po raz pierwszy w źródłach we wspomnianym dokumencie z 13 stycznia 1478 roku. Zawiera on umowę pomiędzy mężem Magdaleny – Januszem (Janem) a jej braćmi – Januszem (zwanym powszechnie Janem) i Mikołajem.⁹ Umowa ta związana jest z właśnie zawartym małżeństwem Magdaleny i Janusza. Nie wiemy, czy ślub miał miejsce właśnie tego dnia, 13 stycznia, czy też może kilka dni wcześniej. Zważywszy na fakt, że 13 stycznia tego roku wypadł we wtorek, możliwe, że do ślubu doszło dwa dni wcześniej – w niedzielę, 11 stycznia. Na pewno związek ten był zawarty po 3 lipca 1476 roku, a więc po śmierci ojca Magdaleny – Mikołaja,¹⁰ bowiem ze wspomnianego źródła wynika, że za mąż wydali ją bracia – starszy Janusz i młodszy – Mikołaj. Bracia w ramach posagu przekazali Januszowi 5 000 florenów, a ten zapisał Magdalenie swe księstwo w dożywocie jako jej wiano.¹¹ Warto przypomnieć, że gdy za mąż wychodziła starsza siostra Magdaleny – Machna, to wówczas jej ojciec, Mikołaj I, wyznaczył jej tylko 3 000 florenów posagu.¹² Czy to świadczy o większym zainteresowaniu książąt opolskich związkiem z władcą Raciborza, niż wcześniej Toszka – nie wiadomo. Z drugiej strony warto pamiętać, że pozostałe trzy księżniczki opolskie poszły do klasztoru, co może oznaczać, że nie było aż tak naglącej potrzeby (politycznej), by wydawać je za mąż.

Gdyby interesujący nas tu małżonkowie doczekali się potomstwa, to wówczas po śmierci Janusza, Magdalenie – w ramach oprawy wdowiej – przypadłaby połowa dziedzictwa męża.¹³ Książęta opolscy „*ze szczególnej przyjaźni*” przekazali księciu raciborskiemu dodatkowe 2 000 florenów na poczet ewentualnego przejęcia władzy w Księstwie Raciborskim przez nich w przypadku bezpotomnej śmierci szwagra.¹⁴ Widzimy więc, że u genezy związku Magdaleny z Januszem stały konkretne cele polityczne, tym bardziej, że pan młody był od swojej małżonki starszy o około 16 lat (zakładając, że urodził się w 1450 roku).¹⁵ Jan (właściwie – Janusz/Hanusz, bowiem

---

7 JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich*, s. 588.

8 Jako Magdalena – CDS 6, nr 306, 346, 417, 424; Mandielena – TAMŻE, nr 308, 316; Mandalena – TAMŻE, nr 308, 309, 311, 316. Czasem w jednym dokumencie imię księżnej zapisane jest w dwóch różnych formach (zob. np. CDS 6, nr 308, 316).

9 CDS 6, s. 101–102, nr 306 i 307.

10 Na temat daty śmierci Mikołaja I opolskiego zob. JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich*, s. 582, 588.

11 CDS 6, s. 101–103, nr 306, 307, 308.

12 TAMŻE, s. 85–86, nr 264–266.

13 TAMŻE, s. 103, nr 308.

14 TAMŻE, s. 101–102, nr 306, 307.

15 SPERKA, Jerzy: *Koligacje rodzinne Przemyslidów opawskich linii raciborskiej z możnowładztwem Królestwa Polskiego do początków XVI wieku*. *Średniowiecze Polskie i Powszechne* 11 (15), 2019, s. 210; podobnie STARÝ, Marek: *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého*

w większości dokumentów tak się właśnie określa) z przydomkiem Młodszy,¹⁶ był jedynym synem księcia opawskiego Wacława II Przemyślidy i Małgorzaty, córki kasztelana międzyrzeckiego Wincentego z Szamotuł.¹⁷ Władzę w księstwie objął po uzyskaniu wieku sprawnego około 1464 roku.¹⁸ W 1469 roku wsparł Jerzego z Podiebradów w jego walce z Maciejem Korwinem o władzę w Koronie Czeskiej. Po śmierci Jerzego poparł kandydaturę Władysława Jagiellończyka do tronu czeskiego. Podobnie jak inni książęta górnośląscy, towarzyszył młodemu Jagiellonowi w jego podróży do Pragi.¹⁹ Niewykluczone, że u podstaw małżeństwa Janusza z księżniczką opolską stał sojusz obu księstw przeciwko władzy Macieja Korwina na Śląsku.

Bardzo możliwe, że jedynym śladem zawartego małżeństwa są znane kafle z zamkowego pieca, zrekonstruowane i obecnie wystawione w Muzeum w Raciborzu. Na kafkach tych widzimy między innymi parę kochanków pod drzewem. Kafle te datowane były przez archeologów na drugą połowę XV wieku. Piec został z pewnością zamówiony do nowych pomieszczeń raciborskiego zamku, rozbudowanego i odnowionego w tym samym czasie (il. 2–5). Rację ma tu Bogusław Czechowicz, wiążąc oba te wydarzenia (rozbudowa zamku, budowa pieca z określonym programem ikonograficznym) ze ślubem księcia Janusza z Magdaleną opolską.²⁰ Czy to oznacza, że w związku tym było także miejsce na uczucie, a nie tylko podążanie za ówczesnymi nowinkami budowlanymi, tego z całą pewnością rozsądzić nie możemy. Inna sprawa, że Janusz kilkakrotnie określał Magdalenę swą „*umiłowaną małżonką*”. Pamiętał o niej, gdy w 1480 roku ofiarował określone dobra na rzecz szpitala w Raciborzu (za zbawienie duszy swojej i swej „*milej małżonki*”),²¹ jak i wtedy, gdy w 1482 roku na poczet oprawy wdowiej, zapisał Magdalenie wsie Lubomia i Syrynia.²² Za życia męża Magdalena nie uczestniczyła jednak w wykonywaniu czynności prawnych, na dokumentach Janusz występuje bowiem samodzielnie. Pierwsze dokumen-

---

královského rodu. Opava 2021, s. 140. Erich Šefčík w biogramie księcia podaje rok urodzenia 1440, co wydaje się niemożliwe ze względu na fakt, że małżeństwo jego rodziców zostało zawarte na przełomie lat 1444/1445 (ŠEFČÍK, Erich: *Jan V*. In: *Książęta i księżne Górnego Śląska*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 1995, s. 60.

16 Dla odróżnienia go od Janusza (Jana) Starszego, księcia karniowskiego (SPERKA: *Koligacje rodzinne*, s. 210).

17 Datę oraz okoliczności zawarcia tego małżeństwa omawia ostatnio SPERKA: *Koligacje rodzinne*, s. 186–198.

18 STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 140. Objęcie samodzielnej władzy w księstwie mogło mieć też związek ze śmiercią jego matki, Małgorzaty z Szamotuł, która po śmierci męża w 1456 r. sprawowała władzę w imieniu małoletniego syna, SPERKA: *Koligacje rodzinne*, s. 198–199.

19 DZIEWULSKI, Władysław: *Szkice z dziejów Raciborza*. Katowice 1967, s. 74–75; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 140–141.

20 CZECHOWICZ, Bogusław: *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*. Warszawa 2005, s. 429–430.

21 CDS 2, nr 93.

22 CDS 6, s. 115, nr 346.

Il. 2: Kafel z zamku w Raciborzu, u schyłku XX wieku wykorzystany przy stworzeniu w Muzeum w Raciborzu pieca nawiązującego do późnogotyckich zabytków tego typu.

Il. 3: Kafel z zamku w Raciborzu, u schyłku XX wieku wykorzystany przy stworzeniu w Muzeum w Raciborzu pieca nawiązującego do późnogotyckich zabytków tego typu.

Il. 4, 5: Odrisy kaffi z zamku w Raciborzu.

ty, wystawiane przez Magdalenę pojawiają się dopiero po 1493 roku, czyli po śmierci męża.²³ W 1496 roku po raz pierwszy na dokumencie wspólnie z matką pojawił się pierworodny syn książęcej pary – Mikołaj.²⁴ Magdalena tytułowała się w tych dokumentach różnie: jako „z Bożej łaski księżna na Śląsku, księżna opolska i pani raciborska”,²⁵ ale też jako „księżna opolska, opawska i raciborska”.²⁶ Na pieczęci

23 Ostatni dokument wydany przez ks. Janusza datowany jest na 18 lutego 1493 r. Książę zmarł prawdopodobnie w kwietniu tego roku, zob. STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 141. W 1494 r. Magdalena wystawia już dokumenty jako samodzielna księżna, zob. np. CDS 2, nr 103.

24 CDS 2, nr 105.

25 CDS 2, nr 103, CDS 6, s. 138, nr 417; s. 140, nr 424; s. 141, nr 426; s. 142, nr 428.

26 Tak na dokumencie wydanym wspólnie z synem Mikołajem, CDS 2, nr 105. W innym dokumencie wydanym wraz z synem Mikołajem zastosowano tytułaturę „Magdalena i Mikołaj, książęta na Śląsku, [księżna] opolska, opawska, pani raciborska”, TAMŻE, nr 107.

księżnej widzimy ukoronowanego orła, a więc herb rodowy, używany przez książąt opolskich.²⁷ Trzeba tu dodać, że inne książeczki opolskie także w swych pieczęciach odwoływały się do wyobrażeń napieczętnych swych ojców (tak na przykład Katarzyna, córka Władysława Opolczyka).²⁸

Jedną ze spraw, które podjęła Magdalena po śmierci męża, była kwestia Rybnika. Po zgonie księcia rybnickiego Waława III (1478) Rybnik przypadł kuzynowi władcy – Januszowi raciborskiemu. Nastąpiło to przypuszczalnie w wyniku umowy pomiędzy Januszem a siostrą Waława – Małgorzatą (Machną), księżną oświęcimską. Z pewnością Janusz posiadał już prawa do miasta w 1483 roku. Pozostawało ono jednak od 1473 roku jako zastaw w rękach Waława Kropacza z Niewiadomia.²⁹ Sytuacja ta nie uległa zmianie także po śmierci Janusza raciborskiego. W 1495 roku Magdalena raciborska zawarła podczas pobytu w Krakowie ugodę z księżną oświęcimską Małgorzatą (Machną).³⁰ W dokumencie czytamy, że Magdalena miała wypłacić do 11 listopada tegoż roku³¹ kwotę 100 florenów na poczet wcześniejszych zobowiązań. Gdyby jednak Magdalenie udało się wykupić Rybnik – zamek i miasto z okręgiem – to w ciągu następnych 4 lat wypłaci Małgorzacie 100 florenów. Małgorzata ze swej strony wydała oświadczenie, że nie będzie zgłaszała już więcej żadnych roszczeń ani w stosunku do Żor, ani do Rybnika.³² Bardzo możliwe, że Magdalena wykupiła Rybnik od Waława Kropacza jeszcze w 1496 roku.³³

Gros dokumentów księżnej Magdaleny dotyczy długów jakie miała wobec swoich braci – Janusza i Mikołaja. Nie do końca jest jasne, skąd ten dług się wziął oraz

---

27 KAGANIEC, Małgorzata: *Heraldyka Piastów śląskich 1146–1707*. Katowice 1992, s. 148; CZECHOWICZ: *Mecenat artystyczny*, s. 441. Zob. też MATEJKO-PETERKA, Ilona: *Tarcze, orły i bawole rogi. Wokół pieczęci Przemyślidów opawsko-raciborskich* w niniejszym tomie.

28 Na pieczęci ks. Katarzyny widzimy bowiem dwie tarcze herbowe. Na jednej z nich przedstawiony jest orzeł zwrócony w prawo, na drugiej zaś dwa rogi myśliwskie. O ile tarcza z orłem jest nawiązaniem do pieczęci rodowej ojca, Władysława Opolczyka, o tyle nie wiemy, czego przedstawieniem mogą być owe rogi. Niektórzy sfragistycy przypuszczają, że może to być odwołanie do Ziemi Wieluńskiej, nad którą władzę sprawował ojciec Katarzyny. Zob. zwłaszcza: KAGANIEC: *Heraldyka Piastów*, s. 149–150; PIECH, Zenon: *O heraldyce Piastów śląskich (w związku z książką Małgorzaty Kaganiec Heraldyka Piastów Śląskich 1146–177)*. Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego 2 (seria nowa), 1995, s. 229–230; CZECHOWICZ: *Mecenat artystyczny*, s. 77–78.

29 Szerzej na ten temat SPERKA, Jerzy: *Księstwo karniowsko-rybnickie i jego losy do początku XVI wieku*. Średniowiecze Polskie i Powszechnie 12 (16), 2020, s. 96–120; TENŻE: *Do 1532 roku*. In: Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic. 1, Hojka, Zbigniew – Kloch, Bogdan (edd.), Rybnik 2017, s. 153–164.

30 CDS 6, nr 424.

31 TAMŻE; umowa została podpisana 7 września.

32 TAMŻE. Zob. SPERKA: *Księstwo karniowsko-rybnickie*, s. 109.

33 TAMŻE. Według *Regesty listin ułożonych v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku*. 4: (1476–1500). BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karel (edd.), Opava – Opole – Katowice 2021 księżna raciborska Magdalena miała też być uczestniczką sporu o Pszczynę (miasto i zamek). Autorzy rejestrow błędnie jednak identyfikują występującą w dokumentach z 22 stycznia 1499 r. (nr 267) i 1 maja 1499 r. (nr 271) księżnę – chodzi w nich bowiem o Małgorzatę (Machnę), księżnę oświęcimsko-zatorską, a nie o Magdalene, raciborską. Spór o Pszczynę omówił SPERKA: *Księstwo karniowsko-rybnickie*, s. 96–111.

czy dotyczył obu braci czy każdego z osobna. W pierwszym dokumencie z 1494 roku czytamy, że księżna jest winna swemu bratu Mikołajowi 1 000 florenów węgierskich i że obiecuje je spłacić w ciągu najbliższych trzech lat.³⁴ Dwa lata później (w lipcu 1496 roku) jej zobowiązania wynoszą już 5 000 guldenów, tym razem jednak wobec obu braci.³⁵ W sierpniu tego samego roku Magdalena potwierdziła, że jej dług wobec brata Mikołaja wynosi 1 200 florenów.³⁶ Księżna z pewnością nie spłaciła tego zobowiązania do czasu śmierci brata (w czerwcu 1497 roku), bowiem Mikołaj w swym testamencie przekazał kwotę 2 000 złotych i 200 węgierskich florenów, którą winna mu była jego siostra Magdalena, swojemu słudze Franczkowi.³⁷ Z dokumentu wydanego przez synów Magdaleny już po jej śmierci (16 lipca 1501 roku) wynika, że dług ciążył nie tylko na matce, ale i na ojcu obu książąt.³⁸ Być może chodziło o spłatę zobowiązań zawartych jeszcze w kontrakcie ślubnym. Skoro para książęca doczekała się męskich potomków i to oni przejęli władzę po śmierci rodziców, to wówczas powinni oddać swym wujom kwotę 2 000 florenów, którą ci z *prawdziwej przyjaźni* im wcześniej podarowali.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na otoczenie księżnej, przynajmniej to, widoczne na dokumentach. Wynika z nich, że w okresie, gdy księżna sprawowała władzę w księstwie samodzielnie, a potem jako współregentka ze starszym synem, miała przynajmniej dwóch kanclerzy. Jednym z nich był Krzysztof Czachowski (Ciachowski *vel* Tiachowicz) znany z dokumentów z 1494 i 1496 roku,³⁹ a drugim – Zygmunt Wysskota z Wodnik.

Próbę odtworzenia genealogii rodu Ciachowski/Tiachowski/Czachowicz podjął na początku XX wieku Friedrich Wilhelm von Richthoffen.⁴⁰ Wprawdzie jego rozważania koncentrują się już na czasach późniejszych (począwszy od XVI wieku), to jednak stwierdził on, że w XV wieku spotykamy osoby o tym nazwisku związane bądź to z dworem książąt opolskich bądź cieszyńskich. Za protoplastę rodu autor uważał Czelo z Czechowic, który w 1427 roku występował jako właściciel Drogomyśla w Księstwie Cieszyńskim. Do tego samego rodu F. W. von Richthoffen zaliczył interesującego nas tu Krzysztofa Tiachowskiego (piszącego się też „z Czachowicz”).⁴¹

---

34 CDS 6, s. 138, nr 417.

35 TAMŻE, s. 141, nr 426.

36 TAMŻE, s. 142, nr 428.

37 WÓŁKIEWICZ, Ewa: *Testament księcia opolskiego Mikołaja II*. In: Miasto czyni wolnym. W 790. rocznicę lokacji Opola. Pobóg-Lenartowicz, Anna (ed.), Opole 2008, s. 85–103.

38 CDS 6, s. 149, nr 449.

39 CDS 2, nr 103, 105 (dok. z 26 lipca 1494 r. i 21 maja 1496 r.), *Regestylisin ułożonych v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku* 4, nr 226 (dok. z 2 stycznia 1496 r.).

40 RICHTHOFFEN von, Friedrich W.: *Beiträge zur schlesischen Familienkunde, 11. Stammen die Tieschowitz und Tieschowa von dem uradelingen Geschlechte der Czelo von Czechowitz ab?* Schlesische Geschichtsblätter 3, 1913, s. 63–67, https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/285574/edition/270150/content?fbclid=IwAR3SvIPXyz0WR0j7fP66-xo8SKrEdg3doE2kkGYm6ww_VqhDhT82tzdy31o (dostęp 30. 3. 2022).

41 TAMŻE, s. 66–67; PANIC, Idzi: *Uposażenie ziemskie rodziny Czelo z Czechowic za panowania Pia-*

Według Dietera Veldtrupa Krzysztof Czachowski (Tiachowski) związany był z książętami opolskimi – Januszem i Mikołajem II.⁴² Po raz pierwszy pojawił się na dokumencie książąt opolskich Janusza i Mikołaja II z 9 stycznia 1480 roku. Występuje na nim jako osoba przygotowująca ten akt prawny.⁴³ Już wtedy musiał więc wchodzić w skład kancelarii książąt opolskich. Jednak w tym samym roku, jakkolwiek kilkakrotnie świadcował na dokumentach opolskich książąt,⁴⁴ tylko na jednym z nich wystąpił w roli pisarza.⁴⁵ Począwszy od następnego roku aż po rok 1485 konsekwentnie odpowiedzialny był za przygotowanie dokumentów opolskich książąt.⁴⁶ Na dokumentach z 1483 roku, wystawianych dla Głogówka, występuje jako kanclerz książąt opolskich.⁴⁷ Być może to spowodowało, że D. Veldtrup określił go mianem kanclerza Księstwa Głogóweckiego.⁴⁸ Od połowy 1485 roku aż po lipiec 1486 roku występował ponownie na dokumentach władców opolskich tylko jako jeden z ostatnich świadków.⁴⁹ Prawdopodobnie związane jest to z rozpoczęciem pracy w kancelarii księcia raciborskiego. Od 1483 roku Krzysztof Ciachowski występował bowiem jako pisarz sporządzający dokumenty dla księcia Janusza⁵⁰ i takim pozostał aż do śmierci księcia (wiemy, że kanclerzem Piasta był Jan Czibulka z Litoltowicz).⁵¹ W latach dziewięćdziesiątych XV wieku, jak już wspomniałam, pełnił urząd kanclerza księżnej Magdaleny. Hermann Schaffer twierdził, że pełnił urząd kanclerza w latach 1488–1499.⁵² Według D. Veldtrupa jego związki z Raciborzem nie

---

stów (*Z badań nad drogami awansu i uposażeniem majątkowym szlachty cieszyńskiej w czasach piastowskich 1290–1653*). *Średniowiecze Polskie i Powszechnie* 3, 2004, s. 230–232. Tradycje służby na dworze książąt cieszyńskich podtrzymywali zapewne potomkowie wspomnianego Czelo z Czechowic: Henryk Czelo z Czechowic i Jan Czelo z Czechowic, którzy na dokumencie księcia cieszyńskiego Kazimierza z 30 stycznia 1496 r. występują jako książęcy kanclerz (Henryk) i pisarz (Jan). Mimo, iż wykonywali te same urzędy co interesujący nas tu Krzysztof Czachowski, trudno jednoznacznie stwierdzić, czy byli z sobą spokrewnieni. Zob. *Regesty listin ułożonych v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku* 4, nr 228.

42 VELDTRUP, Dieter: *Prosopographische Studien zur Geschichte Oppelns als herzoglicher Residenzstadt im Mittelalter*. Berlin 1995, s. 468.

43 CDS 6, nr 321.

44 8 kwietnia 1480 r. (CDS 9, nr 1058), 5 czerwca 1480 r. (*Regesty listin ułożonych v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku* 4, nr 63), 2 sierpnia 1480 r. (CDS 9, nr 1059) – na wszystkich tych dokumentach występuje jako ostatni na liście świadków.

45 CDS 1, nr 142.

46 Tak na dokumentach: 1 maja 1481 r., 19 czerwca 1482 r., 13 stycznia 1483 r., 23 maja 1485 r. (CDS 6 odpowiednio numery: 327, 340, 348, 368).

47 KONIETZNY, Theophil: *Piasten-Urkunden aus dem Kreise Neustadt O.-S.* In: *Bausteine zur ober-schlesischen Landeskunde*. Abmeier, Hans-Ludwik (ed.), Berlin 1997, s. 79–80.

48 VELDTRUP: *Prosopographische Studien*, s. 468.

49 Tak na dokumentach: 4 czerwca 1485 r., 25 lipca 1485 r., 13 lipca 1486 r. (TAMŹE, nr 369, 370, 372).

50 CDS 6, nr 348.

51 Zob. np. CDS 2, nr 91; CDS 6, nr 345, 346.

52 SCHAFFER, Hermann: *Geschichte einer Schlesischen Liebfraueugilde seit dem Jahre 1343. Ein Beitrag zu der Geschichte der Gilden und religiösen Bruderschaften. Nach Urkunden und handschriftlichen Quellen verfaßt*. Ratibor 1881, s. 14. https://sbc.org.pl/dlibra/publication/14072/edition/14531/content?fbclid=IwAR2xQ8Nomhpvy_Qlh2bgBvmhGx3XoFmvo22wt_hd7EEen

ograniczały się tylko do pracy w kancelarii książęcej, był bowiem scholastykiem kolegiaty raciborskiej oraz członkiem działającego przy kolegiacie bractwa literackiego ku czci Panny Marii.⁵³ Po śmierci księżnej Magdaleny Krzysztof Tiachowski ponownie związał się z dworem księcia opolskiego Janusza Dobrego, o czym świadczy jego obecność jako świadka na dwóch dokumentach z 1503 roku.⁵⁴ Zdaniem D. Veldtrupa, Krzysztof zmarł 3 stycznia 1516 roku.⁵⁵ Z kolei Zygmunt Wyskota (Wyszkota) z Wodnik wystąpił jako kanclerz księżnej po raz pierwszy w 1499 roku.⁵⁶ Co ciekawe, na dokumentach tych w dalszym ciągu świadkował Krzysztof Tiachowski, ale już bez podanej godności czy funkcji. Obaj kanclerze występują też na dokumentach synów Magdaleny – Mikołaja i Jana (w 1502 roku),⁵⁷ a Zygmunt Wyskota był też kanclerzem najmłodszego syna księżnej pary – Walentyna (w 1512 roku).⁵⁸ Znamy też imiona dwóch pisarzy sporządzających dokumenty księżnej (na polecenie kanclerza). Byli to Bartosz Trczek i Piotr Newrzko (Newrzal).⁵⁹ Świadczy to o funkcjonowaniu kancelarii księżnej.

Wśród świadków na dokumentach Magdaleny znajdziemy członków znanej elity Księstwa Raciborskiego, odgrywających rolę tak za czasów życia księcia Janusza, jak i synów księżnej pary.⁶⁰ Prym wiedzie tu zwłaszcza Bartosz Zdarz („Zdarsse”) piszący się „z Chobolina” lub „z Raszczyc”, przez pewien czas starosta raciborski, obecny na dokumentach tak Janusza, jak i Magdaleny.⁶¹ W dalszej kolejności byli to: Jan Holy „z Ponieticz” (Pilchowicz),⁶² Jan Klema (Clema) z Elgoty (Lgoty)⁶³ i Mikołaj Semaradski (także starosta raciborski).⁶⁴ Pojawiają się też nowe osoby, takie chociażby jak Jan

---

2zn0fmUyxvcWYA (dostęp 30. 3. 2022).

53 VELDTRUP: *Prosopographische Studien*, s. 468. Zob. też WELTZEL, Augustin: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*. Ratibor 1881, s. 715, (https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/11600/edition/10720/content?fbclid=IwAR0ga76e0YHYss0DvabYj5ozk70ohsf_H6yekIeE7NDYerRZi41uY27p6LI); dostęp 30. 3. 2022); SCHAFFER: *Geschichte einer Schlesischen Liebfrauengilde*, s. 14.

54 CDS 6, nr 454, 455.

55 VELDTRUP: *Prosopographische Studien*, s. 468. Pisze o tym też WELTZEL: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, s. 715 oraz von RICHTHOFFEN: *Beiträge zur schlesischen Familienkunde*, s. 66.

56 CDS 2, nr 107; *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku 4*, nr 272.

57 CDS 6, nr 451.

58 TAMŻE, nr 482.

59 CDS 2, nr 103, 107; *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku 4*, nr 272.

60 Szerzej na ten temat zob. GOJNICZEK, Waclaw: *Spółeczeństwo stanowe Księstwa Raciborskiego w dobie wymierania Przemysłidów* (w niniejszym tomie).

61 Zob. chociażby CDS 2, nr 93, 95 (tu jako starosta raciborski), 102; CDS 6, nr 345, 346 (tu też jako starosta raciborski), 364, 520. Jako Bartosz z Raszczyc: *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku 4*, nr 226, 272.

62 Zob. np. CDS 2, nr 93, 95, 102; CDS 6, nr 308, 317, 346, 417.

63 Zob. np. CDS 2, nr 93, 105; CDS 6, nr 308, 317, 345; *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku 4*, nr 135.

64 CDS 2, nr 102, 103.

Czigan z Słupska,⁶⁵ Jan Zderko,⁶⁶ Jerzy (*Girzik*) Petrovski,⁶⁷ Waniek Czyrniczski,⁶⁸ czy Paweł Charwatz Wiecza.⁶⁹ Widać, że Magdalena oparła się w swych rządach na osobach zaufanych, którzy służyli wcześniej jej mężowi. W jej otoczeniu (przynajmniej na podstawie zachowanych dokumentów) nie znajdujemy żadnej kobiety, tak jak to było u jej poprzedniczek, księżnych opolskich (na przykład u Eufemii, żony Władysława Opolczyka).⁷⁰

Zachowane dokumenty nie oddają w pełni aktywności publicznej księżnej Magdaleny. Z pewnością w wieloraki sposób wspierała instytucje kościelne. Dotyczy to zwłaszcza zakonów żebraczych. Podobnie jak jej mąż, Magdalena okazywała swą przychylność tak dominikanom, jak i dominikankom raciborskim (wystawiła dla nich po jednym dokumencie).⁷¹ Śladem związków księżęcej pary z raciborskimi dominikanami może być graduał spisany w skryptorium tego klasztoru. Graduał ten niestety zaginął po drugiej wojnie światowej (udało się na razie odzyskać jedynie jego dwie karty – **il. 6**). Obecność na miniaturach górnośląskiego piastowskiego orła oraz wizerunków Mieszka II Otyłego i Władysława I opolskiego wskazywałyby na udział w powstaniu tego zabytku księżniczki opolskiej Magdaleny i ewentualnie jej synów.⁷²

Zapewne także z jej inicjatywy zostali sprowadzeni do Raciborza franciszkanie obserwanci. Był to najpóźniej osadzony konwent tego zakonu na Śląsku.⁷³ B. Czechowicz tłumaczył pojawienie się obserwantów w Raciborzu chęcią stworzenia przez Janusza i Magdalenę nowej rodowej nekropolii na wzór tych, które niewiele wcześniej powstały w Kłodzku i Głubczycach.⁷⁴ Musimy jednak pamiętać, że osiemnaście lat

---

65 CDS 2, nr 105.

66 TAMŻE.

67 TAMŻE.

68 TAMŻE.

69 CDS 2, nr 107.

70 Dokumenty podają informację o ochmistrzyni dworu księżnej Ofki. Była nią Małgorzata z Lasowic, córka Jana Radły, zob. SPERKA, Jerzy: *Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą*. Katowice 2006, s. 251, 321.

71 Dla dominikanów wystawiła jeden z pierwszych swych samodzielnie sporządzonych dokumentów po śmierci męża, 26 lipca 1494 r. (CDS 2, nr 103), a dla dominikank – 21 kwietnia 1499 r. (TAMŻE, nr 107). O wcześniejszych związkach obu klasztorów z władcami Raciborza zob. chociażby BARCIAK, Antoni: *Księżęta raciborscy a klasztory dominikańskie w Raciborzu*. In: Święty Jacek Odrowąż i dominikanie na Śląsku. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 2008, s. 115–123.

72 Na temat samego graduału, jego wymowy ideologicznej oraz czasu powstania ostatnio szerzej CZECHOWICZ, Bogusław: *Mesco dux et fundator vocatus qui hunc librum tibi Christe. Kilka uwag o późnogotyckim graduale z klasztoru Dominikanów w Raciborzu*. In: Święty Jacek Odrowąż, s. 315–320. Autor opowiada się za rokiem 1501 jako *terminus post quem* powstania graduału – gdyby tak było, to można by go łączyć tylko z śmiercią Magdaleny, która nastąpiła w tym roku; zob. też TENŻE: *Księżęcy mecenat*, s. 438–439; MIKA, Norbert: *Dzieje ziemi raciborskiej*. Kraków 2010, s. 62–63.

73 O obserwantach na Śląsku zob. WAŚ, Gabriela: *Śląskie klasztory franciszkanów obserwantów w XV wieku*. In: Studia z dziejów Europy zachodniej i Śląska. Żerelik, Rościsław (ed.), Wrocław 1995; TAŻ: *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnośląskich XIII–XVI wieku*. Wrocław 2000, s. 120–121.

74 Miałoby o tym świadczyć wezwanie konwentu – św. Wacława i św. Jadwigi. CZECHOWICZ: *Mesco dux*, s. 316–317; TENŻE: *Księżęcy mecenat*, s. 437–438.

Il. 6. Miniatura na karcie 40r graduálu dominikanów raciborskich, obecnie w Muzeum w Raciborzu.

wcześniej obserwanci zostali sprowadzeni do Opola przez rodziców Magdaleny. Pod koniec XV wieku cieszyli się już dość dużym uznaniem mieszkańców Opola i podopolskich miejscowości, stanowiąc poważną konkurencję dla starych wspólnot mendykanckich –

franciszkanów i dominikanów.⁷⁵ Z tego powodu to właśnie w Magdalenie upatrywałybyśmy inicjatorkę sprowadzenia obserwantów do Raciborza.

Tradycyjnie książecka para wspierała klasztor cystersów w Rudach, ufundowany przez przodka Magdaleny – Władysława I opolskiego. Świadczą o tym nie tylko dokumenty wystawiane przez męża Magdaleny dla tej wspólnoty,⁷⁶ ale także dokument jej brata Janusza (Dobrego) z 1497 roku,⁷⁷ pretendującego – przypomnijmy – do spadku po siostrze i szwagrze. Małżonkowie byli także członkami znanego raciborskiego bractwa literackiego, czyli bractwa dedykowanego Najświętszej Marii Pannie.⁷⁸

Najważniejszym jednak zabytkiem, który związany jest z osobą interesującej nas tu księżnej, jest tak zwana kustodia raciborska (il. 7). Kustodia, przypomnijmy, był to rodzaj monstrancji, sprzęt liturgiczny przeznaczony do przechowywania w niej Hostii. Niestety, kustodia ta zaginęła po drugiej wojnie światowej, stąd obecnie nie jesteśmy w stanie odpowiedzieć na wszystkie pytania związane z jej genezą. Powstała ona w 1495 roku, a więc już po śmierci księcia Janusza.⁷⁹ Ostatnio pojawiła się hipoteza o współudziale w tej fundacji braci Magdaleny, książąt opolskich – Janusza i Mikołaja. Gdyby tak rzeczywiście było, mielibyśmy kolejny dowód na przygotowywanie sobie przez książąt opolskich gruntu do objęcia władzy w Raciborzu. Kustodia została подарowana raciborskiej kolegiacie Najświętszej Panny Marii. Ważyła około 10 kilogramów i miała 127 cm wysokości, stąd często określana jest jako wielka.⁸⁰

Spory wzbudza wciąż autorstwo i wymowa ideowa zabytku. Jeśli chodzi o miejsce sporządzenia kustodii, to pojawiają się tu takie miejscowości, jak Kraków, Praga, Wrocław, Nysa, Racibórz, a nawet Bazylea czy daleka Hiszpania. Większość badaczy opowiada się jednak za Krakowem, jako miejscem wykonania monstrancji. Niektórzy wręcz wskazują na warsztat krakowski Wita Stwosza. Szczegółową analizę możliwości pochodzenia zabytku przedstawił swego czasu B. Czechowicz.⁸¹ Opowiedział się on za krakowską genezą kustodii. Przywołał także podobieństwa z innymi monstrancjami tego okresu pochodzącymi z Wieliczki, Krakowa czy Tyńca.⁸² Znane są związki księżnej pary z Krakowem. Co ważne, w roku sporządzenia monstrancji (1495) księżna Magdalena przebywała w Krakowie, zachował się bowiem jej dokument z 7 września, w którym zawarła układ z księżną opawską Machną w sprawie Rybnika i Żor.⁸³ B. Czechowicz, analizując program ideowy kustodii, wskazał na

---

75 POBÓG-LENARTOWICZ, Anna: *Księżęta opolscy wobec klasztoru franciszkanów w Opolu*. In: *Kościół i państwo w dziejach, źródłach i studiach nad przeszłością*. Stawski, Marek (ed.), Warszawa 2008, s. 83–92 (zwłaszcza 88–89); WAŚ: *Franciszkanie w miastach*, s. 115–116.

76 CDS 2, nr 71.

77 TAMŻE, nr 73.

78 SCHAFFER: *Geschichte einer Schlesischen Liebfraueugilde*, s. 13; MIKA: *Dzieje ziemi*, s. 60–61.

79 Taka data występuje na omawianym dziele, zob. CZECHOWICZ: *Książeccy mecenat*, s. 432.

80 MIKA: *Dzieje ziemi*, s. 61.

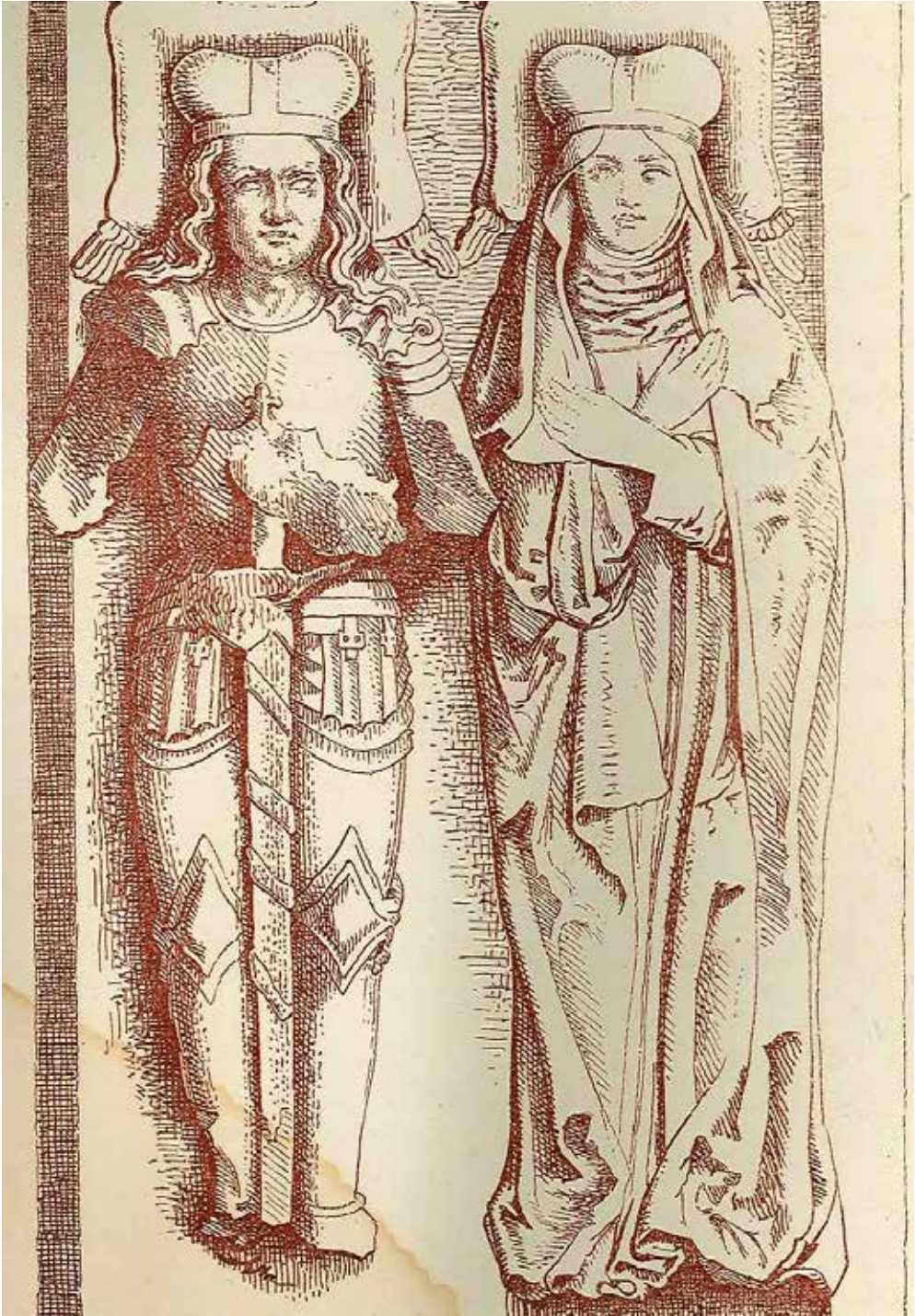
81 CZECHOWICZ: *Książeccy mecenat*, s. 433–434.

82 TAMŻE.

83 CDS 6, nr 424.

II. 7: Dolna część kustodii raciborskiej.

Il. 8: Litografia ukazująca płytę wierzchnią nagrobka Jana i Magdaleny w kościele dominikanek w Raciborzu (dziś Muzeum w Raciborzu).

raciborskich dominikanów. Świadczyć ma o tym motyw Madonny Apokaliptycznej, popularny wówczas u braci kaznodziejów. Z drugiej strony zauważył także, że wprowadzenie w 1476 roku przez papieża Sykstusa IV *officium* na święto Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Panny Marii związane było z działalnością św. Bernardyna ze Sieny, twórcy obserwantów, którzy, jak wiemy, od 1491 roku przebywali także w Raciborzu.⁸⁴ Przy kościele kolegiackim z kolei (dla którego kustodia była przeznaczona) funkcjonowało wspomniane wyżej bractwo literackie ku czci Marii. To wszystko powoduje, że trudno jednoznacznie przesądzić, które środowisko religijne zadecydowało o takim, a nie innym kształcie monstrancji. Rację ma zapewne B. Czechowicz, stwierdzając, że kustodia odzwierciedla religijność raciborskiego dworu książęcego i że jej założenia ideowe powstały w Raciborzu, a tylko wykonanie zlecono złotnikom krakowskim.⁸⁵

W podobnym mniej więcej czasie, także z inicjatywy księżnej Magdaleny, powstała tumba nagrobna z wizerunkami Janusza i Magdaleny⁸⁶ (il. 8). Decyzja o wykonaniu nagrobka związana była rzeczą jasną ze śmiercią księcia raciborskiego w 1493 roku. Inicjatorką upamiętnienia swego męża była z pewnością Magdalena, choć B. Czechowicz nie wykluczał także udziału jej braci – Janusza i Mikołaja, potencjalnych sukcesorów w Księstwie Raciborskim.⁸⁷ Nie powinien nas też zdziwić fakt, że Magdalena przygotowała tumbę także z myślą o sobie, bowiem znane są przykłady fundowania nagrobków za życia ich twórców. Była to forma legitymizacji władzy.⁸⁸ Nagrobek pierwotnie przypuszczalnie znajdował się w kaplicy (mauzoleum) św. Dominika u dominikanek raciborskich.⁸⁹ Zwraca uwagę nieznaną do tej pory na Śląsku przyścienny typ nagrobka. Przywoływany to już wielokrotnie B. Czechowicz wiązał go ponownie z Krakowem.⁹⁰ Zwracał jednak uwagę na fakt włoskiej genezy tego typu tumb oraz na związki dworu raciborskiego z Italią. Przypomniął przy tym o podróży zarówno męża Magdaleny – Janusza oraz jej brata, także Janusza, do Neapolu w 1476 roku w asyście przyszłej żony Macieja Korwina.⁹¹

---

84 CZECHOWICZ: *Książęcy mecenas*, s. 434–435.

85 TAMŻE.

86 Identyfikacja osób utrwalonych na nagrobku budziła dyskusje. Niektórzy uważali, że są to książę raciborski Przemysław (fundator klasztoru dominikanek w Raciborzu) i jego córka Eufemia (ksieni tego klasztoru), inni widzieli w nich ks. Mikołaja (syna Janusza i Magdaleny) i jego żonę Annę. Szerzej na ten temat CZECHOWICZ, Bogusław: *Nagrobki późnogotyckie na Śląsku*. Wrocław 2003, s. 157–160; TENŻE, *Późnogotycki nagrobek pary książęcej w dawnym kościele dominikańskim w Raciborzu*. Opolski Rocznik Muzealny 10, 1992, s. 43.

87 TENŻE: *Późnogotycki nagrobek*, s. 43–45.

88 TAMŻE, s. 45.

89 TAMŻE, s. 34, także przyp. 13.

90 TAMŻE, s. 46–52. Zwracał jednak uwagę na fakt, że Magdalena знаła taką formę upamiętnienia zmarłych z rodzinnego Opola (z kaplicy św. Anny w kościele franciszkanów) oraz na podobieństwo nagrobka z płytą nagrobną siostry Magdaleny – Elżbiety, ksieni w klasztorze klarysek we Wrocławiu.

91 TENŻE: *Książęcy mecenas*, s. 436.

Płyta przedstawia raciborską parę książęcą. Księżna i książę mają identyczne nakrycie głowy (mitry), spoczywają także na takich samych poduszkach. Książę ubrany jest w zbroję, w rękę trzyma rękojeść miecza. Rzucają się w oczy długie loki opadające na ramiona. W przeciwieństwie do niego, Magdalena jest szczelnie owinięta w kilka mocno udrapowanych szat. Spod biretu wysuwa się welon, bardzo modny wówczas właśnie u kobiet świeckich, a nie zakonnice (został on przejęty przez zakonnice, które chciały choć trochę nadażyć za ówczesną modą). Na wewnętrzzną suknię księżna ma narzucony płaszcz. To na nim możemy zauważyć pewne elementy dekoracyjne.⁹² Świadczy to o tym, że księżna, mimo gestu złożonych rąk, nawiązujących w sposób oczywisty do oddania się woli Opatrzności, zadbała o to, aby na nagrobku pokazać ją w stroju odpowiadającym trendom w ówczesnej kobiecej modzie. Pod względem ideologicznym B. Czechowicz wiązał nagrobek z wspomnianą wyżej kustodią – obie nawiązują do idei zmartwychwstania.⁹³

O ile we wspomnianej tumbie możemy dostrzec wpływy włoskiego *quattrocenta*, o tyle – znów odwołując się do B. Czechowicza – można stwierdzić, że autorem samego nagrobka był miejscowy raciborski twórca.⁹⁴

Wszystkie powyższe rozważania wskazują, że zarówno Janusz jak i Magdalena utrzymywali kontakty zwłaszcza z środowiskiem krakowskim, czy szerzej – małopolskim. O poparciu udzielonym przez Janusza Władysławowi Jagiellończykowi już wspominałam. Związki z Krakowem zostały podtrzymane poprzez małżeństwo najstarszego syna książęcej pary – Mikołaja z Anną, córką Zbigniewa z Tęczyna.⁹⁵ Oboje otwarci byli na nowinki kulturalne i religijne, także te, przychodzące z zachodu Europy. Oboje wspierali instytucje kościelne i dzieła miłosierdzia. Magdalena w świetle zachowanych źródeł jawi się jako księżna znająca swoje miejsce w szeregu. Za życia męża właściwie nieobecna w przestrzeni publicznej, po jego śmierci przejęła ster rządów w księstwie, odznaczając się zwłaszcza dużą aktywnością na polu mecenatu kulturalnego. W tych działaniach jest podobna do swej matki Magdaleny, która też wyszła z cienia dopiero po śmierci swego męża, ale później, aż do śmierci odgrywała istotną rolę w życiu swej rodziny i księstwa. Księżna Magdalena raciborska zmarła w maju 1501 roku.⁹⁶ Pochowana została wspólnie z mężem u raciborskich dominikanek.

Janusz i Magdalena doczekali się czwórki dzieci – trzech synów: Mikołaja, Jana i Walentyna oraz zmarłej w dzieciństwie córki Magdaleny.⁹⁷ O ile dwaj pierwsi synowie oraz córka otrzymali imiona dynastyczne – występujące w rodzinach obojga małżonków, o tyle zastanawiać może imię najmłodszego syna książęcej pary. Wprawdzie najbardziej znany święty o tym imieniu był męczennikiem rzymskim z III wieku, to

---

92 Szczegółowy opis nagrobka TENŹE: *Nagrobki późnogotyckie*, s. 157–158.

93 TENŹE: *Późnogotycki nagrobek*, s. 45.

94 TENŹE: *Nagrobki późnogotyckie*, s. 159.

95 SPERKA: *Koligacje rodzinne*, s. 211–212.

96 JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich*, s. 588.

97 STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 145–152.

jednak kult tego świętego upowszechnił się w Europie dopiero u schyłku XV wieku.⁹⁸ Niewykluczone, że już wtedy był patronem osób chorych na padaczkę, co mogłoby wskazywać na to, że najmłodszy syn książęcej pary urodził się nie w pełni zdrowy. Świadczy o tym też jego przydomek – Kaleka.⁹⁹ Mimo tego, trudno zgodzić się z opiniami niektórych historyków, że raciborscy władcy z rodu Przemyślidów przeczuwali kres swojej dynastii.¹⁰⁰ To, że podpisywali umowy z innymi książętami piastowskimi o przeżycie – zwróćmy uwagę – że przy okazji zawieranych małżeństw, umowy o charakterze standardowym, świadczy raczej o tym, że starali się, aby władza na Górnym Śląsku pozostała w rękach władców tej dzielnicy, a nie przeszła na rzecz obcych. Janusz i Magdalena doczekali się trójki synów. Nawet jeśli najmłodszy urodził się nie w pełni sprawny, to jednak istniała duża szansa, że pozostali dwaj dożyją wieku sprawnego i założą rodziny (co się zresztą stało). W całym tym układzie najbardziej zagrożonym brakiem potomka był rzecz jasna książę opolski Janusz Dobry, zwłaszcza po niespodziewanej śmierci brata Mikołaja i znanej powszechnie jego niechęci do kobiet. Historia napisała jednak inny scenariusz, w wyniku którego to właśnie opolski Piast przejął, po śmierci w 1521 roku swego bratanka Walentyna, Księstwo Raciborskie. Jedenaście lat później także na nim wygasła linia Piastów opolskich.

...

---

98 FROS, Henry – SOWA, Franciszek: *Walenty, męczennik rzymski*. In: Księga imion i świętych. 6, Kraków 2007, s. 16.

99 Zwano go też Garbatym, zob. STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 149–152.

100 Tak np. CZECHOWICZ: *Książęcy mecenat*, s. 437.

Tarcze, orły i bawole rogi. Wokół pieczęci Przemysławidów opawsko-raciborskich

Ilona Matejko-Peterka

Śląska sfragistyka książęca cieszy się w ostatnich latach coraz większym zainteresowaniem, o czym świadczą ukazujące się co jakiś czas nowe opracowania pieczęci różnych śląskich rodów książęcych czy też poszczególnych ich przedstawicieli. Przyczyn tego stanu rzeczy można doszukiwać się przede wszystkim w dostrzeżeniu w owych zabytkach niezwykłego potencjału badawczego. W rezultacie, na przestrzeni kilkudziesięciu lat powstały prace poświęcone sfragistyce między innymi różnych Piastów śląskich, książąt śląskich z rodu Podiebradów czy też Przemysławidów opawskich.¹ Warto jednak zaznaczyć, że niektóre z tych publikacji traktują o pieczęciach

---

1 Z bogatej literatury zob. m.in.: POLACZKÓWNA, Helena: *Sfragistyka książęca Piastów*. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie 8, 1928 [druk 1929], z. 2, s. 91–100; GUMOWSKI, Marian: *Pieczęcie śląskie do końca XIV w.* In: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do 1400 r.* 3, Semkowicz, Władysław (ed.), Kraków 1936, s. 247–440; HAISIG, Marian: *Śląsk w monetach, medalach i pieczęciach*. Wrocław 1951; KARGER, Wiktor: *Nejstarší těšínská knížecí pečet.* Slezský numismatik 8–9, 1961, s. 35–36; FUDALEJ, Aleksander: *Pieczęcie księstw głogowskiego i zagańskiego*. Nowa Sól 1973; CHOCHOLATÝ, František: *Pečet knížete Přemka Opavského z roku 1429 – symbol ochrany České koruny proti viklefistům a husitům*. Sborník příspěvků I. setkání genealogů a heraldiků, Ostrava 1980, s. 34–35; PANIC, Idzi: *Pečetě těšínských knížat (sfragistická studie)*. Studie o Těšínsku 6, 1978, s. 129–144; CHOCHOLATÝ, František: *Pečetě a znak opavských Přemyslovců*. In: *Zpravo-daj Klubu genealogů a heraldiků Ostrava při Domu kultury pracujících VŽSKG 4*, 1982, č. 1–2, s. 14–20; ŠEFČÍK, Erich: *Pečetě těšínských Piastovců*. Ostrava 1982; FABIJAŃSKI, Władysław: *Legenda na pieczęciach piastowskich książąt legnicko-brzeskich do 1675 r.* Ze Skarbca Kultury 47, 1988, s. 7–56; ŠEFČÍK, Erich: *O pieczęciach pierwszych książąt cieszyńskich*. Rocznik Cieszyński 6/7, 1991, s. 44–46; PIECH, Zenon: *O średniowiecznej sfragistyce i heraldyce książęcej na Śląsku*. Kwartalnik Historyczny 99, 1992, z. 3, s. 3–25; ŠEFČÍK, Erich: *Pečet těšínského knížete Václava II. z roku 1517*. Těšínsko 35, 1992, č. 1, s. 24; PIECH, Zenon: *Ikonoграфия pieczęci Piastów*. Kraków 1993; KO-CIÁNOVÁ, Martina: *Pečetě opavských Přemyslovců ve 14. století*. Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě Slezské univerzity v Opavě, Opava 1996 (diplomová práce); KAGANIEC, Małgorzata: *Trzy pieczęcie Piastów bytomskich*. In: *Bytom. Wykopaliska – zabytki – dokumenty – wspomnienia*. Drobina, Jan (ed.), Bytom 1997, s. 109–113; MÜLLER, Karel: *Pěší pečet těšínského knížete Kazimíra I.*

wspomnianych rodów czy ich linii w sposób holistyczny, tj. opisują sigilla wszystkich ich przedstawicieli, inne zaś ograniczają się tylko do prezentacji zabytków wybranych osób, przez co sfragistyka ta znana jest tylko marginalnie i nie stwarza możliwości porównawczych. Istnieją również i takie opracowania, w których wspomnianą tematykę sfragistyczną podejmowano tylko przy okazji prowadzenia innych badań, najczęściej z zakresu dyplomatyki, heraldyki, historii sztuki, historii wojskowości czy historii politycznej.²

---

z poloviny 14. století. Těšinsko 41, 1998, č. 2, s. 23–25; TENŽE: *Pečeť Přemka knížete opavského*. In: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. 4, Chamonikola, Kaliopi (ed.), Opava – Brno 1999, s. 235; WÓJCIK, Marek L.: *Titulatura książąt legnicko-brzeskich do początku XV wieku*. In: Silesia Numismatica. Ducatus Lignicensis et Bregensis. Liber Primus. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej w Muzeum Miedzi w Legnicy, 24–25 listopada 2000 r. Paszkiewicz, Borys (ed.), Legnica 2001, s. 27–39; BARCIAK, Antoni – PIETRZYK, Iwona: *Ikonografia pieczęci Przemysławów opawskich do początku XV wieku*. In: Imago narrat. Obraz jako komunikat w społeczeństwach europejskich. Rosik, Stanisław – Wiszewski, Przemysław (edd.), Wrocław 2002, s. 359–370; WISZEWSKI, Przemysław: *Średniowieczne księżne śląskie wobec świata – świadectwa sfragistyczne*. In: Kobieta – śmierć – mężczyzna. Dzieduszycki, Wojciech – Wrzesiński, Jacek (edd.), Poznań 2003, s. 149–157; CHMIELEWSKA, Czesława: *Pieczęcie Agnieszki, księżnej świdnickiej (1338–1392)*. *Wiek Stare i Nowe* 4, 2005, s. 74–90; POKORA, Piotr: *Pieczęcie księcia opolskiego Jana zwanego Kropidło*. In: *Cognitioni gestorum. Studia z dziejów średniowiecza dedykowane Profesorowi J. Strzelczykowi*. Sikorski, Dariusz – Wyrwa, Andrzej M. (edd.), Poznań – Warszawa 2006, s. 405–423; STANKO, Przemysław: *Pieczęcie Piastów górnośląskich*. In: *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej. Stan i perspektywy badań*. Piech, Zenon – Pakulski, Jan – Wroniszewski, Jan (edd.), Warszawa 2006, s. 75–118; MATEJKO, Ilona: *Treści symboliczne w XIII-wiecznej sfragistyce książąt śląskich*. In: *Opuscula archaeologica. Opera dedicata in Professore Thaddeum Malinowski*. Dzieduszycki, Wojciech (ed.), Zielona Góra 2007, s. 263–272; PIETRZYK, Iwona: *Kancelaria i dokument Przemysławów opawskich w XIV i początkach XV wieku*. Katowice 2008; JEŽ, Radim: *Sekretní pečeti pod papírovým krytem těšinského knížete Kazimíra II*. *Genealogické a heraldické informace* 13 (28), 2008, s. 119–126; MÜLLER, Karel: *Pečeti minsterberských knížat*. In: *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*. Felcman, Ondřej – Fukala, Radek (edd.), Praha 2008, s. 426–443; MATEJKO, Ilona: *Herby rodowe jako przejaw migracji małżeńskich na pieczęciach książęcych legnicko-brzeskich*. In: *Kobiety i procesy migracyjne*. Chlebowska, Agnieszka – Sierakowska, Katarzyna (edd.), Warszawa 2010, s. 19–28; MATEJKO-PETERKA, Ilona: *System sfragistyczny księcia-biskupa Wacława II legnickiego (1348–1419)*. *Časopis Slezského zemského muzea, série B*, 62, 2013, č. 1, s. 37–47; TAŽ: *Książęta, pieczęcie i władza. Studium ze sfragistyki Piastów legnicko-brzeskich*. Warszawa 2016; WÓJCIK, Marek L.: *Seals of the Wives of Silesian Knights in the Pre-Hussite Age (1259–1414)*. In: *A Companion to Seals in the Middle Ages*. Whatley, Laura (ed.), Leiden 2019, s. 310–331.

- 2 Zob. np. WAWRZONOWSKA, Zdzisława: *Uzbrojenie i ubiór rycerski Piastów śląskich od XII do XIV w.* Łódź 1976; ŻERELIK, Rościław: *Dokumenty i kancelaria Henryka III glogowskiego*. Wrocław 1984; TENŽE: *Dokumenty i kancelarie książąt glogowskich w latach 1250–1331*. Wrocław 1988; TENŽE: *Dokumenty i kancelaria Konrada II Garbatego, księcia zagańskiego*. Wrocław 1989; KARŁOWSKA-KAMZOWA, Alicja: *Sztuka Piastów śląskich w średniowieczu. Znaczenie fundacji książęcych w dziejach sztuki gotyckiej na Śląsku*. Warszawa – Wrocław 1991, s. 73–82; WAŁKÓWSKI, Andrzej: *Dokumenty i kancelaria księcia Bolesława II Rogatki*. Zielona Góra 1991; TENŽE: *Dokumenty i kancelaria księcia legnickiego Henryka V*. Wrocław 1991; BEDNAREK, Dariusz: *Podziały księstwa wrocławsko-legnickiego w świetle zabytków sfragistycznych*. *Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo* 215, 1992, s. 3–17; KAGANIEC, Małgorzata: *Heraldyka Piastów śląskich 1146–1707*. Katowice 1992; WÓJCIK, Marek L.: *Dokumenty i kancelarie książąt opolsko-raciborskich do początków XIV wieku*. Wrocław 1999; CZECHOWICZ, Bogusław: *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*. Warszawa 2005, s. 421–474, 439–441; PIERZAK, Jacek: *Średniowieczne hełmy garnckowe na ziemiach polskich na tle zachodnioeuropejskim*. Bytom 2005.

Z wyżej zarysowaną sytuacją spotykamy się na przykład w przypadku pieczęci Przemysłidów opawskich linii raciborskiej. O ile bowiem sigilla pierwszych trzech pokoleń owych książąt są już dość dobrze znane nauce, o tyle pieczęcie kolejnych przedstawicieli wymykały się na ogół uwadze badaczy. Niniejszy artykuł stawia więc sobie za cel przeanalizowanie sigillów Przemysłidów opawskich linii raciborskiej włącznie z tymi, które należały do przedstawicieli ostatnich generacji. Badaniami zostały także objęte pieczęcie księżnych-małżonek, które dysponowały nimi najczęściej z racji pełnienia rządów w imieniu małoletnich potomków. Zabytki te również nie doczekały się w dotychczasowej literaturze przedmiotu szerszego opracowania. Podjęte w tym studium rozważania koncentrują się, jak na analizie wyobrażeń umieszczanych na tych pieczęciach, tak na zastosowaniu owych pieczęci w praktyce kancelaryjnej.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż Przemysłidzi opawscy linii raciborskiej posługiwali się w praktyce kancelaryjnej tylko dwoma typami sigillów, to jest konnymi i herbowymi. W grupie tej nie znalazły się natomiast pieczęcie piesze, które dominowały w tym czasie w sfragistyce śląskiej (i nie tylko), oraz także pieczęcie hełmowe.³ Te ostatnie były jednak używane przez Przemysłidów opawskich, ale jeszcze w okresie przed objęciem przezeń Księstwa Raciborskiego, jak i później, lecz już przez władców spoza linii raciborskiej.⁴ Trudno jednoznacznie odpowiedzieć, dlaczego książęta opawscy nie stosowali pieczęci pieszej. Wysunąć można jedynie przypuszczenie, iż w swojej sfragistyce inspirowali się przede wszystkim wzorcami czeskimi, gdzie ów typ pieczętny nie należał do rozpowszechnionych.

Po pieczęć konną sięgnął już pierwszy władca linii raciborskiej Przemysłidów opawskich, czyli Mikołaj II.⁵ Książę ten, jak wiadomo, w 1337 roku przy wsparciu króla Czech Jana Luksemburskiego przejął Księstwo Raciborskie po wymarciu tamtejszej linii Piastów. Spowodowało to, że z czasem władający tam Przemysłidzi zaczęli uważać się za książąt śląskich, natomiast sama Opawszczyzna była łączona ze Śląskiem.⁶ Znalazło to również odzwierciedlenie w sfragistyce tych władców, w której stopniowo przybierały elementy podkreślające ową orientację terytorialną.

Znane są dwa typy pieczęci konnej Mikołaja II, przy czym pierwszy z nich o średnicy 78 mm, pochodzi jeszcze z okresu przed objęciem Raciborszczyzny, konkretnie został potwierdzony w użyciu w 1318 roku (il. 9).⁷ Jego sporządzenie miało bez

3 PIECH: *O średniowiecznej sfragistyce i heraldyce*, s. 7.

4 Pieczęcią hełmową posługiwał się m.in. Mikołaj II (została poświadczona w użyciu w latach 1312–1333) oraz książęta opawscy, Przemek (znana z lat 1377–1385) i Wacław (potwierdzona w użyciu w 1377 r.). Zob. PIETRZYK: *Kancelaria*, po s. 104, fot. 7, 13, 16.

5 Ze względu na rozbieżności, które pojawiają się w literaturze przedmiotu w zakresie liczebników przypisywanych poszczególnym Przemysłidom opawsko-raciborskim, dla potrzeb niniejszego artykułu przyjęto systematyzację imion, którą zaproponował ostatnio Marek Starý. Zob. STARÝ, Marek: *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého královského rodu*. Opava 2021.

6 KONVIČNÁ, Jana: *Dynastické počátky opavských Přemyslovců a jejich vazby na politiku českých králů*. *Paginae historiae* 4, 1996, s. 24.

7 NA Praha, Archiv České koruny, inv. č. 79; ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 1, 2.

Il. 9: Pieczęć konna Mikołaja II (I typ), potwierdzona w użyciu w 1318 roku.

wątpienia związek z otrzymaniem od Jana Luksemburskiego w lenno Księstwa Opawskiego. Drugi natomiast (średnica 80 mm) był stosowany później, to jest w latach 1322–1365, czyli w okresie w którym doszło już do objęcia Księstwa Raciborskiego (il. 10).⁸ Obie pieczęcie, poza drobnymi różnicami w opracowaniu plastycznym, posiadają zbliżoną ikonografię. Przedstawiają w swoim obrazie księcia-rycerza w zbroi na koniu, galopującym w lewo. Rycerz w swojej prawej ręce trzyma w pozycji pio-

8 MZA, Cisterciáci Velehrad, dokument z 28 maja 1322 r. wystawiony w miejscowości Horní Benešov; NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 1984; CDS 2, s. 136–137, nr 30 (opis pieczęci wraz z legendą); CDS 2, s. 137–138, nr 31 (opis pieczęci wraz z legendą); NA Praha, Archiv České koruny, inv. č. 207; ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 4; CDS 2, s. 141–143, nr 36 (opis pieczęci wraz z legendą); NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 1986, 1988, 1989, 1990; APOp., Akta miasta Głubczyce, nr 5; NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 1992; ZAO, Klarisky Opava, inv. č. 4, sign. A3; NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 1993; ZAO, Klarisky Opava, inv. č. 5, sign. A4; NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 1994, 1995, 1996; ZAO, Klarisky Opava, inv. č. 6, sign. A5; SokA Opava, Archiv města Opava, inv. č. 118, sign. II/1; NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2001, 2000, 2003, 2004; ZAO, Klarisky Opava, inv. č. 7, sign. A6.

Il. 10: Pieczęć konna Mikołaja II (II typ), potwierdzona w użyciu w latach 1322–1365.

nowej lub prawie pionowej miecz skierowany sztychem w górę, w lewej zaś dźwży tarczę dzieloną w słup, z szrafowanym jednym polem, czyli herbem Przemyślidów opawskich. Głowę jeźdźca zakrywa hełm garnczkowy, zwieńczony klejnotem w postaci bawolich rogów, które odtąd stały się znakiem rozpoznawczym czy też charakteryzującym wspomnianych książąt. Przyczyn wprowadzenia tego motywu do sfragistyki owych władców można doszukiwać się przede wszystkim w jego symbolice odwołującej się do nadzwyczajnej siły, mocy i wojowniczości.⁹ Wysoki walor symboliczny tego znaku odpowiadał zapewne ich ambicjom oraz aspiracjom politycznym.

Zauważyć przy tym należy, że pomimo iż Mikołaj II po przejęciu Księstwa Raciborskiego rozszerzył na swoich dokumentach dotychczasową tytulaturę o tytuł raciborski (*dux Oppavie et Ratiborie, dux Oppaviensis et Rattiboriensis, Oppaviensis et Rattiboriensis terrarum dux*), to jednak w tej postaci nie znalazła ona zastosowania na drugim typie jego pieczęci konnej, gdzie ów władca pozostał przez cały okres jej

9 PALIVEC, Viktor: *Heraldická symbolika*. Praha 1978, s. 72; FORSTNER, Dorothea: *Świat symboliki chrześcijańskiej*. Warszawa 1990, s. 254.

Il. 11: Pieczęć konna Jana I, potwierdzona w użyciu w 1368 roku.

używania tylko przy tytule opawskim. Na wspomnianym sigillum pojawia się bowiem napis otokowy, który brzmi: + SIGILLVM • NICO/LAI • DEI • GRAC/IA • DVCIS • OPPAV/IE(NSIS)/. Niewykluczone, że przyczyną owego stanu rzeczy mogły być towarzyszące jeszcze temu władcy pewne obawy związane z utrzymaniem tego terytorium, które wywoływały pretensje zgłaszane do niego ze strony różnych górnośląskich książąt spokrewnionych ze zmarłym bezpotomnie w 1336 roku, księciem Leszkiem raciborskim.¹⁰ Pełną tytulaturę ów książę zastosował jedynie na swojej pieczęci herbowej, potwierdzonej w użyciu w latach 1338–1365.¹¹ Nie wiadomo, co dokładnie było tego powodem, ale być może zadecydowały o tym tylko względy praktyczne. Wytworzenie nowego tłoka dla mniejszej pieczęci na pewno pozwalało szybciej zareagować na nową sytuację polityczną.¹²

10 MIKA: *Przejęcie księstwa raciborskiego*, s. 11–12.

11 Por. il. 13.

12 PIETRZYK: *Kancelaria*, s. 107.

Il. 12: Pieczęć konna Jana II Żelaznego, potwierdzona w użyciu w latach 1382–1423.

Tytuł raciborski, obok opawskiego, wprowadził dopiero na swoją pieczęć konną syn Mikołaja II, Jan I, pochodzący z pierwszego małżeństwa tego księcia z Anną raciborską (il. 11). Pieczęć ta, o średnicy 85 mm, została potwierdzona w użyciu w 1368 roku.¹³ Znajdująca się na niej legenda z tytułaturą Jana I brzmi: + Sigillum + iohannis + / [dei] + gracia + dvc/is + oppavie(nsis) + et rath/ibo/r/ie(nsis). Podobną zastosował również na swojej pieczęci konnej, zachowanej w egzemplarzach z lat 1382–1423, syn księcia Jan II zwany Żelaznym (il. 12).¹⁴ Na jego sigillum, o średnicy 80 mm, przybrała ona postać: S(igillum) iohannis‡ dei‡+ / + gracia‡ oppavie(nsis)‡ et‡+ / + rathiworie(nsis)‡+ dvcis‡+. Poza legendą napieczętną, o związku obu książąt

13 NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2005.

14 NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2006; APK OR, Akta miasta Raciborza, nr 60; APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–3; APWr., Rep. 114, nr 30; APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–8. Zob. także GUMOWSKI: *Pieczęcie śląskie*, s. 432, nr 68. Na temat osoby księcia Jana II Żelaznego zob. np. MIKETOVA, Hana: *Muž se špatnou pověstí. Itinerář vévody Jana II. Opavského a Ratibořského*. In: *Historie 2008. Sborník prací ze 14. celostátní studentské soutěže etc.* Felcman, Ondřej (ed.), Hradec Králové – Ústí nad Orlicí 2007, s. 37–58.

z Raciborszczyzną, informuje również w sposób symboliczny występujące na ich pieczęciach wyobrażenie orła górnośląskiego, które zdobi tarczę trzymaną w ręce przez rycerza. W przypadku sigillum Jana I, na którym owa tarcza jest skwadrowana, motyw ten został umieszczony w jej polu pierwszym i czwartym, drugie i trzecie zajmuje zaś tarcza dzielona w słup, z szrafowanym jednym polem. Wysunięcie orła na pierwszy plan świadczy niewątpliwie o wadze, jaką ów książę przykładał do tego znaku. Za pomocą stworzonej przy jego udziale strategii wizualnej mógł bowiem podkreślić fakt, iż był władcą Księstwa Raciborskiego, wywodzącym się z rodu Przemyślidów opawskich. Na pieczęci jego syna Jana II nastąpiła natomiast istotna zmiana – wyobrażenie tego zwierzęcia pojawia się już na tarczy jako samodzielny motyw. Zastosowanie tego zabiegu pozwoliło księciu, jak się wydaje, w jeszcze w bardziej zdecydowany sposób zaakcentować swoją zwierzchność nad posiadanym terytorium, a tym samym podkreślić silną pozycję w księstwie.

Obie pieczęcie, poza wspomnianymi różnicami dotyczącymi tarczy oraz niektórymi szczegółami w stylizacji, jak np. ozdobione małymi orłami tło na pieczęci Jana I czy też obramowanie w kształcie trójkąta na sigillum Jana II,¹⁵ zostały utrzymane w tej samej konwencji, co pieczęcie konne stosowane przez pierwszego Przemyślidę omawianej linii książęcej, czyli Mikołaja II. Obserwujemy tu więc zjawisko zawłaszczania przez potomków panujących, na swoje sigilla, wyobrażeń z ich sfragistyki. Pomimo, że stopień tej recepcji nie był jednolity, to jednak zawsze pozwalała na uchwycenie korelacji między zabytkami. Świadczy to o istnieniu względnej stabilizacji występujących na nich przedstawień.

Biorąc pod uwagę elementy, które współtworzyły te przedstawienia (jeździec na koniu, zbroja, uniesiony miecz symbolizujący gotowość do boju itd.), można jednoznacznie stwierdzić, że pieczęcie konne wspomnianych trzech książąt opawsko-raciborskich reprezentują odmianę rycerską, w której kreacja obrazu władcy odbywała się głównie za pomocą wyobrażeń związanych z kulturą rycerską. Zastosowanie tego typu kompozycji było podyktowane, jak można przypuszczać, zarówno duchem samej epoki, jak i ogólnym trendem panującym w tym czasie na dworach książęcych.¹⁶

Poza pieczęciami konnymi Przemyślidzi opawscy linii raciborskiej posługiwali się także pieczęciami herbowymi. Sigilla te stanowiły u nich, podobnie zresztą jak u innych książąt śląskich, grupę o wiele liczniejszą niż pozostałe typy pieczęci, w tym przypadku niż pieczęcie konne. W porównaniu z nimi posiadały również o wiele skromniejszą ikonografię. W ich polu znajdowało się bowiem wyobrażenie herbu, ewentualnie kilku herbów tworzących różne schematy ikonograficzne. Na tego typu

---

15 Podobna kompozycja pojawiła się również na pieczęci margrabiego Jodoka z Moraw. Szerzej na ten temat: KREJČÍK, Tomáš: *Pečeť v kultuře středověku*. Ostrava 1998, s. 163.

16 Zob. m.in. PELTZ, Wojciech – DUDEK, Jarosław: *Etos rycerski w Europie Środkowej i Wschodniej od X do XV wieku*. Zielona Góra 1997; ŚWIDERSKA, Urszula: *Kultura rycerska w średniowiecznej Polsce*. Zielona Góra 2001; SZYM CZAK, Jan: *Pojedynki i harce, turnieje i gonitwy. Walki o życie, cześć, sławę i pieniądze w Polsce Piastów i Jagiellonów*. Warszawa 2008.

Il. 13: Pieczęć herbowa Mikołaja II, potwierdzona w użyciu w latach 1338–1365.

sigillach wystąpiło więc zjawisko uproszczenia wizerunku, polegające na zastąpieniu przedstawienia osoby właściciela pieczęci reprezentującym go znakiem. Ów znak w ówczesnym systemie komunikacji odgrywał istotną rolę, która spoczywała przede wszystkim w przekazie konkretnych treści.¹⁷ Występując w polu pieczęci określał na przykład miejsce właściciela w hierarchii społecznej, zakres sprawowanej przezeń władzy, założenia i kierunki prowadzonej polityki czy też informował o przynależności dynastycznej.¹⁸

Jak wykazały przeprowadzone badania, pierwszy z Przemyślidów opawskich linii raciborskiej, to jest książę Mikołaj II, posługiwał się tylko jednym typem pieczęci herbowej o średnicy 25 mm. Znany jest z dokumentów wystawionych w latach

---

17 Szerzej na ten temat np. MROZOWSKI, Przemysław: *Herb jako środek narracji w sztuce polskiego średniowiecza*. Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wydział Nauk o Sztuce 102, 1986, s. 28–35; PIECH, Zenon: *Herb jako źródło historyczne*. Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego 17, 2018, s. 5–44.

18 PIECH: *Ikonomia*, s. 77.

Il. 14: Pieczęć herbowa Jana I (I typ), potwierdzona w użyciu w 1363 roku.

1338–1365 i zawsze pełnił funkcję kontrasigillum drugiego typu pieczęci konnej owego księcia (il. 13).¹⁹ Wcześniej w tej roli występowała jego pieczęć hełmowa, której wspomniany władca używał wraz z sigillum konnym, ale jeszcze w okresie przed objęciem Księstwa Raciborskiego.²⁰ W polu pieczęci herbowej Mikołaja II widnieje pochylona w prawo tarcza dzielona w słup, z jednym polem szrafowanym, która

19 CDS 2, s. 137–138, nr 31 (opis pieczęci wraz z legendą); CDS 2, s. 141–143, nr 36 (opis pieczęci wraz z legendą); NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 1986, 1988, 1990, 1992; ZAO, Klarisky Opava, inv. č. 4, sign. A3; NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 1993; ZAO, Klarisky Opava, inv. č. 5, sign. A4; NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 1994, 1995, 1996; ZAO, Klarisky Opava, inv. č. 6, sign. A5; SOkA Opava, Archiv města Opava, inv. č. 118, sign. II/1; NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2001, 2000, 2003, 2004; ZAO, Klarisky Opava, inv. č. 7, sign. A6.

20 Zob. np. NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 1984. Owa pieczęć hełmowa była także używana jako pieczęć główna. Zob. np. NA Praha, Archiv České koruny, inv. č. 131. W polu pieczęci hełmowej Mikołaja II widnieje hełm garnczkowy ukazany na wprost. Po jego stronach znajduje się ludzka głowa z puklami włosów. W otoku widnieje napis: NICOLAI DVCIS OPAVIE(NSIS).

Il. 15: Pieczęć herbowa Jana I (II typ), potwierdzona w użyciu w latach 1368–1374.

przedstawia herb Przemyślidów opawskich. Nad tarczą znajduje się hełm z bawolimi rogami. Warto zaznaczyć, o czym nadmieniono już wcześniej, że właśnie na tym sigillum pojawia się po raz pierwszy, obok tytułu opawskiego księcia, także dodatkowo jego tytuł raciborski. Widniejący w obrazie tego zabytku napis otokowy ma następującą postać: + • *S(IGILLUM) • NICOLAI • DVCIS • OPAVIE(NSIS) • ET • RATIBORIE(NSIS) •*. Na uwagę zasługuje jednocześnie fakt, że owe słowo „*RATIBORIE(NSIS)*” stanowi na tej pieczęci jak na razie jedyny element informujący o nowej sytuacji politycznej. Nie znalazła ona natomiast jeszcze swojego odzwierciedlenia w jej programie plastycznym, który swoją symboliką nawiązuje wyłącznie do rodu Przemyślidów opawskich.

Po pieczęć herbową sięgnął następnie także syn Mikołaja II, Jan I, który jednak w przeciwieństwie do swojego ojca, stosował dwa jej typy. Pierwszy z nich (il. 14), o średnicy 35 mm, zachował się przy dokumencie wystawionym 5 maja 1363 roku w Opawie przez Mikołaja II, w którym ów książę daruje szpitalowi św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty wieś Vávrovice (Babrowicz), ze wszystkimi prawami i wyposażeniem, w zamian za modlitwy joannitów za niego, jego przodków oraz

potomków.²¹ Pieczęć ta występuje obok pieczęci Mikołaja II i jego drugiego syna Mikołaja III. Znana jest również z opisu w źródłach pisanych, gdzie była przywieszona przy dokumencie wydanym 26 czerwca 1361 roku.²² Daty wystawienia obu dokumentów sugerują, że Jan I używał tego sigillum jeszcze za władzy swojego ojca, czym można jednocześnie tłumaczyć podobieństwo tego zabytku pod względem zastosowanej ikonografii właśnie do ojcowskiej pieczęci herbowej.²³ Podobnie jak ona przedstawia bowiem w swoim obrazie pochyloną w prawo tarczę dzieloną w słupek, z jednym polem szrafowanym. Tym razem jednak szrafowaniu uległo prawe, a nie lewe pole. Nad tarczą widnieje hełm garnczkowy z labrami, a wolną przestrzeń po bokach wypełniają wicie roślinne. Przedstawieniu temu towarzyszy legenda, która zaraz po imieniu księcia wymienia jego tytuły: [S(IGILLUM) • IOH(ANN)IS •] DVCIS • OPAVIE • ET • IN • RATEBO[R•].

Drugi ze wspomnianych typów pieczęci herbowej Jana I pochodzi już z okresu jego samodzielnych rządów, które objął po śmierci swojego ojca w 1365 roku (il. 15). Książę ten, jak wiadomo, na początku 1366 roku otrzymał w lenno od cesarza Karola IV Raciborszczyznę wraz z miastami Racibórz, Wodzisław Śląski, Żory, Pszczyna, Mikołów, Koźle i Gliwice. Z racji tego, że był najstarszym synem Mikołaja II, sprawował także, aż do 1377 roku, opiekę nad młodszymi braćmi, co z kolei pozwoliło mu też objąć władzę nad całym Księstwem Opawskim.²⁴ W ten sposób, mimo formalnych współrządów, został faktycznym jego władcą. Zarysowaną sytuacją polityczną można także wyjaśniać przyczynę sporządzenia przezeń nowej pieczęci, która zapewne leżała w chęci podkreślenia w ten sposób faktu objęcia rządów nad wspomnianymi terytoriami, a tym samym zaznaczenia zapoczątkowania nowego rozdziału w ich dziejach. Ów typ pieczętny został potwierdzony w użyciu w latach 1368–1374²⁵ i był stosowany zarówno jako kontrasigillum pieczęci konnej księcia,²⁶ jak i pieczęć główna.²⁷ Swym programem plastycznym odbiega już jednak całkowicie od stosowanych dotąd przez Przemyślidów opawskich schematów ikonograficznych. W polu tego sigillum pojawia się bowiem wyobrażenie orła zwróconego głową w prawo, z rozpostartymi skrzydłami, niosącego na piersiach herb Przemyślidów opawskich. Umieszczony w otoku napis informuje natomiast o posiadanych tytułach: + S(IGILLUM) IOHANNIS + OPPAVIE(NSIS) + ET + RATI(BORIENSIS) + DVCIS +. Owa kompozycja została, jak można sądzić, zaczerpnięta z pozaśląskich wzorów. Pewnych inspiracji można doszukiwać się tu na przykład w sfragistyce króla czeskiego Jana Luksembur-

---

21 NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2000.

22 CDS 2, s. 163, nr 55.

23 Por. il. 13.

24 STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 45–46.

25 NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2005; Soka Opava, Archiv města Opava, inv. č. 5, sign. II/3; APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–2.

26 NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2005.

27 Soka Opava, Archiv města Opava, inv. č. 5, sign. II/3; APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–2.

Il. 16: Pieczęć herbowa Jana II (I typ), potwierdzona w użyciu w 1377 roku.

skiego, po którym przypuszczalnie Jan I mógł także otrzymać swoje imię, jako wyraz wdzięczności jego ojca Mikołaja II za uzyskaną pozycję i udzielone mu ze strony tego władcy wsparcie.²⁸ Ów panujący, na swoich pieczęciach sekretnych umieścił bowiem również wyobrażenie orła z rozpostartymi skrzydłami i z herbem na piersi.²⁹

Wprowadzony przez Jana I do sfragistyki Przemyślidów opawskich linii raciborskiej schemat ikonograficzny z wyobrażeniem orła jako centralnego motywu zastosował następnie na kilku swoich pieczęciach jego syn, Jan II Żelazny. Sigilla te, poza legendą napieczętą, różnią się między sobą tylko niektórymi szczegółami w stylizacji tego zwierzęcia. Najstarsze z nich, o którego użyciu informuje dokument z 27 listopada 1377 roku, nie zachowało się jednak w oryginale. Znane jest obecnie jedynie z opisu pojawiającego się w wydawnictwach źródłowych³⁰ oraz z gipsowego odlewu (il. 16).³¹

28 STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 45.

29 Por. BRODSKÝ, Pavel: *Pečeti Jana Lucemburského*. Časopis Národního muzea, řada historická, 150, 1981 (1982), s. 131, Obr. 6; MARÁZ, Karel: *Pečeti Jana Lucemburského*. Brno 2007, s. 83, Obr. 17; s. 84, Obr. 19.

30 CDS 2, s. 172–173, nr 66 (APWr., Rep. 112, nr 68).

31 SZM, Historické pracoviště, Sbirka odlitků, č. 1395.

Dzięki tym źródłom wiemy jednak, że posiadało średnicę ok. 30 mm, a w jego otoku widniał napis: + S(*IGILLUM*) IOHANNIS + DVCIS + OPAVIE(*NSIS*) + RAT(*HI*) VO(*RIENSIS*). Warto podkreślić, że ów książę posługiwał się tą pieczęcią jeszcze w okresie władzy swojego ojca, występując u jego boku. Prawdopodobnie została ona wprowadzona do użycia już po przeprowadzonym w tym samym roku podziale władztwa, w wyniku którego Jan I otrzymał część raciborską oraz z części opawskiej Karniów, zamek Fürstenwalde i Bruntál. Jego młodsi bracia, Mikołaj i Przemek, objęli z kolei Opawę i Głubczyce, natomiast Waclaw, Opawę. W późniejszym czasie Przemek przejął po braciach ich części i połączył je w Księstwo Opawsko-Głubczyckie. W ten sposób powstały dwie linie Przemyślidów, tj. raciborsko-karniowska i opawsko-głubczycka.³² Nowa sytuacja polityczna nie uwidoczniła się jednak, co można zauważyć już choćby na przykładzie wspomnianej pieczęci Jana II z 1377 roku, w stosowanej w kolejnych latach przez poszczególnych książąt linii raciborsko-karniowskiej tytulaturze. Władcy ci tytułowali się bowiem nadal, jak na swoich dokumentach, tak i w sfragistyce, książętami Opawy i Raciborza, mimo że już nie posiadali Opawy, a niektórzy z nich także Raciborza. Dodawali nieraz jedynie, w zależności od okoliczności, określenie, na przykład, pan na Karniowie, Rybniku lub Pszczynie.³³

Po śmierci Jana I w 1380 roku, w księstwie rządziła przez jakiś czas wspólnie z Janem II księżna-wdowa Anna głogowska.³⁴ Jednocześnie sprawowała wraz z nim opiekę nad jej młodszym synem – Mikołajem IV.³⁵ Ze wzmianki w źródłach pisanych wiadomo, że księżna ta posiadała również swoją pieczęć, którą posługiwała się jeszcze za życia swojego męża. W jej polu widniała litera A, czyli inicjał jej imienia, która była położona między czterema koronami oraz także napis: s(*igillum*). anne. ducisse. opouiensis.³⁶

Pierwszym znanym aktem Jana II, dokonany już w okresie jego samodzielnych rządów, było darowanie przezeń Jiřimu z Bořutína i jego dzieciom zamku zwanego Bergfried, o czym informuje dokument wystawiony 28 lipca 1382 roku w Raciborzu.³⁷ Przy tym dokumencie pojawia się również nowy typ pieczęci tego władcy z wyobrażeniem orła i legenda: + S(*igillum*) iohannis oppavie(*nsis*) et ratiborie(*nsis*) ducis. Jego powstanie można prawdopodobnie łączyć właśnie z objęciem samodzielnej władzy

---

32 SPERKA, Jerzy: *Tragiczne losy księcia rybnickiego Waclawa III (zm. 1478). Epizod z dziejów rywalizacji między Jagiellonami a Maciejem Korwinem o koronę czeską*. Studia z Dziejów Średniowiecza 20, 2016, s. 254.

33 TENZE: *Koligacje rodzinne*, s. 183.

34 Starsza literatura genealogiczna kładzie śmierć Jana I między lata 1380–1382 (np. JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Kraków 2007, s. 389). Według najnowszych badań nastąpiła prawdopodobnie w ciągu roku 1380, po 26 lutym, być może w wyniku szalejącej wówczas epidemii dżumy (STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 47).

35 Książę ten, w przeciwieństwie do swojego brata, nie zapisał się wyraźnie w dziejach. Z tego też względu niektóre leksykony biograficzne (np. BARCIAK, Antoni (ed.): *Książęta i księżne Górnej Śląska*. Katowice 1995) nie zawierają jego biogramu.

36 Cyt. za: CDS 2, s. 172–173, nr 66. Zob. też GUMOWSKI: *Pieczęcie śląskie*, s. 300–301.

37 NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2006.

Il. 17: Pieczęć herbowa Jana II Żelaznego (II typ), potwierdzona w użyciu w latach 1382–1383.

w księstwie (**il. 17**). Typ ten, o średnicy 30 mm, pełnił funkcję kontrasigillum pieczęci konnej księcia i był stosowany do roku 1383.³⁸ W roli pieczęci odwrocia, jak i pieczęci głównej, Jan II używał jeszcze innego sigillum, zbliżonego ikonograficznie do wyżej opisanego i z napisem w otoku: + S(*igillum*): ioh(*ann*)is: oppavie(*nsis*): et: rathiborie(*nsis*): dvcis (**il. 18**). Znane jest z dokumentów z lat 1391–1423.³⁹

Najbardziej wyraźną zmianę w kompozycji z orłem, książę Jan II wprowadził jednak na swojej pieczęci herbowej, która zachowała się przy dokumentach z lat 1402–1411 (**il. 19**).⁴⁰ Jej pole wypełnia, podobnie jak na poprzednich jego sigillach, wyobrażenie orła z rozpostartymi skrzydłami, ale już z głową zwróconą heraldycznie w lewo, a nie w prawo. Całość uzupełnia natomiast legenda, która brzmi: S(*igil-*

38 APK OR, Akta miasta Raciborza, nr 60.

39 APWr., Rep. 114, nr 25 (opis i legenda pieczęci także w CDS 2, s. 41–42, nr 46); APWr., Rep. 114, nr 30; APK OP, Archiwum Księżąt Pszczyńskich, nr II–8.

40 APWr., Rep. 4a, nr 79 (54c); NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2911; APWr. OKZ, Akta miasta Radkowa, nr 38 (3); NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2912; APWr. OKZ, Akta miasta Radkowa, nr 19 (4); APWr. OKZ, Akta miasta Radkowa, nr 6.

Il. 18: Pieczęć herbowa Jana II Żelaznego (III typ), potwierdzona w użyciu w latach 1391–1423.

lum): ioh(ann)is ꝛ oppaue(nsis) ꝛ et ꝛ ratib(o)rie(nsis) ꝛ duc(is) ꝛ. Warto podkreślić, że sigillum to pochodzi z okresu, gdy Jan II Żelazny dzięki swojej wiernej służbie Luksemburgom został mianowany pierwszym komornikiem Królestwa Czeskiego, a następnie także starostą kłodzkim i ząbkowickim.⁴¹ W roli starosty kłodzkiego po raz pierwszy został wymieniony 13 stycznia 1397 roku,⁴² a funkcję tę sprawował aż do roku 1422, czyli przez okres 25 lat. Znalazła ona również swoje odzwierciedlenie w stosowanej przezeń na dokumentach intytulacji, gdzie zawsze po tytule księcia

41 O funkcjonowaniu urzędu starosty na Śląsku np. WÓŁKIEWICZ, Ewa: *Capitaneus Slesie. Królewscy namiestnicy księstwa wrocławskiego i Śląska w XIV i XV wieku*. In: *Monarchia w średniowieczu. Władza nad ludźmi, władza nad terytorium*. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi. Pysiak, Jerzy – Pieniądz-Skrzypczak, Aneta – Pauk, Marcin R., Warszawa – Kraków 2002, s. 169–225.

42 GGG 1, s. 278. Zob. też PIETRZYK, Iwona: *Jan II opawsko-raciborski jako starosta kłodzki*. In: *Korunní země v dějinách českého státu. 2: Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století*. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném ve dnech 12. a 13. května 2004 v Clam-Gallasově paláci v Praze. Bobková, Lenka – Konvičná, Jana – Březina, Luděk – Wojtucka, Jana (edd.), Praha 2005, s. 57–68.

Il. 19: Pieczęć herbowa Jana II Żelaznego (IV typ), potwierdzona w użyciu w latach 1402–1411.

opawskiego i raciborskiego pojawiał się tytuł starościński, który odwoływał się do nominacji królewskiej. Na jednym z jego dyplomów owa intytulacja brzmi: *Johannes von gotis gnaden herzoge czu Troppaw und czu Rathber und von königlicher gewalt hauptman czu Glocz*.⁴³ Występowała jednak w różnych modyfikacjach i wariantach napisowych. W tym miejscu należy jednocześnie zauważyć, że sprawowanie przez Jana II wspomnianej funkcji nie zostało uwidocznione w ikonografii przywieszonych przy jego dokumentach pieczęci. W związku z tym nasuwa się pytanie, czy powstanie tego typu pieczętnego korelowało z pełnioną przez niego funkcją starosty kłodzkiego, czy też nie. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że pieczęć ta znana jest tylko z dokumentów na których występuje ów tytuł, obok tytułu książęcego, można stwierdzić, że jej sporządzenie miało związek ze wspomnianą pozycją. Owe przypuszczenie zdaje się także potwierdzać to, że większość tych dokumentów została wystawiona właśnie w Kłodzku.

---

43 NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2912.

Il. 20: Pieczęć herbowa Mikołaja IV, potwierdzona w użyciu w 1394 roku.

Powyższe spostrzeżenia pozwalają wysunąć hipotezę, że sigillum Jana II znane z lat 1391–1423, służyło tylko do pieczętowania dokumentów odnoszących się pod względem treści do spraw z terenu podległego mu księstwa, podczas gdy potwierdzone w użyciu w latach 1402–1411 było stosowane w kwestiach związanych z pełnionym przezeń urzędem starosty kłodzkiego. Być może właśnie w celu podkreślenia tego zróżnicowania w używaniu obu pieczęci, doszło do wprowadzenia na jednej z nich, wcześniej wspomnianej zmiany w wizerunku orła.

Na uwagę zasługuje także fakt, że zbliżony do występującego na pieczęci starościńskiej Jana II program ikonograficzny pojawił się również na sigillum jego młodszego brata, Mikołaja IV (il. 20), które zostało poświadczane w użyciu jeszcze przed przeprowadzonym między rodzeństwem na początku października 1405 roku podziałem ziemi bruntalskiej.⁴⁴ Zachowało się przy dokumencie wystawionym 1 maja 1394 roku,

---

44 Rezultaty tego podziału oraz majątek i prawa, które pozostały pomimo tego aktu wspólne, opisuje dokument z 1 października 1405 r. (CDS 2, s. 48–50, nr 49) wystawiony przez członków specjalnie powołanej komisji. W jej skład wchodził m.in. bruntalscy mieszczanie (STARÝ, Marek: *Ducatus*,

Il. 21: Pieczęć herbowa Jana II Żelaznego (V typ), potwierdzona w użyciu w 1407 roku.

w którym obaj bracia, jako książęta opawsko-raciborscy, nadali mistrzowi Henrykowi las nad Kłodnicą koło Śmiłowic w celu zbudowania tam kuźnicy żelaza.⁴⁵ Pieczęć ta została opatrzona legendą w brzmieniu: + S(*igillum*) • nicolai • oppavie(*nsis*) • et • [ratiborie(*nsis*) ?] • duci(*s*).

W kontekście powyższych rozważań warto też wspomnieć, że Jan II jako starosta ząbkowicki posługiwał się również sigillum. Miało ono jednak już zupełnie inny charakter od używanego przezeń z racji pełnienia funkcji starosty kłodzkiego. Nie była to już bowiem pieczęć osobista, ale urzędu – starostwa. W jej polu widnieje czeski lew oraz napis w otoku: + SIGILLUM CAPITANEATUS x FRANKENSTEYNENSIS: / *

---

nebo Terra? (Na okraj 700. výročí vzniku Opavského vévodství). Pravněhistorické studie 49, 2019, č. 1, s. 31; TENŽE: Opavští Přemyslovci, s. 69).

45 APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–4. Regest tego dokumentu: *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku. 1: (do 1400 roku)*. BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karel (edd.), Wrocław – Opava 2004, s. 99, nr 216. Zob. też SZCZECH, Bernard: *Przywilej lokacyjny Lubniowa czyli Starej Kuźnicy, nadany przez Jana II Żelaznego i Mikołaja IV, książąt raciborsko-opawskich (1.05.1394 r.)*. Ruda Śląska 2009.

AD HEREDITATES: ET: CAUSAS:⁴⁶ Pieczęć ta określała więc wyłącznie urząd, bez imienia urzędnika. Przez ten fakt nieco wykracza poza przyjęty w niniejszym studium zakres badań, gdyż należy do zupełnie innego obszaru sfragistyki. Jej zbadanie pozwoliło jednak zaobserwować odmienność w stosowaniu wyobrażeń napieczętych przez księcia sprawującego urzędy starościńskie w różnych częściach składowych Korony Czeskiej.

W następnych latach Jan II porzucił już w swojej sfragistyce wyobrazenie orła, a zaczął stosować bardziej złożone schematy ikonograficzne. Z jednym z nich spotykamy się na jego pieczęci o średnicy 28 mm, potwierdzonej w użyciu tylko przy jednym dokumencie wystawionym przez księcia, 16 listopada 1407 roku w Rybniku (il. 21).⁴⁷ W jej ikonografii widnieje tarcza dzielona w krzyż, której pierwsze i czwarte pole jest dzielone w słup (herb Przemyślidów opawskich), a w drugim i trzecim został umieszczony orzeł. Przedstawieniu temu towarzyszy legenda: + S(*igillum*) † ioh(*ann*)is † ducis † opavie(*nsis*) † et † rat(*i*)b(*oriensis*).⁴⁸ Jeśli pieczęć ta powstała rzeczywiście w 1407 roku, to należy wiązać ten fakt z zawartą w tymże roku, między Janem II a księciem Przemkiem I opawskim i jego synami Wacławem i Mikołajem, umową dotyczącą wzajemnej współpracy i dziedziczenia między obiema liniami Przemyślidów.⁴⁹ Owo przypuszczenie wydaje się również potwierdzać to, że niemal takim samym sigillum posługiwał się wówczas także sam Przemek. Znane jest na przykład z dokumentu wystawionego 3 kwietnia 1407 roku.⁵⁰ Widniejący w jego ikonografii program heraldyczny stanowił poprzez kombinację herbu książąt opawskich z orłem Księstwa Raciborskiego, symboliczny wyraz snutej wtedy przez niego (w obliczu braku jeszcze w tym czasie u Jana II męskich potomków, gwarantujących przetrwanie rodu) wizji zjednoczenia w swoich rękach większości dziedzictwa po ojcu Mikołaju II. Wspomniane aspiracje polityczne znalazły również odzwierciedlenie w stosowanej przez Przemka na dokumentach intytulacji, w której używał przez jakiś czas, poza tytułem księcia opawskiego, także tytułu księcia raciborskiego.⁵¹

W ostatnich latach życia Jan II rozszerzył jeszcze spektrum używanych przez siebie pieczęci o nowy typ ikonograficzny (il. 22). W jego polu zostały przedstawione, ujęte w cztery łuki cztery tarcze herbowe ułożone w krzyż, zwrócone dolną częścią do siebie. W przestrzeni poza łukami umieszczone są litery (?). Dwie z tarcz niosą wyobraże-

46 Np. APWr., Rep. 88, nr 231 (202); NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 123. Zob. też SEDLÁČEK, Pavel: *Pečeť frankenštejnského hejtmanství*. *Paginae historiae* 5, 1997, s. 26–38.

47 APWr., Rep. 114, nr 29.

48 Opis pieczęci wraz z legendą znajduje się także w CDS 2, s. 51, nr 50.

49 CHOCHOLATÝ: *Pečetě*, s. 18. Wspomniana umowa została zawarta 30 listopada 1407 r. (CDS 6, s. 28, nr 113). Szerzej na ten temat zob. PRIX, Dalibor: *Vévoda Václav II. Opavský a Hlubčický. Ve stínu otce, husitů a bezvlády, část I*. *Časopis Slezského zemského muzea, série B*, 48, 1999, č. 2, s. 157; ČAPSKÝ, Martin: *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno – Opava 2005, s. 169–171.

50 NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 1983.

51 Np. CDS 6, s. 28, nr 113.

Il. 22: Pieczęć herbowa Jana II Żelaznego (VI typ), potwierdzona w użyciu w latach 1420–1422.

nie górnośląskiego orła, natomiast pozostałe herb Przemyślidów opawskich. Posługiwanie się owym programem heraldycznym umożliwiło więc władcy, z jednej strony na podkreślenie przynależności rodowej, z drugiej zaś na zamianifestowanie swojego związku z Księstwem Raciborskim i Śląskiem. Pieczęć ta, mająca średnicę 38 mm i napis w otoku: *sigillum + iohannis + ducis + oppavie(nsis) + et + ratiborie(nsis)*, znana jest z dokumentów z lat 1420–1422.⁵² Duże jej znaczenie spoczywa również w tym, że dała początek książęcej pieczęci w nowej postaci, która następnie była naśladowana czy też powtarzana przez kolejnych Przemyślidów. Znalazło to swój wyraz w przechodzeniu widniejącej na niej ikonografii ze sfragistyki danego władcy na pieczęcie jego synów (wyjątkowo córek). Przyczyn stosowania owego zabiegu można doszukiwać się przede wszystkim w chęci podkreślenia w ten sposób kontynuacji władzy poprzez wskazanie na podobieństwo stosowanych wyobrażeń. Na marginesie tych rozważań warto dodać, że bardzo podobny schemat heraldyczny, tj. z czterema tarczami

---

52 APK OR, Akta m. Raciborza, nr 61; Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Kłodzku, nr A 5c.

herbowymi ułożonymi w krzyż, znany jest również ze złotostockich monet książąt śląskich z rodu Podiebradów, to jest Karola I i Albrechta, czy też z monet elektora brandenburskiego, Joachima I Nestora i jego brata Albrechta, będących produktem mennicy w Krośnie.⁵³

Po śmierci Jana II Żelaznego w 1423 roku pełniła przez jakiś czas rządy opiekuńcze w imieniu dwóch synów, tj. Mikołaja VI i Waclawa III, księżna-wdowa Helena Korybutówna, córka księcia Nowogrodu Siewierskiego Korybuta Dymitra, bratanica króla Jagiełły.⁵⁴ Księżna ta posiadała także własną pieczęć, która jednak zachowała się tylko w szczątkowej postaci przy dokumencie z 1426 roku, nie pozwalającej na jej bliższą analizę ikonograficzną.⁵⁵ Przy pozostałych zachowanych dokumentach wystawionych przez nią samodzielnie lub wspólnie z synami pozostały tylko ślady po przywieszeniu sigillów w formie nacięć po paskach pergaminowych lub otworów po sznurach.⁵⁶

Po usamodzielnieniu się starszego syna Mikołaja, Helena osiadła w dobrach pszczyńskich, gdzie rezydowała do śmierci (†1449).⁵⁷ Owe usamodzielnienie się Mikołaja nastąpiło prawdopodobnie w 1428 roku, czyli w czasie, kiedy to już zaczął systematycznie pojawiać się u jego boku, jako współrządca, młodszy brat Waclaw III. Książęta aż do 1437 roku nie podzielili się władzą pozostając jako tak zwani bracia niedzielni. Następnie w wyniku przeprowadzonego podziału Mikołaj otrzymał część księstwa obejmującą: Karniów, Bruntál, Vartnov, Pszczynę (tę miał przejąć jednak dopiero po śmierci matki, która dzierżyła ją dożywotnio), Rybnik, Wodzisław Śląski i Baborów. Waclawowi przypadła natomiast jedynie niewielka część spadku – okręg raciborski, ale za to ze stolicą księstwa Raciborzem oraz dwie wsie, Żytna i Pilchowice, leżące w okręgu rybnickim.⁵⁸ W ten sposób powstały dwa nowe organizmy polityczne, to jest Księstwo Raciborskie i Karniowsko-Rybnickie. Fakt ten nie wpłynął jednak na zmianę intytulacji obu książąt, którzy zarówno na swoich dokumentach, jak i pieczęciach nadal używali dotychczasowej tytułatury książąt Opawy i Raciborza.⁵⁹

Jak wykazały przeprowadzone badania, wspomniani bracia w okresie swojej władzy stosowali do uwierzytelniania dokumentów sigilla zbliżone pod względem ikonograficznym do pieczęci używanej przez ich ojca w latach 1420–1422, czyli z czterema tarczami herbowymi ułożonymi w krzyż, z których dwie przedstawiały górnośląskiego orła, a pozostałe herb Przemyślidów opawskich.⁶⁰ Ów typ pieczęci, o średnicy 38 mm

---

53 Por. KOPICKI, Edmund: *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych. Tablice*. Warszawa 1995, s. 320, 348–349.

54 Zob. STARÝ, Marek: *K otázce původu Heleny Litevské, manželky vévody Jana II. Ratibořského*. Genealogické a heraldické listy 20, 2000, č. 2–3, s. 41–44.

55 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 422.

56 APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–10, II–11, II–12, II–13.

57 SPERKA, Jerzy: *Pszczyna i ziemia pszczyńska – dzieje polityczne do 1517 r.* In: *Pszczyna. Monografia historyczna*. 1, Kaczmarek, Ryszard – Sperka, Jerzy (edd.), Pszczyna 2014, s. 90–91.

58 SPERKA: *Pszczyna*, s. 91; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 101, 105.

59 SPERKA, Jerzy: *Księstwo karniowsko-rybnickie i jego losy do początku XV wieku*. *Średniowiecze Polskie i Powszechnie* 12 (16), 2020, s. 98.

60 Por. il. 22.

Il. 23: Pieczęć herbowa Mikołaja VI, potwierdzona w użyciu w latach 1427–1449.

i z napisem w otoku: :: sigillum:: nicolai:: ducis:: oppaue(*nsis*):: et:: ratiborie(*nsis*), został poświadczony w użyciu przez Mikołaja w latach 1427–1449 (il. 23).⁶¹ U Wacława III pojawił się natomiast przy dokumentach z lat 1437–1456 (il. 24).⁶² Posiadał taki sam rozmiar (38 mm) jak pieczęć jego ojca i brata, a widniejąca na nim legenda brzmiała: sigillum ° venceslai ° ducis ° oppaue(*nsis*) ° et ° ratiborie(*nsis*) °. Wspomniane pieczęcie znane są zarówno z dokumentów wystawianych wspólnie z matką Heleną, jak też wydawanych razem lub samodzielnie przez obu braci.

61 APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–10; APWr., Rep. 114, nr 31 (opis pieczęci wraz z legendą także w CDS 2, s. 55–56, nr 55); SOkA Bruntál, Archiv města Krnov, inv. č. 4; APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–11; BKC – MNKr., dokument z 19 stycznia 1445 r., Oświęcim; APWr., Rep. 114, nr 35; AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 107; APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–13.

62 SOkA Bruntál, Archiv města Krnov, inv. č. 4; AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 97, 107, 4932; APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–13; CDS 2, s. 189–191, nr 84 (opis pieczęci wraz z legendą).

Il. 24: Pieczęć herbowa Wacława III, potwierdzona w użyciu w latach 1437–1456.

W kontekście powyższych rozważań warto także wspomnieć, że taki sam schemat ikonograficzny, poza drobnymi różnicami w opracowaniu plastycznym, umieszczali następnie na swoich pieczęciach zarówno potomkowie Mikołaja VI z linii karniowsko-rybnickiej, jak i Wacława III raciborskiego. Mamy tu więc do czynienia z dalszym przejmowaniem czy też dziedziczeniem pieczęci. Ów schemat znalazł swoje zastosowanie między innymi na sigillum córki Mikołaja, Barbary, będącej drugą żoną księcia Jana IV oświęcimskiego oraz także ostatnią przedstawicielką rodu Przemyślidów na karniowskim książęcym stolcu, które zostało poświadczono w użyciu w latach 1498–1502 (il. 25).⁶³ Schemat ten zastosował również na swojej pieczęci jej brat Wacław IV. Znana jest między innymi z pierwszego samodzielnego dokumentu tego

63 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 448, 449, 455. Szczegółowo na temat Barbary i jej władzy zob. np. KOZÁK, Petr: *Skon Barbory Opavské a Ratibořské, posledního zástupce rodu Přemyslovců na krnovském knížecím stolci*. Časopis Matice moravské 136, 2017, č. 2, s. 269–280; STARÝ, Marek: „... pojav k svatému manželství jich sestry dceru“. *Marginálie ke genealogii slezských knížat a k osudům Krnovska na přelomu 15. a 16. století*. Časopis Matice moravské 137, 2018, č. 1, s. 57–85.

Il. 25: Pieczęć herbowa Barbary, córki Mikołaja VI, potwierdzona w użyciu w latach 1498–1502.

księcia, wystawionego 9 lutego 1466 roku w Rybniku, który dotyczył rozstrzygnięcia sporu o prawo patronatu nad kościołem w Golasowicach (il. 26).⁶⁴

Z takim samym typem pieczęci herbowej spotykamy się także u jedyne go syna Wacława III, Jana VI Młodszego, pochodzącego z małżeństwa z Małgorzatą z Szamotuł (il. 27). Została potwierdzona w użyciu między innymi przy dokumencie wystawionym 14 sierpnia 1492 roku w Raciborzu.⁶⁵ W jej otoku widnieje napis: *** sigillum * iohannis * ducis * oppavie(*nsis*) * et * ratiborie(*nsis*). Należy jednak podkreślić, że w momencie śmierci ojca (†1456) Jan był jeszcze niepełnoletni, w związku z czym władzę w Księstwie Raciborskim pełniła wówczas jego matka Małgorzata. W tym czasie, o czym dowiadujemy się ze źródeł pisanych, posiadała również własną pieczęć, która obecnie nie jest znana w oryginale. Wiadomo jednak, że była przywieszona na przykład przy układzie

64 APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–15. Pieczęć ta ma średnicę 38 mm, a jej legenda brzmi: *** sigillum * wenceslai * ducis * opavie(*nsis*) * et * ratiborie(*nsis*). Szerzej na temat władzy Wacława IV zob. np. SPERKA: *Tragiczne losy*, s. 253–272.

65 APWr., Rep. 114, nr 46.

Il. 26: Pieczęć herbowa Wacława IV, potwierdzona w użyciu w 1466 roku.

zawartym przez Małgorzatę z Królestwem Polskim, 26 czerwca 1457 roku w Raciborzu, który dotyczył zwalczania szerzących się na pograniczu śląsko-małopolskim rozbojów.⁶⁶ W 1464 roku, na dokumentach, obok księżnej, występował już jej syn, co wskazuje, że został dopuszczony do władzy, ale jeszcze się nie usamodzielniał.⁶⁷ Samodzielnej władzy ujął się dopiero po śmierci matki, która nastąpiła 5 listopada 1464 roku.⁶⁸

Jan VI był od 1478 roku żonaty z córką Mikołaja I opolskiego i Magdaleny legnicko-brzeskiej, Magdaleną, z którą doczekał się trzech synów – Mikołaja VII, Jana VII i Walentyna I Garbatego oraz jednej córki – Magdaleny; ta jednak zmarła już w dzieciństwie.⁶⁹ Po śmierci Jana w 1493 roku, Magdalena objęła rządy opiekuńcze

---

66 CDP 4, s. 85–86, nr 65. O Małgorzacie z Szamotuł pisał np. KORTA, Wacław: *Małgorzata z Szamotuł (zm. 1464), księżna belska, księżna raciborska*. In: PSB 19. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974, s. 442–443.

67 CDS 6, s. 87, nr 268; WELTZEL, Augustin: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*. Ratibor 1881², s. 648.

68 STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 107.

69 TAMŻE, s. 107, 152.

Il. 27: Pieczęć herbowa Jana VI Młodszego, potwierdzona w użyciu w 1492 roku.

w imieniu małoletnich książąt. W okresie sprawowania swojej władzy posługiwała się jedną pieczęcią herbową, o średnicy 30 mm, która przedstawia w swoim obrazie wyobrażenie ukoronowanego orła na tarczy, symbolizującego ojcowiznę księżnej, jaką stanowiło Księstwo Opolskie (il. 28).⁷⁰ W ten sposób księżna nawiązała do swojego pochodzenia. Dążenie do jego ukazania było spowodowane, jak można przypuszczać, z jednej strony chęcią zmanifestowania przez ową władczynię dostojności wynikającego z przynależności do rodu ojca, z drugiej zaś stanowiło potwierdzenie jej kwalifikacji do pełnienia wspomnianej funkcji. Wywodziła się bowiem z rodu od dawna sprawującego władzę. Poza tym pochodzenie Magdaleny eksponuje również legenda napieczętna, która po imieniu księżnej wymienia posiadane przez nią tytuły: *S(igillum) ° magdalene ° ducisse ° oppolien(sis) ° et ° rathi(boriensis) °*.

Najstarszy syn Jana VI i Magdaleny, Mikołaj, osiągnął dorosłość w 1496 roku. Wtedy też zaczął występować obok matki jako współrządcą⁷¹ oraz posługiwać się

70 CDS 2, s. 214–215 (opis pieczęci wraz z legendą); APK OR, Akta miasta Raciborza, nr 63.

71 Zob. np. CDS 2, s. 214–215, nr 105; CDS 6, s. 141, nr 426.

Il. 28: Pieczęć herbowa Magdaleny opolskiej, potwierdzona w użyciu w 1501 roku.

pieczęcią herbową, która powtarzała schemat ikonograficzny stosowany przez jego przodków, tj. z czterema tarczami herbowymi ułożonymi w krzyż (il. 29). Sigillum to, o średnicy 38 mm, znane jest z dokumentów z lat 1496–1501 i posiada napis w otoku: *S(igillum) illustris: nicolai: ducis: oppaviensis: et: ratiboriensis.*⁷²

Po śmierci matki w 1501 roku, ewentualnie krótko przed nią, Mikołaj dopuścił do władzy swojego młodszego brata, Jana. Już 20 kwietnia 1501 roku razem potwierdzili sprzedaż majątku Bluszczów,⁷³ a następnie 16 lipca tego samego roku zobowiązanie finansowe w wysokości 1 200 guldenów węgierskich, jakie zaciągnęli wcześniej ich rodzice.⁷⁴ Jak wykazały przeprowadzone badania, obaj książęta w okresie sprawowania wspólnych rządów używali do uwierzytelniania dokumentów podobnych pieczęci. W ich obrazie widnieje tarcza dzielona w krzyż, której pierwsze i czwarte pole jest dzielone w słup, a w drugim i trzecim został umieszczony orzeł. Pieczęć Mikołaja VII

72 CDS 2, s. 214–215, nr 105 (opis pieczęci wraz z legendą); APK OR, Akta miasta Raciborza, nr 63.

73 WELTZEL: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, s. 102.

74 CDS 6, s. 149, nr 449.

Il. 29: Pieczęć herbowa Mikołaja VII, potwierdzona w użyciu w latach 1496–1501.

w tej postaci znana jest tylko z jednego dokumentu wystawionego wspólnie z bratem 30 września 1503 roku w Raciborzu (il. 30).⁷⁵ Sigillum Jana z ową kompozycją zachowało się natomiast przy dokumencie wydanym 8 lipca 1504 roku, w którym książęta imiennie poświadczyli, iż mieszczanin raciborski Maciej Rynczka sprzedał Pawłowi Charwatowi dwór w Studziennej wraz z dwoma ogrodami i czterema kmieciami (il. 31).⁷⁶ Należy jednak podkreślić, że ów dokument został wystawiony już przez wszystkich trzech synów Jana VI Młodszego, co wskazuje, że najmłodszy z braci – Walentyn – był już wówczas współwładcą. Ów stan rzeczy zdaje się także potwierdzać fakt przywieszenia przy tym dokumencie również jego pieczęci, która pod względem ikonografii była taka sama jak sigilla jego starszego rodzeństwa (il. 32). Stan zachowania owych trzech zabytków nie pozwala jednak na pełne odczytanie ich legendy.

75 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 717.

76 APK OR, Akta miasta Raciborza, nr 70.

Il. 30: Pieczęć herbowa Mikołaja VII, potwierdzona w użyciu w 1503 roku.

Po niespodziewanej śmierci książąt Mikołaja i Jana w 1506 roku, Walentyn objął samodzielne rządy w Księstwie Raciborskim.⁷⁷ Doszło do tego zapewne na krótko przed 19 grudnia 1506 roku, ponieważ właśnie w tym dniu wystawił swój pierwszy samodzielny dokument, w którym podarował Bartoszowi Zdarskiemu (Zdarze) z Raszczyc na własność wieś Pszów, którą tamten wcześniej trzymał jako zastaw.⁷⁸ Nowa sytuacja polityczna znalazła również swoje odzwierciedlenie w sfragistyce

---

77 Osobie księcia Walentyna poświęcono już wiele miejsca w literaturze przedmiotu. Zob. np. ČAPSKÝ, Martin: *Zlomený meč Valentina Hrbatého. Poslední z opavských Přemyslovců*. Dějiny a současnost 28, 2006, č. 2, s. 36–38; MIKA, Norbert: *Przemysłidzi opawsko-raciborscy. Blaski i cienie panowania*. Ziemia Raciborska 9, 2006, *passim*; MATEJKO-PETERKA, Ilona: *Rituálně zlomený meč posledního Přemyslovce Valentina Hrbatého, knížete ratibořského*. In: *Země a její pán. Struktury vlády a její proměny na území Rakouského Slezska do konce první světové války*. Matejko-Peterka, Ilona (ed.) a kol., Opava 2014, s. 126–127; MIKA, Norbert: *Ostatni Przemyslida – książę Walentyn Garbaty*. In: *Czechy i Polska między Wschodem i Zachodem – średniowiecze i wczesna epoka nowożytna*. Ciesielski, Tomasz – Iwańczak, Wojciech (edd.), Warszawa – Bellerive-sur-Allier 2016, s. 51–65.

78 CDS 6, s. 155–156, nr 465.

Il. 31: Pieczęć herbowa Jana VII, potwierdzona w użyciu w 1504 roku.

owego księcia. Po objęciu samodzielnych rządów zaczął posługiwać się nowym typem pieczęci herbowej (il. 33). W jej obrazie doszło w porównaniu z poprzednim jego sigillum do zamiany miejsc wyobrażeń znajdujących się na skwadowanej tarczy oraz także do zmiany jej kształtu. Tym razem w polach pierwszym i czwartym został umieszczony orzeł, natomiast w drugim i trzecim herb Przemyślidów opawskich. W ten sposób książę zmanifestował więc w pierwszej kolejności swoją władzę w księstwie, następnie wskazał zaś na swoje pochodzenie dynastyczne. Pieczęć ta, o średnicy 40 mm i z napisem w otoku: *S(IGILLUM) † ILLVSTRIS † DVCIS † VALENTINI † OPPAVIENSIS † ET † RATIBORIEN(SIS)*, została potwierdzona w użyciu w latach 1510–1521.⁷⁹ Znana jest tylko z kilku odcisków. W praktyce kancelaryjnej była używana do uwierzytelniania dokumentów o wieloaspektowym

79 APK OR, Akta miasta Raciborza, nr 9; NA Praha, Archiv České koruny, inv. č. 1894; APK OR, Akta miasta Raciborza, nr 11, 64; GStA PK, VII. HA, Urkunden, Schlesien, Nr. 17; APWr., Rep. 114, nr 52; NA Praha, České gubernium – guberniální listy Praha, inv. č. 805. Zob. też CZECHOWICZ: *Książęcy mecenas*, s. 441.

Il. 32: Pieczęć herbowa Walentyna Garbatego (I typ), potwierdzona w użyciu w 1504 roku.

znaczeniu prawnym. Wśród nich znalazły się m.in. fundacje, nadania dóbr i majątności oraz różnego rodzaju potwierdzenia.

Podsumowując, można zatem stwierdzić, że system sfragistyczny Przemyslidów opawskich linii raciborskiej tworzyły dwa podstawowe typy pieczęci, to jest konne oraz herbowe. Pierwsze z wymienionych znalazły swoje zastosowanie tylko u trzech początkowych przedstawicieli omawianej linii książęcej i poza kilkoma różnicami, na przykład w tarczy trzymanej w ręce rycerza, były do siebie zbliżone pod względem zastosowanej ikonografii. Dominującą grupę stanowiły natomiast pieczęcie herbowe, po które sięgnęli wszyscy Przemyslidzi opawsko-raciborscy, to jest od Mikołaja II aż po Walentyna Garbatego. Ikonografia tych pieczęci ulegała jednak na przestrzeni wieków ciągłym przemianom, co świadczyło o nieustających poszukiwaniach w sferze ideologicznej. Początkowo przeważały w sfragistyce omawianych władców wyobrażenia eksponujące tylko przynależność rodową, natomiast fakt przejęcia Raciborszczyzny został ujęty jedynie w legendzie pieczęci herbowej Mikołaja II.

Il. 33: Pieczęć herbowa Walentyna Garbatego (II typ), potwierdzona w użyciu w latach 1510–1521.

U kolejnych książąt znalazł już swoje odzwierciedlenie w ich programie plastycznym poprzez wprowadzenie wyobrażenia orła. Symbolika owych pieczęci oscylowała więc z jednej strony wokół manifestowania przez poszczególnych książąt związku ze swoim rodem, z drugiej zaś z podległym im władztwem. Pod tym względem pieczęcie te nie odbiegały swoją wymową ideową od pieczęci stosowanych w tym czasie przez innych książąt śląskich.

...

*„Tomu na swiedomie peczet nassy
tomto listu rozkazali ysme przywiesyti.”*

O wzajemnej relacji pomiędzy pieczęciami a dokumentami Przemyslidów opawskich linii raciborskiej

Iwona Pietrzyk

Tematyce pieczęci Przemyslidów opawskich linii raciborskiej poświęcono już kilka opracowań.¹ Koncentrowano się w nich na klasyfikacji i opisie typów przedstawień napieczętych, w tym też treści legend otokowych, postrzegając ten sfragistyczny materiał, jako swoiste medium zmian zachodzących w sferze informacyjno-propagandowej, organizacyjno-prawnej, czy też jako odbicie zachodzących przemian kulturowych. Prace te, obejmujące głównie wcześniejszy okres rządów Przemyslidów opawsko-raciborskich uznać można za etap wstępny, inicjujący dalsze badania, prowadzący do monograficznego opracowania całej spuścizny dokumentowej i sfragistycznej pozostałej po władcach tej linii, co da tym samym wgląd w zmiany zachodzące w sferze polityczno-społeczno-kulturowej na przestrzeni dwóch wieków.²

-
- 1 CHOCHOLATÝ, František: *Pečetě a znak opavských Přemyslovců*. In: Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků Ostrava při Domu kultury pracujících VŽSKG 4, 1982, č. 1–2, s. 14–20; BARCIAK, Antoni – PIETRZYK, Iwona: *Ikonografia pieczęci Przemyslidów opawskich do początku XV w.* In: Imago narrat. Obraz jako komunikat w społeczeństwach europejskich. Rosik, Stanisław – Wiszewski, Przemysław (edd.), Wrocław 2002, s. 359–370; PIETRZYK, Iwona: *Kancelaria i dokument Przemyslidów opawskich w XIV i początkach XV wieku*. Katowice 2008, s. 103–114.
  - 2 Przykładem takiej pracy, reprezentującej wskazane podejście badawcze jest praca Barbary Trelińskiej, zob. TRELİŃSKA, Barbara: *Kancelaria i dokument książąt cieszyńskich 1290–1573*. Warszawa – Łódź 1983. Abstrahując w tym miejscu od całej dyskusji na temat różnorodnego podejścia do badań historycznych zob. przykładowo przegląd dyskusji wokół Szkoły „Annales” i wprowadzonej przez nią koncepcji badań tzw. długiego trwania – WIŚLICZ, Tomasz: *Szkoła „Annales” wobec wyzwań schyłku XX wieku. Krytyka i próby reform*. Kwartalnik Historyczny 112, 2004, nr 2, s. 79–100.

W niniejszym szkicu, mającym charakter przyczynku do dalszych badań, chciałabym przedstawić kilka uwag na temat wzajemnych relacji zachodzących pomiędzy pieczęciami władców opawsko-raciborskich, a dokumentami przez nich wystawionymi. Prezentowane tu rozważania obejmą czasy panowania władców linii raciborskiej Przemyślidów, poczynając od księcia opawskiego Mikołaja II przejmującego władztwo raciborskie w 1337 roku, aż do śmierci ostatniego Przemyślidy tej linii – Walentyna I.³

Przemyślidzi opawsko-raciborscy posługiwali się dwoma głównymi typami pieczęci. Pierwszy to pieczęcie konne, reprezentujące, pomimo zachodzących na nich zmian, przedstawienia bardzo stabilne, nie odbiegające od wzorów tego typu pieczęci stosowanych przez innych władców. Drugi typ to pieczęcie herbowe, pośród których odnajdujemy większą różnorodność przedstawień.⁴ To właśnie te pieczęcie, gdy zestawić je razem, pozwalają zauważyć, że po dość długim okresie kształtowania się wizerunku napieczętnego, jego postać ustabilizowała się dopiero za czasów panowania Jana II Żelaznego.

Użycie pieczęci zapowiadane było w koroboracji dokumentu. Nie stanowiło to jednak bezwzględnej reguły. Najmniej stabilny pod tym względem, w przypadku dokumentów Przemyślidów opawsko-raciborskich był okres mniej więcej do połowy XIV wieku. Wówczas to, biorąc jedynie pod uwagę oryginały dokumentów z przywieszoną do nich pieczęcią, na dwadzieścia dwa takie dokumenty wystawione przez księcia Mikołaja II, aż w jedenastu nie wspomina się w koroboracji o przywieszeniu pieczęci.⁵ Z czasów rządów jego następcy, Jana I, znane są już tylko dwa takie doku-

---

3 Na temat książąt tej linii zob. przykładowo biogramy w pracach – starszej: BARCIAK, Antoni (ed.): *Książęta i księżne Górnego Śląska*. Katowice 1995, *passim*; oraz wnoszącej nowe ustalenia – najnowszej: STARÝ, Marek: *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého královského rodu*. Opava 2021, *passim*. Na temat ostatniego przedstawiciela tej linii zob. MIKA, Norbert: *Ostatni Přemyslida – książę Walentyn Garbaty*. In: *Czechy i Polska między Wschodem i Zachodem – średniowiecze i wczesna epoka nowożytna*. Ciesielski, Tomasz – Iwańczak, Wojciech (edd.), Warszawa – Bellerive-sur-Allier 2016, s. 51–67. Na temat poszerzenia władztwa Przemyślidów opawskich o tereny Księstwa Raciborskiego zob. BAKALA, Jaroslav: *Problematická integrace Opavska s Ratibořskem ve světle listin Jana Lucemburského*. In: *Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka. Sborník příspěvků*. Smutná, Kateřina (ed.), Brno 2000, s. 15n.; MIKA, Norbert: *Przejęcie księstwa raciborskiego przez władcę opawskiego Mikołaja II*. In: *Opava. Sborník k dějinám města 2*, Opava 2000, s. 5n.; PIETRZYK: *Kancelaria*, s. 27.

4 Szczegółowe opisy pieczęci, którymi posługiwali się Przemyślidzi opawsko-raciborscy przedstawiono w niniejszym tomie w opracowaniu Pani dr Ilony Matejko-Peterka, a także w pracach: CHOCHOLATÝ: *Pečetě*, s. 14–20; BARCIAK – PIETRZYK: *Ikonografia*, s. 359–370; PIETRZYK: *Kancelaria*, s. 103–114. Warto wspomnieć jeszcze ostatnie prace traktujące o typologii pieczęci zob. PIECH, Zenon: *Uwagi o typologii i nazewnictwie pieczęci w polskich i zagranicznych badaniach sfragistycznych*. In: *Dawne pieczęcie*. Typologia – metody badań – interpretacje. Piech, Zenon (ed.), Warszawa 2015, s. 15–46; GUT, Paweł – HLEBIONEK, Marcin (edd.): *Opracowanie materiałów sfragistycznych w archiwach*. Warszawa 2020, s. 53–60.

5 Są to dokumenty Mikołaja II: z 1343 r. dotyczący zwolnienia Jana z Głubczyc, mieszczanina opawskiego, od zapłacenia czynszu z jednego łana we wsi Hoštice (NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství), inv. č. 1988, sign. Jo XXXIX Op. 6); z 1346 r. dotyczący ustanowienia zarządcy w szpitalu św. Mikołaja (NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 1989, sign. Jo XXXIX Op. 7); z 1349 r. dotyczący darowizny z dochodu wójta opawskiego na rzecz szpitala św. Mikołaja

Il. 34: Dokument książąt Mikołaja IV i Wacława III z 1437 roku.

(NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 1990, sign. Jo XXXIX Op. 8); z 1357 r. potwierdzający wolę zmarłego Henryka z Głubczyc odnośnie jego darowizny dla klasztoru klarysek (ZAO, Klarisky Opava, inv. č. 4, sign. A3; *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentův przechowywanych na Górnym Śląsku. 1: (do 1400 roku)*. BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karel (edd.), Wrocław – Opava 2004, nr 71); z 1360 r. dotyczący scedowania przez księcia jego praw z jednej z wsi na opawskich joannitów (NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 1995, sign. Jo XXXIX Op. 13); z 1362 r. dotyczący zezwolenia mieszczaninowi opawskiemu na zakup czynszu (SOKA Opava, Archiv města Opava, inv. č. 118, sign. II/1; *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentův przechowywanych na Górnym Śląsku* 1, nr 82); z 1363 r. dotyczący darowizny wsi Vávrovice opawskim joannitom (NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2000, sign. Jo XXXIX Op. 18); z 1363 r. dotyczący darowizny dla joannitów (NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2001, sign. Jo XXXIX Op. 19); z 1364 r. dotyczący zezwolenia księcia na zapis dwóch grzywnien dla joannitów przez Mikołaja ołomunieckiego (NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2003, sign. Jo XXXIX Op. 21); z 1365 r. dotyczący zwolnienia od podatku określone dobra klarysek opawskich (ZAO, Klarisky Opava, inv. č. 7, sign. A6; *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentův przechowywanych na Górnym Śląsku* 1, nr 85); z 1365 r. dotyczący darowizny młyna joannitom (NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2004, sign. Jo XXXIX Op. 22).

Il. 35: Dokument księżnej Heleny oraz książąt Mikołaja VI i Wacława III z 1427 roku.

menty, odnoszące się zresztą do tej samej czynności prawnej, a wystawione w początkowym okresie rządów tegoż władcy.⁶ Po połowie XIV wieku treść koroboracji zdaje się ulegać większej stabilizacji, a wzmianki o użyciu pieczęci stają się naturalnym składnikiem treści dokumentu.⁷ Jako przykład niech posłuży dokument wystawiony wspólnie przez księcia Mikołaja i księcia Wacława w 1437 roku (il. 34).⁸ W koroboracji wskazuje się na dwie pieczęcie. Jedną z nich określa się jako „*firsten*”, drugą jako „*gebrudern unser*”. Zapis ten w pełni odzwierciedla stan faktyczny, gdyż do dokumentu przywieszono zostały dwie pieczęcie jego wystawców. Nie zawsze jednak spotykamy się z taką konsekwencją. Przykładowo, w dokumencie księcia Jana I z 1374 roku, w koroboracji wskazuje się, że pergamin został uwierzytelniony „*nostris maioris*

6 Chodzi tu o dokument z 1368 r. dotyczący rozstrzygnięcia sporu pomiędzy miastem Opawą, a opawskimi joannitami o młyn (NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2005, sign. Jo XXXIX Op. 23; MZA, Cisterciáci Velehrad, sign. E7).

7 Stwierdzenie to uznać należy jako wstępne i wymagające dalszych, pogłębionych badań nad dokumentami Przemysłidów opawskich i ich funkcjonowaniem w przestrzeni publicznej i kancelaryjnej w XV i XVI w.

8 Dokument potwierdza posiadane przez wdowę i mieszczańkę karniowską dobra (SOKA Bruntál, Archiv města Krnov, inv. č. 4; *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku. 2: (1401–1450)*. BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karel (edd.), Opawa – Opole – Katowice 2011, nr 479).

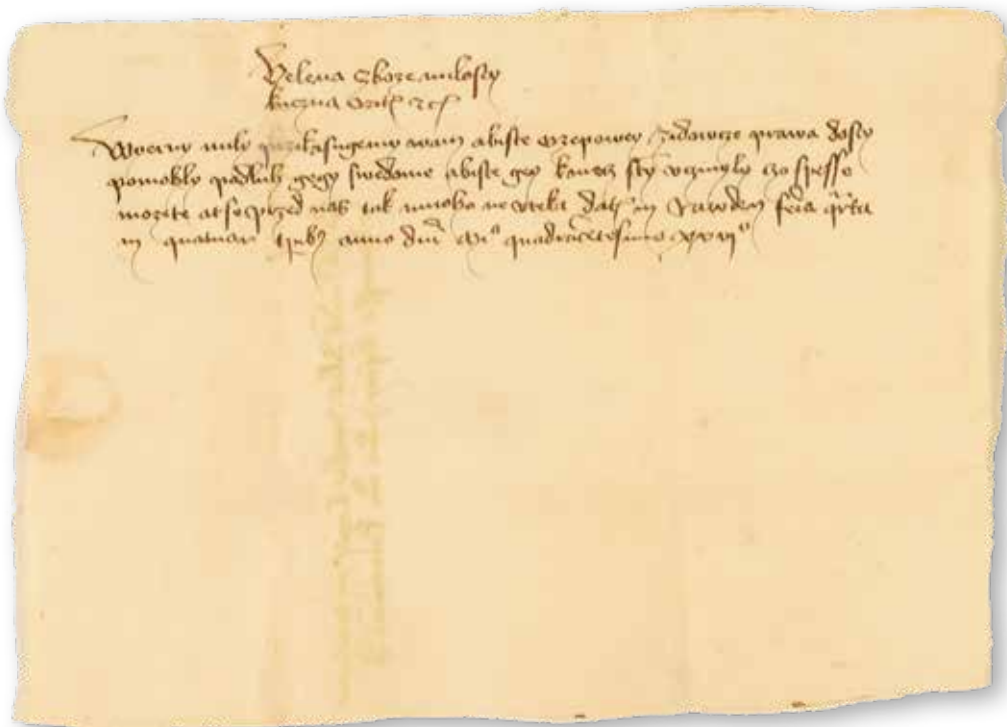
Il. 36: Dokument książąt Mikołaja VI i Wacława III z 1430 roku.

sigilli”, podczas, gdy przywieszono do niego pieczęć herbową księcia.⁹ Nie zawsze też widoczna jest ścisła zależność pomiędzy przekazem dokumentu a uwierzytelniającą go pieczęcią. I tak w 1427 roku księżna Helena raciborska wraz z synami, książętami Mikołajem i Wacławem wydali dokument, w którego koroboracji widnieje informacja, że zostanie tu przywieszona tylko jedna pieczęć określona jako „*unseren furstlichen insigel*” – pieczęć jednego z wystawców tego dokumentu, księcia Mikołaja.¹⁰ Pomimo znacznego uszkodzenia dokumentu stwierdzić można na podstawie centralnego przywieszenia pieczęci, że przy dokumencie tym nigdy nie zawisły pieczęcie pozostałych dwóch jego wystawców (il. 35). Nie było też zapewne planów, by kiedykolwiek miało być to uczynione. Z bardzo podobną sytuacją spotykamy się kilka lat później w dokumencie z roku 1430.¹¹ Jego wystawcami byli książęta Mikołaj i Wacław (il. 36).

9 Dokument dotyczy potwierdzenia sprzedaży wsi przez sołtysa z Lędzin (APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–2; *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentův przechowyvaných na Górnym Šlasku 1*, nr 120). Na ten temat także: PIETRZYK: *Kancelaria*, s. 73.

10 Dokument dotyczy potwierdzenia darowizny dóbr (APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–10; *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentův przechowyvaných na Górnym Šlasku 2*, nr 368). W literaturze toczy się dyskusja na temat czasu przejścia przez Mikołaja rządów, zob. SPERKA, Jerzy: *Pszczyzna i ziemia pszczyńska – dzieje polityczne do 1517 r.* In: *Pszczyzna. Monografia historyczna. 1*, Kaczmarek, Ryszard – Sperka, Jerzy (edd.), Pszczyzna 2014, s. 90; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 101.

11 Dokument potwierdza przekazanie czynszu na rzecz opata w Rudach (APWr., Rep. 114, nr 31; STEL-

Il. 37: List księżnej Heleny raciborskiej z 1426 roku (awers).

Także i tu w koroboracji wspomina się o użyciu tylko jednej pieczęci, ponownie określonej jako „*unser firstlichen insigel*”. Jedna też pieczęć, Mikołaja właśnie, została do dokumentu przywieszona.

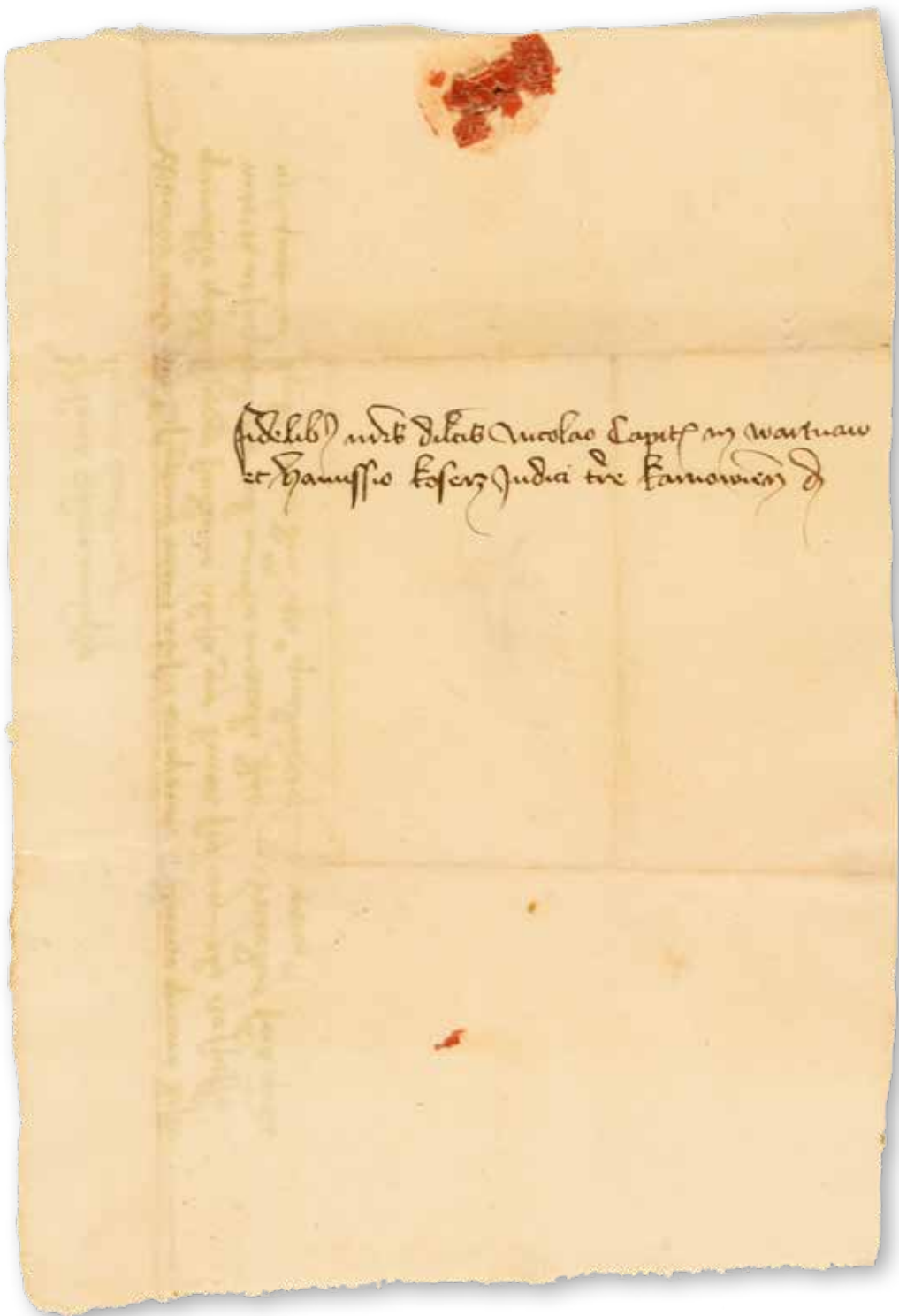
Pieczęcie Przemysławidów opawsko-raciborskich wykorzystywane były głównie do uwierzytelniania dokumentów, chociaż szcążtkowo zachowana korespondencja pozwala zauważyć, że używano ich także w funkcji zabezpieczającej. Przykładem jest zachowany w oryginale list księżnej Heleny datowany na rok 1426.¹² Widnieją na nim wyciśnięte na papierze szczątki pieczęci. Stan zachowania pieczęci nie pozwala na jej identyfikację (il. 37–38). Na podstawie szacunkowych wymiarów stwierdzić można, że była to zapewne pieczęć herbowa. Wykorzystywanie pieczęci herbowej do zabezpieczania korespondencji znane jest także chociażby z listów księcia Przemka opawskiego.¹³ Na marginesie jedynie warto odnotować fakt, że list dość ciekawie przedstawia

---

MACH, Roman: *Katalog średniowiecznych dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu*. Wrocław – Racibórz 2014, nr 8900).

12 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 422, sign. A XVIII-43; *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku* 2, nr 361.

13 Na ten temat zob. PIETRZYK: *Kancelaria*, s. 101, przyp. 227. Do zabezpieczenia przywoływanego listu użyta została jedna z pieczęci herbowych tego władcy.

Il. 38: List księżnej Heleny raciborskiej z 1426 roku (rewers).

Il. 39: Dokument księcia Jana II Żelaznego z 1408 roku.

się od strony językowej. Jego treść spisana została w języku czeskim, do nakreślenia zaś na odwrocie listu adresatów użyto łaciny.¹⁴

Niezwykle interesującym aspektem pozwalającym rzucić nieco światła na wzajemne relacje pieczęci i dokumentów jest uwierzytelnianie i wprowadzanie do obiegu prawnego dokumentów wykończonych pod względem zawartej w nich treści prawnej oraz wszystkich niezbędnych formuł dokumentowych, w tym także formuł prawnych, niewykończonych jednak pod względem graficznym. Problem ten słabo jest zbadany w literaturze, chociaż jawi się jako dość powszechny w okresie całego średniowiecza.¹⁵

14 Na temat listów Przemyślidów opawsko-raciborskich, zob. PIETRZYK: *Kancelaria*, s. 100–101; na temat roli listów tych książąt w komunikacji zob. TAŻ: *Pismo jako forma komunikacji w księstwie opawsko-raciborskim do pocz. XIV wieku*. In: *Rola komunikacji i przestrzeni w średniowiecznych i wczesnonowożytnych dziejach Czech i Polski*. Paner, Anna – Iwańczak, Wojciech (edd.), Gdańsk 2008, s. 218–226.

15 Na ten temat, na terenie Śląska zob. PIETRZYK, Iwona: *Zaniedbanie, brak czasu czy powszechna praktyka średniowiecznych kancelarii, czyli o brakujących inicjałach w dokumentach śląskich*. *Średniowiecze Polskie i Powszechnie* 13 (17), 2021, s. 161–181; zjawisko znane też w kancelariach czeskich, zob. HLAVÁČEK, Ivan: *Zu den graphischen Elementen im böhmischen Urkundenwesen der vorhussitischen Zeit (bis 1419)*. In: *Graphische Symbole in mittelalterlichen Urkunden. Beiträge zur diplomatischen Semiotik*. Rück, Peter (ed.), Sigmaringen 1996, s. 576–577, a także z kancelarii niemieckich, zob. ANDRIAN-WERBURG, Klaus Frahr von: *Die Fehlende Initiale*. *Zeitschrift für*

Il. 40: Pieczęć konna księcia Mikołaja II przy dokumencie z 1332 roku.

Nie jest także obcy dokumentom Przemyślidów opawsko-raciborskich, chociaż jest raczej marginalny. Z całego omawianego okresu, czyli około dwustu lat rządów Przemyślidów, znane są dzisiaj dwa takie dokumenty. Wystawiono je w stosunkowo niewielkim odstępie czasu. Wystawcą wcześniejszego, z 1408 roku, był Jan II Żelazny.¹⁶ Dokument uwierzytelniony został konną pieczęcią władcy, wzmiankowaną w koroboracji jako „*unser firstlichen insigeln*”. Nie został on jednak nigdy w pełni wykończony przed oddaniem go odbiorcy, gdyż w miejscu, gdzie powinna widnieć pierwsza litera inicjująca treść dokumentu pozostawiono puste miejsce (il. 39). Kolejny z dokumentów pochodzi z roku 1427 i jest to wspomniany już dokument Heleny raciborskiej, żony Jana II zwanego Żelaznym, wystawiony wraz z synami Mikołajem i Wacławem. Tak jak wcześniejszy, ten też został uwierzytelniony. Podobnie też, pozostawiono

---

bayerische Landesgeschichte 55, 1992, s. 51–64; nie obce było również w Polsce, zob. SUŁKOWSKA-KURASIOWA, Irena: *Inicjały na średniowiecznych dokumentach monarszych w Polsce (do 1444 r.)*. In: *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*. Gawinowa, Danuta – Gawlas, Sławomir – Koczerska, Maria – Kuczyński, Stefan K. – Potkowski, Edward – Rottermund, Andrzej – Tyszkiewicz, Jan (edd.), Warszawa 1991, s. 171–177; KOCZERSKA, Maria: *Zbigniew Oleśnicki i kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423–1455)*. Warszawa 2004, s. 109.

16 W dokumencie władca potwierdza ugodę dotyczącą granicy na rzece (APWr., Rep. 114, nr 30).

Il. 41: Pieczęć herbowa księcia Jana I przy dokumencie z 1374 roku.

puste miejsce tam, gdzie powinien zostać wrysowany inicjał.¹⁷ Próby wyjaśnienia tego zjawiska wskazywały na konieczność udziału w procesie sporządzania dokumentów iluminatorów. Nowsze badania skłaniają się raczej ku roli samego odbiorcy, mającego wpływ na oprawę graficzną swojego dokumentu, w tym także rozpoczynającego dokument inicjału, co też skutkowało tym, że współcześnie dysponujemy zupełnie

---

17 APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–10; *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku 2*, nr 368.

Il. 42: Fragment pieczęci herbowej księcia Jan II Żelaznego przy dokumencie z 1407 roku.

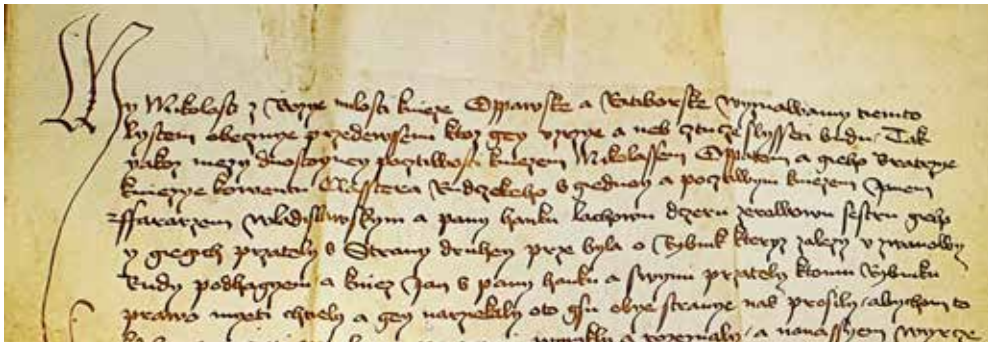
sporą liczbą takich bezinicjałowych dokumentów pojawiających się w czasie całego średniowiecza i pochodzących od szerokiego grona wystawców tak świeckich, jak i duchownych.¹⁸

Na koniec, jeszcze kilka spostrzeżeń na temat pisma. Legendy najstarszych pieczęci Przemyślidów opawsko-raciborskich wykonane były pismem majuskułowym, co wpisywało się w tendencje epigraficzne tego czasu.¹⁹ Majuskułowe zapisy widzimy zarówno na pieczęciach księcia Mikołaja II, jak księcia Jana I. Majuskuła ta, co dobrze widoczne jest na pieczęci konnej księcia Mikołaja II, przybierała formę wzajemnie przenikających się: kapitały, z charakterystycznymi literami V czy P oraz uncjały z jej łagodnie prowadzonymi łukami, co dobrze widoczne jest na przykładzie liter E oraz G (il. 40). Na pieczęciach księcia Jana I pismo zaczyna powoli przybierać już formy gotycyzujące (il. 41). Znaczne jednak zmiany w odzwierciedleniu graficznym zapisu pojawiają się dopiero pod koniec XIV wieku, na pieczęciach księcia Jana II Żelaznego. Napisy otokowe zyskują swój gotycki, nawiązujący do tekstury charakter, z typowym łamaniem łuków liter, dzięki czemu zyskują nieco rombowlaty kształt. Tendencje te dobrze uwidacznia litera p czy zawinięcie w górnej części litery a (il. 42).²⁰ Porównując te zmiany do zwyczajów, jakie panowały w piśmie epigraficznym na terenie Śląska, dostrzec można około dwudziestoletnie opóźnienie pisma wykorzystywanego do zapisu legend na pieczęciach, w stosunku do innych artefaktów epigraficznych na tym terenie. Jeszcze później, bo na początku XV wieku, na pieczęciach pojawiła się

18 Szerzej na ten temat PIETRZYK: *Zaniedbanie*, s. 161–181.

19 TRELINSKA, Barbara: *Gotyckie pismo epigraficzne w Polsce*. Lublin 1991, s. 27n.

20 Elementy te widoczne są na pieczęci konnej księcia oraz późnej, bo z 1407 r., pieczęci herbowej.

Il. 43: Fragment dokumentu księcia Mikołaja VI z 1446 roku.

Il. 44: Fragment pieczęci herbowej księcia Mikołaja IV z 1446 roku.

minuskuła, którą w epigrafice śląskiej widać już w materiale z drugiej połowy XIV wieku.²¹ Dopiero ten wzorec, połączenia pisma minuskułowego z tendencjami do gotyckiej tekstury, wyznaczy kierunek dla formy graficznej pisma legend na pieczęciach następných władców (il. 43–44). Stylistyka ta utrzymywała się w ciągu wieku XV przy równoczesnym przechodzeniu pisma dokumentów w kierunku wzorców charakterystycznych dla bastardy. Kolejna zmiana nastąpiła dopiero w wieku XVI, kiedy

21 TRELIŃSKA: *Gotyckie pismo*, s. 50.

Il. 45: Dokument księcia Walentyna I z 1518 roku.

Il. 46: Pieczęć herbowa księcia Walentyna I przy dokumencie z 1518 roku.

dostrzegalne jest wyraźne rozejście się bastardowego charakteru pisma dokumentów z wzorcem pisma pojawiającego się na pieczęciach, które po etapie gotycyzowania powraca do prostych, szeryfowanych, kapitałowych form (il. 45–46).²²

Na podstawie zebranego materiału można pokusić się o stwierdzenie, że pieczęcie Przemysłidów opawsko-raciborskich, bez wątpienia stanowią bardzo ciekawy materiał badawczy, obrazujący poszukiwanie własnej, odrębnej symboliki władzy. To także medium współtworzące, wraz z dokumentem, silny przekaz ideologiczno-propagandowy, nawet wówczas, gdy, jak wynika z zaprezentowanych badań, nie zawsze oba te media tworzyły idealnie zgraną ze sobą parę.

...

---

22 Mowa tu o pieczęci księcia Walentyna. Na ten temat zob. też CZECHOWICZ, Bogusław: *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*. Warszawa 2005, s. 441.

Mikołaj – ale który?

O tajemniczych halerzach znalezionych w Krakowie

Borys Paszkiewicz

Ze wszystkich dyscyplin historycznych numizmatyka wykazuje w ostatnich dekadach największy przyrost materiału źródłowego, pod względem doniosłości przewyższający nawet archeologię. Pojawiające się co roku nowe odkrycia monet późnośredniowiecznych skłaniają do rewizji już nie tylko ustaleń z XIX wieku, ale nawet prac liczących sobie kilka ledwie lat. W ślad za stwierdzaniem nowych faktów drogą wspólnej naukom historycznym krytyki źródła idzie poszerzanie wiedzy ogólnohistorycznej w miejscach – zdawałoby się – nie rokujących już nadziei. Tym razem wszakże konieczność taką powoduje nie nowe odkrycie, ale moneta publikowana równo 130 lat temu, w grudniu 1891 roku, w dodatku przechowywana w zbiorze publicznym od lat 75.¹

Zanim jednak przystąpimy do zapowiadanej rewizji, przyjrzyjmy się pokrótce stanowi wiedzy o monetach trzeciego i czwartego pokolenia Przemyślidów opawskich, uformowanemu w 2017 roku. Na tle mennictwa śląskiego lat około 1370–1410 mennictwo opawsko-raciborskie wyróżnia się niezwykle aktywnością, której przyczyny i baza kruszcowa pozostają do rozpoznania. Po słabo wciąż uchwytnym etapie mennictwa brakteatowego w Raciborzu i po wstąpieniu na trony książęce w Raciborzu i Opawie Jana I, najstarszego z czterech synów zmarłego w 1365 roku Mikołaja II, działalność rozpoczęła mennica halerzowa w Opawie. Do roku 1377 wybijała halerze

---

1 Praca jest owocem programu naukowego Medieval European Coinage, finansowanego przez The British Academy. Autor składa serdeczne podziękowania panu Andrzejowi Romanowskiemu, kierownikowi Działu Monet i Medali Muzeum Narodowego w Warszawie, za pomoc w uzyskaniu fotografii, a panom prof. dr. hab. Bogusławowi Czechowiczowi i doc. JUDr. Markowi Starému Ph.D. za pomoc w gromadzeniu literatury.

z hełmem Przemyslidów z labrami w prawo² oraz z tarczą dwudzielną tego rodu z prawym polem szrafowanym w skośną kratę. W legendzie obu stron pojawiło się imię księcia skrócone do liter *IO*. W 1377 roku Jan pozostał niepodzielnie księciem raciborskim (oprócz tych części księstwa, które sprzedał lub zastawił), ale został zmuszony do oddania trzem młodszym, przyrodnim braciom trzech czwartych części Księstwa Opawskiego: Mikołaj III otrzymał Głubczyce, a trwający w niedzielę Waclaw I i Przemek I – Opawę i Landek. Janowi I pozostał z tej części dziedzictwa zamek Fürstenwalde oraz miasta Karniów i Bruntál. W wyniku tych zmian Jan I uruchomił mennicę w Raciborzu, a na bitych w niej halerzach zastąpił tarczę opawską raciborskim Orłem. Waclaw I i Przemek I utrzymali dotychczasowy typ halerzy w Opawie, usuwając tylko z niego imię Jana.

Śmierć Jana I w 1380 roku³ postawiła formalnie u władzy w Raciborzu jego synów, Jana II – już pełnoletniego – i Mikołaja IV. Młodych książąt wspierała we władaniu do końca swych dni księżna wdowa, Anna żagańska,⁴ która przejęła również mennicę. Utrzymała na halerzach raciborskiego Orła, ale hełm z awersu zastąpiła własnym monogramem – teksturową literą *a*. W ten sposób drugi etap mennictwa halerzowego Przemyslidów opawsko-raciborskich znaczony jest w obu księstwach monogramami książęcymi, gdy bowiem z pary najmłodszych braci Jana I, osadzonych na Opawie i Landeku, Waclaw I zmarł w 1381 roku, pozostały przy życiu Przemek również zastąpił hełm z rogami swoim inicjałem. Jednocześnie na rewersie miejsce tarczy rodowej zajęła z niejasnych powodów miejska tarcza Opawy.⁵

Do kolejnych zmian doszło w wyniku śmierci Anny i Mikołaja IV w latach 1405–1407 i zawarcia w 1407 roku przez Jana II i Przemka I umowy o wspólnym dziedziczeniu. Skłoniło to bratanka i stryja do demonstrowania łączących ich wspólnych symboli na monetach. Ten etap nie będzie już w tym przyczynku omawiany, bowiem moneta, która zmusza dziś do korekty przedstawionego obrazu, jest wcześniejsza.

Pierwszy i jak dotąd jedyny jej opis w literaturze został dokonany przez właściciela, krakowskiego kolekcjonera, Antoniego Ryszarda (1841–1894), następująco: „*Denar mniejszy Kazimierza Wielkiego, S[trona] G[lówna] cyfra K. w otoku z napisu widoczne PO. S[trona] O[dwrotna] orzeł, z napisu otokowego tylko η jest widoczne. [...] Waży*

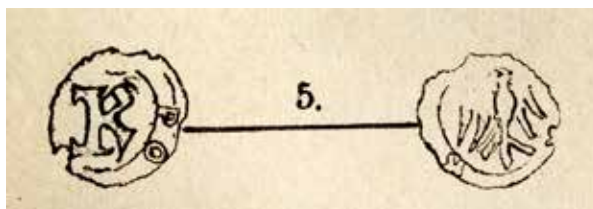
2 W opisach przedstawień heraldycznych na monetach i pieczęciach stosowane są heraldyczne określenia strony prawej i lewej (od strony nosiciela tarczy i hełmu, a nie widza).

3 Tak ostatnio rozstrzygnął dylemat roku śmierci Jana (1380 czy 1381) STARÝ, Marek: *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého královského rodu*. Opava 2021, s. 47.

4 Najpełniejszy biogram zob. SPERKA, Jerzy: *Anna*. In: *Piastowie*. Leksykon biograficzny. Szczur, Stanisław – Ożóg, Krzysztof (edd.), Kraków 1999, s. 642.

5 Szczegółowe omówienie zob. PASZKIEWICZ, Borys: *Unia czy separacja monetarna? Moneta książąt raciborskich i opawskich w drugiej połowie XIV i pierwszych dekadach XV wieku*. *Folia numismatica* 31, 2017, z. 2, s. 260–264; drobne korekty: TENŹE: *Silesiorum moneta, czyli mennictwo śląskie w późnym średniowieczu (1419–1526) z katalogiem monet śląskich, kłodzkich i łużyckich z lat 1327–1526*. Wrocław – Warszawa 2021, s. 370–372 i 376–377.

Il. 47: Denar znaleziony w Rudawie.

0,20 gr[amów], próba 5 [łutów, tj. 312,5/1000]. Znaleziony przy czyszczeniu [rzeki] Rudawy [w Krakowie]⁶ razem z denarem Łokietkowskim Nr 1.⁷ (il. 47)

Wyjaśnić trzeba od razu, że ów „denar Łokietkowski Nr 1” z tej samej kolekcji, tworzący jedyny kontekst chronologiczny dla naszej monety, okazał się niedawno monetą kujawską z czasów panowania króla Ludwika Węgierskiego (1370–1382).⁸ Zwraca też uwagę niska próba srebra domniemanej monety Kazimierza Wielkiego – zbadana najprawdopodobniej na kamieniu probierczym. Jest ona charakterystyczna dla drobnych monet raczej z końca XIV i początku XV wieku niż z czasów tego króla.⁹ Sformułowana przez A. Ryszarda atrybucja opierała się na rozpoznaniu na jednej ze stron, uznanej za awers, wielkiej litery *K*, stosowanej jako monogram przez Kazimierza Wielkiego na monetach i fundacjach artystycznych. Sądzono dotychczas, że na monetach Kazimierza Wielkiego litera *K* mogła być zarówno z koroną, jak bez niej,¹⁰ ale przyrost materiału pokazuje dziś, że niekoronowana litera na tych monetach to w istocie *R*, zatem inicjał tytułu *Rex*. Litera na denarze z Rudawy jest bez korony. Po A. Ryszardzie nie opisywał go już nikt więcej, wiemy jednak, że po śmierci

6 Taka lokalizacja znaleziska nie jest jednoznaczna, w każdym razie nie chodziło o widoczne dzisiaj koryto Rudawy pod Zwierzyńcem – bo A. Ryszard napisałby to wprost – ale o zasypane lub skanalizowane potem odcinki w bliższym sąsiedztwie średniowiecznego ośrodka: może w rejonie ulic Retoryka, Wenecja lub Garbarskiej.

7 RYSZARD, Antoni: *Denary polskie z XIV° i XV° wieków ze zbioru A. Ryszarda*. Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne 3, 1891, nr 4, szp. 247, tabl. II, nr 5.

8 PASZKIEWICZ, Borys: *Denary gniewkowskie*. Wiadomości Numizmatyczne 49, 2005, z. 2, s. 155–171.

9 Późne denary Kazimierza Wielkiego (jednak bez najmłodszych odmian), zbadane dla Ferdynanda Wysockiego, wykazały próbę 6½ lub 7 łutów (406,6–437,5/1000). Zob. WYSOCKI, Ferdynand: *Skarb denarów koronnych Władysława I. Łokietka i Kazimierza III. Wielkiego*. Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne 6, 1894, nr 3–4, szp. 205.

10 Podsumowanie dawniejszych badań: PASZKIEWICZ, Borys: *De moneta in Regno currente: Mennictwo polskie Kazimierza Wielkiego*. Roczniki Historyczne 74, 2008, s. 38.

Il. 48: Denar znaleziony w Rudawie, ciężar 0,20 g, średnica 12,0 mm.

właściciela przeszedł z jego kolekcją do zbiorów hrabiów Potockich w Krakowie.¹¹ Nie zaskakuje więc fakt, że jest dziś w zbiorze Muzeum Narodowego w Warszawie, do którego trafiła w większości kolekcja Potockich w wyniku burzliwych i niejasnych wydarzeń po zakończeniu drugiej wojny światowej (il. 48).¹²

Mimo mnogich odkryć drobnych monet, bardzo rzadkich lub dotąd nieznanymi, jakie zdarzyły się w ostatnich latach, nie mamy wciąż drugiego egzemplarza tego denara, aczkolwiek znana jest bardzo podobna moneta. Jest to mały pieniążek z masywną literą, prawdopodobnie *I*, na awersie i z orłem bez korony na rewersie, znaleziony również w Krakowie, w skarbie z ul. Floriańskiej, ukrytym po 1434 roku. Został niepokojąco przypisany księciu oświęcimskiemu Janowi III (1376–1405) z zastrzeżeniem, że mógł być również halerzem Jana II z Raciborza (il. 49).¹³

Przyjrzyjmy się uważniej monecie z Rudawy, mimo że nie jest dobrze czytelna. Na awersie widnieje litera złożona z pionowej laski o masywnych, kanciasto zakończonych z lewej szeryfach, przypominająca z tej strony klamrę, i o falistej prawej nóżce, wychodzącej z górnego brzuszka, dwukrotnie wywiniętej i zakończonej skośnie, niczym wstęga. W środku litery jest kropka oznaczająca środek stempla. W otoku czytelna litera *P* na godzinie trzeciej i przypuszczalnie asymetryczne *Я* na czwartej.¹⁴ Na rewersie widać prostego orła o nieczytelnym zwrocie, chyba o trzech piórach w skrzydle, z niewyraźny-

11 GUMOWSKI, Marian: *Podręcznik numizmatyki polskiej*. Kraków 1914, s. 168, nr 466 (druga).

12 MORKA, Mieczysław: *Kolekcja Potockich – zaginiona i odnaleziona, ale bez „złota”*. In: *Utracone kolekcje numizmatyczne*. Piniński, Jerzy – Jarzęcki, Krzysztof (edd.), Warszawa 2019, s. 143–161.

13 PASZKIEWICZ, Borys: *Pieniądz górnośląski w średniowieczu*. Lublin 2000, s. 232–234, nr 72; TENŻE: *Silesiorum*, nr 10B.1.

14 MNW, nr inw. NPO 30 003.

Il. 49: Denar ze skarbu z ul. Floriańskiej w Krakowie (1936), ciężar 0,118 g, średnica ok. 12 mm.

mi łapami i trzypiórowym ogonem. W otoku czytamy literę η na godzinie ósmej. Jeśli możemy sądzić z nienajlepiej zachowanej monety, awers był na wyższym poziomie plastycznym od rewersu. Średnica, której nie podał A. Ryszard, wynosi 12,0 mm.

Monogram na awersie ma wyszukaną i nietypową formę, jednak rozpoznanie w nim litery *R* lub *K* nie wydaje się słuszne. U góry oba elementy, prawy i lewy, połączone są wspólną, lekko wgiętą krawędzią, co przemawia przeciwko *K*. Przeciwko obu literom przemawia natomiast to, że prawy element jest wprawdzie wgięty mocno, ale łukowato, a nie ostro, a w dodatku nie jest w środku połączony z lewym elementem (pionową łaską litery). Możliwe odczyty to półfunkcyjne *N* albo *U*, w obu wypadkach niezwykle mocno wgięte.

Moneta o takiej formie i chronologii może być praktycznie tylko denarem polskim lub halerzem „górnos Śląskim” (zastrzegając anachroniczność tego nowożytnego pojęcia w stosunku do omawianego tu okresu). Jeśliby więc odczytać monogram jako *U*, musiałyby oznaczać Władysława lub Waclawa. Tymczasem książę Władysław II Opoliński (panował 1356–1401) na swoich monetach Rusi Czerwonej używał monogramu *W*, a drugiego Władysława, Jagiełłę (1386–1434), można z góry wyeliminować, bo styl monety zupełnie nie przypomina bogatego mennictwa tego króla. Również monogramem imienia Waclaw w tym czasie – pod wpływem emblematyki króla czeskiego i rzymskiego Waclawa IV – mogła być tylko litera *W*. Na monecie jest zatem litera *N*, bliska formom wczesnogotyckiej majuskuły ornamentalnej, ale nawiązująca też do form kursywnych,¹⁵ która nas wiedzie na pogranicze Śląsko-morawskie, gdzie

15 MUZIKA, František: *Die schöne Schrift in der Entwicklung des lateinischen Alphabets*. 1, Hanau/Main 1965, s. 333 i 416–417.

w drugiej połowie XIV i na początku XV wieku widzimy kilku władców o imieniu Mikołaj, *Nicolaus*.

Uważny czytelnik przedstawionego na początku stanu badań mennictwa opawskiego i raciborskiego mógł zauważyć, że po podziale Księstwa Opawskiego w 1377 roku Jan I bił swoje halerze, Wacław I z Przemkiem I swoje, bez menniczego przydziału pozostał natomiast Mikołaj III, jedyny syn Mikołaja II i Jadwigi oleśnickiej. Historycy niesłusznie skąpią mu uwagi. Dorosły już za życia ojca, na pieczęci z 1363 roku tytułował się „*Nicolaus Iunior dux Opp[avie]*”.¹⁶ Po śmierci starszego Mikołaja porzucił ten epitet. W wyniku arbitrażu cesarza Karola IV i księżąt: Ludwika I z Brzegu i Przemka I z Cieszyna, otrzymał w 1367 roku od najstarszego brata ¼ Księstwa Opawskiego i prawo do wiana nieżyjącej już matki, ale sporadycznie wydawał dokumenty wspólne z Janem I.¹⁷ W 1372 roku wydzielono mu ćwierć miasta Opawy,¹⁸ chociaż nie znamy dokumentów, które by wówczas wydał w roli władcy ziemi. Głubczyce były wówczas oprawą wdowią macochy Mikołaja, księżnej Judyty (Guty) niemodlińskiej, która w 1377 roku, jako pani tego miasta, zatwierdziła sprzedaż tamtejszego wójtostwa.¹⁹ Mikołaj III towarzyszył cesarzowi Karolowi IV w podróży do Rzymu w 1368 roku, a w roku 1374, udając się w kolejną podróż, powierzył majątek wujowi, Konradowi II z Oleśnicy (1366–1403), który na wypadek śmierci Mikołaja zastrzegł sobie prawo do wiana jego matki, a swojej siostry.²⁰ Opawski książę odwiedził w tym czasie w dwudziestoosobowym orszaku dwór aragoński i Francję (przypuszczalnie więc pielgrzymował do Santiago de Compostela),²¹ co musiało być bardzo kosztowne. Później wiodł spór honorowy z niedoszłym królem Polski, księciem Wilhelmem austriackim (panował 1386–1406).²² Przy podziale Księstwa Opawskiego w 1377 roku Mikołaj III wylosował Głubczyce²³ i wedle zapisanej po dwustu latach przez Mikołaja Heneliusa tradycji rezydował głównie na tamtejszym zamku²⁴. Tytułował się wówczas

---

16 PIETRZYK, Iwona: *Kancelaria i dokument Przemyslidów opawskich w XIV i początkach XV wieku*. Katowice 2008, po s. 104, fot. 11.

17 LBS 2, s. 479–480; MINSBERG, Ferdinand: *Geschichte der Stadt Leobschütz. Beitrag zur Kunde oberschlesischer Städte*. Neisse 1828, s. 21; PIETRZYK: *Kancelaria*, s. 161; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 51. Za utrzymywaniem przez Jana I niedziału opowiadał się ČAPSKÝ, Martin: *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Olomouc – Opava 2005 (rps dysertacji doktorskiej; <https://is.muni.cz/th/do3vg/>; dostęp 28. 9. 2021), s. 47–48.

18 STARÝ, Marek: *Ducatus, nebo Terra? (Na okraj 700. výročí vzniku Opavského vévodství)*. Právněhistorické studie 49, 2019, č. 1, s. 29.

19 MINSBERG: *Geschichte*, s. 281. W 1377 r. Guta przeniosła się ze swoimi synami do Opawy, zwalniając w ten sposób Głubczyce (ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 49).

20 PIETRZYK: *Kancelaria*, s. 160; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 51; LBS 2, s. 481–482.

21 ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 70, 126 i 161; MAŁYSZ, Bohdan: *Aspekt religijny w kontaktach czesko-hispańskich w średniowieczu*. Peregrinus Cracoviensis 26, 2015, nr 1, s. 42.

22 PIETRZYK: *Kancelaria*, s. 132 i 165; ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 286. M. Starý (STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 69), wiąże ten epizod z Mikołajem IV.

23 LBS 2, s. 490–491. Szczegóły podziału zob. STARÝ: *Ducatus*, s. 29–30.

24 MINSBERG: *Geschichte*, s. 24.

w dokumentach „*Herzog zu Troppau und zu Lubuschütz*”²⁵, ale na pieczęci tylko „*dux D[ei] G[ratia] Oppavie*”²⁶. Do jego działu należał też Cukmantel (dziś Zlaté Hory), Niemiecka Cerekwia (dziś Nowa Cerekwia) i zamek Edelštejn. W 1383 roku zastawił złotonośny (ale chyba w owym czasie płony) Cukmantel biskupowi wrocławskiemu i dokonał kilku drobnych nadań oraz transakcji, przede wszystkim jednak w roku 1385, nie mogąc spłacić ciężących na nim zobowiązań wobec wuja, zastawił mu prawie całe swoje księstwo,²⁷ zachowując jednak prawo do rezydowania w nim. Jak ustalił Martin Čapský, to Mikołaj III był tym księciem Mikołajem opawskim, którego – jak pisał Jan Długosz – w 1390 roku król Wacław IV, „*zapaławszy wielką nienawiścią i gniewem do Władysława i pozostałych książąt opolskich, posłał wraz z margrabią morawskim Prokopem celem pustoszenia ziemi opolskiej*”. Konsekwencją tej udanej wyprawy były też odwetowe ataki książąt opolskich „*na Czechów, Morawian i Ziemię Opawską*”.²⁸ Mikołajowi towarzyszył drugi książę opawski, którego Długosz omyłkowo nazwał Wilhelmem. M. Čapský w ślad za wcześniejszymi historykami czeski- mi widział tu ojca Wilhelma, Przemka I, choć zauważył sprzeczność tej awantury z ówczesną linią polityczną tego ostatniego.²⁹ Bardziej prawdopodobny byłby tu Jan II. Na początku 1390 roku miał on zatarg z Władysławem II opolskim, od którego chciał odkupić Karniów z Bruntálem (sprzedane w 1384 roku), ten atoli, podyktowawszy nieosiągalną dla Jana cenę całości, odstąpił mu tylko Bruntál z zamkiem Fürstenwalde (nad dzisiejszym Vrbnem pod Pradědem), Karniów zaś sprzedał bratu i rywalowi Prokopa, margrabiemu Jodokowi. To mogło też skłonić Prokopa, cioteczno- go brata książąt opawsko-raciborskich, do ataku na Księstwo Opolskie. Gniew zaś króla Wacława miał związek z początkiem kryzysu jego władzy i rywalizacją z bratem, królem węgierskim Zygmuntem, którego adherentem był Władysław II.³⁰ Mikołaj III, zdaniem M. Čapskiego, powodowany był roszczeniami do zamku Cvilín, którego połowę Władysław włączył do transakcji z Jodokiem. Mikołaj zmarł, bezżenny i bezdzietny, w 1394 roku, a jego dziedzictwo objął najmłodszy, przyrodni brat, Przemek, który też spłacał książętom oleśnickim jego długi jeszcze w 1417 roku.³¹

Na pieczęciach Mikołaj III używał hełmu z parą bawolich rogów, nakrytego roz- wianymi labrami i tarczy opawskiej dzielonej w słupek, z lewym polem szrafowanym kratą w skos,³² nie orła, choć był synem Piastówny. Po usamodzielnieniu – na pieczęci,

25 TAMŻE, s. 129.

26 PIETRZYK: *Kancelaria*, po s. 104, fot. 12.

27 TAMŻE: *Kancelaria*, s. 163; LBS 2, s. 493.

28 *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Ks. 10, 1370–1405. Tłum. J. Mrukówna. Warszawa 2009, s. 243.

29 ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 66–68.

30 Obszerniej wiadomość tę analizuje SPERKA, Jerzy: *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401)*. Kraków 2012, s. 182–185. Jego zdaniem chodziło o braci, Mikołaja IV i Jana II.

31 ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 72.

32 PIETRZYK: *Kancelaria*, s. 107.

która zachowała się w odciskach z lat 1383–1389 – czynił to w sposób w dynastii nie-spotykany: w ów hełm i tarczę zaopatrzył lwa w pozycji *passant guardant*.³³ Mając do dyspozycji jedynie niezbyt wyraźne fotografie tej pieczęci, skorzystamy z zapewnienia Iwony Pietrzyk, że *do złudzenia* przypominała ją pieczęć Przemka I, wprowadzona w 1395 roku wraz z przejściem przez niego dziedzictwa po Mikołaju i różniąca się – oczywiście poza legendą – tylko literami PRZ dodanymi w polu. Wytrawny heraldyk, František Chocholatý, opisał tę drugą z oryginału następująco: „[...] *pečeť [...] má v kruhovém poli [...] vlevo kráčejičho dvouocasého lva, jehož hlavu kryje přilbice z vlajícemi pokryvadly a klenotem – būvolími rohy. Lev drží v tlamě zakulacený polcený štít kryjící jeho tělo*”.³⁴ Lew Przemka – w hełmie książąt opawskich i z ich tarczą na piersi – miałby więc rozdwojony ogon, jak królewski Lew czeski, ale zwrócony jest w przeciwną niż tamten stronę. Na zdjęciach wszelako rozdwojonego ogona nie widać. Pozór takiej figury mogły stworzyć labry lub litery w polu, których F. Chocholatý nie odczytał w pełni.

Motyw lwa w hełmie można spotkać i gdzie indziej. W tej postaci widzimy parokrotnie królewskiego Lwa czeskiego z rozdwojonym ogonem. Są to najpierw dwa przedstawienia z płaskorzeźbionych tympanonów ratusza wrocławskiego: nad przejściem z Wielkiej Sali do kaplicy z lat 1378–1383³⁵ i starsze, we wschodnim portalu głównym, powstałym może jeszcze za czasów króla Jana.³⁶ W obu przypadkach lew siedzący (*sejant*) umieszczony jest między pochylonymi herbami miejscowymi – Śląska i Wrocławia – i dźwży chorągiew królewską. Niewątpliwie wyraża w tej postaci zwierzchnictwo Korony Czeskiej nad obydwo ma podporządkowanymi podmiotami. Zakrycie głowy królewskiego Lwa hełmem z heraldycznym klejnotem króla Czech nie jest bynajmniej *czczą grą ze zwierzem herbowym*, jak to ujął Štěpán Valecký,³⁷ ale – jak zauważył Romuald Kaczmarek – *uszczerbieniem herbu („osłabieniem heraldycznym”)*. Lew bowiem nie reprezentuje tu wprost króla, lecz jego starostę.³⁸ Nie musi to jednak dotyczyć analogicznej, acz późniejszej figury z Wielkiej Sali, która czasem powstania łączy przedstawienia z ratusza wrocławskiego z drugą grupą lwów w heł-

---

33 Fot. zob. STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 52. W literaturze niezbyt ściśle czytamy o „*pieczęci przedstawiającej leżącego lwa z podniesioną głową, którą zakrywa hełm z bawolimi rogami [...]. Na piersiach lwa umieszczono tarczę dzieloną w słup, przedstawiającą herb Przemyślidów opawskich*”. BARCIAK, Antoni – PIETRZYK, Iwona: *Ikonografia pieczęci Przemyślidów opawskich do początku XV w.* In: *Imago narrat. Obraz jako komunikat w społeczeństwach europejskich*. Rosik, Stanisław – Wiszewska, Przemysław (edd.), Wrocław 2002, s. 364. Zob. także PIETRZYK: *Kancelaria*, s. 109–110.

34 CHOCHOLATÝ, František: *Pečetě a znak opavských Přemyslovců*. In: *Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků Ostrava při Domu kultury pracujících VŽSKG 4*, 1982, č. 1–2, s. 18, obr. 6.

35 Datowanie wg: CZECHOWICZ, Bogusław: *Między katedrą a ratuszem. Polityczne uwarunkowania sztuki Wrocławia u schyłku średniowiecza*. Warszawa 2008, s. 111.

36 Datowanie wg: CZECHOWICZ, Bogusław: *Böhmische Erbfolge und Breslau in den Jahren 1348–1361. Kunst und Geschichte auf Wegen und Holzwegen der Historiographie*. České Budějovice 2011, s. 143.

37 VALECKÝ, Štěpán: *Erb českých králů. Zobrazování českého znaku v době Přemyslovců a Lucemburků*. Praha 2017, s. 98.

38 CZECHOWICZ: *Między katedrą*, s. 44–46.

mie, z dekoracji marginalnych Biblii Waława IV z ostatniej dekady XIV wieku. Lew z podwójnym ogonem, w czeskim, królewskim hełmie heraldycznym z labrami, ale zwieńczonym koroną Rzeszy z obłakiem, walczy tam z dzikim mężem (karta 91^r), w drugim zaś przypadku stoi wspięty (*rampant*) w kolistym medalionie, skomponowany w parę z Orłem niemieckim (rzymskim), trzymającym chorągiew i tarczę czeską (karta 24^r).³⁹ Obie figury kodeksowe trudno uznać za uszczerbienie herbu czy godła, mające zaznaczyć czyjaś hierarchiczną niższość, skoro jasno odnoszą się do samego króla Waława.⁴⁰ Przeznaczone są jednak do sfery prywatnej.

W 1356 roku na pieczęci hrabiego Flandrii, Ludwika II z Male (1346–1384), umieszczono w środku pola lwa siedzącego (*sejant*), ubranego w hełm z klejnotem i płaszcz herbowy Flandrii, flankowanego przez dwu trzymaczy – dzikich mężów – z tarczami Flandrii i Rethel.⁴¹ W dziewięć lat później podobny lew – już samotnie i bez płaszcza – znajdzie się na srebrnych i złotych monetach hrabiego.⁴² Ryszard Kiersnowski widział tu hełm jako wyraz pozycji społecznej hrabiego oraz jego identyfikacji dynastycznej lub nawet osobistej⁴³ – zatem w roli zbliżonej do tej z dekoracji Biblii Waława IV, acz tym razem pełnionej w sferze publicznej.

We wszystkich tych przypadkach głowa lwa skierowana była w bok, nie frontalnie, jak u Mikołaja III i Przemka I. Heraldyczną bestię z hełmem na głowie skierowanej wprost spotykamy na pieczęciach Bolka II ziębickiego (1322–1341) od 1324 roku, lecz bestią tą jest – regularny poza tym – heraldyczny Orzeł śląski z przepaską.⁴⁴ I tu trudno byłoby mówić o uszczerbieniu godła. Ponieważ we wszystkich innych przypadkach Orzeł śląski zwraca głowę w bok, celem zmiany było zaprezentowanie w pełni klejnotu heraldycznego Piastów fürstenberskich – dwu skrzyżowanych pióropuszy. Nie inaczej musiało być na pieczęciach Przemyślidów opawskich, gdzie chciano zaprezentować parę bawolich rogów.

Obie pieczęcie przyciągają od pewnego czasu uwagę badaczy. M. Čapský słusznie zauważył, że kluczem do interpretacji symbolu z pieczęci Mikołaja III i Przemka I jest właśnie sukcesja młodszego brata, który przejął i księstwo, i znak pieczętny po starszym. Lew w przemyślidzkim hełmie i z przemyślidzką tarczą na piersi był

---

39 VALECKÝ: *Erb*, s. 115 i 118, ryc. 80 i 85.

40 ZÁGORA, Marek: *Známa a neznámá vyobrazení českých panovníků ve středověku: Václav IV. v okrajové výzdobě tzv. Bible Václava IV.*, 2. část, <http://stavitele-katedral.cz/znama-a-neznama-vyobrazeni-ceskych-panovniku-ve-stredoveku-vaclav-iv-v-okrajove-vyzdobe-tzv-bible-vaclava-iv-%E2%80%93-2-cast/> (dostęp 6. 1. 2022).

41 LAURENT, René: *Les sceaux des princes territoriaux belges du Xème siècle à 1482*. I/1, Bruxelles 1993, s. 183 (*n.v.*, cyt. za: <http://www.sigilla.org/sceau-type/louis-ii-flandre-premier-sceau-du-secret-27028>; dostęp 6. 1. 2022).

42 BAERTEN, Jean: *Muntslag en muntcirculatie in de Nederlanden. Noord en Zuid op de weegschaal 7de – 16de eeuw*. Brussel 1983, s. 34 i 36.

43 KIERSNOWSKI, Ryszard: *Moneta w kulturze wieków średnich*. Warszawa 1988, s. 199–200.

44 MIKUCKI, Sylwiusz: *Heraldyka Piastów śląskich do schyłku XIV wieku*. In: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*. 3, Semkowicz, Władysław (ed.), Kraków 1936, s. 453, tabl. cii, ryc. 44.

przypuszczalnie skonstruowany na wzór godła z pieczęci Jana I i II raciborskich – Orła raciborskiego z taką tarczą na piersi (ale bez hełmu na głowie) – mogła to być nieudana próba heraldycznego wyodrębnienia linii i Ziemi Głubczyckiej. Przejęcie tego znaku przez Przemka miałyby wzmocnić jego – osłabione zastawami – prawo do dziedzictwa po bracie.⁴⁵

Cały powyższy wywód, dotyczący Mikołaja III, jego żywota i pieczęci, doprowadził jednak do wniosku, że mimo kontaktów kulturalnych z Europą Zachodnią, warunków politycznych, które sprzyjały podjęciu przez niego mennictwa w latach 1377–1385, oraz zbieżności z chronologią drugiej monety znalezionej w Rudawie, nie ma widocznych podstaw do przypisania mu halerza z krakowskiego znaleziska. Nie znaleźliśmy bowiem analogicznych znaków w jego symbolice, ani nawet okoliczności, w których takie znaki – a w szczególności orzeł – mogłyby do niej trafić. Przejdźmy zatem do Mikołaja IV, księcia tak słabo zapisanego w dziejach, że w leksykonie władców Górnego Śląska nie znaleziono miejsca dla jego biogramu,⁴⁶ a część historyków odmawia mu nawet cyfry dynastycznej. Urodził się chyba około 1370 roku jako syn Jana I i Anny żagańskiej (siostry ostatniej żony Kazimierza Wielkiego, Jadwigi). Od ok. 1390 roku jego starszy brat, Jan II, robił karierę na dworze praskim, a w Księstwie Raciborskim, jak już wiemy, rządziła matka, zamieszczając nawet swój monogram na monetach. Jej oprawą wdowią (z przerwą w latach 1384–1390) był przypuszczalnie Bruntál,⁴⁷ resztką karniowskiego działu Księstwa Opawskiego. W 1395 roku Mikołaj przebywał na polskim dworze królewskim w Krakowie.⁴⁸ W 1404 roku król Wacław IV nadał Przemkowi I, Janowi II i Mikołajowi IV status władców lenna pospólnej ręki („*gesampter lehn*”).⁴⁹ Księżna-wdowa Anna zmarła prawdopodobnie po 14 lipca, a przed 1 października 1405 roku, ponieważ drugiego z tych dni bez jej udziału przepołowiono Bruntál między Jana i Mikołaja.⁵⁰ W ten sposób Mikołaj IV otrzymał własną dzielnicę

---

45 ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 117–118, tam też wcześniejsza literatura. I ten autor nie rozpoznał postawy lwa, który – jego zdaniem – siedzi. Nie dostrzegł też paraleli z pieczęciami raciborskimi.

46 BARCIAK, Antoni (ed.): *Książęta i księżne Górnego Śląska*. Katowice 1995. Krótkie biogramy Mikołaja IV zob. SZCZECHE, Bernard: *Przywilej lokacyjny Lubniowa czyli Starej Kuźnicy, nadany przez Jana II Żelaznego i Mikołaja IV, książąt raciborsko-opawskich (1.05.1394 r.)*. Ruda Śląska 2009, s. 6; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 69 (ten ostatni autor zalicza Mikołaja do „*najmniej znaczących książąt przemysłdzkich*”).

47 Tak sądził PIOTROWICZ, Karol: *Anna*. In: PSB 1. Kraków 1935, s. 120, a za nim inni autorzy. Zaprzecza temu STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 48, nie wskazując jednak, gdzie w takim razie było wiano Anny, o którym skądinąd wiadomo, że miało wartość 4 000 grzywien groszy.

48 SPERKA, Jerzy: „Przemysłidzi opawscy a Królestwo Polskie (koniec XIV–XV wiek)”, referat na konferencji „Opavští Přemyslovci v dějinách a kultuře / Opawscy Przemysłidzi w dziejach i kulturze”, Opawa, 19 X 2021. Zob. opracowanie Jerzego Sperki w tym tomie.

49 LBS 2, s. 496–497. O lennie pospólnej ręki zob. PTAK, Marian J.: *Zjazdy książąt śląskich w 1331 roku*. Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo 324, 2017, s. 82–83: „*Było ono [...] podzielne, ale równocześnie tworzyło całość, od której wyodrębniona część nie mogła być trwale odłączona. Tworzyło też korzystniejsze warunki dziedziczenia [...] (sukcesja w linii bocznej)*”.

50 Zob. wyżej przypis 47. Przypuszczalnie śmierć Anny była przyczyną podziału pozostawionego przez nią Bruntálu między synów w 1405 r. Gdyby nawet Bruntál nie był jej wianem, nieobecność Anny

w opawskiej części dziedzictwa.⁵¹ Powinien był też otrzymać – dużo wcześniej, około 1385 roku, gdy doszedł pełnoletności – połowę Księstwa Raciborskiego, ale nie ma o tym wiadomości. Sporadycznie wydawał tam dokumenty wspólnie z bratem,⁵² co świadczy, że Janowi II udało się w Raciborzu utrzymać niedział braterski. Mikołaj zmarł przed 30 listopada 1407 roku. Przemawia za tym jego nieobecność w porozumieniu o wspólnym dziedziczeniu księstw Opawskiego i Raciborskiego, które zawarli Przemek I i Jan II z udziałem nieletnich synów Przemka: Wacława II i Mikołaja V.⁵³

Bernard Szczech odkrył i opublikował pieczęć Mikołaja IV – o ile wiadomo, dotąd nieznaną nauce. Nie opisał jej wprawdzie, ale zamieścił znakomite zdjęcie,⁵⁴ które umożliwia samodzielny opis:

Pieczęć herbowa, okrągła, średnica nie podana.

„+s nicolai oppavie et ratiborie ducj”

Orzeł z rozpostartymi skrzydłami, z głową lekko cofniętą i uniesioną w górę, skierowaną w lewo, w skrzydłach po pięć piór, w ogonie trzy; na piersi tarcza ostrołukowa podzielona w słup.

Odcisk pieczęci zawieszony do dokumentu pergaminowego z 1 maja 1394 r. w Archiwum Państwowym w Pszczynie (Dawne Archiwum Książąt Pszczyńskich), sygn. AKP II 4.

Pieczęć jest bardzo podobna do pieczęci herbowej Jana II z lat 1382–1423, tak pod względem figury, jak legendy⁵⁵ (powtarza się ciekawy znak brachygraficzny na końcu), choć chyba artystycznie nieco słabsza. Orzeł wszelako zwrócony jest na niej w drugą stronę. Mikołaj IV, choć miał udział w dziedzictwie opawskim, a nie tylko raciborskim, używał więc znaku ojca i brata, na którym tarcza opawska zdaje się mieć znaczenie tylko dynastyczne. Wszystko to w pełni odpowiada temu, co widać na monecie: na piersi orła brak tam wprawdzie tarczy opawskiej, ale nie ma jej również na monetach Jana I i Anny. Zwrot orła nie jest na monecie czytelny, ale i tak na halerzach opawskich i raciborskich tego czasu zwrot figur herbowych traktowany jest swobodnie. Legenda awersu mogła brzmieć „+OPPAVIE”, co odróżniałoby ten halerz od innych monet raciborskich, a zbliżałoby do opawskich. Wyraz ten wszelako był – jak na pieczęci – w tytulaturze tego księcia. Pojedyncza litera widoczna na awersie mogła-

---

w dokumencie podziałowym przemawiałaaby za jej śmiercią, gdyż wcześniej brała udział w aktach prawnych niezwiązanych z jej interesami majątkowymi.

51 CDS 2, s. 48–50. Zdaniem Bernarda Szczecha Mikołaj otrzymał Bruntál już w 1385 r. (zob. przypis 46). Zdaniem Dalibora Prixa akt z 1405 r. jedynie uściślał dochody czerpane przez Mikołaja IV z tego okręgu (w niedostępnej mi pracy PRIX, Dalibor: *Vévoda Václav II. Opavský a Hlubčický. Ve stínu otce, husitů a bezvládi*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 48, 1999, s. 156–157; za: ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 143). Za realny podział ten uznał STARÝ: *Ducatus*, s. 31 i 44–45.

52 *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentů przechowywanych na Górnym Śląsku*. 1: (do 1400 roku). BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karel (edd.), Wrocław – Opava 2004, nr 216 (1397); PIETRZYK: *Kancelaria*, s. 171.

53 LBS 2, s. 390–394; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 69.

54 SZCZECH: *Przywilej*, tabl. nlb. II.

55 PIETRZYK: *Kancelaria*, po s. 104, fot. 14.

by być elementem parowyrazowej legendy ze skróconymi wyrazami „*MONETA*” lub „*NICOLAI*”. Możliwe też, że – jak na niektórych innych halerzach tej dynastii – napis był taki sam po obu stronach i brzmiał „*+OPPAVIENSIS*”. Wszelkie wywody o legendach, szczerzątkowo zachowanych, są wszelako wysoce hipotetyczne. Opierając się na czytelnych elementach monety oraz przeanalizowanej tu wiedzy o panowaniu Mikołaja IV, przypuszczamy, że on to właśnie wybił tę monetę w Raciborzu jako samodzielny władca połowy okręgu bruntalskiego w latach 1405–1406/7. Być może, srebro wydobywane w tym okręgu pozwoliło mu na niewielką emisję monety, ale wątpliwe, by nabierające znaczenia miasta pozwoliły mu na założenie osobnej mennicy. Bruntál był przecież działem Księstwa Opawskiego, którego mennica należała do Przemka I.

Mikołaj IV zdawał się pozbawiony tych warunków politycznych, które pozwalały oczekiwać emisji halerzy przez Mikołaja III: przez całe, niezbyt długie życie przebywał w cieniu matki i nieobliczalnego brata, samodzielnie władał najwyżej dwa lata połową małego, górskiego (ale i górniczego) okręgu. Reguły mennictwa przestrzegane (więc prawdopodobnie uzgodnione) przez jego aktywniejszych współrodowców w zasadzie nie pozostawiały mu miejsca na działalność, ani nawet dostępu do mennicy. Paradoksalnie, miał w zamian to, czego zabrakło starszemu imiennikowi: symbole, które wedle wspomnianych współczesnych reguł winny znaleźć się na jego monecie, istotnie pojawiły się na halerzu znalezionym w Krakowie i wskazały go jako prawdopodobnego emitenta.

Jeśliby halerz z Rudawy należał do niego, przemawiałby za przypisaniem jego bratu, Janowi II, monety z ulicy Floriańskiej w Krakowie, rewersy obu są bowiem bardzo do siebie podobne. Byłyby wybite po śmierci matki obu braci, Anny żagańskiej, i ustaniu emisji halerzy z jej monogramem.

Moneta przypisywana Kazimierzowi Wielkiemu przypadła zatem synowi święci tego króla, choć wypada zastrzec margines niepewności, związany z ograniczoną jej czytelnością. Jeśli nawet odkrycie lepiej zachowanego egzemplarza sfalsyfikuje ten wniosek, dociekania odkryły nieco wiedzy o opawskich dynastach, wskazując, że w cieniu źródłowym pozostają nie tylko liczni przedstawiciele późnych generacji rodu, o których mowa w założeniach naszej konferencji, ale także niektórzy przedstawiciele generacji średnich, trzeciej i czwartej. Tym bardziej więc warto w badaniach historycznych wychodzić poza źródła pisane, pozostające zwykle w centrum (jeśli nie w wyłącznym polu) uwagi historyków późnego średniowiecza, i poza zabytki monumentalne, zaspokajające ciekawość większości historyków sztuki. Tym bardziej też warto postulować, by warunki prawne praktycznie sprzyjały rejestracji nowo odkrywanych źródeł tego rodzaju.

•••

Ramy *sacrum* w przestrzeni Księstwa Raciborskiego czasów Przemysławidów opawskich i jego związki z dynastią

Bogdan Kloch

Niespełna dwa stulecia rządów dynastii przemysławidzkiej w Księstwie Raciborskim zawarte pomiędzy 1337 a 1521 rokiem odpowiadają mniej więcej trzydziestu procentom okresu istnienia Księstwa Raciborskiego, rozciągniętego pomiędzy początkiem rządów w raciborskim grodzie księcia Mieszka Laskonogiego, zwanego też Płatonogim, a podbojem pruskim księstw śląskich w trakcie pierwszej wojny śląskiej. Okres ten obejmuje około 579 lat (około 1163–1742).¹ Ramy czasowe panowania Przemysławidów w księstwie to okres obejmujący dojrzałe średniowiecze aż po przełom kulturowy i wyznaniowy czasów nowożytnych. Księstwo, którym rządziły cztery pokolenia Piastów ze starszej linii śląskiej, dziś zwanych górnośląskimi (pojęcie nie dość precyzyjne) oraz dwa pokolenia książąt, ich następców reprezentujących linię raciborską, rządzących już po podziale schedy po Władysławie I Opolskim, u progu XIV wieku stało się już okrzepłym organizmem. Decyzja władcy Czech Jana Luksemburskiego o przekazaniu opustoszałego tronu książęcego w Raciborzu, Mikołajowi II, panu na sąsiednim Księstwie Opawskim, potomkowi czeskiej dynastii królewskiej, a po matce wywodzącemu się z Piastów raciborskich, zapadła w dość istotnym momencie rozwoju kulturowego i gospodarczego.² Dobiegł końca czas pierwszego, znacznego

---

1 ORZECZOWSKI, Kazimierz: *Historia ustroju Śląska 1202–1740*. Wrocław 2005, s. 14–15 i n.

2 MIKA, Norbert: *Przejęcie księstwa raciborskiego przez władcę opawskiego Mikołaja II*. In: Opava. Sborník k dějinám města 2, Opava 2000, s. 11–13; TENŹE: *Dzieje ziemi raciborskiej*. Kraków 2012, s. 38; BARCIAK, Antoni: *Polityka władców czeskich wobec książąt śląskich w końcu XIII i na początku XIV wieku (do 1335 roku)*. In: Czeska historia Śląska. Ze szczególnym uwzględnieniem Oleśnicy i księstwa oleśnickiego. Mrozowicz, Wojciech (ed.), Wrocław – Oleśnica 2017, s. 48.

skoku osadniczego i prawnego. Leszek, ostatni piastowski książę Raciborza, dziedzicząc myśl rozwoju księstwa, tak wyraziście dostrzegalną w polityce przez jego ojca, a z wielkim rozmachem prowadzoną już przez dziada Władysława, dopełnił ich dzieła. W ciągu niespełna stu lat przed uzyskaniem Księstwa Raciborskiego przez Przemysłdów dokonano założenia i lokacji, oprócz Raciborza, mniejszych ośrodków: Wodzisławia Śląskiego, Żor, Rybnika, Pszczyny, Mikołowa, a także Bogumina, a dalej niewielkich miasteczek powstałych najpewniej w XIV wieku – Mysłowic i Bierunia.³ Sieć osadnicza księstwa była nierównomierna: gęściejsza w jego zachodniej i południowej części (między innymi pomiędzy Żorami a Wodzisławiem Śląskim), znacznie rzadsza i nieco później uchwytna źródłowo w części wschodniej (na wschód od Żor – obszar pszczyński i mikołowski czyli za Jerzym Rajmanem: skupisko żorsko-pszczyńskie).⁴

Strukturą nadrzędną rodzącej sieci parafialnej były archiprezbiteraty w diecezji wrocławskiej i ich odpowiedniki – dekanaty w diecezji krakowskiej. Księstwo trwale podzielone było granicą diecezjalną, przebiegająca na wschód od Żor. Pszczyna i okoliczne wsie znajdowały się w granicach dekanatu oświęcimskiego, zatem w granicach sąsiedniego piastowskiego księstwa, podobnie jak Mikołów i Mysłowice (a także parafie wiejskie – między innymi Bogucice (dziś dzielnica Katowic)). Przynależność okolicznych wsi zmieniała się tak, że początkowo należały one do dekanatu określanego jako sławkowski, a następnie na trwale powiązane były z Bytomiem. Zachodnie obszary dwóch archiprezbiteratów – raciborskiego (z Raciborzem i Boguminem) oraz żorskiego (Żory, Wodzisław Śląski i Rybnik) wchodziła w skład archidiaconatu opolskiego, części składowej diecezji wrocławskiej.⁵ Tak niekorzystny układ, wpływy i oddziaływania ze strony dziekanatów dekanatu oświęcimskiego czy bytomskiego (księstw rządzonych przez pokrzywdzonych w sprawach spadkowych Piastów górnośląskich) na duchowieństwo tych części Księstwa Raciborskiego musiał mieć dla księcia Mikołaja II niekorzystny wydzźwięk. Książę ten uwikłał się w spór o opłaty z papieskim poborcą dziesięciny, jak i świętopietrza, nuncjuszem Galhardem de Carceribus. Książę Mikołaj II, podobnie jak i wielu innych śląskich książąt, zmagał się przed 1342 rokiem z ciężarem ekskomuniki i interdyktu. Skutki dotykały także Kościoła lokalny księstwa –

---

3 KUHN, Walter: *Siedlungsgeschichte Oberschlesiens*. Würzburg 1954, s. 85–92; MIKA: *Dzieje ziemi*, s. 38; KLOCH, Bogdan: *Miasta księstwa raciborskiego w końcu XIII i pierwszej połowie XIV wieku*. In: *Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne*. Abłamowicz, Dominik – Furmanek, Mirosław – Michnik, Monika (edd.), Gliwice 2004, s. 141–154; O procesach lokacyjnych w kontekście rządów protoplasty Piastów raciborskich Władysława I, księcia opolsko-raciborskiego pisał DOMINIAK, Wojciech: *Ostatni władca Górnego Śląska. Władysław I, pan na Opolu i Raciborzu (1225–1281)*. Racibórz 2009, s. 125–184.

4 RAJMAN, Jerzy: *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*. Kraków 2000, s. 96–97.

5 SILNICKI, Tadeusz: *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca wieku XIV*. Warszawa 1953, s. 346–366; KLOCH, Bogdan: *Najstarsze parafie Górnego Śląska. Średniowieczna organizacja parafialna Górnego Śląska w diecezji wrocławskiej*. Racibórz 2008, s. 47–70, 86–105, tu też stan badań.

owe dwa archidiecezje.⁶ Niemniej, co wydaje się dość znaczące, struktura osadnicza obszaru pszczyńskiego już na początku XIV wieku sprzyjała wydzieleniu obszaru odrębnego dekanatu, będącego wschodnim obszarem Księstwa Raciborskiego.

Utworzenie struktur nadrzędnych lokalnego Kościoła miało tu swoje uzasadnienie. Przekształcenia sieci osadniczej, a wraz z nią tworzenie się struktur parafialnych, około połowy XIV wieku doprowadziło w obu archidiecezjach (żorskim i raciborskim) do funkcjonowania lub przynajmniej organizowania co najmniej 40 parafii. Do tego dodać należy grupę parafii obszaru gliwicko-kozielskiego, gdzie istniały też dwa archidiecezje z około 30 parafiami. Obszar pszczyńsko-mikołowski to co najmniej 1/3 tej liczby.⁷ W ramach wspólnot terytorialnych istniało co najmniej kilka kościołów pomocniczych.⁸

Życie wspólnot kontemplacyjnych i zakonów zebranych rozwijało się swoim nurtem. Klasztory, prócz rudzkiego, należącego do cystersów, funkcjonowały tylko w dwóch miastach. Dominacja Raciborza była tu przytłaczająca i tylko w Wodzisławiu Śląskim istniała placówka minorycka z kościołem Świętej Trójcy. Jej początki są niezwykle zagmatwane, choć poddawano je krytycznym badaniom już od drugiej połowy XVIII wieku.⁹ W Raciborzu u początków epoki przemysłowej zaistniała już stabilna sytuacja związana z życiem klasztornym.¹⁰ Wiodącą rolę odgrywali dominikanie i dominikanki, mający w granicach lokacyjnego miasta kościoły (św. Jakuba i Świętego Ducha) wraz klasztorami. Na tak zwanym Nowym Mieście, inkorporowanym do lokacyjnego Raciborza w 1294 roku osiedli się kanonicy Grobu Pańskiego w Jerozolimie – bożogrobcy, obsługując kościół świętych Piotra i Pawła oraz przyległy szpital (Świętego Krzyża, św. Mikołaja?).¹¹ Ostróg z zamkiem raciborskim oraz Stara

---

6 MPV 1 – ACA 1, s. 142–143, 149; 408–409.

7 Pierwsze znane wykazy dla obszaru pszczyńskiego wymieniają około 10 parafii, z czego 7–8 weszło w skład dekanatu pszczyńskiego, kilka funkcjonowało w dekanacie bytomskim. DUDZIAK, Jan: *Dziesięcina papieska w Polsce średniowiecznej. Studium historyczno-prawne*. Lublin 1974, s. 129–131, 194–195.

8 W każdej strukturze terytorialnej występowało po kilka tego typu świątyń, ale z czasem w archidiecezjach żorskim było ich najwięcej (XV–XVI w.), por. KLOCH: *Najstarsze parafie*, s. 93, 97, 103–105, 173–175, 178–180.

9 GREIDERER, Vigilius P.F.: *Germania Franciscana seu Chronicon Geographo-historicum ordinis s.p. francisci in Germania. Tomus I. Germania Franciscana orientali-australis, seu Chronicon geographo-historicum ordinis s.p. francisci in Germania Orientali-Australi*. Oeniponte MDCCLXXVII, s. 871; Kamil Kantak (KANTAK, Kamil): *Franciszkanie polscy. 1: 1237–1517*. Oświęcim 2016, s. 255) uważał, że konwent Świętej Trójcy pojawił się w źródłach za panowania Mikołaja II w 1340 r., niemniej przyjmuje się znacznie wcześniejszą fundację wodzisławskiego klasztoru ok. 1257 r.; por. FURMANEK, Mirosław – KULPA, Sławomir: *Wodzisław Śląski w świetle badań archeologicznych*. In: *Początki i rozwój miast, s. 257–258*; OKOŃ, Patrycja: *Klasztory w średniowiecznych górnośląskich ośrodkach miejskich (do końca XIII w.) w świetle badań archeologiczno-architektonicznych*. In: *Początki i rozwój miast*, s. 132.

10 BARCIAK, Antoni: *Kościół i klasztor w społeczeństwie Raciborza w średniowieczu*. In: *Kościół w społeczeństwie w Czechach i w Polsce w średniowieczu i w epoce nowożytnej*. Iwańczak, Wojciech – Januszek-Sieradzka, Agnieszka – Smołucha, Janusz (edd.), Kraków 2020, s. 117–134.

11 W kwestii Nowego Miasta Racibórz odwołuje się do pracy Marka Słonia, gdzie polemika z innymi

Wieś miały kolejne dwa kościoły – parafialny (św. Mikołaja) i filialny (św. Jana Chrzciciela) oraz kaplicę zamkową (św. Tomasza Becketa) z założoną przy niej kapitułą kolegiacką. Jak można dostrzec świat *sacrum* nie miał w księstwie zbyt rozbudowanych struktur, zapewniając podstawowe potrzeby duchowe oraz reprezentacyjne i kome-moratywne, związane z książęcymi nekropoliami, przede wszystkim u raciborskich dominikanów.¹²

Decyzja czeskiego króla Jana, by uczynić opawskich Przemyslidów panami Księstwa Raciborskiego, w ciągu dekady przyniosła wybuch konfliktu. Zaczepna polityka polskiego króla Kazimierza przy niemniej adekwatnej postawie władcy Czech doprowadziła do zbrojnej fazy sporu, który dla księstwa Mikołaja II zakończył się w 1345 roku dość brzemiennej w skutki polską wyprawą z udziałem węgierskich posiłków. *Kronika raciborska*, a także autobiografia cesarza Karola IV przedstawiają ponury obraz pacyfikacji centralnej i wschodniej części Księstwa Raciborskiego. Zdobyto, a następnie spalono Rybnik i Pszczynę, zatem padły także inne książęce warownie, a pożoga wojenna rozlała się na okoliczne wsie i książęce majątki. Oblężono lepiej umocnione i skuteczniej bronione Żory. Tu też, jak podaje autobiografia Karola IV, nastąpił przełom. Pod Żory przybyła odsiecz. Siły polskie i węgierskie pośpiesznie opuściły księstwo i wojna przeniosła się na obszar Królestwa Polskiego.¹³ Skala zniszczeń jest trudna do oszacowania, ale Rybnik oraz Pszczyna wraz z okolicami szczególnie ucierpiały. Wspomniane wydarzenie musiało wpłynąć na dalszą politykę Mikołaja II (il. 50).

Niekorzystne dla władcy struktury kościelne należało zmienić. Nastąpiło to na przełomie lat 1349 i 1350, zatem nie wydaje się, by nie miało to związku z wcześniejszym konfliktem. Sytuacja uzależnienia od dziekanów w ościennych księstwach i polityka fiskalizmu kurii, która w przypadku diecezji krakowskiej miała większą efektywność ściągania opłat niż we wrocławskiej, nie była księciu na rękę. Zatem od 1350 roku powstał niewielki dekanat pszczyński (początkowo wykazy podają do siedmiu parafii z parafią miejską w Pszczynie na czele). Akcja wyłonienia nowej struktury wywołała

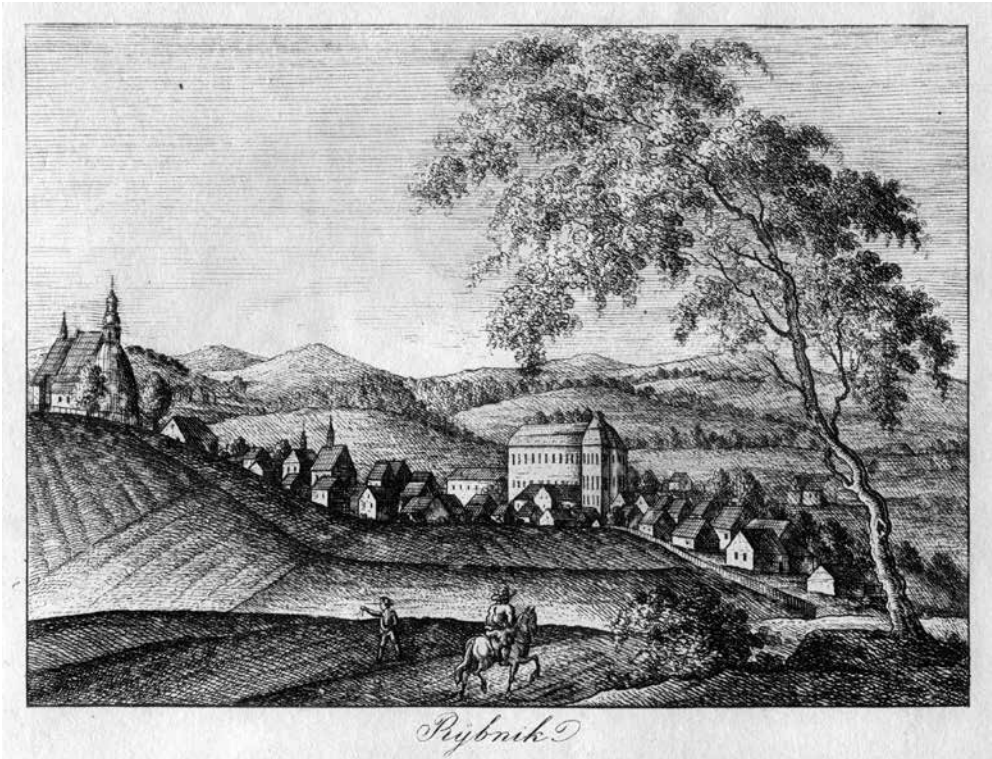

(SŁOŃ, Marek: *Miasta podwójne i wielokrotne w średniowiecznej Europie*. Wrocław 2010, s. 173–177). Norbert Mika zakwestionował wezwanie raciborskiego szpitala bożogrobców, odrzucając, jego zdaniem powielane błędne wezwanie św. Mikołaja wprowadzone do obiegu przez A. Weltzla, zob. MIKA, Norbert: *Bożogrobcy raciborscy w średniowieczu*. In: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*. Derwich, Marek – Pobóg-Lenartowicz, Anna (edd.), Wrocław – Opole 2000, s. 421–422 (tam też krótki stan badań); tak samo BARCIAK: *Kościoły i klasztory w społeczeństwie*, s. 120. Maria Starnawska (STARNAWSKA, Maria: *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*. Warszawa 2006, s. 94) przyjmuje, że szpital mógł nosić oba wezwania – Św. Krzyża i św. Mikołaja.

12 Przedstawiciele trzech pokoleń Piastów opolsko-raciborskich pomiędzy 1281 a 1336 spoczęli u raciborskich dominikanów, JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdnicy, ziębicy, głogowscy, żagańscy, oleśnicy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Kraków 2007, s. 511, 522, 539.

13 *Ratiborer Chronik*. WELTZEL, Augustin (ed.). *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 4, 1862, H. 1, s. 115; *Kaiser Karls IV. Jugendleben und St.-Wenzels-Legende*. BLASCHKA, Anton (ed.), Weimar 1956, s. 87–89.

Il. 50: Kopia wedyty Rybnika pochodzącej z drugiej połowy XVIII wieku z widokiem kościoła z czasów przemysłdzkich.

pewne zamieszanie, ale mimo początkowej niekonsekwencji i przypadkowego przypisywania parafii do dekanatu pszczyńskiego, struktura ta stała się trwałym elementem rzeczywistości Księstwa Raciborskiego.¹⁴ Niemniej, pełnej konsolidacji jurysdykcji dekanalnej wschodniego obszaru księstwa nie udało się dokonać, gdyż Mikołów, Mysłówice oraz parafie wiejskie (między innymi Bogucice) pozostały w obrębie dekanatu bytomskiego.¹⁵ Może zatem głównym celem księcia było wydzielenie parafii z obszaru dekanatu oświęcimskiego.

14 MPV 2 – ACA 2, s. 225–234. Spis świętopietrza za 1349 r. wykazuje Pszczynę i okoliczne wsie w ramach dekanatu oświęcimskiego, zaś rok później Pszczyna wraz z parafiami wiejskim: Wiśla, Ćwiklice, Miedzna, Studzionka, Suszec, Woszczyce, które położone były w jej okolicy, oraz bardziej odległymi: Nowe Wilamowice, Lipnik i Lipowa tworzyły dekanat pszczyński (trzy ostatnie niebawem odpadły), por. SPERKA, Jerzy: *Pszczyna i ziemia pszczyńska w strukturach Kościoła do początku XVI wieku*. In: *Pszczyna. Monografia historyczna. 2*, Kaczmarek, Ryszard – Sperka, Jerzy (edd.), Pszczyna 2014, s. 439. Na ten temat: KLOCH, Bogdan: *Parafia woszczycka w średniowieczu*. In: *Dzieje Orzesza*. Kloch, Bogdan et al. (edd.), Orzesze 2002, s. 34–36.

15 MPV 2/2, s. 234, MPV 9 – ACA 3, s. 32.

W 1437 roku nadszedł kres dawnych podziałów i rozkład jednolitego Księstwa Raciborskiego. Sprzedaż dóbr pszczyńskich (wydzielonych niegdyś dla księżnej Heleny, żony Jana II Żelaznego) przez księcia Kazimierza II cieszyńskiego w 1517 roku przyczyniła się do powstania nowego tworu w postaci wolnego pszczyńskiego państwa stanowego. Obejmowało ono także skrawek diecezji wrocławskiej i nie było też do końca tożsame z obszarem dekanatu pszczyńskiego.¹⁶ Południowa część księstwa, po lewej stronie Odry, skupiona wokół Wodzisławia Śląskiego (część archidiecezji żorskiej) również została wydzielona i do 1506 roku przekształcona w klucz majątkowy zwany mniejszym wodzisławskim państwem stanowym, choć ponownie w 1519 roku podporządkowany księciu raciborskiemu Walentemu Garbatemu.¹⁷ Zmienne koleje losu przechodził także klucz majątkowy zamku Oderberg z miastem Bogumin.¹⁸ Tym samym, w dobie dwóch ostatnich pokoleń dynastii utracono dwa miasteczka. Odpadły też klucze majątków wiejskich razem z kilkudziesięcioma parafiami i kościołami pomocniczymi.

Na ogół przyjmuje się, że rozkład dawnego Księstwa Raciborskiego nie miał wpływu na kościelne podziały terytorialne.¹⁹ Niemniej należy tu wspomnieć, iż Idzi Panic swego czasu opowiadał się za istnieniem w średniowieczu dekanatu wodzisławskiego, bazując na zapisie z *Kroniki raciborskiej* wskazującej na istnienie rzekomego Księstwa Wodzisławskiego, mimo, że dwa wiarygodne źródła negują jego istnienie. Późniejsze wzmianki z przełomu XVI i XVII wieku wskazują na to, że gdy nastąpiła reformacja, centrum dyspozycyjne archidiecezji żorskiej (miasto Żory od 1568 roku znajdowało się w rękach ewangelików) przesunęło się do Wodzisławia Śląskiego jako miasta nadal katolickiego.²⁰ Rozkład średniowiecznego archidiecezji żorskiej i utworzenie odrębnego wodzisławskiego nastąpił najpewniej dopiero we wczesnym okresie kontrreformacji, jednak nie bez związku z tym pozostawało utrwalenie się mniejszego wodzisławskiego państwa stanowego, powstałego w wyniku oderwania

---

16 KUBICIEL, Romuald: *Ziemia pszczyńska i jej właściciele do połowy XVI wieku. Przyczynek do genezy wolnego państwa stanowego pszczyńskiego*. In: *Ziemia pszczyńska przez wieki*. Stan badań, archiwalia, problemy badawcze. Barciak, Antoni (ed.), Suszec 2002, s. 193–204; POLAK, Janusz: *Pszczyzna w okresie habsburskim 1517–1740*. In: *Pszczyzna*. Monografia historyczna. 2, s. 152, 162–163.

17 HENKE, Friedrich: *Die ehemalige minderfreie Standesherrschaft Loslau mit der darin liegenden gleichnamigen Stadt, den Badeorten Königsdorff-Jastrzemb und Kokoschütz, den zugehörigen Gütern, Dörfern und Kolonien*. Pless 1864, s. 34–35; FURMANEK, Mirosław – KULPA, Sławomir: *Zamek wodzisławski i jego właściciele*. Wodzisław Śląski 2003, s. 28–29; MIKA, Norbert: *Ostatni Przemysłida – książę Walentyn Garbaty*. In: *Czechy i Polska między Wschodem i Zachodem – średniowiecze i wczesna epoka nowożytna*. Ciesielski, Tomasz – Iwańczak, Wojciech (edd.), Warszawa – Bellerive-sur-Allier 2016, s. 59.

18 DOSTAL, Franz: *Leitfaden und Beiträge zur Geschichte der Herrschaft und der Stadt Oderberg samt Umgebung. Geschöpf aus verschiedenen Quellen*. Oderberg im Jänner 1913, s. 7–8, 64.

19 Na ten temat szerzej, KLOCH: *Najstarsze parafie*, s. 65–68.

20 PANIC, Idzi: *Ze studiów nad wspólnotami społecznymi Górnego Śląska w średniowieczu. Okolice Rybnika i Wodzisławia Śląskiego*. In: *Wspólnota i odrębność regionalna. 1: Z problematyki tradycji, wartości symbolicznych i ludycznych kultury*. Bukowska-Floreńska, Irena (ed.), Rybnik 1994, s. 46–47; KLOCH: *Najstarsze parafie*, s. 65–66.

fragmentu przemyslidzkiego księstwa. Pośrednio destrukcja dawnego księstwa przemyslidzkiego wpłynęła na zachodzące z czasem zmiany w sieci nowożytnych archiprezbiteratów co ma odpowiednik w postaci zmian na terenie Księstwa Cieszyńskiego.²¹

Na przedstawione wyżej struktury oddziaływała polityka książąt, także poprzez relacje ze stanem rycerskim oraz miejskim i wiejskim osadnictwem na prawie niemieckim. Odzwierciedleniem pozycji parafii znacznych miast lub osad wiejskich był zapewne udział jego duchownych w sprawowaniu funkcji na dworze książęcym, jak i fundacje przypisane do świętyń powiązanych silniej z patronatem książęcym. W czasach Przemysła i Leszka mamy jako książęcych kapelanów plebanów z Wodzisławia Śląskiego, Rybnika oraz Starej Wsi stanowiącej raciborskie przedmieście. Nie można pominąć samego Raciborza, ale tu dominowali kanonicy kolegiaty zamkowej.²² Dla okresu tego nie można wiele powiedzieć o udziale w życiu księstwa, duchowieństwa parafii miejskich z części księstwa leżącej na obszarze diecezji krakowskiej. Zapewne ich marginalna pozycja i oddalenie od Raciborza skutecznie niwelowała ich aktywność w kręgu książęcym. Kolegiata zamkowa ufundowana pomiędzy 1288 a 1292 rokiem, choć nie należała do najzamożniejszych fundacji, znajdowała się blisko dworu książęcego. Uchwytmi źródłowo kanonicy Tilon, Woyco i Godin (lata 1293–1317) pełnili funkcję w kancelarii książęcej Przemysła i Leszka. Do grona kanoników należeli w tym czasie (1315) okoliczni proboszczowie ze św. Mikołaja na Starej Wsi oraz z Lysek, Krzanowic i Godowa. Bodajże ostatnim kapelanem księcia Leszka był kanonik Piotr z Bieńkowic (wzmiankowany w 1334 roku), ówczynie także pleban w Rybniku.²³

Polityka Przemyslidów wobec kapituły nie była prostą kontynuacją postawy Piastów, nadania których są słabo uchwytnie. Książęta nadali tym relacjom bardziej dynastyczny wymiar. Mikołaj II dnia 10 kwietnia 1350 roku zaakceptował darowiznę na rzecz drugiej prebendy przy ołtarzu św. Małgorzaty, będącej w rękach książęcego kapelana Gerlacha. Cztery lata później zatwierdził to biskup Przeclaw z Pogorzeli, wyrażając akceptację książęcego kandydata na prebendę, którym był Albert z Zatora.²⁴ Mikołaj II niewiele lat później (1359 r.) złożył skargę na laicyzację obyczajów kanoników.²⁵ Ci nie rezydowali przy kolegiacie, nie odbywali kapituł, łamali obyczaje diecezji wrocławskiej, nosili się jak świeccy i tak odziani, bez oznak swojej godności, przychodzili do kolegiaty. W reakcji na ten stan, biskup Przeclaw z Pogorzeli, 27 lutego 1359 roku nakazał przywrócić dobre obyczaje w świątyni, dokładnie określił zakres powinności oraz obowiązków członków kapituły, jak i stroje w jakich powinni się

---

21 KLOCH: *Najstarsze parafie*, s. 67.

22 TENŻE: *Raciborskie duchowieństwo w świetle źródeł do końca XIV wieku (duchowieństwo parafialne i kolegiackie)*. In: *Tysiącletnie dziedzictwo kulturowe diecezji wrocławskiej*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 2000, s.111–115.

23 WÓJCIK, Marek L.: *Dokumenty i kancelarie książąt opolsko-raciborskich do początku XIV wieku*. Wrocław 1999, s. 206–207; KLOCH: *Raciborskie duchowieństwo*, s. 109–119.

24 WELTZEL, Augustin: *Geschichte der Stadt Ratibor*. Ratibor 1861, s. 418.

25 APWr., Rep. 111, nr 5.

pojawiać w kaplicy.²⁶ W ten sposób rozpoczął się okres odrodzenia życia tej skromnej wspólnoty, do czego niewątpliwie przyczynił się książę Mikołaj II.

Znaczenie kanoników w otoczeniu książęcym powoli rosło, skoro książę Jan I z żoną Anną w 1368 roku w święto św. Stefana ufundował nową kanonię w intencji zbawienia własnej duszy i swych przodków. Obdarzył ją przy tym dochodami z folwarku książęcego w Cyprzanowie, siedmioma łanami nad rzeką Cynną, prawem zbierania drewna do budowy oraz na opał, jak również pobieranie dochodu z jatek mięsnych w Raciborzu oraz od żorskich tkaczy. Nową kanonię i jej uposażenie potwierdził biskup Przeclaw 4 lipca 1369 roku.²⁷ Osiem lat później para książęca i jej syn potwierdzili fundację kanonii i ołtarza Bożego Ciała poczynioną przez społeczności raciborskich mieszczan i rzemieślników w dniu 24 czerwca 1377 roku.²⁸ Książę, 17 listopada 1383 roku potwierdził także nadanie folwarku w Żerdzinach dla kanonika Mikołaja ze Starego Paczkowa.²⁹

Niewątpliwie nadania dwóch pierwszych Przemyslidów opawskich są tylko nikłym odbiciem znaczenia kapituły. Krótko po śmierci Jana I, w dniu 2 lutego 1384 roku wdowa Anna z synem Janem II zatwierdzili darowiznę proboszcza w Grzędzinie, Zachariasza, w wysokości 9 grzywien rocznego czynszu od rady miejskiej miasta Wodzisławia Śląskiego na utrzymanie ołtarza świętych Doroty i Katarzyny, który znajdował się w kaplicy zamkowej, po prawej stronie od wejścia, pomiędzy kazalnica a ołtarzem św. Małgorzaty. Fundacja ta mocą innego dyplomu księżnej obdarzona została dochodami 7 grzywien z działek mieszczańskich, a także z pól położonych między innymi nieopodal kościoła św. Mikołaja w Starej Wsi oraz przy sąsiedniej wiosce Nowe Zagrody.³⁰ Patronat dla tej prebendy i ołtarza miał znajdować się w rękach książęcych, a prebendę zatwierdził biskup wrocławski Waclaw.³¹

Jan II dopiero w 1413 roku ponownie nadał dla kolegiaty. Dnia 6 lutego książę prebendę wspomnianego ołtarza fundowanego w 1384 roku uposażył czynszem 9 grzywien na dochodach rady miejskiej Wodzisławia Śląskiego. Biskup niezwłocznie potwierdził fundację 6 kwietnia tego roku. W maju książę ufundo-

---

26 TAMŻE. A. Weltzel (WELTZEL: *Geschichte der Stadt Ratibor*, s. 418–419) podaje datę dokumentu 27 lutego 1359 r. Johann Heyne (HEYNE, Johann: *Dokumentirte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau, aus Urkunden, Altenstücken älteren, Chronisten und neueren Geschichtschreibern. Von der Mitte des vierzehnten bis zum Anfange des fünfzehnten Jahrhunderts im Entwicklungsgange der kirchengeschichtlichen Thatsachen urkundlich dargestellt.* 2, Breslau 1864, s. 841–842) podał, iż dokument był wystawiony 15 kwietnia 1360 r., powołując się na zachowany oryginał w Archiwum Prowincjonalnym.

27 APWr., Rep. 111, nr 7; WELTZEL: *Geschichte der Stadt Ratibor*, s. 419–420; HEYNE: *Dokumentirte Geschichte des Bisthums.* 2, s. 842.

28 HEYNE: *Dokumentirte Geschichte des Bisthums.* 2, s. 843; SCHAFFER, Hermann: *Die katholische Pfarrkirche zu Ratibor.* Ratibor 1891, 1892, s. 16.

29 WELTZEL: *Geschichte der Stadt Ratibor*, s. 419.

30 Par. Rac., Materiały nieopracowane – *Kopiarz dokumentów Bractwa Najświętszej Maryi Panny*, pag. 5, nr II.

31 WELTZEL: *Geschichte der Stadt Ratibor*, s. 420.

wał zupełnie nową kanonię pod wezwaniem Korony Cierniowej, obdarzając ją dochodami z sołectwa w Studziennej oraz 5 łanami, ogrodami oraz czynszem z wsi Rudnik. Dzień później fundował kolejną kanonię świętych męczenników Erazma, Stanisława i Marcina papieża z dochodem 11 grzywien.³² Przejawów pobożności i hojności księcia, jak również jego otoczenia, było więcej. Trzy lata później Jan II dokonał zasadniczej zmiany w funkcjonowaniu kapituły. Dyplomem z 26 listopada 1416 roku przeniesiono tę instytucję, złożoną z prepozyta, dziekana oraz 12 kanoników, z kaplicy zamkowej do miejskiego kościoła parafialnego Najświętszej Panny Marii.³³ Wynikało to z utrudnień w codziennym funkcjonowaniu kapituły na zamku. Kanonicy zamieszkujący w mieście z racji zamykania bram nie mogli często na czas dotrzeć na drugą stronę Odry, by sprawować liturgię w kaplicy zamkowej. Jak informuje mandat kurii papieskiej (zatwierdzenie przeniesienia kolegiaty z 1426 roku) zmiana przebiegła za zgodą kapituły, księcia i biskupa.³⁴ Przemysłida nie zamierzał pozbawić kaplicy zamkowej funkcji liturgicznych, dlatego też zagwarantował sprawowanie w niej mszy świętych raz lub dwa razy dziennie oraz organizację cztery razy do roku uroczystych procesji z relikwiami. Prosił też, by jego następcy obdarzali fundację przy kościele mariackim swoją opieką (il. 51).

Kolegiata bardzo szybko doczekała się kolejnych nadań. Jeszcze 22 grudnia tego samego roku książę ufundował kanonię z ołtarzem św. Andrzeja i Jakuba, która została obsadzona przez proboszcza Andrzeja z Rzeczyc.³⁵ Kapituła cieszyła się też wsparciem wdowy po Janie II, księżnej Heleny oraz ich synów Mikołaja i Waclawa. Dnia 3 stycznia 1426 roku księżna z synem Mikołajem dokonała prezentacji na nową kanonię (kantorię) powiązaną z ołtarzem św. Krzysztofa i św. Barbary, którą biskup zatwierdził już w lutym tego samego roku. Jeszcze jesienią 1426 roku Helena i Waclaw zatwierdzili kolejną kanonię z prebendą pod wezwaniem świętych Filipa, Jakuba, Macieja i Mikołaja, obdarzoną dochodami z donacji kanonika Mikołaja Rosy i kapelana Piotra Dutko z Wodzisławia Śląskiego. Dekadę później, 16 marca 1436 roku, bracia Mikołaj i Waclaw zwrócili się do biskupa o zatwierdzenie fundacji niemieckiego kaznodziei w nowej kaplicy związanej z ołtarzem świętych Anny i Bartłomieja.³⁶ Istotnym z punktu widzenia dalszego funkcjonowania raciborskiej kolegiaty stało się zwołanie w czerwcu 1444 roku kapituły generalnej, a to celem ustanowienia nowych statutów. Dnia 22 maja 1445 roku zatwierdził je książę Waclaw I. W tym samym roku raciborski mieszczanin Bartłomiej „Gwosdz” prosił go o zatwierdzenie nowej fundacji ołtarzowej świętych Marcelego, Wawrzyńca

32 APWr., Rep. 111, nr 22, 23, 24; HEYNE: *Dokumentirte Geschichte des Bisthums*. 2, s. 845–847.

33 APWr., Rep 111, nr 32; CIEŚLAK, Jan – NOWAK, Janusz – NEWERLA, Paweł – WAWOCZNY, Grzegorz: *Dzieje parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Raciborzu*. Racibórz 2005, s. 42.

34 MVB 7/2, s. 622, nr 1576.

35 APWr., Rep. 111, nr 32; WELTZEL: *Geschichte der Stadt Ratibor*, s. 422–426.

36 APWr., Rep. 111, nr 46–47 (fundacje z 1426 r.), nr 50 (1436 r.).

Il. 51: Kolegiata i zarazem fara w Raciborzu.

i Mikołaja z przeznaczeniem dla kaznodziei polskiego, który miał przy ołtarzu raz w miesiącu sprawować mszę świętą.³⁷

U schyłku XV wieku zauważalna jest aktywność wobec kapituły księcia Jana III Młodszego. Dokument kapituły z 4 lutego 1487 roku potwierdził, że w 1484 roku książę ofiarował w intencji swojego ojca, na rzecz kustodii kolegiackiej czynsz 13 grzywien i 16 gorszy z dochodów w mieście Raciborzu.³⁸ U schyłku życia również książę Walentyn dokonał fundacji w kościele kolegiackim. Dnia 19 stycznia 1519 roku ufundował w kaplicy polskiej ołtarz świętych Marcelego i Anny z czynszem rocznym 8 guldenów.³⁹ Powyższe długie wyliczenie pozwala zauważyć, iż Przemysłidzi utrzymali status głównego patrona kolegiaty. Byli też uczestnikami kolejnych fundacji i nadań, tym samym kontynuowali dzieło Jana II, po translokacji siedziby kapituły kolegiackiej. Spoglądając całościowo na dzieje kapituły raciborskiej, która była fundacją biskupią, należy stwierdzić, że rola książąt wobec niej – szczególnie Przemysłidów – rosła. Kolegiata stała się jedną z najważniejszych przestrzeni książęcego *sacrum* w Raciborzu.

Jednakże w obrębie miasta, jak i poza nim istniały już od czasów piastowskich dawne fundacje klasztorne oraz szpitalne, które również charakteryzowały związki z nową dynastią. Pozostający niejako w cieniu raciborskich klasztorów mendykantycznych kościoł bożogrobców pod wezwaniem świętych Piotra i Pawła oraz pozostający pod ich opieką szpital Świętego Krzyża (lub św. Mikołaja) doczekał się także wsparcia Przemysłidów. Wdowa po Janie I, Anna, z synami Janem i Mikołajem zezwoliła 27 października 1404 roku na osadzenie osadników na 6 łanach w folwarku rudnickim należącym do zgromadzenia.⁴⁰ W 1467 roku książę Jan Młodszy sprzedał konwentowi 2 grzywny czynszu, które posiadał na dochodach rady miejskiej. Na potrzeby konwentu zwrócił także uwagę książę Walentyn, który zatwierdził wszystkie przywileje i wolności szpitala oraz konwentu i dodał na jego rzecz z każdego wozu drewna przywiezionego na raciborski targ po jednej szczapie.⁴¹

Znacząca i monopolistyczna (brak rywali w postaci minorytów) pozycja dominikanów raciborskich jeszcze w XIII wieku musiała wpłynąć na ich związki z dynastią opawską. Dominikański klasztor braci przy kościele św. Jakuba, choć odgrywał wiodącą rolę, miał zdecydowanie oparcie głównie w społeczności mieszczańskiej. Książę Jan I dnia 19 lipca 1379 roku ofiarował swojemu imiennikowi Janowi, spowiednikowi konwentu sióstr dominikanek, dom i ogród obok klasztoru.⁴² Dopiero księżna

---

37 HEYNE, Johann: *Dokumentirte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau, aus Urkunden, Altenstücken, älteren Chronisten und neueren Geschichtschreibern. Von der ersten Hälfte des fünfzehnten bis die Mitte des siebzehnten Jahrhunderts (1418–1648) im Entwicklungsgange der kirchlichen Thatsachen und Zustände urkundlich dargestellt*. 3, Breslau 1868, s. 1187.

38 CDS 6, s. 126, nr 375.

39 WELZEL: *Geschichte der Stadt Ratibor*, s. 351.

40 TAMŹE, s. 476.

41 TAMŹE, autor potwierdzenie przywilejów dla bożogrobców datował na 1519 r., MIKA: *Ostatni Przemysłida*, s. 61 na rok 1510.

42 CDS 2, s. 175, nr 58; WELZEL: *Geschichte der Stadt Ratibor*, s. 455.

Magdalena, 26 lipca 1494 roku zatwierdziła przeorowi Andrzejowi i całemu konwentowi ich dobra oraz wolności posiadane przez klasztor na terenie miasta.⁴³

Relacje książąt z konwentem żeńskim zakonu kaznodziejskiego były bardziej czytelne, choć zależne były od niepewnej kondycji finansowej kolejnych raciborskich Przemyślidów. Jak pisał Damian Halmer, Mikołaj II darzył księżniczkę Eufemię, przeoryszę raciborską „szacunkiem i chyba również podziwem” i był dla konwentu dobrym opiekunem, ale mniej hojnym niż książę Leszek, Piast.⁴⁴ Niemniej Antoni Barciak to właśnie w osobie Mikołaja II widział kontynuatora polityki Piastów wobec dominikank.⁴⁵ Prócz transakcji jakie zawarł książę w 1337 roku, kiedy sprzedał klasztorowi wieś Sucha Psina, a następnie w 1343 roku, gdy sprzedał mu 20 i pół łana we wsi Bieńkowice,⁴⁶ istotnym wydarzeniem był udział w akcji prawnej związanej z testamentem księżniczki Eufemii, raciborskiej dominikanki i wieloletniej przeoryszy zgromadzenia. Świadkiem jego wystawienia w dniu 8 grudnia 1358 roku był książę Mikołaj wraz z synem Janem I. Po śmierci Eufemii, Mikołaj II nie wydał już żadnego dyplomu dla dominikank raciborskich, skupiając się głównie na kontaktach z klasztorami opawskimi.⁴⁷ Jego syn Jan I dwukrotnie potwierdził nadania i zakupy na rzecz klasztoru, w latach 1361–1368. Dopiero 16 czerwca 1375 roku wraz z żoną, księżną Anną oraz nastoletnim synem Janem II ufundował on w klasztornej kościele ołtarz Trójcy Świętej, świętych Apostołów Piotra i Pawła, Marii Magdaleny i Jadwigi.⁴⁸ Według wspomnianego już A. Barciaka, na Janie I kończy się większe zainteresowanie klasztorem wśród przemysłdzkich dynastów. Przyczynił się do tego spadek ich prestiżu.⁴⁹ Ponad pół wieku później książę Wacław raciborski, w 1451 roku rozstrzygnął spór pomiędzy klasztorem sióstr a miastem o czynsz z jatek mięsnych. Potem Jan III Młodszy okazał swoje wsparcie dla konwentu, kiedy to 18 lutego 1493 roku, przed swoją śmiercią, myśląc o zbawieniu, przekazał mu młyn wraz z wyrabianym tam sło dem, a także prawa książęce do Bieńkowic, Zawady i Ligoty.⁵⁰

Odrębną kwestią pozostaje jedyna przemysłdzka od podstaw fundacja klasztorna w Księstwie Raciborskim. Na fali nowej pobożności od połowy XV stulecia, w związku z działalnością Jana Kapistrana, obserwanckie klasztory franciszkańskie powstawały w licznych miastach Śląska lub też drogą zmian reguły wchłaniały placówki minoryckie. W Raciborzu, który dotąd nie posiadał franciszkańskiego

---

43 CDS 2, s. 212, nr 103; WELTZEL: *Geschichte der Stadt Ratibor*, s. 457–458.

44 HALMER, Damian: *Między pobożnością, sympatią i polityką. Mikołaj II Przemyślica wobec raciborskiego zgromadzenia dominikank.* In: Zrozumieć Śląsk. Kloch, Bogdan – Keller, Dawid (edd.), Rybnik 2012, s. 311, 313.

45 BARCIAK, Antoni: *Księżęta raciborscy a klasztory dominikańskie w Raciborzu.* In: Święty Jacek Odrowąż i dominikanie na Śląsku. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 2008, s. 121.

46 O wczesnych nadaniach dla dominikank, por.: NOWAK, Barbara: *Najstarsze uposażenie dominikank raciborskich.* Studia i Materiały z Dziejów Śląska 23, Katowice 1998, s. 70–71.

47 CDS 2, s. 156–160, nr 50, 51; HALMER: *Między pobożnością*, s. 321–322.

48 CDS 2, s. 166, nr 60; BARCIAK: *Kościoły i klasztory w społeczeństwie*, s. 126.

49 BARCIAK: *Księżęta raciborscy a klasztory*, s. 122.

50 CDS 2, s. 211, nr 102.

konwentu, nowy klasztor ufundowano poza miastem, po drugiej stronie rzeki Odry, gdzie znajdował się zamek oraz niewielka osada na Ostrogu wraz z kościołem św. Jana Chrzciciela. Małgorzata Maciszewska wskazała, że lokowanie zgromadzeń obserwanckich m.in. na przedmieściach było zgodne z ich duchowością i założeniami ich życia w późnośredniowiecznym społeczeństwie miejskim, choć w przypadku Śląska w obrębie miast powstawały ich placówki m.in. we Wrocławiu i Jaworze, ale przed bramą miejską wzniesiono m.in. klasztor w Legnicy.⁵¹ Śladem istnienia tego zgromadzenia jest nazwa Bosak, pochodząca od bosych braci.⁵² Na prowincjonalnej kapitule obserwantów, dnia 1 września 1491 roku, nowa fundacja raciborska została włączona do zakonnej rodziny. Klasztor i kościół przyjął wezwanie świętych Wacława i Jadwigi, co wyraźnie zdaje się akcentować książęcy udział w fundacji.⁵³ Kwestię tę nie tak dawno podejmował Bogusław Czechowicz, wskazując na paralele z fundacją Podiebradów w Kłodzku. Klasztor raciborski poświęcony patronowi Królestwa Czech – dynastii Przemyślidów i patronce Śląska – Piastów śląskich, miał stać się nekropolią opawskiego rodu, łączącego obie dynastie. Jednak badacz zastrzegł, że to tylko przypuszczenie.⁵⁴ Z kolei Gabriela Wąs w tej kwestii wskazuje na fundację „z ofiar wiernych”, przy wyraźnej niechęci do tej fundacji ówczesnego biskupa wrocławskiego.⁵⁵ Żywot klasztoru był bardzo krótki. Wedle *Kroniki raciborskiej*, pożar, który wybuchł w nocy 23 lipca 1519 roku zniszczył klasztor, kościół i sąsiednie zabudowania aż po nieodległy kościół św. Jana Chrzciciela. Rychła śmierć księcia Walentego i ogólna sytuacja rosnącego fermentu w życiu zakonnym po wystąpieniu Marcina Lutra nie sprzyjały odbudowie. Dopiero ponad 160 lat później inna gałąź franciszkanów – reformaci – osiedlili się w Raciborzu.⁵⁶

Krótki czas potem ówczesny opat rudzki Mikołaj IV Toboli (1510–1553) zwrócił się do księcia Walentego o potwierdzenie przywilejów, jakie posiadało opactwo, którego dzieje sięgały blisko 300 lat wstecz.⁵⁷ W dokumencie tym zawarto znane mnichom różne, lepiej lub słabiej udokumentowane książęce nadania rozproszone w pamięci poprzednich pokoleń. Skromne fundacje, o których zachowały się nieliczne wzmianki,

---

51 MARCISZEWSKA, Małgorzata: *Klasztor bernardyński w społeczeństwie polskim 1453–1530*. Warszawa 2001, s. 101–118. WĄS, Gabriela: *Franciszkanie-obserwanci na Śląsku w średniowieczu. Zarys historii*. In: Bernardyni na Śląsku w późnym średniowieczu. Kostowski, Jakub (ed.), Wrocław 2005, s. 34, 43. EYSYMONTT, Rafał: *Rozwój przestrzenny i architektura*. In: Legnica. Zarys monograficzny miasta. Dąbrowski, Stanisław (ed.), Wrocław – Legnica 1998, s. 100.

52 WELTZEL: *Geschichte der Stadt Ratibor*, s. 515.

53 GREIDERER: *Germania Franciscana seu Chronicon*, s. 834–835. HEYNE: *Dokumentirte Geschichte des Bisthums*. 3, s. 1244.

54 CZECHOWICZ, Bogusław: *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*. Warszawa 2005, s. 437–438.

55 WĄS: *Franciszkanie-obserwanci na Śląsku*, s. 43; TAŻ: *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnośląskich XIII–XVI wieku*. Wrocław 2000, s. 120.

56 GREIDERER: *Germania Franciscana seu Chronicon*, s. 835; WELTZEL: *Geschichte der Stadt Ratibor*, s. 516.

57 CDS 2, s. 2, nr 2. POTTHAST, August: *Geschichte der ehemaligen Cistercienserabtei Rauden in Oberschlesien*. Leobschütz 1858, s. 36.

Il. 52: Rycina z widokiem opactwa cystersów w Rudach około 1858 roku.

stanowią o duchowym mecenacie kolejnych pokoleń dynastii (il. 52). W przypadku Przemyślidów sięgały drugiej połowy XIV wieku. Dnia 1 stycznia 1363 roku książę Mikołaj II z synem Janem przekazał dochód 4 grzywien w groszach praskich z jatki mięsnej w Raciborzu na sprawowanie codziennie jednej mszy świętej w kaplicy św. Jana Ewangelisty przez zakonników za duszę zmarłego Lutolda z Pilchowic, który był w służbie u księcia.⁵⁸ A. Barciak wskazał, że relacje kolejnych pokoleń Przemyślidów z opactwem rudzkiem były skromne.⁵⁹ Wzmiankowany już wielokrotnie Jan II Żelazny pomiędzy 1391 a 1408 rokiem potwierdził tylko kilka nadań dla Rud. A. Barciak przypuszczał, że nie zachowały się wszystkie dokumenty cystersów.⁶⁰ Dodać przy tym należy, że dokument Walentego z 7 stycznia 1520 roku potwierdził dość ogólnie przeważnie poprzednich książąt, w tym Mikołaja i Jana.⁶¹

58 CDS 2, s. 32–33, nr 38.

59 BARCIAK, Antoni: *Klasztor w Rudach a władcy*. In: *Klasztor cystersów w Rudach*. Mika, Norbert (ed.), Racibórz 2008, s. 24–25.

60 CDS 2, s. 41, nr 46, s. 48, nr 50, 51; STELMACH, Roman: *Katalog średniowiecznych dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu*. Wrocław – Racibórz 2014, s. 340, nr 6255; BARCIAK: *Klasztor w Rudach a władcy*, s. 25.

61 CDS 2, s. 2, nr 2.

Klasztor rudzki jest ostatnim elementem relacji Walentyna i całej dynastii Przemysławidów opawskich ze sferą *sacrum*. Potwierdzenie przywilejów na bazie najstarszego dokumentu z 1258 roku miało potem kontynuację w postaci nowożytnych przejawów protekcji książąt na Raciborzu dla rudzkiego klasztoru. W pięć lat później jego przywileje potwierdził Jan II Dobry, książę opolski i raciborski, spadkobierca Walentego, a następnie w 1534 roku Ferdynand I Habsburg, król czeski i książę śląski, pan zwierzchni księstw Opolskiego i Raciborskiego.⁶²

Niewątpliwie raciborska fara była po kaplicy kolegiackiej na zamku drugą co do znaczenia świątynią w całym księstwie. W jego stolicy odgrywała pewną rolę w kręgu pierwszych Przemysławidów raciborskich. To za czasów Mikołaja II zostało tu utworzone tak zwane bractwo literackie (*Liber Albus*) ku czci Najświętszej Marii Panny, prawnie ustanowione wraz z nadaniem statutu, 6 lipca 1343 roku. Niemniej jego początki zdają się sięgać około 1334 roku.⁶³ Norbert Mika przytoczył pierwotną nazwę bractwa sług błogosławionej Marii Dziewicy w Raciborzu, a od 1462 roku zwano je wielkim bractwem.⁶⁴ Naukowe zainteresowanie tym tematem wzmógł proboszcz raciborski Herman Schaffer, który w 1883 roku opublikował pierwszą poświęconą mu pracę, zawierającą wykaz jego członków z księgi brackiej z 1688 roku.⁶⁵ Wynika z niej jasno, że wśród nich znalazło się kilku książąt z przemysławidzkiej dynastii. Wprawdzie nie odnajdziemy tu Mikołaja II, lecz w kolejności pojawili się Jan I (wymieniony jako: „*Hannos Senior*”) i jego syn Jan II („*Hannos Junior*”). Kolejny to książę Mikołaj, przez H. Schaffera wyraźnie utożsamiany z potomstwem Jana I. W opublikowanym zestawieniu członków pojawia się jeszcze kilku książąt. Mikołaj, najpewniej syn Jana II oraz kolejny książę o imieniu Jan, którego tożsamość nie jest pewna. Nie można wykluczyć, iż jako kolejny, a zarazem ostatni z wymienionych w liście członków z książęcego rodu figuruje Jan III („*Hannos Junior*”).⁶⁶ Wydaje się, iż drugie, trzecie i czwarte pokolenia dynastii były z bractwem maryjnym związane najsilniej.

Na raciborskiej plebanii fary mariackiej zachował się dziewiętnastowieczny kopiarz bractwa maryjnego. Zawarty w nim odpis dokumentu z 10 maja 1382 roku wspomina o fundacji mszalnej poczynionej dla ołtarza brackiego w chórze kościoła Najświętszej Marii Panny przez księcia Jana I i jego małżonkę Annę.⁶⁷ Z kolei Jan III zgodził się 18 czerwca 1492 roku na budowę domu altarystów bractwa, czyniąc to na

---

62 POTTHAST: *Geschichte der ehemaligen*, s. 36.

63 BARCIAK, Antoni: *Bractwo literackie NMP w Raciborzu jako wspólnota religijna*. In: *Wspólnoty małe i duże w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i w czasach nowożytnych*. Iwańczak, Wojciech – Smołucha, Janusz (edd.), Kraków 2010, s. 183–191; CIEŚLAK – NOWAK – NEWERLA – WAWOCZNY: *Dzieje parafii*, s. 38 podali 1334 r. jako datę założenia konfraterni.

64 MIKA: *Dzieje ziemi*, s. 60.

65 SCHAFFER, Herman: *Geschichte einer Schlesischen Liebfraueugilde seit dem Jahre 1343*. Ratibor 1883.

66 TAMŻE, s. I, VIII, XIII–XIV.

67 Par. Rac., Materiały nieopracowane – *Kopiarz dokumentów Bractwa Najświętszej Maryi Panny*, pag. 5, nr 2.

prośbę przełożonych tego gremium. Dom miał być zwolniony od należnego podatku i powinności.⁶⁸

Pewnym wyjątkiem w relacjach z duchowieństwem był Jan II. *Kronika raciborska* podaje, że jesienią 1390 roku doszło do bliżej nieokreślonego zatargu i w konsekwencji 27 października dwóch duchownych straciło życie. Byli to Konrad, proboszcz w Żorach oraz Maciej, proboszcz w nieodległych Krzyżowicach.⁶⁹ Obaj bez procesu zostali utopieni. Czy był to konflikt natury kościelnej, obyczajowej czy pokłosie osobistych predyspozycji księcia, jego wybuchowego i niepohamowanego w czynach charakteru – nie łatwo jest rozsądzić. Niewątpliwie przydomek Żelazny („*ferrus*”) nieprzypadkowo „odziedziczył” on po dziadku ze strony matki, Henryku V Żelaznym, księciu za-gańskim, który również dał się poznać jako człowiek zdecydowanego charakteru, nie-mniej ocena Jana Długosza czyni z Jana postać co najmniej kontrowersyjną.⁷⁰ Czeskie źródła związane z kurią rzymską informują, że pół roku po tych zdarzeniach, wiosną 1391 roku, niejaki Jan „*Segehardi*”, kleryk diecezji wrocławskiej, starał się o dochody z kościoła parafialnego w Żorach, które pozostały po śmierci tamtejszego plebana Konrada „*Segehardi*”. Prawa do nich potwierdzał mandat biskupa Tuy w Hiszpanii i opata na Piasku we Wrocławiu z 22 kwietnia 1391 roku, wystawiony w imieniu kurii rzymskiej.⁷¹ Pozostaje kwestią otwartą, czy ów ksiądz Konrad był również archiprezbiterem żorskim, co by z dramatycznego zdarzenia czyniło jeszcze bardziej krytyczny moment w relacjach dynastii z lokalnymi elitami stanu duchownego. Tak surowe i bezwzględne postępowanie księcia wobec proboszczów dwóch parafii – Żor, znacznie-szego miast księstwa i niewielkiej wioski położonej na południe od niego, leży u podstaw czarnej legendy księcia.⁷² Nie jest to jednak jedyny przypadek Janowych powiązań, z przestrzenią *sacrum* księstwa. Dostrzec bowiem można, istniejącą już zapewne pewien czas, sieć siedzib księcia i istniejących obok kościołów oraz kaplic. Dokument z roku 1393 wymienia kaplicę mariacką w książęcym folwarku w Żorach, natomiast drugi z 1408 roku odnotowuje kościół św. Jadwigi w Starej Wsi przy okazji darowania gruntów i dworu przez tegoż księcia swemu poddanemu Janowi Wornichenowi.⁷³ Nie

---

68 TAMŻE, pag. 142, nr 58.

69 *Ratiborer Chronik*, s. 115–116. Śmierć duchownych nadmieniali: WELTZEL, Augustin: *Geschichte der Stadt Sohrau in Ober-Schlesien. Aus Urkunden und amtlichen Actenstücken bearbeitet*. Sohrau 1888, s. 31; NOWACK, Alfons: *Geschichte der Landpfarreien des Archipresbyterates Sohrau O.–S. Oppeln* 1912, s. 112.

70 JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich*, s. 380; PAN BK, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae Liber IX–XI*, rps 1572, s. 610; *Jana Długosza kanonika krakowskiego dziejów Polski ksiąg dwanaście*. 4, Ks. 11, 12. MECHERZYŃSKI, Karol (ed.), Kraków 1869, s. 220; na ten temat pisał: BARCIAK, Antoni: *Postrzeżenie Opawszczyzny i książąt opawskich przez Jana Długosza w jego dziele „Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae”*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 1. Confinia Silesiae (K životnim jubileu Rudolfa Žáčka), Opava 2008, s. 66–67.

71 MVB 5, s. 285, nr 513.

72 MIKA: *Dzieje ziemi*, s. 48.

73 WELTZEL: *Geschichte der Stadt Sohrau*, s. 32; ZIVIER, Ezechieł: *Geschichte des Fürstentums Pless. 1: Entstehung der Standesherrschaft Pless (bis 1517)*. Kattowitz 1906, s. 84. Współcześnie na ten temat KLOCH: *Najstarsze parafie*, s. 93, 97; SPERKA: *Pszczyna i ziemia pszczyńska*, s. 448.

miały one funkcji parafialnych, chronionych w ten sposób od fiskalnych obciążeń na rzecz biskupa i uposażenia instalowanego plebana. Znajdowały się w rękach księcia jako jego prywatny majątek. To jedynie dwa z szeregu niepozornych obiektów sakralnych powiązanych z kręgiem książęcym na Górnym Śląsku.

Kwestia patronatu książęcego nad kościołami parafialnymi miast i części kompleksów wiejskich wydaje się dość oczywista, jednak niewiele jest źródłowych przekazów na ten temat. Akta watykańskie zawierają kilkakrotne informacje o patronacie Przemysławidów raciborskich, jak w przypadku Mikołaja II, patrona kościoła w Wodzisławiu Śląskim kiedy za jego zgodą „*Jan Petri de Winchnicz*” starał się o tamtejsze probostwo.⁷⁴ Supliki kierowane do kurii rzymskiej mówią o patronacie Jana II nad farą w Rybniku (w 1424 roku diakon Błażej z Raszczyc starał się o probostwo po śmierci poprzedniego proboszcza Tomasza z Raciborza).⁷⁵ Nim przeniesiono kapitułę z zamku raciborskiego do fary, potwierdzony został w 1410 roku patronat na księcia Jana II, jak i jego przodków nad tą najważniejszą świątynią księstwa „[...] *nobilis viri Johannis, moderni ducis Ratiboriensis, peticio continebat, quod, licet ius patronatus parrochiaslis ecclesie opidi Ratibor Wratislaviensis diocesis ad quondam Johannem, ducem Ratiboriensem, qenitorem et alios eiusdem moderni ducem Ratiboriensem, genitorem et alios eiusdem moderni ducis in ipso ducatu predecessores ab olim pertinuerit et ad ipsum modernum ducem nunc et ad ipsum modernum ducem nunc pertineat pleno iure [...]*”.⁷⁶

Śmierć, po długich rządach, Jana II Żelaznego w 1424 roku skutkowałą objęciem władzy przez wdowę Helenę, sprawującej (poza okręgiem pszczyńskim) regencję w imieniu małoletnich synów. Dokonała ona kilku fundacji w 1425 roku. W przypadku ołtarza Świętej Trójcy w kościele Wszystkich Świętych w Pszczynie, akt z 13 marca 1425 roku był w zasadzie ponowieniem starszej fundacji mieszczańskiej, księżna wykupiła wszelkie prawa do niej od pierwotnych właścicieli. Intencją było sprawowanie ofiary eucharystycznej w intencji zmarłego małżonka, księcia Jana II.⁷⁷ Podobną fundację ustanowiła w farnym kościele w Wodzisławiu Śląskim. Dnia 2 grudnia uposażyła ołtarz pod wezwaniem świętych Piotra, Pawła i Jakuba Większego, Krzysztofa i Agnieszki w intencji „*felicis recordationis ducis Joannis domini Rathiboriensis*”.⁷⁸ Zapewne kolejną 100 złotych węgierskich rocznie zapisanych przez Helenę i syna

---

74 MPV 9 – ACA 3, s. 66, nr 92, 93.

75 MVB 7/2, nr 1216, 1217, s. 496–497.

76 MVB 6/1, s. 328–329, nr 490.

77 *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentův przechowyvaných na Górnym Śląsku. 2: (1401–1450)*. BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karel (edd.), Opava – Opole – Katowice 2011, s. 227–228, nr 609; MUSIOŁ, Ludwik: *Pszczyna. Monografia historyczna*. Katowice 1936, s. 290; KOSERCZYK, Józef: *Kronika parafii Wszystkich Świętych w Pszczynie*. Pszczyna 2008, s. 27.

78 Odpis dokumentu w księdze archiprezbiteratu wodzisławskiego (*Matrica sedis Archipresbiterialis Loslensis*) w posiadaniu parafii Wniebowzięcia NMP w Wodzisławiu Śląskim. Drugi egzemplarz znajduje się w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu. Fundację wspomniał: HENKE: *Die ehemalige minderfreie Standesherrschaft*, s. 29, szczegółowiej w *Nachträge zur Chronik der Stadt Loslau in Oberschlesien*. Pless 1864, s. 91–92.

Il. 53: Widuta Wodzisławia Śląskiego z około 1860 roku z widokiem nieistniejącej już średniowiecznej fary.

Mikołaja w kościele św. Filipa i Jakuba w Żorach. Mimo braku informacji o czasie tej fundacji, o powyższym nadaniu pamiętano jeszcze w końcu XVII wieku (il. 53).⁷⁹

Księżna jeszcze dwukrotnie dokonała fundacji w Pszczynie: 13 grudnia 1444 roku naprzeciw wałów miejskich przy drodze do Oświęcimia powołała do życia kaplicę pod wezwaniem Świętego Ducha i Świętego Krzyża oraz świętych Agnieszki i Heleny, u schyłku życia 6 marca 1449 roku w Krakowie zatwierdzono fundację mszalną księżnej i jej synów dla fary pszczyńskiej na utrzymanie plebana z dochodów wsi Łąka.⁸⁰ Na rzecz fary miejskiej w Pszczynie Przemyślidzi byli nader hojni. Jak pisał kronikarz parafii pszczyńskiej Józef Koserczyk, Jan Starszy, po zdobyciu Pszczyny w 1462 roku, w początkach 1463 roku wydał dla miasta przywilej dysponowania majątkiem zmarłych bezpotomnie mieszczan. Środki te można było przeznaczyć na potrzeby miasta, jak i kościoła parafialnego. Ostatni przedstawiciel tej dynastii na Pszczynie Wacław, także pan na Rybniku i Żorach, wyraził 8 marca 1467 roku zgodę na mieszczkańską

79 AAWr., sygn. II b. 79. 1697. *Relatio visitationis Archidiaconatus Oppoliensis 1697 Ducatus: Oppoliensem, Ratiboriensem, Teschinensem, et eiusdem Districtus adjacentes (Pars II-continens archipresbyteratus: Rasenbergensem, Magno Strelicensensem, Viensensem, Pisquicwensem, Glivicensem, Sorensem)*, s. 132.

80 *Regesty listin uloženyh v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku 2*, nr 609; KOSERCZYK: *Kronika parafii*, s. 30.

Il. 54: Prezbiterium dawnego kościoła parafialnego w Rybniku.

fundację ołtarza oraz bractwa maryjnego, zaś w maju sam książę przy wsparciu mieszczan doposażył dochodami dawną fundację księżnej Heleny – ołtarz Świętej Trójcy.⁸¹ Wspomniany kronikarz spekulował nad przyczyną ponownego wsparcia fundacji

---

81 MUSIOŁ: *Pszczyna*, s. 293–294; KOSERCZYK: *Kronika parafii*, s. 32, 34.

ołtarzowej. W tle tego nadania mógł zaistnieć wątek zniszczenia kaplicy księżnej Heleny ufundowanej w 1444 roku, a nadanie księcia Wacława mogło być formą rekompensaty za jej stratę (il. 54).

W kręgu przemysłdzkim sytuuje się kwestia fundacji kościoła Wniebowzięcia Panny Marii w Rybniku. W 1679 roku odnotowano w wizytacji biskupiej „*ante duo saeculo in honorem beatae arie Virginis assumptae im moniculo erecta et consecrata*”.⁸² Zatem na lata około 1479 datowano powstanie nowej budowli. Friedrich Lucae pisał o Rybniku w XVII wieku: „*Euserlich hat die Stadt zwar keine Mauren aber in wenig eine seine Kirche und uhr altes fürstl. Schloß auff welchem An 1472. Herzog Wenceslaus zu Jägerndorf residerte*”.⁸³ Zatem uwzględnił kościół, zamek i osobę Wacława III karniowsko-rybnickiego. Czy to jemu należy przypisać budowę nowego kościoła parafialnego w Rybniku? Franz Idzikowski, pierwszy kronikarz Rybnika, wskazywał na Wacława III, lecz nie wykluczał jego ojca Mikołaja V.⁸⁴ Późniejsi badacze wiążą relikty tej budowli z Wacławem III, księciem na Rybniku.⁸⁵ Jerzy Sperka, analizując okoliczności i możliwości fundacyjne Przemysłidów skłaniał się raczej ku wiązaniu budowy kościoła z ojcem Wacława, Mikołajem V.⁸⁶

Przypadek rybnicki, choć słabo udokumentowany, kieruje nas w stronę niewielkiego Pszowa. Przypadek tej wioski o tyle jest ciekawy, że wizytacje parafialne z XVII wieku wspominają murowany kościół. Nie powinno to budzić zaskoczenia, bowiem wznoszenie murowanych obiektów sakralnych (kościółów parafialnych i kaplic) na terenie biskupstwa wrocławskiego, w tym i w archidiakonacie opolskim, nie było niczym wyjątkowym. Ale przypadek Księstwa Raciborskiego wydaje się pod tym względem szczególnie. Na jego obszarze, w granicach sprzed 1474 roku, istniały do czasów reformacji tylko dwa wiejskie kościoły murowane: w Starej Wsi i właśnie w Pszowie.⁸⁷ Niestety, oba już nie istnieją, co uniemożliwia ich zbadanie. W przypadku Pszowa, wsi osadzonej na prawie niemieckim około 1265 roku, mogło chodzić o fundację księcia. W drugiej połowie XV wieku wieś znajdowała się w rękach książęcych. Jan III Młodszy raciborski sprzedał w 1485 roku majątek pszowski Bartoszowi

---

82 *Visitations berichte der Diözese Breslau. Archidiakonat Oppeln, Erster Teil. Veröffentlichungen aus dem Fürstbischöflichen Diözesan-Archiven zu Breslau.* 2, JUNGNITZ, Joseph, (ed.), Breslau 1904, s. 126.

83 LUCAE, Friedrich: *Schlesiens curiose Denkwürdigkeiten oder vollkommene Chronica von Ober- und Nieder-Schlesien.* Franckfurt am Mayn MDCLXXXIX, s. 685.

84 IDZIKOWSKI, Franz: *Geschichte der Stadt und ehemaligen Herrschaft Rybnik in Oberschlesien.* Breslau 1861, s. 67.

85 Takie wnioski przedstawił MUSIOŁ, Ludwik: *Rybnik. Parafia Matki Boskiej Bolesnej. Monografia historyczna*, mps 1963, BŚL., Zbiory Specjalne, sygn. R 866 III, s. 17.

86 SPERKA, Jerzy: *Do 1532 roku.* In: *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic.* 1, Hojka, Zbigniew – Kloch, Bogdan (edd.), Rybnik 2017, s.190–192.

87 O murowanych średniowiecznych świątyniach w Starej Wsi i Pszowie KOZACZEWSKI, Tadeusz: *Wiejskie kościoły parafialne XIII wieku na Śląsku (miejsowości P–S).* Wrocław 1994, s. 26; MUSIOŁ, Ludwik: *Monografia historyczna Pszowa oraz zarys historyczny gminy i parafii Krzyżkowiec w opracowaniu źródłowym.* Pszów 1998, s. 65.

Zdarzy z Chobolic za 500 florenów.⁸⁸ W akcie sprzedaży zaakcentowano przekazanie na rzecz nabywcy prawa patronatu, co wyraźnie wskazuje na kościół parafialny. Czy zatem w czasach przemysłdzkich, w dogodnym okresie rządów Jana V nie powstał murowany kościół pszowski? Ludwik Musioł, który nie wykluczał wzniesienia murowanej świątyni jako książęcej fundacji, sądził, że w rękach książęcych Pszów znalazł się za czasów Jan II Żelaznego w 1415 roku.⁸⁹ To kolejna poszlaka, która pozwala dostrzegać w Przemysłidach pobożnych fundatorów nie tylko w odniesieniu do znaczących obiektów i fundacji miejskich, lecz także tych bardziej skromnych, jak wiejskie kościoły.

Elementem przestrzeni *sacrum* wokół książąt była funkcja *sacerdotes* – kapelana i pisarza, członka kancelarii książęcej. Znamy ich imiona w kręgu ostatnich Piastów raciborskich, potem przez długi czas źródła nie wspominają wśród otoczenia książęcego przedstawicieli lokalnego duchowieństwa. Wyraźnie, ci spośród kleru księstwa są ponownie widoczni dopiero wokół księcia Jana II Żelaznego. Dostrzegamy w jego otoczeniu Stanisława, plebana w Mikołowie (1408, 1409), którego Iwona Pietrzyk identyfikowała ze Stanisławem Terkaczem, notariuszem książęcym w latach 1409–1416. Dwukrotnie wspomniano kanonika Mikołaja von der Wockenstadt (1422, 1423).⁹⁰ Wspomnianego Stanisława, J. Sperka wiązał w odniesieniu do lat 1409–1414 z kancelarią Jana II.⁹¹ Z kolei kanonik Mikołaj jako pisarz wystąpił w dokumencie synów Jana, Waclawa i Mikołaja z 1428 roku. Helena, przejmując władzę w ziemi pszczyńskiej korzystała także z usług kanonika Mikołaja (1427), lecz z czasem jej pisarzem stał się pleban pszczyński Paweł Fogil, który wielokrotnie sporządzał dokumenty księżnej (1444, 1445, 1448, 1449).⁹² Drugi tom *Regestów dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku* notuje jako pisarza książęcego Pawła Paczel, plebana pszczyńskiego (6 kwietnia 1448 roku).⁹³ Jeszcze u schyłku rządów Heleny (1449), a następnie za jej następców – wnuków, książąt Jana karniowskiego oraz Waclawa III rybnickiego (lata 1462–1467), wśród świadków dokumentów kilkakrotnie pojawił się pleban mikołowski Piotr.⁹⁴ Pomimo bardzo częstego uczestniczenia w testacji książęcych aktów, szczególnie w tym drugim okresie, nic więcej pewnego o jego związkach z książętami

---

88 CDS 6, nr 364.

89 MUSIOŁ: *Monografia historyczna Pszowa*, s. 33–34, 66.

90 ZIVIER: *Geschichte des Fürstentums*, s. 84 (przypis regest dokumentu nr 2); PIETRZYK, Iwona: *Kancelaria i dokument Przemysłidów opawskich w XIV i początkach XV wieku*. Katowice 2008, s. 52; *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentův przechowywanych na Górnym Śląsku 2*, s. 49 (nr 95), s. 126 (nr 311), s. 127 (nr 316). Mikołaja von der Wockenstadt wspomniła też (lata 1423, 1430) PIETRZYK: *Kancelaria i dokument*, s. 52.

91 SPERKA, Jerzy: *Kościół katolicki do początku XVI wieku*. In: Mikołów. *Monografia historyczna 1222–2022. 2*, Kaczmarek, Ryszard – Sperka, Jerzy (edd.), Katowice 2021, s. 439.

92 ZIVIER: *Geschichte des Fürstentums*, s. 89–90 (regesty dokumentów w treści kolejnych przypisów, nr 7–10).

93 *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentův przechowywanych na Górnym Śląsku 2*, s. 225, nr 600.

94 SPERKA: *Kościół katolicki*, s. 439–440.

nie wiadomo. Niemniej wyróżniał się on na tle innych duchownych, a dominacja plebanów dwóch największych parafii miejskich okręgu pszczyńskiego w otoczeniu Przemyślidów nie powinna szczególnie dziwić.

Kler kolegiaty raciborskiej dostrzec można znów w kręgu księcia Waclawa, pana na Rybniku. Proboszcz raciborski i dziekan kapituły Paweł dwukrotnie sporządzał dokumenty w 1467 roku. Jakub Wysmułek w swojej pracy poświęconej późnośredniowiecznej Pszczynie wskazał, że miał być związany z kolejnymi fundacjami przemysłdzkimi w Pszczynie, począwszy od ustanowienia prebendy z ołtarzem Świętej Trójcy w 1425 roku.⁹⁵ To oznacza, iż jego aktywność trwała co najmniej 42 lata.

Funkcjonowanie duchowieństwa w okręgu pszczyńskim, który przypadł w 1475 roku Podiebradom, to ciekawy epizod w dziejach kolejnej czeskiej dynastii obecnej w części dawnego władztwa raciborskiego, opawskich Przemyślidów. Wiktoryn, książę ziebicki, który przejął Pszczynę po bracie Henryku młodszym jesienią 1475 roku, zniósł dawny przymus książeży, który nakazywał przekazywanie po zmarłym księdzu jego majątku na rzecz księcia, a w jego imieniu – książeżym urzędnikom.⁹⁶ Odczuwalny brak kapłanów – zapewne głównie obsad parafii – skłonił Wiktoryna do zmiany dawnego prawa książeżąt. Jak pisano, zmiana tego zwyczaju miała skłonić duchowieństwo do osiedlania się w okręgu pszczyńskim. Proceder z czasów przemysłdzkich miał zapewne starszą genezę, związaną z przywilejem książeżąt *ius spoli*, znanym jeszcze w dwunastowiecznym Kościele polskim.⁹⁷ Proceder, zniesiony przez Wiktoryna dla okręgu pszczyńskiego, zapewne dotyczył całego obszaru Księstwa Raciborskiego, gdzie nadal najpewniej był wykorzystywany. W określonych przypadkach sprawy finansowe spowodowały zahamowanie procesu usamodzielnienia lokacyjnych wsi jako parafii. Obszar Księstwa Raciborskiego jest aż nadto dobrym przykładem tego typu zjawisk. Zatem piastowska polityka wobec spadku po zmarłych duchownych znalazła swoją kontynuację tych praktyk za dynastii przemysłdzkiej na obszarach księstwa, które pozostały w rękach Przemyślidów.

W okrojonym władztwie przemysłdzkim drugiej połowy XV wieku i początkach stulecia XVI zauważamy aktywność książeżąt w działalności fundacyjnej miejskich kościołów podległych sobie miast. Przypadek Żor jest tu szczególnie ciekawy. Augustin Weltzel w monografii Żor, a po nim Alfons Nowack w pracy poświęconej kościołowi świętych Filipa i Jakuba w Żorach napisali, że dwa nadania ołtarzowe miały związek z akcją fundacyjną książeżąt. Ołtarz główny otrzymał 200 guldenów węgierskich, które zabezpieczone były na dochodach z miejskich regaliów, zatwierdzonych przez Walentego dokumentem z 26 grudnia 1516 roku.⁹⁸ Ołtarz Wniebowzięcia Marii powiązany

---

95 WYSMUŁEK, Jakub: *Pszczyna i jej społeczeństwo w późnym średniowieczu 1466–1517*. Warszawa 2008, s. 149.

96 MUSIOŁ: *Pszczyna*, s. 279; KOSERCZYK: *Kronika parafii*, s. 34.

97 ABRAHAM, Władysław: *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*. Wodzisław Śląski 2009, s. 232–233.

98 WELTZEL: *Geschichte der Stadt Sohrau*, s. 272; NOWACK, Alfons: *Die Stadtpfarrkirche zum hei-*

Il. 55: Kościół farny w Żorach.

został z zatwierdzonym w 1469 roku Bractwem Literackim („*Litteratische Bruderschaft der Allersaligsten Jungfrau Maria*”) na wzór bractwa raciborskiego, choć tu nie zachowały się stosowne dokumenty lub odpisy.⁹⁹ Protokół z wizytacji w 1719 roku wyraźnie akcentuje księżną Helenę, córkę Wacława II raciborskiego, żonę Jana Ostroga oraz ostatnich Przemyślidów Mikołaja (VI) i Walentego jako wspierających utrzymanie ołtarza przynależnego bractwu.¹⁰⁰ Walentyn fundował też przed 1519 rokiem ołtarz Bożego Ciała w żorskiej farze oraz mszę za 100 złotych węgierskich zabezpieczonych na czynszu wsi Baranowice (il. 55).¹⁰¹

Walentyn ostatnią dekadą swego niedługiego żywota wpisał się w trzy istotne wydarzenia w przestrzeni *sacrum*. Dwa pierwsze, już wspomniane, to upadek fundacji

---

ligen Philippus und Jakobus in Sohrau O/S. Neustadt 1900, s. 15.

99 NOWACK: *Die Stadtpfarrkirche zum heiligen*, s. 26–27.

100 AAWr., sygn. II b. 155, 1719. *Visitatio quatuor archipresbyteratum Archidiaconatus Opoliensis. Sede Archipresbyterales: Rattiboriensis, Sorensis, Glivicensis et Coslensis*, s. 95v.

101 AAWr., sygn. II b. 79, s. 132 v; sygn. II b. 155, s. 95, NOWACK: *Die Stadtpfarrkirche zum heiligen*, s. 21–22.

obserwanckiej po pożarze na Ostrogu i Bosaku oraz związane z tym wielkie potwierdzenie przywilejów dla klasztoru w Rudach. Trzecie wydarzenie, ze współczesnej perspektywy szczególnie kontrowersyjne, dotyczyło raciborskiej gminy żydowskiej. Ulegając namowom tamtejszego patrycjatu książę mocą przywileju z 2 stycznia 1510 roku zakazał funkcjonowania wspólnoty żydowskiej w murach miasta.¹⁰² Wygnanie Żydów z Raciborza i zajęcie synagogi, choć wpisało się w pewny schemat późnośredniowiecznych postaw na Śląsku wobec tej wspólnoty religijnej, nie zakończył się pogromem. Restrykcje wobec Żydów w Raciborzu skutkowały rozwojem gminy żydowskiej w Żorach, mieście księstwa na granicy z dobrami pszczyńskimi, gdzie nieprzypadkowo pierwsze ślady dotyczące Żydów pochodzą z 1511 roku.¹⁰³ Być może wygnani raciborscy Żydzi znaleźli tu spokojny azyl.

Udział Przemysłidów opawskich w kreowaniu przestrzeni *sacrum* Księstwa Raciborskiego jest dość znaczący. Wprawdzie prócz powstania jednego klasztoru i translokacji kolegiaty nie dokonali znaczących fundacji, niemniej ich udział w kreowaniu form pobożności od samego początku jest jakby bardziej czytelny aniżeli w przypadku działalności Piastów. Oprócz Raciborza bliska im była Pszczyna, awansując w hierarchii miast księstwa, choć ślady związków z książętami znajdujemy również w Żorach, Rybniku czy Wodzisławiu Śląskim. Zatem nie tylko stolica księstwa, ale i w pomniejszych ośrodkach zostawili ślady swojej aktywności na polu pobożnych fundacji, przyczyniając do wzmocnienia znaczenia tych ośrodków (przykład Pszczyny jest tu szczególnie istotny).

...

---

102 DZIEWULSKI, Władysław: *Dzieje Raciborza od najdawniejszych czasów do zaboru śląska przez Prusy*. In: *Szkice z dziejów Raciborza*. Dziewulski, Władysław (ed.) et al., Katowice 1967, s. 82; MIKA: *Ostatni Przemysłida*, s. 60; BARCIAK: *Kościół i klasztor w społeczeństwie*, s. 122.

103 DELOWICZ, Jan: *Gmina wyznania mojżeszowego w Żorach (1511–1940). Z badań nad historią miasta*. Żory 2002, s. 11.

Przemyślidki opawskie za klasztorną furta. Studium genealogiczno-statystyczne

Marek L. Wójcik

Nie było chyba w dziejach średniowiecznej chrześcijańskiej Europy rodziny panującej, która nie wydałaby spośród swego grona córek i synów rezygnujących z tradycyjnego życia świeckiego na rzecz służby Bogu i ludziom. Mężczyźni zasilali najczęściej szeregi duchowieństwa diecezjalnego, obejmując nierzadko najwyższe stanowiska w Kościele, łącznie z biskupstwami i arcybiskupstwami, w najgorszym zaś wypadku zostawali kanonikami kapituł katedralnych lub kolegiackich. Kobiety z kolei wstępowały do popularnych w danym czasie zgromadzeń zakonnych, sięgając często po godność matki przełożonej (ksieni, opatki lub przeoryszy). Zamknięte za klasztorną furta, odizolowane od świata zewnętrznego, wiodły ciche i spokojne – przynajmniej w teorii – życie w zjednoczeniu z Bogiem.

Krótszą lub dłuższą ścieżką monastycznej egzystencji podążały także przedstawicielki opawskiej linii Przemyślidów. Niektóre z nich przebywały w murach klasztornych przez całe życie, składając wieczyste śluby zakonne, inne zaś znalazły się w klasztornych murach tylko czasowo, czy to oddane w młodości pod kuratelę siostr na wychowanie, czy to poszukując na starość, zwłaszcza w okresie wdowieństwa, bezpiecznej przystani, w której mogły się najpełniej przygotować na spotkanie ze Zbawicielem. Ustalenie ich liczby oraz filiacji genealogicznych napotyka na trudności, głównie ze względu na ubogie i lakoniczne źródła oraz powtarzalność pewnych imion w bliskich chronologicznie okresach, a co za tym idzie – nierzadkie mylenie przez badaczy niektórych przedstawicielek familii. Niniejszy szkic ma na celu uporządkowanie panującego w tym zakresie w historiografii zamieszania.

Franz Kopetzky w opracowanym przez siebie rodowodzie Przemyślidów opawskich umieszczał sześć członkiń rodu, które wstąpiły lub zostały oddane do

klasztorów, mianowicie: Elżbietę, Agnieszkę i Annę, córki Mikołaja II, Jadwigę, córkę Przemka, jej imienniczkę, córkę Wilhelma, wreszcie Annę, córkę Waclawa. Pierwsze trzy były, jego zdaniem, dominikankami w Raciborzu, czwarta, klaryską w Strzelinie, zaś dwie ostatnie – cysterkami w Trzebnicy.¹ Najmłodszą córkę Mikołaja, która miała nie złożyć ślubów i po kilku latach pobytu opuścić klasztor dominikanek w Raciborzu, uznał on dodatkowo za tożsamą z późniejszą małżonką Burcharda z Hardegg i Retz.² Identyczne rozwiązania zaproponował kilka lat później Gottlieb Biermann, pomijając jedynie osobę Anny, cysterki trzebnickiej, rzekomej córki Waclawa.³

W tablicach genealogicznych książąt śląskich, zestawionych przez Hermanna Grotefenda, uwzględnionych zostało z kolei siedem mniszek z opawskiej linii Przemyslidów, przy czym o ile Elżbieta, Agnieszka i Anna, dominikanki raciborskie, pojawiły się w nich jako córki Mikołaja II, zaś Jadwiga, klaryska strzelińska, jako córka Przemka, o tyle Anna, cysterka trzebnicka, została uznana za córkę Wilhelma, a nie Waclawa. Dodatkowo Annie, dominikance raciborskiej, która miała wystąpić z klasztoru, przypisano w późniejszych latach, tak jak to uczynili Kopetzky i Biermann, mariaż z Burchardem z Hardegg. W tablicach brak natomiast Jadwigi, cysterki w Trzebnicy, rzekomej córki Wilhelma, zamiast niej uwzględniono za to Ilskę (prawdopodobnie Elżbietę), klaryskę we Wrocławiu, znaną Grotefendowi z jednej wzmianki z 1410 roku, której ojca nie potrafił wskazać, oraz Annę, klaryskę opawską, córkę Mikołaja II (drugą noszącą imię Anna), która po pobycie w klasztorze miała zostać wydana za męża za Piotra ze Šternberka.⁴ Tę ostatnią, utożsamianą zarówno z klaryską, jak i późniejszą żoną Piotra, inną jednak od jej starszej siostry, dominikanki raciborskiej, do grona córek Mikołaja włączył także Vincenc Prasek,⁵ natomiast wspomniany już wyżej Kopetzky, piszący krótko przed Grotefendem, pominiawszy zupełnie fakt istnienia opawskiej klaryski, małżonkę Piotra ze Šternberka uznał za córkę Jana, wnuczkę Mikołaja II.⁶ Badacz ten nie dopuszczał zatem możliwości istnienia jeszcze jednej córki Mikołaja, imienniczki jego pierwszej żony, Anny raciborskiej.

---

1 KOPETZKY, Franz: *Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen Herzoge von Troppau*. Archiv für österreichische Geschichte 41, 1869, s. 33, 50, 60, 88 oraz tabl. 1 i 3 (s. 110 i 112).

2 TAMŻE, s. 33 i tabl. 1 (s. 110).

3 BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874, s. 166, 195, 206, 208.

4 GROTEFEND, Hermann: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740*. Breslau 1875, tabl. 11.

5 PRASEK, Vincenc: *Kláster sv. Kláry v Opavě (Nyní vládní dům)*. In: Program českého gymnasia v Opavě 9, 1892, s. 8; TENŽE: *Kníže Mikuláš II. 1318–1365*. Věstník Matice opavské 24, 1918, s. 58, 67–68.

6 KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie*, s. 69 i tabl. 2 (s. 111). Powątpiewał w takie rozwiązanie Gottlieb Biermann (BIERMANN: *Geschichte der Herzogthümer Troppau*, s. 216), który wśród potomstwa Jana nie znajdował miejsca dla Anny, małżonki Piotra ze Šternberka.

Do filiacji odtworzonych przez Grotefenda nawiązali w kolejnych latach Konrad Wutke,⁷ Włodzimierz Dworzaczek,⁸ Wilhelm Wegener,⁹ František Chocholatý,¹⁰ Detlev Schwennicke,¹¹ Tomáš Krejčík¹² oraz Pavel Kouřil, Dalibor Prix i Martin Wihoda.¹³ O ile jednak ten pierwszy powielił je w opracowanych przez siebie tablicach genealogicznych bez jakichkolwiek zmian, o tyle wszyscy pozostali wprowadzili do nich pewne korekty. Usunęli oni z rodowodu Przemyślidów Ilskę (Elżbietę), klaryskę we Wrocławiu. Zgodnie też uznali, że Mikołaj II miał dwie córki o imieniu Anna – starszą, wydaną za Burcharda, i młodszą, żonę Piotra.¹⁴ Wegener, Chocholatý, Kouřil, Prix i Wihoda przemilczeli jednak ich pobyty w klasztorach, odpowiednio u dominikanek w Raciborzu i klarysek w Opawie, wskutek czego genealogie opawskich Przemyślidów ich autorstwa objęły tylko cztery przedstawicielki rodziny będące zakonnicami: Elżbietę i Agnieszkę – dominikanki raciborskie, Jadwigę – klaryskę strzelińską, którą Chocholatý utożsamiał z cysterką trzebnicką, oraz Annę – opatkę w Trzebnicy.¹⁵ Tę ostatnią pominął dodatkowo Krejčík, przypisując profesję zakonną jedynie trzem Przemyślidkom: Elżbiecie i Agnieszce, dominikankom w Raciborzu, oraz Jadwidze, identyfikowanej – bez wątplenia za Chocholatým – z cysterką trzebnicką.¹⁶ Dworzaczek z kolei, uwzględniający w swych tablicach Jadwigę strzelińską (zamiast jej trzebnickiej imienniczki) i Annę trzebnicką, odniósł się do pierwszych pokoleń rodziny i zasugerował, że Anna, żona Burcharda z Hardegg, oraz Anna, żona Piotra ze Šternberka, wstąpiły do klasztorów – pierwsza do dominikanek raciborskich, druga do klarysek opawskich – dopiero jako wdowy.¹⁷ Nicco inne jeszcze rozwiązanie

---

7 WUTKE, Konrad: *Stamm- und Übersichtstafeln der Schlesischen Fürsten. Auf Grund von H. Grotefends Stammtafeln der Schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740* (2. Aufl. 1889). Breslau 1911, tabl. 8.

8 DWORZACZEK, Włodzimierz: *Genealogia. Tablice*. Warszawa 1959, tabl. 11.

9 WEGENER, Wilhelm: *Die Herzöge von Troppau und Leobschütz, Jägerndorf und Ratibor des Stammes der Přemysliden 1278–1521. Ergänzende Stammtafeln zu: Die Přemysliden ca. 850–1306 mit einer Einführung*. Göttingen 1964², tabl. 1–3 (pierwsze wydanie jego tablic genealogicznych Przemyślidów linii opawskiej ukazało się w roku 1959).

10 CHOCHOLATÝ, František: *Genealogie opavských Přemyslovců 1255–1525*. Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze. Acta genealogica ac heraldica, 6. řada, září 1978, s. 132, 135, 140, 143.

11 SCHWENNICKE, Detlev: *Europäische Stammtafeln. Stammtafeln zur Geschichte der europäischen Staaten*. III/1: *Herzogs- und Grafenhäuser des Heiligen Römischen Reiches, andere europäische Fürstenhäuser*. Marburg 1984, tabl. 18.

12 KREJČÍK, Tomáš: *Přemyslovci opavští*. In: BSSSM 4. Dokoupil, Lumír (ed.), Opava – Ostrava 1995, s. 102–107.

13 KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin: *Hrady českého Slezska*. Brno – Opava 2000, s. 584–585.

14 Na ich ustaleniach opierali się często późniejsi badacze, jak choćby BARCIAK, Antoni: *Eufemia, księżniczka opawsko-raciborska, dominikanką raciborską w drugiej połowie XIV wieku*. In: Scriptura, diploma, sigillum. Prace ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Bobowskiemu. Zdrenka, Joachim – Karczewska, Joanna (edd.), Zielona Góra 2009, s. 304.

15 WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 1–3; CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 132, 135, 140, 143; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585.

16 KREJČÍK: *Přemyslovci opavští*, s. 102–107.

17 DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11.

zapropował Schwennicke, który – akceptując w zasadzie ustalenia genealogiczne swoich poprzedników odnośnie do Elżbiety i Agnieszki, dominikanek raciborskich, oraz Anny, cysterki trzebnickiej – powrócił do tezy o istnieniu Jadwigi, ksieni w Trzebnicy, żadnej z córek Mikołaja II noszących imię Anna nie przypisał profesji dominikańskiej, a klaryskę opawską upatrywał w żonie Piotra ze Šternberka, przy czym uznawał, tak jak przed nim Dworzaczek, że w klasztorze znalazła się dopiero po śmierci męża.¹⁸ Tę ostatnią tezę ugruntowała ostatnio w polskiej historiografii Patrycja Gąsiorowska, nie wskazując wszakże konkretnej daty wstąpienia Anny do klasztoru.¹⁹

Aby uzupełnić przeglądowe zestawienie najważniejszych historiograficznych opinii na temat liczby Przemyślidek, które – czasowo lub dożywotnio – przebywały w klasztorach, a także miejsca, jakie zajmowały w genealogii rodziny, należy jeszcze zwrócić uwagę na to, że niektórzy badacze, mianowicie Aloysius Bach i Carl August Schmidt, w ksieni trzebnickiej upatrywali dwie następujące po sobie imienniczki z rodziny opawskich Przemyślidów: Annę II, która miała być – ich zdaniem – córką Waclawa, oraz Annę III, córkę Wilhelma.²⁰ Z kolei Antoni Barciak zwrócił uwagę na Eufemię, dominikankę raciborską odnotowaną w dokumencie legata papieskiego i patriarchy aleksandryjskiego Jana z 11 marca 1372 roku,²¹ której poświęcił osobny szkic, identyfikując ją, aczkolwiek ze względu na lakoniczność i niedostatek przekazów źródłowych tylko hipotetycznie, z nieznaną dotychczas córką Jana I, księcia opawsko-raciborskiego, syna Mikołaja II.²² Listę potencjalnie interesujących nas w niniejszym szkicu kobiet-mniszek tworzą więc w kolejności alfabetycznej: Agnieszka – dominikanka w Raciborzu, córka Mikołaja II; Anna – cysterka w Trzebnicy, córka Waclawa; Anna – cysterka w Trzebnicy, córka Wilhelma; Anna – dominikanka w Raciborzu, żona Burcharda z Hardegg, córka Mikołaja II; Anna – klaryska w Opawie, żona Piotra ze Šternberka, córka Mikołaja II lub Jana I; Elżbieta – dominikanka w Raciborzu, córka Mikołaja II; Eufemia – dominikanka w Raciborzu, córka Jana I; Iłska (Elżbieta) – klaryska we Wrocławiu, zrodzona z nieznanego ojca; Jadwiga – cysterka w Trzebnicy, córka Wilhelma i Jadwiga – klaryska w Strzelinie, córka Przemka.

Zestawienie obejmuje, jak widać, dziesięć zakonnic, wśród których aż czterokrotnie powtarza się Anna. Lista ta nie wyczerpuje jednak wszystkich możliwych supozycji badawczych. O ile bowiem w historiografii polskiej sięgano w ostatnich latach,

---

18 SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18.

19 GĄSIOROWSKA, Patrycja: *Klaryski z dynastii Piastów*. *Nasza Przeszłość* 94, 2000, s. 133.

20 BACH, Aloysius: *Geschichte und Beschreibung des fürstlichen jungfräulichen Klosterstiftes Cistercienser Ordens in Trebnitz aus den Stifts-Urkunden und anderen bewährten Schriften*. Kastner, August (ed.), Neisse 1859, s. 63–65, 304 (przyp. 2); SCHMIDT, Carl A.: *Chronik von Trebnitz, eine gedrängte Geschichte und Beschreibung der Stadt und des Stiftes Trebnitz, von der ältesten bis auf die neueste Zeit*. Trebnitz 1852, s. 146–148. Praca C. A. Schmidta ukazała się, co prawda, siedem lat przed publikacją dzieła A. Bacha, ale to ostatnie powstało znacznie wcześniej, wychodząc drukiem dopiero po śmierci autora (†1845).

21 CDS 2, s. 165–166, nr 59.

22 BARCIAK: *Eufemia, księżniczka opawsko-raciborska*, s. 303–308.

przeważnie bezkrytycznie, po ustalenia Dworzaczka, Wegenera i Chocholatego,²³ o tyle w literaturze czeskiej istotne korekty do rodowodu Przemyślidów, głównie w odniesieniu do córek Mikołaja II, przede wszystkim noszących imię Anna, wprowadził Marek Starý.²⁴ Najważniejsza z nich jest taka, że Anna, dominikanka w Raciborzu i Anna, klaryska w Opawie, to jedna i ta sama osoba, która jednak nie wyszła za mąż ani za Burcharda z Hardegg, ani za Piotra ze Šternberka. Zdaniem tego badacza żoną Burcharda była istotnie Anna, najstarsza córka Mikołaja II i Anny raciborskiej, przy czym nie była ona nigdy mniszką,²⁵ natomiast za żonę Piotra uznawał on początkowo jej siostrzenicę i imienniczkę, córkę Małgorzaty i Jana Henryka Luksemburskiego,²⁶ ostatecznie zaś – po ponownej weryfikacji zachowanych źródeł – Annę, jeszcze jedną córkę Mikołaja II, zrodzoną z jego ostatniego związku z Jutą niemodlińską.²⁷ W ten sposób genealogia Przemyślidów „rozrosła się” z dwóch do trzech córek Mikołaja II noszących imię Anna, którymi według starszeństwa wieku były kolejno: 1° żona Burcharda z Hardegg, spłodzona przez Mikołaja II z Anną raciborską; 2° dominikanka raciborska i klaryska opawska, z matki Anny raciborskiej oraz 3° żona Piotra ze Šternberka, pochodząca z małżeństwa Mikołaja II z Jutą niemodlińską.

Takie też rozwiązanie, zakładające istnienie trzech córek Mikołaja o imieniu Anna, nie znając prac Starego, zasugerowała w polskiej historiografii Iwona Pietrzyk, opatrząc je jednak wątpliwością wyrażoną znakiem zapytania. Badaczka przyjęła jednak za wcześniejszą literaturą, że to dominikanka raciborska została z czasem żoną Burcharda, zaś klaryskę opawską uznała za kolejną, pomijaną dotąd córkę Mikołaja II.²⁸

Należy dodać na koniec zaprezentowanego przeglądu, że w 2021 roku z okazji 500. rocznicy wymarcia opawskich Przemyślidów, ukazało się obszerne opracowanie rodowodu tej rodziny autorstwa Starego.²⁹ Ponieważ jego zamysłem było, jak pisał

---

23 Jest to widoczne choćby w popularnonaukowym opracowaniu BARCIAK, Antoni (ed.): *Książęta i księżne Górnego Śląska*. Katowice 1995, w którym dane genealogiczne pojawiające się w biogramach interesujących nas osób opracowywano najczęściej na podstawie studium F. Chocholatego, natomiast te same dane uwidaczniane w dołączonych do pracy tablicach (tabl. 9 i 10) opierano na zestawieniach W. Dworzaczka. Powoduje to niekiedy rozbieżności faktograficzne, jak ma to miejsce na przykład w odniesieniu do Jadwigi, córki Przemka, o której na s. 100 napisano, że była opatką w Trzebnicy, a więc cysterką, a datę jej śmierci wyznaczono na około 1500 r. (tak właśnie CHOCHOLATY: *Genealogie*, s. 140), zaś w tabl. 9 (s. 177) figuruje ona jako ksieni klarysek w Strzelinie, która zmarła około 1494 r. (tak z kolei DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11, i WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 3).

24 STARÝ, Marek: *Tři kněžny Anny z krve opavských Přemyslovců*. Acta genealogica ac heraldica 16, 1996, č. 3–4, s. 26–30; TENŽE: *Kněžna Anna ze Šternberka*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 51, 2002, s. 193–202.

25 TENŽE: *Tři kněžny Anny*, s. 26–30.

26 TAMŽE, s. 27–29.

27 TENŽE: *Kněžna Anna ze Šternberka*, s. 193–202.

28 PIETRZYK, Iwona: *Klasztor Klarysek w Opawie i jego znaczenie w średniowieczu*. In: Sanctimoniales. Zakony żeńskie w Polsce i Europie Środkowej (do przełomu XVIII i XIX wieku). Radziwiński, Andrzej – Karczewski, Dariusz – Zyglewski, Zbigniew (edd.), Bydgoszcz – Toruń 2010, s. 357.

29 STARÝ, Marek: *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého královského rodu*. Opava 2021.

we wstępie, podsumowanie aktualnego stanu wiedzy o genealogii rodu oraz zebranie merytorycznego materiału do dalszych badań,³⁰ stąd też w poszczególnych biogramach znajdujemy w zasadzie jedynie zsyntetyzowane najnowsze ustalenia historiografii, bez analitycznego objaśnienia niektórych fundamentalnych kwestii spornych, zwłaszcza w zakresie dyskusyjnych identyfikacji.³¹ Badacz przemilczał więc podnoszoną niekiedy w literaturze kwestię istnienia klaryski wrocławskiej Iłski (Elżbiety) oraz cysterki trzebnickiej Jadwigi, zignorował świeży, bo wyrażony pod koniec pierwszej dekady XXI wieku pomysł o Eufemii, dominikance raciborskiej, domniemanej córce Jana I, włączył natomiast do opawskich Przemysłidów sześć innych mniszek raciborskich, konsekwentnie dotąd pomijanych, mianowicie: Annę, Elżbietę, Krystynę, Jadwigę i dwie Małgorzaty (starszą i młodszą).³² Lista członkiń interesującej nas rodziny, które wstąpiły do klasztorów objęła u niego łącznie jedenaście kobiet. Są to w kolejności chronologicznej wzmianek źródłowych (od najstarszej do najmłodszej): Elżbieta i Agnieszka – dominikanki w Raciborzu, córki Mikołaja II i Anny raciborskiej, ich młodszą siostrą Anna – początkowo dominikanka w Raciborzu, później klaryska w Opawie, Anna, Elżbieta, Jadwiga, Krystyna i dwie Małgorzaty – mniszki u dominikanek raciborskich, córki Jana I i Anny głogowskiej, Jadwiga – klaryska w Strzelinie, córka Przemka I i Katarzyny ziebickej, wreszcie Anna – cysterka w Trzebnicy, córka Wilhelma I i Salomei z Častolovic.³³

Ewidentny wpływ na zamieszanie związane z ustaleniem liczby Przemysłidek wybierających życie za klasztorną furta, jak też ich powiązań filiacyjnych, mają przede wszystkim ubogie treściowo i nieliczne zachowane źródła. Winę ponoszą także, przynajmniej częściowo, sami badacze, którzy z jednej strony mylili nierzadko imienniczki, z drugiej zaś utrwalali pomyłki starszej historiografii, przypisując niekiedy przekazywanym w niej treściom walor źródłowy. Jako przykład posłużyć mogą mniszki Jadwiga trzebnicka, rzekoma córka Wilhelma, niepotwierdzona w źródłach, zwłaszcza proveniencji klasztornej oraz Anna trzebnicka, uznawana za córkę Waclawa. Wprowadzone do szerszego obiegu naukowego na kartach dzieła Friedricha Wilhelma von Sommersberga,³⁴ zostały następnie utrwalone w historiografii przez Kopetzky'ego³⁵

---

30 TAMŽE, s. 7: „*Jejm cílem není nic více [...] než shrnout stávající stav poznání přemyslovské genealogie, a shromáždít tak faktografickou základnu pro další bádání [...]*”.

31 Wyjątkiem jest tutaj osoba Anny, domniemanej córki Waclawa, rzekomej opatki cysterki trzebnickich, zob. TAMŽE, s. 120, przyp. 926 oraz s. 143–144.

32 TAMŽE, s. 71.

33 TAMŽE, s. 40–43, 71, 94–95, 119–120.

34 SOMMERSBERG, Friedrich W. von: *Silesiacarum Rerum Scriptores Aliquot Adhuc Inediti, Accedunt Codicis Silesiae Diplomatici Specimen et Diplomatarium Bohemo-Silesiacum [...]*. 1, Lipsiae 1729, s. 763, 769. Warto dodać, że opracowana przez autora tablica genealogiczna nie obejmuje Jadwigi, rzekomej mniszki trzebnickiej, natomiast uwzględniła dwie zakonnice Anny z tego samego zgromadzenia, córki Waclawa i Wilhelma, zob. TAMŽE, tabl. 7 (s. 750–751). Należy przy tym zauważyć, że obie Anny, jako opatki trzebnickie i księżniczki opawskie, wzmiankował, bodajże jako pierwszy, nie podając wszakże imion ich ojców, SINAPIUS, Johann: *Olsnographiae, oder Beschreibung des Oelfñschen Fürstenthums in Nieder-Schlesien*. 2, Leipzig 1706, s. 631.

35 KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie*, s. 60, 88 oraz tabl. 1 (s. 110) i 3 (s. 112).

i – częściowo – przez Biermanna,³⁶ by zniknąć z rodowodów Przemyślidów opracowanych kolejno przez Grotefenda, Wutkego, Dworzaczka, Wegenera, Chocholatego, Schwennickego, Krejčíka, Kouřila, Prixa, Wihodę i – ostatnio – przez Starego.³⁷ Omyłkę Sommersberga, odnoszącą się do ksieni trzebnickiej, próbował sprostować już Bach, badacz dziejów tutejszego klasztoru, ale i on nie ustrzegł się błędu. Starając się bowiem pogodzić informacje Sommersberga z danymi źródłowymi, uznał, jak to już sygnalizowano, że ksieniami były po sobie dwie Przemyślidki o imieniu Anna, z których pierwsza była córką Waclawa, druga zaś – pomyłona przez Sommersberga z Jadwigą – córką Wilhelma.³⁸ Rozwiązanie to przejął i utrwalił następnie Schmidt.³⁹ Ale podobne pomyłki zdarzają się również współczesnym badaczom. Oto na przykład ksiądz Józef Mandziuk, mając na uwadze Elżbietę, córkę Mikołaja I opolskiego, ksienię klarysek wrocławskich (1472–1507), utożsamił ją niefortunnie z Elżbietą opawską,⁴⁰ z kolei Krejčík i Erich Šefčík pomylili Jadwigę, córkę Przemka, ksienię klarysek strzelińskich z przełożoną cysterek trzebnickich.⁴¹ Identyczny błąd zdarzył się zresztą wcześniej Chocholatemu i Schwennickemu, którzy o tej samej Jadwidze, córce Przemka, klarysce strzelińskiej, pisali jako o cysterce trzebnickiej.⁴² Jadwigę sprawującą funkcję ksieni cysterek trzebnickich w ostatnich dekadach XV wieku trudno byłoby zaakceptować już choćby dlatego, że dokładnie w tym samym czasie, tj. w latach 1469–1515, o czym szczegółowiej mowa będzie dalej, opatką w Trzebnicy była inna Przemyślidówna, mianowicie Anna, córka Wilhelma.

Najstarsze wzmianki o mniszkach z rodu opawskich Przemyślidów pochodzą z roku 1340, kiedy to wspomniano po raz pierwszy w źródłach dominikanki raciborskie, Elżbietę, Agnieszkę i Annę, córki Mikołaja II.⁴³ Dwie pierwsze przebywały odtąd w klasztorze aż do swej śmierci, odnotowując co jakiś czas swą obecność w klasztornych dokumentach.⁴⁴ Wspólnie wystąpiły razem jeszcze w dyplomie z 4 grudnia 1386

---

36 BIERMANN: *Geschichte der Herzogthümer Troppau*, s. 208, gdzie wzmianka o Jadwidze, córce Wilhelma, utożsamionej jednak (zapewne omyłkowo, skoro powoływał się on w tym miejscu na zapis Sommersberga informujący o opatce trzebnickiej) z mniszką w Strzelinie, o której z kolei pisał w innym miejscu jako o córce Przemka (TAMŽE, s. 195).

37 GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 11; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 8; DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11; WEGENER: *Genealogische Tafeln*, tabl. 1–3; CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 129–153; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; KREJČÍK: *Přemyslovci opavští*, s. 102–107; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 25–155.

38 BACH: *Geschichte und Beschreibung*, s. 63–65.

39 SCHMIDT: *Chronik von Trebnitz*, s. 146–148.

40 MANDZIUK, Józef: *Zakony żeńskie na Śląsku w średniowieczu*. *Perspectiva*. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne 18, 2019, nr 1 (34), s. 138. Poprawnie GAŚSIOROWSKA: *Klaryski z dynastii Piastów*, s. 130.

41 KREJČÍK: *Přemyslovci opavští*, s. 104; ŠEFČÍK, Erich: *Przemek (ok. 1365–1433) książę opawski, syn Mikołaja II i Juty niemodlińskiej*. In: *Książęta i księżne*, s. 100.

42 CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 140; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18.

43 CDS 2, s. 140–141, nr 35; s. 143–146, nr 37.

44 TAMŽE, s. 155, nr 48; s. 156–158, nr 50; s. 159–160, nr 51; s. 165–166, nr 59; s. 172–173, nr 66; s. 176–177, nr 69; s. 178–179, nr 71; s. 223–224, nr 75b; s. 183, nr 76; s. 184, nr 77; s. 185, nr 78.

roku,⁴⁵ po czym Elżbieta zniknęła ze źródeł. W historiografii przyjmuje się powszechnie, że zmarła wkrótce potem, jeszcze w 1386 roku,⁴⁶ natomiast jej młodsza siostra, Agnieszka, po 7 października 1404 roku, kiedy potwierdzona została za życia po raz ostatni.⁴⁷ Żadna z nich, mimo wysokiego urodzenia, nie piastowała, zdaje się, godności przeoryszy.⁴⁸ Obie przebywały w klasztorze w charakterze zwykłych mniszek, aczkolwiek ich pozycja w stosunku do innych siostr była niekwestionowanie wyższa. Używały bowiem pieczęci osobistych, manifestujących ich dynastyczne pochodzenie – starsza z siostr z majuskulnym napisem S ELYSABET D(e)I GR(aci)A DVCISSE CLAVST(ri) RATIBOR[...], młodsza z minuskulną inskrypcją (znaną tylko z fragmentu) s [...] ducisse agnetis [...], którymi uwierzytelniały wystawiane przez siebie dokumenty,⁴⁹ przy czym – na co słusznie zwrócił uwagę Wilhelm Wattenbach – czyniły to nie tylko jako zakonnice, ale przede wszystkim jako niezależne księżne.⁵⁰

Z Anną badacze mieli większy kłopot. Nie wymienia jej już jednak dokument Mikołaja z 30 września 1354 roku, w którym wzmiankowane są obie jej starsze siostry („*Elizabeth et Agnes filie nostre carissime*”),⁵¹ a zamiast niej pojawiła się jako mnisz-

---

45 TAMŻE, s. 223–224, nr 75b.

46 KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie*, s. 33; BIERMANN: *Geschichte der Herzogthümer Troppau*, s. 166; GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 11; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 8; DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11; WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 1; CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 135; SCHWENNICKÉ: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; KREJČÍK: *Přemyslovci opavští*, s. 103; BARCIAK (ed.): *Książęta i księżne*, tabl. 9; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 40. Jedynie ŠEFČÍK, Erich: *Mikołaj (ok. 1288–1365), książę opawski, najstarszy syn Mikołaja I i Adelajdy lub Justyny Habsburskiej*. In: *Książęta i księżne*, s. 94, omyłkowo podał, że Elżbieta zmarła w 1323 r.

47 Na podstawie wydanych drukiem dokumentów pochodzących z archiwum klasztoru dominikanek w Raciborzu, za terminus post quem śmierci Agnieszki przyjmowano niekiedy datę 25 stycznia 1404 r. (KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie*, s. 33; WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 1; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 41), wtedy bowiem pojawiła się ona – rzekomo po raz ostatni – w dyplomie sygnowanym przez rajców raciborskich (CDS 2, s. 185, nr 78). Tymczasem, na co zwrócił uwagę już GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, s. 57 i tabl. 11, dnia 7 października 1404 r. Agnieszka zatwierdziła jeszcze własną darowiznę uczynioną na rzecz Piotra zwanego Wasserabe, zob. APWr., Rep. 57, nr 102: [...] *presencia [...] personaliter illustris ac religiosa domicella Agnes Oppauie et Rathiborie terrarum ducissa [...]*. Uzasadnione wydaje się więc stanowisko, że zmarła ona po 7 października 1404 r., tak: GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 11; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 8; DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11; CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 135 (tutaj – być może omyłkowo – 7 września 1404 zamiast 7 października 1404 r.; tę błędną datę powielili SCHWENNICKÉ: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; KREJČÍK: *Přemyslovci opavští*, s. 103, i BARCIAK: *Eufemia, księżniczka opawsko-raciborska*, s. 304); KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585. Niektórzy badacze kładli śmierć Agnieszki ogólnie na rok 1404, zob. BIERMANN: *Geschichte der Herzogthümer Troppau*, s. 166; ŠEFČÍK: *Mikołaj (ok. 1288–1365), książę opawski*, s. 94; BARCIAK (ed.): *Książęta i księżne*, tabl. 9.

48 Ewentualność taką zakładali wprawdzie W. Wattenbach (CDS 2, s. 21), i A. Barciak (BARCIAK, Antoni: *Skład osobowy klasztoru Dominikanek raciborskich w średniowieczu*. In: *Sanctimoniales. Zakony żeńskie w Polsce i Europie Środkowej*, s. 338), ale brak dla niej potwierdzenia w źródłach.

49 Obie pieczęcie, wiszące przy niezachowanym dziś dokumencie z 17 marca 1381 r., znamy z opisu, zob. CDS 2, s. 179.

50 CDS 2, s. 21.

51 TAMŻE, s. 155, nr 48.

ka raciborska Elżbieta, wnuczka wystawcy („*nepta nostre*”), córka Burcharda „*de Meydburk et Hardek*” oraz Anny, księżęcej córki („*domine Anne nostre dilecte filie*”). Na tej właśnie podstawie Annę, siostrę Elżbiety i Agnieszki, mniszkę u dominikanek w Raciborzu z 1340 roku, utożsamiano najczęściej z żoną Burcharda z Hardegg, za którego została wydana – jak sądzono – przed 15 lutego 1346 roku.⁵² Tymczasem dziś już wiadomo, że upatrywać w niej należy późniejszą klaryskę w Opawie, potwierdzoną jako córka Mikołaja II w 1362 roku.⁵³ Rzec tę w sposób przekonujący już w 1996 roku udowodnił Starý, czego nie odzwierciedla jednak narosła od tego czasu literatura, najprawdopodobniej z powodu nieznamości, zwłaszcza w Polsce, jego pracy, która ukazała się w dość niszowym periodyku.⁵⁴

W pełni podzielić należy wnioszek autora, że Anna, znana z dyplomu z 1340 roku, nie mogła wyjść za mąż za Burcharda między 1340 a 1346 rokiem, jak zakładano na podstawie wzmianki z 15 lutego 1346 roku o Burchardzie jako o Mikołajowym zięciu,⁵⁵ bowiem żoną pana z Hardegg była ona, o czym zaświadcza zapis *Kroniki zbrasławskiej*, już w lutym 1335 roku.⁵⁶ Zgodzić też należy się z badaczem, że w tych okolicznościach dominikanka Anna, notowana w raciborskim klasztorze tylko w 1340 roku (wychowywana w nim najpewniej do tego właśnie roku, urodzona przypuszczalnie około roku 1325–1326),⁵⁷ oraz Anna, wspomniana jednorazowo 13 marca 1362 roku jako klaryska w Opawie, w obu wypadkach mienione córkami Mikołaja II („*Anna [...] filia nostra [...] sanctimonialis in eodem monasterio [...] in civitate Ratibor* oraz *Anna soror ordinis Sancte Clare [...] in civitate nostra Oppauia [...] filia nostra karissima*”), to jedna i ta sama osoba.⁵⁸ Zakonnica opawską nie mogła być wszak, jak się niekiedy zakłada w historiografii,⁵⁹ późniejsza

---

52 GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 11; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 8; DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11; CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 135; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18. Datę *ante quem* wyznacza w tym wypadku dokument króla czeskiego Karola IV z 15 lutego 1346 r., w którym książę opawski Mikołaj nazwany został teściem Burcharda, zob. CDM 7, s. 662, nr 1663. WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 1, oraz KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585, sugerowali jednak, że do ślubu dojść mogło w 1335 r. Jak wykazały nowsze badania, o czym dalej, ich przypuszczenia nie okazały się bezpodstawne.

53 CDM 9, s. 202, nr 274: „[...] *nobili Anne sorori ordinis sancte Clare [...] in ciuitate nostra Oppauie [...] filie nostre karissime [...]*”.

54 STARÝ: *Tři kněžny Anny*, s. 26–30. Zob. też TENŽE: *Opavští Přemyslovci*, s. 41–43.

55 CDM 7, s. 662, nr 1663.

56 *Petra Žitavského kronika zbraslavská*. In: *Fontes Rerum Bohemiarum*. 4, EMLER, Josef (ed.), Praha 1884, s. 329: „*Loco et tempore pretactis nupcie inter comitem de Recz et filiam ducis Oppauie sunt parter celebrate*”; STARÝ: *Tři kněžny Anny*, s. 27; TENŽE: *Kněžna Anna ze Šternberka*, s. 195–196; TENŽE: *Opavští Přemyslovci*, s. 39, 41–42.

57 TENŽE: *Tři kněžny Anny*, s. 28–29; TENŽE: *Opavští Přemyslovci*, s. 42 i tabl. 1 (s. 174).

58 TENŽE: *Tři kněžny Anny*, s. 26–27, 29; TENŽE: *Kněžna Anna ze Šternberka*, s. 195–196, 198; TENŽE: *Opavští Přemyslovci*, s. 41–43.

59 PRASEK: *Kláster sv. Kláry v Opavě*, s. 8–9; GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 11; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 8; DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11;

żona Piotra ze Šternberka, wydana za niego około 1379 roku,⁶⁰ bowiem ta Anna okazała się być w świetle przekonujących ustaleń Starego córką Mikołaja II z jego trzeciego małżeństwa z Jutą niemodlińską, zmarłą – jako wdowa – 4 sierpnia 1401 roku.⁶¹ Jej dwie przyrodnie siostry i imienniczki – małżonka Burcharda z Hardegg i mniszka u klarysek opawskich – w momencie zaślubin Anny z Piotrem już nie żyły. Śmierć tej pierwszej nekrolog dominikanów w Retz odnotował pod dniem 17 marca 1361 roku,⁶² druga zaś, wzmiankowana jedynie raz jako klaryska w 1362 roku, zmarła najpewniej wkrótce później.⁶³ Warto dodać, że w związek małżeński klaryski z Piotrem wąpiła także Pietrzyk, słusznie zauważając, że żoną Piotra zostałaaby ona dopiero po 16 latach przebywania w klasztorze.⁶⁴ Dziwi to tym bardziej, że miałyby wówczas – co podkreślał z kolei Starý – ponad 50 lat [!].⁶⁵ Nie znajduje więc uzasadnienia teza, głoszona przez Dworzaczka i Schwennickego, powielona ostatnio przez Gašiorowską, jakoby do klarysek opawskich Anna wstąpiła w bliżej nieznanym czasie, ale dopiero po śmierci męża, to jest po 1397 roku.⁶⁶ Podsumowując dotychczasowe rozważania: Mikołaj II miał trzy córki o imieniu Anna: 1° żonę Burcharda z Hardegg; 2° dominikankę raciborską i klaryskę opawską w jednej osobie oraz

---

GAŠIOROWSKA: *Klaryski z dynastii Piastów*, s. 133; BARCIAK: *Eufemia, księżniczka opawsko-raciborska*, s. 304.

- 60 Ślub Anny i Piotra badacze kładli najwcześniej na rok 1379, precyzując niekiedy bliżej czas jego zawarcia na okres po 24 kwietnia 1379 r., zob. GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 11; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 8; DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11; WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 1; CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 135; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585. Małżeństwo między Anną i Piotrem zostało jednak zawarte już przed 12 marca 1379 r., na co wskazuje dokument wystawiony tego dnia przez Jana I, księcia opawskiego (wspólnie z synem Janem II), w którym zobowiązał się wypłacić Piotrowi ze Šternberka 1 000 kop groszy czeskich jako wiano swej siostry („*die wir im nach unser swestir zu morgenhalb sullen bezahlen*”), zob. CDM 11, s. 133, nr 144.
- 61 STARÝ: *Kněžna Anna ze Šternberka*, s. 193–202; TENŽE: *Opavští Přemyslovci*, s. 53–56. Należy odnotować, że w swej wcześniejszej publikacji badacz ten błędnie zakładał, że Anna, żona Piotra ze Šternberka, była wnuczką Mikołaja II, zrodzoną ze związku Mikołajowej córki, Małgorzaty i Jana Henryka Luksemburskiego, margrabiego morawskiego, zob. TENŽE: *Tři kněžny Anny*, s. 27–29.
- 62 *Necrologium Patrum Praedicatorum Retzensium*. In: *Necrologia Germaniae*. 5: *Dioecesis Patavienis*, 2: *Austria Inferior*. FUCHS, Adalbertus F. (ed.), Berolini 1913, s. 163; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 39, 55.
- 63 STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 43.
- 64 PIETRZYK: *Klasztor Klarysek w Opawie*, s. 357. Fakt ten nie przeszkadzał Praskowi (PRASEK: *Klášter sv. Kláry v Opavě*, s. 8), który uznał, że po 16 latach pobytu w klasztorze Annę wydano za mąż za Piotra ze Šternberka, co było dla niego jedynie dowodem na to, że została przez ojca oddana do klasztoru w bardzo młodym wieku („*kněžna Anna byla panenkou nedospělou, když do kláštera vstupovala*”) i bynajmniej nie po to, by spędziła w nim całe życie („*když kníže Mikuláš svou dceru dával do kláštera, nebylo jeho úmyslem, aby tam v chudobě žila*”), ale – jak można się domyślać – tylko na wychowanie.
- 65 STARÝ: *Tři kněžny Anny*, s. 27.
- 66 DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; GAŠIOROWSKA: *Klaryski z dynastii Piastów*, s. 133. Datę śmierci Piotra wyznacza się na okres między 19 marca a 7 lipca 1397 r., zob. STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 56.

3° żonę Piotra ze Šternberka, przy czym – powtórzmy – dwie pierwsze pochodziły z jego związku z Anną raciborską, trzecia zaś – z małżeństwa z Jutą niemodlińską.

Mniejsze problemy wzbudza Jadwiga, klaryska w Strzelinie, córka Przemka,⁶⁷ choć – jak już wyżej sygnalizowano – niekiedy identyfikowano ją mylnie z nieznaną źródłom imienniczką, rzekomą cysterką w Trzebnicy.⁶⁸ Różnie też datowano jej śmierć, co ciekawe, niekiedy nawet w obrębie tego samego dzieła. Oto w popularno-naukowym leksykonie genealogicznym *Książęta i księżne Górnej Śląska*, w biografii ojca Jadwigi, Przemka opawskiego i głubczyckiego (†1433), autorstwa Šefčika, jej zgon wyznaczono – opierając się na ustaleniach Chocholatęgo – na około 1500 rok, przy czym dodano błędnie, właśnie za Chocholatým, że była ona opatką w Trzebnicy,⁶⁹ natomiast w zamykających publikację aneksach i tablicach genealogicznych odnotowano Jadwigę poprawnie z funkcją ksieni klarysek strzelińskich, ale datę jej śmierci – zaczerpniętą przypuszczalnie z tablic Wegenera, gdzie pojawił się zapis o jej zgonie po 30 września 1494 roku,⁷⁰ ewentualnie z wcześniejszego opracowania Dworzaczka, w którym śmierć Jadwigi wyznaczono po 24 lipca 1477 roku, ale z sugestią, opatrzoną jednakowoż znakiem zapytania, że mogła ona nastąpić dopiero po 30 września 1494 roku⁷¹ – kładziono o kilka lat wcześniej, mianowicie na około 1494 rok.⁷² Z kolei Grotefend, a za nim Wutke, przyjmowali, że zmarła ona po 24 lipca 1477 roku.⁷³ Z propozycji tych uzasadniona jest, o czym niżej, jedynie data oscylująca wokół dnia 30 września 1494 roku.

W starszej historiografii dominował pogląd, że Jadwiga, której datę przyjścia na świat wyznaczano na około 1430 lub 1422 rok,⁷⁴ a ostatnio na około 1418 rok,⁷⁵ wstąpiła do klasztoru stosunkowo późno jak na powszechnie panujące w średniowieczu

---

67 KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen*, s. 50 i tabl. 1 (s. 100); BIERMANN: *Geschichte der Herzogthümer Troppau*, s. 195, 208; GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 11; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 8; DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11; WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 3; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585.

68 CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 140; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; KREJČÍK: *Přemyslovci opavští*, s. 104; ŠEFČÍK: *Przemek (ok. 1365–1433) książę opawski*, s. 100.

69 ŠEFČÍK: *Przemek (ok. 1365–1433) książę opawski*, s. 100. Należy dodać, że na około 1500 r. śmierć Jadwigi kładli również KREJČÍK: *Přemyslovci opavští*, s. 104; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585.

70 WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 3.

71 DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11.

72 BARCIAK, Antoni: *Aneks I: Wykaz książąt i księżnych z linii Piastów górnośląskich [...]*. In: *Książęta i księżne*, s. 146; SNOCH, Przemysław: *Tablice genealogiczne*. In: *Książęta i księżne*, tabl. 9 (s. 177).

73 GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 11; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 8. Podobnie DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11 (z sugestią, o której wyżej była mowa) i GAŚSIOROWSKA: *Klaryski z dynastii Piastów*, s. 132.

74 Rok 1430 podali CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 140; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; KREJČÍK: *Přemyslovci opavští*, s. 104; ŠEFČÍK: *Przemek (ok. 1365–1433) książę opawski*, s. 100, natomiast za rokiem 1422, wskazanym jako *terminus ad quem*, opowiedzieli się KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585.

75 STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 95.

zwyczaję. Przyjmowano wszak, że nastąpiło to w 1457 roku, gdyż 30 czerwca tego roku, jak głosił przekaz zawarty w zaginionej *Kronice opawskiej* (*Chronicon oppaviense*), zrzec się miała na rzecz swoich braci i bratanków wszelkich roszczeń do opawskiego dziedzictwa.⁷⁶ Tymczasem jako opatka strzelińska („*ebtyssin zu Strelin*”) pojawiła się ona już w dokumencie wystawionym 16 października 1452 roku przez swego starszego brata, Wilhelma I.⁷⁷ W klasztorze strzelińskim musiała więc przebywać znacznie wcześniej, ale nie sposób ustalić, choćby w przybliżeniu, od kiedy. Wiadomo za to, że co najmniej w latach 1452–1485 sprawowała w nim godność ksieni.⁷⁸ Po raz ostatni na urzędzie spotykamy ją 19 października 1485 roku,⁷⁹ zaś w maju 1495 roku jako jej następczynią odnotowano po raz pierwszy Barbarę, córkę księcia żagańskiego Jana (II).⁸⁰ Na tej podstawie można byłoby przyjąć, że Jadwiga zmarła po 19 października 1485 roku i przed majem 1495 roku. Ale za życia pojawiła się jeszcze, czego nie dostrzegli niektórzy badacze, w piśmie wystawionym do rady miejskiej Wrocławia z datą 30 września 1494 roku, w którym tytułowała się jedynie mniszką ze zgromadzenia św. Klary w Strzelinie: „*eyne geordenthe jungfraw sindt Claren ordens zw Strehlin*”.⁸¹ W okresie po 19 października 1485 roku i przed 30 września 1494 roku złożyła więc tylko, najpewniej ze względu na podeszły wiek, godność przełożonej klasztoru, zmarła zaś, jak słusznie za Wutkem przyjęli Wegener i – z pewnym wahaniem – Dworzaczek, a ostatnio Starý, po 30 września 1494 roku.⁸²

---

76 BIERMANN: *Geschichte der Herzogthümer Troppau*, s. 195 (przyp. 8); GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, s. 57; WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 3. Treść tej renuncjacji, znanej z przechowywanej w Archiwum Krajowym w Opawie spuścizny archiwalnej po Josefie Zukalu (1841–1929), przytacza STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 95.

77 *Opavský listinář. Litterae fundationum, dotationum, erectionum, confirmationum, praesentationum, collationum, resignationum altarium Oppaviae*. 4, ŠIGUT, František (ed.), Opava 1969, s. 43–46, nr 87; KOURIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 95.

78 Na podstawie zachowanych do dziś dokumentów – APWr., Rep. 121, nr 73, 74 (ten ostatni wydany drukiem w *Urkundenbuch der Kustodien Goldberg und Breslau*. 1: 1240–1517. REISCH, Chrysogonus (ed.), Düsseldorf 1917 (Monumenta Germaniae Franciscana, 2. Abteilung: Urkundenbücher, 1. Band: Die Kustodien Goldberg und Breslau, 1. Teil: 1240–1517), s. 229–231, nr 552); Rep. 132a, Depozyt miasta Strzelina, nr 78b, 87a – przyjmowano zwykle, że Jadwiga pełniła godność ksieni w latach 1465–1485, zob. GÖRLICH, Franz X.: *Geschichte der Stadt Strehlen in Preußischen Schlesien*. Breslau 1853, s. 36–37; PRZYBYŁOWICZ, Olga M.: *Klasztor klarysek w Strzelinie – uposażenie, darowizny i dochody. Przyczynek do standardu życia wspólnoty w świetle prawa zakonnego i dokumentów*. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 71, 2016, nr 2, s. 42. Tymczasem jako przełożona klasztoru klarysek w Strzelinie była ona notowana już wcześniej, po raz pierwszy 18 października 1452 r. (zob. wyżej, przyp. 77), a ponownie 24 maja 1463 r. (zob. SCHIMMELPFENNIG, Adolf C.: *Görllich, Geschichte von Strehlen*. In: Bemerkungen, Ergänzungen und Berichtigungen zu neueren Schriften auf dem Gebiete der schlesischen Geschichte. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 10, 1870, H. 1, s. 198–199).

79 APWr., Rep. 132a, Depozyt miasta Strzelina, nr 87a.

80 JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Kraków 2007, s. 429–430 i tabl. III/3.

81 WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, s. 26.

82 DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11; WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 3; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 95.

Il. 56: Pieczęć Jadwigi, córki Przemka, ksieni klarysek strzelińskich, przy dokumencie z 19 października 1485 roku.

Jadwiga posługiwała się ostroowalną pieczęcią hagiograficzną z legendą w brzmieniu: + S' ABBATISSE ORD(inis) S(an)C(t)E CLARE I(n) STRELIN (il. 56).⁸³ *Sigillum* to, pozbawione – jak widać – imienia dysponentki, nie miało charakteru pieczęci osobistej, z czym mieliśmy do czynienia w przypadku pieczęci jej ciotek, Elżbiety

---

83 Pieczęć odnotował GÖRLICH: *Geschichte der Stadt Strehlen*, s. 26–27, jednak z błędą lekcją legendy „S. abatisse . ordi. S. Clare i. Strehlyn”. Do dziś zachowały się jedynie trzy jej odciski przy dokumentach z 1465, 1468 i 1485 r., zob. APWr., Rep. 121, nr 73; Rep. 132a, Depozyt miasta Strzelina, nr 78b, 87a.

i Agnieszki, tylko urzędowej, którą można było przekazywać kolejnym przełożonym zgromadzenia bez konieczności przerytowywania napieczętej legendy. Przemysłidka odziedziczyła typariusz po swych poprzedniczkach, bowiem jego używanie stwierdzono w literaturze nieprzerwanie co najmniej od 1424 roku.⁸⁴

Dyskusyjna wydaje się być nadal zagadka ksieni cysterek w Trzebnicy. W starszej literaturze przyjmowano bowiem, do czego w niniejszym szkicu kilkakrotnie już powracano, że istniały – pomijając omyłkowo przypisywaną Wilhelmowi córkę Jadwigę, domniemaną przełożoną klasztoru cysterek⁸⁵ – dwie Przemysłidki pełniące funkcję trzebnickiej opatki: Anna, utożsamiana przez badaczy albo z córką Waclawa, księcia raciborsko-karniowskiego (†1456), albo z dzieckiem jego imiennika, księcia opawsko-ścinańskiego (†1474), notowana w latach 1466–1469, oraz Anna, córka Wilhelma, księcia opawsko-ziębieckiego (†1452), która miała objąć rządy opackie w roku 1469 i sprawować je aż do śmierci w dniu 15 sierpnia 1515 roku, to jest niemal przez pół wieku.⁸⁶ W nowszej historiografii, już od momentu ukazania się tablic genealogicznych ksiąząt śląskich, opracowanych przez Grotefenda, zadomowiło się powszechnie przekonanie, że z dynastii opawskich Przemysłidów wywodziła się tylko jedna mniszka trzebnicka, mianowicie Anna, córka Wilhelma, która obowiązki ksieni pełnić miała w okresie od 24 lipca 1469 roku do 15 sierpnia 1515 roku.⁸⁷ Z rodziny wykluczono więc jej imienniczkę i poprzedniczkę na urzędzie przełożonej trzebnickich cysterek, rzekomą córkę Waclawa, potwierdzoną w źródłach klasztornych w latach 1466–1469. Odosobniony pogląd w tej kwestii zaprezentował ostatnio Roman Stelmach, który w artykule poświęconym średniowiecznym ksieniom trzebnickim wyznaczył czas aktywności Przemysłidki na lata 1466–1515, zakładając tym samym jej tożsamość z wcześniejszą Anną.⁸⁸ Spróbujmy zweryfikować te poglądy.

---

84 GÖRLICH: *Geschichte der Stadt Strehlen*, s. 26.

85 SOMMERSBERG: *Silesiacarum Rerum Scriptores* 1, s. 769; KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen*, s. 60; BIERMANN: *Geschichte der Herzogthümer Troppau*, s. 208 (tutaj pomyłona ze swoją imienniczką, ksienią klarysek w Strzelinie, córką Przemka).

86 SINAPIUS: *Olsnographiae* 2, s. 631 (bez podania ich filiacji); SOMMERSBERG: *Silesiacarum Rerum Scriptores* 1, s. 763, 771 i tabl. 7 (s. 750–751); BACH: *Geschichte und Beschreibung*, s. 63–65, 304–305; SCHMIDT: *Chronik von Trebnitz*, s. 146–148; KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen*, s. 88 i tabl. 3 (s. 112). Ten ostatni badacz – za von Sommersbergiem (SOMMERSBERG: *Silesiacarum Rerum Scriptores* 1, s. 763) – wzmiankuje jedynie Annę, córkę Waclawa.

87 GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 11; HAEUSLER, Wilhelm: *Geschichte der Fürstentums Oels bis zum Aussterben der Piastischen Herzogslinie*. Breslau 1883, s. 324; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 8; DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11; WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 3; CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 143; SCHWENNICKÉ: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; SNOCH, Bogdan: *Anna (?–1515) opatka w klasztorze cysterek w Trzebnicy, córka Wilhelma księcia opawsko-ziębieckiego i Salomei, córki Puty z Častolovic*. In: *Książęta i księżne*, s. 16–17; ŠEFČÍK, Erich: *Wilhelm (ok. 1410–1452) syn Przemka opawskiego i Katarzyny ziębieckiej*. In: *Książęta i księżne*, s. 116; KOURIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 119–120. Przypomnijmy, że Annę pominął w rodowodzie Przemysłidów opawskich KREJČÍK: *Přemyslovci opavští*, s. 105.

88 STELMACH, Roman: *Średniowieczne ksienie klasztoru trzebnickiego i ich dokumenty*. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 57, 2002, nr 4, s. 499.

Poprzedniczką Anny na urządzie opatki trzebnickiej była Małgorzata, najmłodsze z dzieci Konrada Kąckiego, księcia oleśnickiego.⁸⁹ Godność przełożonej klasztoru objęła ona z początkiem 1456 roku, sprawując ją aż do około 1465–1466 roku.⁹⁰ Jako ksieni trzebnicka potwierdzona jest w źródłach klasztornych po raz ostatni w dokumencie z 28 marca 1465 roku,⁹¹ natomiast 2 marca 1466 roku, a więc prawie rok później, z funkcją tą po raz pierwszy wystąpiła Anna i odtąd była z nią notowana nieprzerwanie aż do 18 marca 1515 roku.⁹² Jej następczynią, Jadwigę von Geissler, pochodzącą ze starej rycerskiej rodziny osiadłej w Księstwie Legnickim, spotykamy 27 września 1515 roku.⁹³ Przeglądając dokumenty sygnowane w latach 1466–1515 przez Annę, dostrzec można interesującą prawidłowość w zakresie stosowanej przez nią formuły intytulacyjnej. Okazuje się bowiem, iż w okresie od 2 marca 1466 roku do 9 maja 1469 roku mieniła się ona zawsze opatką trzebnicką, ale w żadnym z sygnowanych przez siebie dokumentów, a mamy informacje zaledwie o trzech, nie odwoływała się do godności księżnej opawskiej.⁹⁴ Tymczasem we wszystkich dokumentach wystawianych od 26 września 1469 roku do 18 marca 1515 roku włącznie, a tych znanych jest z kolei ponad 40, Anna pojawiała się w intytulacji regularnie nie tylko jako opatka w Trzebnicy, ale także jako księżna opawska (na przykład „*wir Anna von gotis gnodin herczoginne zu Troppaw und eptisschynne zu Trebnicz*”).⁹⁵ Fakt ten dowodzi jednoznacznie istnienia dwóch przełożonych klasztoru cysterek noszących tożsame imię, z których pierwsza (Anna I) sprawowała rządy w latach 1466–1469 (zmarła według Sinapiusa i von Sommersberga w dzień św. Ambrożego, to jest 7 grudnia, 1469 roku),⁹⁶ druga zaś

89 JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich*, s. 453–454.

90 BACH: *Geschichte und Beschreibung*, s. 62–63; SCHMIDT: *Chronik von Trebnitz*, s. 146; HAEUSLER: *Geschichte der Fürstentums Oels*, s. 237, 323; STELMACH: *Średniowieczne ksienie*, s. 499.

91 APWr., Rep. 125, nr 556 (dokument niezachowany w oryginale, regest znany z inwentarza).

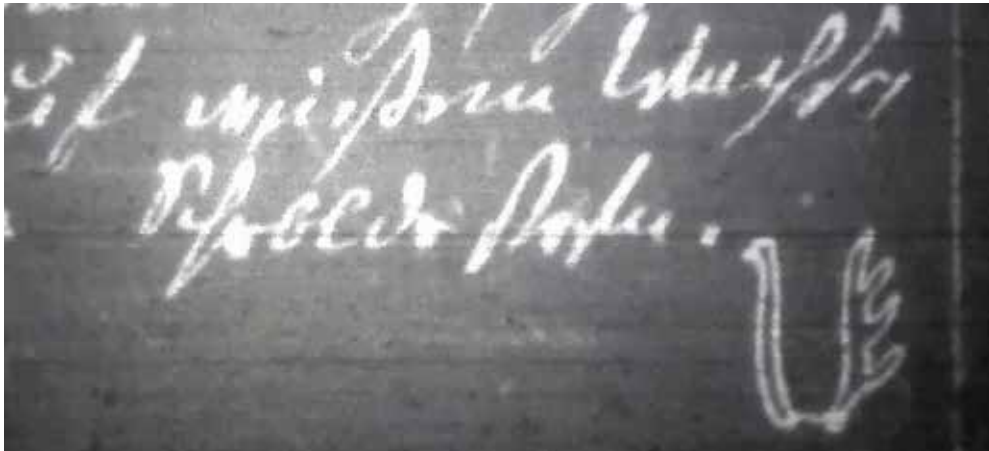
92 APWr., Dokumenty miasta Wrocławia, nr 6390; Rep. 125, nr 559, 560, 563, 564, 565, 566, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 580, 582, 583, 586, 587, 588, 589, 593, 594, 595, 596, 602, 605, 606, 608, 615, 618, 619, 621, 634, 638, 643, 650, 658, 659, 660, 662, 663, 665a, 670, 675, 677, 686 (regesty w inwentarzu); *Urkundensammlung zur Geschichte des Fürstentums Oels bis zum Aussterben der Piastischen Herzogslinie*. HAUESLER, Wilhelm (ed.), Breslau 1883, s. 171–172, nr 142; *Regesty nowożytnych dokumentów klasztoru trzebnickiego*. 1: (1501–1600). BOBOWSKI, Kazimierz (ed.), Wrocław 1995, nr 4, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 24, 29, 31, 40.

93 APWr., Rep. 125, nr 689 (regest w inwentarzu); *Regesty nowożytnych dokumentów* 1, nr 43; BACH: *Geschichte und Beschreibung*, s. 65; SCHMIDT: *Chronik von Trebnitz*, s. 148–149. O rodzie Geissler zob. SĘKOWSKI, Roman: *Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczno-heraldyczny*. 2: D–G. Katowice 2003, s. 327–331.

94 APWr., Rep. 125, nr 559, 560, 563 (regesty w inwentarzu).

95 APWr., Dokumenty miasta Wrocławia, nr 6390; Rep. 125, nr 564, 565, 566, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 580, 582, 583, 586, 587, 588, 589, 593, 594, 595, 596, 602, 605, 606, 608, 615, 618, 619, 621, 634, 638, 643, 650, 658, 659, 660, 662, 663, 665a, 670, 675, 677, 686 (regesty w inwentarzu); *Urkundensammlung zur Geschichte des Fürstentums Oels*, s. 171–172, nr 142; *Regesty nowożytnych dokumentów* 1, nr 4, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 24, 29, 31, 40.

96 SINAPIUS: *Olsnographiae* 2, s. 631; SOMMERSBERG: *Silesiacarum Rerum Scriptores* 1, s. 750–751, tabl. 7.

Il. 57: Przerys herbu Rogala z pieczęci Anny (Tschammer?, Luck?), opatki cysterek trzebnickich, uwierzytelniającej niezachowany dokument z 9 maja 1469 roku w inwentarzu archiwalnym.

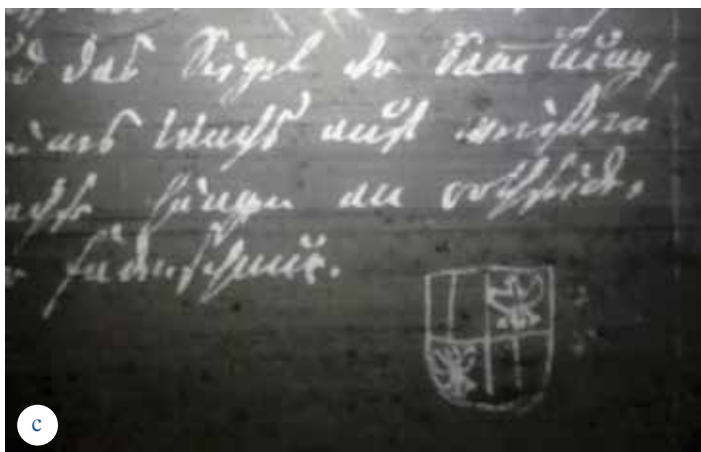
(Anna II) – w latach 1469–1515 (jej śmierć niezachowane dziś źródła trzebnickie odnotowały pod dniem 15 sierpnia 1515 roku).⁹⁷

O ile potwierdziłyby się tym samym przypuszczenia starszej historiografii w kwestii liczby mniszek noszących imię Anna, o tyle pozostają wątpliwości co do pochodzenia pierwszej z nich, nieużywającej tytulatury książęcej. Wydają się one jednak całkowicie pozorne. Już Grotefend zauważył bowiem, że dokument z datą 9 maja 1469 roku, a więc ten, który wystawiła – jako swój ostatni – Anna I, nietytułująca się ani razu księżną opawską, uwierzytelniała pieczęć herbowa eksponująca herb zwany Rogalą (dwa rogi w słup – turzy po prawej i jeleni po lewej), przypisywany przezeń familiom Tschammer i Luck (il. 57).⁹⁸ Tymczasem przy dokumentach Anny II, księżnej opawskiej, wisiały, a przy niektórych wiszą nadal, pieczęcie z herbem opawskich Przemyslidów (tarcza skwadrowana, pola 1. i 4. dzielone w słup, w polach 2. i 3. orzeł), dziś zachowane, co prawda, w fatalnym stanie, ale pomimo to stosunkowo łatwe do zidentyfikowania (il. 58).⁹⁹ Na tej podstawie należy przyznać rację tym badaczom, któ-

97 BACH: *Geschichte und Beschreibung*, s. 65.

98 APWr., Rep. 125, nr 563 (rycina herbu w inwentarzu); GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, s. 58. Spostrzeżenie Grotefenda potwierdził Wutke, WUTKE, Konrad: *Über das Todesdatum der Herzogin Margaretha von Öls, Äbtissin von Trebnitz (zu Grotefend, Stammtafeln (2. Aufl.) III, 15)*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 43, 1909, s. 339. Dodać należy, że tą samą pieczęcią Anna I uwierzytelniała także, czego obaj badacze nie dostrzegli, pierwszy wystawiony przez siebie dokument z datą 2 marca 1466 r., zob. APWr., Rep. 125, nr 559 (rycina w inwentarzu). W nowszej historiografii sfragistyczne ustalenia Grotefenda jakoś umykały genealogom. Przypomniano o nich dopiero ostatnio, zob. STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 144.

99 Pieczęcie Anny zachowały się do chwili obecnej tylko przy dwóch wystawionych przez nią dokumentach z lat 1500–1515, zob. APWr., Dokumenty miasta Wrocławia, nr 6390; Rep. 125, nr 686.

Il. 58a–c: Szczątki *sigillów* Anny, córki Wilhelma, opatki cysterek trzebnickich (a–b), i przerys herbu (c) jej pieczęci przy dokumentach z lat 1469–1515 w inwentarzu archiwalnym.

rzy do grona opawskich Przemyślidów włączali tylko jedną Annę, sprawującą rządy opackie w latach 1469–1515.¹⁰⁰ Trudniej zaakceptować natomiast tezę Chocholatego i Schwennickego, jakoby urodziła się ona około 1448 roku.¹⁰¹ Nie zyskała ona zresztą

Wiadomo jednak, że tą samą pieczęcią, z wyobrażeniem herbu książąt opawskich, uwierzytelnione były także inne jej dokumenty, dziś zaginione, z lat 1469–1513 o sygnaturach Rep. 125 nr 564, 566, 594, 606, 608, 618, 634, 638, 643, 658, 659, 663, 675. Przy regeście pierwszego z nich, w inwentarzu widnieje wszak przerys herbu z *sigillum*, a przy pozostałych regestach – pełny lub skrócony opis napieczętnego wizerunku. Dziwi więc, że rodowy herb księżnej Anny, widoczny na egzemplarzu pieczęci z 1515 r. (APWr., Rep. 125, nr 686), WISZEWSKI, Przemysław: *Herb mało użyteczny. O słabości tradycji heraldycznej wybranych klasztorów żeńskich na Śląsku (XIII – 1. połowa XIX w.)*. In: *Polska heraldyka kościelna. Stan i perspektywy badań*. Skupiński, Krzysztof – Weiss, Anzelm (edd.), Warszawa 2004, s. 63, zidentyfikował jako herb klasztoru trzebnickiego.

¹⁰⁰ Zob. wyżej, przyp. 87.

¹⁰¹ CHOCHOLATY: *Genealogie*, s. 143; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18.

akceptacji historyków, którzy regularnie pomijali rok urodzin Anny.¹⁰² Jeśli założymy, że w momencie gdy została przełożoną klasztoru w Trzebnicy miała ona ukończonych 30 lat (był to wiek wymagany przy sprawowaniu tej godności), to czas jej narodzin należałoby wyznaczyć na rok 1439. Nie można wykluczać jednak możliwości, że opatką została albo znacznie później, albo w dużo młodszym wieku. W przypadku osób księżęcego pochodzenia można wszak było uzyskać dyspensę zezwalającą na objęcie godności matki przełożonej przed ukończeniem 30 roku życia. Propozycji Chocholatego i Schwennickego nie można więc traktować jako ostatecznej. Bach i Schmidt stali zresztą na stanowisku, nawiązując do przekazu Sinapiusa, że w chwili śmierci Anna miała 100 lat (*sic!*),¹⁰³ co oznaczałoby, że urodziła się w 1415 roku. Funkcję opatki objęłaby więc dopiero w wieku 54 lat. Nie byłoby w tym nic nadzwyczajnego, a jako przykład posłużyć może jej świątobliwa antenatka, Eufemia (Ofka) Piastówna, córka Przemysława raciborskiego, siostra Anny, żony Mikołaja II opawskiego, dominikanka w Raciborzu, która została przeoryszą swego macierzystego klasztoru dwukrotnie, najpierw w wieku około 40–42 lat (1341–1346), a po raz kolejny w wieku 48–50 lat (1349–1359).¹⁰⁴ Pomimo to przekonanie Bacha i Schmidta wydaje się, jak się niżej okaże, historiograficznym wymysłem.

Ustalenie, że z rodu Przemyslidów pochodziła wyłącznie młodsza z opatek noszących imię Anna pozwala definitywnie odrzucić sugestię niektórych badaczy, jakoby była ona córką któregoś z dwóch wzmiankowanych wyżej Waclawów. Świadczą o tym co najmniej dwa niezależne od siebie źródła. Oto 9 października 1490 roku Władysław Jagiellończyk, król Czech i Węgier, wystawił dokument, na mocy którego nadał Katarzynie, księżnej opawskiej, i jej siostrze Annie, ksieni trzebnickiej, córkom zmarłej Salomei, księżnej opawskiej (†1489), dominia (*Herrschaft*) *Steinau* (Ścinawa) i *Raudten* (Rudna), które ich matka posiadała w formie zastawów.¹⁰⁵ Tego samego kręgu rodzinnego dotyczy dokument Konrada oleśnickiego, sygnowany przez niego 12 sierpnia 1473 roku, którym potwierdził, że Waclaw, książę ścinawski, przekazał na wypadek śmierci swoje (teoretyczne) prawa do ojcowizny na matkę, Salomeę, i na

---

102 Za wyjątkiem Kouřila, Prixa i Wihody, którzy kładli narodziny Anny na lata 1446–1450, zob. KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585.

103 SINAPIUS: *Olsnographiae* 2, s. 631; BACH: *Geschichte und Beschreibung*, s. 65, 305; SCHMIDT: *Chronik von Trebnitz*, s. 148.

104 KUBLIN, Grzegorz: *Nagrobek księżniczki raciborskiej Eufemii*. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 39, 2019, s. 153. Dodajmy, że Eufemia, urodzona w latach 1299–1301, wstąpiła do klasztoru w 1313 r., zmarła zaś w roku 1359, przebywając w zgromadzeniu raciborskich dominikanek przez 46 lat, zob. JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich*, s. 541. Okres ten Jerzy Rajman (RAJMAN, Jerzy: *Średniowieczne klasztory na Górnym Śląsku. Problem rekrutacji i zasięg społecznego oddziaływania*. In: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w Turawie w dniach 8–11 V 1996 przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*. Derwich, Marek – Pobóg-Lenartowicz, Anna (edd.), Opole – Wrocław 1996, s. 71), utożsamiał błędnie z czasem sprawowania przez Eufemię funkcji przeoryszy, którą była tylko przez 15 lat, u schyłku swego życia.

105 APWr., Rep. 3, nr 50; LBS 1, s. 273–274, nr 2.

siostry, Annę, opatkę w Trzebnicy, oraz Katarzynę, żonę Jana, księcia żagańskiego.¹⁰⁶ Skądinąd wiadomo zaś, że Salomea, córka Puty II z Častolovic, była żoną Wilhelma, księcia opawsko-ziębieckiego.¹⁰⁷ Ojcostwo Wilhelma w stosunku do Anny jest zatem bezdyskusyjne, co z kolei pozwala odrzucić fantazje Bacha i Schmidta na temat wieku Przemyślidki. Przyjmując bowiem za nimi, że w chwili śmierci miała ona 100 lat, musiałyby urodzić się – jak już wiadomo – w 1415 roku, tymczasem w tym właśnie roku jej ojciec liczył sobie zaledwie 5 lat (urodził się wszak około 1410 roku).¹⁰⁸ Wiadać też, że dawniejsi badacze mylili nie tylko Annę, ale także Wacława, jej rzekomego ojca. Córkę Annę miał bowiem nie książę opawsko-ścianawski, będący w istocie bratem ksieni trzebnickiej Anny II, zmarły w stanie bezzennym i bezdzietnie,¹⁰⁹ ale jego imiennik, książę raciborsko-karniowski, żonaty z Małgorzatą z Szamotuł, przy czym nie była ona mniszką; źródła notują ją za życia tylko raz, w roku 1378, a więc 9 lat po śmierci błędnie identyfikowanej z nią ksieni Anny I.¹¹⁰

Pozostaje nam jeszcze do rozpatrzenia kwestia Ilski (Elżbiety), Eufemii oraz sześciu córek Jana I i Anny głogowskiej: Anny, Elżbiety, Jadwigi, Krystyny i dwóch Małgorzat. Ilską w rodowodzie Przemyślidów uwzględnili wyłącznie Grotefend i Wutke, zgodnie twierdząc, że była mniszką u wrocławskich klarysek, przy czym żaden z nich nie potrafił wskazać, co już wyżej sygnalizowano, jej ojca.¹¹¹ Jedynym źródłem informacji o niej miał być dla Grotefenda dokument z 19 listopada 1410 roku, pochodzący z klasztornego archiwum ubogich sióstr św. Klary we Wrocławiu, a zachowany w ówczesnym Staatsarchiv Breslau.¹¹² Ponieważ badacz nie uwiarygodnił swego

106 APWr., Rep. 132c, Depozyt księstwa oleśnickiego, nr 307; LBS 2, s. 509–511, nr 53.

107 GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 11; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 8; DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11; WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 3; CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 143; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; KREJČÍK: *Přemyslovci opavští*, s. 105; ŠEFČÍK: *Wilhelm (ok. 1410–1452) syn Przemka opawskiego*, s. 116; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 85.

108 CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 143; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; KREJČÍK: *Přemyslovci opavští*, s. 104; ŠEFČÍK: *Wilhelm (ok. 1410–1452) syn Przemka opawskiego*, s. 116; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585 (tutaj czas narodzin Wilhelma wyznaczono nawet na lata 1410–1415); STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 82–83.

109 GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 11; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 8; DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11; WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 3; CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 144; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 124–125.

110 Tak identyfikowali mniszkę Annę, SOMMERSBERG: *Silesiacarum Rerum Scriptores* 1, s. 763 i tabl. 7 (s. 750–751), oraz KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen*, s. 88 i tabl. 3 (s. 112). Poprawnie o Annie i jej ojcu: GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 12; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 8; DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11; WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 2; CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 151; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; KREJČÍK: *Přemyslovci opavští*, s. 106; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 143–144.

111 GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 11; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 8. Elżbietę w gronie sióstr klarysek wrocławskich uwzględniła także KULIG, Helene: *Die Standesverhältnisse des Breslauer Klarenstiftes im Mittelalter*. Breslau 1939, s. 25.

112 GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, s. 57.

stanowiska, przytaczając choćby stosowny fragment tekstu źródła, a przywołany przezeń dyplom zaginął podczas drugiej wojny światowej, stąd też nie przykładano, zdaje się, większej wagi do jego ustaleń, a Iłskę (Elżbietę) konsekwentnie pomijano we wszystkich powojennych opracowaniach genealogii rodu.¹¹³ Tymczasem zachowany do dziś archiwalny inwentarz archiwum wrocławskich klarysek, sporządzony krótko po sekularyzacji śląskich klasztorów, do której doszło w 1810 roku, zawiera regest wspomnianego dokumentu, a przy nim – spisany tą samą ręką co inwentarz – wyjątek ze źródła w brzmieniu: „*Ilske fräulein und Herzoginn von Troppau, nonne zu St. Claren*”.¹¹⁴ Nie pozostawia on wątpliwości, że rodowód opawskich Przemysłidów należy uzupełnić o Iłskę, która zmarła przed 12 kwietnia 1438 roku, najprawdopodobniej wkrótce po 1410 roku.¹¹⁵ Nie sposób jednak wskazać – choćby domyślnie – jej ojca.¹¹⁶

Druga z wymienionych Przemysłidek, dominikanka raciborska Eufemia, pojawiła się z kolei, jak już wyżej zasygnalizowano, w dokumencie Jana, legata papieskiego i patriarchy aleksandryjskiego, z datą 11 marca 1372 roku.¹¹⁷ Razem z nią odnotowane zostały dominikanki Elżbieta, Agnieszka i Anna, zaś księżęta opawscy – Mikołaj II i jego syn, Jan I – określani zostali jako „*progenitores vestri*” wszystkich czterech mniszek. W związku z tym, że Elżbieta i Agnieszka były – jak nam wiadomo – córkami Mikołaja II, zaś Anna jego wnuczką, zrodzoną ze związku córki Mikołaja II, Eufemii, z Siemowitem III mazowieckim, zmarłą po 16 marca 1403 roku,¹¹⁸ Barciak wysunął wniosek, w pełni – jak się wydaje – uzasadniony, że pokrewieństwo łączyć musiało obu księżąt – Mikołaja i Jana – także z wymienioną na ostatnim miejscu, przypuszczalnie najmłodszą z tego grona, Eufemią.¹¹⁹ Badacz uznał tym samym, że mogła być ona niedostrzeżoną dotychczas w historiografii albo jeszcze jedną córką Mikołaja II, albo jego wnuczką, przy czym *a priori* założył, że w grę wchodzić może tylko to drugie rozwiązanie. Wykluczając z grona potencjalnych rodziców Eufemii trzech synów Mi-

---

113 Nie uwzględnia jej także najnowsza publikacja omawiająca genealogię familii, zob. STARÝ: *Opavští Přemyslovci*.

114 APWr., Rep. 63, nr 241 (regest w inwentarzu).

115 Nie wymienia Iłski (Elżbiety) spis członkiń konwentu klarysek wrocławskich z 12 kwietnia 1438 r., zob. PIETSCH, Theophila: *Zur Geschichte des Breslauer Klarenstiftes, des jetzigen Ursulinenklosters*. Breslau 1937, s. 45–46, ale za wcześniejszą datą jej śmierci przemawia brak jakichkolwiek wzmianek źródłowych o Iłsce już po jednokrotnym wystąpieniu 19 listopada 1410 r. (zob. wyżej, przyp. 114).

116 KULIG: *Die Standesverhältnisse*, s. 25 podała, że Elżbieta była córką Mikołaja II, ale – zważywszy, że zmarł on w roku 1365 (STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 34), a ją samą w 1410 r. określono mianem *fräulein* (zob. wyżej, przyp. 114) – identyfikacja ta, będąca najprawdopodobniej dowolną kombinacją autorki, nie zasługuje na wiarę.

117 CDS 2, s. 165–166, nr 59.

118 BALZER, Oswald: *Genealogia Piastów*. Kraków 1896, s. 464–465; JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów mazowieckich*. Poznań – Wrocław 1998, s. 63–66, 72–74; GRABOWSKI, Janusz: *Dynastia Piastów mazowieckich. Studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intytulacją i genealogią książąt*. Kraków 2012, s. 240, 525, 608; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 43–45.

119 BARCIAK: *Eufemia, księżniczka opawsko-raciborska*, s. 304–305.

kołaja II, tj. Mikołaja III i Waclawa I, którzy nigdy nie wstąpili w związki małżeńskie, oraz Przemka I, który urodził się około 1365 roku,¹²⁰ a także jego trzy zameżne córki, mianowicie Małgorzatę, żonę margrabiego morawskiego Jana Henryka Luksemburskiego, wspomnianą wyżej Eufemię mazowiecką i Annę, żonę Burcharda von Hardegga (dodać należy jeszcze czwartą, nieznaną Barciakowi, którą była Anna, zameżna od 1379 roku z Piotrem ze Šternberka),¹²¹ opowiedział się zdecydowanie, aczkolwiek – jak sam zaznaczył – „w kategoriach hipotezy”, za ojcostwem Jana I, najstarszego z męskich potomków Mikołaja II.¹²²

Teza nie wydaje się przekonująca, bowiem o ile badacz w sposób wiarygodny wykluczył ojcostwo Mikołaja, Waclawa i Przemka, o tyle nie uzasadnił, dlaczego wyłączył z rozważań, jako ewentualne matki Eufemii, wspomniane córki Mikołaja. Uznanie Jana I za ojca Eufemii ma zresztą słabą stronę pod kątem chronologicznym. Otóż, żoną Jana była Anna, córka Henryka V głogowskiego, zwanego Żelaznym.¹²³ Barciak w swoim szkicu przemilczał datę zawarcia ich małżeństwa, informując jedynie, że para doczekała się dwóch synów, Jana II Żelaznego i Mikołaja IV, oraz córki Małgorzaty.¹²⁴ Datę urodzin pierwotnego Jana kładł na lata 1361–1362, zaś narodziny Mikołaja i Małgorzaty odpowiednio na około 1370 oraz 1380 lub 1370 rok.¹²⁵ I tu rodzi się problem. Zważywszy bowiem na fakt, że Eufemia pojawiła się w klasztorze raciborskim w 1372 roku,¹²⁶ musiała mieć wtedy co najmniej 12 lat, co sprawia, że jej narodziny

-
- 120 GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 11; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 8; DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11; WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 1, 3; CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 135, 137, 140; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; KREJČÍK: *Přemyslovci opavští*, s. 104; ŠEFČÍK: *Mikołaj (ok. 1288–1365), książę opawski*, s. 94; TENŽE: *Mikołaj III (ok. 1339–1394), książę opawsko-głubczycki, syn Mikołaja II i Jadwigi oleśnickiej*. In: *Książęta i księżne*, s. 94–95; TENŽE: *Przemek (ok. 1365–1433) książę opawski*, s. 99–100; BARCIAK, Antoni: *Waclaw (ok. 1362–ok. 1381) książę opawski, syn Mikołaja II i Juty niemodlińskiej*. In: *Książęta i księżne*, s. 111; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 51–53, 56–64.
- 121 GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 11; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 8; DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11; WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 1, 3; CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 135, 137, 140; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; KREJČÍK: *Přemyslovci opavští*, s. 103–104; ŠEFČÍK: *Mikołaj (ok. 1288–1365), książę opawski*, s. 94; KAGANIEC, Małgorzata: *Małgorzata (zm. 1363) margrabina morawska, córka Mikołaja II opawskiego i jego pierwszej żony Anny raciborskiej*. In: *Książęta i księżne*, s. 82; SNOCH, Bogdan: *Eufemia, Ofka (1319–1359/1362) księżna mazowiecka, córka Mikołaja II księcia opawskiego i Anny, córki Przemysława raciborskiego*. In: *Książęta i księżne*, s. 41; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 38–39, 43–45, 48–51, 53–56.
- 122 BARCIAK: *Eufemia, księżniczka opawsko-raciborska*, s. 305–307; TENŽE: *Skład osobowy*, s. 337–338.
- 123 GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 11; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 8; DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 11; WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 2; CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 147; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; KREJČÍK: *Přemyslovci opavští*, s. 105; ŠEFČÍK, Erich: *Jan I (Hanusz) (ok. 1332–1380/1382) książę opawski, karniowski i raciborski*. In: *Książęta i księżne*, s. 55–56; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 47–48.
- 124 BARCIAK: *Eufemia, księżniczka opawsko-raciborska*, s. 306.
- 125 TAMŽE.
- 126 CDS 2, s. 165–166, nr 59.

należałoby datować na około 1360 rok. Co istotne, Barciak identyfikował Eufemię z późniejszą przeoryszą dominikanek raciborskich, notowaną w dokumentach klasztornych w 1375 i 1379 roku,¹²⁷ co by z kolei oznaczało, że gdy nią została, liczyła sobie zaledwie 15 lat. Dla katowickiego badacza rzecz to wprawdzie mało prawdopodobna, ale nie niemożliwa, skoro tylko ksieni z rodziny książęcej miała – jego zdaniem – zapewnić klasztorowi wyjście z trudnej sytuacji ekonomicznej, w jakiej znalazł się on po śmierci Ofki Piastówny.¹²⁸ Rozwiązaniu takiemu nie sprzyja jednak pominięta przez niego milczeniem data zawarcia małżeństwa przez rzekomych rodziców Eufemii. Wiadomo bowiem, że do ślubu doszło po 20 stycznia 1361 roku; wystawiony wówczas przez Jana I opawskiego dokument, zawierający szczegółowe postanowienia dotyczące wiana i posagu Anny, jednoznacznie dowodzi, że jej małżeństwo z Janem było już wówczas postanowione.¹²⁹ Jeśli więc ślub odbył się wkrótce po 20 stycznia 1361 roku, a Eufemia była pierwszym dzieckiem pary, to mogła urodzić się najwcześniej w ostatnim kwartale 1361 roku. Jeśli zaś przyszła na świat po Janie II, to najwcześniej w latach 1362–1363. W obu wypadkach czyniłoby to ją jeszcze młodszą w chwili wstąpienia do klasztoru dominikanek i objęcia funkcji przeoryszy niż zakładał Barciak. Zważywszy zresztą, że stanowiąca punkt wyjścia do rozważań wzmianka z 1372 roku wymienia w kolejności Elżbietę, Agnieszkę, Annę i Eufemię, a więc dwie córki (Elżbietę i Agnieszkę) i jedną wnuczkę (Annę) Mikołaja II, wydaje się wielce prawdopodobne, że grupę tę uszeregowano nie tylko w obrębie rodziny, ale i według starszeństwa wieku. Ostatnia na liście (Eufemia) byłaby więc w tym gronie najmłodszą wnuczką Mikołaja II, najpewniej dzieckiem którejś z jego córek, tak jak poprzedzająca ją, czyli najpewniej starsza od niej, Anna mazowiecka. Nie ośmielam się jednak dywagować, która z Mikołajowych córek mogła być matką Eufemii.¹³⁰

Dominikankami w Raciborzu były także rodzone siostry: Małgorzata (starsza), Anna, Elżbieta, Krystyna, Jadwiga i Małgorzata (młodsza). Wszystkie one, w zasadzie nieuwzględniane w opracowaniach genealogii opawskich Przemyślidów, zostały w ostatnich latach wprowadzone do obiegu naukowego przez badaczy czeskich.¹³¹ Ich imiona, jako córek Jana („*omnes filie praenominti D[omini] Joh[anni]*”) i mniszek raciborskich („*Mon[iales] Rat[iborienses]*”), pochowanych w ich macierzystym klasztorze, widniały na nieistniejącej dziś inskrypcji nagrobnej, której treść znamy

---

127 TAMŻE, s. 169–170, nr 62; s. 176–177, nr 69; BARCIAK: *Eufemia, księżniczka opawsko-raciborska*, s. 307–308; TENŻE: *Skład osobowy*, s. 337.

128 TENŻE: *Eufemia, księżniczka opawsko-raciborska*, s. 308.

129 LBS 2, s. 476–478 (pełny tekst), nr 16; ŻERELIK, Rościśław: *Najstarszy kopiaż książąt oleśnickich i kozielsko-bytomskich*. Wrocław 2012, nr 193 (s. 174–175; regest); JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich*, s. 389; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 47.

130 Nie uwzględnia jej w najnowszym opracowaniu rodowodu opawskich Przemyślidów M. Starý (STARÝ: *Opavští Přemyslovci*), nie odnosząc się przy tym w żaden sposób do pomysłu Barciaka, który – na co wskazuje pominięcie szkicu polskiego historyka w zestawieniu wykorzystanej literatury (TAMŻE, s. 163–173) – nie był mu najpewniej znany.

131 KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 510 (przyp. 6), 584 (tutaj pominięto jednak Annę i jedną Małgorzatę); STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 71.

z pochodzącej z połowy XVI stulecia *Kroniki opawskiej*.¹³² Ta ostatnia, autorstwa – jak się przyjmuje – Henryka Polana z Polansdorfu (†1572), zaginęła (spłonęła?) wprawdzie w czasie drugiej wojny światowej, ale co ciekawsze z niej wyjątki, w tym także pełny tekst wspomnianego napisu sepulkralnego, zachowały się w rękopiśmiennej spuściźnie Josefa Zukala.¹³³ Nie ma powodu wątpić w wiarygodność epigraficznego przekazu, bowiem jako historiograficzny wymysł swego twórcy niczemu by nie służył. Toteż jeśli nie był on znany Polanowi z autopsji, mógł zostać przezeń przejęty z – także zaginionej – opawskiej księgi miejskiej, prowadzonej nieprzerwanie od 1357 roku do XV wieku, z której bez wątpienia korzystał podczas pracy nad *Kroniką opawską*, wzmiankując ową księgę na kartach swej kroniki jako *Codex antiquus*.¹³⁴

Sygnowana inskrypcja – „*Item Anna hic sepulta, item Elisabeth, item Christina, item Hedwig (dni de Lentenb. D)], item Marg[areta]. Item vetus Margar[eta], omnes filie olim prænominati D[omini] Joh[anni]. Mon[iales] Rat[iborienses]*” – nie jest w swej wymowie jednoznaczna. Z jej treści wynika wprawdzie, że wszystkie siostry zostały pochowane w klasztorze dominikanek raciborskich, ale nie ma pewności, że rzeczownik *monialis*, równoznaczny z terminami *monacha*, *sanctimonialis* i *religiosa*, oznaczającymi osobę płci żeńskiej, która złożyła śluby zakonne,¹³⁵ należy w tym wypadku traktować dosłownie. Zauważmy wszak, że przy Jadwidze, jako jedynej spośród sióstr, widniał także dodatkowy zapis w brzmieniu „*dni de Lentenb.*”, będący przypuszczalnie zepsutą formą odmiejscowego predykatu możnych panów z Leuchtenberka, który wskazuje na to, że została ona wydana za mąż za jednego z przedstawicieli tej właśnie rodziny.¹³⁶ Jadwiga nie złożyła więc najpewniej ślubów zakonnych, a jej pobyt w klasztorze raciborskim, do którego została oddana przez ojca – jak należy sądzić – na wychowanie, miał charakter czasowy. Podobnie rzecz zdaje się wyglądać w przypadku odnotowanej na końcu inskrypcji i wyraźnie oddzielonej od pozostałych sióstr Małgorzaty. Co prawda brak przy jej imieniu jakichkolwiek sformułowań wskazujących na pozostawanie w związku małżeńskim, ale przydomek *vetus*, jakim została obdarzona, pozwala upatrywać w niej najstarszą z córek Jana I opawskiego i Anny głogowskiej, jedyną znaną dotychczasowym badaczom genealogii opawskich Przemyślidów,

---

132 STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 71.

133 O kronice tej, nazywanej także w historiografii – od miejsca przechowywania w zbiorach zamkowych na zamku Fürstenstein (dziś Książ) – *Kroniką fürstensteinską*, zob. m.in. ČAPSKÝ, Martin: *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno – Opava 2003, s. 22–24. Informacje o jej autorze i rodzinie Polanów z Polansdorfu, zob. z kolei ZUKAL, Josef: *Polanové z Polansdorfu. Památná rodina opavská 16. věku*. Časopis Matice moravské 51, 1927, s. 99–123 (zwłaszcza s. 100–106); ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 24–25.

134 ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 24.

135 DU FRESNE, Charles, Du Cange: *Glossarium ad scriptores mediae et infirmae Latinitatis*. 4, Parisii 1845, s. 534; Elektroniczny Słownik Łaciny Średniowiecznej PWN = <https://lexicon.scrip-tores.pl/pl/lemma/MONIALIS#haslo_pelny> (dostęp: 20. 2. 2022).

136 Takie hipotetyczne rozwiązanie zaproponował STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 72, jako ewentualnego męża Jadwigi wskazując Jana I z Leuchtenberka (†1407), którego żoną mogła być w latach 1380–1398.

poślubioną Bolesławowi I, księciu cieszyńskiemu.¹³⁷ Nad małżeństwem, które zakończyło się wraz ze śmiercią Małgorzaty († przed 7 września 1407 roku), zaciążył tragiczny los Przemysława, Bolesławowego brata, zamordowanego – jak wynika z przekazu Jana Długosza – przez Marcina Czecha, zwanego Chrzaniem, i jego kamratów z poduszczenia Jana II opawskiego, brata Małgorzaty.¹³⁸ Tym też wydarzeniem tłumaczyć można najprościej, aczkolwiek hipotetycznie, pominięcie na epitafium jej cieszyńskiego tytułu książęcego. Niezależnie zresztą od rzeczywistych powodów tego stanu rzeczy, należy przyjąć, że śluby wieczyste u dominikanek raciborskich złożyły najprawdopodobniej tylko cztery spośród sześciu wzmiankowanych na tablicy sepulkralnej siostr, mianowicie: Anna, Elżbieta, Krystyna i Małgorzata (młodsza).¹³⁹

Zaprezentowane w niniejszym szkicu rozważania wykluczają z rodziny opawskich Przemyslidów Jadwigę i Annę II, rzekome mniszki trzebnickie, oraz Eufemię, dominikankę raciborską, domniemaną córkę Jana I, księcia opawsko-raciborskiego, a włączają z kolei do niej bliżej nieznaną Ilskę (Elżbietę), potwierdzoną jako klaryska wrocławska jedynie w niezachowanym dziś, znanym z rejestru wpisanego do archiwalnego inwentarza, dokumencie z datą 19 listopada 1410 roku, nadto Małgorzatę (starszą), Annę, Elżbietę, Krystynę, Jadwigę i Małgorzatę (młodsza), córki Jana I, mniszki raciborskie, odnotowane na poświęconej im, dziś już nieistniejącej, tablicy sepulkralnej w miejscowym *monasterium* dominikanek. W ten sposób rodowód rodziny, uwzględniający wyłącznie potwierdzone źródłowo jej przedstawicielki, obejmuje łącznie dwanaście zakonnice. Zdecydowana większość z nich, bo aż dziesięć, złożyła śluby wieczyste, spędzając w klasztorach całe swoje życie, pozostałe, w liczbie dwóch, przebywały w nich tylko czasowo, przypuszczalnie oddane pod kuratelę mniszek przez rodziców na wychowanie. Najchętniej wybieraną wspólnotą zakonną był przy tym konwent siostr dominikanek Świętego Ducha w Raciborzu, z którym związało się – na krócej lub dłużej – dziewięć przedstawicielek rodziny. O jego popularności wśród dwóch pierwszych pokoleń opawskich Przemyslidek, córek i wnuczek Mikołaja II, decydowała nie tylko ówczesnie panująca swoista moda na duchowość dominikańską, ale przede wszystkim silne związki o charakterze emocjonalnym i rodzinnym, bowiem

---

137 Niektórzy badacze, mianowicie GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten*, tabl. 7 i s. 51; WUTKE: *Stamm- und Übersichtstafeln*, tabl. 7; DWORZACZEK: *Genealogia*, tabl. 10 i 11; WEGENER: *Die Herzöge von Troppau*, tabl. 2, niesłusznie uważali, że Małgorzata była żoną Przemysława, starszego brata Bolesława, z kolei KOURİL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 584–585, stali na odosobnionym i zgoła fantastycznym stanowisku, że była ona dwukrotnie zamężna, najpierw z Przemysławem, a po jego śmierci z Bolesławem. Poprawnie o Małgorzacie, jako o żonie Bolesława I cieszyńskiego, zob. BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte des Herzogthums Teschen*. Teschen 1894, s. 73, 82 (przyp. 1); JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich*, s. 625; CHOCHOLATÝ: *Genealogie*, s. 147; SCHWENNICKE: *Europäische Stammtafeln*, tabl. 18; KREJČÍK: *Přemyslovci opavští*, s. 105; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 70.

138 *Joannis Długossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*. Lib. 10: 1370–1400, Varsaviae 1985, s. 241. Zob. także: JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich*, s. 622–623; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 70.

139 Zob. STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 71.

klasztor raciborski ufundował Przemysław, książę raciborski, ojciec Anny, pierwszej żony Mikołaja II, a godność ksieni sprawowała w nim przez długie lata Eufemia (Ofka), młodsza siostra Anny. Tylko jedna z opawskich Przemysłidek zdecydowała się zamienić habit dominikański na franciszkański, osiadając ostatecznie w klasztorze klarysek w Opawie. W domach tej samej reguły, tyle że w Strzelinie i Wrocławiu, wiodły życie dwie inne przedstawicielki rodziny, jedna zaś dokonała obłóczyn u cysterek w Trzebnicy. Dwie z nich, mianowicie klaryska strzeleńska i cysterka trzebnicka, osiągnęły najwyższy szczebel monastycznej hierarchii, pełniąc przez wiele lat w swych macierzystych wspólnotach zakonnych funkcje matek przełożonych.

Aneksy

I. Przemysłidki opawskie przebywające w klasztorach

1. Anna

rodzice: Mikołaj II opawski i Anna raciborska

* ok. 1325/1326

† po 13 III 1362

dominikanka raciborska (1340)

klaryska opawska (1362)

2. Anna

rodzice: Wilhelm opawsko-ziębicki i Salomea z Častolovic

* ok. 1445/1446

† po 15 VIII 1515

cysterka trzebnicka (1469–1515)

ksieni trzebnicka (1469–1515)

3. Anna

rodzice: Jan I opawsko-raciborski i Anna głogowska

* ?

† ?

dominikanka raciborska

4. Agnieszka

rodzice: Mikołaj II opawski i Anna raciborska

* ok. 1324

† po 7 X 1404

dominikanka raciborska (1340–1404)

5. Elżbieta

rodzice: Mikołaj II opawski i Anna raciborska

* ok. 1320/1325

† po 4 XII 1386

dominikanka raciborska (1340–1386)

6. Elżbieta

rodzice: Jan I opawsko-raciborski i Anna głogowska

* ?

† ?

dominikanka raciborska

7. Iłska (Elżbieta)

rodzice: ?

* ?

† po 19 XI 1410

klaryska wrocławska (1410)

8. Jadwiga

rodzice: Przemysław I opawski i Katarzyna ziebicka

* ok. 1418

† po 30 IX 1494

klaryska strzelińska (1452–1494)

ksieni strzelińska (1452–1485)

9. Jadwiga

rodzice: Jan I opawsko-raciborski i Anna głogowska

* ?

† ?

dominikanka raciborska, nie złożyła ślubów wieczystych, poślubiła przedstawiciela rodziny panów z Leuchtenberka (być może Jana, sędziego dworu cesarskiego i starostę chebskiego, † 1407)

10. Krystyna

rodzice: Jan I opawsko-raciborski i Anna głogowska

* ?

† ?

dominikanka raciborska

11. Małgorzata (starsza)

rodzice: Jan I opawsko-raciborski i Anna głogowska

* ok. 1370

† przed 7 IX 1407

dominikanka raciborska, nie złożyła ślubów wieczystych, przed 1 I 1406 r. poślubiła Bolesława I cieszyńskiego

12. Małgorzata (młodsza)

rodzice: Jan I opawsko-raciborski i Anna głogowska

* ?

† ?

dominikanka raciborska

II. Mniszki błędnie utożsamiane z przedstawicielkami opawskich Przemyślidów

1. Anna

domniemana córka Wacława raciborsko-karniowskiego lub Wacława opawsko-ścinańskiego

* ?

† 7 XII 1469

cysterka trzebnicka (1466–1469)

w rzeczywistości członkini śląskiej rodziny rycerskiej von Luck lub von Tschammer pieczętujących się Rogalą

2. Eufemia

domniemana córka Jana I opawsko-raciborskiego

* ?

† po 30 VIII 1379

dominikanka raciborska (1372–1379)

przeorysza raciborska (1375–1379)

w rzeczywistości najprawdopodobniej siostrzenica Jana I opawsko-raciborskiego, a więc Przemyślidka tylko po kądzieli

3. Jadwiga

domniemana córka Przemysława I opawskiego

* ok. 1430

† ok. 1500

cysterka, opatka w Trzebnicy

nie istniała, mylona z Jadwigą, córką Przemysława I opawskiego, klaryską i księżką w Strzelinie (zob. Aneks I, poz. 8), której błędnie przypisywano profesję cysterską

...

Stavovství na Opavsku (1490–1542)

Radek Fukala

Rovnoběžně s úmrtím posledního slezského přemyslovského knížete Valentina Hrbatého v roce 1521 probíhala transformace společnosti a s ní některé vnitropolitické události na širším Opavsku. V rámci pozdně středověkých a raně novověkých dějin zemí Koruny české bude zapotřebí upozornit na asymetrický vývoj jak církevně-právních poměrů, tak mocensko-politických zápasů v Opavském knížectví, a to s přihlédnutím k sousedním územím, zejména ke Krnovskému knížectví a k moravským enklávám.¹ Je to dramatická doba na celé slezské scéně, kdy byl v roce 1497 tragicky popraven Mikuláš II. Opolský a v roce 1492 zesnul poslední olešnický piastovský kníže Konrád X. Mladší Stínavsko-Volovský, zvaný Bílý. Navíc do napjatých poměrů v zemi prudce zasáhla reformace. Je možné poukázat na celou škálu dalších událostí a strukturálních změn (například na integraci slezského území pod taktovkou Matyáše Korvína a zřízení celoslezských stavovských a knížecích institucí).² Tehdy pohusitský vývoj slezské stavovské a knížecí společnosti vykazoval četná specifika a mnohé trendy s daleko silnějšími kořeny v minulosti, než jak uvádějí letmé přehledy a soudy

-
- 1 Poznámkový aparát omezují vzhledem k rozsáhlé bibliografii na únosnou míru. Výběr literatury je zde zcela subjektivní a nemá nic společného se snahou o úplnost, které se v současné české historické vědě mnoho mladých badatelů snaží za každou cenu urputně dosáhnout. Při výběru preferuji práce z poslední doby a knihy, které obsahují další podrobnou bibliografii. Dále pravidelně cituji své starší publikační výstupy, podle kterých doslovně opakuji některé teze a názory; důvodem je také jejich záměrné přehlížení.
  - 2 Srov. nejnovější syntézy, biografie a přehledy např. ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena: *Velké dějiny zemí Koruny české*. 6: 1437–1526. Praha – Litomyšl 2007; VOREL, Petr: *Velké dějiny zemí Koruny české*. 7: 1526–1618. Praha – Litomyšl 2005; MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích 1471–1526*. 1–2, Praha 2003 (dotisk); PAPAJÍK, David: *Ladislav Pohrobek (1440–1457). Uherský a český král*. České Budějovice 2016; KALOUS, Antonín: *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*. České Budějovice 2009; KOHLER, Alfred: *Ferdinand I. (1503–1564). Kníže, král a císař*. České Budějovice 2017; k tomu starší syntéza JANÁČEK, Josef: *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547*. 1/1–2, Praha 1971–1984.

některých českých, polských a německých historiků.³ Musíme proto konstatovat, že slezské dějiny *podzimu středověku* a počátků raného novověku obsahují nejen řadu českých a moravských paralel, ale také jistou dvoukolejnost.⁴

Pro hornoslezskou oblast měla zcela zásadní význam nečekaně uzavřená smlouva mezi Valentinem Hrbatým, Janem II. Dobrým, posledním opolským piastovským knížetem, a v neposlední řadě braniborsko-ansbašským hohenzollernským markrabětem Jiřím Zbožným.⁵ Řada zainteresovaných reprezentantů slezských mocenských elit si brzy uvědomovala vratké pozice v rámci celého českého státu (zemí Koruny české) a příslušníci významných knížecích rodů se chtěli vymanit z nezávaditelné lenní závislosti na českém panovníkovi. Je předmětem dalšího badatelského výzkumu, jak mohl uherský nebo polský dvůr ovlivnit slezské politické, náboženské a kulturní kruhy.⁶ Později, po nástupu Habsburků na český trůn, vyvinul zase vídeňský dvůr centralizační a absolutistický tlak, který připravil těsnější spolupráci krnovských Hohenzollernů s lehnicko-břežskými Piastovci. K nim se nábožensky a příbuzensky připojili nejen těšínští Piastovci, ale také minstrbersko-olešničtí Poděbradové.⁷

Během mého dlouholetého badatelského výzkumu jsem věnoval důkladnou pozornost řadě historických otázek a problémů vztahujících se k dějinám Slezska a Opav-

-
- 3 FUKALA, Radek: *Die Zeit vor der Schlacht am Weißen Berg und dem 30jährigen Krieg in der schlesischen Geschichtsschreibung*. In: Silesiographia. Stand und Perspektiven der historischen Schlesienforschung. Festschrift für Norbert Conrads zum 60. Geburtstag. Weber, Matthias – Rabe, Carsten (edd.), Würzburg 1998, s. 233–249. K tomu TÝŽ: *Príspevky německé regionální historiografie k dějinám stavovství ve Slezsku*. In: Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám. Chocholáč, Bronislav – Jan, Libor – Knoz, Tomáš (edd.), Brno 1999, s. 565–575. Z celkového hodnocení jsou zřetelné silesiakální výpadky zvláště u českého přehledu KOLDINSKÁ ŠEDIVÁ, Marie – CERMAN, Ivo (edd.): *Základní problémy studia raného novověku*. Praha 2013, kde odborník postrádá celou škálu slezských badatelů a jejich práce. – Jak velmi složitá je problematika současného historického výzkumu, se velmi objektivně zamyslel ČORNEJ, Petr: *Historici, historiografie a dějepis. Studie, črty, eseje*. Praha 2016, zvl. s. 429, 437–439.
  - 4 K tomu mé souhrnné upozornění FUKALA, Radek: *La Slesia degli Stati e dei principi: 1400–1550*. In: *Ultimi fiori del Medioevo. Dal Gotico al Rinascimento in Moravia e nella Slesia*. Grande Giubileo 2000. Hlobil, Ivo (ed.), Roma – Olomouc 2000, s. 32–33.
  - 5 FUKALA, Radek: *Hohenzollernové v evropské politice 16. století. Mezi Ansbachem, Krnovem a Královcem (1523–1603)*. Praha 2005, zvl. s. 69–73, kde jsou další odkazy na prameny a literaturu.
  - 6 Mnohé naznačila mezinárodní výstava v Budapešti, viz FARBAKY, Péter – SPEKNER, Enikő – SZENDE, Katalin – VÉGH, András (edd.): *Matthias Corvinus, the King. Traditional and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458–1490*. Exhibition catalogue. Budapest 2008.
  - 7 Nejnovější pohled CZECHOWICZ, Bogusław: *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*. IV: *Król i stany. 2: Książęta i szlachta. A: Książęta i hrabiowie*. Wrocław 2020, zvl. s. 43–235; k tomu srov. CONRADS, Norbert: *Książęta i stany. Historia Śląska (1469–1740)*. Wrocław 2005; FUKALA, Radek: *Minsterberští bratrancei ve víru jagellonské politiky*. In: Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat. Felcman, Ondřej – Fukala, Radek (edd.), Praha 2008, s. 139–161; dále TÝŽ: *Silesian Duke Charles I of Münsterberg and Oels and His Power Aspirations*. Prague Papers on the History of International Relations 2, 2018, s. 47–60; TÝŽ: *Książę ziębicki i oleśnicki Karol I oraz jego polityczne aspiracje*. In: *Monety – zamek – nagrobek. Książę Karol I z Podiebradów (1476–1536) między dziedzictwem przodków a dokonaniem potomków*. Czechowicz, Bogusław (ed.) – Fukala, Radek – Kwaśniewski, Artur – Paszkiewicz, Borys – Śanadera, Martin, Cervený Kostelec – Wrocław 2015, s. 45–63.

ska. Na základě četných poznatků jsem upozornil na závažné strukturální proměny mocenských elit v severní části zemí Koruny české a na metody, které by tyto konkrétní jevy mohly pomoci řešit z jiného úhlu pohledu než klasickým deskriptivním postupem, tak typickým pro tzv. *událostní dějiny*.⁸ Z hlediska možností a výsledků jsem se snažil postihnout některé základní tendence uplatňování mocenského vlivu v politickém systému Slezska a Opavska. Hlavní pozornost byla zaměřena především na příslušníky slezských knížecích rodů a na zajímavé protagonisty z řad šlechty. V této souvislosti mě zajímaly regionální odlišnosti, nerovnoměrný vývoj územních celků na periférii českého státu (na rozdíl od center střeoevropského soustátí), tj. na sféru moci Matyáše Korvína, obou česko-uherských jagellonských panovníků a Ferdinanda I. Habsburského.⁹

Ve výkladech jsem se zaměřil jak na komplexní studium struktur v rámci stavovské společnosti zemí Koruny české, tak na zkoumání malých skupin a role jednotlivců. Abych vysledoval historickou logiku procesů, krizí, náboženských proměn, skrytých politických vztahů (včetně klientelismu) a extrémních událostí ve Slezsku a na jeho nárazníkovém území, Opavsku a Krnovsku, využil jsem možnosti a přínosy z úseků historické geografie, historické antropologie, francouzského programu dějin mentalit,¹⁰ sociologie a v neposlední řadě historicko-politické antropologie, jak ji navrhoval znamenitý francouzský historik Jacques Le Goff.¹¹ Už na počátku nového tisíciletí jsem předložil svou koncepci dlouhodobého výzkumu, kterou jsem v nynější době nemusel, až na drobné detaily, nijak zvlášť měnit.¹²

Moc tak vnímám jako základní antropologickou konstantu a při interpretaci stále vycházím z několika strukturálních pravidel chování, o která se opíral stavovský politický systém zemí Koruny české, a to včetně Opavska. Po mém soudu lze generalizovat tato zcela zásadní pravidla: stavovskou hierarchii, konfesijní orientaci, reprezentaci moci (včetně kulturního mecenátu a vzdělávání) a v neposlední řadě konkurenci (mezi panovníkem a stavy, mezi stavovskými obcemi jednotlivých zemí, mezi cizinci a příslušníky stavovských obcí, mezi ambiciózními jednotlivci uvnitř stavu a mezi

---

8 Z teoretických východisek francouzské historické školy např. srov. LE GOFF, Jacques – CHARTIER, Roger – REVEL, Jacques (edd.): *La Nouvelle Histoire*. Paris 1978.

9 FUKALA, Radek: *Silesia in the Context of Central-European Development, 1526–1648*. In: Evropská dimenze slezských dějin. Jirásek, Zdeněk (ed.) a kol., Opava 2009, s. 59–73; v rozšířené anglické verzi TÝŽ: *Silesia. The Society of Elites. Silesian Dukes and Estates (1437–1740)*. Ústí nad Orlicí 2008.

10 K orientaci na francouzskou historickou školu viz FUKALA, Radek: *La Silésie dans la politique européenne du XVIIe siècle*. In: XVIIe siècle. „Entre Empire, Couronne et République, entre catholicisme et protestantismes: Les duchés de Silésie au XVIIe siècle“. Chaline, Olivier – Richard, Nicolas (edd.), Revue publiée par la Société d'Étude du XVIIe siècle, avec le concours du C. N. L., a. B. S. de l'Université de Paris – Sorbonne, N° 273, Octobre – Décembre 2016, 68e année – N° 4, s. 599–618.

11 LE GOFF, Jacques: *Středověká imaginace*. Praha 1998, s. 312.

12 Srov. starší úvahu FUKALA, Radek: *Vychází předbělohorská stavovská politika v regionu z rituálu hry? K povaze konfesionalizace politické hry mocenských elit na Opavsku a její stimulující momenty*. Slezský sborník 99, 2001, s. 126–134.

jednotlivými stavy v rámci obce). Vedle politických struktur a rituálů byla stavovská společnost utvářena mentalitou. S ní je zapotřebí spojit zrod a strukturu byrokratického pole a pojem pole moci, které francouzský sociolog Pierre Bourdieu nesměšuje ve svých výkladech s polem politiky.¹³ Z toho plyne, že s rozvojem Slezska, ale i Kladska a Opavska, vznikalo pole moci ve smyslu herního prostoru, v němž příslušníci mocenských elit (nebo držitelé kapitálu různého druhu) sehrávali zápas o moc nad státem (tj. o kapitál státní, „*poskytující moc nad oněmi ostatními různými kapitály a jejich předáváním [...]*“).¹⁴

Při souhrnném teoretickém pohledu na Slezsko a Opavsko je zapotřebí upozornit na stavovský politický systém, který nejlépe propracoval a charakterizoval český historik Jaroslav Pánek. Podle jeho interpretace představuje stavovský politický systém „*souhrn vnitropolitických a zahraničně politických vztahů daného státu, vyplývající z rozdělení ekonomické a politické moci v tomto státě, ztělesněný v soustavě mocensko-politických institucí a uplatňující se na vrcholné úrovni celostátní i na nižších úrovních, zejména v měřítku zemském, regionálním a lokálním*“.¹⁵ Politickým a kulturním vývojem stavovství na Moravě se dlouhodobě zabýval také Josef Válka, který svými fundovanými studiiemi o problematice poměru vedlejších zemských obcí ke koruně české obci inspiroval další generaci historiků.¹⁶ Na klíčové politické komunikační modely, jakými byly nástup panovníka na trůn, na konflikty stavovských reprezentací s králem, včetně dalších dynamických procesů, zaměřil nový výzkumný program Zdeněk Vybíral.¹⁷ Specifické postavení Slezska a Moravy jako regionů promyšleně zohlednil německý bohemista Joachim Bahlcke, který se dokázal vyrovnat s rozdílnými pohledy národních historiografií a velmi neotřele zasáhl do diskuse o povaze českého stavovského státu.¹⁸

---

13 BOURDIEU, Pierre: *Teorie jednání*. Praha 1998, s. 39: „*Pole moci není polem stejným jako jiné: je to prostor silových vztahů mezi různými druhy kapitálu, přesněji řečeno mezi aktéry obdařenými některým z druhů kapitálu natolik, aby mohli jeho pole ovládat, a povstávajícími do zbraně pokaždé, kdykoli je relativní hodnota oněch různých druhů kapitálu ohrožena; tj. hlavně tehdy, je-li ohrožena rovnováha v poli instancí, jejichž specifickým úkolem je pole moci uchovávat.*“

14 TAMTÉŽ, s. 75.

15 PÁNEK, Jaroslav: *Politický systém předbělohorského českého státu (1526–1620)*. Folia Historica Bohemica 11, 1987, s. 41–101, zvl. s. 43. – K tomu dále TÝŽ: *Centrální a regionální prvky dualistického politického systému (Země České koruny v 16. a na počátku 17. století)*. In: Ústřední moc a regionální samospráva. XXIII. mikulovské sympozium 1993. Janák, Jan (ed.) et al., Brno 1995, s. 31–39; TÝŽ: *Stavovství v předbělohorské době*. Folia Historica Bohemica 6, 1984, s. 163–219; TÝŽ: *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*. Praha 1982.

16 Z velmi rozsáhlé bibliografie uvádím jen dvě zcela zásadní studie: VÁLKA, Josef: *Morava ve struktuře a historii českého lenního systému a stavovského státu (Nástin problematiky)*. Moravský historický sborník 1, 1986, s. 22–45; TÝŽ: *Stavovství a krize českého státu ve druhé polovině 15. století*. Folia Historica Bohemica 6, 1984, s. 65–98.

17 VYBÍRAL, Zdeněk: *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*. České Budějovice 2005, zvl. s. 5–33, kde je shrnuta zásadní bibliografie k těmto teoretickým problémům.

18 Srov. BAHLCHE, Joachim: *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der*

Nejdůležitějšími otázkami opavského regionu na počátku 16. století, které na dlouhou dobu zasáhly a zaměstnávaly tamní stavovskou společnost, byly dva zcela zásadní problémy: státoprávní spor o příslušnost země ke Slezsku a nástup náboženského reformačního hnutí. Oba fenomény se prolínaly s pozdějšími habsburskými absolutistickými, centralizačními a protireformačními tendencemi; v neposlední řadě se stavovským opozičním hnutím a protihabsburským odbojem. Jednalo se o složitý nábožensko-politický přerod a počátek v odstraňování bariér mezi Slezskem a Opavskem. Na rozdíl od sousedního Krnovska a Hlubčicka, kde se tento proces s nástupem hohenzollernských knížat v mnohém výrazně urychlil.¹⁹

Mimořádnou vypovídací schopnost měl opavský státoprávní spor, který z hlediska důsledků patřil k specifickým regionálním fenoménům stavovského separatismu a emancipačních snah místních představitelů moci. Celý konflikt vznikl záhy po nástupu Ferdinanda I. na český trůn, a to ze zdánlivě nepatrné žádosti o 100 zlatých. Tehdy totiž slezská politická reprezentace požádala opavskou stavovskou obec o finanční obnos na vyrovnání poplatků za privilegia vydaná královskou kanceláří.²⁰ A nedávná smrt knížete Kazimíra II. Těšínského v roce 1528 poskytla opavské šlechtě příležitost, aby se po určitém intermezzu opět chopila obrany zemských zájmů a dosáhla větší autonomie.²¹ Stále platí však ten fakt, že opavská stavovská obec, i když politicky nevyrovnaná a uvnitř nejednotná, hodlala v rozsahu svých sil trvale prosadit svou nezávislost na Slezsku.²²

Zatímco v dosavadním vývoji prosazovala opavská přemyslovská knížata úzké kontakty se slezskými Piastovci a participovala na hospodářské, politické, nábožen-

---

Böhmischen Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526–1619). München 1994; k tomu zamyšlení FUKALA, Radek: *O stavovské konfederaci a slezských dějinách. Zamyšlení nad příspěvky německého bohemy Joachima Bahlckeho*. Slezský sborník 96, 1998, s. 57–66. Nejnověji BAHLCKE, Joachim: *Gegenkräfte. Studien zur politischen Kultur und Gesellschaftsstruktur Ostmitteleuropas in der Frühen Neuzeit*. Marburg 2015; zejména TÝŽ: *Ständeforschung*. In: *Historische Schlesienforschung. Methoden, Themen und Perspektiven zwischen traditioneller Landesgeschichte und moderner Kulturwissenschaft*. Bahlcke, Joachim (ed.), Köln – Weimar – Wien 2005, s. 207–234, kde příspěvek obsahuje rozsáhlou bibliografii.

19 K tomu srov. FUKALA, Radek: *Státoprávní spor o Opavsko v letech 1529–1606*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica* 29, 2000, s. 69–82; TÝŽ: *Politické a náboženské rozpory ve Slezsku 1520–1548. Poznámky k problému „Reformace a země Koruny české“*. In: *Acta Universitatis Reginaehradecensis, Facultas Paedagogica, Humanistica* 1, Hradec Králové 2008, s. 183–193.

20 K tomu se vztahuje zajímavá, česky psaná panovníkova listina z 16. května 1528, kdy byla opavským stavům potvrzena jejich práva a privilegia. ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 114, pův. sign. A VII-1.

21 O významu těšínského knížete nejnověji PINDUR, David: *Książę czasów przelomu. Kazimierz II cieszyński (1450–1528) i jego władztwo*. Wrocław 2010.

22 Srov. FUKALA, Radek: *Státoprávní spor o opavské knížectví a stavovství ve Slezsku 1529–1621. K úloze mocenských elit v raném novověku*. In: *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek. Sborník příspěvků z konference Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě, konané dne 28. 2. 2001 v Brně*. Malíř, Jiří – Vlček, Radomír (edd.), Brno 2001, s. 85–92; dále starší práce DUDÍK, Béda: *Des Herzogthums Troppau ehemalige Stellung zur Markgrafschaft Mähren*. Wien 1857.

ské a kulturní scéně severní části českého státu, valná část vyšší a nižší konzervativní šlechty přirozeně inklinovala ke krystalizujícímu moravskému stavovskému systému a k jeho institucím. Vzepjaté sebevědomí a cílevědomé snahy slezských knížat a stavů usilujících administrativně připojit Opavsko do hornoslezského obvodu, a tak do sféry vratislavských direktivních rozhodnutí, narazily nečekaně na tvrdošjný odpor. Opavská politická reprezentace, jejíž valná část dávala často přednost osobním a rodovým úspěchům před zemskými potřebami, nemohla přemrštěně požadavky a iniciativy přicházející z Vratislavi v žádném případě snášet a přehlížet. Stavové, vedeni zemským hejtmanem Hynkem Bruntálským z Vrbna a na Klimkovicích, odmítli do Vratislavi zmiňovaný příspěvek poslat a odpověděli do Vratislavi, že se podle starobylých obyčejů drží práv moravského markrabství, na něž v žádném případě nehodlají rezignovat. V neposlední řadě poznamenali, že slezské výsady nepotřebují a „*ani neznají*“.²³

Pro knížecí a stavovské Slezsko z toho vyvstala vážná komplikace a nebezpečí, že by zatvrzelí opavští stavové mohli svou výtkou a rozhodnutím prohloubit příkop v integračních záměrech, které zahájil s úspěchem Matyáš Korvín a na kterých se slezští sněmovníci při nedávném setkání shodli.²⁴ V rámci schválené defenze bylo Slezsko rozděleno do čtyř obvodů, a právě čtvrtý zastupovala hornoslezská knížectví Opolsko a Ratibořsko a teoreticky se kalkulovalo s Opavskem. Nepřehlédnutelným faktem této integrace bylo, že výkonnými funkcionáři byli jmenováni kníže Jan II. Opolský a právě opavský zemský hejtman Hynek Bruntálský z Vrbna. Každopádně zapojování Opavského knížectví do slezského zemského vojensko-administrativního systému znamenalo překročení kompetencí účastníků vratislavského sněmu. Přirozeně, že poslední opolský Piastovec automaticky kandidoval na uvedený post, a to z hlediska svého urozeného původu, kdežto Bruntálského vynesl do čela hornoslezské politiky tlak okolností a vzestup přirozené autority.

Není sporu o tom, že si habsburští panovníci posilovali v průběhu státoprávního sporu o Opavsko svou otřesenou autoritu na úkor opozice. Proto v rámci absolutistických potřeb obsadil Ferdinand I. na zemské úrovni klíčovou funkci oddaným stoupencem – Jiřím Cetrysem z Kynšperka. Ten však neměl autoritu svého rivala Bruntálského. Cetrys se radil k těm šlechticům, kteří rychle opustili tradiční stavovská hlediska a pragmaticky spojili svou kariéru s dvorskou službou. Již jeho bratr Oldřich působil na budínském jagellonském dvoře jako mundšenk Ludvíka II., kterého doprovázel při poslední protiturecké vojenské kampani a byl očitým svědkem panovníkovy nešťastné smrti v moháčských bažinách. Oba ambiciózní sourozenci neváhali ani na okamžik a přestoupili do habsburského tábora. Záhy se stal Jiří Cetrys oblíbeným Ferdinandovým poradcem ve vojenských a finančních otázkách. Peněžními transakcemi pod-

---

23 ZUKAL, Josef: *Slezské konfiskace 1620–1630. Pokutování provinilé šlechty v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově*. Praha 1916, s. 14.

24 FUKALA, Radek: *Matthias Corvinus' Reign in Silesia and its Consequences*. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity 244, 2009, Historie/Historica 16. Prof. Nině Pavelčíkové k narozeninám, Ostrava 2009, s. 35–45.

poroval habsburské vojenské akce namířené proti tureckému nepříteli v Uhrách, což Cetryse vyneslo na opavské stavovské kolbiště.²⁵

V Opavském knížectví si však oba Cetrysové jako příslušníci rytířského stavu nezískali postavení uznávaných politiků. Ostnem nevraživosti byla především protekce vídeňského dvora. Hynek Bruntálský z Vrba se svými spolupracovníky protestoval proti nespravedlivému rozhodnutí a vládě vytkl, že se tak stalo proti královské výsadě Ludvíka Jagellonského z 1. září 1523 o svobodné volbě zemského hejtmána. Podle názoru opavských stavů Jiří Cetrys „mezi ně přišel s křikem a foukáním, ježto jim to k zlehčení a potupě jest“, kdežto pan Hynek Bruntálský z Vrba byl sesazen z úřadu nespravedlivě.²⁶

Souběžně s habsburskými absolutistickými a centralizačními snahami na Opavsku se prohlubovala jak tamní stavovská hierarchizační roztržka, tak i ochota většiny stavů distancovat se od slezské vojensko-politické administrativy. Poprvé od nástupu habsburského panovníka na trůn již nešlo jen o separační snahy opavské stavovské obce, nýbrž šlo také o zájmy moravské stavovské obce, která se situací v knížectví a slezskými aspiracemi rozhodně nesouhlasila. Opavský spor vedl v tomto směru k stupňovanému otevřenému státoprávnímu napětí mezi Moravou a Slezskem, z kterého hodlal těžit zejména habsburský zeměpán. Patrioticky naladěni opavští stavové svým zamítavým postojem dávali v květnových dnech roku 1529 najevo zjevnou nechuť k úřadu vrchního slezského hejtmána, k vratislavským soudům a knížecím sněmům, kde se užíval jen německý jazyk. Jiným objektivním a nezanedbatelným faktorem jejich jednání byly nemalé cestovní výdaje pro delegáty při návštěvě slezské metropole.²⁷

Zde je zapotřebí si připomenout, že i na moravsko-slezském pomezí se neustále prolínaly a protínaly protikladné nábožensko-politické tendence se zákonodárny iniciativami. Navíc Opavsko bylo na začátku 16. století bezprostředně spravováno králem, resp. příslušníkem jeho rodiny. I zde probíhalo střetnutí habsburského pojetí moci s tradiční stavovskou politikou. V odstředivém zápase opavských stavů se promítalo dlouhodobé vnitropolitické vyhrocování napětí mezi panovníkem a stavy v zemích Koruny české, napětí centralismu a dualismu. Každopádně v této periferní části habsburské monarchie přikročil panovník k budování nového systému správy, který se dostával do rozporu s tradičními představami stavů.²⁸

---

25 O těchto a dalších událostech nás podrobně informuje ZUKAL, Josef: *Rozepře mezi stavem panským a rytířským o zemské úřady knížectví Opavského*. Věstník Matice opavské 21, 1913, s. 26–30; k příslušníkům rozporuplného rodu FUKALA, Radek: *Cetrys z Kynšperka, Dyprand st.; Oldřich z Lorenzdorfu; Jiří na Posuticích*. In: BSSM 2 (14). Myška, Milan (ed.), Ostrava 2001, s. 22–24.

26 K tomu srov. Ludvíkovu listinu z 1. července 1523, ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 107, pův. sign. A VI-15. Jasnější pohled do této zásadní změny vnesl panovníkův dokument z 9. března 1535, ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 117, pův. sign. B IV-6. Blíže o něm i s rozбором KAPRAS, Jan: *Srovnání sporů stavů opavských roku 1534*. Věstník Matice opavské 18, 1910, s. 1–16.

27 Jednoduchost a průhlednost slezské politiky byla dokumentována již Biermannem, viz BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874, s. 376.

28 O následujícím vývoji FUKALA, Radek: *Stavovství na Opavsku v bělohorském období. Mocenské a náboženské proměny a jejich sepětí se stavovským politickým systémem*. In: Opava. Sborník k dějinám města 3, Opava 2003, s. 17–20.

Jak jsem již dříve uvedl, zachytil jsem zřetelně některá strukturální pravidla chování v kontextu předbělohorského stavovského systému Slezska, včetně Opavského a Krnovského knížectví. Nemůže být pochyb o tom, že jedním ze základních pilířů moci bylo náboženství. Charakteristickým rysem v pohusitském období pro celou slezskou oblast je náboženská nesnášenlivost. Dramatické změny nastaly teprve na přelomu 15. a 16. století, kdy většina slezského obyvatelstva dala přednost náboženským kritikům před rozháranými poměry katolické církve, kterou reprezentovala vratislavská kapitula. Na pozadí konfesijních střetů získávala moc v rozpolcené společnosti nekatolická knížata, a to s podporou šlechty a bohatého měšťanstva. Sepětí sekularizace s mocenskými a reformně-náboženskými požadavky určovalo na celou dobu základní linii jak v opavském regionu (v širším slova smyslu), tak i v mikroregionu (tj. na Hlubčicku, Osoblažsku, Bruntálsku, Albrechticku a Krnovsku, v užším slova smyslu).²⁹

V katolické církvi se dále prohloubily krizové jevy a v první polovině 16. století došlo k postupnému úpadku katolicismu nejen v Čechách a na Moravě, nýbrž také na území Slezska, které bylo ještě v poděbradské době pevnou baštou papežské politiky. Hlavní město Slezska – Vratislav – bylo pro samotnou Opavu a jeho německy mluvící měšťanstvo vždy dobrým vzorem, a to jak v ohledu ekonomickém, tak zejména právním, kulturním a zejména náboženském.³⁰ Lutherovo učení a ideály si záhy získaly své stoupence ve všech koutech země. Opravný program oslovil v oderské oblasti široké vrstvy a během dalších let zlidověl. S německými reformátory se však sblížili i příslušníci slezských elit. Veřejný příklon hohenzollernského krnovského knížete Jiřího Braniborsko-Ansbašského k luterství znamenal významný náboženský předěl v Krnově a v Hlubčicích.³¹

Odtud už nebylo daleko do Opavy, jež s oběma městy měla tradiční a intenzivní kontakty. Za těchto podmínek si Opava získávala půdu pro náboženskou reformaci.³² Styk s novými reformačními proudy radikalizovali někteří odpadlí kněží a příslušníci církevních řádů. Z rozsáhlé a v čase se prodlužující náboženské praxi se hlásil o slovo uvnitř opavských městských hradeb společenský konflikt s církevními institucemi

---

29 FUKALA, Radek: *Reformace ve Slezsku a na Opavsku*. Opava 2010, kde je uvedena další bibliografie.

30 Reformačním procesem v Horním Slezsku se zabývali zvláště němečtí historikové: např. KARZEL, Othmar: *Die Reformation in Oberschlesien. Ausbreitung und Verlauf*. Würzburg 1979 (tam další bibliografie); MACHILEK, Franz: *Reformation und Gegenreformation in Schlesien unter besonderer Berücksichtigung Oberschlesiens. Eine Einführung*. In: *Reformation und Gegenreformation in Oberschlesien. Die Auswirkungen auf Politik, Kunst und Kultur im ostmitteleuropäischen Kontext*. Wunsch, Thomas (ed.), Berlin 1994, s. 9–30 (včetně bibliografie); nejnověji: GOJNICZEK, Waclaw – KACZMAREK, Ryszard (edd.): *500 lat Reformacji na Górnym Śląsku*. Katowice 2017, s. 19–33.

31 K osobnosti hohenzollernského knížete a reformaci na Krnovsku, viz FUKALA, Radek: *Náboženská politika markraběte Jiřího Braniborsko-Ansbašského v krnovském knížectví*. In: *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), České Budějovice 1999, s. 535–557.

32 Přehledné a sevržené vylíčení reformačního procesu ZUKAL, Josef: *Die Einführung der Reformation in Troppau*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreich-Schlesiens 2, 1906–1907, s. 163–190.

a především s tamními kláštery. Zásadním průlomem do dosavadního monopolu katolické církve v Opavě byl rozklad komendy řádu německých rytířů. Tato komenda byla totiž i městskou farou. Do jejího obvodu náleželo celé město, jednotlivé části předměstí a dvě velmi blízké obce, Kylešovice a Otice. Na úpadku zdejšího konventu se podepsaly jak dřívější husitské války, tak především rozpad její celé české bailie, což byl bezprostřední důsledek sekularizace Pruska a konverze posledního tamního velmistra Albrechta Braniborsko-Ansbašského, bratra krnovského knížete Jiřího Zbožného, k luterství.³³

Konvent v Opavě se v roce 1524 skládal z komtura Kašpara Hoffmana a čtyř členů. Komtur z nedostatku hmotných prostředků byl záhy nepříznivými okolnostmi donucen prodat v letech 1524 a 1526 pozemky řádu. Když pak někdy kolem roku 1529 zemřel, neměla komenda a městská fara zastoupení. Samotný řád neměl za komtura žádnou náhradu, a tak z nařízení zemského hejtmana a se svolením olomouckého biskupa spravoval oba úřady hradecký farář Pavel Fingermann. Po tomto provizoriu se dostal do čela opavského konventu v roce 1532 Jiří Fink. Celá komenda byla před krachem, protože 14. srpna 1540 přenesl Fink na opavskou městskou radu patronátní práva zdejší komendy.³⁴ Město tak přirozeným vývojem získalo správu nad farním chrámem Nanebevzetí Panny Marie. K tomu mělo k dispozici majetek řádu, obročí a podřízené filiální kostely. Rozklad uvnitř konventu dokládá samotný Fink, který přestoupil k protestantskému hnutí a oženil se s dcerou opavského purkmistra.³⁵

I když se protestantská městská většina domnívala, že Finkovým činem získá definitivní organizační moc a práva k duchovní správě v samotné Opavě, zmýlila se. Radní totiž podcenili habsburské vládní kruhy a představitele olomoucké kapituly. Postoupení patronátu městu musel schválit panovník a Ferdinand I. nebyl v těchto otázkách v žádném případě nezkušeným začátečníkem. K patronátu dal souhlas, ale vymínil si dodatek, který byl později předmětem dalších náboženských sporů. Dokument z 3. ledna 1542, nazvaný *Ferdinandova klausule*, zavazoval opavské radní pod ztrátou kolatury, že určí do funkce faráře jen takovou osobu, kterou schválí olomoucký biskup. Podle tohoto klíčového usnesení měla moravskému pastýři opavská rada navrhnout takového reprezentanta, který bude udělovat svátost oltářní pod jednou; tj. panovník svým rozhodnutím zajistil katolické církvi nejstrategičtější místo v duchovní správě Opavy a zároveň poslední slovo. Panovníkův dokument byl pro opavské protestanty bolestnou záležitostí a nepřekonatelnou bariérou. V dalších letech se *klausule* stala příčinou náboženských bouří, a to jak za správy biskupa Stanislava Pavlovského, tak za protireformačního nástupu kardinála Františka Ditrichštejna. Po celý zbytek

---

33 Nověji KAMIEŃSKI, Andrzej: *Sprawa sukcesji Hohenzollernów brandenburskich na Górnym Śląsku w epoce wczesnonowożytnej (do 1740 roku)*. *Czasy Nowożytne* 22, 2009, s. 63–78.

34 Doklad otiskuje ZUKAL: *Die Einführung*, s. 187–188, č. 1.

35 Další detaily z průběhu reformace v regionu FUKALA, Radek: *Několik poznámek k počátkům reformace na Opavsku v letech 1524–1569*. In: Opava. Sborník k dějinám města 2, Opava 2000, s. 27–30.

16. století se opavským protestantům tato palčivá záležitost nepodařila vyřešit, což bylo určitou prohrou ve srovnání s vítěznou reformací v sousedním Krnově.³⁶

Předstupněm konfesijního zápasu a státoprávního sporu bylo určité přeskupení sil v řadách opavské šlechty. Nejvýznamnějším konkurenčním střetnutím uvnitř stavovských obcí byly permanentní spory o zemské úřady. Jakmile byli na konci jagellonského období vyraženi z předních pozic cizí exponenti panovníka a knížat, kteří většinou nehájili partikulární stavovské zájmy a servilně podporovali své patrony, nastupovali do popředí doma osedlí členové panských rodů.³⁷ Na Opavsku se v zemských úřadech personálně vystřídali Stošové z Kounic, Drahotušové, Fulštejnové a Tvorkovští z Kravař.³⁸ Jejich řady se pak během předbělohorského období rozšířily o dolnoslezský rod Bruntálských z Vrbna³⁹ a o moravskou odnož rodu Benešoviců – Sedlnické z Choltic.⁴⁰ Vyšší šlechta si v Opavském knížectví postupně získávala nejen autoritu a respekt, ale také prestižní úřady, a to funkci zemského hejtmana, nejvyššího komorníka a nejvyššího sudího.⁴¹

Nižší šlechtě tak zůstala možnost realizovat se ve funkci nejvyššího písaře knížectví. Přesto se relativně slabší, leč početně silnější rytířský stav několikrát pokusil zvrátit nerovnovážený stav, o čem svědčí aktivity silných a ambiciózních osobností. Na rozdíl od předbělohorského rytířstva v Čechách měla tato stavovská část na Opavsku a v Krnovsku silnější pozice v regionální politice, což představuje další specifikum této

---

36 K protireformaci např. BIERMANN: *Geschichte*, s. 316; FUKALA: *Reformace ve Slezsku*, s. 80–128.

37 Solidní základy bádání o šlechtě na Moravě a ve Slezsku položil PILNÁČEK, Josef: *Staromoravští rodové*. Vídeň 1930; doplněné vydání Brno 1996; TÝŽ: *Rody starého Slezska*. 1–5, Opava – Brno 1991–1998; TÝŽ: *Genealogie der schlesischen uradeligen Familie von Donat*. Wien 1939; TÝŽ: *Genealogie Podstatských z Prusinovic*. Brno 1929; TÝŽ: *Die älteste Genealogie der Grafen Wilczek*. Wien 1936.

38 FUKALA, Radek: *Drahotuš*. In: BSSM 11. Myška, Milan (ed.), Ostrava 2008, s. 26–30; TÝŽ: *Tvorkovští z Kravař*. In: BSSM 9. Myška, Milan (ed.), Ostrava 1997, s. 110–119; k tomu doplnil a opravil některá hesla STIBOR, Jiří: *Genealogie pánů z Tvorkova*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 53, 2004, č. 1, s. 18–42, č. 2, s. 193–210; dále TÝŽ: *Fulštejna*. In: BSSM 5 (17). Myška, Milan (ed.), Ostrava 2004, s. 34–65; TÝŽ: *Bruntálští z Vrbna*. In: BSSM 10. Myška, Milan (ed.), Ostrava 1998, s. 23–50; k rodu Vrbnů ještě doplnil FUKALA, Radek: *Počátky panského rodu Bruntálských z Vrbna. Slezsko-moravské vztahy v genealogii rodu*. In: Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost 4, Hradec Králové 2007, s. 181–197.

39 Osudovou událostí ve vývoji prvního stavu v zemi byl příchod mimořádně aktivního rodu Bruntálských z Vrbna, jehož příslušníci se postupně stávali úspěšnými rivaly krnovského hohenzollernského knížete Jiřího Zbožného. Sourozenci Bernart a Hynek Bruntálští z Vrbna v předtuše nerovného hospodářského konfliktu raději vytrhli 1. dubna 1523 (se svolením jagellonského panovníka) z teritoria Krnovského knížectví a vložili své bruntálské panství do opavských zemských desek. K tomu srov. *Pozůstatky knih zemského práva knížectví Opavského. Díl druhý: Desky zemské. Část první 1431–1536*. KAPRAS, Jan (ed.), Praha 1908, s. 200–204.

40 STIBOR, Jiří: *Sedlnický z Choltic*. In: BSSM 3. Myška, Milan (ed.), Ostrava 1995, s. 97–101.

41 Základní tabulkový přehled zemských úředníků viz FUKALA, Radek: *Stavovská politika na Opavsku v letech 1490–1631*. Opava 2004, s. 128–132. – Ke středověkému období lze doplnit studii (a celý koncipovaný sborník) KOZÁK, Petr: *Úřad zemského hejtmana v proměnách středověkého Opavska*. In: Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české. Bobková, Lenka – Čapský, Martin – Korbelařová, Irena a kol., Opava 2009, s. 127–149, kde je v soupisu citována i další jeho bibliografie.

periferní oblasti. Postavení rytířského stavu v knížectví narušil až konfiskační proces za třicetileté války, který následoval po dánské invazi a ve svých důsledcích negativně zasáhl celou opavskou šlechtickou společnost.⁴²

Regenerace panského stavu, který se s nižší šlechtou výrazně podílel na výkonné a soudní moci v regionu, svědčila v nových podmínkách o pokusu těchto elit rozehrát vyrovnanou partii s taktikou a strategií slezských knížat a stavů. Nezvratným dokladem vzestupu nižší šlechty mohou být jak jejich znamenitá sídla, tak dosud zachovalé a umělecky kvalitní náhrobky. Sepětí s renesančním a katolickým prostředím olomouckého biskupského dvora dobře reprezentovaly náhrobníky vладыky Jana Kunčického z Kunčic, nebo vладыky Jana Vlka z Konecchlumí v kostele sv. Anny ve Slavkově u Opavy. Podobným ukazatelem bohatství, moci a náboženské spolehlivosti jsou náhrobky Bzenců z Markvartovic v Klimkovicích.⁴³ Na příslušnost k mocenským elitám a utváření nových zájmových skupin, kde nebyl rozhodující panský původ, rozhodně poukazuje také pozdější dedikace Bartoloměje Paprockého z Hlohov v V. knize *Zrcadla slavného markrabství moravského*. Autor ve svém genealogickém spisování oslavuje udatného válečníka a oporu katolicismu na Opavsku, vладыku Ondřeje Bzence z Markvartovic, který byl z podnětu biskupa Pavlovského a proti vůli panského stavu knížectví jmenován do hejtmanského úřadu.⁴⁴

Nesnášenlivost a nedůvěra šlechty se nejlépe odráží v písemných pramenech soukromé povahy (korespondence) a úředních dokladech (půhony, vklady do zemských desek). Již v jagellonské době se projevil nárůst agendy opavského zemského soudu, a to především v knihách předních, které se dále dělily na knihy půhonné, nálezové, posudků a zmocnění. Mimořádným zdrojem k poznání mentality šlechty jsou zápis-y z oblasti trestního práva v půhonných knihách.⁴⁵ Opavští a krnovští šlechtici velmi

---

42 FUKALA, Radek: *Dánský vpád do Slezska a rozklad opavské stavovské společnosti*. Slezský sborník 99, 2001, s. 81–94; v mezinárodním kontextu TÝŽ: *The Danish War in Lower Saxony and Mansfeld's Invasion to Silesia 1625–1629*. Przegląd Zachodniopomorski 34 (63), 2019, z. 4, s. 5–39; k tomu starší zásadní práce ZUKAL: *Slezské konfiskace*, s. 96–147; TÝŽ: *Die Liechtensteinsche Inquisition in den Fürstentümern Troppau und Jägerndorf aus Anlaß des Mansfeldschen Einfalls 1626–1627*. Sonderabdruck aus Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 7, Troppau 1912.

43 K tomu např. HRBÁČEK, Karel: *Náhrobky Bzenců v Klimkovicích*. In: Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků Ostrava při Domu kultury pracujících VŽSKG 7, 1980, s. 4–9; HLOBIL, Ivo – PETRŮ, Eduard: *Humanismus a raná renesance na Moravě*. Praha 1992, s. 190–211; CHAMONIKOLA, Kalliopi (ed.): *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. 4, Opava – Brno 1999; CZECHOWICZ, Bogusław: *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*. Warszawa 2005, s. 407–460.

44 PAPROCKÝ Z HLOHOL, Bartoloměj: *Zrcadlo slavného markrabství moravského*. Olomouc 1593, fol. 392–399.

45 Ke šlechtické mentalitě a životnímu stylu srov. mnohé doklady ZAO, Slezský stavovský archiv (listiny, zemské desky, kopiáře ad.); dále edice: *Pozůstatky knih zemského práva knížectví Opavského. Díl první: Knihy přední. Část první 1413–1484*. KAPRAS, Jan (ed.), Praha 1906; TÝŽ: *Pozůstatky knih zemského práva knížectví Opavského. Díl druhý: Desky zemské. Část první 1431–1536*. KAPRAS, Jan (ed.), Praha 1908; *Opavské zemské desky. Knihy zadní 1537–1613*. ROHLÍK, Miloslav (ed.), Opava 1961; TÝŽ: *Opavské zemské desky. Knihy zadní 1537–1613. Rejstříky*. Opava 1991, strojopis; dále

dbali ve vertikálním směru na svůj původ a příbuzenství. Jen s nevolí snášeli potomci starobylého rodu Benešoviců predikát sourozenců z vladyckého rodu ze Šlevic, kteří se nazývali podle nově koupeného statku Kravařskými ze Šlevic.⁴⁶ Šlechta na Opavsku a Krnovsku už v tomto období nepreferuje středověký kodex rytířství, ale prochází i svou morální krizí. Raněnovověký opavský rytíř mnohdy není křesťanským bojovníkem za právo a spravedlnost, ochráncem sirotků a žen, ale bývá často ješitným, obhroublým, vychloubačným a zlostným jedincem, který marní čas urážkami, častým pitím a souboji. I to jsou vlastnosti mocných v regionu, kteří se rádi schovávali za mimořádné osobnosti ze svých řad.⁴⁷

Vedle bohatství, vzdělání, příbuzenských svazků a urozenosti měly svůj prestižní význam v rámci šlechtické mentality činnost v zemských úřadech, nebo dvorská služba. O konkurenci v zemských úřadech již byla řeč. V našich úvahách připomeneme ještě význam zemského soudu, který byl hlavním stavovským orgánem na Opavsku. Dříve zemskému soudu předsedal kníže, ale v období, kdy bylo knížectví lénem České koruny, byl nejprve v čele komorník, ale během habsburské vlády zemský hejtman. Přisedíci byli zemští úředníci: nejvyšší komorník, nejvyšší sudí a písař. Za vlády Viktorina z Poděbrad byl stanoven počet přisedících na 18 přítomných. Původně soud zasedal čtyřikrát do roka, ale v malých poměrech stačilo pro běžnou praxi zasedání soudu dvakrát ročně, a to o svatodušním pondělí a ve středu před sv. Lucíí.⁴⁸

V 16. století zasedaly soudy v upravené zemské síni minoritského kláštera v Opavě, kde se uchovávaly stavovské písemnosti knihy přední, též soudní (půhonné, nálezové, posudků a zmocnění), a knihy zadní, též pozemkové, jež jsou spíše známy jako zemské desky. Právě zemským deskám věnovali stavové velkou pozornost, o čemž svědčí heraldická výzdoba jednotlivých svazků.⁴⁹ V dobách stavovských nepokojů a válečných událostí se stavovský archiv, o který pečoval zejména nejvyšší komorník, stěhoval na bezpečná místa mimo Opavu.

Opavské stavovské rukopisy byl velmi různorodé a ještě dodejme, že se v předbělohorském období začala používat místo latiny čeština výhradně. Na rozdíl od vlastenecky zapálených českých historiků budeme v našich analýzách a závěrech kriticky opatrní, protože užívání českého jazyka v úřadech nemuselo ještě zákonitě znamenat vlastenecký projev šlechty, která na svých statcích a v šlechtických domácnostech

---

KAPRAS, Jan: *Pozůstatky zemského práva opavského a krnovského*. Praha 1905; ŠVÁBENSKÝ, Mojmír (ed.) a kol.: *Právní klenoty Moravy a Slezska. Zemské desky a další stavovské rukopisy*. Katalog výstavy. Brno – Opava 1991; ZUKAL, Josef: *Knihy zemského práva Krnovského*. Věstník Matice opavské 16, 1908, s. 65–70.

46 O dolnoslezském rodu, který se usadil v Krnovském knížectví a později na Opavsku a na severní Moravě srov. ZUKAL, Josef: *Rozdíl synův Mikuláše Kravařského ze Šlevic o zboží otcovské r. 1550*. Věstník Matice opavské 19, 1911, s. 22–29; ZAO, Josef Zukal, viz jeho genealogická sbírka.

47 Na mnohé jevy ukázal MACEK, Josef: *Česká středověká šlechta*. Praha 1997; TÝŽ: *Jagellonský věk v českých zemích 1471–1526*. 2: *Šlechta*. Praha 1994.

48 LEPÁŘ, Bohuš P.: *Historické hovory o našem Slezsku*. Praha 1881.

49 MÜLLER, Karel: *Heraldická výzdoba zemských desk opavských a krnovských*. In: Sborník příspěvků z II. setkání genealogů a heraldiků Ostrava 15.–16. 10. 1983, Ostrava 1984, s. 33–36.

mohla se samozřejmostí používat i němčinu; podobně tak na Opolsku, Bytomsku a Těšínsku vedle němčiny zase polštinu.⁵⁰

Vedle formálních institucí na mocenském poli regionu existovaly rovněž vztahy neformální. Rozhodně k nim náležely rodinné vztahy, které se těšily obecné vážnosti. Čím více stoupal na slezském politickém nebi kníže Jiří Braniborsko-Ansbašský, tím více byl závislý na rodových aliancích s Poděbrady a Piastovci. Hohenzollernsko-pias-tovské spojení sledovalo nejen mocensko-politické, ale také náboženské a kulturní cíle. Povšimnout si můžeme klientelismu v rámci olomouckého biskupského dvora. Mnozí manové z Osoblažska a z jaktařsko-palhanického výběžku se velmi aktivně podíleli na rekatolizaci regionu a na mocenských aspiracích biskupů.⁵¹ Někteří z nich úspěšně postupovali na vnitropolitické scéně a stávali se důležitou součástí mocenského mechanismu, jiní zase utrpěli nezdary a dokonce zmizeli v propadlišti mezi znepřátelenými tábory. Ústup od některých stavovských hierarchických principů byl patrný nejen z hlediska klientelismu, přátelství, služby, rodových vazeb, stavovské solidarity, ale také z hlediska příslušnosti ke konfesijnímu proudu.⁵²

Vraťme se v rámci opavské stavovské společnosti také ke vztahu městského stavu ke šlechtě. Zde působily i jiné okolnosti, jako ekonomické napětí mezi šlechtou a městským stavem, který představovala už jen Opava. V prudce se diferencující struktuře celé opavské společnosti měla Opava dominantní postavení, kdežto Bruntál, jak už víme, klesl během svého vývoje na pouhé poddanské město. V důsledku horšících se společensko-politických podmínek byli opavští měšťané nuceni hledat spojení u svého vratislavského konkurenta, vždyť ze slezské metropole brala Opava své magdeburské právo. Ve Vratislavi si opavští měšťané obezřetně zajišťovali konfirmaci starobylých privilegií a svobod. Z metropole nad Odrou přejímala Opava řády, zvyklosti a ekonomické zkušenosti.⁵³

V této souvislosti je nutné chápat postoj osamocené opavské městské rady, která v antagonistickém zápase se šlechtou hledala v obavách přímou ochranu vrchního slezského hejtmana. Přesto panovník už v roce 1534 tuto alternativu městského stavu svým rozhodnutím přerušil a odsunul do pozadí. Zákonodárné úsilí císaře Ferdinanda I. na Opavsku vyvrcholilo jeho rozhodnutím, jež obsahovalo dvanáct bodů. Podstatnou složku panovníkova nálezu, učiněného ve Znojmě 17. ledna 1534, tvořil princip

---

50 Např. PRASEK, Vincenc: *Boj o češtinu. O národnostních a jazykových poměrech na Moravě a ve Slezsku*. Osvěta 12, 1882, s. 251–310.

51 Problematikou v rámci moravských enkláv ve Slezsku se zabýval TESAŘ, Petr: *Nejstarší dějiny enkláv moravských na Opavsku*. Věstník Matice opavské 22, 1914, s. 1–3; 23, 1917, s. 59–123; 25, 1919, s. 1–67; 26/27, 1920–1921, s. 1–44; 28, 1922, s. 1–21.

52 Velmi inspirující jsou práce polského historika, který se dlouhodobě věnoval otázkám moci a klientelismu: MAĆZAK, Antoni: *Nierówna przyjaźń. Układy klientalne w perspektywie historycznej*. Wrocław 2003; TYŻ: *Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesnonowoczesnej*. Warszawa 1986.

53 Nejnověji k raněnovověkému vývoji městských událostí viz syntéza MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf (edd.): *Opava. Historie. Kultura. Lidé*. Praha 2006, zvl. s. 133–158.

hierarchické podřízenosti opavských měšťanů zemskému soudu. Zvláštní pozornost si zaslouží pasáž z desátého bodu Ferdinandova nálezu, kde je historicky osvětleno faktické vytlačení města z rozhodujícího vlivu na politiku země a kde „*měšťané patří k soudu zemskému ve všech přích, týkajících se svobodného majetku a těch věcí, které soudu zemskému výhradně náležejí*“.⁵⁴

Ferdinandovo narovnání opavských stavů znamenalo přinejmenším koordinovanější postup celé stavovské obce knížectví v roztržce s Vratislaví; tzn. že až do roku 1551 byli pod tlakem okolností opavští měšťané vůči programu šlechty solidární nebo imunní. Uvnitř opavské městské rady to však nadále vřelo a mnozí její představitelé, kteří převyšovali průměr, jen čekali na vhodnou příležitost, aby zabránili rozpínavosti šlechty a paralyzovali její správní aparát. I když se zemský soud stal doménou moci šlechty a městský stav jistým způsobem diskriminoval, podle vnějšího zdání se vztahy ve vertikálním slova smyslu v letech 1534–1551 uklidnily. Obě síly se svým způsobem podílely na politické moci v knížectví, ale jejich přístup k řešení státoprávního sporu byl ve své podstatě dvoukolejný. V následujícím období se pak opavští měšťané plně separovali od šlechtické politiky.

V předchozích řádcích jsem se snažil naznačit zjištěné rozdíly, anomálie a prvky společensko-politických struktur na Opavsku, jež měly podíl na politickém systému zemí Koruny české na přelomu 15. a 16. století, v dramatické době, kdy zesnul poslední opavský Přemyslovec Valentin Hrbatý. Náboženský dynamismus, přežívající objektivní pozdně středověké formy a měnící se hodnoty na fungování systému představovaly hlavní klíč při proměnách mocenských elit v regionu. Inovace stavovského politického programu byly exportovány z centra do periferních částí českého státu, včetně Opavska, kde se mocenské elity stávaly příjemcem formulovaných koncepcí a moderních představ. Privilegované vrstvy ovlivňovaly vývoj na poli moci, které bylo rozděleno ve dvě konkurenční sféry – strany, respektující buď moc královskou, nebo stavovskou (předbělohorský dualismus moci).⁵⁵

Křehká rovnováha, reprezentovaná konzervativním panským programem, byla narušena konfesionalizací veřejného života jak v Opavském knížectví, tak v celém Slezsku. Radikální pokusy protestantských nespokojenců stejně jako radikalizace

---

54 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 117, pův. sign. B IV-6. Text dokumentu vydal KAPRAS: *Srovnání sporů*, s. 11.

55 Všeobecné poznámky k stavovské společnosti PÁNEK, Jaroslav: *Stavovství v Čechách a na Moravě na prahu novověku (30 tezí se srovnávacím zřetelem k Říši a k Rakousům)*. In: Morava na prahu nové doby. Sborník příspěvků z konference, konané 22.–23. června 1994 u příležitosti 500. výročí úmrtí Ctibora Tovačovského z Cimburka. Hýbl, František (ed.), Přerov 1995, s. 37–54; TÝŽ: *K úrovni českého politického myšlení na počátku novověku*. Časopis Maticе moravské 117, 1998, s. 453–464. – V širším pohledu na šlechtu všech zemí Koruny české nejnověji CZECHOWICZ, Bogusław: *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*. IV: *Król i stany*. 2: *Książęta i szlachta*. B: *Magnaci*. Wrocław 2020; k tomu doplň katalog z výstavy, viz BAUER, Marcus – HARASIMOWICZ, Jan – NIEDZIELENKO, Andrzej – RICHTHOFEN, Jasper von (edd.): *Szlachta na Śląsku. Średniowiecze i czasy nowożytne / Adel in Schlesien. Mittelalter und Frühe Neuzeit*. Dresden 2014.

stoupenců katolicismu se stávaly hlavní příčinou a principem, který nebyl ničím jiným než strukturou rozdělení forem moci a politického kapitálu v zemi. Napětí mezi habsbursko-katolickou stranou a protestanty se vybíjelo v mocenské bilanci na vnitropolitické scéně Opavského a sousedního Krnovského knížectví (viz pozdější zápas hohenzollernských úředníků s krnovskými stavy).⁵⁶ Postupně byly porušovány jak tradiční stavovské hierarchizační principy, tak dosavadní pravidla hry. Přijímání nově přichozích a různé formy inovací výrazně porušily soudržnost šlechtické společnosti, která prostřednictvím konfesijních zápasů, centralizačního a absolutistického kursu vstoupila v následující době do bezvýhodného vzájemného konfliktu.

Dosavadní pokusy změn poznání a myšlení raněnovověkých představitelů moci v regionu jsou však limitovány, protože vžít se plně do mentality jakékoliv sociální skupiny a jejich představitelů je nesmírně složité a plně si vyžaduje odpoutání od moderních hodnot nazírání na problémy, které i zkušeného a rutinovaného historika vždy determinují a vedou k určitému zkreslení. Plně jsem si vědom četných skutečností, které jsem nezahrnul do výkladu a úvah tohoto příspěvku: například o protestantském školství, nebo o specifické úloze místních mocenských elit. Do budoucna se nám nabízí ještě celá škála nezodpovězených otázek a úkolů, zejména o vztazích mezi centrem a periferií, v neposlední řadě o zpoždění vývoje sledovaného regionu.

•••

---

56 FUKALA, Radek: *Markrabě Jiří Friedrich Braniborsko-Ansbašský v zápase s krnovskými a pruskými stavy v druhé polovině 16. století. Příspěvek k proměnám raněnovověkých mocenských elit v regionu.* Slezský sborník 98, 2000, č. 1–2, s. 1–25.

Spółeczeństwo stanowe Księżstwa Raciborskiego w dobie wymierania Przemyślidów

Wacław Gojniczek

Pamięci dr. Norberta Miki

W dniu 2 lutego 1522 roku w Opolu przed Janem zwanym Dobrym, księciem opolskim, raciborskim i głogóweckim, podczas sejmiku ziemskiego stanęli prałaci, panowie, rycerstwo i miasta Księstwa Raciborskiego aby złożyć hołd. W zamian dynasta zobowiązał się zachować ich wcześniejsze przywileje.¹ Odtąd szlachta raciborska stała się poddana nowemu księciu. W niniejszym opracowaniu skupię się właśnie na urzędnikach książęcych i stanowych, a więc przywódcach stanu szlacheckiego w Księstwie Raciborskim za czasów panowania trzech synów Jana V, księcia raciborskiego (†1493): Mikołaja VII (†1506), Jana VII (†ca 1506) i Walentyna (†1521). Na przełomie XV i XVI wieku Księstwo Raciborskie już w skromnym wymiarze przypominało księstwo z czasów przejścia przez Przemyślidów. Za panowania ostatnich Przemyślidów obejmowało jedynie okręgi raciborski, rybnicki (wówczas w zastawie) i żorski.² Wyjaśnienia wymaga jeszcze numeracja przywoływanych tu przedstawicieli książęcej rodziny Przemyślidów, którzy uporządkowani zostali według najnowszego opracowania.³

---

1 APWr., Księstwo opolsko-raciborskie (Rep. 4f), sygn. 3a/7 (dokument spisany w języku czeskim); edycja w języku niemieckim BÖHME, Johann E.: *Diplomatische Beyträge zur Untersuchung der Schlesi-schen Rechte und Geschichte*. 4, Berlin 1772, s. 169–170; zob. też PTAK, Marian J.: *Sąd ziemski Księstwa Opolsko-Raciborskiego w świetle przywileju z 1531 roku*. In: *Studia historycznoprawne*. Tom poświęcony pamięci Profesora Edwarda Szymoszka. Konieczny, Alfred (ed.), Wrocław 2008, s. 303.

2 Szerzej na temat podziałów zob. SPERKA, Jerzy: *Księstwo karniowsko-rybnickie i jego losy do począt-ku XVI wieku*. *Średniowiecze Polskie i Powszechne* 12 (16), 2020, s. 96–120.

3 STARÝ, Marek: *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého královského rodu*. Opava 2021.

Na temat Księstwa Raciborskiego powstało już sporo prac poświęconych jego dziejom za panowania Przemyślidów.⁴ Jednak zagadnienie rycerstwa, a także szlachty tegoż terytorium jest dość skromnie potraktowane. Można wprawdzie odnaleźć wiele istotnych wzmianek na temat szlachty, ale dotąd nie napisano osobnego opracowania jej poświęconego: w szczególności zaś urzędnikom książęcym, dworskim czy ziemskim. Podstawę źródłową dla poniższego opracowania dostarczyły dwa tomy kodeksu dyplomatycznego Śląska (2 i 6)⁵ oraz inne edycje źródłowe, a także archiwalia przechowywane w Zemským archivum w Opawie, Archiwum Państwowym w Katowicach – Oddziale w Raciborzu i w Archiwum Państwowym we Wrocławiu. Istotnym przewodnikiem po publikacjach dotyczących opisywanego księstwa sprzed drugiej wojny światowej jest bibliografia ziemi raciborskiej z 1938 roku.⁶

1. Księstwo Raciborskie

Księstwo Raciborskie pod panowaniem dynastii Przemyślidów w ciągu XV wieku rozciągało się od Raciborza na wschód wzdłuż północnych granic księstw Opawskiego i Cieszyńskiego do granic Księstwa Oświęcimskiego, zaś od północy graniczyło z Księstwem Opolskim. W tym stuleciu stopniowo odpadały kolejne jego fragmenty – ziemie: pszczyńska i wodzisławska. Znany jest podział terytorialny Księstwa Racibor-

---

4 CZECHOWICZ, Bogusław: *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*. Warszawa 2005, s. 426–443; MIKA, Norbert: *Dzieje ziemi raciborskiej*. Kraków 2010; TENŽE: *Ostatni Przemyślida – książę Walenty Garbaty*. In: Czechy i Polska między Wschodem i Zachodem – średniowiecze i wczesna epoka nowożytna. Ciesielski, Tomasz – Iwańczak, Wojciech (edd.), Warszawa – Bellerive-sur-Allier 2016, s. 51–65; KOZÁK, Petr: *Skon Barbory Opavské a Ratibořské, posledního zástupce rodu Přemyslovců na krnovském knížecím stolci*. Časopis Matice moravské 136, 2017, č. 2, s. 269–280; STARÝ, Marek: „... pojav k svatému manželství jich sestry dceru“. *Marginálie ke genealogii slezských knížat a k osudům Krnovska na přelomu 15. a 16. století*. Časopis Matice moravské 137, 2018, č. 1, s. 57–85; SPERKA, Jerzy: *Matženstwa Mikołaja V księcia opawsko-raciborskiego, pana na Rybniku (zm. 1452 r.)*. In: Silesia – Polonia – Europa. Studia historyczne dedykowane Profesorowi Idzemu Panicowi. Sperka, Jerzy (ed.), Katowice – Bielsko-Biała 2019, s. 249–261; CZECHOWICZ, Bogusław: *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*. IV: *Król i stany. 2: Książęta i szlachta. A: Książęta i hrabiowie*. Wrocław 2020, s. 43–56.

5 CDS 2, CDS 6. Edycja *Registrum* spotkała się z krytyką środowiska śląskich historyków m.in. Augustina Weltzla (recenzja w *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 8, 1867, H. 1, s. 207–211), oraz ks. Conrada Błażka (rec. niepublikowana, ale przekazana wydawcy). Uwagi dotyczyły identyfikacji osób oraz miejscowości i niedopracowanego indeksu. Z tego powodu po ponad trzech dekadach ukazał się dodatek do edycji w postaci uzupełnień do indeksu *Nachtrag zu dem alphabetischen Register für das Registrum Wenceslai*. Breslau [1899]. Regesty są dużą pomocą w wykorzystaniu informacji zawartych w kopiarzu, lecz w wielu wypadkach konieczna jest kwerenda w oryginale, ponieważ większa część dokumentów spisana jest w języku czeskim lub łacińskim i niemieckie regesty nie w pełni oddają np. tytułaturę bądź nazwy urzędów. Oryginał przechowuje NK Praha, Oddělení rukopisů a starých tisků, sign. XVI C 7.

6 MOSLER, Josef (ed.): *Ratibor und das Ratiborer Land im Schrifttum der Jahrhunderte. Ein Literaturnachweis*. Ratibor 1938.

skiego z 1531 roku, a więc z końca pierwszej dekady pod panowaniem Jana II Dobrego, księcia opolsko-raciborskiego. Z całą pewnością jest to podział identyczny z tym jeszcze z czasów panowania księcia Walentyna. Były to wcześniejsze dystrykty (*Weichbild, Gebiet*), w czasach dominacji języka czeskiego w drugiej połowie XV wieku w kancelariach górnośląskich określane terminem „*gbit*” (na przykład w 1472 roku),⁷ a w XVI wieku *kraj* (pierwsza wzmianka z 1490 roku).⁸ Księstwo składało się w opisywanych tu czasach z trzech Weichbildów: rybnickiego, żorskiego i raciborskiego.⁹

2. Szlachta Księstwa Raciborskiego

Spółceństwo księstwa dzieliło się na stany, a dominującą pozycję posiadała szlachta. Przemiany rycerstwa raciborskiego w XV wieku, gdy księstwem władali Przemyslidzi, przebiegały w podobny sposób, jak w innych księstwach górnośląskich. W ciągu tego stulecia na znaczeniu zyskiwał stan szlachecki, który wspierał książąt w rządach. Jego członkowie stanowili ich najbliższe otoczenie jako urzędnicy, doradcy i zbrojne ramię. W początkach tegoż wieku następował proces przemiany prawnej własności majątków, z dzierżonych czasowo na własność dziedziczną, co niewątpliwie sprzyjało bogaceniu się tej warstwy. Skutkowało to powstawaniem instytucji i zgromadzeń stanowych: sądu i sejmiku ziemskiego. Przywódcami szlachty byli starsi ziemscy, będący reprezentantami szlachty wobec dynasty (szerzej na ten temat niżej). Ponadto rycerze czasami występowali w podwójnej roli, jako urzędnicy książęcy i ziemscy, co niewątpliwie świadczyło, że stanowili elitę tego stanu. W średniowieczu oraz w początkach XVI stulecia w źródłach występuje kilka terminów na określenie szlachty raciborskiej: Landmann („*lantmann*”, 1407),¹⁰ „*Mannen*” (1407),¹¹ „*zemanne*” (1480),¹² „*Manschaft*” (1466),¹³ włodyka („*wladyka*” 1495),¹⁴ „*ponosza*” 1472,

---

7 CDS 2, s. 195.

8 TAMŻE, s. 209.

9 Podział Księstwa Raciborskiego na dystrykty był różny w czasach Przemyslidów i zależał od rozmiaru terytorium ich księstwa zob. SPERKA, Jerzy: *Do 1532 roku*. In: Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic. 1, Hojka, Zbigniew – Kloch, Bogdan (edd.), Rybnik 2017, s. 178, 180; TENŻE: *Księstwo karniowsko-rybnickie*, s. 97, 108; szerzej na ten temat PTAK, Marian J.: „*Weichbild*” w *strukturze terytorialnej*. In: *Podziały terytorialne Polski. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość. Materiały konferencji historyków prawa w Karpaczu (29 IX – 1 X 1997)*. Jurek, Piotr (ed.), Wrocław 1997, s. 5–11; KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Několik poznámek k vývoji nižších územně správních celků (vikpild, krajů) v Horním Slezsku*. *Studia Śląskie* 63, 2004, s. 136–147.

10 NK Praha, f. 11v; CDS 6, nr 112.

11 NK Praha, f. 8v; CDS 6, nr 112.

12 CDS 2, s. 202.

13 NK Praha, f. 8v; CDS 6, nr 132.

14 CDS 2, s. 214.

1494, 1496.¹⁵ Także w przypadku szlachcica zwracano się z właściwą dla tej warstwy tytułaturą: urodzony („urozony” 1495),¹⁶ sławetny („slawutny” 1456, 1472, 1482, 1483, 1491, 1496)¹⁷ albo także łącząc tytuły: sławetny panosza, urodzony władyka lub urodzony i sławetny (1480).¹⁸ Stan ten nie był jednolity, wzorem czeskim stopniowo zaczął dominować podział na wyższą i niższą szlachtę, czyli na rycerzy i panów (baronów). Trudno na obecnym etapie badań szerzej odnieść się do tego zagadnienia, aczkolwiek wiadome jest, że mandat króla czeskiego Władysława Jagiellończyka z 19 kwietnia 1504 roku skierowany do ówczesnego starosty śląskiego regulował hierarchię zasiadania przez szlachtę na sejmikach, sądach i innych organach ziemskich. W świetle tego dokumentu kolejność miała być następująca: biskup, książęta, wyższa szlachta (panowie), szlachta (rycerstwo) i miasta.¹⁹ Zgodnie z powyższym królewskim zarządzeniem stany raciborskie we właściwej kolejności wystąpiły podczas wspomnianego na wstępie hołdu z 1522 roku, najpierw wymienieni zostali panowie, a potem rycerze.²⁰ Zapewne przedstawiciele panów pojawili się w Księstwie Raciborskim wraz z nabyciem dóbr przez niektóre morawskie familie.²¹

3. Sąd i sejmik ziemski

Śląskie sądy ziemskie wykształciły się z sądów dworskich prawa polskiego, a we wczesnym okresie nazywano je czudami.²² W świetle skromnych, dotychczasowych badań nad górnośląskimi sądami ziemskimi pewne jest, że owe szlacheckie sądy funkcjonowały od co najmniej początków XV wieku. W Księstwie Bytomskim sąd ziemski pierwszy raz wzmiankowany był w 1412 roku, a w Księstwie Cieszyńskim w 1413 roku występował sędzia ziemski.²³ W przypadku Księstwa Bytomskiego waż-

---

15 TAMŻE, s. 195, 213, 215.

16 TAMŻE, s. 214.

17 TAMŻE, s. 191, 195, 205, 206, 210, 211, 215.

18 TAMŻE, s. 202.

19 NA Praha, Česká dvorská kancelář, inv. č. 858, kart. 713, bp.; zob. GOJNICZEK, Waław: *Urzędy książęce i ziemskie w ustroju księstwa cieszyńskiego (1477–1653)*. Katowice 2014, s. 200–201.

20 Zob. przyp. 1.

21 CZECHOWICZ, Bogusław: „*Barones Silesiae – barones Bohemiae*”. *O stanie magnackim we władztwie czeskim w dobie królów Macieja I i Władysława II*. In: *Rola arystokracji w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice – Zabrze 2017, s. 70–78; TENŻE: *Idea*, IV, 2, A, s. 19–34, zwłaszcza dla Śląska s. 32–34.

22 HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2007, s. 53–56; ORZECOWSKI, Kazimierz: *Historia ustroju Śląska 1202–1740*. Wrocław 2005, s. 76; PTAK, Marian J.: *Sądy prawa polskiego na tle organizacji wymiaru sprawiedliwości księstwa oleśnickiego (XIV–XVIII w.)*. Wrocław 1988, s. 51; GOJNICZEK: *Urzędy książęce i ziemskie*, s. 220.

23 GOJNICZEK, Waław: *Kancelaria sądu ziemskiego bytomskiego państwa stanowego w świetle inwentarza z około 1641 roku*. In: *Fontes historiae examinare. Studia ofiarowane Profesorowi*

nym ustaleniem jest również fakt, że wyroki sądowe rejestrowano w księdze ziemskiej, prowadzonej za lata 1418–1498.

Przechodząc do sądu ziemskiego w Raciborzu trzeba najpierw stwierdzić, iż dotąd nie był on przedmiotem zainteresowań historyków.²⁴ Pierwszy ślad w źródłach potwierdzający fakt funkcjonowania sądu ziemskiego w Raciborzu pochodzi z 1407 roku, kiedy wśród świadków książęcego dyplomu pojawia się rycerz tytułowany sędzią ziemskim.²⁵ W czasach panowania ostatnich trzech raciborskich Przemysłków funkcjonował jeden sąd ziemski dla całego księstwa. Tak też było po 1521 roku. Wydaje się, że tak najpewniej było przez całe XV stulecie, pomimo podziału księstwa na trzy dystrykty (*Weichbilty*). Siedziba sądu ziemskiego znajdowała się w klasztorze dominikanów w Raciborzu, gdzie jedno z pomieszczeń było izbą sądową. Tam też musiało się znajdować archiwum ziemskie. Sąd ziemski tworzyli starosta raciborski, później zwany ziemskim, sędzia ziemski i kilku asesorów, w 1415 roku było ich jedenastu (zob. niżej). W źródłach brak pisarza ziemskiego, być może podobnie jak w Księstwie Cieszyńskim obsługę kancelaryjną zapewniali pisarze książęcy.²⁶ W przypadku nieobecności księcia na sesji sądu, obradom przewodniczył starosta, zaś na sędzim ziemskim spoczywała formalna strona procesu i on ogłaszał wyrok (1415). Z XV wieku znanych jest kilku sędziów ziemskich: w 1407 roku – Michał z Bytkowa,²⁷ Benesz z Pudłowa (przed 1415),²⁸ w 1415 roku – Jaśko Kostka z Jedłownika,²⁹ w latach 1454 i 1465 – Wawrzyniec (Wawrzyk) z Bytkowa.³⁰ Rycerz ten pisał się

Rościławowi Żerelikowi w sześćdziesięciopięciolate urodzin. Wolański, Filip – Harc, Lucyna (edd.), Kraków 2021, s. 248; GOJNICZEK: *Urzędy książęce i ziemskie*, s. 221.

24 KLOCH, Bogdan: *Początki sądownictwa na obszarze księstwa raciborskiego i ziemiach przyległych w średniowieczu i czasach nowożytnych (do 1740 r.)*. In: *Zarys dziejów sądownictwa w południowej części Górnego Śląska. Sądy w Rybniku, Jastrzębiu Zdroju, Raciborzu, Wodzisławiu Śląskim i Żorach*. Kloch, Bogdan (ed.), Rybnik – Gliwice 2011, s. 13–16.

25 Zob. przyp. 24.

26 GOJNICZEK: *Urzędy książęce i ziemskie*, s. 256–257.

27 *Listinář Těšínska. Codex diplomaticus Ducatus Tessinensis (1401–1459)*. 2, NĚMEC, Emerich (ed.), Český Těšín 1958, nr 123; regest: *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentů przechowywanych na Górnym Šląsku. 2: (1401–1450)*. BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karel (edd.), Opava – Opole – Katowice 2011, nr 61.

28 CDS 6, nr 135.

29 WELTZEL, Augustin: *Geschichte der Stadt Sohrau in Ober-Schlesien. Aus Urkunden und amtlichen Actenstücken bearbeitet*. Sohrau 1888, s. 37.

30 1454 – *Listinář Těšínska* 2, nr 213; 1465 – *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentů przechowywanych na Górnym Šląsku. 3: (1451–1475)*. BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karel (edd.), Katowice – Opava – Opole 2017, nr 174, 175; zob. też ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 432; Uwaga! W notatkach genealogicznych opawskiego genealoga Josefa Zukala (ZAO, Zukał, inv. č. 195, f. 176–177) znajdują się wypiski z niedatowanych listów przytaczanych w niniejszym opracowaniu. Ich datację Zukał ustalił w oparciu o informacje z tych listów w których podano daty roków sądowych: 1456, 1458. Następnie te ustalenia bezkrytycznie zostały przejęte do herbarza Josefa Pilnáčka (PILNÁČEK, Josef: *Rody starého Slezska*. Brno 2010³, nr 623) jakoby Wawrzyk był w tych latach sędzią ziemskim w Raciborzu, czego nie można potwierdzić źródłowo.

z Bytkowa,³¹ a raz z Jedłownika.³² Być może Jedłownik leżący w pobliżu Wodzisławia Śląskiego był jego majątkiem. W momencie kiedy był sędzią ziemskim piastował również urząd starosty karniowskiego.³³ Ostatni raz pojawił się w źródłach w 1479 roku.³⁴ Z czasów panowania ostatnich Przemysłidów niestety nie udało się odnaleźć żadnego sędziego. Po śmierci księcia Walentyna wieloletnim sędzią ziemskim powiatu raciborskiego był w latach 1524–1556 Mikołaj Klema zwany Kocur z Ligoty (Lhoty).³⁵

Skoro raciborski sąd ziemski wyłonił się z sądu dworskiego prawa polskiego, to posługiwano się polskim prawem zwyczajowym. Z całą pewnością związki dynastyczne Księstwa Raciborskiego z księstwami Opawskim i Karniowskim oraz kontakty pomiędzy sądami i mieszkańcami miały wpływ na recepcję morawskiego prawa ziemskiego do praktyki sądowej.³⁶ Stosowanie na obszarze Księstwa Raciborskiego prawa polskiego oraz morawskiego, a także niemieckiego, miało wpływ na szlachecką własność. Majątki mogły być na prawie polskim, czyli alodialnym – wówczas były wieczyste, wolne i dziedziczne. Majątki pozostające na prawie niemieckim, czyli lenne, były posiadane na określony czas i nie podlegały dziedziczeniu. Z tego względu majątki rycerskie na prawie lennym, jako mniej atrakcyjne, zamieniano na alodialne.³⁷ Wła-

-
- 31 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 432; CDS 6, nr 317. Z Bytkowa koło Siemianowic Śląskich pisała się rodzina rycerska znana ze średniowiecza zob. PILNÁČEK: *Rody*, nr 623 (tu również blazonowanie herbu Wawrzyka); SPERKA, Jerzy: *Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchią*. Katowice 2006, s. 207; inną identyfikację pochodzenia Wawrzyka dał Dalibor Prix zob. *Zemské desky krnovské* 1: (1403–1522). PRIX, Dalibor (ed.), Opava 2008, s. 316, gdzie podaje, że Wawrzyk pisał się z Bietkowa koło Koźla.
- 32 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 82; PILNÁČEK: *Rody*, nr 1027.
- 33 *Pozůstatky knih zemského práva knížectví Opavského. Díl první: Knihy přední. Část prvá 1413–1484*. KAPRAS, Jan (ed.), Praha 1906, s. 77; *Zemské desky krnovské* 1, s. 151; por. PRASEK, Vincenc: *Nejvyšší úředníci zemští na Krnovsku a Opavsku*. In: Program českého gymnasia v Opavě 12, 1895, s. 3.
- 34 CDS 6, nr 317; ZAO, Zukal, inv. č. 195, f. 176.
- 35 1526–1556 – WELTZEL, Augustin: *Die Landesbeamten der Fürstenthümer Oppeln-Ratibor von 1532 bis 1741*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 20, 1874, s. 32; 1524 – CHRZAŚCZ, Johannes: *Die Landbücher von Oppeln-Ratibor*. Oberschlesische Heimat. Zeitschrift des Oberschlesischen Geschichtsvereins 10, 1914, s. 125 (nr 54); 1526 – CDS 6, nr 520; 1540 – STIBOR, Jiří: *Regesta českých listin a listů z knížectví opolsko-ratibořského (1303) 1457–1731. Výsledky bohemikálního výzkumu v AP Wrocław z let 1990–1994*. Sborník archivních prací 47, 1997, č. 2, s. 83, 88.
- 36 Wykorzystywanie Księgi Towaczowskiej, czyli morawskiego prawa zwyczajowego autorstwa Ctibora Towaczowskiego z Cimburku (t. 1–1482, t. 2 1486–1490) w Księstwie Raciborskim sugeruje M. Starý (STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 146). Morawskie ziemskie prawo stanowiło ważne źródło prawa dla powstałej w 1562 r. ordynacji ziemskiej Księstwa Opolsko-Raciborskiego zob. KAPRAS, Jan: *Zemská zřízení opolsko-ratibořské a těšínské*. Sborník věd právních a státních 22, 1922, s. 256–265; ŠEFČÍK, Erich: *Zemské zřízení těšínské z roku 1573 a jeho další vývoj za vlády posledních Piastovců*. Studie o Těšínsku 3, 1974, s. 280; JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor: *Několik poznámek ke vzniku Opolsko-ratibořského a Těšínského zemského zřízení*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 5, 2012, s. 87.
- 37 PTAK, Marian J.: *Śląskie prawo rycerskie jako problem badawczy*. In: Pozycja prawna stanu szlacheckiego. Materiały VII Konferencji historyków państwa i prawa Szklarska Poreba 11–13 lipca 2003 r. Jurek, Piotr (ed.), Wrocław 2004, s. 45–53; TENŽE: *Własność alodialna i lenna na Śląsku*. In: Kultura prawna w Europie Środkowej. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 2006, s. 96–103; GOJNICZEK: *Urzędy książęce i ziemskie*, s. 204.

śnie w 1518 roku książę Walentyn wydał taki przywilej dla szlachcica Jana Brzeskiego, właściciela majątku Brzezie.³⁸ Ostatecznie w ciągu XVI wieku w Księstwie Raciborskim zanikła własność na prawie lennym.

Znanych jest kilka wyroków raciborskiego sądu ziemskiego. Pierwszy znany wyrok tegoż sądu należy łączyć z dokumentem z dnia 19 września 1415 roku, w którym sędzia ziemski Jaško Kostek z Jodłownika, wraz z 11 rycerzami jako asesorami, orzekł w sporze księcia Jana II przeciwko Cetrysowi z Kynszperka w sprawie majątku Pszów.³⁹ Kolejny, to dokument z 5 lipca 1460 roku na sesji w Raciborzu: Purhart z Rzuchowa, Hanusz z Tlustomostu, Waclaw z Krzyżkowic i Jeszek z Rzuchowa wydali wyrok w sporze pomiędzy braćmi Wernerem, Mikołajem, Hanuszem i Jeszkiem ze Zubrzyec, o podział majątku po ojcu jeszcze za jego życia. Ojciec ich, Jechnik Zubrzycki, ponownie dokonał podziału majątku. W tym dokumencie użyto terminu *rok sądowy*, czyli sesji sądowej.⁴⁰

Interesująca sytuacja prawna w ziemskim sądzie raciborskim wystąpiła około 1465 roku. Informacje na ten temat przynoszą zachowane do dzisiaj dokumenty: koptera oraz dwa niedatowane listy raciborskiego sędziego ziemskiego oraz wyrok sądu ziemskiego w Opawie. W 1455 roku na wokandę sądu ziemskiego w Raciborzu trafił spór pomiędzy Elżbietą Dziećmorowską z Dziećmorowic, najpewniej żoną Krzyśka, a niejakim Tomaszkiem o prawo własności wsi Markłowice koło Wodzisławia Śląskiego. Kolejna rozprawa, która również nie zakończyła się rozstrzygnięciem sporu, miała miejsce w 1458 roku. W tej sytuacji Wawrzyniec z Bytkowa, ówczesny raciborski sędzia ziemski, zwrócił się listownie z prośbą o pomoc prawną do sądu ziemskiego Księstwa Opawskiego. Dowodem w sprawie były dwa dyplomy przedstawione przez owego Tomaszka. Pierwszy niedatowany, wystawiony przez książąt raciborskich Mikołaja i Waclawa, w którym darowali Markłowice Tomaszкови, oraz drugi, na mocy którego ojciec Elżbiety darował Markłowice wspomnianym książętom. Dziećmorowska twierdziła, że jeden z nich był spisany pod przymusem (najpewniej chodzi o pergamin, w którym jej ojciec darował Markłowice).⁴¹ Sąd ziemski w Opawie wydał wyrok w dniu 17 marca 1465 roku. Z sentencji wyroku wynika, że jeżeli zaprzysiężeni świadkowie podważą autentyczność treści dokumentu, to wówczas mają być uznane roszczenia Dziećmorowskiej i ma być wydany ów majątek. Taka procedura świadczy o wadze uczciwości świadków, o ile była ona zagwarantowana złożoną przez nich przysięgą.⁴²

---

38 APK OR, Akta miasta Raciborza, sygn. 64.

39 Asesorami byli: Milota z Krzyżanowic, Jaško Szeliga z Rzuchowa, Mikundej z Jejkowic, Wierzbęta z Ponięcic, Kossel Paus na Holbergu, Mroczo ze Sławikowa, Hans z Góry, Pawlik z Czerwiecic, Merten z Pobiegowa, Mikosz ze Strzybnika i Czambor z Małych Gorzyc. NK Praha, f. 15v–16v; regest: CDS 6, nr 136; omówienie dokumentu WELTZEL: *Geschichte der Stadt Sohrau*, s. 37.

40 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 427; regest *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku* 3, nr 119.

41 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 82, 432, 433; regest: *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku* 3, nr 174, 175.

42 *Pozůstatky knih*, s. 77.

W dostępnych źródłach udało się odnaleźć zaledwie jedną wzmiankę o sejmiku ziemskim Księstwa Raciborskiego. W księdze pozwów i wyroków sądu ziemskiego Księstwa Karniowskiego z lat 1498–1508, pod datą 1502 roku, odnotowano wydarzenie *na Snyemu w Ratiborzi*, kiedy to rycerz Melchior Szilherowski z Šilheřovic skarżył mieszczan z Krzanowic o należny roczny czynsz.⁴³ To zgromadzenie było istotnym elementem funkcjonowania samorządu szlacheckiego. Sesje sejmiku najpewniej odbywały się tak jak w przypadku sądu ziemskiego, w izbie ziemskiej klasztoru w Raciborzu.⁴⁴ Po śmierci księcia Walentyna w Raciborzu nadal zwoływano sejmik ziemski dla Księstwa Raciborskiego, formalnie dla powiatu, bowiem działał również sejmik zwierzchni dla całego Księstwa Opolsko-Raciborskiego, funkcjonujący na przemian w Opolu i Raciborzu.⁴⁵

4. Elity stanu szlacheckiego Księstwa Raciborskiego

Rezydencja książęca w Raciborzu była dla miejscowego rycerstwa miejscem wyjątkowym, gdyż przebywanie w otoczeniu dynastii gwarantowało prestiż i dodatkowe dochody. Na dworze Przemyślidów najbliżsi współpracownicy księcia to starsi ziemscy, czyli przywódcy stanu szlacheckiego, którzy reprezentowali ogół szlachty księstwa wobec księcia i jednocześnie wspierali dynastę radą w wielu sprawach. Z zachowanego z 1518 roku dyplomu wynika, że został spisany z „*Radu nassich Starssich Zeman*”.⁴⁶ Świadczy to, że do końca panowania Przemyślidów nie wykształciła się rada książęca, tak jak to stało się w sąsiednim Księstwie Cieszyńskim. Właśnie w tym księstwie, w czasach panowania księcia Kazimierza II (1477–1528) na znaczeniu stracili starsi, a zyskali urzędnicy książęcy.⁴⁷ Fakt ten pozwala też zrozumieć kolejność świadków w części dyplomów książęcych: pierwsi wymienieni rycerze to starsi ziemscy, a po nich następowali dopiero urzędnicy książęcy. Przykładowo widać to na dyplomie z 1480 roku, ale tutaj nazwano ich w języku czeskim jako „*zeman*” i „*dworzene*”.⁴⁸ Rycerstwo obejmowało główne urzędy na dworze i kierowało różnymi dziedzinami życia domu książęcego. Także spośród szlachty wywodzili się główni urzędnicy zarządzający domeną dynastii.

---

43 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 842, s. 9; edycja ZUKAL, Josef: *Nejstarší register zemského práva Krnovského*. Věstník Matice opavské 18, 1910, s. 21.

44 ORZECOWSKI: *Historia ustroju Śląska*, s. 70.

45 HATAŁSKA, Marta: *Sejmik księstwa opolsko-raciborskiego w latach 1564–1742*. Wrocław 1979.

46 APK OR, Akta miasta Raciborza, sygn. 64.

47 GOJNICZEK: *Urzędy książęce i ziemskie*, s. 203; ORZECOWSKI: *Historia ustroju Śląska*, s. 162.

48 CDS 2, s. 202.

Starosta raciborski

Wśród urzędników książęcych najwyższą pozycję posiadał starosta, zwany również starostą raciborskim („*Hauptman*” lub „*Heytmann*”), później starostą ziemskim. Urząd ten pojawił się na Śląsku pod koniec XIII wieku i był to najwyższy urząd w księstwach, a jego obowiązki dotyczyły zastępstwa władzy w sprawach politycznych, sądowych i wojskowych.⁴⁹ W XV wieku, w Księstwie Cieszyńskim starostowie byli jedynie zarządcami kluczy domeny książęcej.⁵⁰ Starosta raciborski był najbliższym współpracownikiem i doradcą księcia. Pierwszym znanym nam dziś starostą był w 1373 roku Mikołaj syn Gocza („*Hauptman zu Ratibor*”),⁵¹ a następny to Henek Szeliga z Łan, w 1383 roku określony jako „*capitaneus noster*”.⁵² W źródłach z końca XIV oraz z XV wieku odnaleźć można wielu starostów, a ich najobszerniejszy wykaz sporządził Norbert Mika.⁵³ Podobnie w dwóch pozostałych dystryktach księstwa działali właściwi starostowie, choć trzeba zaznaczyć, że dystrykt żorski wydzielony został z rybnickiego najpewniej w ciągu trzech pierwszych dekad drugiej połowy XV wieku,⁵⁴ co tłumaczy, dlaczego starosta żorski obecny jest w źródłach z lat osiemdziesiątych XV wieku.

Z czasów panowania trzech synów księcia Jana V, urząd starosty raciborskiego piastowało siedmiu szlachciców. Pierwszy z nich objął urząd jeszcze za panowania ich ojca. Mikołaj Simoradzki (Semoradzki) z Simoradza sprawował tę funkcję co najmniej w latach 1489–1495.⁵⁵ Pochodził z Księstwa Cieszyńskiego, gdzie znajdował się jego rodowy majątek – Simoradz koło Skoczowa. Mikołaj pisał się z tej wsi w latach 1480–1484, po czym zniknął ze źródeł cieszyńskich.⁵⁶ Josef Pilnáček błędnie podał, że w latach 1490–1496 pełnił on urząd burgrabiego w Raciborzu.⁵⁷ Kolejnym starostą pojawiającym się na dokumencie książęcym z 1499 roku był bliżej nieznany Wojtek

---

49 WÓŁKIEWICZ, Ewa: *Capitaneus Slesie. Królewscy namiestnicy księstwa wrocławskiego i Śląska w XIV i XV wieku*. In: *Monarchia w średniowieczu. Władza nad ludźmi, władza nad terytorium*. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi. Pysiak, Jerzy – Pieniądz-Skrzypczak, Aneta – Pauk, Marcin R. (edd.), Warszawa – Kraków 2002, s. 169–170.

50 GOJNICZEK: *Urzędy książęce i ziemskie*, s. 135–137.

51 CDS 6, nr 51; *Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061–1464)*. KOPETZKY, Franz (ed.). *Archiv für österreichische Geschichte* 45, 1871, nr 369; zob. też SPERKA: *Do 1532 roku*, s. 180.

52 *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku*. 1: (do 1400 roku). BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karel (edd.), Wrocław – Opava 2004, nr 163.

53 MIKA: *Dzieje ziemi*, s. 55.

54 SPERKA: *Księstwo karniowsko-rybnickie*, s. 99.

55 1489 – MIKA: *Dzieje ziemi*, s. 55; 1490 – CDS 2, s. 210; 1491 – CDS 2, s. 70, 211; STELMACH, Roman: *Katalog średniowiecznych dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu*. Wrocław – Racibórz 2014, nr 15742; 1493 – CDS 2, s. 212; 1494 – APK OR, Akta miasta Raciborza, sygn. 1, s. 22; CDS 2, s. 213; 1495 – MIKA: *Dzieje ziemi*, s. 55.

56 *Dyplomatariusz skoczowski. Kodeks dyplomatyczny miasta Skoczowa. Tak zwana Księga Gorgosza*. PANIC, Idzi (ed.), Cieszyn 1998, s. 12; PAPROCKÝ Z GLOGOL, Bartoloměj: *Zrčadlo Slavného Margrabstwy Morawského: w kterém žgeden každý stav dáwnost, wzácnost y powinnost swau uhléda*. Olomouc 1593, s. CCCXXV.

57 PILNÁČEK: *Rody*, nr 1552.

Kluda.⁵⁸ W latach 1500–1504 na urządzie tym był Kasper z Zenbergu, na Strzybniku,⁵⁹ a następnym Wojtek Kolenda *vel* Colenda.⁶⁰ Tegoż roku nowym starostą został Mikołaj Kasza z Janowic, zwany Tatikiem, pan na Chwałowicach, i pozostał on na urządzie co najmniej do 1510 roku.⁶¹ Następny starosta znany jest z 1515 roku – był to Zdzisław Holy z Ponięcic.⁶² W tym czasie miał on pełnić również urząd burgrabiego. Pochodził ze znanej raciborskiej rodziny szlacheckiej, z której kilku przedstawicieli było związanych z raciborskimi Przemysłidami, między innymi jego ojciec Jan był marszałkiem. W źródłach był wzmiankowany w 1508 roku, kiedy toczył spór przed sądem ziemskim w Karniowie.⁶³ Posiadał kilka majątków: Pilchowice, Błażejowice i Lubawice. Zmarł około 1530 roku.⁶⁴ Prawdopodobnie ostatnim starostą księcia Walentyna był Jerzy Kladorubski z Kladorub. Ów szlachcic pochodzący z Moraw został nobilitowany w 1507 roku przez króla Zygmunta Starego i adoptowany przez braci Zajczków z Hostialkowic wraz z dwoma mieszczanami raciborskimi. Po raz pierwszy pojawił się na liście świadków księżnej Magdaleny i księcia Mikołaja w 1499 roku.⁶⁵ Pewne jest, że piastował ten urząd w 1518 roku.⁶⁶ Ponownie w tej roli pojawił się już po śmierci księcia, w 1526 roku. Na liście świadków wymieniono go ostatniego, z tytułem „*te czasy starosty na Ratiborskeho*”.⁶⁷ Natomiast jako pierwszego odnotowano innego starostę, Jerzego Stosza z Twaruszkowa, którego tytułowano jako „*haythmana ty czasy na Ratiborzi*”.⁶⁸ Po śmierci ostatniego Przemysłidy, w latach 1522–1523 starostą ziemskim powiatu raciborskiego pozostawał Wawrzyniec Seidlitz.⁶⁹

Z okresu rządów trzech ostatnich książąt raciborskich z dynastii Przemysłidów znany jest jeden starosta żorski, którym w latach 1480–1482 był Maciej Osiński z Żytnej.⁷⁰ W Rybniku także ustanowiono starostę, w 1457 roku występował niejaki

58 1499 – *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentů przechowywanych na Górnym Šląsku*. 4: (1476–1500). BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karel (edd.), Opava – Opole – Katowice 2021, nr 272.

59 1500–1504 – MIKA: *Dzieje ziemi*, s. 55; 1501 – APK OR, Akta miasta Raciborza, sygn. 63; 1502 (10 czerwca) – CDS 6, nr 451; 1503 – ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 717; 1504 – APK OR, Akta miasta Raciborza, sygn. 70; MIKA: *Ostatni Przemyslida*, s. 56.

60 MIKA: *Dzieje ziemi*, s. 55.

61 1505–1506 – MIKA: *Dzieje ziemi*, s. 55; 1510 – APK OR, Akta miasta Raciborza, sygn. 1, s. 26, 27; PILNÁČEK: *Rody*, nr 319; SPERKA: *Do 1532 roku*, s. 184; MIKA: *Ostatni Przemyslida*, s. 61 – uwaga, błędna sygnatura, poprawna nr 1, s. 27.

62 1515 – APK OR, Akta miasta Raciborza, sygn. 3; STIBOR: *Regesta českých listin a listů*, nr 32.

63 ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 842, s. 16; edycja ZUKAL: *Nejstarší register*, s. 22–23.

64 PILNÁČEK: *Rody*, nr 1333/II; IGÁLFFY-IGÁLY, Ludwig: *Beiträge zur älteren Familiengeschichte der Holly von Ponientzitz*. Mitteilungen des Beuthener Geschichts- und Museumsvereins 25/26, 1964, s. 65–66 [rec. HAWRANEK, Franciszek: *Zaranie Śląskie* 30, 1967, s. 801–802].

65 CDS 2, s. 217.

66 *Listinář Těšínska. Codex diplomaticus Ducatus Tessinensis 1496–1526*. 4, NĚMEC, Emerich (ed.), Český Těšín 1961, nr 411.

67 CDS 6, nr 520; w oryginale NK Praha, f. 197.

68 CDS 6, nr 520; w oryginale NK Praha, f. 196v.

69 1522 – CHRZĄSZCZ: *Die Landbücher von Oppeln-Ratibor*, nr 5; 1523 – TAMŽE, nr 2.

70 1480 – CDS 2, s. 204 wspomina o tym dokumencie WELTZEL: *Geschichte der Stadt Sohrau*, s. 53; 1482 (11 września) – CDS 6, nr 346.

rycerz Waclawek.⁷¹ W czasach, gdy w skład Księstwa Raciborskiego wchodziły ziemie wodzisławska i pszczyńska, także tam występował odpowiednio starosta pszczyński (z lat 1407–1517 znanych jest 20 starostów)⁷² i starosta wodzisławski (na przykład w 1492 roku był nim Jan Milocho ze Slawkowa).⁷³

Urzędnicy dworu książęcego i kamery

W trakcie kwerendy powiodła się identyfikacja tylko nielicznych szlachciców związanych z urzędami dworskimi raciborskich dynastów. Najwyżej w hierarchii stali marszałkowie, którzy kierowali dworem i im podlegali pozostali urzędnicy. Urząd ten istniał już w początkach XIV wieku (1307 – rycerz Waclaw zwany Kobyłka z Bełku).⁷⁴ W latach 1415–1437 był nim Pełka z Bełsznicy.⁷⁵ Marszałkiem w 1486 roku był Jan Holy z Ponięcic na Pilchowicach (dworski marszałek).⁷⁶ Według Ludwika Igály-Igálffy’ego zmarł on około 1500 roku i pozostawił synów Mikołaja i Zdzisława oraz córkę Annę zamężną z Wrochenem.⁷⁷ Z czasów panowania księcia Walentyna marszałkiem w 1512 był Piotr Zajic.⁷⁸ Najpewniej należy go identyfikować z raciborską rodziną szlachecką Zajiczków z Hosztialkowic.⁷⁹ Urząd ochmistrza książąt opawsko-raciborskich znany jest od 1361 roku.⁸⁰ Z czasów ostatnich Przemysłidów znany jest wszakże zaledwie jeden ochmistrz dworu książęcego: Herman Kochcicki z Kochcic. Wiadomości o tym fakcie przynosi polski heraldyk przełomu XVI i XVII wieku Bartosz Paprocki, podając że „[...] *magie Leth 60. był hoffmistrem u Walentina Knyżete Syna Janoweho [...]*”.⁸¹

---

71 KDP 4, nr 46. Zob. SPERKA: *Do 1532 roku*, s. 149, 181 (tu szerzej na temat starosty rybnickiego).

72 Najnowsze ich zestawienie zob. SPERKA, Jerzy: *Średniowiecze (do 1517 roku)*. In: *Pszczyńska monografia historyczna*. 1, Kaczmarek, Ryszard – Sperka, Jerzy (edd.), Pszczyzna 2014, s. 109–110.

73 ZAO, Jesuité v Opavě, inv. č. 228.

74 CDS 2, s. 121.

75 SCHAFFER, Hermann: *Geschichte einer Schlesischen Liebfraueugilde seit dem Jahre 1343*. Ratibor 1883, s. 8; 1434 – *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku 2*, nr 447, 480.

76 1486 – WELTZEL, Augustin: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*. Ratibor 1881², s. 99; na temat jego majątku ziemskiego zob. CDS 6, nr 308 (1478), 317 (1479); wg hipotezy R. Sękowskiego mógł być synem Mikołaja, żyjącego około połowy XV wieku zob. SĘKOWSKI, Roman: *Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczno-heraldyczny*. 3, Katowice 2003, s. 182.

77 Szerzej PILNÁČEK: *Rody*, nr 1333/I; IGÁLFFY-IGÁLY: *Beiträge zur älteren Familiengeschichte*, s. 65.

78 CDS 6, nr 480.

79 PILNÁČEK: *Rody*, nr 1976.

80 CDS 2, s. 162, 163.

81 PAPROCKÝ Z HLOHOL, Bartoloměj: *Sstambuch Slézský, W kterem Hospodář s Hostem, o mnohých věcech Spasy tedlných rozprávějíj, Pod Erby a Rody starodávných Panůw, Panůw a Rytjřstwa Knjžetstwij hornjich w Slézj [...]*. Brno 1609, w dziele brak paginacji, zob. rozdział *Rozmlauwanj Hospodaře a Hostem o Mssy Swate: Pod Erbem a Tytulem Urozeneho a Statečneho Ritiře Pana Jana Kochtiskeho z Kochtic a na Kochticych etc. A ginych Panu w Bratru w Gegich Milosti*, nr ark. ziii.

O Hermanie wiadome jest, że zmarł w 1538 roku w wieku 83 lat, a więc ochmistrem w Raciborzu został w 1515 roku. Nie ma innych źródeł, które mogłyby to potwierdzić. W młodości Kochcicki trafił na dwór księcia opawskiego Jana, później przebywał na dworze królewskim w Budzie, gdzie objął urząd prezydenta komór węgierskiej i czeskiej. Zgromadził duży kompleks majątków w okolicy Lublińca i Koszęcina. Jego żoną była Katarzyna ze Stolzów z Gostomii, z którą miał syna Jana i pięć córek.⁸² Za domenę książęcą odpowiadali burgrabiowie. Z opisywanego okresu znanych jest ich dwóch: w 1502 roku był to bliżej nieznany Bartosz „*Burgraf*”,⁸³ a w latach 1514–1516 wcześniej wspomniany Zdzisław Holy z Ponięcic.⁸⁴

Urzednicy książęcej kancelarii

Istotnym elementem dworu Przemysłidów raciborskich była kancelaria obsługująca księcia w zakresie wykonywania władzy w księstwie oraz w sprawach prywatnych. Językiem urzędowym w początkach XV wieku był niemiecki, a w sprawach kościelnych łacina. Począwszy od 1443 roku zaczęto w kancelarii spisywać dokumenty w języku czeskim, który w drugiej połowie tegoż stulecia oraz w następnym całkowicie dominował.⁸⁵ W kancelarii spisywano dyplomy wystawiane przez dynastę, spisywano listy oraz prowadzono księgi. Niestety, nie zachowała się żadna średniowieczna księga z kancelarii książąt raciborskich. Wiemy jedynie, że w 1520 roku była prowadzona metryka kancelaryjna.⁸⁶ Analogiczne księgi spisywano w Księstwie Opolsko-Raciborskim od 1524 roku (wspólne dla obu księstw), w których rejestrowano przywileje książęce, kontrakty kupna-sprzedaży, testamenty itd.⁸⁷ Wspomniana wzmianka o księdze z 1520 roku świadczy, że w Księstwie Raciborskim ten typ ksiąg wpisów był używany i być może znany już w drugiej połowie XV wieku. W Księstwie Cieszyńskim tego typu księgi prowadzono od 1444 roku.⁸⁸ Kadre kancelaryjną tworzyli pisarze oraz personel pomocniczy. Długo pisarzami były osoby duchowne. Z czasem pojawili się przedstawiciele szlachty oraz mieszczaństwo. W czasach panowania ostatnich trzech Przemysłidów kierownikiem kancelarii był kanclerz. Za wyjątkiem dwóch pierwszych, wszyscy pozostali kanclerze raciborscy wywodzili się z rycerstwa. Podwładnymi kanclerzy byli pisarze. We opisywanym

---

82 IGÁLFFY-IGÁLY, Ludwig: *Die Freiherren Kochticky von Kochtitz und Lublinitz*. Neues Jahrbuch der Heraldisch-Genealogischen Gesellschaft Adler 10, 1979–1981, s. 131; SĘKOWSKI: *Herbarz szlachty śląskiej* 3, s. 40 – obie te publikacje podają różne daty zgonu Hermana, wyżej podano za austriackim genealogiem, natomiast R. Sękowski podał 1539.

83 CDS 6, nr 451.

84 IGÁLFFY-IGÁLY: *Beiträge zur älteren Familiengeschichte*, s. 66.

85 CDS 2, s. 187.

86 TAMŻE, s. 4.

87 CHRZAŚCZ: *Die Landbücher von Oppeln-Ratibor*, s. 24–26.

88 GOJNICZEK: *Urzędy książęce i ziemskie*, s. 99.

tu okresie pisarzami byli mieszczanie. Zastanawiające jest dlaczego wśród nich brak duchowieństwa. Może wynika to z braku źródeł.

Pierwszym kanclerzem na dworze w Raciborzu, w 1451 roku był Mikołaj, prepozyt z Raciborza („*herr Nicklas Probst zu Ratiborunser Canzler*”).⁸⁹ Kolejnym, według Augustina Weltzla kanclerzem miał zostać w 1454 roku dziekan raciborski Mikołaj z Cieszyna.⁹⁰ Z powyższych informacji wynika, że byli to dwaj różni Mikołaje, niestety nie udało się zweryfikować wiadomości o drugim z nich. Najpewniej w następnych latach urząd zanikł i ponownie pojawił się po niecałych trzech dekadach. Wówczas urzędnikiem ksiąg raciborskich, pełniącym obowiązki kanclerza, był rycerz Jan Cibulka z Litultowic ze znanej raciborskiej rodziny szlacheckiej. Po raz pierwszy tytułowano w ten sposób kierownika książecej kancelarii na dyplomie z 30 marca 1479 roku.⁹¹ W dniu 20 stycznia 1480 roku spisano kolejny dokument książeży, ale powrócono w nim do starszej nazwy urzędu, czyli pisarza książeżego, choć spisany został przez inną osobę.⁹² Miesiąc później, na następnym pergaminie Jan Cibulka był ponownie kanclerzem, tak samo na kolejnym spisanym w sierpniu tegoż roku.⁹³ Urząd kanclerza dzierżył do 1486 roku.⁹⁴ Z dworem raciborskich dynastów związany był od połowy XV wieku. W 1451 roku pojawił się jako pisarz książeży i podobnie było w kolejnych latach.⁹⁵ W 1487 roku był pisarzem w kancelarii księcia opawskiego Jana Młodsze-go.⁹⁶ Ostatni raz w źródłach pojawił się w 1492 roku.⁹⁷ Jego własnością była wieś Rydułtowy, co jest poświadczone w 1486 roku.⁹⁸ Na tym etapie badań nie można ustalić stanu cywilnego kanclerza. Na żadnym dokumencie, w którym występuje albo wręcz został przez niego spisany, brak jakiegokolwiek wzmianki, że był osobą duchowną. Natomiast znany badacz dziejów ziemi raciborskiej Augustin Weltzel, który dysponował wieloma dokumentami dzisiaj już niedostępnymi, podał, że opisywany tu Jan Cibulka był osobą duchowną, kanonikiem, który zmarł w 1502 roku.⁹⁹ Być może jednak chodzi o dwie różne osoby, ponieważ w siedemnastowiecznej księdze bractwa literackiego Najświętszej Panny Marii w Raciborzu, zawierającej również ewidencję członków z XV wieku odnotowani zostali „*Perillstris D. Joannes Czebulka, Cancellarius*” oraz

---

89 APK OR, Akta miasta Raciborza, sygn. 1, s. 18.

90 WELTZEL: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, s. 700, 702.

91 CDS 2, s. 199. Należy odnotować, że A. Weltzel tytułował Cibulkę kanclerzem w 1477 r. Zob. WELTZEL: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, s. 712.

92 CDS 2, s. 200.

93 TAMŻE, s. 202; WELTZEL: *Geschichte der Stadt Sohrau*, s. 53.

94 GERLIC, Henryk: *Regesty łacińskich i niemieckich dokumentów gliwických przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu*. Rocznik Muzeum w Gliwicach 13, 1998, s. 337.

95 1451 – WELTZEL: *Geschichte der Stadt Sohrau*, s. 47; 1453 – APK OR, Akta miasta Raciborza, sygn. 1, s. 19; 1457 – CDS 2, s. 191; 1464 – PILNÁČEK: *Rody*, nr 1908 za SCHAFFER: *Geschichte einer Schlesischen Liebfraueugilde*, s. 193; 1472 – TAMŻE, s. 196.

96 PILNÁČEK: *Rody*, nr 1908.

97 CDS 2, s. 71.

98 GERLIC: *Regesty łacińskich i niemieckich dokumentów*, nr 6, przyp. 39.

99 WELTZEL, Augustin: *Geschichte der Stadt Ratibor*. Ratibor 1861, s. 403; TENŻE: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, s. 712. ZAO, Zukał, inv. č. 196, f. 53.

„Christina Canzlerin”, czyżby żona kanclerza.¹⁰⁰ Teoretycznie istnieje taka możliwość, że Jan po śmierci żony stał się dopiero duchownym. W 1500 roku Jan Cibulka, kleryk z diecezji wrocławskiej, zwrócił się z supliką do papieża aby została wymazana jego skaza i powód do wstydu z czasów, gdy był na służbie pewnego rycerza i prosił o rozgrzeszenie i dyspensę aby mógł otrzymać wyższe święcenia i przyjąć beneficjum.¹⁰¹ Należy jeszcze zwrócić uwagę na fakt, że Rydułtowy przeszły na Zachariasza Cibulkę, więc syna bądź innego bliskiego krewnego. Podsumowując, kanclerz był osobą świecką i być może ojcem wspomnianego Zachariasza oraz Jana, kanonika raciborskiego. Jeżeli było dwóch Janów, to wówczas można pokusić się o jeszcze jedną hipotezę, że występujący u księcia Jana opawskiego w 1487 roku pisarz Jan Cibulka, o czym wspomniano wyżej, może być identyczny z Janem, kanonikiem.

Cibulka był jedynym kanclerzem raciborskim przed objęciem władzy w księstwie przez synów księcia Jana V. Kolejnym był Krzysztof Tiachowski z Tiachowic, przedstawiciel mało znanej śląskiej rodziny szlacheckiej z Księstwa Opolskiego.¹⁰² Najpierw był on związany z dworem książąt opolskich Jana i Mikołaja, u których pełnił funkcję pisarza w 1480 i 1481 roku,¹⁰³ a potem przeniósł się na dwór książąt raciborskich, gdzie pełnił takie same obowiązki. Pewne jest, że miało to miejsce w 1488 roku i najpewniej w latach 1490–1493, kiedy spisał dyplomy księcia Jana VI, księcia opawskiego i raciborskiego,¹⁰⁴ a następnie awansował i został kanclerzem. Na pewno urząd ten pełnił w latach 1494–1498.¹⁰⁵ W 1497 roku książęta opolscy, Jan i Mikołaj, na prośbę Krzysztofa potwierdzili rozliczenia jego i jego rodziny z rodziną

---

100 SCHAFFER: *Geschichte einer Schlesischen Liebfraueugilde*, s. 13, 32 – autor odsyła do wpisu do rejestru Jana Cibulki. W ewidencji ujęta została również Elżbieta Cibulka, co autor opatrzył komentarzem, że może chodzić o matkę kanclerza; zob. też s. 192.

101 *Repertorium Poenitentiariae Germanicum*. 8: *Alexander VI. 1492–1503*. SCHMUGGE, Ludwig unter Mitarbeit von MOSCIATTI, Alessandra (edd.), Berlin – Boston 2012, nr 2975.

102 PILNÁČEK: *Rody*, nr 1765/I.

103 CDS 6, nr 321, 327; WELTZEL, Augustin: *Geschichte der Stadt Neustadt in Oberschlesien*. Neustadt 1870, s. 77; VELDTRUP, Dieter: *Prosopographische Studien zur Geschichte Oppelns als herzoglicher Residenzstadt im Mittelalter*. Berlin 1995, s. 468 – uwaga, błędne informacje o Krzysztofie i jego synu, duchownym o tym samym imieniu; GERLIC, Henryk: *Regesty czeskojęzycznych dokumentów gliwickich przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu*. Rocznik Muzeum w Gliwicach 11/12, 1997, s. 398.

104 CDS 2, s. 207, 210, 211, 212; ZAO, Jesuité v Opavě, inv. č. 228 (odpis z 1495 r., dyplomu z 1492 r.).

105 APK OR, Akta miasta Raciborza, sygn. 1, s. 22; CDS 2, s. 213, 215; 1495 – WELTZEL: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, s. 101; Rok 1498 jest dyskusyjny, ponieważ w edycji księgi ziemskiej karniowskiej podano, że tego roku kanclerzem raciborskim był *Krystek Tworowski*, w indeksie identyfikowany jako przedstawiciel znanej rodziny Tworowskich z Krawarz zob. *Zemské desky krnovské* 1, s. 182, 358, jednak w genealogiach tej rodziny nie ma Krzysztofa związanego z kancelarią książąt raciborskich: FUKALA, Radek: *Tvorkovští z Kravař*. In: BSSSM 9. Myška, Milan (ed.), Ostrava 1997 s. 110–119; STIBOR, Jiří: *Genealogie Pánů z Tvorkova*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 53, 2004, s. 18–42 (I. část), s. 193–210 (II. část). Sprostowania wymaga również informacja podana przez J. Pilnáčka (PILNÁČEK: *Rody*, nr 1765/I), że Tiachowski dzierżył tę funkcję w latach 1480–1499, co najpewniej podał błędnie za indeksem do CDS 2, s. 233 (choć tu jest 1488–1499).

Dresków z Magnuszowic.¹⁰⁶ W 1499 roku już nie sprawował urzędu w kancelarii książęcej, choć wystąpił wśród świadków dyplomu książąt Magdaleny i Mikołaja, książąt opolskich, opawskich i raciborskich, gdzie również wymieniono Zygmunta Wyszko-
tę, nowego kanclerza.¹⁰⁷ W sąsiedztwie raciborskiego zamku posiadał ogród na Ostro-
gu, który po jego śmierci sprzedała wdowa. Ponadto w 1501 roku kupił Brzeźnice (dzi-
siał wieś w gminie Rudnik) w Księstwie Raciborskim.¹⁰⁸ Świadkiem na dokumencie
książęcym był w 1501 roku, a ostatni raz w źródłach wystąpił w 1502 roku.¹⁰⁹ Z mał-
żeństwa z bliżej nieznaną Anną miał dwóch synów: scholastyka Krzysztofa (†1516)
i Joachima.¹¹⁰ Kanclerz Krzysztof wraz z synem o tym samym imieniu byli członkami
raciborskiego bractwa literackiego.¹¹¹ Kanclerz zmarł przed 1514 rokiem.¹¹²

Ostatnim kierownikiem kancelarii książąt raciborskich był Zygmunt Wyszko-
ta z Wodnik, rycerz pochodzący z rodziny wywodzącej się, według ustaleń Stanisława
Kozierowskiego, z ziemi sieradzkiej w Królestwie Polskim.¹¹³ Po raz pierwszy Wy-
szkota pojawił się w charakterze kanclerza na dyplomie Magdaleny i Mikołaja, książąt
opolskich, opawskich i raciborskich, spisany w Raciborzu 21 kwietnia 1499 roku.¹¹⁴
Na urzędzie pozostał aż do śmierci księcia Walentyna w 1521 roku, choć ostatnia pew-
na informacja na ten temat pochodzi z 9 lipca tegoż roku.¹¹⁵ Źródła przynoszą również
wiadomości o innych jego obowiązkach wykonywanych z polecenia dynasty. Przykła-
dowo brał udział w rozwiązywaniu problemów granicznych w księstwie lub wyjeżdżał
(1511, 1512) jako poseł do Budy, na dwór królewski.¹¹⁶ Jego majątek obejmował wieś
Pawłów w Księstwie Raciborskim kupioną od księcia Walentyna w dniu 18 grudnia

---

106 NK Praha, f. 299v–300v; CDS 6, nr 433; zob. też WOŹNY, Maciej: *Rycerstwo opolskie do połowy XV wieku*. Katowice 2020, s. 141–142.

107 CDS 2, s. 217.

108 WELTZEL, Augustin: *Geschichte des Ratiborer Archipresbyterats; historisch-topographisch-sta-
tistische Beschreibung der zu demselben gehörigen Orte, Kirchen, Kapellen, Schulen u. s. w.* Breslau
1896², s. 310, 348; PILNÁČEK: *Rody*, nr 1765/1.

109 APK OR, Akta miasta Raciborza, sygn. 63; CDS 6, nr 451.

110 WELTZEL: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, s. 107, 354, 408.

111 SCHAFFER: *Geschichte einer Schlesischen Liebfraueugilde*, s. 14, 199.

112 WELTZEL: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, s. 107.

113 KOZIEROWSKI, Stanisław: *Obce rycerstwo w Wielkopolsce*. Poznań 1929, s. 123–126; zob. też
PIEKOSIŃSKI, Franciszek: *Heraldyka polska wieków średnich*. Kraków 1899; PILNÁČEK: *Rody*,
nr 1908.

114 CDS 2, s. 217; *Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentů przechowywanych
na Górnym Šlasku* 4, nr 272.

115 1501 – APK OR, Akta miasta Raciborza, sygn. 63; 1503 – ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava,
inv. č. 717; 1504 – MIKA: *Ostatni Przemyslida*, s. 56; 1506 – WELTZEL: *Geschichte der Stadt
und Herrschaft Ratibor*, s. 103; 1510 – APK OR, Akta miasta Raciborza, sygn. 1, s. 26, 27; sygn.
9, 10, 11; MIKA: *Ostatni Przemyslida*, s. 61 – uwaga, błędna sygnatura, powinno być nr 1, s. 27
z Akt miasta Raciborza zob. wcześniej; 1512 – CDS 6, nr 482; 1515 – STIBOR: *Regesta českých
listin a listů*, nr 32; 1516 – RAUSCHER, Rudolf: *Soudní knihy osvětimské a zátorské z r. 1440–
1562*. Praha 1931, s. 181; 1519 – WELTZEL: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, s. 109;
1520 – CDS 2, s. 4, 5; 1521 – CDS 6, nr 508; PILNÁČEK: *Rody*, nr 190 podaje, że kanclerzem był
w latach 1506–1522.

116 CDS 6, nr 479; ZAO, Zukal, inv. č. 207, f. 88v; WELTZEL: *Geschichte der Stadt Sohrau*, s. 66.

1506 roku, która później przeszła na Kaspra, o czym wiadomo jest w odniesieniu do 1518 roku.¹¹⁷ W tym wypadku nie jest znane, kiedy wszedł w ich posiadanie. Wspominany czeski genealog J. Pilnáček odnalazł w archiwum wiedeńskim dokument z 1508 roku, na mocy którego książę Walentyn oddał Wyszokcie w zastaw miasto Rybnik z dystryktem (powiatem). Utracił te dobra przed zgonem księcia.¹¹⁸ Ponadto w jego rękach znajdował się dom w Raciborzu (przy końskim rynku), zwany Plachowski, z browarem i zagrodą, który w 1519 roku spłonął podczas pożaru miasta.¹¹⁹ Z małżeństwa z Anną rodzoną Gierałtowską z Gierałtowic miał prawdopodobnie synów Zygmunta i wspomnianego już Kaspra. Zmarł przed 1525 rokiem.¹²⁰

Urzednicy sądu książęcego

Należy jeszcze dodać, że w Raciborzu w opisywanym okresie funkcjonował jeszcze jeden sąd zwany książęcym lub dworskim, którego początki są jeszcze starsze niż wspomnianego wcześniej sądu ziemskiego. Sięgają one początków Księstwa Raciborskiego i rządów księcia Przemysława, Piasta. Wówczas na jego dworze, sądem w latach 1290–1306 kierował rycerz Tomasz.¹²¹ W ciągu XIV wieku nastąpiła istotna zmiana w zakresie funkcjonowaniu sądu dworskiego, kiedy dotychczasowe prawo zostało zastąpione prawem niemieckim, w przeciwieństwie do sądu ziemskiego, który działał w oparciu o prawo polskie i czeskie.¹²² Sesje tego sądu pod koniec XV wieku odbywały się w klasztorze raciborskich dominikanów, co jest pewne dla 1491 i 1498 roku.¹²³ Wyroki ogłaszali książęta raciborscy w formie dokumentu pergaminowego¹²⁴ i zapewne papierowego. Sąd tworzyli szlachcice z otoczenia księcia, czasami również goście z sąsiednich księstw.¹²⁵ Przed tym sądem stawali również ziemianie raciborscy, najpewniej z powodu częstszych sesji tego sądu w ciągu roku, niż w przypadku obrad sądu ziemskiego. Najpewniej za panowania ostatniego Przemyślidy w 1510 roku urząd sędziego dworskiego (w dyplomie użyto nazwy „*sudj k bituow ratiborzskych*”)

---

117 WELTZEL: *Geschichte der Stadt Sohrau*, s. 66.

118 PILNÁČEK: *Rody*, nr 1908; SPERKA: *Do 1532 roku*, s. 162.

119 APK OR, Akta miasta Raciborza, sygn. 9, 10, 11; WELTZEL: *Geschichte des Ratiborer Archipresbyterats*, s. 343; WELTZEL: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, s. 109.

120 PILNÁČEK: *Rody*, nr 1908.

121 CDS 2, s. 109, 112, 114, 117, 119.

122 ANDERS, Joachim: *Der Übergang vom polnischen zum deutschen Recht in den Herzogtümern Oppeln, Cosel-Beuthen und Ratibor im 13. und 14. Jahrhundert*. Deutsche Monatsheften. Zeitschrift für Geschichte und Gegenwart des Ostdeutschums 8 (18), 1941/1942, H. 3/4/5, s. 153–208, zwł. 168–169, 173–176; ORZECZOWSKI: *Historia ustroju Śląska*, s. 76.

123 CDS 2, s. 210; WELTZEL: *Geschichte der Stadt Ratibor*, s. 384; DROBNY, Emil St.: *Rzuchów. Historia gminy i folwarku*. Ziemia Rybnicka 2, 1939, nr 4, s. 76.

124 CDS 2, s. 214–215. Por. WELTZEL: *Geschichte der Stadt Ratibor*, s. 101; DROBNY: *Rzuchów*, s. 76.

125 CDS 2, s. 214.

piastował Paweł Charwat z Wieczy na Krzyżanowicach.¹²⁶ Gdyby był sędzią ziemskim, to najpewniej użyto by terminu sędzia ziemi, natomiast w tym określeniu zastosowano termin odnoszący się do okręgu (Weichbildu) związanego z prawem niemieckim, więc najpewniej należy go łączyć z sądem dworskim. Paweł Charwat pochodził z regionu Lika w Chorwacji.¹²⁷ W Księstwie Raciborskim pojawił się przed 1496 roku.¹²⁸ Od co najmniej 1496 roku pisał się z Krzyżanowic.¹²⁹ W 1501 kupił Bluszczów,¹³⁰ a w 1502 Studzienną koło Raciborza,¹³¹ w 1503 połowę Bolesławia koło Krzyżanowic,¹³² w 1504 dwór w Studziennej¹³³ i w 1507 Roszkowice.¹³⁴ Blisko związany z księżną Magdaleną, wdową po Janie V księciu raciborskim¹³⁵ i ich synem księciem Walentynem, z reguły był wymieniany wśród przedstawicieli rycerstwa raciborskiego na pierwszym miejscu.¹³⁶ W 1515 roku otrzymał od Władysława, jako króla węgierskiego, inkolat, czyli potwierdzenie przynależności do stanu szlacheckiego. Podstawą do spisania był inny dokument z 1504 roku wystawiony w Lice, w którym potwierdzono jego pochodzenie i pozycję społeczną.¹³⁷ Ostatni raz pojawił się w 1519 roku.¹³⁸ Zmarł około 1522 roku, bowiem od tego czasu jego żona określała się jako wdowa.¹³⁹ Z małżeństwa, najpewniej z Anną z Hradczan, miał synów Jana i Wacława.¹⁴⁰

126 APK OR, Akta miasta Raciborza, sygn. 1, s. 27; Uwaga! W artykule cytującym ów dokument błędna sygnatura MIKA: *Ostatni Przemysłida*, s. 60–61, przyp. 38, 39.

127 PILNÁČEK: *Rody*, nr 312.

128 CDS 6, nr 426.

129 CDS 6, nr 426; w tymże regeście z Krzyżanowic pisze się również niejaki Jerzy Teywel, ale nazwa miejscowości została błędnie odczytana, zapisano w kopiarzu *Krzszczonowicz* (NK Praha, f. 373v), a więc najpewniej chodzi o Krzczonowice. Drugi problem dotyczy informacji, że Paweł nabył Krzyżanowice w 1501 r. od Jakuba Chorwata z Wieczy zob. PILNÁČEK: *Rody*, nr 312. Ale to jest błędna interpretacja transakcji sprzedaży Bluszczowa zob. przyp. niżej.

130 WELTZEL: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, s. 102; ZAO, Zukał, inv. č. 198, bp. (hasło Charwat z Petrovicz).

131 CDS 6, nr 451.

132 *Zemské desky krnovské* 1, s. 198, nr 320.

133 APK OR, Akta miasta Raciborza, sygn. 70.

134 WELTZEL: *Geschichte des Ratiborer Archipresbyterats*, s. 259.

135 CDS 2, s. 217; CDS 6, nr 426, 428.

136 CDS 6, nr 467, 490, 502; STIBOR: *Regesta českých listin a listů*, nr 19.

137 PILNÁČEK: *Rody*, nr 312; z tym zagadnieniem jest związana kolejna sprawa. A. Weltzel (*Geschichte des Ratiborer Archipresbyterats*, s. 259) napisał, że Charwat w 1526 r. otrzymał czeski inkolat. Nie wiadomo, gdzie wspomniany historyk odnalazł tę informację, bowiem pojawiają się wątpliwości, gdyż Paweł zmarł około 1522 r. (zob. dwa przypisy niżej). Wzmianka ta została odnotowana w pracy: SEĀKOWSKI, Roman: *Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczno-heraldyczny*. 1, Katowice 2002, s. 365, z komentarzem, że „miał on być nobilitowany w 1526 roku”.

138 CDS 6, nr 502. Uwaga! W regeście pominięto jego imię, natomiast w kopiarzu zostało zapisane zob. NK Praha, f. 376v.

139 ZAO, Zukał, inv. č. 198, bp. (hasło Charwat z Petrovic); PILNÁČEK: *Rody*, nr 312.

140 PILNÁČEK: *Rody*, nr 312.

Podsumowując, można pokusić się na kilka uogólnień. Najbliższe otoczenie książąt do końca panowania Przemyślidów tworzyli starsi ziemscy i nie rozwinęła się rada książęca. Wśród urzędników książęcych Księstwa Raciborskiego na przełomie XV i XVI wieku dominowała tutejsza szlachta, natomiast rzadkością były urzędy w posiadaniu rycerzy z sąsiednich księstw (kanclerz Tiachowski, starostowie Simoradzki i Kladorubski). W tym czasie można zauważyć częste zmiany na urzędzie starosty, których było siedmiu, a kanclerzy tylko trzech. Sąd i sejmik ziemski z całą pewnością pełniły zasadniczą rolę w funkcjonowaniu szlacheckiego samorządu, podobnie jak w innych księstwach górnośląskich. Natomiast w kancelarii książęcej nie było dużej rotacji kadr. Pomimo zmieniających się dynastów, obsada pozostawała niezmienną. Mam nadzieję, że niniejsze opracowanie da asumpt do dalszych badań nad szlachtą raciborską oraz ustrojem tego księstwa.

...

Růžová polévka a zelená omáčka, rybí želé a tuční kapouni. Na okraj mezinárodních kulinárních zkušeností přemyslovských vévodů

Irena Korbelářová

Společné stolování při privátních, a zvláště pak společenských setkáních u příležitosti rodinných, stejně jako politických a vrcholně diplomatických událostí bylo (nejen) v urozeném prostředí obecně uznávanou a vyhledávanou platformou pro nezávaznou výměnu informací, utužování přátelství, vyjasňování postojů a hledání kompromisů. A to tím spíše, že konverzace, vážná i nevážná, byla podtržena zážitky lahodícími i dalším smyslem – chuti, čichu a vlastně i zraku.¹ Stolování, to totiž nebylo, a ani dnes není jen usednutím ke stolu za účelem vedení rozhovoru, ale zejména konzumace jídla a pití. Kdysi se tak obvykle dělo za dodržování psaných i nepsaných pravidel² týkajících se ve vyšší společnosti nejen rámcového

---

Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu Studentská grantová soutěž Slezské univerzity v Opavě SGS/6/2020 *Kultura a každodennost v předmoderní době: sondy do života urozené a měšťanské society*.

- 1 Rolí společného stravování a stolování věnuje v současnosti pozornost zejména kulturní antropologie, konkrétně antropologie jídla. Srov. např. LÉVI-STRAUSS, Claude: *Mythologique. Le Cru et le Cuit*. Paris 1964 (v českém překladu *Mythologica. Syrové a vařené*. Praha 2006); TÝŽ: *Le triangle culinaire*. Paris 1966; TÝŽ: *Mythologique. L'Origine des manières de tables*. Paris 1968, 1978²; BOURDIEU, Pierre: *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge 1979; FRIEDMAN, Paul: *Jídlo: dějiny chuti*. Praha 2008. Srov. také STOLIČNÁ-MIKOLAJOVÁ, Rastislava: *Jedlo ako klúč ku kultúre*. Martin 2004. Z české produkce FERRAROVÁ, Eva: *Úvod do antropologie jídla: jsme to, co jíme?* The Journal of Culture 6, 2017, č. 1, s. 39–43; ve stručném populárním přehledu srov. TÁŽ: *Jídlo pro radost. Proč jíme, co jíme, a nejíme to, co nejíme*. Brno 2021, průběžně.
- 2 Rituální stolování kupříkladu u příležitosti panovnických obřadů a festivit bylo nejpozději od vrcholného středověku upraveno nejvyššími normami, jak o tom svědčí pro české, respektive říšské prostředí zákoník Karla IV. Ve šlechtickém prostředí, přinejmenším na významnějších velmožských dvorech,

obsahu jídelníčku, ale také způsobu servírování, jednání obsluhy, a dokonce chování stolovníků, což disciplině uvyklým příslušníkům nobility asi nijak nevadilo. Anebo vadilo, možných vybočení z pravidel se ale s vědomím nebezpečí získání nevalné pověsti, ba dokonce vyloučení z dalších podobných radovánek, dopouštěli zvláště na skutečně zásadních banketech a hostinách asi spíše výjimečně, z kverulantství nebo neznalosti věci. Uvolněnější chování u stolu si tak pravděpodobně ponechávali na méně oficiální příležitosti či do jiné společnosti.³ Jinak tomu asi bylo v soukromí, kde sice platívala při stolování rovněž jistá pravidla, a to dokonce i v nižších neurozených vrstvách, tlak na jejich dodržování byl ale proměnlivý, individuálně závislý od postoje a autority pána či paní domu.

Nelze pochybovat o tom, že vštípení řádných pravidel stolování napomáhala nejen výchova probíhající od nejtútlejšího věku, ale také zkušenosti, které bylo lze nabýt zprvu v domácím prostředí, posléze při návštěvách společensky shodně nebo výše postavených domácností (rozumějme šlechtických dvorů). Na této úrovni se elementárního proškolení v dobrém chování dostávalo jak urozeným mužům, tak ženám. Přítomnost dam u privátních i oficiálních tabulí bývala samozřejmostí, na což se často zapomíná. Zasedací pořádky sice nebyly ve středověku i raném novověku až na výjimky nakloněny „smíšeným“ stolům, pravidla pro chování fraucimoru při stolování byla ale stejná jako pro muže. Vyšší míra zvládnutí společenské etikety a také možnosti seznámit se s méně obvyklými či doma nepotřebnými pravidly při chování u tabule, se nabízely především při výjezdech do zahraničí. Jejich aktéři tam mohli ochutnat nejen dosud nevídané pokrmy, kombinace ingrediencí a vizuální prezentaci, ale osvojit si i nebývalé dovednosti například při pojídání cizokrajných pokrmů. A to navzdory tomu, že kuchyně urozených dvorů byla díky kulturnímu transferu, složitým rodinným i jiným společenským sítím a setkávání se u různých příležitostech v podstatné míře globalizovaná.

Přemyslovští vévodové z opavské, respektive opavsko-ratibořské rodové linie, u jejichž kulinárních zkušeností se v tomto příspěvku velmi stručně zastavíme, se narodili do doby, kdy individuální privátní cesty ještě nebyly v takové módě jako později. Obecně se zvyk urozených mladíků, vydávat se na tak zvané kavalírské cesty spojené s krátkodobými pobyty na univerzitách a poznáváním kulturních zvyklostí

---

vznikaly domácí řády a instrukce, pravidla pro tvorbu zasedacího pořádku, podávání pokrmu co do pořadí chodů a jejich rámcového obsahu s ohledem na stavovskou i genderovou skladbu stolovníků a další. Např. HRDLIČKA, Josef: „...kuchyni svou k správě tobě poroučím“. *Kuchyňský personál v rezidencích posledních pánů z Hradce a Rožmberků*. Jihočeský sborník historický 65, 1996, s. 148–169; TÝŽ: *Rituál stolování na raně novověkých aristokratických dvorech v Českých zemích*. In: *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), České Budějovice 1999, s. 619–653 ad.

3 K tomu např. SPUNAR, Pavel: *Verše o stolování v Čechách*. Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum 27, 1982, s. 77–90; ZÍBRT, Čeněk: *Poctivé mravy a společenské řády při jídle a pití po rozumu starých Čechův*. Praha 1890, průběžně; stručně také MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích 1471–1526*. 2: *Šlechta*. Praha 1994, s. 173–174.

a každodennosti zemí napříč Evropou, ujal až v renesanční době. Na kratší či delší putování ale vyjížděli s doprovodem někteří mladí vévodové už ve středověku, aby se po svém návratu, poučenější a vyzrálejší než předtím, začali věnovat péči o rodové země či výkonu vysokých úřadů, a byli připraveni zhostit se svých povinností na příslušné úrovni. Zda byla takovou *grand tour* například i cesta, která zavedla Václava II., syna Přemka I. Opavského, do Kostnice či na Pyrenejský poloostrov, jak se někteří badatelé domnívají, anebo zda se jednalo o výpravu s politickým posláním, nejsme sto určit.⁴

Ke zkušenostem, kterých se vévodům v tehdejším „světě“ dostalo (především samozřejmě v Evropě, ale i na Blízkém východě, kam někteří – kupříkladu Ludvík II. Břežský – putovali), patřilo i seznámení se s vybranými a sofistikovaně organizovanými bankety, špičkovou kuchyní a výjimečnými, ba nevídanými pokrmy a nápoji v jedinečných úpravách a kompozicích. Luxusní prožitky jim mohly nabídnout zejména akce oficiálního charakteru, svázané s ceremoniálním rámcem a současně s nadstandardním kulinárním programem.

Díky tomu, že náleželi svým původem ke skutečné špičce středověké nobility a pohybovali se v prostředí nejen stejně postavených rodin, ale i v okruhu panovnických dvorů, měli přemyslovští vévodové možnost sbírat mnohovrstevnaté zkušenosti, nechat se inspirovat kulturními vzory a přenést pak do domácího prostředí to nejlepší, nejmodernější (a samozřejmě podle individuálního vkusu také nejzajímavější) z všední i sváteční materiální každodennosti, ze zvyků, způsobů a modelů chování. Informací bezprostředně se vztahujících ke kulinárním zážitkům příslušníků pobočné linie Přemyslovců (ale koneckonců i dalších slezských vévodů, životním stylem, materiálními poměry a sociální pozicí s opavskými vládci porovnatelných), jichž se jim při zahraničních cestách a pobytech dostalo, sice mnoho nemáme, i ty střípky ale podle nás postačují, abychom si o *haute cuisine*, jejíž produkty měli možnost ochutnat, učinili alespoň rámcovou představu.

Pravděpodobně nejvyšší míry kulinárních zážitků a také osobních prožitků z originálních produktů dobové evropské gastronomie⁵ se dostalo vévodům pohybujícím se přinejmenším po jistou dobu v blízkém okruhu lucemburských panovníků. Umožňovalo to jejich výjimečné postavení členů starobyklých panujících rodů, a také jejich konkrétní rodinné vazby. Opavští, respektive opavsko-ratibořští vládcové byli jako potomci Mikuláše I., nemanželského legitimizovaného syna českého krále Přemysla Otakara II. a zakladatele opavské pobočné rodové linie, s Lucemburky

---

4 ČAPSKÝ, Martin: *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno – Opava 2005, s. 191–194.

5 V těchto případech je možno použít označení *gastronomie*, neboť odpovídají našemu vnímání jeho významu ve smyslu profesionální služby v oblasti stravování se sofistikovanou organizací činností sloužících k přípravě a servírování pokrmů a menu ve veřejném prostoru, nikoliv přípravě jídla pro domácí, třebaže vysoce urozené prostředí.

pokrevně spříznění a tyto vazby (nedošlo-li k nějaké roztržce) byly kdysi ceněny nadevše.

Mikuláš II., první z držitelů v roce 1318 nově ustaveného Opavského vévodství a roku 1336 rozmnožitel rodových držav o slezské Ratibořsko, udržoval dobré vztahy s Janem Lucemburským a posléze i s Karlem IV. Účastnil se jejich cest do Bavor, Tyrol i Pomohání, kde se dvorská kuchyně typologicky zřejmě v zásadě shodovala s kulinárními zvyklostmi obdobných vrstev v českých zemích. Její základní rysy lze odhadnout z řady solitérních a svým zaměřením různorodých informačních zdrojů. Normativní rovinu představují nejstarší jazykově německé receptáře z druhé poloviny 14. a 15. století, modifikované redakce, opisy a výtahy geneticky související s rukopisným souborem kuchařských předpisů würzburgské provenience z doby okolo roku 1350.⁶ Podstatně zajímavější než strohé přehledy pokrmů konzumovaných v urozeném, podle všeho světském i církevním prostředí jsou pak osobní, pocitově podbarvené výpovědi Eustache Deschampe, vyslance francouzského krále, pobývajícího koncem 14. století v Praze s cílem dosáhnout audience u Václava IV. Ten se ve veršovaných ozvucích svých zážitků a názorů vyslovil k české, a stejně tak říšské kuchyni a k stravovacím zvyklostem Čechů, urozených i neurozených, velmi kriticky. Odsoudil jejich zálibu v nezdravé stravě, zejména vepřovém mase, cibuli, hrachu a podobných ingrediencích.⁷ Tomu ostatně odpovídala i (přínejmenším příležitostná) produkce královské kuchyně, jak se dále zmíníme.

Opavští Přemyslovci se ovšem v okruhu lucemburských vladařů dostali i do prostředí podstatně cizokrajnějšího, než byla říšská šlechtická sídla a města. Počátkem padesátých let kupříkladu doprovázel Mikuláš II. prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic do jihofrancouzského Avignonu, kam byli oba vysláni k papežskému dvoru Klimenta VI. s pověřením rozjednat možnou korunovaci Karla VI. římským císařem. Avignon a jeho papežský dvůr skýtaly ve vztahu k návštěvníkům zcela jiné zážitky. Město údajně nebylo tak pompézní a plně antických a raně křesťanských památek jako Řím, papežské sídlo a nová zástavba byly však výkvětem moderní architektury a papežský dvůr rušným centrem velkolepé každodennosti.⁸ O něco později, v roce 1355, jel Mikuláš II. v Karlově doprovodu do Říma, k naplnění uvedeného aktu – korunovace římským císařem. Korunována byla rovněž Karlova choť Anna Svídnická.⁹ O tři roky později se opavský vévoda vydal, opět s Arnoštem z Pardubic, na Litvu k jednání s představiteli řádu německých rytířů. Účastnil se zde zřejmě i křtu

---

6 GLONING, Thomas (ed.): *Das Buch von guter Speise*. 1994, 1996, dostupné online: <<http://www.staff.uni-giessen.de/gloning/tx/bvgs.htm>>, (cit. 9. 2. 2022).

7 NEJEDLÝ, Martin: *Fortuny kolo vrtkavé. Láska, moc a společnost ve středověku*. Praha 2003, zvláště s. 278–287.

8 SPĚVÁČEK, Jiří: *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*. Praha 1979, s. 229; ŠMAHEL, František: *Cesta Karla IV. do Francie 1377–1378*. Praha 2006, s. 119.

9 SPĚVÁČEK: *Karel IV.*, s. 230–231.

některých litevských knížat. Z pozdější doby je doložen Mikulášův kontakt s papežem Urbanem V.¹⁰

Příslušník pobočné přemyslovské linie – konkrétně Mikuláš III., druhorozený syn Mikuláše II. – nemohl spolu s Přemkem Těšínským, Bolkem Opolským a Ruprechtem Lehnickým chybět ani mezi účastníky druhé Karlovy římské jízdy, realizované v roce 1368. Doprovázeli tehdy spolu s dalšími velmoži a početným vojskem císaře, aby se ve „věčném městě“ setkal s papežem Urbanem V., navrátilivším se krátce předtím z Avignonu. Z Prahy se královská výprava vydala na samém počátku dubna 1368 přes Vídeň a Villach do Udine. Při krátkém pobytu se zde s císařem Karlem a okruhem jeho nejbližších potkal Francesco Petrarka, člen doprovodu padovského biskupa. Cesta celé suity pokračovala v cestě přes Padovu, Ferraru a Mantovu do Viterba, kde se Karel setkal s papežem, aby 21. října společně vjeli do Říma a Karel IV. byl uveden do chrámu sv. Petra jako pán města a říše.¹¹ Císařovnou byla v následujících dnech korunována papežem Urbanem V. Karlova čtvrtá manželka Alžběta Pomořanská.¹²

Mikuláš III. zavítal na přelomu let 1374 a 1375 také na Iberský poloostrov, na aragonský dvůr Petra IV., zvaného vzhledem k jeho důrazu na dodržování poměrně přísné etikety a dvorského řádu *el Ceremonioso*.¹³ Zkušenost, kterou toto prostředí návštěvníkům nabídlo, byla bezpochyby i pro zralého pětatřicetiletého opavského vévodu nevídaná, a jistě nikoli jen kvůli pevným dvorským pravidlům. Všechny cesty do velmi vzdálených a kulturně odlišných zemí, jichž se přemyslovští, a také piastovští vévodové v okruhu lucemburských panovníků účastnili, různorodě motivované a s odlišným programem v cílových destinacích, byly bezpochyby nabitě inspirativními zážitky z oblasti stravování a stolování. Vzhledem k jejich postavení bývali navíc nikoli jen pasívními účastníky hodování, ale připadla jim při nejvýznamnějších slavnostech také aktivní role členů ceremoniální obsluhy. Ač se nám může role vévody jako stolníka, číšníka či kráječe jevit jako nepochopitelná, ba nedůstojná, opak byl tehdy pravdou, jak už jsme zmínili. Při jednom z okázalých banketů, pořádaných při návštěvě Karla IV. v Avignonu v roce 1365 za účasti císaře, papeže, řady kardinálů i Karlova synovce Ludvíka z Anjou, syna jeho sestry, francouzské královny Jitky, obsluhovali kupříkladu Boleslav III. Opolský a Jindřich VIII. Břežský.¹⁴

---

10 KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin: *Hrady českého Slezska*. Brno – Opava 2000, s. 468; ČAPSKÝ, Martin: *Splendor Silesiae. Rituály, ceremonie a festivity na dvorech slezských knížat*. In: Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku. Nodl, Martin – Šmahel, František (edd.), Praha 2014, s. 217; BAHLCKE, Joachim – GAWRECKI, Dan – KACZMAREK, Ryszard (edd.): *Historia Górniego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*. Gliwice 2011 s. 12; KAVKA, František: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378)*. 2: (1364–1378). Praha 1993, s. 119–122 ad.

11 Při dlouhém říšském pobytu doprovázeli Karla IV. např. Ruprecht Lehnický, Petr z Vartenberka, Bušek z Velhartic, Těma z Koldic, Ondřej z Dubé a několik dalších. Podrobněji KAVKA: *Vláda Karla IV.* 2, s. 71–81.

12 SPĚVÁČEK: *Karel IV.*, s. 240–241, 257.

13 KAVKA: *Vláda Karla IV.* 2, s. 70–72; ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 189.

14 JIRÁSEK, Zdeněk (ed.): *Slezsko v dějinách českého státu*. 1: *Od pravěku do roku 1490*. Praha 2012, s. 287.

Je pochopitelné, že se příslušníci panovnické suity během dlouhého putování nestravovali jen u luxusně prostřených stolů. Nedokážeme pochopitelně rekonstruovat, jak si výpravy zvláště do hodně vzdálených míst zajišťovaly logistiku.¹⁵ Panovník se svou nejbližší družinou, stejně jako jeho choť s fraucimorem, pokud se cesty účastnila také, anebo ji podnikla samostatně, měli bezpochyby předem nasmlouvané možnosti, přijmout pohostinství pro přenocování nebo krátkodobý pobyt na velmožských, případně prelátských sídlech nebo v měšťanských domech. Zde jim sice jistě bývalo nabídnuto to nejlepší, co domácnost skýtala, rozhodně ale nemohli počítat s pravidelnou pozvánkou k opulentnějším hostinám, spíše se jim otevíral vzhled do běžného stravování. Upozornit je ovšem třeba, že přinejmenším při dlouhodobějších panovnických cestách se výpravy účastnil také mistr královské kuchyně („*magister coquinae regiae*“), kuchař či některý jiný člen dvorského kuchyňského personálu.¹⁶ Dohlížel podle všeho spolu s nižším personálem (o jehož účasti sice informováni nejsme, lze jej ale předpokládat) na běžné stravování poskytované z místních zdrojů, v případě nutnosti přebíral iniciativu při jeho zajištění. A také sbíral zkušenosti, které pak aplikoval podle přání svého pána či vlastní úvahy v domácím prostředí. Jen díky přítomnosti vlastního profesionálního personálu, rozumějme zvláště kuchmistra v roli organizátora a garanta úspěchu, mohl císař či jiná vůdčí osobnost výpravy pořádat při zastávkách ve své režii hostiny či menší pohoštění pro zvané zástupce místní nobility, duchovenstva či patriciátu, ba dokonce bankety rovnající se kronikáři připomínané akci v Metách roku 1378, jak se ještě dále zmíníme.

Zdá se být víc než pravděpodobné, že se členové výprav bez ohledu na sociální status stravovali na trase i během zastávek také v krčmách, stejně jako i jídlem nakoopeným u místních trhovců. Poznávali tímto způsobem cizokrajné plodiny, chuťová specifika a nezvyklé úpravy pokrmů. Jistě jim ne vždy chutnaly, adaptace na nezvyklé situace, včetně stravování, ale náležela k cestovatelské všednosti. Na rozdíl od kuchyně urozených vrstev, která byla již tehdy, stejně jako v následujících staletích, díky kulturnímu a sociálnímu transferu a sdílení zvyklostí a zkušeností poměrně univerzální (dnešní terminologií globalizovaná), byla lidová – rozumějme běžná strava venkovských a městských neprivilegovaných vrstev – originálnější, ve vyšší míře odrážející místní suroviny a zvyklosti. I relativně kvalitní pokrmy, chuťově však vlivem různých okolností odlišné od středoevropských měřítek, mohly cestovatelům připadat stejně nevábné jako česká strava Deschampsovi.

---

15 K některým aspektům např. OHLER, Norbert: *Cestování ve středověku*. Praha 2002.

16 Královský kuchmistr náležel od středověku mezi dvorské úředníky; ti při pobytu panovníka mimo sídlo, ale i jindy, nejednou vystupovali jako svědci na vydávaných listinách. Ke kuchmistřím a dalšímu personálu např. ZÍBRT, Čeněk: *Staročeské umění kuchařské*. Praha 2012, s. 43–47.

Vraťme se ale k našemu hlavnímu tématu, představení zlomků zpráv o kulinárních zážitcích přemyslovských vévodů při jejich výjezdech do zahraničí. Bezpochyby k nejzajímavějším a všestranně nejinspirativnějším patřila v tomto směru cesta, kterou podnikl mladičkový, teprve patnáctiletý Václav I. Opavský¹⁷ na přelomu let 1377 a 1378 v doprovodu císaře a českého krále Karla V. do Francie.¹⁸ Během několikaměsíční výpravy navštívil nespočet měst a velmožských sídel v Říši, Flandrech a Brabantsku. Dýchal atmosféru starobylé královské falce v Cáchách, zavítal na přepychové dvory Václava Lucemburského v Bruselu i v Lucemburku, tepající poněkud odlišným pulsem než středoevropské rezidence, na něž byl zvyklý. Vyvrcholením byla návštěva franco-uzských měst a sídel a zejména Paříže a královského paláce de la Cité.¹⁹ Kromě jiných zážitků se zde Václav I. Opavský spolu s dalšími slezskými vévody, Jindřichem VIII. Břežským, zvaným Zjizvený, a Boleslavem IV. Lehnickým, účastnil oficiálního programu u pařížského dvora, který připravil Karel V. z Valois na počest svého strýce a bratrance z matčiny strany. Jejich nedílnou součástí byly slavnostní obědové i večerní bankety. O třech z nich, uspořádaných počátkem ledna 1378 v reprezentačních prostorách paláce *de la Cité* v Paříži, se dochovaly zmínky v relacích *Velké francouzské kroniky (Grandes Chroniques de France)*²⁰ i v jiných dobových dokumentech, například v *Přijetí císaře Karla IV. ve Francii (Réception de l'empereur Charles IV en France)*.²¹ Popisují rámcově nejen hlavní programovou náplň banketů, ale obsahují také zasedací pořádky a podrobná menu. Díky nim se kupříkladu dozvídáme, že zatímco Jindřich Břežský byl usazen hned u významem druhého stolu spolu s dauphinem Karlem (budoucím králem Karlem VI.), vévodou Janem z Berry, královým bratrem, a tedy bratrance Karla IV., dále saským vévodou Václavem, vévody brabantským, burgundským a z Baru a s císařovým notářem Mikulášem z Riesenburku,²² Václavu Opavskému bylo určeno místo až u dalšího ze stolů. Důvodem byla zřejmě skutečnost, že vzhledem ke svému mládí dosud nebyl pasován na rytíře. Podobně byl usazen Boleslav Lehnický.²³

---

17 K jeho osobě podrobněji PRIX, Dalibor: *Vévoda Václav I. Opavský. Příspěvek k dějinám Opavského vévodství počátkem poslední čtvrtiny 14. století*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 3, 1997, s. 54–89.

18 Východiskem pro následující popis a hodnocení kulinární kultury a stravování, s jejímiž prvky se přemyslovští vévodové setkali při svých zahraničních cestách a pobytech, byla kromě dílčích prací, na něž upozorníme, souhrnná pojednání v příslušných oddílech publikace KORBELÁŘOVÁ, Irena – ZEŽULA, Michal (edd.): *S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých dvorech v Opavě a Ratiboři*. Opava – Ratibor 2018, zvl. s. 33–131, doplněné dalšími dílčími poznatky.

19 Podrobně ŠMAHEL: *Cesta Karla IV.*, s. 144, 149, 168; PRIX: *Vévoda Václav I.*, s. 72–76.

20 Bibliothèque nationale de France, ms 2813; srov. ŠMAHEL: *Cesta Karla IV.*, s. 326.

21 Bibliothèque de l' Arsenal Paris, ms 5128; srov. ŠMAHEL: *Cesta Karla IV.*, s. 308, 314.

22 První čestný stůl příslušel nejvznešenějším hostům, francouzskému králi Karlu V., císaři Karlu IV. a jeho synu Václavovi, arcibiskupovi remešskému a některým francouzským biskupům.

23 Úpřesnit tímto lze úvahy Františka Šmahela, který ze slezských vévodů usedl spolu s Václavem I. Opavským (1362–1381) k méně významnému stolu. Nejednalo se o Jindřicha Břežského (1344–1399), jmenovaného ostatně titulárně u zmíněného druhého, vévodského stolu, nýbrž o Boleslava Lehnického (1349/52–1394). Nastoupil původně duchovní kariéru, díky přimluvě Karla IV. u papeže Urbana V. získal prebendy v krakovském a vratislavském biskupství. Nejozději roku 1373

Hodovníci seděli pouze po jedné straně stolů prostřených poměrně jednoduše, současně však luxusně, zejména co do kvality textilií a drahocennosti stolního příslušenství. Nezbytností byly podle dobových iluminací bílé, snad hedvábné či damaškové ubrusy, někdy s vetkanými vzory, a bílé ubrousky pro individuální potřebu. Stolům dominovalo drahocenné a tehdy velmi oblíbené moderní náčiní, zejména solničky. K nejluxusnějším náležely ty ve tvaru lodí, které lze na dobových ilustracích spatřit rovněž na pařížském královskému stole. Současně s prostíráním byl na stůl položen chléb, jemuž příslušela obřadní role. Každému usednuvšímu k tabuli byla prostřena miska, respektive talíř nebo jídelní destička z exotického dřeva nebo drahých kovů, z náčiní mívali k dispozici lžíci a nůž, které ale bývalo obvyklé – přinejmenším u mužů – nosit si s sebou. Porcování velkých pečení a nakládání pokrmů zajišťoval bohatý personál, stejně jako nalévání vína, pro něž měli stolovníci nachystány luxusní skleněné nebo kovové poháry. Zda byla k dispozici na odděleně stojícím kredenci s nápoji i voda, nedokážeme odhadnout, ale spíše ano. Ve středověku se jí víno ředilo, stejně jako se do něj přidával ze zdravotních důvodů ocet.²⁴ Voda byla ostatně součástí vstupního rituálu usedání ke stolu, když bylo hostům doneseno okrasné lavabo, aby si vodou z konvice nalévanou služebnictvem obřadně umyli ruce. Užitečná voda voněná bylinami a květinami byla hostům k dispozici i během hostiny.²⁵

Zásadní, a do jisté míry jedinečné informace poskytují dochovaná menu z hlavních královských banketů pořádaných francouzským králem na počet nejvyššího představitel Svaté říše dne 5. a 6. ledna 1378.²⁶ Přibližují nám výmluvně labužnické zážitky, kterých se účastníkům, včetně přemyslovského vévody, dostalo. Nelze než vyslovit politování, že se tyto zkušenosti s francouzskou vybranou kuchyní zřejmě nepodařilo vinou objektivních okolností implementovat do každodennosti vévodských dvorů na Opavsku a Ratibořsku, neboť Václav I. poměrně záhy po návratu domů zemřel.

Představme si stručným výčtem, s čím se stolovníci (nejen) z českých zemí na pařížských banketech setkali.²⁷ Obědové menu 5. ledna 1378 se skládalo z pěti částí.

---

však duchovní kariéru opustil, rezignoval i na angažmá ve správě rodového knížectví a působil převážně v okruhu císaře Karla a posléze Václava IV. ŠMAHEL: *Cesta Karla IV.*, s. 308–309, 314.

24 NEJEDLÝ: *Fortuny kolo vrtkavé*, s. 283.

25 Ke stolování vznikla řada podnětných prací, z českých např. ŠTAJNOCHR, Vitězslav: *Prostřený stůl na hradě Pernštejn. Stolování na velmožském sídle Pernštejnů v 15. a 16. století. Stolování na hraběcím stole Mitrowských z Nemyše v 19. a 20. století*. Kritický katalog k tematické instalaci na Státním hradu Pernštejn. Praha 2016, zvl. s. 25–37; RUIZOVÁ, Libuše: *Očista duchu i těla. Tělesná hygiena v kulturní historii*. Praha 2013, průběžně; srov. RÖSENER, Werner: *Leben am Hof. Königs- und Fürstenhöfe im Mittelalter*. Ostfildern 2008, zvl. s. 43–44, 143–147; SCHUBERT, Ernst: *Essen und Trinken im Mittelalter*. Darmstadt 2010, 2016³, průběžně.

26 Poprvé se u společného stolu sešli hosté francouzského panovníka v den slavnostního vjezdu Karla IV. s doprovodem do Paříže, tedy 4. ledna 1378. Tato hostina, k níž nemáme podrobnější informace, se konala bez císařovy přítomnosti, neboť Karel se necítil dobře a pojedl ve svých komnatách. Důsledkem císařovy indispozice došlo rovněž k úpravě menu na Tříkrálovém banketu, když byl vynechán jeden z chodů. ŠMAHEL: *Cesta Karla IV.*, s. 308, 329.

27 Popisy jsou převzaty z prací ŠMAHEL: *Cesta Karla IV.*, s. 327–329 a LECHOVÁ, Martina: *Zpráva o návštěvě Paříže Karlem IV. roku 1378*. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, řada

V rámci prvního chodu přišla na stůl hustá polévka či jícha „na německý způsob“ s mandlemi, zajíc na černo, malé paštiky a masová zadušenina. Druhý chod tvořily různé druhy pečení (obvykle se na tento svým způsobem hlavní chod používalo vysoce ceněné hovězí maso, vybrané kusy spárkaté zvěře a podobně), žlutá omáčka, čerstvé mandlové mléko (nejspíše v podobě ochucené kaše či rosolu), plněné taštičky a lombardské koláče, snad podobné dnešní malé *pizze* nebo *quiche*. Mezichod – jakési gourmetské zakousnutí – představovaly pečené kančí ocásky. V rámci třetího chodu byla servírována růžová polévka, housata a tuční kapouni se žampiony a drůbeží jíchou, pšeničná kaše s vejci, považovaná za obřadní jídlo, a opět zvěřina. Dalším mezichodem byly dozlatova pečené slepice, zelené a žluté šlaše neboli omáčky, do nichž se namáčela sousta masa, masové knedlíčky, jistě bohatě kořeněné, a další laskominy.

Na večerní hostině téhož dne se v rámci prvního chodu podával vývar z kančího masa, bílá jícha s vejci, ragú z králíka, říční house (asi z divoké kachny) a dále jícha z kapounů v misce z chlebové kůrky. Druhý chod sestával podle zvyku z pečení připravených na více způsobů a zřejmě i z různých druhů zvířat, z pečiva s náplní z králíčího masa a kousků tučných kapounů, drobného tvarovaného pečiva, mořského okouna s bílou a zelenou šalší. Třetí chod byl složen ze zelených a žlutých palačinek, sladkých koláčů a drobného pečiva, jemné zelené šalše a malých ptáčků v kořeněné omáče. Závěrem byly podávány ořechy, slazené hrušky a zelená jablka, pamlisky a pokroutky.

O den později, 6. ledna 1378, uspořádal francouzský král na počest svého vznešeného hosta, římského císaře Karla IV., banket, který měl následující složení: první chod představovaly pórková polévka a hrachová kaše, nasolené husy, velké pečeně na různé způsoby, ragú z ústřic, ječná kaše s masem, úhoři a kapouni s ragú. Při druhém chodu byly servírovány opět různé druhy pečení, dále pečení cejni, hřbety z lososa, drobné pečivo, omáčka, rozličné ryby na různé způsoby. Pro třetí chod zaznamenal kronikář dvě varianty. Při údajně kvůli císařově nemoci zrušeném chodu měly na stoly přijít ryby s nakyslou omáčkou, kapouni se žlutou šalší, úhoři *na ruby*, jejichž podstatu se můžeme jen dohadovat, plněné fíky, pečení králíci, omáčky tří barev (bílá, modrá a nachová) a smažené placičky plněné masem. Další plánovaný chod už servírován byl, tvořili jej nadívaní pečení králíci a ragú, růžová šalše, sladké koláče se šodó, mandlové mléko, netuční stažení kapouni s omáčkou, parmské koláče, kořeněné cukrovinky, nadívaná jehněčí plec a masové závitky.

---

historická C, 45, 1996, č. 43, s. 53–55. Identifikace pokrmů zařazených v menu a připojený popis podle v originálních pramenech starofrancouzsky pojmenovaných pokrmů se ve výkladu obou renomovaných českých autorů místy odlišují, což je vzhledem k často jen obecným, ba nic neříkajícím názvům, odvozeným od surovin či vlastností pokrmů, vcelku pochopitelné. Rovněž výklad středověkých – zde starofrancouzských – receptů je někdy ne zcela přesně možný. Vynikající pomůckou je publikace FLANDRIN, Jean-Louis – LAMBERT, Carole: *Fêtes gourmandes au moenâge*. Paris 1998 s prezentací výběru dobových receptů francouzského původu a fotografiemi experimentálních rekonstrukcí pokrmů.

Pařížská polední a večerní menu – názvoslovím pokrmů (ať už je dokážeme přeložit přesně, anebo vystihnout jen jejich podstatu) i skladbou chodů – prezentovala vše typické ze středověkého stravování vysoce urozených vrstev. Především je z nich patrný důraz na barevnost, jako třeba i v odívání, která se do názvů jídel promítala častěji než suroviny, z nichž byly připraveny. Chybět nemohla bílá barva, kterou reprezentovalo pro středověkou šlechtickou kuchyni neodmyslitelné mandlové mléko (vývar z loupaných mandlí s možným přidáním nasekaných jader). Podávalo se v nejrůznějších úpravách: jako nápoj, kaše, rosol krájený či odlévaný do různých tvarů. Obvykle se mandlové mléko doslazovalo, doplňovalo fíky, fialkami či jinými ingrediencemi.²⁸ Zpracováno mohlo být i do podoby hladkého bílého pudinku, obvykle s masem, v němčině označované *blamenser*, polsky *blamasz*.²⁹ V menu zastoupené omáčky, odpovídající spíše směsím staročesky označovaným šalše, byly spíše pochutinou podtrhující chuť hlavních pokrmů z masa, zeleniny či sýrů. Zdůrazněno bývalo jejich zabarvení, zelené, žluté, modré, nachové, podtrhující souvztažnost se sociálním prostředím, což samo o sobě nedovoluje určit chuť, ani složení; s jistotou můžeme říci, že jejich barva byla způsobena speciálním kořením a výtažky z rostlin.

Zvláště v prvním a také ve třetím chodu byly zařazeny velmi rozšířené *brouety*, česky *jíchy*, tedy husté směsi na pomezí polévek a zadušenin, na rozdíl od kaší s kousky masa, ryb či zeleniny. Obvykle se dusily na základu z bílého chleba, s vínem, množstvím koření, rozinek či jiného sušeného ovoce, což jim dodávalo specifickou středověkou chuť. Pro královskou tabuli bývaly často dobarveny. Blízko k jíchám měly zadušeniny, nepřesně v našem zdrojovém podkladu označované jako ragú. Jednalo se rovněž o hustší směsi s akcentem na masitou či zeleninovou složku, připravované v kotlících nad ohněm.

Naši stolovníci z řad slezských vévodů, Přemyslovců i Piastovců, mohli na banketu ochutnat i žhavou novinku na jídelníčku francouzských gourmetů – silný nebo vyčeřený, tedy slabší masový vývar (*courte soupe*), který se ve středoevropském prostředí, jak lze usuzovat z dobových zpráv, tehdy ještě běžně nevyskytoval. Na pařížských banketech nemohly chybět ústřice, obvykle tepelně upravované, a také běžná specialita středověkých tabulí, skrívani, slavíci i jiní malí zpěvní ptáčci. Dnes neobvyklá, rozpaky budící laskomina se připravovala na rožni, pečená nebo v jíchách.

Velmi oblíbené a také v menu zastoupené byly paštiky a huspeniny. Jejich základem bývalo maso, hlavně hovězí, ale byly také ze spárkaté zvěře, spíše výjimečně z vepřového masa. Podobně jako na zadušeniny a jíchy se na ně používala i drůbež – kapouni, kohoutci, slepice či kuřata. Během postních i něžných dní se konzumovaly také paštiky a rosolovité kompozice z rybího masa a vodních živočichů.

---

28 Předpis na mandlové mléko je obsažen už v nejstarším dosud známém středověkém receptáři, dánské knize o umění kuchařském z doby před rokem 1300 (*Libellus de arte coquina*). Plný text zpřístupnil GLONING, Thomas (ed.): *Das sog. Harpestreng Kochbuch*, 2000, dostupné online: <<http://www.staff.uni-giessen.de/gloning/tx/harp-kkk.htm>>, (cit. 10. 2. 2022).

29 Sladký masitý *blamenser* (také *blamensier*, později *blamenscher*) byl zřejmě arabského původu. V češtině pro něj nebyl dohledán jednoznačný název, typologicky odpovídal jiše či zadušenině.

Nezbytností byly na významnějších hostinách pečene připravené na rožni nebo v dřevěných, uhlím vyplněných speciálních jámách. Servírovaly se v rámci samostatného chodu vcelku nebo ve větších kusech přímo na stůl, porcovali a hostům je předkládali *kráječi*. Podobně jako v případě *stolníků* neboli *truchsasů*, *číšníků* neboli *šenků* a dalších členů obsluhy byli počítáni mezi čestné dvorské úředníky a pocházeli z nejurozenějších šlechtických rodin. Být jimi mohli, jak jsme se zmínili, při významných příležitostech pořádaných českým či římským králem i mladší členové vévodských rodin.

Možná poněkud s překvapením zaznamenáváme, že při hostině byl podáván nejen chléb, který zejména ve vyšší kvalitě rozhodně nebyl strávníkům běžně dostupný, ale také obilné kaše. Připraveny byly především z pšeničných zrn (*fromentée*) nebo také z ječmene, s použitím mléka, někdy s přidáním vajec. Jednalo se ve skutečnosti, podobně jako v případě chleba, o obřadní pokrm, na nějž máme už ve 14. století doloženy recepty jak ve francouzských, tak i německých kuchařských sbírkách.³⁰

Výjimečné příležitosti odpovídalo i zařazení sladkostí v závěru hostiny. V menu připomínané jemné moučné placky (*creppes*), kořeněné cukroví či cukrové koláčky (*tartes cu-creez*) tehdy ještě rozhodně nebyly na jídelníčku obvyklé. Třtinový cukr, dovážený z Východu, byl velkou pochoutkou a natlučený na malé kousky se pojídal jako cukrovinky. Běžnější bylo kandované nebo slazené ovoce, ořechy a různé konfekty, zde rovněž zmíněné.

Gastronomická náplň pařížských banketů byla připravena pod dohledem mistra kuchaře Guillaume Tirela, zvaného Taillevent. Jeho jméno je spojováno i s nejstarším francouzským receptářem označovaným *Pokrmář (le Viandier)*, Tirel ale mnohem starší soupis receptů pouze doplnil. Slezští vévodové, včetně Václava I. Opavského, tak mohli ochutnat jídlo vytvořené s přispěním dobové kuchařské hvězdy, jejíž proslulost, bezpochyby i díky zachovanému rukopisu, přetrvala půl tisíciletí.

Při návratu z pařížského pobytu nechal císař Karel IV. na počet francouzského krále Karla V. v Metách, městě na francouzsko-německé hranici, uspořádat slavnostní hostinu. Podle soudobého autora metské kroniky byla sestavena ze tří chodů. Při prvním byly podávány „*obrovské kusy hovězího, vaření kapouni s tuřínem a šťavnatě pečeně na slanině*“³¹, při druhém kapouni, šťavnatě pečená selata podávaná „*jen tak, bez všelijakých omáček a rosolu*“³² a při posledním třetím zákusky, hrušky, ořechy a víno.³³ Císař byl za takto komponovanou hostinu „*v německém stylu*“ („*a dîner selong*

---

30 GLONING, Thomas (ed.): *Der ‚Viandier‘ der Bibliothéque cantonale du Valais, Sion*. 2002–2006, dostupné online: <<http://www.staff.uni-giessen.de/gloning/tx/viandier-sion.htm>>; TÝŽ: *Taillevent: Viandier (Manuscrit du Vatican)*, 2000, dostupné online: <<http://www.staff.uni-giessen.de/gloning/tx/vi-vat.htm>>; PICHON, Jérôme – VICAIRE, Georges (edd.): *Leviandier de Guillaume Tirel dit Taillevent*. Paris 1882, průběžně; GLONING, Thomas (ed.): *Das buoch von gute spise*, dostupné online: <<http://www.staff.uni-giessen.de/gloning/tx/bvgs.htm>>, (vše cit. 3. 3. 2022).

31 „*Le premier une grant piece de bæuf et ung chappont boillis au navel et une joutte au bancon.*“

32 „*Le second met chappons et pour cillons rostis sen sanse et gellee.*“

33 „*Letier met lachefrites, poierez et neuxes [...] taubletant de vin.*“ Vše citováno podle: *Die Metzger Chronik des Jaique Dex (Jacques D'Esch) über die Kaiser und Könige aus dem Luxemburger Hause*. WOLFRAM, Georg (ed.), Metz 1906, s. 313; srov. ŠMAHEL: *Cesta Karla IV.*, s. 336.

la coustume a'Allemainge“) francouzským kronikářem náležitě pomluven. Výběr pokrmů, zvláště masných surovin, typických pro říšskou kuchyni, byl totiž poněkud vzdálen chutím francouzských labužníků a odpovídal naopak jejich představě o barbarských poměrech v Říši. Tak to alespoň popsal ve své reakci na cestu německými zeměmi a pobyt v Čechách už výše zmíněný Deschamps. Ještě po letech se mu údajně vracely vzpomínky na nechutná prasata, zabijačky, jelita a špek, jitrnice, šunku, uzené a solené maso, tedy *tučná chlapská masa*, s nimiž se zde setkával. „*Je to dobře známo o Německu, Lucembursku, Čechách a Moravě*“, napsal ve verších, „*tam když pojedete, přijdete o zdraví [...]*“. Česká strava byla podle zjemnělého Deschampse příkladem všeho tučného, zkaženého a nezdravého, co ničí tělo. „*Vši, blechy, zápach a prasata. Taková je přirozenost Čech. Chléb, solené ryby a zima, černý pepř, shnilé zelí, pórek, uzené maso, černé a tvrdé. Vši, blechy, zápach a prasata*“, děl ve verších Francouz. Jeho nesouhlas s její podobou a zejména skutečnost, že ji byl nucen po nějaký čas konzumovat, jej vedly až k přepjatému konstatování, že by svému nepříteli podal „*zcepenělou kočku, nadívanou nehašeným vápnem, vše zalité českou omáčkou*“.³⁴

Zprávy o obsahu císařské tabule v Metách do jisté míry potvrzují Deschampsovu charakteristiku říšských jídel jako tučných a sytých, třebaže použité suroviny, gastronomická úroveň jejich zpracování a celková kompozice této kulinární slavnosti měly zcela jistě násobně vyšší úroveň, než jakou francouzský vyslanec poznal v říšských, a také pražských krčmách či odpozoroval v místních domácnostech. Svou skladbou metská hostina v zásadě odpovídala dodnes přetrvávajícím středoevropským – českým a moravským, bavorským či rakouským – tradičním stravovacím zvyklostem. Kronikářské relace jen potvrzují, že jim kdysi holdovali i příslušníci nejvyšších kruhů, včetně lucemburských panovníků. Ne náhodou královští lékaři napomínali nejen Karla, ale i jeho syny Václava a Zikmunda, trpící v pokročilejším věku řadou neduhů, aby mnohé z těžších pokrmů, včetně masových pečení, raději z jídelníčku vynechali.

Jen o málo mladšího původu jsou zprávy o dvorském stolování v postní době, bohužel podstatně stručnější než relace o pařížských jídelničcích. Třebaže přemyslovští, stejně jako piastovští vévodové žili v relativním přepychu a mohli si z hlediska stravování dopřát laskominy výjimečných chutí, byli to lidé hluboce věřící, respektující pravidla liturgického roku a ukotvení ve stereotypech své doby. K nim náleželo i dodržování půstu a zřeknutí se masa a masných výrobků, v přísnějším vydání dokonce i živočišných produktů jako byla vejce, mléko či máslo. V zámožnějších domácnostech se na postní jídelníček dostávaly poměrně hojně ryby, případně vodní živočichové, u prostých obyvatel pokrmy z obilnin, luštěnin, ovoce či zeleniny, vždy v závislosti na materiálních možnostech a přírodním prostředí, kde žili. Postních dní přitom nebylo málo, ve sledované době až 190 ročně. Kromě tak zvaných velkých půstů v předvelikonočním a předvánočním období se tehdy v zásadě jednalo o všechny pátky a také středy a soboty.

---

34 NEJEDLÝ: *Fortuny kolo vrtkavé*, zvláště s. 232–233, 261–263.

Velký důraz na speciální úpravu postních *krmí* je zřejmý i z nejstarších dochovaných kuchařských knih. Bezmasých jídel v nich bývá opravdu velké množství, až polovina, někdy dokonce tvořila samostatný oddíl. Nutno přitom zdůraznit, že tyto rukopisy vznikaly ve středověku výhradně pro šlechtické prostředí, teprve později, s nástupem knihtisku, směřovaly i do měšťanských vrstev. To je ostatně patrné i ze surovin (masových druhů), koření a pochutin, které rozhodně nebyly dostupné lidovým vrstvám.

Postní zásady se promítly i do skladby jídelníčku pro slavnostní, respektive oficiální příležitosti. Příkladem mohou být zkušenosti, které získali na jaře roku 1394 Jan II. Ratibořský, zvaný Železný,³⁵ piastovští vévodové Jan III. Osvětimský, Zemovít IV. a Jan Mazovský při návštěvě jagellonského dvora v Krakově.³⁶

Dominantní složkou dvou postních obědů konaných 8. a 12. března uvedeného roku a pořádaných Vladislavem Jagellem, tehdy polským králem „*jure uxoris*“ (tedy z pozice královnina manžela),³⁷ byly sladkovodní ryby, čerstvé i nakládáné v soli. Jednalo se podle všeho o štiky, okouny, cejny, plotice a další, a také úhoře, považované za plazy. Ryby byly nejspíše upraveny chutně, ale dietněji, nejspíše pouze s použitím rostlinných olejů, bylin a koření. Kromě toho byla do menu zařazena blíže neurčená polévka a hrachová kaše, kterou bychom dnes asi za královský pokrm nepovažovali, stejně jako vařenou ředkev. K rybímu masu se pojídala vařená rýže (možná upravená jako kaše) a bílý chléb. Kromě blíže nespecifikovaného koření, které nebylo zapovězeno ani během půstu, bylo jídlo dochuceno tehdy oblíbeným očištěním octem, hořčicí a medem. Z moučných pokrmů byly zmíněny koláče, možná sladké, možná slané. Mohlo se jednat o tehdy oblíbené plněné koláče, snad i s rybí sekanou nádivkou nebo zadušeninou.

Druhý oběd, jehož se účastnil ještě další významný host, moravský markrabě Prokop z rodu Lucemburků, zahrnoval pokrmy z obdobných surovin jako ten předcházející. Kromě čerstvých a solených ryb a poměrně velkého množství úhořů (dvě kopy velkých a tři kopy malých ryb tohoto druhu) přicházely na stůl speciality – jistě polévky, zadušeniny či jíchy – z ředkve, řepy a pastináku.

Sešlost jmenovaných vévodů a moravského markraběte u dvora polského krále byla svým způsobem rodinným setkáním. Zemovít IV. Mazovský byl manželem Jagellovy sestry Alexandry,³⁸ Jan Mazovský zase manželem Eufemie Opavské, dcery Mikuláše II.

---

35 K vévodově osobě MIKETOVÁ, Hana: *Muž se špatnou pověstí. Itinerář vévody Jana II. Opavského a Ratibořského*. In: *Historie 2008. Sborník prací ze 14. celostátní studentské soutěže etc.* Felcman, Ondřej (ed.), Hradec Králové – Ústí nad Orlicí 2007, s. 37–58.

36 MIKETOVÁ, Hana: *Diplomacie a gastronomie – hornoslezská knížata na krakovském dvoře*. In: *Krajina prostřených i prázdných stolů. 1: Evropská gastronomie v proměnách staletí*. Jedličková, Blanka – Lenderová, Milena – Kouba, Miroslav – Říha, Ivo (edd.), Pardubice 2016, s. 19, 24.

37 Litevský velkokníže byl manželem polské královny Hedviky, rozené z Anjou (sestry Marie Uherské, manželky Zikmunda Lucemburského). V kontextu uvedených postních tabulí není od věci připomenout, že byl pokřtěn teprve o osm let dříve, v souvislosti se sňatkem; Litva, jeho domovina, bývá považována za poslední pohanský stát v Evropě.

38 TEŃGOWSKI, Jan: *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*. Poznań – Wrocław 1999, s. 148–149.

a tety Jana II. Ratibořského. Prokop Lucemburský byl synem další dcery Mikuláše II., Markéty Opavské, manželky Jana Jindřicha Lucemburského, Eufemiiny sestry.³⁹ Jan II. Ratibořský se v uvedeném roce 1394 poprvé oženil, a to s jménem neznámou dcerou kyjevského knížete Vladimíra z litevské dynastie Gedyminovců, tedy s neteří Vladislava Jagelly.⁴⁰ Údajně se tak mělo stát právě u příležitosti rodinného sjezdu konaného v únoru a březnu v Krakově,⁴¹ v jehož rámci se pořádaly zmíněné postní obědy, o viktuáliích pro jejich přípravu jsme informováni díky dvorským účtům. Lze předpokládat, že kontakty Jana II. Ratibořského s Vladislavem Jagellem a jeho dvorem byly poměrně intenzivní nejen po celou dobu uvedeného manželství, ale již předtím, a také později.⁴² Po smrti první choti se totiž oženil s další Jagellovou neteří Helenou, dcerou Korybuta Dmitryho,⁴³ litevského velkoknížete. O Heleně je přitom známo, že se u svého strýce v Krakově poměrně často zdržovala.⁴⁴

Jaký charakter měly krakovský dvůr a jeho kuchyně na přelomu 14. a 15. století se, lze jen dohadovat. Příchodem Hedviky z Anjou s doprovodem pravděpodobně získaly ráz odpovídající poměrům v uherské Budě a Visegrádu. Všední i sváteční stravování tam ovlivňovaly podunajské přírodní poměry a také vazby na západní Evropu. Nakolik se po Hedvičině svatbě a příchodu Vladislava Jagella do Krakova prosadily do každodennosti královské domácnosti velmožské zvyklosti manželovy domoviny, východoevropské Litvy, nevíme. Je pravděpodobné, že přinejmenším po předčasném Hedvičině odchodu zesílily. Traduje se například, že si královna Hedvika udržovala bylinkovou či zeleninovou zahrádku, která ale byla po jejím skonu zlikvidována, neboť její výpěstky nenacházely uplatnění. Ač se může jednat o ryzí pomluvu či zkreslenou informaci, zdá se být pravděpodobné, že se rysy litevské magnátské kuchyně mohly v Krakově prosadit výrazněji než dřív.⁴⁵ A napovídají to i některé indicie. Už na

---

39 STARÝ, Marek: *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého královského rodu*. Opa-va 2021, s. 35, 43–45, 48–51.

40 Vladimír a Vladislav Jagello (původně Jogailo) byli syny litevského velkovévody Algirdase (také Ol-girda) z rodu Gediminovců, stejně jako Korybut Dymitr (srov. dále). TĘGOWSKI: *Pierwsze pokole-nia*, průběžně.

41 STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 68; srov. TĘGOWSKI: *Pierwsze pokolenia*, s. 85–86. K vazbám Vla-dislava Jagelly na slezské vévody podrobněji TĘGOWSKI, Jan: *Piastowie i Giedyminowicze. Dzieje wzajemnych stosunków w średniowieczu*. *Średniowiecze Polskie i Powszechnie* 3 (7), 2011, s. 77–86; TÝŽ: *Władcy śląscy w polityce małżeńskiej króla Władysława Jagielly (1386–1412)*. In: *Piastowie śląscy w kulturze i europejskich dziejach*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 2007, s. 232–244 (zde ještě uvedeny překonané informace o manželstvích Jana II. Ratibořského).

42 Zajímavým pramenem jsou v tomto směru účty nejen dvorské, ale zejména města Krakova. Vypoví-dají např. o pořizování viktuálií a nápojů – piva a vína – pro vévodu a jeho doprovod. MIKETOVÁ: *Diplomacie a gastronomie*, s. 26.

43 Jen na okraj, Heleniným mladším bratrem byl Zikmund Korybutovič, претендент českého králov-ského titulu a husitský hejtman.

44 MIKETOVÁ: *Diplomacie a gastronomie*, s. 20–23.

45 KRĘT, Helena: *Życie codzienne Jadwigi i Jagielly*. Kraków 2005, s. 130, 154; JANUSZEK-SIERADZ-KA, Agnieszka: *Artykuły luksusowe na stole królewskim w późnośredniowiecznej Polsce*. *Studia Mediaevalia Bohemica* 1, 2009, s. 260–268 ad. Srov. také SPERKA, Jerzy: *Dwór pierwszych Jagiellonów a tajniki średniowiecznej kuchni*. In: *Historia naturalna jedzenia. Między antykiem a XIX wiekiem*.

Velikonoce 1394, ještě za Hedvičina života, si Jagello nechal podle dobových zpráv dovézt a servírovat losí slaninu.⁴⁶ Jeho vnuku Zikmundovi, tehdy opavskému knížeti (pozdějšímu králi zvanému Starý), byla do Opavy dovážena *zubřina*, tedy zubří maso. Ostatně i Vladislav Jagello nechal poslat v době konání koncilu do Kostnice tři litevské zubry konzervované bylinkami a zabalené do listů, z nich jednoho císaři Zikmundovi.⁴⁷ Povíдалo se také, že měl Jagello v takové oblibě vepřové maso, že je jedl k obědu i večeri.⁴⁸

Poměry v kulinární oblasti u dvora Vladislava Jagella nám pomohou přiblížit vzpomínky flanderského cestovatele Guilleberta de Lannoy. Při své cestě do Prus a zpět, kterou podnikl v letech 1413 a 1414, velmi ocenil pohostinství polského krále, když konstatoval, že večere, k nimž byl pozván, měly šedesát chodů a panovník mu při nich sám přidával jídlo.⁴⁹ Podobně opulentní a bezpochyby i obsahově zajímavé hostiny, konané roku 1417 u příležitosti slavnostní korunovace polské královny Alžběty z Pilicy, třetí choti Vladislava, se zúčastnil Přemek I. Opavský. Bohužel o ní nemáme k dispozici žádné podrobnosti.⁵⁰

Neopakovatelné zážitky čekaly na některé z Přemyslovců rovněž v okruhu uherského a posléze římského krále Zikmunda Lucemburského, k jehož straníkům většinou – podobně jako břežští, hlohovští, zaháňští či olešničtí vévodové – náleželi. Přemek I. Opavský se kupříkladu účastnil v roce 1412 spolu se svým již jmenovaným synovcem Janem II. Ratibořským a dalšími slezskými vévody rytířských her v Budíně. Po roce 1419 je pak opakovaně doložena jeho přítomnost nejen na dvoře na sídelním hradě, ale také ve Visegrádu a Prešpurku.⁵¹

V kontextu aktivit Zikmunda Lucemburského a zahraničních cest opavsko-ratibořských Přemyslovců nelze nezmínit evropskou událost prvního řádu, všeobecný sněm v Kostnici s cílem ukončit papežské schizma. Konal se od sklonku roku 1414 do jara 1418 a kromě předních představitelů církve se jej s přestávkami účastnil i římský král. K jeho nejbližšímu doprovodu náležel břežský vévoda Ludvík II., doprovázející Zikmunda z města u Bodamského jezera na další zahraniční mise, případně cestující z jeho pověření sám, po jistou dobu také Rumpolt Hlohovský, Jan I. Zaháňský či Jan

---

Mozejko, Beata – Barylewska-Szymańska, Ewa (edd.), Gdaňsk 2012, s. 62–69.

46 SPERKA: *Dwór pierwszych Jagiellonów*, s. 64–65.

47 KOZÁK, Petr: *Evidence potravin z dvorů knížat a králů z dynastie Jagellonců. Několik úvah na příkladu účtů dvora prince Zikmunda z přelomu 15. a 16. století*. In: Kulinární kultura Slezska a střední Evropy. Východiska, metody, interdisciplinarita. Korbelářová, Irena (ed.), Opava 2015, s. 80–81.

48 ŁOZIŃSKA, Maja – ŁOZIŃSKI, Jan: *Historia polskiego smaku. Kuchnia, stół, obyczaje*. Warszawa 2013, s. 22.

49 Uvedený počet se jeví jako málo pravděpodobný; pokud bychom však uvažovali o tom, že za chod mohl být považován každý specifický druh jídla přicházející popořadě na stůl, pak by se mohla výpověď považovat za zcela věrohodnou. LANNOY, Guillebert de: *Cesty a poselstva*. K vydání připravili Jaroslav Svátek, Martin Nejedlý, Olivier Marin a Pavel Soukup. Praha 2009, s. 154, 159.

50 ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 332.

51 ČAPSKÝ: *Splendor Silesiae*, s. 214–215; TÝŽ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 189–190, 200, 322–340.

Obr. 60: Erb Václava II. Opavského z doby jeho pobytu v Kostnici v *Chronik des Konstanzer Konzils*. Augsburg 1483.

Minstrberský. Všichni byli, jen mimochodem, členy slezského rytířského spolku Obojku honičiho psa (*Rudenband*).⁵²

Kostnice byla v době konání koncilu vskutku pupkem Evropy. Zásobování běžným sortimentem muselo zajistit obživu tisícům účastníků jednání a jejich doprovodu, zpravodajům, vyslancům a zvědům, zvědavým návštěvníkům a samozřejmě domácímu obyvatelstvu. Dobové ilustrace například v Richentalově kronice ukazují nabídku rozmanitého sortimentu místních trhů, počínaje chlebem a pečivem, přes ovoce, masné produkty či ryby. Běžné stravování poskytovaly veřejnosti z různých sociálních vrstev krčmy různých kategorií a samozřejmě i soukromé domácnosti, v nichž bylo nemálo návštěvníků jistě ubytováno. Světští i církevní hodnostáři a další urození, pobývající v Kostnici často řadu dnů, ba týdnů, vytvářeli dočasné dvory se všemi k tomu náležejícími momenty, včetně kuchyně sloužící osobním potřebám, jejich suitě i osobním hostům na vysoké úrovni. V Kostnici se ostatně konaly i svatby a příslušné slavnosti s pohoštěním zajišťovaným jistě kuchmistry z velmožských societ ve spolupráci s místními profesionály. V dubnu 1418 se v jednom z městských domů například konala slavnost u příležitosti druhé svatby ovdovělého, již výše jmenovaného Ludvíka II. Břežského, s Alžbětou Braniborskou, dcerou prvního braniborského kurfiřta z rodu norimberských Hohenzollernů.⁵³

52 Podrobněji KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Rytířský spolek Obojku honičiho psa (Rodinband) a jeho dekorace. Silesiakální tematika v heraldických a ikonografických pramenech 15. století*. In: *Circum Silesiae / Vůkol Slezska*. Tesař, Petr (ed.), Opava 2019, s. 11–40, zde i další literatura.

53 PARAVICINI, Werner: *Signes et couleurs au Concile de Constance. Le témoignage d'un héraut*

Do Kostnice přijel „po vlastní ose“ také vévoda Václav II., syn Přemka I. Opavského⁵⁴ (rovněž zakládajícího člena *Rudenbandu*), údajně v doprovodu 40 jezdců.⁵⁵ Časové vymezení jeho pobytu není jisté, někdy se uvádí, že mohl být přítomen upálení Jana Husa, tedy v létě 1415.⁵⁶ Snad ještě zajímavější zážitky poskytl Václavovi jeho cesta na Pyrenejský poloostrov, na kterou se vydal roku 1416, aby cílové země dosáhl podle všeho v následujícím roce. Svědčí o tom průvodní list krále Alfonse V. Aragonského. O účelu daleké cesty opavského vévody, na niž si vypůjčil prostředky jak u města Hlubčice, tak posléze v Bruggách, můžeme jen spekulovat. Obvykle se má za to, že měla privátní charakter. Za zmínku nicméně stojí, že obdobnou cestu, ovšem z pověření Zikmunda Lucemburského, jednat ve věci papežského schizmatu, podnikl jen o necelé dva roky dříve (rovněž v době koncilu) již vzpomenuť Ludvík II. Břežský.⁵⁷ Václavu II. se na uvedené cestě dostalo podle doložených zpráv přijetí do *Řádu konve (Orden de la Jarra y el Grifo, také Kannenorden)*, založeného roce 1403 Ferdinandem Aragonským a určeného podporovatelům boje s Maury.⁵⁸ Lze se domnívat, že přinejmenším s tímto aktem bylo spojeno i společenské setkání s pohoštění.

Vraťme se k výpovědím o kulinárních zážitcích přemyslovských vévodů poněkud konkrétnějšího obsahu. Zavedou nás zpět do středoevropského prostředí, na uherský dvůr. Jestliže o něm lze v dobách Zikmunda Lucemburského bezesporu uvažovat jako o špičkovém centru rytířské kultury a zcela jistě i dobré, univerzální šlechtické kuchyně propojující říšské (tedy německé) a podunajské chutě, snad ovlivněné vladařovými zkušenostmi ze západo- a jihoevropských cest, pak druhého vrcholu dosáhl uherský dvůr prokazatelně za krále Matyáše Korvína. Rozporuplný panovník, možná razantní a nesmlouvaný vladař, současně ale muž obdivující rodící se renesanci, vy-

---

d'armes portugais. In: Signes et couleurs des identités politiques du Moyen Age à nos jours. Turrel, Denis – Aurel, Martin – Manoigang, Christine – Grévy, Jérôme – Hablot, Leurent – Girbea, Catalina (edd.), Rennes 2008, s. 176; JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziebiccy, glogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Kraków 2007, s. 196 s odkazem na kroniku Ulricha Richenthala.

54 K jeho osobě podobněji PRIX, Dalibor: *Vévoda Václav II. Opavský a Hlubčický. Ve stínu otce, husitů a bezvládní*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 48, 1999, č. 2, s. 152–192; č. 3, 193–223.

55 Návštěva Václava II. v Kostnici je dokumentována jen krátkými kronikářským zprávami. V popiskách vyobrazení jeho erbu v některých redakcích, včetně tištěné verze z roku 1483 a dalších, je nepřesně označen *Hertzog Wenzlaus von Tropau in Sachsen*. Srov. ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 191–192; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 73; *Ulrichs von Richenthal Chronik*, s. 191–192; ZAO, Josef Zukal, sign. 208aII (Chronik Fürstenstein), fol. 22 r.; *Concilium zu Constenz [Chronik des Konstanzer Konzils]*. Augsburg 1483, nestr., Universitätsbibliothek Heidelberg, dostupné z: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/ir00196000>, (cit. 17. 2. 2022).

56 PRIX: *Vévoda Václav II.*, s. 159.

57 ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 193, zde odkazy na práce Johanna Vickeho a Bohumila Badury.

58 HYE, Franz-Heinz von: *Testimonios sobre órdenes de caballería españolas en Austria y estados vecinos (Bohemia, Alemania, Suiza y Hungría)*. In: *La España Medieval* 16, s. 178, dostupné z: <<https://web.archive.org/web/20070120191445/http://www.ucm.es/BUCM/revistas/ghi/02143038/articulos/ELEM9393110169A.PDF>>, (cit. 17. 2. 2022); srov. ČAPSKÝ: *Splendor Silesiae*, s. 232.

branost a krásu, povýšil budínskou dvorskou každodennost i díky vazbám na italské prostředí na exkluzivní úroveň.⁵⁹

Projevilo se to rovněž u příležitosti uzavření druhého Korvínova sňatku s neapolskou princeznou Beatrix Aragonskou na přelomu let 1476 a 1477.⁶⁰ Svatební slavnosti trvaly několik dní a jejich účastníkem byl mezi jinými prokazatelně i Jan V. Ratibořský. Tehdy třicetiletý Přemyslovec byl v pořadí hostů titulárně uveden už na pátém místě, hned za svými piastovskými příbuznými Fridrichem I. Lehnickým a dále nejmenovaným opolským vévodou, snad Janem II. Dobrým nebo Mikulášem II., což svědčí o významném postavení, které slezským vévodům v urozené societě náleželo. Fridrich byl v dané době vrchním slezským hejtmanem a fojtem obojí Lužice a při hlavní tabuli vykonával funkci jednoho z číšníků obsluhujících krále a královnu.⁶¹

První z honosných banquetů se konal ve Stoličném Bělehradu v den svatebního obřadu a současně královniny korunovace, tedy 22. prosince 1476. V jednotlivých chodech na stůl přicházely postupně sladkosti neboli konfekty, z nichž některé byly například umně aranžovány tak, aby v nich mohli být živí zpívající ptáci, vylétající na základě vnějšího impulsu nad hlavy hodujících. Servírována byla dále kančí pečeně, sekané maso v nárezu efektně hnědobílé barvy, umělecké kompozice perliček a kapounů se zlaceným peřím, sedících na žlutých jablkách, dále tehdy moderní rýže, zřejmě upravená do samostatného pokrmu, další kančí pečeně či zadělávaná slepice ve žluté jíše. Hostina byla zakončena dodnes připravovanou sladkou smaženou specialitou zvanou *strauben*, popsanou dokonce v jednom z prvních tištěných receptářů *Kuchařské mistrovství* z roku 1485.⁶²

Obdobnou skladbu měla novoroční budínská hostina otevírající rok 1477. Matyáš Korvín pro ni nechal svým kuchmistrem připravit mimo jiné žlutou jíchu ze slepic a kapounů, pečení z divočáka podávanou v *soudku*, dále vizuálně jistě zajímavou bílou a hnědou huspeninu v sýrových košíčcích, servírovanou na zlatých mísách, jimž dominoval pozlacený zimostřáz. Z dalších pečení se servírovala například prasnice, oceňovaná tehdy pro své jemné maso, a různé druhy divočiny. V následujících chodech lze identifikovat třeba bažanta na žluto s vínem, snad v podobě dušeného pokrmu (jíchy či zadušeniny), a také ryby. Jejich druhy nebyly specifikovány, očekávali bychom ale

---

59 K jeho osobnosti stručně MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích 1471–1526*. 1: *Hospodářská základna a královská moc*. Praha 1992, s. 263–281; nejnověji KALOUS, Antonín: *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*. Praha 2009.

60 Podrobnosti známe z relace Hanse Seiboldta, bavorského vyslance u uherského dvora. BORSA, Béla: *Reneszánszkori ünnepségek Budán*. Tanulmányok Budapest Múltjából 10, 1943, s. 13–53.

61 TAMTÉŽ, s. 44.

62 *Küchenmeisterei*. Nürnberg 1485. Pokrm s označením *Strauben*, *Driebele*, *Strübel* a podobně je rozšířený v Tyrolsku i některých částech Německa, ale také v Itálii (*straboli*). Jedná se o máslové řídké těsto tvarované trychtýřem do podlouhlého kapání, někdy vinutého do okrouhlé ježaté placky, smažené a cukrované. Ve středověku se připravovala i slaná varianta. Srov. EHLERT, Trude: *Küchenmeisterei. Edition, Übersetzung und Kommentar zweier Kochbüch-Handschriften des 15. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2010, s. 387–388.

Obr. 61: Tabule s dekorativním ovocem ze zvěřinové paštiky připravené podle středověkých receptářů.

Obr. 62: Cibulový koláč připravený podle středověkých receptářů.

Obr. 63: Degustace cibulového koláče na mezinárodní konferenci.

Obr. 64: Malé křepelky na zázvoru připravené podle středověkých receptářů.

velkého lososa či pro vody Dunaje typickou vyzu, podávané vcelku a teprve u stolu porcované. Ke konci hostiny přišly na stoly slepice v černé jíše, vařené kaše a pečený či smažený dezert, mimo jiné opět již zmíněné ježaté smaženky (*strauben*).

Pokud bychom měli alespoň rámcově srovnat jídlo podávané na připomenutých královských hostinách s účastí přemyslovských vévodů, o nichž jsme díky náhodně dochovaným pramenům zpraveni, tedy francouzské roku 1378 a uherské roku 1477, pak navzdory takřka celému staletí, které je dělilo, vykazovaly množství společných znaků co do typologie a surovinového charakteru pokrmů, jejich předpokládané chuti, odvoditelné od předpokládaných ingrediencí a koření, i způsobu jejich servírování. Typické jsou strukturované četné chody s akcentem na druhý v pořadí s tak zvanými velkými (luxusními) pečeněmi, barevné jíchy nebo šalše (dnes bychom řekli zjednodušeně omáčky) a také vařené a dušené upravené směsi z různorodého masa včetně divoké zvěře a ptáků, domácí drůbeže a ryb. Oblíbené byly koláče plněné uvedenými směsmi. Většina jídel byla, soudě podle receptur, původem napříč Evropou, hodně kořeněná, hlavně orientálním kořením (hřebíček, skořice, muškát, šafrán), také s přidáním ostrého zázvoru a pepře, octu, vína a podobně. Vůdčí chutí byla sladkokyselá. Akcent se kladl i na sladké příchutě napříč spektrem pokrmů, tedy nejen dezertů, nýbrž i masových a rybích jích či šalší. Vyráběny byly i sofistikované sladkosti rosolovitě konsistence. Nejobvyklejší bylo kandované nebo sušené ovoce, ořechy a mandle, odjinud víme, že se servírovaly i kousky třtinového cukru. Společným prvkem byly mandlové mléko ve všech konsistencích, podobách servírovaná a zřejmě i dochucovádel a barev, pokrmy z malých ptáčků, také konfekty, již vzpomenuť pečeně a jíchy a mnoho dalších.

Pařížská menu měla pochopitelně řadu specifik (určitě také v chuťových vlastnostech, které nedokážeme rekonstruovat), jmenujme například mořské ryby a ústřice, cizokrajné ovoce a zeleninu. Budínské tabule odrážely zase daleko intenzivněji středoevropské stravovací zvyklosti, což bylo patrné zvláště u používaných druhů masa (vepřové, černá spárkatá zvěř). Oproti pařížským hostinám na nich najdeme (a shodně třeba i na vévodské svatbě konané v bavorském Landshutu roku 1475)⁶³ jeden velmi významný rys o neoddiskutovatelně spojovaný s pozdně středověkým stolováním, a sice množství vizuálně poutavých dekorativních pokrmů, tak zvaných šauessen neboli „*jídel na podívanou*“. Zatímco v Paříži zdobilo tabule především luxusní stolní příslušenství – zlaté a stříbrné, drahokamy zdobené solničky, nádoby na koření či fontánky na víno, středoevropským stolům dodávaly v 15. i následujících staletích na výjimečnosti právě okrasné pokrmy. Na svatebních hostinách pořádaných Ma-

---

63 Jednalo se o svatbu Jiřího Wittelsbašského a Hedviky Jagellonské, vnučky Vladislava Jagella a současně sestry českého krále Vladislava. Množství analogií s jídelníčky na královské svatbě v Budě potvrzuje univerzální charakter středověkého dvorského stravování. BAUER, Thomas A.: *Feiern unter den Augen der Chronisten – Die Quellentexte zur Landshuter Fürstenhochzeit von 1475*. München 2008; FÖRG, Klaus – STAHLENDER, Erich: *Landshuter Hochzeit*. Rosenheim 1998; popis hostiny KORBELÁŘOVÁ – ZEŽULA (edd.): *S knížaty u stolu*, zvl. s. 79–87, 11, 119–120.

tyášem Korvínem v Budě se postupně objevila takovýchto jídel či kompozic celá řada. Jednalo se o například o drůbeží pečeně s pozlaceným peřím (samozřejmě nakaširovaným na tepelně upravený základ teprve po jeho dohotovení), tehdy velmi oblíbené složité paštikové výrobky v podobě již vzpomenuté šachovnice, anebo scenerie hradu, z něhož vylétali ptáci. Na velkých tácech byla s použitím hnědého a bílého praženého cukru vymodelována zahrada obehnaná plotem se sedícími ptáky, se stromy z myrty ověšenými hruškami a hnědými a zelenými konfektami ve tvaru vlašských ořechů. Servírovány byly kompozice se zlaceným zimostřázem. Na jedné z hostin měl zlacené lístky, ozdobený byl andílky a žaludy; na jiné byl celý pozlacený, s erbovními štíty s helmy obou novomanželů.⁶⁴

Je nepochybné, že kulinární slavnosti konané zvláště v panovnických sídlech prezentovaly to nejlepší, ba nejluxusnější z dobových surovin, gastronomické přípravy, receptur a v neposlední řadě i servírování na pomezí rituálních obřadů. Lze je považovat nejen za výjimečnou formu naplňování základních potřeb, tedy stravování konkrétních sociálních vrstev, ale i za součást individuální a rodové prezentace vládnoucích špiček. Příklady ukazují řadu společných rysů, potvrzujících jisté univerzum této složky každodennosti a festivity u vysoce postavených, zámožných členů vládnoucí society (na rozdíl od regionální, ba lokální různorodosti stravování lidových vrstev). Opavští a ratibořští vévodové z rodu Přemyslovců, náležející svým postavením (třebaže většinou nikoli materiálním zázemím) k nejpřednějším rodům, měli díky svému místu v těsném okruhu českých panovníků a přístupem k dalším evropským dvorům možnost poznat to nejvybranější z kulinární kultury a gastronomie. Některé poznatky jistě aplikovali na svých vlastních dvorech, třebaže podle všeho ve skromnější podobě. Z dějinné scény odešli spolu se středověkem. Zásadnější změny, kterých se dočkala evropská kuchyně s nástupem novověku, změnami životního stylu v renesanční době, a zvláště s pozvolným přílivem nových surovin z Nového světa, které proměnily tvarosloví a zejména chutě svátečního i každodenního jídelníčku, se už příslušníci starobylého, kdysi královského rodu nedočkali.

...

---

64 BORSÁ: *Reneszánszkori ünnepségek Budán*, s. 324, srov. ne zcela přesný souhrn KALOUSA: *Matyáš Korvín*, s. 324.

Železný, pitomý, pobožný, hrbatý a další. Degradovaná subdynastie opavských Přemyslovců jako podceňovaný politický a kulturní faktor (nejen) slezských dějin

Bogusław Czechowicz

Když v roce 1462 administrátor pražské arcidiecéze Hilarius Litoměřický psal králi Jiřímu o potížích v České koruně a zmínil se o předčasné smrti krále Ladislava Pohrobka, přidal k tomu: „*a tak kmen a rod Přemyslův přestal*“.¹ V té době žilo ještě mnoho zástupců vedlejších větví staré české, nebo vlastně česko-polské královské dynastie² a zároveň dynastie moravských vévodů a markrabat. Přesto opavská nebo opavsko-ratibořská přemyslovská subdynastie v té době byla už skoro úplně vytlačena z povědomí českých politických elit, což dokládá i záznam letopisce doby pozdně lucemburské (obecně označované jako husitská) z roku 1436: „*Téhož roku se na staroměstském náměstí zavázala císaři manstvím opavská knížata slezská*“,³ ačkoli v té době byla ještě moravskými, nikoliv slezskými knížaty, a zatím jen inklinovala k slezskému politickému prostoru. Ve stejné době byl ještě méně informovaný tvůrce falza, které sloužilo ke zvýšení prestiže rodu Oldřicha II. z Rožmberka. Dokument, který je znám z pozdějšího transumptu, naznačil vztah pána s rúží s antickým římským rodem Orsiniů, což bylo prokazováno odvoláním se ke sporu o prvenství mezi vzdáleným předkem Oldřicha Petrem z Rožmberka a opavským knížetem Bolkem („*Bolko, Troppauer Furst*“). Spor – samozřejmě fiktivní – v roce 1341 měl řešit král Jan.⁴ Falzum dokazuje převahu

1 *Hilaria Litoměřického list králi Jiřímu z Poděbrad*. PODLAHA, Antonín (ed.), Prae 1931, s. 12.

2 Polskými panovníky byli Vratislav I. (nic na tom nemění fakt, že ho neuznává polská historiografie), Václav II. a Václav III.

3 *Ze starých letopisů českých*. PORÁK, Jaroslav – KAŠPAR, Jaroslav (edd.), Praha 1980, s. 123.

4 *Norbert Hermann's Rosenbergische Chronik*. KLIMESCH, Matthäus (ed.), Prag 1897, s. 51–55:

českého panského stavu nad knížecím stavem v České koruně, která v roce 1341 ještě neexistovala, protože vznikla v roce 1348. Přitom kníže Bolko Opavský a jeho nejménovaný otec jsou zde označováni jako slezská knížata, přestože vévodství opavské v roce 1341 a ještě dlouho poté bylo součástí Moravy. Navíc kníže Bolek Opavský není vůbec znám z pramenů. Možná si tvůrce padělků spletl jednoho z mnoha Bolků opolských s opavským vévodou (navíc: Opolí – Opava...). Každopádně z české perspektivy první poloviny 15. století⁵ byli opavští Přemyslovci tak exotičtí, že bylo možné „žonglovat“ s nimi a s jejich politickým postavením dle libosti, protože jen málokdo v Čechách zřejmě věděl, jaká byla skutečnost.

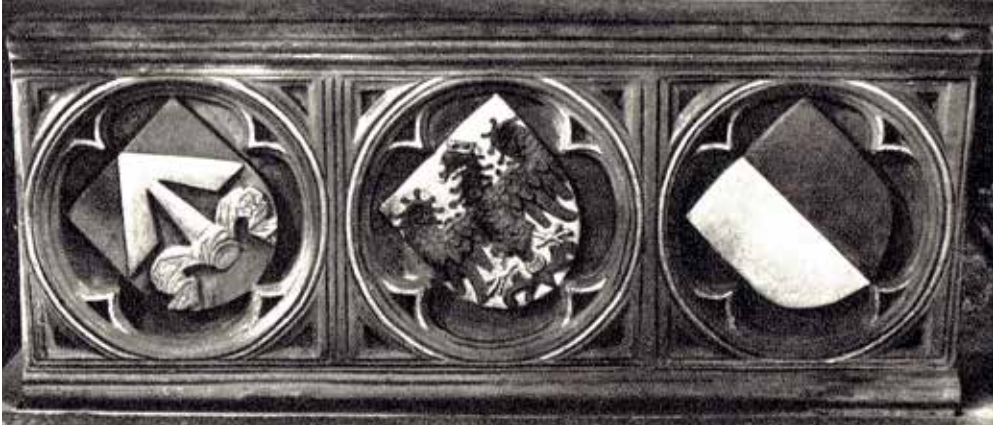
Na druhou stranu můžeme ukázat příklady aktivit českých politických elit, které dokládají uznávání prestiže knížecího titulu a královského původu v průběhu 15. století degradovaných opavských knížat. Jde o dvě manželství uzavřená českými šlechtici s Přemyslovci. Prvním byl Jan III. Zajíc z Házmburka, manžel vévodkyně Anny Opavské, dcery Václava II. Hlubčického (†1446) a Alžběty z Kravař. Tento sňatek byl uzavřen v roce 1461. Jan přežil svou ženu, která zemřela v roce 1478, o 18 let. Jejich potomky byli Mikuláš, Jan a Vilém.⁶ Ve farním kostele v Budyni nad Ohří se dochoval fragment náhrobku, který byl znovu použit jako oltářní menza (obr. 65). Exponuje rodinné znaky: uprostřed přemyslovskou orlici, z pravé strany erb opavský a nalevo erb pánů z Kravař.⁷ Vznik tohoto tumbového, skutečně knížecího náhrobku dokazu-

---

„[...] demselben nach wier einen Außspruch mitgethan, also daß der Bolko vndt seine Vetter allesamb schlesische Fürsten verbleiben sollen laut ihrer Vorfahren alter Priuilegien, ain iedwederer in seinen Fürstenthumb vndt vnder der Cron deß Königreich Behmen, sie vndt alle ihre Nachlommende, vndt der Petter vndt alle Eltiste vndt vernembste Herren, auch ganczer der Herren Standt, wie auch die gancze Cron deß Khonigreiches Behmen, daß sie samblich guete Freundt seindt vndt Khonigen in Behmen, von vnseren Vorfahren vndt auch von vnßß, haben“.

- 5 K datu vzniku falza srov.: *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. 1: 1418–1437. RYNEŠOVÁ, Blažena (ed.), Praha 1929, s. 245, č. 359; o kauze v širším kontextu MAŤA, Petr: *The false Orsini from over the Alps: Negotiating aristocratic identity in late medieval and early modern Europe*. *Römische Historische Mitteilungen* 55, 2013, s. 172–179.
- 6 SEDLÁČEK, August: z *Hasenburka*. In: *Ottův slovník naučný* 10. Praha 1896, s. 932–934; TÝŽ: *Zajíc*. In: TAMTĚŽ 27, Praha 1908, s. 391–392; HÁŠ, Jiří: *Zajícové z Házmburka*. *Heraldika a genealogie*. Zpravodaj Klubu pro českou heraldiku a genealogii Praha 26, 1993, s. 79–92; ŠANDERA, Martin: *Jan Zajíc z Házmburka. Tvůrce programu a hlavní diplomat Zelenohorské jednoty*. *Východočeské listy historické* 36, 2016, s. 21–42. Zcela nesprávné datum Anniny smrti, rok 1505, uvedl DWORZACZEK, Włodzimierz: *Genealogia*. Warszawa 1959, tabl. 11, i když se zdá, že si ji spíše spletl s jinou Annou, která zemřela v roce 1478. Anna, manželka Jana Zajíce, byla podle jeho názoru dcerou Václava I., zatímco další Anna, která zemřela v roce 1478, je zde uvedena jako dcera Jana Hlubčického, bratra Anny provdané z Házmburka. Správná genealogická data o ní in: CHOCHOLATÝ, František: *Genealogie opavských Přemyslovců 1255–1525*. *Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze*. *Acta genealogica ac heraldica*, 6. řada, září 1978, s. 145; STARÝ, Marek: *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého královského rodu*. Opava 2021, s. 117–119.
- 7 MATĚJKA, Bohumil: *Okres [roudnický] = Soutis památek historických a uměleckých v politickém okresu roudnickém*. V Praze 1898, s. 24–25; KUTHAN, Jiří: *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců*. 1: *Král a šlechta*. Praha 2010, s. 436; HRUBÝ, Petr: *Tumba Anny Opavské († 29. prosince 1478)*. In: *Bez hranic. Umění v Krušnohoří mezi gotikou a renesancí*. Klipa, Jan – Ottová, Michaela (edd.), Praha 2013, s. 226.

Obr. 65: Bývalý náhrobek vévodkyně Anny Opavské (†1478), dcery Václava II. Hlubčického a Alžběty z Kravař, manželky Jana III. Zajíce z Házmburka, dnes oltářní menza v děkanském kostele v Budyni nad Ohří.

je Annino sebevědomí, pokud se sama starala o svůj pomník, nebo hrdost její rodiny na knížecí sprízněnost, pokud náhrobek objednal její ovdovělý manžel.⁸ Čtrnáct let po Annině smrti se další český pán Jiří ze Šelmberka oženil s Helenou, dcerou osvětimského vévody Jana IV., příslušníka piastovské dynastie (†1495–1497), a jeho druhé manželky Barbory z rodu opavských Přemyslovců (†1512–1513). Z manželství Jana a Heleny se narodily čtyři děti: Jan, Jeroným, Barbora a Johanka.⁹

Osud Barbory a její dcery Heleny dobře ilustruje postavení opavských Přemyslovců v Opavě, Hlubčicích a Rybníku, kteréžto větve rodu před rokem 1500 po meči zanikly. Části jejich knížectví nejprve získal Jiří z Poděbrad, který tak vytvořil majetkovou základnu pro jednoho ze svých synů – Viktorina.¹⁰ Vláda druhého českého a současně uherského krále Matyáše Korvína vyústila v další recesi vévodské rodiny, přičemž

8 Kněžna Anna v roce 1478 fundovala také zvon pro hřbitovní kostel v Budyni (s nápisem: *tento zwonec gest matce bozy snerzyne*; za: MATĚJKA: *Okres*, s. 34), možná se sama postarala o svůj náhrobek.

9 SEDLÁČEK, August: z *Šelmberka*. In: Ottův slovník naučný 24. Praha 1906, s. 579–580; FUKALA, Radek: z *Šelmberka*. In: BSSSM 11. Dokoupil, Lumír (ed.), Ostrava 1998, s. 136–137; o Barboře KOZÁK, Petr: *Skon Barbory Opavské a Ratibořské, posledního zástupce rodu Přemyslovců na krnovském knížecím stolci*. Časopis Matice moravské 136, 2017, č. 2, s. 269–280. O Heleně JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzeszcy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Kraków 2007², s. 659–660; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 139–140, 150–151; srov. také STARÝ, Marek: *Sňatkové strategie opavských Přemyslovců*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 5, 2012, s. 69–82.

10 ŠANDERA, Martin: *Jiří z Poděbrad a jeho snahy o založení nové dynastie*. In: Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat. Felcman, Ondřej – Fukala, Radek (edd.), Praha 2008, s. 60–82; srov. také FUKALA, Radek: *Minsterberští bratrance ve víru jagellonské politiky*. In: TAMTĚŽ, s. 139–161 a FELCMANN, Ondřej: *Územní državy dynastie Poděbradů*. In: TAMTĚŽ, s. 327–259.

jejich zboží nyní převzal nemanželský syn panovníka – Jan Korvín.¹¹ Dramatické finále vlády Václava IV. Pitomého a jeho smrt v kladské věznici Jindřicha staršího Minsterberského v roce 1476 je možno vnímat jako jakýsi symbol úpadku rodu.¹² Na konci 15. století se opavská sekundogenitura – potomci Přemka I. – stala minulostí. Avšak pokračovalo prvorozenství – potomky Jana I. na Ratiboři. Důležitým pokusem vyrovnat se s erozí rodiny bylo manželství Jana VI. Opavsko-Ratibořského, uzavřené v roce 1478 s Magdalenou, sestrou tehdy mladých opolských knížat Mikuláše II. a Hanuše Dobrého. Oba domy, přemyslovský (na Ratiboři) a piastovský (v Opolí), od té doby spojovala smlouva o přežití, která měla velký význam pro další osud této části České koruny. Zajímavé je, že měla také zajímavé důsledky v oblasti reprezentace, což nabízí příležitost podívat se na poslední dvě generace opavsko-ratibořských Přemyslovců nejen z historického hlediska, ale také z pohledu dějin umění.

Je zajímavé, že o materializaci paměti vztahující se k nim a jejich rodu se postarali právě zástupci předposlední a poslední generace rozvětveného rodu potomků Mikuláše I. a Mikuláše II., jako by tušili, že se blíží konec (sub)dynastie. V pískovci vytesanou podobu otce a matky (**obr. 66–67**) posledních Přemyslovců můžeme dodnes vidět v bývalém kostele dominikánek (dnes muzeum) v Ratiboři. S největší pravděpodobností krátce po smrti knížete Jana VI. v roce 1493 vdova Magdalena Opolská objednala tumbový náhrobek manželského páru, čímž navázala na tradici náhrobků slezských knížat zejména ze 14. století. Manželské knížecí tumby byly (příp. se dochovaly) v Jindřichově (Bolka II. s Juditou), v Lemberku (Jindřicha Javorského a Anežky), Lehnicí (Václava s Annou a Ludvíka II. s Alžbětou), Opolí (Bolka III. s Annou a Bolka IV. s Markétou – pouze heraldický), a dá se předpokládat, že i těšínský náhrobek Přemka Nošáka byl původně manželský. Inspirovat mohl také společný náhrobek Václava I. Opavského a jeho matky, fundovaný v roce 1382 knížetem Přemkem I. v kostele opavských minoritů.¹³ Od ostatních se ratibořský náhrobek lišil tím, že stál u zdi a byl přístupný pouze z jedné strany, o čemž svědčí nápis dochovaný pouze na jedné straně. Pokračoval na desce nalezené koncem 20. století, která se určitě nacházela na přední straně tumby.¹⁴ Náhrobek byl původně umístěn v kapli sv. Dominika, která stála

---

11 KALOUS, Antonín: *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*. České Budějovice 2009, s. 295–302; TOMORAD, Maden: *Vanjska politika Matijaša Korvina od 1464. do 1490*. Kroatologia 2, 2011, č. 2, s. 191–204; FARBAKY, Péter: *The Sterile Queen and the illegitimate Son: Beatrice of Aragon and John Corvinus's rivalry at Matthias Corvinus's Court*. In: Artem ad vitam. Kniha k počtě Ivo Hlobila. Dáňová, Helena – Benešová, Klára – Prix, Dalibor (edd.), Praha 2012, s. 419–428; CZECHOWICZ, Bogusław: *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*. IV: *Król i stany. 2: Książęta i szlachta. A: Książęta i hrabiowie*. Wrocław 2020, s. 293–295.

12 ŠANDERA, Martin: *Jindřich Starší z Minsterberka. Syn husitského krále. Velký hráč z nízkými kartami*. Praha 2016, s. 160–164; SPERKA, Jerzy: *Tragiczne losy księcia rybnickiego Wacława III (zm. 1478). Epizod z dziejów rywalizacji między Jagiellonami a Maciejem Korwinem o koronę czeską*. Studia z Dziejów Średniowiecza 20, 2016, s. 253–272.

13 KĘBŁOWSKI, Janusz: *Pomniki Piastów śląskich w dobie średniowiecza*. Wrocław – Warszawa – Kraków 1971, *passim*; CZECHOWICZ, Bogusław: *Nagrobki późnogotyckie na Śląsku*. Wrocław 2003, *passim*.

14 Ve starší literatuře byl náhrobek špatně identifikován (spojován s ratibořskými Piastovci); nově

Obr. 66: Vrchní deska náhrobku opavsko-ratibořského vévody Jana VI. (†1493) a jeho manželky Magdaleny Opolské (†1501) z doby krátce po roce 1493 v kostele dominikánek sv. Ducha v Ratiboři, dnes Muzeum v Ratiboři.

Obr. 67: Detaily tumbly náhrobku opavsko-ratibořského vévody Jana VI. (†1493) a jeho manželky Magdaleny Opolské (†1501) z doby krátce po roce 1493 v kostele dominikánek sv. Ducha v Ratiboři, dnes Muzeum v Ratiboři.

na severní straně kněžiště kostela dominikánek, ve kterém poslední generace ratibořských knížat měla svou rodinnou hrobku. Kníže Jan VI. 55 dní před svou smrtí (18. února 1493) sestry obdaroval, za což se měly modlit za duši jeho a jeho potomků.¹⁵ Je možné, že se jednalo o rozhodnutí, které bylo v rozporu s původní myšlenkou zřízení nového pohřebiště v kostele observantů. Kníže je fundoval v Ratiboři jen o dva roky dříve. Nasvědčovat tomu může zasvěcení nového kostela sv. Václavu a sv. Hedvice

---

o něm CZECHOWICZ, Bogusław: *Późnogotycki nagrobek pary książęcej w dawnym kościele dominikank w Raciborzu*. *Opolski Rocznik Muzealny* 10, 1992, s. 31–54; TÝŽ: *Fundacje artystyczne książąt raciborskich u schyłku średniowiecza*. In: *Sztuka Górnego Śląska na przecięciu dróg europejskich i regionalnych. Materiały V Seminarium Sztuki Górnośląskiej odbytego w dniach 14–15 listopada 1997 roku w Katowicach*. Chojecka, Ewa (ed.), Katowice [1999], s. 20–24; TÝŽ: *Nagrobki*, s. 157–159; TÝŽ: *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*. Warszawa 2005, s. 435–436; TÝŽ: *Idea*, IV, 2, A, s. 51–54; PRÍX, Dalibor: *Anonym. Náhrobnik věvodského páru v Ratiboři*. In: *Země a její pán. Struktury vlády a její proměny na území Rakouského Slezska do konce první světové války*. Matejko-Peterka, Ilona (ed.) a kol., Opava 2014, s. 124–126.

15 CDS 2, s. 211–212, č. 102.

– patronům Přemyslovců a slezských Piastovců. Inspirací mohl být klášter observantů v Kladsku, kde jsou pohřbeni Poděbradové, a také v Hlubčicích, kde v observantském kostele *vor dem Ciborio* byl pohřben blíže nespecifikovaný opavsko-hlubčický kníže Jan, určitě Jan IV. Pobožný, zemřelý snad v roce 1483.¹⁶

V ratibořském klášteře dominikánů (nebo na jeho objednávku) vznikl kolem roku 1500 iluminovaný graduál, odkazující mezi jinými na osoby časově vzdálených fundátorů a donátorů konventu ze 13. století: Měška („*Mesco dux et fundator*“) a Vladislava („*Wladislaus dux oppoliensis fundator huius conventus*“) (obr. 68–69). Po dlouhá desetiletí byl tento klášter místem, kde byla pohřbívána místní knížata, než tuto roli převzal ratibořský konvent dominikánek. Je možné, že tak silná vzpomínka na podíl knížat na fungování kláštera dominikánů byla reakcí na vznik zmíněného kláštera observantů v Ratiboři se snahou vytvořit nové knížecí hrobky. Kazatelský řád v Ratiboři mohl tím mladým knížatům Janovi, Mikuláši a Valentinovi chtít připomenout význam památky na předky ve městě na Odře, tím více, že byla na miniaturách graduálu zobrazena piastovská knížata spjatá s nimi příbuzenstvím prostřednictvím jejich matky Magdaleny Opolské.¹⁷

Mnohem více spektakulární bylo dílo zhotovené snad v Krakově v roce 1495, jehož poválečný osud není jistý. (Spekuluje se totiž o tom, že se jako válečná kořist armády nachází v petrohradské Ermitáži.) O čtyřistapadesátileté přítomnosti ratibořské monstrance, zvané kustodium, ve Slezsku svědčí i obraz namalovaný Alexandrem von Hauptstockem, vzniklý na objednávku vratislavského biskupa, kardinála Melchiora von Diepenbrock, který ukazuje toto mimořádné dílo v kapli zámku Janský vrch ve skutečné velikosti¹⁸ (obr. 70–71). Monstrance ze zlata a stříbra, zdobená drahokamy, byla (nebo je) vysoká 1,27 m a heraldická výzdoba jednoznačně nasvědčuje tomu, že se jednalo o kolektivní fundaci jak Magdaleny a jejích dospívajících synů Jana VI., Mikuláše II. a Valentina, tak i bratrů vévodkyně, opolských knížat Mikuláše II. a Hanuše Dobrého.¹⁹ Stále nevíme, jak se koncepce díla tohoto druhu, typického pro zbožnost

16 Více o tom CZECHOWICZ: *Nagrobki*, s. 61–62; TÝŽ: *Książęcy mecenat*, s. 437–438.

17 TAMTÉŽ, s. 438–439; TÝŽ: „*Mesco dux et fundator vocatus qui hunc librum tibi christe*“. *Kilka uwag o późnogotyckim graduale z klasztoru Dominikanów w Raciborzu*. In: Św. Jacek Odrowąż i dominikanie na Śląsku. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 2008, s. 289–294.

18 TÝŽ: *Javornicki zabytek śląskiego starożytnictwa*. Jesenicko. Vlastivědný sborník 3, 2002, s. 32–35; TÝŽ: *Od Hiszpanii do Sankt Petersburga, czyli co kryje szafa w kaplicy jawornickiego zamku*. Sudety. Przyroda. Kultura. Historia [10], 2010, nr 5, s. 31.

19 Novější publikace o monstranci: ĆWIKLIŃSKA, Barbara: *Poszukiwana kustodia z Raciborza (1495 r.) – otwarty problem badawczy*. In: Złotnictwo śląskie. VII sesja z cyklu: „Sztuka użytkowa na Śląsku“, 7 X 1993 r. Pater, Józef (ed.), Wrocław 1995, s. 79–84; TÝŽ: *Późnogotyckie kustodium z Raciborza a śląskie tworzywa szlachetne*. In: Między Wrocławiem a Krakowem. Sztuka gotycka na Górnym Śląsku. Nowak, Olga (ed.), Katowice 1995, s. 57–72; REGULSKA, Grażyna: *Gotyckie złotnictwo na Śląsku*. Warszawa 2001, s. 67–68 (zde rozsáhlá bibliografie); CZECHOWICZ: *Fundacje*, s. 24–29; TÝŽ: *Książęcy mecenat*, s. 432–435; TÝŽ: *Idea*, IV, 2, A, s. 54–55. Lze dodat, že do Petrohradu se dostaly i jiné památky – srov. HEIDUK, Franz: *Zu Laurentius von Ratibor und zum „Breslauer Gebetbuch“*. *Hinweise auf alte schlesische Handschriften in Sankt Petersburg*. Archiv für schlesische Kirchengeschichte 51–52, 1994, s. 255–260.

40.

Indie ista
mutatis
xpi ad ma
iore m mis
sam dffi
num

uer natus
est nobis et
filius datus est nobis cuius
imperium sup humerum e
ius i uocabitur nomen e
nis in
gno consili; an gelus. **L**audate
domino tantum nouum quia
mirabi lia fecit. **G**loria.
Euo uac **V**iderunt om

The image shows a page from a medieval manuscript, specifically a Gradual from a Dominican chant book. The page is numbered '40.' in the upper right corner. It features musical notation on red staves with black square neumes. The text is written in a Gothic script. A large, ornate initial 'V' is decorated with intricate floral and architectural patterns in blue, red, and gold. The text includes the Latin phrase 'Indie ista mutatis xpi ad maiorem missam dominum' and 'uer natus est nobis et filius datus est nobis cuius imperium super humerum eius i uocabitur nomen eius in gno consili; angelus. Laudate domino tantum nouum quia mirabilia fecit. Gloria. Euo uac Viderunt om'. The page is richly decorated with marginal illustrations and floral flourishes.

Obr. 68: Strana 40^r graduálu z kláštera dominikánů v Ratiboři z konce 15. stol., dnes Muzeum v Ratiboři.

Obr. 69: Iniciála na stránce 34^r graduálu z kláštera dominikánů v Ratiboři z konce 15. stol., dnes Muzeum v Ratiboři.

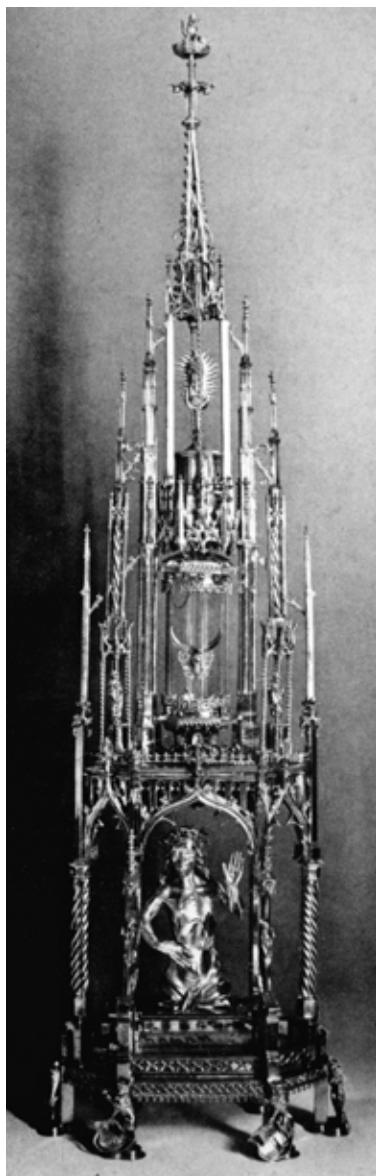
a umění jihozápadní Evropy, zejména Španělska, dostala do Horního Slezska. Dosavadní spekulace o vazbách na rod Francopan (Beatrix Francopan byla manželkou Jana Korvína) jsou dost problematické, protože jak opavsko-ratibořská, tak i opolská knížata se nacházela spíše v táboře odpůrců Korvínovy moci, než jeho příznivců.²⁰

20 Psala o tom ČWIKLIŇSKA: *Późnogotyckie kustodium*, s. 57–72.

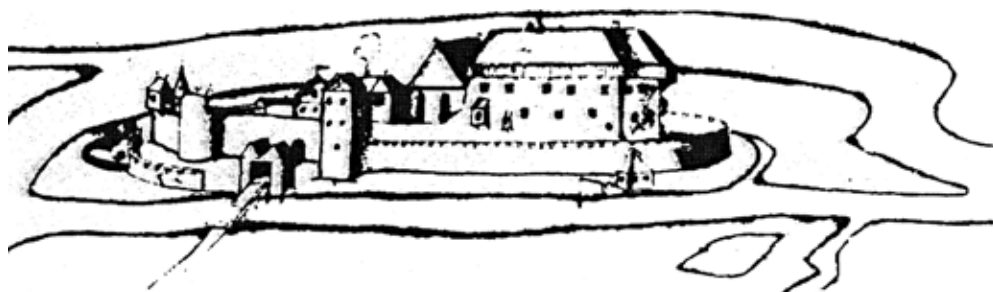

Obr. 70: Obraz na papíře od Alexandra von Hauptstocka z roku 1849 ukazující monstranci z Ratiboře, namalovaný pro vratislavského biskupa, kardinála Melchiora von Diepenbrock, uchovávaný v kapli na zámku Janský vrch.

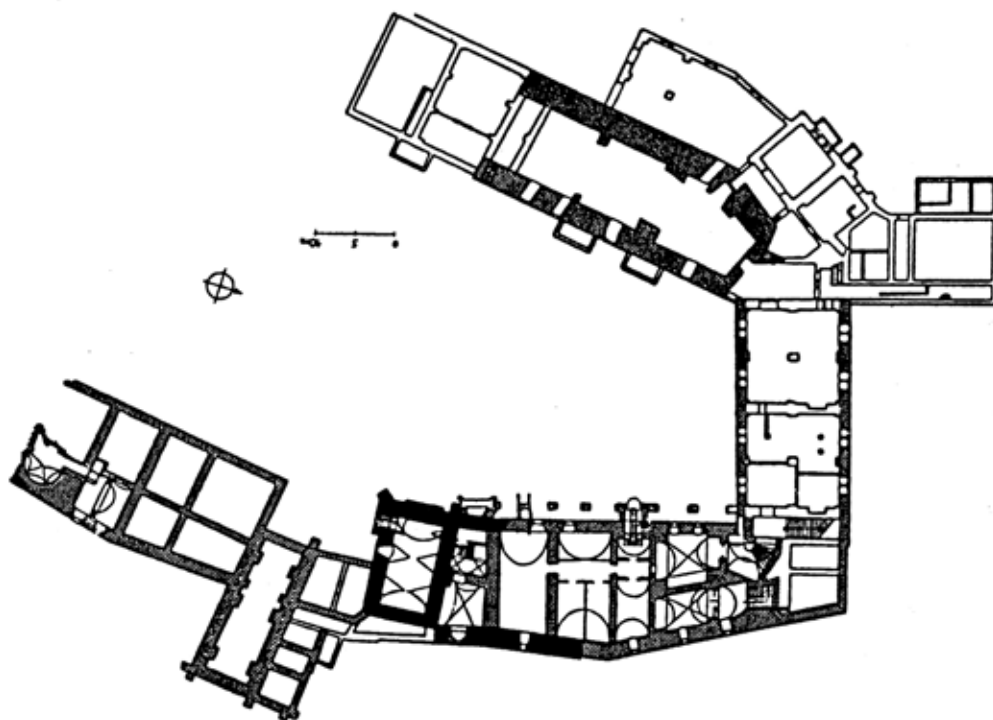

Obr. 71: Monstrance z Ratiboře z roku 1495, dnes nezvěštná.

Obr. 72: Pohled na hrad v Ratiboři od východu v roce 1609 na kresbě Valenteho von Saebische.

Obr. 73: Půdorys hradu v Ratiboři.

Málo víme o knížecích sídlech. Nejlépe se dochoval hrad v Ratiboři, přestavěný koncem 15. století (**obr. 72–73**), jak o tom svědčí portál východního křídla (**obr. 74**) a římsa segmentu brány (**obr. 75**). Obnoven byl také hradní kostel sv. Tomáše z Canterbury, zejména jeho klenba (**obr. 76**), který vznikl koncem 13. století jako kolegiátní (kapitula byla počátkem 15. století přenesena k farnímu kostelu v Ratiboři), a to po

Obr. 74: Pozdně gotické portály nádvorní fasády východního křídla hradu v Ratiboři.

Obr. 75: Detail pozdně gotické římsy na průčelí brány hradu v Ratiboři (dnes, po novověké přestavbě, v jejím interiéru).

Obr. 76: Klenba hradního kostela sv. Tomáše z Canterbury v Ratiboři z doby po roce 1519.

požáru v roce 1519.²¹ Předpokládám, že v souvislosti se sňatkem Jana VI. a Magdaleny v roce 1478 vznikla kamna, ze kterých se dochovaly kachle s bohatou výzdobou (obr. 77–79) odkazující mj. na rytířsko-dvorskou kulturu (např. milenci pod stromem, sv. Jiří a sv. Kryštof).²² Známe také fragmenty kachlů z hradu v Rybníku z doby kolem roku 1500.²³

21 Nověji o hradě: CZECHOWICZ: *Fundacje*, s. 14–18; TÝŽ: *Książęcy mecenat*, s. 427–431; KAJZER, Leszek – KOŁODZIEJSKI, Stanisław – SALM, Jacek: *Leksykon zamków w Polsce*. Warszawa 2003–2004, s. 414–415; CZECHOWICZ: *Idea*, IV, 2, A, s. 46–48.

22 O kachlích: TÝŽ: *Późnogotyckie kafle piecowe z zamku w Raciborzu*. Śląskie Zeszyty Krajoznawcze 66, 1993, s. 18–25; DYMEK, Katarzyna: *Średniowieczne i renesansowe kafle śląskie*. Wrocław 1995, s. 44; CZECHOWICZ: *Książęcy mecenat*, s. 427–431; TÝŽ: *Idea*, IV, 2, A, s. 46–49. O kachlích velmi obecně a bez znalosti dosavadní literatury TURAKIEWICZ, Romuald: *Gotická kachlová kamna*. In: S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři. Korbelařová, Irena – Zezula, Michal (edd.), Ostrava – Ratibor 2018, s. 228–229.

23 SPERKA, Jerzy: *Do 1532 roku*. In: Rybník. Dzieje miasta i jego dzielnic. 1, Hojka, Zbigniew – Kloch, Bogdan (edd.), Rybník 2017, s. 179. O rybnickém hradě PANIC, Idzi: *Zamek rybnicki od średniowiecza do schyłku XVIII wieku*. In: Zamek rybnicki. Panic, Idzi – Iwanek, Witold (edd.), Rybník 1990, s. 10–39; MUZOLF, Błażej: *Wyniki badań zamku książęcego w Rybníku (siedziba sądu rejonowego), województwo katowickie, w 1991 roku*. In: Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1991–1992. Bożek, Gabriela – Tomczak, Eugeniusz (edd.), Katowice 1994, s. 102–107.

Obr. 77–79: Kachle z kamen nalezená na hradě v Ratiboři, asi z doby kolem roku 1478, koncem 20. století použita pro vytvoření fiktivních kamen v duchu pozdní gotiky v Muzeu v Ratiboři.

Obr. 80: Jádru hradu Cvilína směrem k jihu.

Obr. 81: Jihovýchodní basteja hradu Edelštejn od severozápadu.

Obr. 82: Relikty zástavby západní části hradu Vartnova.

Bohužel knížecí sídla Přemyslovců v dalších lokalitách (Opava, Krnov, Bruntál, Hlubčice, Vladislav, Bohumín (čili bývalý Oderberg v dnešních Chačupkách), Fulnek, Landek a Hlučín, Hradec nad Moravicí) postrádají výrazné prvky, které bychom mohli spojit s posledními zástupci tohoto rodu. Navíc pro mnohé hrady Opavska, Krnovska, Hlubčicka a dalších území ovládaných potomky Mikuláše I. a jeho syna doba válek, nešťastně zvaných v historiografii česko-uherskými, jednalo se totiž o domácí válku o moc v České koruně, v 60. a 70. letech 15. století znamenala zničení a pro většinu postupný zánik (např. Cvilín – **obr. 80**, Edelštejn – **obr. 81**, Fürstenwalde, Landek, Štítina, Vartnov – **obr. 82**).²⁴

Tímto přehled stop aktivit posledních Přemyslovcích nekončí. Najdeme je ještě ve Vratislavi a v rakouském Mödlingu u Vídně. Jedná se o dva Přemysly: Přemysla Staršího (II., †1478) a Přemysla Mladšího (III, †1493). Přemysl II. Starší byl do své smrti v roce 1478 dvojím kanovníkem ve Vratislavi (u katedrály a u sv. Kříže), a po smrti biskupa Jošta Rožmberského v roce 1467 byl kandidátem kapituly na vratislavský biskupský úřad. Spravoval diecézi v době sedisvakance a také byl kanovníkem v Hlohově.²⁵ Zanechal po sobě ve Vratislavi zlatý kříž s ostatky (v podstatě relikviář, **obr. 83**) a také náhrobek (**obr. 84–85**). Zajímavé je, že za místo svého pohřbu si ne zvolil katedrálu, na což jako katedrální kanovník měl nárok, ale méně významný kostel stojící vedle – kolegiátní chrám sv. Kříže (**obr. 86**). Vysvětlení lze vidět v tom, že Přemysl II. si byl vědom okolností fundace tohoto kostela a kapituly při něm. Obojí založil v roce 1288 vratislavský, krakovský a sandoměřský kníže Jindřich IV. Spravedlivý. V zakládající listině prohlásil, že kostel má být postaven také na počest jeho protektora, českého krále Přemysla Otakara II., čili předka (prapradědy) kanovníka Přemysla II. Staršího. Zmíněný kříž nese heraldickou výzdobu odkazující na tradici kolegiátního kostela, a přesněji – na heraldiku náhrobku fundátora,

---

24 O nich posléze a hlavně: KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin: *Hrady české-
ho Slezska*. Brno – Opava 2000, s. 29–75, 120–132, 151–155, 167–198, 227–253, 284–292,
346–372; a také: PLAČEK, Miroslav: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2001³,
s. 100–101, 123–124, 147–148, 153–155, 158–159, 166–168, 201–202, 211–212, 356–357;
SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska*. 1, Praha 1994, s. 268–270, 453–454, 481;
2, Praha 1999, s. 204–205; CZECHOWICZ: *Książęcy mecenat*, s. 357–358, 410–413, 427–429,
445–455; TÝŽ: *Idea*, IV, 2, A, s. 43–52.

25 HANKE, Martin: *Silesiis indigenis eruditiss post literarum culturam [...]*. Lipsiae M. DCC VII,
s. 156–157; LUCHS, Hermann: *Schlesische Fürstenbilder des Mittelalters*. Breslau 1872, Taf. 30;
GROTEFEND, Herman: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740*. Breslau 1889,
Taf. XI, Nr. 18a; WUTKE, Konrad: *Stamm- und Übersichtstafeln der Schlesischen Fürsten. Auf
Grund von H. Grotefends Stammtafeln der Schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740* (2. Aufl. 1889).
Breslau 1911, s. 26; BRETSCHNEIDER, Paul: *Die Grabsteine der Bartholomäuskrypta und des
Kreuzkirchhofes zu Breslau*. Archiv für schlesische Kirchengeschichte 6, 1941, s. 119; CHOCHO-
LATÝ: *Genealogie*, s. 143; URBAN, Wincenty: *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej*. Wrocław 1962,
s. 38; DOLA, Kazimierz: *Kanonicy wrocławskiej kapituły katedralnej w latach 1418–1500* (*Studia
nad dziejami duchowieństwa śląskiego*). Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego 5, 1976,
s. 185–315; TÝŽ: *Wrocławska kapituła katedralna w XV wieku. Ustrój – skład osobowy – działal-
ność*. Lublin 1983, s. 382; GERLIC, Henryk: *Kapituła głogowska w dobie piastowskiej i jagiellońskiej
(1120–1526)*. Gliwice 1993, s. 291.

Obr. 83: Kříž relikvíářový, fundovaný opavským vévodou a kanovníkem Přemyslem Starším pro vratislavský kolegiální chrám sv. Kříže, dnes v místní katedrále sv. Jana Křtitele.

Obr. 84: Náhrobek kanovníka Přemysla II. Staršího v kolegiálním kostele sv. Kříže ve Vratislavi, kresba z 18. století.

Obr. 85: Náhrobek kanovníka Přemysla II. Staršího v kolegiálním kostele sv. Kříže ve Vratislavi.

knížete Jindřicha IV., který do roku 1945 stál uprostřed kněžiště.²⁶ Na jižní stěně kněžiště kolegiálního kostela je dodnes umístěn náhrobek kanovníka. Původní místo, zároveň lokalizace hrobu, bohužel neznáme. Dobrý stav dochování památky vylučuje, že by byla umístěna v podlaze přímo nad hrobem. Zároveň nic nenasvědčuje tomu, že by deska byla součástí tumbového náhrobku. Ukazuje kanovníka s rodovými erby

26 Dnes se nachází v Národním muzeu ve Vratislavi. O vztahu kříže k Jindřichově tradici KACZMAREK, Romuald: *Kolegiata Krzyża Świętego we Wrocławiu jako fundacja Henryka IV Probusa. Impuls i następstwa – świadectwa ikonograficzne*. In: *Śląsk w czasach Henryka IV Prawego*. Wachowski, Krzysztof (ed.), Wrocław 2005, s. 85–100.

Obr. 86: Kolegiáta sv. Kříže ve Vratislavi od jihozápadu, kresba z roku 1875.

Obr. 87–88: Psík na náhrobku kanovníka Přemysla II. Opavského – detaily obrázků 84 a 85.

i nápisem: „*Illustris / princeps . d[omi]n[u]s . przemislaus . / dux . Opawie . senior . canonicus . Maioris . e[t]’ . hujus . ecclesie . Cantor / hic . tumultatus . obiit . Anno / d[omi]ni . Mcccc . lxxviii . xvi . Juny . qui . in . pace . quescat*“. Přemysl stojí na lvu, na jehož zádech stojí pes s obojkem. Na kresbě náhrobku z 18. století na obojku lze spatřit dnes neexistující písmena: *PPDO*, čili s největší pravděpodobností *Princeps Premislaus Dominus Oppaviensis*²⁷ (obr. 87–88). Pochybuji, že se jedná o konkrétního psa, kterého kníže vlastnil.²⁸ Náhrobek totiž vznikl po smrti Přemysla II., inskripce nevypadá, že by byla přidána druhotně – celá deska vznikla najednou. Pokud jde o psa, viděl bych v něm ctnost věrnosti, a v případě lva – symbol statečnosti, a to navzdory tomu, že zvířata pod nohama zesnulých na náhrobcích se většinou považují za symboly negativní, potlačované, jako doklad zásluh v boji s hříchem, čertem a podobně.²⁹ Jestliže pes ukázal iniciály samotného kanovníka, lze se domnívat, že i lev tu má pozitivní význam. V případě potomka českého krále přichází v úvahu možnost, že se jedná o panovnický symbol přemyslovské dynastie, který do české státní heraldiky zavedl právě Přemysl

27 Kresba in: *Sylogae variorum Monumentorum*, rkps., BUWr., Oddział Rękopisów, sygn. B 1649, s. 85; o náhrobku CZECHOWICZ: *Nagrobki*, s. 198 (zde plná bibliografie).

28 Tak předpokládal KACZMAREK, Romuald: „*fragmenta tantum supersunt*“. *Zagadkowa, kamienna głowa psa z Krzeszowa*. In: *Z badań nad kulturą społeczeństw pradziejowych i wczesnośredniowiecznych*. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Gedidze, w osiemdziesiątą rocznicę urodzin przez przyjaciół, kolegów i uczniów. Kolenda, Justyna – Mierzwiński, Andrzej – Możdziej, Sławomir – Żygałło, Leszek (edd.), Wrocław 2013, s. 11.

29 KĘBŁOWSKI, Janusz: *Kilka słów na temat systematyki w badaniach nad pomnikiem nagrobnym*. In: *O sztuce sepulkralnej na Śląsku*. Materiały z sesji Oddziału Wrocławskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Wrocław, 25–26 października 1996 roku. Czechowicz, Bogusław – Dobrzyński, Arkadiusz (edd.), Wrocław 1997, s. 9–22.

Obr. 89: Náhrobek kanovníka Přemysla III. Mladšího v děkanském kostele sv. Otmara v Mödlingu u Vídně.

Obr. 90: Erby na průčelí probošství u kostela sv. Otmara v Mödlingu odkazující na kanovníka Přemysla III. Opavského.

Otakar II.,³⁰ musíme ale přiznat, že lev pod nohami kanovníka má jeden ocas, takže nejspíš to nebude šelma heraldická.

O náhrobek Přemysla II. Staršího se mohl postarat jeho zmíněný příbuzný – vídeňský, olomoucký a také vratislavský katedrální kanovník Přemysl III. Mladší. Zemřel až v roce 1493 jako poslední mužský potomek opavské sekundogenitury. Protože byl proboštem v Mödlingu a angažoval se ve výstavbě místního kostela, byl zde i pohřben. Připomíná jej nejen figurální náhrobek (obr. 89) s nápisem „*Anno Domini 1493. 17. februarii obiit hic illustris princeps Primislaus Opavie dux. Wratislaviensi Olomucensis et Wiennensis. Ecclesiarum canonicus plebanus hic in Medling atque decanus Wiene Austrie, cuius anima vivat Deo. Amen*“, ale také erby na fasádě probošství u mödlingského kostela³¹ (obr. 90).

Prezentované hmotné nebo umělecké památky z doby posledních Přemyslovců dokládají jejich sebevědomí a význam mnohem více než písemné prameny, což samo o sobě svědčí o tom, že v badatelské praxi uměle rozdělené světy pramenů tvoří v podstatě univerzum. A je mnohem bohatší, protože v tomto příspěvku jsem se vůbec

30 LOUDA, Jiří: *The double-queued lion of Bohemia as symbol of sovereignty*. In: L'aigle et le lion dans le blason médiéval et moderne. Actes du IXe colloque international d'heraldique. Cracovie, 4–8 septembre 1995. Kuczyński, Stefan K. (ed.), Warszawa 1997, s. 100; PASZKIEWICZ, Borys: *Król Otokar i Piastowie. Pochodzenie herbu kujawskiego w świetle monet i pieczęci*. In: Historia u Piastów. Piastowie w historii. Z okazji trzechsetletia śmierci ostatniej z rodu, księżnej Karoliny. Czechowicz, Bogusław (ed.), Brzeg – Wrocław 2008, s. 113–126.

31 K němu stejná literatura jako v případě Přemysla Staršího, uvedená v pozn. 25 a: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Marginálie k životním osudům Přemysla III. Opavského*. In: Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky. Doležalová, Eva (ed.), Praha 2007, s. 423–437.

Obr. 91: Archaizující věž s břitem z doby kolem 1530 na hradě markraběte a knížete Jiřího Zbožného Hohenzollerna v Krnově, pohled od nádvoří.

nezabýval knížecí sfragistikou a mincovnictvím. Tomu byly věnované starší publikace a také tři příspěvky, které zahrnuje tato publikace.³²

Když v roce 2007 byla možnost oslavit 300. výročí od smrti poslední piastovské kněžny Karoliny, napsal jsem knihu *Sukcesorzy śląskich Piastów*. Nezabývala se samotnými Piastovci, ale těmi, kteří postupně přebírali jejich dědictví, vážnost, tradice s nimi spojené, a využívali je pro sebe. Byli to (především) čeští králové, další knížecí dynastie, které se objevily ve Slezsku, dále šlechta, města a měšťané a koneckonců i církevní instituce, hlavně kláštery a kapituly.³³ Podobná koncepce nebo schéma byly by použitelné v případě opavské přemyslovské subdynastie. Navazovala na ni jak krnovská knížata z dynastie Hohenzollernů, což dokládají archaizující prvky krnovského hradu z doby Jiřího Zbožného³⁴ (**obr. 91**), jakož i pojmenování jeho nového (od roku 1532) hradu ve Francích Ratibor v Rothu (22 km jižně od Norimberku),³⁵ tak šlechta, jako v případě majitelů původně přemyslovských hradů v Bruntále, Fulneku, Hlučíně, Vikštejně či Štítině (?). Jan ze Žerotína, od roku 1478 pán na Fulneku, se stal o tři roky později příslušníkem moravského panského stavu.³⁶ Knížecí tradice spojená s Hlučínem určitě pomohla získat povýšení do říšského panského stavu Vlčkům z Dobré Zemice,³⁷ je možné, že také Kurcpachům, nějakou dobu snad sedícím na Vikštejně.³⁸

32 CHOCHOLATÝ, František: *Pečetě a znak opavských Přemyslovců*. In: Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků Ostrava při Domu kultury pracujících VŽSKG 4, 1982, č. 1–2, s. 14–20; PASZKIEWICZ, Borys: *Pieniądz górnośląski w średniowieczu*. Lublin 2000; TÝŽ: *Silesiorum moneta, czyli mennictwo śląskie w późnym średniowieczu (1419–1526) z katalogiem monet śląskich, kłodzkich i lużyckich z lat 1327–1526*. Wrocław – Warszawa 2021; PIETRZYK, Iwona: *Kancelaria i dokument Przemyslińców opawskich w XIV i początkach XV wieku*. Katowice 2008; CZECHOWICZ: *Książęcy mecenat*, s. 421–426, 439–443, 459.

33 TÝŽ: *Sukcesorzy Śląskich Piastów. W trzechsetlecie śmierci ostatniej z rodu (1707–2007)*. Wrocław 2007.

34 Více o tom TÝŽ: *Książęcy mecenat*, s. 445–450, 573; TÝŽ: *Ars lucrum nostrum. Prace z historii sztuki i kultury*. Wrocław 2008, s. 105–125; TÝŽ: *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547. IV: Król i stany. 2: Książęta i szlachta. B: Magnaci*. Wrocław 2020, s. 151–160.

35 KACZMAREK-LÓW, Klara: *Świecka architektura publiczna w miastach Korony Czeskiej około 1500 roku jako przejaw reprezentacji*. Wrocław 2019, s. 379–380.

36 KOZÁK, Petr: *Vzestup rodu Žerotínů. Život a odkaz Jana staršího ze Žerotína a z Fulneka*. Časopis Maticе moravské 124, 2005, s. 47–81; TÝŽ: *Jan starší ze Žerotína. Příspěvek k pozdně středověkému žoldnéřství*. In: Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách. VI. mezinárodní husitologické symposium Tábor 12.–14. října 2004. Sborník Husitského muzea. Drda, Miloš – Vybíral, Zdeněk (edd.), Tábor 2007, s. 609–634; TÝŽ: *Dvůr a rezidence Bernarda ze Žerotína a z Fulneka ve světle testamentu z 23. 7. 1532. Alternativa zaniklého zeměpanského dvora pro opavskou nobilitu?* In: Korunní země v dějinách českého státu. 3: Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století. Sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia konaného ve dnech 29.–31. března 2006 v Clam-Gallasově paláci v Praze. Bobková, Lenka – Konvičná, Jana (edd.), Praha 2007, s. 217–231; CZECHOWICZ: *Idea*, IV, 2, B, s. 665–674.

37 SEDLÁČEK, August: *Vlček z Dobré Zemice a z Hlučína*. In: Ottův slovník naučný 26. Praha 1907, s. 822–824; STIBOR, Jiří: *Vlček z Dobré Zemie*. In: BSSM 9. Nová řada. Myška, Milan (ed.), Doukoupil, Lumír (ed.), Ostrava 2006, s. 100–106; CZECHOWICZ: *Idea*, IV, 2, B, s. 690–692.

38 Povýšení do panského stavu, snad říšského, v roce 1494 (SEDLÁČEK, August: *Kurcpach*. In: Ottův slovník naučný 15. Praha 1900, s. 389), dle Johannese Sinapia (SINAPIUS, Johannes: *Schlesischer Curiositäten erste Vorstellung Darinnen die ansehnlichen Geschlechter des Schlesischen Adels. Mit*

Určitě vlastnictví původně knížecího Bruntálu a hradu Fürtsenwalde podpořilo povýšení z nižší do vyšší šlechty i Bruntálských z Vrbna.³⁹ V případě Pruškovských, povýšených do českého panského stavu v roce 1560, dávný zeměpanský hrad Hradec se dostal do jejich rukou o 21 let později,⁴⁰ což také otvírá prostor pro hledání významu přemyslovské tradice pro jejich reprezentaci na Opavsku, stejně jako v případě Lichtenštejnů v Opavě a Krnově,⁴¹ a potom Lichnovských na Hradci⁴² či samotných opavských měšťanů, kteří na místě zbouraného přemyslovského hradu a poté zámku, postavili muzeum – „chrám minulosti“, a toho, co z něj zůstalo.⁴³ Podobná myšlenka se rovněž nabízí v případě muzea v Ratiboří, které se nachází v starém kostele a klášteře dominikánek (**obr. 92–93**). V něm byly před pěti sty lety uloženy ostatky posledního člena rodu Valentina Hrbatého, a do jeho hrobu vložen zlomený meč – symbol konce rodu.⁴⁴

Je také třeba si uvědomit, že součástí přemyslovské a současně piastovské dynastické politiky byl spor o opolsko-ratibořské dědictví, který se táhl až do 40. let 16. století a zaangažoval nejen slezská knížata a české stavy, ale i krále Ferdinanda či dokonce říšský sněm.⁴⁵ Koneckonců dědictvím politiky poslední generace přemyslovských

---

Erzählung des Ursprungs, der Wappen, Genealogien, der qualificirtesten Cavaliere, der Stamm-Hauser und Guter beschrieben [...]. Leipzig 1720, s. 202–204; TÝŽ: *Des Schlesischen Adels Anderer Theil Oder Fortsetzung Schlesischer Curiositäten [...].* [s.l.] 1728, s. 362). Zikmund III. z Kurcpachu se dříve psal *von Witkow*, což muselo souviset s vlastnictvím nikoliv samotného městečka Vítkova, ale hlavně hradu Vikštejna pod ním, o čemž však nic víc nevíme (srov. KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady*, s. 373–386).

- 39 O nich STIBOR, Jiří: *Bruntálští z Vrbna*. In: BSSSM 10. Myška, Milan (ed.), Dokoupil, Lumír (ed.), Opava 1998, s. 23–50; FUKALA, Radek: *Stavovská politika na Opavsku v letech 1490–1631*. Opava 2004, s. 5–27; KOZÁK, Petr: *Úřad zemského hejtmána v proměnách středověkého Opavska*. In: Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české. Bobková, Lenka – Čapský, Martin – Korbelářová, Irena a kol., Opava 2009, s. 127–149; TÝŽ: *Zápas o personální politiku v úřadě zemského hejtmána mezi stavy knížectví opavského a českými králi z rodu Jagellonců (1510–1528)*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 54, 2005, č. 3, s. 193–209.
- 40 SINAPIUS: *Schlesischer Curiositäten*, s.109–110; TÝŽ: *Des Schlesischen Adels*, s. 180–183; STARÝ, Marek: *Přijímání moravských a slezských šlechticů do panského stavu Království českého v 16. a na počátku 17. století*. In: Korunní země v dějinách českého státu. 2: Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném ve dnech 12. a 13. května 2004 v Clam-Gallasově paláci v Praze. Bobková, Lenka – Konvičná, Jana – Březina, Luděk – Wojtucka, Jana (edd.), Praha 2005, s. 263, 284.
- 41 Problém se neobjevil v kolektivní monografii VĀŘEKA, Marek – ZÁŘICKÝ, Aleš (edd.): *Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Böhmisches Krone*. Ostrava – Vaduz 2013, což neznamená, že si nemáme klást otázku o případném vztahu rakousko-moravského rodu k dávným opavským knížatům.
- 42 STIBOR, Jiří – MYŠKA, Milan: *Lichnovští z Voštic (též z Voščic)*. In: BSSSM 6. Myška, Milan (ed.), Dokoupil, Lumír (ed.), Opava 1996, s. 78–87.
- 43 ŠÍL, Jiří (ed.) a kol.: *Země a její muzeum. Slezské zemské muzeum a muzejní tradice českého Slezska*. Opava 2014.
- 44 ČAPSKÝ, Martin: *Zlomený meč Valentina Hrbatého. Poslední z opavských Přemyslovců*. Dějiny a současnost 28, 2006, č. 2, s. 36–38; MATEJKO-PETERKA, Ilona: *Rituálně zlomený meč posledního Přemyslovce Valentina Hrbatého, knížete ratibořského*. In: *Země a její pán*, s. 126–127.
- 45 Téma se dočkalo velkého zájmu: BORAS, Zygmunt: *Hohenzollernowie i ich dążenia do opanowania Śląska w drodze umów o przeżycie (w początkach XVI w.)*. In: *Studia z dziejów Polski, Niemiec i NRD*

Obr. 92: Kostel sv. Ducha (dominikánek) v Ratiboři od jihovýchodu, dnes Muzeum v Ratiboři – hrobka posledních opavských Přemyslovců.

(XVI–XX w.). Majkowski, Edward (ed.), Poznań 1974, s. 51–56; TÝŽ: *Sukcesja opolska w pierwszej połowie XVI wieku*. *Studia Historica Slavo-Germanica* 3, 1974, s. 31–62; FUKALA, Radek: *Život na krnovském zámku za vlády hohenzollernských knížat 1523–1621*. In: *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století)*. Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25.–27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, pobočka Brno. Kokojanová, Michaela (ed.), Prostějov 1997, s. 135–140; TÝŽ: *Náboženská politika markraběte Jiřího Braniborsko-Ansbašského v krnovském knížectví*. In: *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), České Budějovice 1999, s. 535–557; TÝŽ: *Krnov za Hohenzollernů v letech 1524–1624*. In: *Peníze v proměnách času*. Sborník II. MARQ. Štefan, Jan – Onderka, Tomáš (edd.), Ostrava 2000, s. 11–16; TÝŽ: *Krnov – rezidenční město a základna moci hohenzollernských knížat na území českého předbělohorského státu*. Sborník bruntálského muzea 3, 2001, s. 1–24; TÝŽ: *Hohenzollernové v evropské politice 16. století. Mezi Ansbachem, Krnovem a Královcem (1523–1603)*. Praha 2005, s. 35–51; TÝŽ: *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*. České Budějovice 2005, s. 24–44; TÝŽ: *Slezsko na prahu novověku*. In: *Slezsko v dějinách českého státu*. 2: 1490–1763. Jirásek, Zdeněk (ed.), Praha 2012, s. 28–35; RAJMAN, Jerzy: *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*. Kraków 2000, s. 219–220; HOLÁ, Mlada: *Územní politika knížete Jana II. Opolského (1476–1532)*. *Historická geografie* 33, 2005, s. 175–196; TÁŽ: *Panovník, čeští stavové a Jiří Braniborský ve sporu o konfirmaci braniborsko-opolsko-ratibořských nástupnických smluv v letech*

Obr. 93: Severovýchodní kout kněžiště bývalého kostela sv. Ducha v Ratiboři, dnes Muzeum v Ratiboři.

knížat zůstává i to, že Opavsko a Krnovsko se staly v průběhu druhé poloviny 15. století součástí Slezska, nikoliv Moravy.⁴⁶ Podstatný význam mělo v tom případě rozhodnutí bezvýznamných – jak se zdá – přemyslovských knížat, a nic na tom nezměnilo pozdější, více než sto let trvající zpochybňování této zemské příslušnosti opavskou šlechtou.⁴⁷ Je opravdu se nad čím zamyslet, protože máme před sebou jistý dějinný paradox, který se dostává do počátku obrazu mého příspěvku zdegradovaných, bezvýznamných a zapomenutých knížat. Nebo jinak: upřímně řečeno, český pohled na dějiny České koruny není ani správný, ani úplný. Navíc: několik desetiletí trvající přechod Opavska od Moravy ke Slezsku probíhal bez většího (nebo dokonce bez jakéhokoliv) vlivu Prahy jako politického centra České koruny. Z Opavy, stejně jako z hlavního města Slezska, je pěkně vidět, že české dějiny alespoň v 15.–16. století se netočily pouze kolem metropole na Vltavě, ale v politicko-ideovém prostoru mezi Prahou a Vratislaví.⁴⁸ Na závěr lze uvést, že vytvoření celkového a správného obrazu Koruny království českého, to znamená respektujícího fakta, a ne psaného pod taktovkou bohemocentrických nostalgii, pořád zůstává výzkumným úkolem. Pro Opavu?

Dle původního záměru to, co jsem výše prezentoval, mělo tvořit víceméně polovinu příspěvku v další části (dle plánu), věnovaného historiografii, zejména té novější.⁴⁹

1528–1531. In: Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc. Březina, Luděk – Konvičná, Jana – Zdichynec, Jan (edd.), Praha 2006, s. 97–111; TÁŽ: *Schlesien und seine Zugehörigkeit zur Böhmischem Krone aus der Sicht der böhmischen Stände an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*. In: Die Kronländer in der Geschichte des böhmischen Staates. 5: Geschichte – Erinnerung – Selbstidentifikation. Die schriftliche Kultur in den Ländern der Böhmischem Krone im 14.–18. Jahrhundert. Bobková, Lenka – Holá, Mlada (edd.), Prag 2011, s. 189–201; TÁŽ: *Spór o potwierdzenie sukcesji brandenbursko-opolsko-raciborskiej w latach 1528–1531*. In: Księstwa Opolskie i Raciborskie. Terytoria – struktury – elity – dziedzictwo. Czechowicz, Bogusław (ed.), Opole 2015, s. 81–92.

- 46 Proces lze sledovat nejpозději od konce 14. století, o tom na Opavsku srov. ČAPSKÝ, Martin: *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno – Opava 2005; a pro další desetiletí např. PRIX, Dalibor: *Vévoda Václav II. Opavský a Hlubčický. Ve stínu otce, husitů a bezvlády*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 48, 1999, č. 2, s. 152–192; 2. část, TAMTÉŽ 48, 1999, č. 3, s. 193–223. Pro období konce 15. a začátku 16. stol. nověji o tom CZECHOWICZ, Bogusław: *Na czesko-morawsko-śląskim styku. O wiekach XV–XVIII i trudnym ich postrzeganiu*. Opole 2016, s. 167–177; TÝŽ: *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*. IV: *Król i stany*. 1: *Síla slabości. Długie późne rządy Władysława II*. Wrocław 2018, s. 21–24, 28–31.
- 47 FUKALA, Radek: *Státopravní spor o Opavsko v letech 1529–1606*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 29, 2000, s. 69–82.
- 48 Nástin historiografického kontextu: CZECHOWICZ, Bogusław: *Czeska historia Śląska versus śląska historia Czech*. In: *Czeska historia Śląska. Ze szczególnym uwzględnieniem Oleśnicy i Księstwa Oleśnickiego*. Mrozowicz, Wojciech (ed.), Wrocław – Oleśnica 2017, s. 163–172.
- 49 Např. NOWACKI, Wojciech: *Piastowski Śląsk wobec opawskich Przemysłidów*. In: *Ślązacy w oczach własnych i obcych*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice – Zabrze 2010, s. 117–131; SPERKA: *Tragiczne losy; TÝŽ: Koligacje rodzinne Przemysłidów opawskich linii raciborskiej z możnowładztwem Królestwa Polskiego do początku XVI wieku*. Średniowiecze Polskie i Powszechnie 11 (15), 2019, s. 183–219; TÝŽ: *Matżeństwa Mikołaja V księcia opawsko-raciborskiego, pana na Rybniku (zm. 1452 r.)*. In: *Silesia – Polonia – Europa. Studia historyczne dedykowane Profesorowi Idziemu Panicowi*. Sperka, Jerzy (ed.), Katowice – Bielsko-Biała 2019, s. 249–261; TÝŽ: *Księstwo karniowsko-*

Upustím od toho, protože by toho bylo příliš, a navíc – není ideální situace, kdybych musel psát o vlastních knihách a člancích, jakože přemyslovská tematika mě doprovází třicet let, počínajíc mým odborným debutem, kterým byl článek o ratibořském náhrobku Jana VI. a Magdaleny.⁵⁰ Bude lepší, když se k tomu vyjádří někdo jiný.

...

-rybnické i jeho losy do počátku XVI věku. Średniowiecze Polskie i Powszechnie 12 (16), 2020, s. 96–120; STARÝ, Marek: „...pojav k svatému manželství jich sestry dceru“. Marginálie ke genealogii slezských knížat a k osudům Krnovska na přelomu 15. a 16. století. Časopis Matice moravské 137, 2018, č. 1, s. 57–86; HALMER, Damian: Symbol realnej władzy czy polityczna propaganda? Geneza i zmiany tytulatury stosowanej w dokumentach Mikołaja I opawskiego. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia, section F 75, 2020, s. 61–83.

50 CZECHOWICZ: *Późnogotycki nagrobek pary, passim*; stručná verze – TÝŽ: *Późnogotycki nagrobek Jana III i Magdaleny – księstwa raciborskich w dawnym kościele dominikanek w Raciborzu*. Karkonosz. Sudeckie Materiały Krajoznawcze 8, 1993, s. 111–124.

seznam zkratek wykaz skrótów

Instituce / Instytucje

AAWr.	– Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu
AGAD	– Archiwum Główne Akt Dawnych
AKM	– Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie
ANKr.	– Archiwum Narodowe w Krakowie
APK	– Archiwum Państwowe w Katowicach
APK OP	– Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Pszczynie
APK OR	– Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Raciborzu
APOp.	– Archiwum Państwowe w Opolu
APWr.	– Archiwum Państwowe we Wrocławiu
APWr. OKZ	– Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim
BKC – MNKr.	– Biblioteka Książąt Czartoryskich – Muzeum Narodowe w Krakowie
BPAN	– Biblioteka Polskiej Akademii Nauk
BŚl.	– Biblioteka Śląska w Katowicach
BUWr.	– Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu
GStA PK	– Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz in Berlin
MNW	– Muzeum Narodowe w Warszawie
MR	– Muzeum w Raciborzu
MZA	– Moravský zemský archiv v Brně
NA Praha	– Národní archiv
NK Praha	– Národní knihovna České Republiky
PAN BK	– PAN Biblioteka Kórnicka
Par. Rac.	– Parafia Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Raciborzu
SOkA Bruntál	– Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově
SOkA Olomouc	– Státní okresní archiv Olomouc
SOkA Opava	– Státní okresní archiv Opava
SZM	– Slezské zemské muzeum
ZAO	– Zemský archiv v Opavě

Edice / Edycje

AČ	– Archiv český čili staré písemné památky české i moravské
AGZ	– Akta Grodzkie i Ziemskie
BSSSM	– Biografický slovník Slezska a severní Moravy
CDM	– Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
CDP	– Codex diplomaticus Poloniae
CDS	– Codex diplomaticus Silesiae
CE	– Codex epistolaris saeculi decimi quinti
CV	– Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae
GGG	– Geschichtsquellen der Grafschaft Glatz
KDKK	– Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława
KDM	– Kodeks dyplomatyczny Małopolski
KDP	– Kodeks dyplomatyczny Polski
KMK	– Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa
LBS	– Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter
MHB	– Monumenta Historica Bohemiae
MPV – ACA	– Monumenta Poloniae Vaticana, Acta Camerae Apostolicae
MVB	– Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia
NKiRK	– Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa
PSB	– Polski Słownik Biograficzny
RBM	– Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
SP	– Starodawne prawa polskiego pomniki z ksiąg rękopiśmiennych dotąd nieużytych głównie zaś z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej, albo zastosować skrót: Starodawne prawa polskiego pomniki
SRS	– Scriptores rerum Silesiacarum
ZDK	– Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej
ZDM	– Zbiór dokumentów małopolskich

Nevydané prameny / Źródła niepublikowane

Archivy / Archiwa

Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu:

sygn. II b. 79: 1697. *Relatio visitationis Archidiaconatus Oppoliensis 1697 Ducatus: Oppoliensem, Ratiboriensem, Teschinensem, et eiusdem Districtus adiacentes (Pars II-continens archipresbyteratus: Rasenbergensem, Magno Strelicensem, Viesdensem, Pisquicwensem, Glivicensem, Sorensem).*

sygn. II b. 155: 1719. *Visitatio quatuor archipresbyteratum Archidiaconatus Opoliensis. Sede Archipresbyterales: Rattiboriensis, Sorensis, Glivicensis et Coslensis.*

Archiwum Główne Akt Dawnych

Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 97, 107, 242, 511, 4932

Zbiór dokumentów papierowych, nr 512

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie

Acta Episcopalia Cracoviensis, t. 3, k. 60; t. 4, k. 53 i 141

Acta Officialia Cracoviensia, t. 3, 5, 9, 10, 12, 15, 16, 18, 20

Archiwum Narodowe w Krakowie

Archiwum miasta Krakowa, rps 29/33 (dawna sygn.772)

Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Raciborzu

Akta miasta Raciborza, nr 1, 3, 9, 10, 11, 60, 61, 63, 64, 70

Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Pszczynie

Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II-2, II-3, II-4, II-8, II-10, II-11, II-12, II-13, II-15, II-20

Księga radziecka miasta Pszczyny (1466-1544), sygn. M Pna 369.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Akta miasta Wrocławia. Dokumenty, nr mikr. T52126

Depozyt księstwa oleśnickiego (Rep. 132c), nr 307
Depozyt miasta Strzelina (Rep. 132 a), nr 78b, 87a
Dokumenty miasta Wrocławia (Rep. 2), nr 6390
Hrabstwo Kłodzkie (Rep. 4 a), nr 79 (54c)
Klasztor cysterek w Trzebnicy (Rep. 125), nr 556, 559, 560, 563, 564, 565, 566, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 580, 582, 583, 586, 587, 588, 589, 593, 594, 595, 596, 602, 605, 606, 608, 615, 618, 619, 621, 634, 638, 643, 650, 658, 659, 660, 662, 663, 665a, 670, 675, 677, 686, 689
Klasztor Cystersów w Henrykowie (Rep. 84), nr 137 (164)
Klasztor Cystersów w Kamieńcu Ząbkowickim (Rep. 88), nr 218 (262), 231 (202)
Klasztor Cystersów w Rudach (Rep. 114), nr 25, 29, 30, 31, 35, 46, 52
Klasztor Dominikanów św. Wojciecha we Wrocławiu (Rep. 57), nr 102
Klasztor Klarysek św. Klary we Wrocławiu (Rep. 63), nr 241
Klasztor Klarysek w Strzelinie (Rep. 121), nr 73,74
Księstwo brzesko-legnicko-wołowskie (Rep. 3), nr 50
Księstwo opolsko-raciborskie (Rep. 4f), sygn. 3a/7
Rękopisy charakteru archiwalnego i historycznego (Rep. 135), nr 729
Zbiór dokumentów miasta Wrocławia, nr 3222
Zbiór rękopisów archiwalnych (Rep. 135), sygn. D 185

Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim
Akta miasta Radkowa, nr 6, 19 (4), 38 (3)

Archiwum Państwowe w Opolu
Akta miasta Głubczyce, nr 3, 5
Archiwum miasta Grodkowa, nr 1277

Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz
VII. HA, Urkunden, Schlesien, Nr. 17
Ordensbriefarchiv, Nr. 2111

Moravský zemský archiv v Brně
Cisterciáci Velehrad, dokument z 28 V 1322, Horní Benešov; sign. E7
Stavovské listiny, inv. č. 360

Národní archiv
Archiv České koruny, inv. č. 79, 131, 207, 1524, 1526, 1528, 1894
Česká dvorská kancelář, inv. č. 858, karton 713
České gubernium – guberniální listy Praha, inv. č. 221, 230, 805
Desky dvorské, inv. č. DD 5, DD 61
Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 123, 1983, 1984, 1986, 1988, 1989, 1990, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 2000, 2001, 2003, 2004, 2005, 2006, 2013, 2015, 2017, 2911, 2912

Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově
Archiv města Krnov, inv. č. 4

Státní okresní archiv Olomouc

Archiv města Olomouc, inv. č. 196, poř. č. 256

Státní okresní archiv Opava

Archiv města Opava, inv. č. 5, 17, 118, 127, 204, 205

Zbiory archiwalne Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia NMP w Kłodzku
Nr A 5c.

Zbiory archiwalne Parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Raciborzu

Materiały nieopracowane – *Kopiarz dokumentów Bractwa Najświętszej Maryi Panny*

Materiały nieopracowane – *Matrica sedis Archipresbiterialis Loslensis.*

Zemský archiv v Opavě

Arcibiskupství Olomouc, Listiny, sign. AIVa4/2, inv. č. 1420

Jesuité v Opavě, inv. č. 228

Klarisky Opava, inv. č. 4, 5, 6, 7

Pozůstalost Josefa Zukala 1872–1929, inv. č. 195, 196, 207, 208aII

Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 1, 2, 4, 12, 13, 36, 50, 82, 107, 117, 422, 427, 432, 433, 448, 449, 717, 842

Opavské zemské desky. Knihy zadní 1537–1613. ROHLÍK, Miloslav (ed.), Opava 1961, strojepis

Knihovny / Biblioteki

Biblioteka Książąt Czartoryskich – Muzeum Narodowe w Krakowie

Dokument z 19 I 1445, Oświęcim

Biblioteka Śląska w Katowicach

Zbiory Specjalne, sygn. R 866 III: MUSIOŁ, Ludwik: *Rybnik. Parafia Matki Boskiej*

Bolesnej. Monografia historyczna, mps 1963

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Oddział Rękopisów

Sylogae variorum Monumentorum, rps, sygn. B 1649

Bibliothèque de l’Arsenal Paris

Ms 5128

Bibliothèque nationale de France

Ms 2813

Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka w Katowicach

Copiaris monasteri ad S. Venceslaum. Diplomataris Silesiacarum – mikrofilm sign. Mf.

166, 1–2 (Oryginał w Bibliotece Narodowej w Pradze, sign. 6 XVI)

Knihovna Slezské univerzity v Opavě

KOCIÁNOVÁ, Martina: *Pečetě opavských Přemyslovců ve 14. století*, Opava 1996, diplomová práce

Národní knihovna České republiky, Oddělení rukopisů a starých tisků

Sign. XVI C7, *Registrum st. Wenceslai*

Kopiář Jana knížete opolského a ratibořského 1254–1528

Polska Akademia Nauk – Biblioteka Kórnicka

Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae Liber IX–XI, rps 1572

Tištěné edice pramenů a staré tisky / Drukowane edycje źródeł i starodruki

Acta Capitulorum Cracoviensis et Plocensis selecta (1438–1523, 1438–1525). ULANOWSKI, Bolesław (ed.), Archiwum Komisji Historycznej 6, Kraków 1891.

Acta Rectoralia Almae Universitatis Studii Cracoviensis. WISŁOCKI, Władysław (ed.), Kraków 1893.

Acta Tomiciana. 2, Poznań 1852.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. 5, LISKE, Xawery – PIETRUSKI, Oktaw (edd.), Lwów 1875.

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. 1, PALACKÝ, František (ed.), Praha 1840; 4, PALACKÝ, František (ed.), Praha 1846; 5, PALACKÝ, František (ed.), Praha 1862; 6, PALACKÝ, František (ed.), Praha 1872; 15, KALOUSEK, Josef, Praha 1896; 18, KALOUSEK, Josef, Praha 1900.

Archiv Koruny české. 5: *Katalog listin z let 1378–1437*. HAAS, Antonín (ed.), Praha 1947.

BELLERODE, Bruno: *Geschichtliche Untersuchungen über die Plessner Lehnsurkunden 1474–1500*. In: *Beiträge zur Schlesischen Rechtsgeschichte*. 1, Bellerode, Bruno (ed.), Breslau 1897.

BÖHME, Johann E.: *Diplomatische Beyträge zur Untersuchung der Schlesischen Rechte und Geschichte*. 4, Berlin 1772.

Bullarium Poloniae. 7, SUŁKOWSKA-KURASŃ, Irena – KURASŃ, Stanisław (edd.), Rzym – Lublin 2006.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. 7: (1334–1349). CHLUMECKÝ, Petr v. – BRANDL, Vincenc (edd.), Brünn 1858; 8: (1350–1355). BRANDL, Vincenc (ed.),

- Brünn 1874; 9: (1356–1366). BRANDL, Vincenc (ed.), Brünn 1875; 11: (1375–1390). BRANDL, Vincenc (ed.), Brünn 1885; 12: (1391–1399). BRANDL, Vincenc (ed.), Brünn 1890; 13: (1400–1407). BRANDL, Vincenc (ed.), Brünn 1897.
- Codex diplomaticus Silesiae*. 1: *Urkunden des Klosters Czarnowanz*. WATTENBACH, Wilhelm (ed.), Breslau 1857; 2: *Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz, der Dominicaner und der Dominicenerinnen in der Stadt Ratibor*. WATTENBACH, Wilhelm (ed.), Breslau 1859; 6: *Registrum St. Wenceslai. Urkunden vorzüglich zur Geschichte Oberschlesiens nach einem Copialbuch Herzog Johanns von Oppeln und Ratibor in Auszügen Mitgetheilt und Namens des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*. WATTENBACH, Wilhelm – GRÜNCHAGEN, Colmar (edd.), Breslau 1865; 9: *Urkunden der Stadt Brieg*. GRÜNCHAGEN, Colmar (ed.), Breslau 1870.
- Codex epistolaris saeculi decimi quinti*. 1–3, SOKOŁOWSKI, August – SZUJSKI, Józef – LEWICKI, Anatol (edd.), Kraków 1876–1894.
- Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430*. PROCHASKA, Antoni (ed.), Kraków 1882.
- Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund*. 1, KERLER, Dietrich (ed.), München 1878.
- Die Landtafel des Markgrathumes Mähren*. 1: *Brüner Cuda (1348–1466)*. CHYTIL, Josef – CHLUMECKY, Peter – DEMUTH, Karl – WOLFSKRON, Adolf von (edd.), Brünn 1845.
- Die Metzzer Chronik des Jaique Dex (Jacques D’Esch) über die Kaiser und Könige aus dem Luxemburger Hause*. Wolfram, Georg (ed.), Metz 1906.
- Dyplomatariusz skoczowski. Kodeks dyplomatyczny miasta Skoczowa. Tak zwana Księga Gorgosza*. PANIC, Idzi (ed.), Cieszyn 1998 (= Acta Historica Silesiae Superioris 5).
- EHLERT, Trude: *Küchenmeisterei. Edition, Übersetzung und Kommentar zweier Kochbüch-Handschriften des 15. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2010.
- Formularz Jerzego pisarza grodzkiego krakowskiego ok. 1399–1415*. GÓRSKI, Karol (ed.), Toruń 1950.
- GERLIC, Henryk: *Regesty czeskojęzycznych dokumentów gliwickich przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu*. Rocznik Muzeum w Gliwicach 11/12, 1997, s. 395–407.
- GERLIC, Henryk: *Regesty łacińskich i niemieckich dokumentów gliwickich przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu*. Rocznik Muzeum w Gliwicach 13, 1998, s. 333–346.

Geschichtsquellen der Hussitenkriege. In: *Scriptores rerum Silesiacarum* 6. GRÜN-HAGEN, Colmar (ed.), Breslau 1871.

Geschichtsquellen der Grafschaft Glatz. 1–2, VOLKMER, Franz – HOHAUS, Wilhelm (edd.), Habelschwerdt 1883, 1888.

GREIDERER, Vigilius P. F.: *Germania Franciscana seu Chronicon Geographo-historicum ordinis s.p. francisci in Germania. Tomus I. Germania Franciscana orientali-australis, seu Chronicon geographo-historicum ordinis s.p. francisci in Germania Orientali-Australi.* Oeniponte MDCCLXXVII.

HANKE, Martin: *Silesiis indigenis eruditus post literarum culturam [...].* Lipsiae MDCCVII.

Hilaria Litoměřického list králi Jiřímu z Poděbrad. PODLAHA, Antonín (ed.), Pragae 1931.

Chronicorum Bernardi Vapovii partem posteriorem 1480–1535. In: *Scriptores Rerum Polonicarum* 2. SZUJSKI, Józef (ed.), Kraków 1874.

Index actorum saeculi XV ad res publicas Poloniae spectantium quae quidem typis edita sunt exceptis his, quae dr. A. Prochaska in Codice Vitoldi et dr. A. Sokołowski atque dr. J. Szujski in Codice epistolari saeculi XV ediderunt. LEWICKI, Anatol (ed.), Kraków 1888.

Jana Długosza kanonika krakowskiego dziejów Polski ksiąg dwanaście. 4, Ks. 11, 12. MECHERZYŃSKI, Karol (ed.), Kraków 1869.

Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Ks. 7–12, Warszawa 1974–2006.

Joannis Długossii Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae. Lib. 9–12, Varsaviae – Cracoviae 1975–2005.

Jus Polonicum, codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatis. BANDTKIE, Jan (ed.), Warszawa 1831.

Kaiser Karls IV. Jugendleben und St.- Wenzels-Legende. BLASCHKA, Anton (ed.), Weimar 1956.

[Karol IV Luksemburski] Liber de gestis meis. Księga moich uczynków. PANER, Anna (ed.), Gdańsk 2019.

Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława. 1–2, PIEKOSIŃSKI, Franciszek (ed.), Kraków 1874–1883.

Kodeks dyplomatyczny Małopolski. 1–4, PIEKOSIŃSKI, Franciszek (ed.), Kraków 1876–1905.

- Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*. 1–4, PIEKOSIŃSKI, Franciszek (ed.), Kraków 1879–1882.
- Kodeks dyplomatyczny Polski*. 4, BONIECKI, Michał – BOBOWSKI, Mikołaj (edd.), Warszawa 1887.
- Kronika Jana z Czarnkowa*. SZLACHTOWSKI, Jan (ed.). In: *Monumenta Poloniae Historica* 2, Lwów 1872.
- Kronika polska Marcina Bielskiego*. 1–2, TUROWSKI, Kazimierz J. (ed.), Sanok 1856.
- Kroniky z doby Karla IV*. BLÁHOVÁ, Marie (ed.), Praha 1987.
- Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Krakowie 1392–1506*. KACZMARCZYK, Kazimierz (ed.), Kraków 1913.
- Küchenmeisterei*. Nürnberg 1485.
- Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*. GRÜNHAGEN, Colmar – MARKGRAF, Hermann (edd.), 1, Leipzig 1881 (= Publicationen aus den k. Preußischen Staatsarchiven 7); 2, Leipzig 1883 (= Publicationen aus den k. Preußischen Staatsarchiven 16).
- Liber cancellariae Stanislai Ciolek. Ein Formelbuch der polnischen Königskanzlei aus der Zeit der husitischen Bewegung*. 1, CARO, Jakob (ed.), Wien 1871 (= Archiv für österreichische Geschichte 45).
- Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. 1: 1418–1437. RYNEŠOVÁ, Blažena (ed.), Praha 1929.
- Listinář Těšínska. Codex diplomaticus Ducatus Tessinensis 1400–1526*. 1–4, NĚMEC, Emerich (ed.), Český Těšín 1955–1961.
- Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten* 5. BUNGE, Friedrich G. (ed.), Riga 1867.
- LUCAE, Friedrich: *Schlesiens curiose Denkwürdigkeiten oder vollkommene Chronica von Ober- und Nieder- Schlesien*. Franckfurt am Mayn MDCLXXXIX.
- MACIEJ Z MIECHOWA: *Chronica Polonorum*. Kraków 1521.
- Matricularum Regni Poloniae Summaria*. 1–5, WIERZBOWSKI, Teodor – PŁOCHA, Josephus – RYBARSKI, Antonius – SUŁKOWSKA, Irena (edd.), Warszawa 1905–1961.
- Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*. GAŚSIOROWSKI, Antoni – JURK, Tomasz – SKIERSKA, Izabela (edd.), Kraków 2004.
- Monumenta Poloniae Vaticana*. 1: *Acta Camerae Apostolicae*, 1: (1207–1344). PTAŚNIK, Jan (ed.), Cracoviae 1913.

- Monumenta Poloniae Vaticana. 2: Acta Camerae Apostolicae, 2: (1344–1374).* PTAŚNIK, Jan (ed.), Cracoviae 1913.
- Monumenta Poloniae Vaticana. 9: Acta Camerae Apostolicae, 3: Liber receptorum et expensarum Petri Stephani 1373–1375.* SZCZUR, Stanisław (ed.), Cracoviae 1994.
- Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. 5: Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. Pontificum romanorum. 1: (1378–1396).* KROFTA, Camilli (ed.), Praga 1903; 6/1: *Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia – Acta. Acta Innocentii VII., Gregorii XII., Alexandri V., Johannis XXIII., nec non acta concili Constantiensis 1404–1417. Acta Clementis VII. et Benedicti XIII. 1378–1417.* 1, ERŠIL, Jaroslav (ed.), Praga MCMLXXX; 7/2: *Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia – Acta Martini V. pontificis romanum (1423–1431).* 2, ERŠIL, Jaroslav (ed.), Praga MCMXCVIII.
- Nachtrag zu dem alphabetischen Register für das Registrum Wenceslai.* Breslau [1899].
- Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa od r. 1300 do 1400.* PIEKOSIŃSKI, Franciszek – SZUJSKI, Józef (edd.), Kraków 1878.
- Necrologium Patrum Praedicatorum Retzensium.* In: *Necrologia Germaniae. 5: Dioecesis Patavienis, 2: Austria Inferior.* FUCHS, Adalbertus F. (ed.), Berolini 1913, s. 163–164 (*Monumenta Germaniae Historica*).
- Norbert Hermann's Rosenbergische Chronik.* KLIMESCH, Matthäus (ed.), Prag 1897.
- Opavský listinář. Litterae foundationum, dotationum, erectionum, confirmationum, praesentationum, collationum, resignationum altarium Oppaviae.* 4, ŠIGUT, František (ed.), Opava 1969.
- PAPROCKÝ Z HLOHOL, Bartoloměj: *Sstambuch Sléžský, W kterem Hospodář s Hostem, o mnohých věcech Spasytedlných rozprávěgij, Pod Erby a Rody starodáwných Panůw, Panůw a Rytijřstwa Knijžetstwij hornijch w Slézý [...].* Brno 1609.
- PAPROCKÝ Z HLOHOL, Bartoloměj: *Zrcadlo slavného markrabství moravského.* Olomouc 1593.
- Petra Žitavského kronika zbraslavská.* In: *Fontes Rerum Bohemicarum.* 4, EMLER, Josef (ed.), Praha 1884, s. 1–337.
- Podwody kazimierskie 1407–1432.* KRZYŻANOWSKI, Stanisław (ed.), Kraków 1912, 1913.
- Podwody miast małopolskich do końca XV wieku.* SCHMIDT, Michał – STARZYŃSKI, Marcin (edd.), Kraków 2020 (= *Folia Jagellonica Fontes* 2).

- Pozůstatky knih zemského práva knížectví Opavského. Díl druhý: Desky zemské. Část prvá 1431–1536.* KAPRAS, Jan (ed.), Praha 1908.
- Pozůstatky knih zemského práva knížectví Opavského. Díl první: Knihy přední. Část prvá 1413–1484.* KAPRAS, Jan (ed.), Praha 1906.
- Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388–1420.* PIEKOSIŃSKI, Franciszek (ed.), Kraków 1896.
- Rachunki królewskie z lat 1393–1395 i 1412. Rachunki podrzectwa krakowskiego. Rachunki stacji nowosądeckiej.* WAJS, Hubert (ed.), Warszawa 1993.
- Rachunki królewskie z lat 1471–1472 i 1476–1478.* GAWĘDA, Stanisław – PERZANOWSKI, Zbigniew – STRZELECKA, Anna (edd.), Wrocław 1960.
- Ratiborer Chronik.* WELTZEL, Augustin (ed.). Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 4, 1862, s. 114–126.
- RAUSCHER, Rudolf: *Soudní knihy osvětimské a zátorské z r. 1440–1562.* Praha 1931.
- Regesta imperii. 11: Urkunden Kaiser Sigmunds (1410–1437).* BÖHMER, Johann F. – ALTMANN, Wilhelm (edd.), Innsbruck 1896–1900.
- Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061–1464).* KOPETZKY, Franz (ed.). Archiv für österreichische Geschichte 45, 1871, s. 98–275.
- Regesty listin uložených v Horním Slezsku / Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku.* BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karel (edd.). 1: (do 1400 roku), Wrocław – Opava 2004; 2: (1401–1450), Opava – Opole – Katowice 2011; 3: (1451–1475), Katowice – Opava – Opole 2017; 4: (1476–1500), Opava – Opole – Katowice 2021.
- Regesty nowożytnych dokumentów klasztoru trzebnickiego. 1: (1501–1600).* BOBOWSKI, Kazimierz (ed.), Wrocław 1995.
- Repertorium Poenitentiariae Germanicum. 8: Alexander VI. 1492–1503.* SCHMUGGE, Ludwig – MOSCIATTI, Alessandra (edd.), Berlin – Boston 2012.
- Ruch husycki w Polsce. Wybór tekstów źródłowych (do r. 1454).* HECK, Roman – MALECZYŃSKA, Ewa (edd.), Wrocław 1953.
- Scriptores Rerum Silesiacarum oder Sammlung schlesischer Geschichtsschreiber.* 1, STENZEL, Gustav (ed.), Breslau 1835; 9: *Politische Correspondenz Breslaus im Zeitalter Georgs von Podiebrad, 1463–1469.* MARKGRAF, Hermann (ed.), Breslau 1874; 12: *Geschichtsschreiber Schlesiens des XV. Jahrhunderts, Chronik des Martin von Bolkenheim.* WACHTER, Franz (ed.), Breslau 1883; 13: *Politische Correspondenz Breslaus im Zeitalter des Königs Matthias Corvinus I: 1469–1479.* KRONTHAL, Berthold – WENDT, Heinrich (edd.), Breslau 1893.

- Schlesisches Urkundenbuch*. 6, IRGANG, Winfried (ed.), Köln – Weimar – Wien 1998.
- SINAPIUS, Johann: *Olsnographiae, oder Beschreibung des Oelßnischen Fürstenthums in Nieder-Schlesien*. 2, Leipzig 1706.
- SINAPIUS, Johannes: *Des Schlesischen Adels Anderer Theil Oder Fortsetzung Schlesischer Curiositäten [...]*. [s.l.] 1728.
- SINAPIUS, Johannes: *Schlesischer Curiositäten erste Vorstellung Darinnen die ansehnlichen Geschlechter des Schlesischen Adels. Mit Erzählung des Ursprungs, der Wappen, Genealogien, der qualificirtesten Cavaliere, der Stamm-Hausler und Guter beschrieben [...]*. Leipzig 1720.
- SOMMERSBERG, Friedrich W. von: *Silesiacarum Rerum Scriptores*. 1–2, Lipsiae 1729–1730.
- Staré letopisy české z Vratislavského rukopisu*. ŠIMEK, František (ed.), Praha 1937.
- Starodawne prawa polskiego pomniki z ksiąg rękopiśmiennych dotąd nieużytych głównie zaś z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej*. 2, HELCEL, Antoni Z. (ed.), Kraków 1870.
- Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili Pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané*. PALACKÝ, František (ed.). In: *Scriptorum rerum Bohemicarum* 3, Praeae 1829.
- Statuta capitularia Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis*. POLKOWSKI, Ignacy (ed.), Kraków 1884.
- STELMACH, Roman: *Katalog średniowiecznych dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu*. Wrocław – Racibórz 2014.
- STIBOR, Jiří: *Regesta českých listin a listů z knížectví opolsko-ratibořského (1303) 1457–1731. Výsledky bohemikálního výzkumu v AP Wrocław z let 1990–1994*. Sborník archivních prací 47, 1997, č. 2, s. 293–448.
- Urkundenbuch der Kustodien Goldberg und Breslau*. 1: 1240–1517. REISCH, Chrysogonus (ed.), Düsseldorf 1917 (Monumenta Germaniae Franciscana, 2. Abteilung: Urkundenbücher, 1. Band: Die Kustodien Goldberg und Breslau, 1. Teil: 1240–1517).
- Urkundensammlung zur Geschichte des Fürstenthums Oels bis zum Aussterben der Piastischen Herzoglinie*. HAUESLER, Wilhelm (ed.), Breslau 1883.
- Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419–1436*. 1–2, PALACKÝ, František (ed.), Praha 1873.
- Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonat Oppeln, Erster Teil. Veröffentlichungen aus dem Fürstbischöflichen Diözesan-Archiven zu Breslau*. 2, JUNGNITZ, Joseph (ed.), Breslau 1904.

- Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej. 2*, KURAŚ, Stanisław (ed.), Lublin 1973.
- Zbiór dokumentów małopolskich. 1–8*, SUŁKOWSKA-KURAŚ, Irena – KURAŚ, Stanisław (edd.), Warszawa – Kraków 1962–1975.
- Zbytky register králův římských a českých 1361–1480*. SEDLÁČEK, August (ed.), Praha 1914.
- Ze starých letopisů českých*. PORÁK, Jaroslav – KAŠPAR, Jaroslav (edd.), Praha 1980.
- Zemské desky krnovské. 1: (1403–1522)*. PRIX, Dalibor (ed.), Opava 2008.
- ŻERELIK, Rościsław: *Najstarszy kopiarz ksiąg oleśnickich i kozielsko-bytomskich*. Wrocław 2012 (= Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia 185).

Literatura

- ABRAHAM, Władysław: *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*. Wodzisław Śląski 2009.
- ANDERS, Joachim: *Der Übergang vom polnischen zum deutschen Recht in den Herzogtümern Oppeln, Cosel-Beuthen und Ratibor im 13. und 14. Jahrhundert*. Deutsche Monatsheften. Zeitschrift für Geschichte und Gegenwart des Ostdeutschtums 8 (18), 1941/1942, H. 3/4/5, s. 153–208.
- ANDRIAN-WERBURG, Klaus Frahr von: *Die Fehlende Initiale*. Zeitschrift für bayrische Landesgeschichte 55, 1992, s. 51–64.
- ANTONÍN, Robert: *Jan Jindřich*. In: Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy. Bobková, Lenka – Šmahel, František (edd.), Praha 2012.
- BACH, Aloysius: *Geschichte und Beschreibung des fürstlichen jungfräulichen Klosterstiftes Cistercienser Ordens in Trebnitz aus den Stifts-Urkunden und anderen bewährten Schriften*. Kastner, August (ed.), Neisse 1859 (= Archiv für die Geschichte des Bisthums Breslau 2).
- BACZKOWSKI, Krzysztof: *Projekty rozbiorów państw suwerennych w późnym średniowieczu i u początku doby nowożytnej*. Kraków 2001.
- BACZKOWSKI, Krzysztof: *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471–1479*. Kraków 1980.
- BAERTEN, Jean: *Muntslag en muntcirculatie in de Nederlanden. Noord en Zuid op de weegschaal 7de – 16de eeuw*. Brussel 1983.

- BAHLCKE, Joachim: *Gegenkräfte. Studien zur politischen Kultur und Gesellschaftsstruktur Ostmitteleuropas in der Frühen Neuzeit*. Marburg 2015.
- BAHLCKE, Joachim: *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der Böhmisches Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526–1619)*. München 1994.
- BAHLCKE, Joachim: *Ständeforschung*. In: Historische Schlesienforschung. Methoden, Themen und Perspektiven zwischen traditioneller Landesgeschichtsschreibung und moderner Kulturwissenschaft. Bahlcke, Joachim (ed.), Köln – Weimar – Wien 2005.
- BAHLCKE, Joachim – GAWRECKI, Dan – KACZMAREK, Ryszard (edd.): *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*. Gliwice 2011.
- BAKALA, Jaroslav: *Problematiká integrace Opavska s Ratibořskem ve světle listin Jana Lucemburského*. In: Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka. Sborník příspěvků. Smutná, Kateřina (ed.), Brno 2000, s. 69–77.
- BALZER, Oswald: *Genealogia Piastów*. Kraków 1896.
- BARCIAK, Antoni – PIETRZYK, Iwona: *Ikonografia pieczęci Przemysłidów opawskich do początku XV w.* In: Imago narrat. Obraz jako komunikat w społeczeństwach europejskich. Rosik, Stanisław – Wiszewski, Przemysław (edd.), Wrocław 2002, s. 359–370.
- BARCIAK, Antoni: *Bractwo literackie NMP w Raciborzu jako wspólnota religijna*. In: Wspólnoty małe i duże w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i w czasach nowożytnych. Iwańczak, Wojciech – Smołucha, Janusz (edd.), Kraków 2010, s. 183–191.
- BARCIAK, Antoni: *Eufemia, księżniczka opawsko-raciborska, dominikanką raciborską w drugiej połowie XIV wieku*. In: Scriptura, diploma, sigillum. Prace ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Bobowskiemu. Zdrenka, Joachim – Karczewska, Joanna (edd.), Zielona Góra 2009, s. 303–308.
- BARCIAK, Antoni: *Klasztor w Rudach a władcy*. In: Klasztor cystersów w Rudach. Mika, Norbert (ed.), Racibórz 2008, s. 21–27.
- BARCIAK, Antoni: *Kościół i klasztory w społeczeństwie Raciborza w średniowieczu*. In: Kościół w społeczeństwie w Czechach i w Polsce w średniowieczu i w epoce nowożytnej. Iwańczak, Wojciech – Januszek-Sieradzka, Agnieszka – Smołucha, Janusz (edd.), Kraków 2020, s. 117–134.
- BARCIAK, Antoni (ed.): *Książęta i księżne Górnego Śląska*. Katowice 1995.
- BARCIAK, Antoni: *Książęta raciborscy a klasztory dominikańskie w Raciborzu*. In: Święty Jacek Odrowąż i dominikanie na Śląsku. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 2008, s. 115–120.

- BARCIAK, Antoni: *Polityka władców czeskich wobec książąt śląskich w końcu XIII i na początku XIV wieku (do 1335 roku)*. In: Czeska historia Śląska. Ze szczególnym uwzględnieniem Oleśnicy i księstwa oleśnickiego. Mrozowicz, Wojciech (ed.), Wrocław – Oleśnica 2017, s. 35–52.
- BARCIAK, Antoni: *Postrzeganie Opawszczyzny i książąt opawskich przez Jana Długosza w jego dziele „Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae”*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 1. Confinia Silesiae (K životnímu jubileu Rudolfa Žáčka). Opava 2008, s. 61–69.
- BARCIAK, Antoni: *Skład osobowy klasztoru Dominikanek raciborskich w średniowieczu*. In: Sanctimoniales. Zakony żeńskie w Polsce i Europie Środkowej (do przełomu XVIII i XIX wieku). Radziwiński, Andrzej – Karczewski, Dariusz – Zyglewski, Zbigniew (edd.), Bydgoszcz – Toruń 2010, s. 333–341.
- BARCIAK, Antoni: *Wacław (ok. 1362 – ok. 1381) książę opawski, syn Mikołaja II i Juty niemodlińskiej*. In: Książęta i księżne Górnego Śląska. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 1995, s. 111.
- BAUER, Marcus – HARASIMOWICZ, Jan – NIEDZIELENKO, Andrzej – RICHTHOFEN, Jasper von (edd.): *Szlachta na Śląsku. Średniowiecze i czasy nowożytne / Adel in Schlesien. Mittelalter und Frühe Neuzeit*. Dresden 2014.
- BAUER, Thomas A.: *Feiern unter den Augen der Chronisten – Die Quellentexte zur Landshuter Fürstenhochzeit von 1475*. München 2008.
- BEDNAREK, Dariusz: *Podziały księstwa wrocławsko-legnickiego w świetle zabytków sfragistycznych*. Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo 215, 1992, s. 3–17.
- BERAN, Zdeněk: *Landfrýdní hnutí v zemích České koruny. Snahy o zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti ve středověké společnosti*. Hradec Králové 2014.
- BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte des Herzogthums Teschen*. Teschen 1894.
- BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874.
- BISKUP, Marian: *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454–1466*. Warszawa 1967.
- BOBKOVÁ, Lenka: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*. Ústí nad Labem 1993 (= Acta Universitatis Purkynianae, Studia historica – Monographiae 1).
- BOBKOVÁ, Lenka: *Vedlejší země České koruny v politice Lucemburků a jejich následovníků (1310–1526)*. In: Korunní země v dějinách českého státu. 1: Integrační a partiikulární rysy českého státu v pozdním středověku. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném dne 4. června 2002 na FF UK. Bobková, Lenka – Fantysová-Matějková, Jana – Zdichynec, Jan (edd.), Ústí nad Labem 2003, s. 9–34.

- BOBKOVÁ, Lenka: *Velké dějiny zemí Koruny české. 4/a: 1310–1402*. Praha 2003.
- BORAS, Zygmunt: *Hohenzollernowie i ich dążenia do opanowania Śląska w drodze umów o przeżycie (w początkach XVI w.)*. In: *Studia z dziejów Polski, Niemiec i NRD (XVI–XX w.)*. Majkowski, Edward (ed.), Poznań 1974, s. 51–56.
- BORAS, Zygmunt: *Sukcesja opolska w pierwszej połowie XVI wieku*. *Studia Historica Slavo-Germanica* 3, 1974, s. 31–62.
- BORSA, Béla: *Reneszánszkori ünnepségek Budán*. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 10, 1943, s. 13–53.
- BOURDIEU, Pierre: *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge 1979.
- BOURDIEU, Pierre: *Teorie jednání*. Praha 1998.
- BRETHOLZ, Berthold: *Zur Biographie des Markgrafen Jodok von Mähren*. *Zeitschrift des Vereins für Geschichte Mährens und Schlesiens* 3, 1899, s. 237–265.
- BRETSCHNEIDER, Paul: *Die Grabsteine der Bartholomäuskrypta und des Kreuzkirchhofes zu Breslau*. *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* 6, 1941, s. 99–126.
- BRODSKÝ, Pavel: *Pečeti Jana Lucemburského*. *Časopis Národního muzea, řada historická*, 150, 1981 (1982), s. 117–137.
- CHAMONIKOLA, Kaliopi (ed.): *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. 4, Opava – Brno 1999.
- CHRZANOWSKI, Tadeusz – KORNECKI, Marian (edd.): *Katalog zabytków sztuki w Polsce. 7: Województwo opolskie. 13: Powiat raciborski*. Warszawa 1967.
- CIEŚLAK, Jan – NOWAK, Janusz – NEWERLA, Paweł – WAWOCZNY, Grzegorz: *Dzieje parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Raciborzu*. Racibórz 2005.
- CONRADS, Norbert: *Książęta i stany. Historia Śląska (1469–1740)*. Wrocław 2005.
- CZECHOWICZ, Bogusław: „*Barones Silesiae – barones Bohemiae*”. *O stanie magnackim we władztwie czeskim w dobie królów Macieja I i Władysława II*. In: *Rola arystokracji w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice – Zabrze 2017, s. 70–78 (= *Kultura Europy Środkowej* 20).
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Ars lucrum nostrum. Prace z historii sztuki i kultury*. Wrocław 2008.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Czeska historia Śląska versus śląska historia Czech*. In: *Czeska historia Śląska. Ze szczególnym uwzględnieniem Oleśnicy i Księstwa Oleśnickiego*. Mrozowicz, Wojciech (ed.), Wrocław – Oleśnica 2017, s. 163–172.

- CZECHOWICZ, Bogusław: *Dvě centra v Koruně. Čechy a Slezsko na cestách integrace a rozkolu v kontextu ideologie, politiky a umění (1348–1458)*. České Budějovice 2011.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Fundacje artystyczne książąt raciborskich u schyłku średniowiecza*. In: *Sztuka Górnego Śląska na przecięciu dróg europejskich i regionalnych*. Materiały V Seminarium Sztuki Górnośląskiej odbytego w dniach 14–15 listopada 1997 roku w Katowicach. Chojecka, Ewa (ed.), Katowice [1999], s. 11–34.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547. 3: Mathias primus Dei gratia rex Bohemiae. Rehabilitacja nieuznawanego króla*. Wrocław 2017.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547. IV: Król i stany. 1: Siła słabości. Długie późne rządy Władysława II*. Wrocław 2018.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547. IV: Król i stany. 2: Książęta i szlachta. A: Książęta i hrabiowie*. Wrocław 2020.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547. IV: Król i stany. 2: Książęta i szlachta. B: Magnaci*. Wrocław 2020.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Javornicki zabytek śląskiego starożytnictwa*. Jesenicko. Vlastivědný sborník 3, 2002, s. 32–35.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*. Warszawa 2005.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Mesco dux et fundator vocatus qui hunc librum tibi Christe. Kilka uwag o późnogotyckim graduale z klasztoru Dominikanów w Raciborzu*. In: *Św. Jacek Odrowąż i dominikanie na Śląsku*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 2008, s. 289–294.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Między katedrą a ratuszem. Polityczne uwarunkowania sztuki Wrocławia u schyłku średniowiecza*. Warszawa 2008.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Na czesko-morawsko-śląskim styku. O wiekach XV–XVIII i trudnym ich postrzeganiu*. Opole 2016.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Nagrobki późnogotyckie na Śląsku*. Wrocław 2003.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Od Hiszpanii do Sankt Petersburga, czyli co kryje szafa w kaplicy jawornickiego zamku*. Sudety. Przyroda. Kultura. Historia [10], 2010, nr 5, s. 31.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Późnogotycki nagrobek Jana III i Magdaleny – księżstwa raciborskich w dawnym kościele dominikanek w Raciborzu*. Karkonosz. Sudeckie Materiały Krajoznawcze 8, 1993, s. 111–124.

- CZECHOWICZ, Bogusław: *Późnogotycki nagrobek pary książęcej w dawnym kościele dominikanek w Raciborzu*. *Opolski Rocznik Muzealny* 10, 1992, s. 31–54.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Późnogotyckie kafle piecowe z zamku w Raciborzu*. *Śląskie Zeszyty Krajoznawcze* 66, 1993, s. 18–25.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Sukcesorzy Śląskich Piastów. W trzechsetlecie śmierci ostatniej z rodu (1707–2007)*. Wrocław 2007.
- CZECHOWICZ, Bogusław (ed.): *Ziębice – miasto św. Jerzego. Dzieje i kultura dawnej stolicy książęcej*. Wrocław 2010.
- ĆWIKLIŃSKA, Barbara: *Poszukiwana kustodia z Raciborza (1495 r.) – otwarty problem badawczy*. In: *Złotnictwo śląskie. VII sesja z cyklu: „Sztuka użytkowa na Śląsku”*, 7 X 1993 r. Pater, Józef (ed.), Wrocław 1995, s. 79–84.
- ĆWIKLIŃSKA, Barbara: *Późnogotyckie kustodium z Raciborza a śląskie tworzywa szlachetne*. In: *Między Wrocławiem a Krakowem. Sztuka gotycka na Górnym Śląsku*. Nowak, Olga (ed.), Katowice 1995, s. 57–72.
- ČAPSKÝ, Martin – PRIX, Dalibor: *Slezsko v pozdním středověku (do roku 1490)*. In: *Slezsko v dějinách českého státu. 1: Od pravěku do roku 1490*. Jirásek, Zdeněk (ed.), Praha 2012, s. 261–429.
- ČAPSKÝ, Martin: *Górný Śląsk w okresie późnego średniowiecza (1327–1526)*. In: *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*. Bahlcke, Joachim – Gawrecki, Dan – Kaczmarek, Ryszard (edd.), Gliwice 2011, s. 117–136.
- ČAPSKÝ, Martin: *Opavské vévodství v roli brány obchodu se solí (poznámky k úloze opavských měšťanů v dálkovém obchodu s Polskem)*. In: *Korunní země v dějinách českého státu. 1: Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném dne 4. června 2002 na FF UK*. Bobková, Lenka – Fantysová-Matějková, Jana – Zdichynec, Jan (edd.), Ústí nad Labem 2003, s. 77–95.
- ČAPSKÝ, Martin: *Splendor Silesiae. Rituály, ceremonie a festivity na dvorech slezských knížat*. In: *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*. Nodl, Martin – Šmahel, František (edd.), Praha 2014, s. 199–267.
- ČAPSKÝ, Martin: *Spolek slezských knížat a jeho pokus o společnou obranu jižní hranice Slezska (Poznámky k významu a datování grotkovského sněmu)*. In: *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Borovský, Tomáš – Jan, Libor – Wihoda, Martin (edd.), Brno 2003, s. 341–351.
- ČAPSKÝ, Martin: *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno – Opava 2005: (= Knižnice Matice moravské, sv. 17).

- ČAPSKÝ, Martin: *Zlomený meč Valentina Hrbatého. Poslední z opavských Přemyslovců*. Dějiny a současnost 28, 2006, č. 2, s. 36–38.
- ČAPSKÝ, Martin: *Zrození země. Komunikující prostředí pozdně středověkého Slezska*. Praha 2013.
- ČECHURA, Jaroslav: *České země v letech 1310–1378. Lucemburkové na českém trůně*. 1, Praha 1999.
- ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena: *Velké dějiny zemí Koruny české*. 6: 1437–1526. Praha – Litomyšl 2007.
- ČORNEJ, Petr: *Historici, historiografie a dějepis. Studie, črty, eseje*. Praha 2016.
- DĄBROWSKI, Jan: *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290–1402*. In: *Historia Śląska od czasów najdawniejszych do roku 1400*. 1, Kutrzeba, Stanisław (ed.), Kraków 1933 (wyd. 2, Kraków 2013).
- DECJUSZ, Ludwik J.: *Księga o czasach króla Zygmunta*. Tłum. W. Czermak. Warszawa 1960.
- DELOWICZ, Jan: *Gmina wyznania mojżeszowego w Żorach (1511–1940). Z badań nad historią miasta*. Żory 2002.
- DOLA, Kazimierz: *Kanonicy wrocławskiej kapituły katedralnej w latach 1418–1500 (Studia nad dziejami duchowieństwa śląskiego)*. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 5, 1976, s. 185–315.
- DOLA, Kazimierz: *Wrocławska kapituła katedralna w XV wieku. Ustrój – skład osobowy – działalność*. Lublin 1983.
- DOMINIAK, Wojciech: *Ostatni władca Górnego Śląska. Władysław I, pan na Opolu i Racibórze (1225–1281)*. Racibórz 2009.
- DOSTAL, Franz: *Leitfaden und Beiträge zur Geschichte der Herrschaft und der Stadt Oderberg samt Umgebung. Geschöpft aus verschiedenen Quellen*. Oderberg im Jänner 1913.
- DROBNY, Emil St.: *Rzuchów. Historia gminy i folwarku*. *Ziemia Rybnicka* 2, 1939, nr 4, s. 74–77.
- DUDÍK, Béda: *Des Herzogthums Troppau ehemalige Stellung zur Markgrafschaft Mähren*. Wien 1857.
- DUDZIAK, Jan: *Dziesięcina papieska w Polsce średniowiecznej. Studium historyczno-prawne*. Lublin 1974.
- DVOŘÁK, Rudolf: *Dějiny Markrabství moravského*. Brno 1906.
- DWORZACZEK, Włodzimierz: *Genealogia. Tablice*. Warszawa 1959.

- DYMEK, Katarzyna: *Średniowieczne i renesansowe kafle śląskie*. Wrocław 1995.
- DZIEWULSKI, Władysław: *Terytorialne podziały Opolszczyzny w XIII–XV w. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 3*, 1973, s. 323–348.
- DZIEWULSKI, Władysław: *Dzieje Raciborza od najdawniejszych czasów do zaboru śląska przez Prusy*. In: *Szkice z dziejów Raciborza*. Dziewulski, Władysław (ed.) et al., Katowice 1967, s. 63–109.
- DZIEWULSKI, Władysław (ed.) et al.: *Szkice z dziejów Raciborza*. Katowice 1967.
- EYSYMONTT, Rafał: *Rozwój przestrzenny i architektura*. In: *Legnica. Zarys monograficzny miasta*. Dąbrowski, Stanisław (ed.), Wrocław – Legnica 1998.
- FABIJAŃSKI, Władysław: *Legenda na pieczęciach piastowskich książąt legnicko-brzeskich do 1675 r.* *Ze Skarbca Kultury 47*, 1988, s. 7–56.
- FARBAKY, Péter: *The Sterile Queen and the illegitimate Son: Beatrice of Aragon and John Corvinus's rivalry at Matthias Corvinus's Court*. In: *Artem ad vitam. Kniha k počtě Ivo Hlobila. Dáňová, Helena – Benešovská, Klára – Prix, Dalibor (edd.)*, Praha 2012, s. 419–428.
- FARBAKY, Péter – SPEKNER, Enikó – SZENDE, Katalin – VÉGH, András (edd.): *Matthias Corvinus, the King. Traditional and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458–1490*. Exhibition catalogue. Budapest 2008.
- FELCMAN, Ondřej: *Ziębice i książęta ziebiccy w czeskich dziejach*. In: *Ziębice – miasto św. Jerzego. Dzieje i kultura dawnej stolicy książęcej*. Czechowicz, Bogusław (ed.), Wrocław 2010, s. 17–27.
- FELCMAN, Ondřej: *Územní državy dynastie Poděbradů*. In: *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*. Felcman, Ondřej – Fukala, Radek (edd.), Praha 2008, s. 327–259 (= *Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska 6*).
- FELCMAN, Ondřej – FUKALA, Radek (edd.): *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*. Praha 2008 (= *Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska 6*).
- FELSKAU, Christian-Frederick: *Od panowania Ferdynanda I do wojny trzydziestoletniej (1526–1618)*. In: *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*. Bahlcke, Joachim – Gawrecki, Jan – Kaczmarek, Ryszard (edd.), Gliwice 2011, s. 137–149.
- FERRAROVÁ, Eva: *Jídla pro radost. Proč jíme, co jíme, a nejíme to, co nejíme*. Brno 2021.
- FERRAROVÁ, Eva: *Rituál stolování na raně novověkých aristokratických dvorech v Českých zemích*. In: *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), České Budějovice 1999, s. 619–653.

- FERRAROVÁ, Eva: *Úvod do antropologie jídla: jsme to, co jíme?* The Journal of Culture 6, 2017, č. 1, s. 39–43.
- FILIP, Václav – BORCHARDT, Karl: *Schlesien, Georg von Podiebrad und die römische Kurie*. Würzburg 2005.
- FLANDRIN, Jean-Louis – LAMBERT, Carole: *Fêtes gourmandes au moenâge*. Paris 1998.
- FLODROVÁ, Milena: *Lucemburská dynastie*. In: Moravští Lucemburkové 1350–1411. Sborník prací Muzea města Brna. Vaněk, Jiří (ed.), Brno 2000, s. 13–33.
- FÖRG, Klaus – STAHLENDER, Erich: *Landshuter Hochzeit*. Rosenheim 1998.
- FORSTNER, Dorothea: *Świat symboliki chrześcijańskiej*. Warszawa 1990.
- FRIEDMAN, Paul: *Jídlo: dějiny chuti*. Praha 2008.
- FROS, Henry – SOWA, Franciszek: *Walenty, męczennik rzymski*. In: Księga imion i świętych. 6, Kraków 2007, s. 16.
- FUDALEJ, Aleksander: *Pieczenie księstw głogowskiego i zagańskiego*. Nowa Sól 1973.
- FUKALA, Radek: *Cetrys z Kynšperka, Dyprand st.; Oldřich z Lorenzdorfu; Jiří na Posuticích*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy 2 (14). Myška, Milan (ed.), Ostrava 2001, s. 22–24.
- FUKALA, Radek: *Dánský vpád do Slezska a rozklad opavské stavovské společnosti*. Slezský sborník 99, 2001, s. 81–94.
- FUKALA, Radek: *Die Zeit vor der Schlacht am Weißen Berg und dem 30jährigen Krieg in der schlesischen Geschichtsschreibung*. In: Silesiographia. Stand und Perspektiven der historischen Schlesiensforschung. Festschrift für Norbert Conrads zum 60. Geburtstag. Weber, Matthias – Rabe, Carsten (edd.), Würzburg 1998, s. 233–249.
- FUKALA, Radek: *Drahotuš*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy 11. Myška, Milan (ed.), Ostrava 2008, s. 26–30.
- FUKALA, Radek: *Hohenzollernové v evropské politice 16. století. Mezi Ansbachem, Krnovem a Královcem (1523–1603)*. Praha 2005.
- FUKALA, Radek: *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*. České Budějovice 2005.
- FUKALA, Radek: *Krnov – rezidenční město a základna moci hohenzollernských knížat na území českého předbělohorského státu*. Sborník bruntálského muzea 3, 2001, s. 1–24.
- FUKALA, Radek: *Krnov za Hohenzollernů v letech 1524–1624*. In: Peníze v proměnách času. Sborník II. MARQ. Štefan, Jan – Onderka, Tomáš (edd.), Ostrava 2000, s. 11–16.

- FUKALA, Radek: *Książę ziebicki i oleśnicki Karol I oraz jego polityczne aspiracje*. In: Monety – zamek – nagrobek. Książę Karol I z Podiebradów (1476–1536) między dziedzictwem przodków a dokonaniem potomków. Czechowicz, Bogusław (ed.) – Fukala, Radek – Kwaśniewski, Artur – Paszkiewicz, Borys – Šandera, Martin, Červený Kostelec – Wrocław 2015, s. 45–63.
- FUKALA, Radek: *La Slesia degli Stati e dei principi: 1400–1550*. In: Ultimi fiori del Medioevo. Dal Gotico al Rinascimento in Moravia e nella Slesia. Grande Giubileo 2000. Hlobil, Ivo (ed.), Roma – Olomouc 2000, s. 32–33.
- FUKALA, Radek: *La Silésie dans la politique européenne du XVIIe siècle*. In: XVIIe siècle. „Entre Empire, Couronne et République, entre catholicisme et protestantismes: Les duchés de Silésie au XVIIe siècle”. Chaline, Olivier – Richard, Nicolas (edd.), Revue publiée par la Société d’Étude du XVIIe siècle, avec le concours du C. N. L., a. B. S. de l’Université de Paris – Sorbonne, N° 273, Octobre – Décembre 2016, 68e année – N° 4, s. 599–618.
- FUKALA, Radek: *Markrabě Jiří Friedrich Braniborsko-Ansbašský v zápase s krnovskými a pruskými stavy v druhé polovině 16. století. Příspěvek k proměnám raněnovověkých mocenských elit v regionu*. Slezský sborník 98, 2000, č. 1–2, s. 1–25.
- FUKALA, Radek: *Matthias Corvinus’ Reign in Silesia and its Consequences*. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity 244, 2009, Historie/Historica 16. Prof. Nině Pavelčíkové k narozeninám, Ostrava 2009, s. 35–45.
- FUKALA, Radek: *Minsterberští bratrance ve víru jagellonské politiky*. In: Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat. Felcman, Ondřej – Fukala, Radek (edd.), Praha 2008 (= Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska 6), s. 139–161.
- FUKALA, Radek: *Náboženská politika markraběte Jiřího Braniborsko-Ansbašského v krnovském knížectví*. In: Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku. Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), České Budějovice 1999, s. 535–557.
- FUKALA, Radek: *Několik poznámek k počátkům reformace na Opavsku v letech 1524–1569*. In: Opava. Sborník k dějinám města 2, Opava 2000, s. 27–30.
- FUKALA, Radek: *O stavovské konfederaci a slezských dějinách. Zamyšlení nad příspěvkem německého bohemisty Joachima Bahlckeho*. Slezský sborník 96, 1998, s. 57–66.
- FUKALA, Radek: *Počátky panského rodu Bruntálských z Vrbna. Slezsko-moravské vztahy v genealogii rodu*. In: Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost 4, Hradec Králové 2007, s. 181–197.
- FUKALA, Radek: *Politické a náboženské rozpory ve Slezsku 1520–1548. Poznámky k problému „Reformace a země Koruny české“*. In: Acta Universitatis Reginaehradensis, Facultas Paedagogica, Humanistica 1, Hradec Králové 2008, s. 183–193.

- FUKALA, Radek: *Příspěvky německé regionální historiografie k dějinám stavovství ve Slezsku*. In: Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám. Chocholáč, Bronislav – Jan, Libor – Knoz, Tomáš (edd.), Brno 1999, s. 565–575.
- FUKALA, Radek: *Reformace ve Slezsku a na Opavsku*. Opava 2010 (= Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis – Supplementa Tomus VI.).
- FUKALA, Radek: *Silesia in the Context of Central-European Development, 1526–1648*. In: Evropská dimenze slezských dějin. Jirásek, Zdeněk (ed.) a kol., Opava 2009, s. 59–73 (= Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis – Supplementa Tomus III.).
- FUKALA, Radek: *Silesia. The Society of Elites. Silesian Dukes and Estates (1437–1740)*. Ústí nad Orlicí 2008.
- FUKALA, Radek: *Silesian Duke Charles I of Münsterberg and Oels and His Power Aspirations*. Prague Papers on the History of International Relations 2, 2018, s. 47–60.
- FUKALA, Radek: *Slezsko na prahu novověku*. In: Slezsko v dějinách českého státu. 2: 1490–1763. Jirásek, Zdeněk (ed.), Praha 2012, s. 5–77.
- FUKALA, Radek: *Slezsko. Neznámá země Koruny české. Knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740*. České Budějovice 2007.
- FUKALA, Radek: *Státoprávní spor o opavské knížectví a stavovství ve Slezsku 1529–1621. K úloze mocenských elit v raném novověku*. In: Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek. Sborník příspěvků z konference Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě, konané dne 28. 2. 2001 v Brně. Malíř, Jiří – Vlček, Radomír (edd.), Brno 2001, s. 85–92.
- FUKALA, Radek: *Státoprávní spor o Opavsko v letech 1529–1606*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 29, 2000, s. 69–82.
- FUKALA, Radek: *Stavovská politika na Opavsku v letech 1490–1631*. Opava 2004.
- FUKALA, Radek: *Stavovství na Opavsku v bělohorském období. Mocenské a náboženské proměny a jejich sepětí se stavovským politickým systémem*. In: Opava. Sborník k dějinám města 3, Opava 2003, s. 17–20.
- FUKALA, Radek: *The Danish War in Lower Saxony and Mansfeld's Invasion to Silesia 1625–1629*. Przegląd Zachodniopomorski 34 (63), 2019, z. 4, s. 5–39.
- FUKALA, Radek: *Tvorkovství z Kravař*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy 9. Myška, Milan (ed.), Ostrava 1997, s. 110–119.
- FUKALA, Radek: *Vychází předbělohorská stavovská politika v regionu z rituálu hry? K povaze konfesionalizace politické hry mocenských elit na Opavsku a její stimulační momenty*. Slezský sborník 99, 2001, s. 126–134.

- FUKALA, Radek: *ze Šelmberka*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy 11. Dokoupil, Lumír (ed.), Ostrava 1998, s. 136–137.
- FUKALA, Radek: *Život na krnovském zámku za vlády hohenzollernských knížat 1523–1621*. In: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25.–27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, pobočka Brno. Kokojanová, Michaela (ed.), Prostějov 1997, s. 135–140.
- FURMANEK, Mirosław – KULPA, Sławomir: *Wodzisław Śląski w świetle badań archeologicznych*. In: Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne. Abłamowicz, Dominik – Furmanek, Mirosław – Michnik, Monika (edd.), Gliwice 2004, s. 255–270 (= Seria monograficzna Muzeum w Gliwicach 10).
- FURMANEK, Mirosław – KULPA, Sławomir: *Zamek wodzisławski i jego właściciele*. Wodzisław Śląski 2003.
- GAŚSIOROWSKA, Patrycja: *Klaryski z dynastii Piastów*. *Nasza Przeszość* 94, 2000, s. 119–134.
- GAŚSIOROWSKI, Antoni: *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386–1434*. Warszawa 1972.
- GAŚSIOROWSKI, Antoni (ed.): *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu*. 3, Poznań 1992.
- GAŚSIOROWSKI, Wilhelm: *Kościół archiprezbiterialny N.P. Maryi w Krakowie*. Kraków 1878.
- GERLIC, Henryk: *Kapituła głogowska w dobie piastowskiej i jagiellońskiej (1120–1526)*. Gliwice 1993.
- GOJNICZEK, Waclaw: *Kancelaria sądu ziemskiego bytomskiego państwa stanowego w świetle inwentarza z około 1641 roku*. In: *Fontes historiae examinare*. Studia ofiarowane Profesorowi Rościśławowi Żerelikowi w sześćdziesięciopięciolate urodzin. Wolański, Filip – Harc, Lucyna (edd.), Kraków 2021, s. 245–263.
- GOJNICZEK, Waclaw: *Spółeczeństwo stanowe Księstwa Raciborskiego w dobie wymierania Przemyślidów* (w druku).
- GOJNICZEK, Waclaw: *Urzędy książęce i ziemskie w ustroju księstwa cieszyńskiego (1477–1653)*. Katowice 2014.
- GOJNICZEK, Waclaw – KACZMAREK, Ryszard (edd.): *500 lat Reformacji na Górnym Śląsku*. Katowice 2017.
- GÖRLICH, Franz X.: *Geschichte der Stadt Strehlen in Preußischen Schlesien*. Breslau 1853.

- GRABOWSKI, Janusz: *Dynastia Piastów mazowieckich. Studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intytucją i genealogią książąt*. Kraków 2012.
- GRABOWSKI, Janusz: *Poczet książąt i księżnych mazowieckich*. Kraków 2019.
- GRIEGER, Rudolf: *Die Pläne des Ungarnkönigs Matthias Corvinus mit Schlesien*. Jahrbuch der schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau 24, 1983, s. 163–180.
- GROTEFEND, Hermann: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740*. Breslau 1875, 1889².
- GRUCHOT, Katarzyna – WAWOCZNY, Grzegorz (edd.): *Raciborzanie Tysiąclecia. Słownik biograficzny*. Racibórz 2002.
- GRÜNHAGEN, Colmar: *Die Hussitenkämpfe der Schlesier*. Breslau 1872.
- GRYGIEL, Jerzy: *Życie i działalność Zygmunta Korybutowicza. Studium z dziejów stosunków polsko-czeskich w pierwszej połowie XV wieku*. Wrocław – Kraków 1988.
- GUMOWSKI, Marian: *Pieczenie śląskie do końca XIV w.* In: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do 1400 r.* 3, Semkowicz, Władysław (ed.), Kraków 1936, s. 247–440.
- GUMOWSKI, Marian: *Podręcznik numizmatyki polskiej*. Kraków 1914.
- GUT, Paweł – HLEBIONEK, Marcin (edd.): *Opracowanie materiałów sfragistycznych w archiwach*. Warszawa 2020, s. 53–60.
- GÜNDEL, Christian: *Die Goldschmiedekunst in Breslau*. Berlin [s.l.].
- HAEUSLER, Wilhelm: *Geschichte des Fürstentums Oels bis zum Aussterben der Pias-tischen Herzoglinie*. Breslau 1883.
- HAISIG, Marian: *Śląsk w monetach, medalach i pieczęciach*. Wrocław 1951.
- HALMER, Damian: *Między pobożnością, sympatią i polityką. Mikołaj II Przemyśłida wobec raciborskiego zgromadzenia dominikanek*. In: *Zrozumieć Śląsk*. Kloch, Bogdan – Keller, Dawid (edd.), Rybnik 2012, s. 305–324.
- HALMER, Damian: *Symbol realnej władzy czy polityczna propaganda? Geneza i zmiany tytułatury stosowanej w dokumentach Mikołaja I opawskiego*. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia*, section F 75, 2020, s. 61–83.
- HARTMANN, Franz: *Geschichte der Stadt Münsterberg in Schlesien von ihrer Gründung bis zur Gegenwart*. Münsterberg in Schlesien 1907.
- HÁŠ, Jiří: *Zajícové z Házmburka*. *Heraldika a genealogie*. Zpravodaj Klubu pro českou heraldiku a genealogii Praha 26, 1993, s. 79–92.

- HATALSKA, Marta: *Sejmik księstwa opolsko-raciborskiego w latach 1564–1742*. Wrocław 1979.
- HAWRANEK, Franciszek: [rec.] *Igálffy*[-Igály], Ludwig: *Beiträge zur älteren Familiengeschichte der Holly von Ponientzitz*. Mitteilungen des Beuthener Geschichts- und Museumsvereins 25/26, Dortmund 1964, s. 60–83. Zarnie Śląskie 30, 1967, s. 801–802.
- HECHT, Fritz: *Johann von Mähren*. Halle 1911.
- HECK, Roman: *Tabor a kandydatura jagiellońska w Czechach (1438–1444)*. Wrocław 1964.
- HEIDUK, Franz: *Zu Laurentius von Ratibor und zum „Breslauer Gebetbuch“*. Hinweis auf alte schlesische Handschriften in Sankt Petersburg. Archiv für schlesische Kirchengeschichte 51–52, 1994, s. 255–260.
- HENKE, Friedrich: *Die ehemalige minderfreie Standesherrschaft Loslau mit der darin liegenden gleichnamigen Stadt, den Badeorten Königsdorff-Jastrzemb und Kokošütz, den zugehörigen Gütern, Dörfern und Kolonien*. Pless 1864.
- HENKE, Friedrich: *Nachträge zur Chronik der Stadt Loslau in Oberschlesien*. Pless 1864.
- HEYNE, Johann: *Dokumentirte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau, aus Urkunden, Altenstücken, älteren Chronisten und neueren Geschichtschreibern*. 2–3, Breslau 1864–1868.
- HINTZE, Erwin – MASNER, Karl: *Goldschmiedearbeiten Schlesiens: eine Auswahl von Goldschmiedearbeiten schlesischer Herkunft oder aus schlesischem Besitze*. Breslau 1911.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Zu den graphischen Elementen im böhmischen Urkundenwesen der vorhussitischen Zeit (bis 1419)*. In: Graphische Symbole in mittelalterlichen Urkunden. Beiträge zur diplomatischen Semiotik. Rück, Peter (ed.), Sigmaringen 1996, s. 576–577.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2007.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Počátky avignonského papežství a české země*. Praha 2013.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Vyšehradské proboštství a české kancléřství v první polovině 14. století*. In: Královský Vyšehrad 2. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla. Nechvátal, Bořivoj (ed.), Kostelní Vydří 2001, s. 74–89.
- HLOBIL, Ivo: *Přemyslovec Jan Volek (zemřel 1351)*. *Rodopisné, heraldické a sfragistické otázky*. Umění 35, 1987, s. 478–482.

- HLOBIL, Ivo – PETRŮ, Eduard: *Humanismus a raná renesance na Moravě*. Praha 1992.
- HOLÁ, Mlada: *Panovník, čeští stavové a Jiří Braniborský ve sporu o konfirmaci brandenbursko-opolsko-ratibořských nástupnických smluv v letech 1528–1531*. In: Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc. Březina, Luděk – Konvičná, Jana – Zdichynec, Jan (edd.), Praha 2006, s. 97–111.
- HOLÁ, Mlada: *Schlesien und seine Zugehörigkeit zur Böhmischem Krone aus der Sicht der böhmischen Stände an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*. In: Die Kronländer in der Geschichte des böhmischen Staates. 5: Geschichte – Erinnerung – Selbstidentifikation. Die schriftliche Kultur in den Ländern der Böhmischem Krone im 14.–18. Jahrhundert. Bobková, Lenka – Holá, Mlada (edd.), Prag 2011, s. 189–201.
- HOLÁ, Mlada: *Spór o potwierdzenie sukcesji brandenbursko-opolsko-raciborskiej w latach 1528–1531*. In: Księstwa Opolskie i Raciborskie. Terytoria – struktury – elity – dziedzictwo. Czechowicz, Bogusław (ed.), Opole 2015, s. 81–92.
- HOLÁ, Mlada: *Územní politika knížete Jana II. Opolského (1476–1532)*. Historická geografie 33, 2005, s. 175–196.
- HORVÁTH, Richárd: *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458[1476]–1490)*. Budapest 2011.
- HORWAT, Jerzy: *Księstwo opolskie i jego podziały do 1532 r. Książęta, miasta, kościół, urzędy, własność prywatna*. Rzeszów 2002.
- HORWAT, Jerzy: *Piastowie górnośląscy wobec Czech i Węgier*. In: Piastowie śląscy w kulturze i europejskich dziejach. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 2007.
- HRBÁČEK, Karel: *Náhrobky Bzenců v Klimkovicích*. In: Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků Ostrava při Domu kultury pracujících VŽSKG 7, 1980, s. 4–9.
- HRDLIČKA, Josef: „...kuchyni svou k správě tobě poroučím“. *Kuchyňský personál v rezidencích posledních pánů z Hradce a Rožmberků*. Jihočeský sborník historický 65, 1996, s. 148–169.
- HRUBÝ, Petr: *Tumba Anny Opavské († 29. prosince 1478)*. In: Bez hranic. Umění v Krušnohoří mezi gotikou a renesancí. Klipa, Jan – Ottová, Michaela (edd.), Praha 2013, s. 226.
- CHMIELEWSKA, Czesława: *Pieczenie Agnieszki, księżnej świdnickiej (1338–1392)*. Wieki Stare i Nowe 4, 2005, s. 74–90.
- CHOCHOLATÝ, František: *Genealogie opavských Přemyslovců 1255–1525*. Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze. Acta genealogica ac heraldica, 6. řada, září 1978, s. 129–153.

- CHOCHOLATÝ, František: *Opavští Přemyslovci a rod Barbory z Lobkovic*. Heraldika a genealogie 22, 1989, č. 4, s. 269–288.
- CHOCHOLATÝ, František: *Pečeť knížete Přemka Opavského z roku 1429 – symbol ochrany České koruny proti viklefstům a husitům*. Sborník příspěvků I. setkání genealogů a heraldiků, Ostrava 1980, s. 34–35.
- CHOCHOLATÝ, František: *Pečetě a znak opavských Přemyslovců*. In: Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků Ostrava při Domu kultury pracujících VŽSKG 4, 1982, č. 1–2, s. 14–20.
- CHRZAŚCZ, Johannes: *Die Landbücher von Oppeln-Ratibor*. Oberschlesische Heimat. Zeitschrift des Oberschlesischen Geschichtsvereins 10, 1914–1915.
- IDZIKOWSKI, Franz: *Geschichte der Stadt und ehemaligen Herrschaft Rybnik in Oberschlesien*. Breslau 1861.
- IGÁLFFY-IGÁLY, Ludwig: *Beiträge zur älteren Familiengeschichte der Holly von Ponienczitz*. Mitteilungen des Beuthener Geschichts- und Museumsvereins 25/26, 1964, s. 60–83.
- IGÁLFFY-IGÁLY, Ludwig: *Die Freiherren Kochticky von Kochtitz und Lublinitz*. Neues Jahrbuch der Heraldisch-Genealogischen Gesellschaft Adler 10, 1979–1981, s. 123–143.
- JANÁČEK, Josef: *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547*. I/1–2, Praha 1971–1984.
- JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor: *Několik poznámek ke vzniku Opolsko-ratibořského a Těšínského zemského zřízení*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 5, 2012, s. 83–94.
- JANUSZEK-SIERADZKA, Agnieszka: *Artykuły luksusowe na stole królewskim w późnośredniowiecznej Polsce*. Studia Mediaevalia Bohemica 1, 2009, s. 260–268.
- JASIŃSKI, Kazimierz: *Przemysław książę opawski (ok. 1430–1478)*. In: Polski Słownik Biograficzny 18. Wrocław – Warszawa – Kraków 1973, s. 739.
- JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów mazowieckich*. Poznań – Wrocław 1998 (= Biblioteka Genealogiczna 1).
- JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich. 3: Piastowie opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Wrocław 1977.
- JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Kraków 2007.

- JEŽ, Radim: *Sekretní pečeti pod papírovým krytem těšínského knížete Kazimíra II.* Genealogické a heraldické informace 13 (28), 2008, s. 119–126.
- JIRÁSEK, Zdeněk (ed.): *Slezsko v dějinách českého státu. 1: Od pravěku do roku 1490.* Praha 2012.
- JOKEŠ, Petr: *Czesi. Przewodnik po historii narodu i państwa.* Kraków 2020.
- KACZMAREK, Romuald: „*fragmenta tantum supersunt*”. *Zagadkowa, kamienna głowa psa z Krzeszowa.* In: Z badań nad kulturą społeczeństw pradziejowych i wczesnośredniowiecznych. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Gedidze, w osiemdziesiątą rocznicę urodzin przez przyjaciół, kolegów i uczniów. Kolenda, Justyna – Mierzwiński, Andrzej – Moździoch, Sławomir – Żygadło, Leszek (edd.), Wrocław 2013, s. 4–14.
- KACZMAREK, Romuald: *Kolegiata Krzyża Świętego we Wrocławiu jako fundacja Henryka IV Probusa. Impuls i następstwa – świadectwa ikonograficzne.* In: Śląsk w czasach Henryka IV Prawego. Wachowski, Krzysztof (ed.), Wrocław 2005, s. 85–100.
- KACZMAREK-LÖW, Klara: *Świecka architektura publiczna w miastach Korony Czeskiej około 1500 roku jako przejaw reprezentacji.* Wrocław 2019.
- KAGANIEC, Małgorzata: *Heraldyka Piastów śląskich 1146–1707.* Katowice 1992.
- KAGANIEC, Małgorzata: *Małgorzata (zm. 1363) margrabina morawska, córka Mikołaja II opawskiego i jego pierwszej żony Anny raciborskiej.* In: Książęta i księżne Górnej Śląska. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 1995, s. 82.
- KAGANIEC, Małgorzata: *Trzy pieczęcie Piastów bytomskich.* In: Bytom. Wykopalska – zabytki – dokumenty – wspomnienia. Drabina, Jan (ed.), Bytom 1997, s. 109–113 (= Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, Historia 7).
- KAJZER, Leszek – KOŁODZIEJSKI, Stanisław – SALM, Jacek: *Leksykon zamków w Polsce.* Warszawa 2003–2004.
- KALOUS, Antonín: *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král.* České Budějovice 2009.
- KAMIŃSKI, Andrzej: *Sprawa sukcesji Hohenzollernów brandenburskich na Górnym Śląsku w epoce wczesnonowożytnej (do 1740 roku).* Czasy Nowożytne 22, 2009, s. 63–78.
- KAMIŃSKI, Adam: *Mikołaj z Jaroszowa zw. Kornicz lub Siestrzeniec.* In: Polski Słownik Biograficzny 21. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1976, s. 111.
- KANTAK, Kamil: *Franciszkanie polscy. 1: 1237–1517.* Oświęcim 2016.
- KAPRAS, Jan: *O státoprávních poměrech Opavska.* Věstník Matice opavské 17, 1909, s. 17–54.

- KAPRAS, Jan: *Pozůstatky zemského práva opavského a krnovského*. Praha 1905.
- KAPRAS, Jan: *Srovnání sporů stavů opavských roku 1534*. Věstník Matice opavské 18, 1910, s. 1–16.
- KAPRAS, Jan: *Testament knížete Přemka a jeho provedení*. Věstník Matice opavské 15, 1907, s. 1–8.
- KAPRAS, Jan: *Zemské zřízení opolsko-ratibořské a těšínské*. Sborník věd právních a státních 22, 1922, s. 256–265.
- KARGER, Wiktor: *Nejstarší těšínská knížecí pečeť*. Slezský numismatik 8–9, 1961, s. 35–36.
- KARŁOWSKA-KAMZOWA, Alicja: *Sztuka Piastów śląskich w średniowieczu. Znaczenie fundacji książęcych w dziejach sztuki gotyckiej na Śląsku*. Warszawa – Wrocław 1991.
- KARZEL, Othmar: *Die Reformation in Oberschlesien. Ausbreitung und Verlauf*. Würzburg 1979.
- KAVKA, František: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378). 2: (1364–1378)*. Praha 1993.
- KAVKA, František: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378). Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika. 1: (1355–1364)*. Praha 2009.
- KĘBŁOWSKI, Janusz: *Kilka słów na temat systematyki w badaniach nad pomnikiem nagrobnym*. In: O sztuce sepulkralnej na Śląsku. Materiały z sesji Oddziału Wrocławskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Wrocław, 25–26 października 1996 roku. Czechowicz, Bogusław – Dobrzyński, Arkadiusz (edd.), Wrocław 1997, s. 9–22.
- KĘBŁOWSKI, Janusz: *Pomniki Piastów śląskich w dobie średniowiecza*. Wrocław – Warszawa – Kraków 1971.
- KIERSNOWSKI, Ryszard: *Moneta w kulturze wieków średnich*. Warszawa 1988.
- KIRYK, Feliks: *Kazimierz II*. In: Polski Słownik Biograficzny 12. Wrocław – Warszawa – Kraków 1966–1967, s. 289.
- KLOCH, Bogdan: *Miasta księstwa raciborskiego w końcu XIII i pierwszej połowie XIV wieku*. In: Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne. Abłamowicz, Dominik – Furmanek, Mirosław – Michnik, Monika (edd.), Gliwice 2004, s. 141–155 (= Muzeum w Gliwicach 10).
- KLOCH, Bogdan: *Najstarsze parafie Górnego Śląska. Średniowieczna organizacja parafialna Górnego Śląska w diecezji wrocławskiej*. Racibórz 2008.

- KLOCH, Bogdan: *Parafia woszczycka w średniowieczu*. In: Dzieje Orzesza. Kloch, Bogdan et al. (edd.), Orzesze 2002, s. 29–45.
- KLOCH, Bogdan: *Początki sądownictwa na obszarze księstwa raciborskiego i ziemiach przyległych w średniowieczu i czasach nowożytnych (do 1740 r.)*. In: Zarys dziejów sądownictwa w południowej części Górnego Śląska. Sądy w Rybniku, Jastrzębiu Zdroju, Raciborzu, Wodzisławiu Śląskim i Żorach. Kloch, Bogdan (ed.), Rybnik – Gliwice 2011, s. 13–16 (= Zeszyty Rybnickie 11, Monografie).
- KLOCH, Bogdan: *Raciborskie duchowieństwo w świetle źródeł do końca XIV wieku (duchowieństwo parafialne i kolegiackie)*. In: Tysiącletnie dziedzictwo kulturowe diecezji wrocławskiej. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 2000, s. 109–120.
- KNIE, Johann G.: *Alphabetisch-Statistisch-Topographische Übersicht aller Dörfer, Flecken, Städte u. andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien [...]. nebst beigefügter Nachweisung von der Einteilung des Landes nach den verschiedenen Zweigen der Civil-Verwaltung mit drei besondern Tabellen*. Breslau 1830.
- KOCZERSKA, Maria: *Zbigniew Oleśnicki i kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423–1455)*. Warszawa 2004.
- KOHLER, Alfred: *Ferdinand I. (1503–1564). Kníže, král a císař*. České Budějovice 2017.
- KOLAK, Waclaw: *Klasztor augustiański przy kościele św. Katarzyny w Krakowie do połowy XVI wieku. Fundacja, rozwój uposażenia i rola kulturalna*. Kraków 1982.
- KOLDINSKÁ ŠEDIVÁ, Marie – CERMAN, Ivo (edd.): *Základní problémy studia raného novověku*. Praha 2013.
- KONIETZNY, Theophil: *Piasten-Urkunden aus dem Kreise Neustadt O.-S.* In: Bausteine zur oberschlesischen Landeskunde. Abmeier, Hans-Ludwig (ed.), Berlin 1997, s. 79–80.
- KONVIČNÁ, Jana: *Dynastické počátky opavských Přemyslovců a jejich vazby na politiku českých králů*. *Paginae historiae* 4, 1996, s. 5–38.
- KONVIČNÁ, Jana: *Opavsko – Morava, nebo Slezsko? (Několik poznámek k politicko-správnímu vývoji Opavska do konce husitských válek)*. In: Korunní země v dějinách českého státu. 1: Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném dne 4. června 2002 na FF UK. Bobková, Lenka – Fantysová-Matějková, Jana – Zdichynec, Jan (edd.), Ústí nad Labem 2003, s. 59–76.
- KONVIČNÁ, Jana: *Opavsko a opavští Přemyslovci za vlády posledních Lucemburků*. *Paginae historiae* 5, 1997, s. 5–25.
- KOPETZKY, Franz: *Die Gefangennahme der hussitischen Gesandten in Ratibor 1421*. *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 9, 1868/1869, H. 2, s. 209–217.

- KOPETZKY, Franz: *Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen Herzoge von Troppau*. Archiv für österreichische Geschichte 41, 1869, s. 1–112.
- KOPICKI, Edmund: *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych. Tablice*. Warszawa 1995.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Několik poznámek k vývoji nižších územně správních celků (vikpild, krajů) v Horním Slezsku*. Studia Śląskie 63, 2004, s. 136–147.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Rytířský spolek Obojku honícího psa (Rodinband) a jeho dekorace. Silesiakální tematika v heraldických a ikonografických pramenech 15. století*. In: *Circum Silesiae / Vůkol Slezska*. Tesař, Petr (ed.), Opava 2019, s. 11–40.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena – ZEŽULA, Michal (edd.): *S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých dvorech v Opavě a Ratiboři*. Opava – Ratibor 2018.
- KORTA, Waclaw: *Małgorzata z Szamotuł (zm. 1464), księżna bełska, księżna raciborska*. In: *Polski Słownik Biograficzny* 19. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974, s. 442–443.
- KOSERCZYK, Józef: *Kronika parafii Wszystkich Świętych w Pszczynie*. Pszczyna 2008.
- KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin: *Hrady českého Slezska*. Brno – Opava 2000.
- KOZACZEWSKI, Tadeusz: *Wiejskie kościoły parafialne XIII wieku na Śląsku (miejscowości P–S)*. Wrocław 1994.
- KOZAK, Adam: *Teńczyńska, właśc. z Teczyńskich Anna z Pleszewa, h. Topór (ok. 1488 – między 1550–1552)*. In: *Polski Słownik Biograficzny* 53. Warszawa – Kraków 2021, s. 352.
- KOZÁK, Petr: *Dvůr a rezidence Bernarda ze Žerotína a z Fulneka ve světle testamentu z 23. 7. 1532. Alternativa zaniklého zeměpanského dvora pro opavskou nobilitu?* In: *Korunní země v dějinách českého státu. 3: Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století. Sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia konaného ve dnech 29.–31. března 2006 v Clam-Gallasově paláci v Praze*. Bobková, Lenka – Konvičná, Jana (edd.), Praha 2007, s. 217–231.
- KOZÁK, Petr: *Evidence potravin z dvorů knížat a králů z dynastie Jagellonců. Několik úvah na příkladu účtů dvora prince Zikmunda z přelomu 15. a 16. století*. In: *Kulinární kultura Slezska a střední Evropy. Východiska, metody, interdisciplinarita*. Korbelářová, Irena (ed.), Opava 2015, s. 57–96.
- KOZÁK, Petr: *Jan starší ze Žerotína. Příspěvek k pozdně středověkému žoldnéřství*. In: *Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách. VI. mezinárodní husitologické symposium Tábor 12.–14. října 2004. Sborník Husitského muzea*. Drda, Miloš – Vybíral, Zdeněk (edd.), Tábor 2007, s. 609–634.

- KOZÁK, Petr: *Skon Barbory Opavské a Ratibořské, posledního zástupce rodu Přemyslovců na krnovském knížecím stolci*. Časopis Matice moravské 136, 2017, č. 2, s. 269–280.
- KOZÁK, Petr: *Úřad zemského hejtmana v proměnách středověkého Opavska*. In: Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české. Bobková, Lenka – Čapský, Martin – Korbelařová, Irena a kol., Opava 2009, s. 127–149.
- KOZÁK, Petr: *Vzestup rodu Žerotínů. Život a odkaz Jana staršího ze Žerotína a z Fulneka*. Časopis Matice moravské 124, 2005, s. 47–81.
- KOZÁK, Petr: *Z dolnoslezské Olešnice do hlavního města Českého království. Pozoruhodný život opavského městského hejtmana Bernarda Bírky z Násilé (†1483)*. In: Šlechtic v Horním Slezsku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století) / Szlachcic na Górnym Śląsku. Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek). Brňovják, Jiří – Gojniczek, Waław – Zářický, Aleš (edd.), Katowice – Ostrava 2011, s. 107–131.
- KOZÁK, Petr: *Zápas o personální politiku v úřadě zemského hejtmana mezi stavy knížectví opavského a českými králi z rodu Jagellonců (1510–1528)*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 54, 2005, č. 3, s. 193–209.
- KOZIEROWSKI, Stanisław: *Obce rycerstwo w Wielkopolsce*. Poznań 1929.
- KOZŁOWSKA, Krystyna: *Knížecí nekropole v klášterním kostele sv. Ducha sester dominikánek (v současnosti muzeum) v Ratiboři*. Vlastivědné listy Slezska 29, 2003, č. 1, s. 1–3.
- KREJČÍK, Tomáš: *Pečeť v kultuře středověku*. Ostrava 1998.
- KREJČÍK, Tomáš: *Přemyslovci opavští*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy 4. Dokoupil, Lumír (ed.), Opava – Ostrava 1995, s. 102–107.
- KREŤ, Helena: *Życie codzienne Jadwigi i Jagiełły*. Kraków 2005.
- KRONTHAL, Berthold: *Leonhard Asenheimer, ein schlesischer Feldhauptmann 1442–1446*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 28, 1894, s. 226–258.
- KRZYŻANIAKOWA, Jadwiga – OCHMAŃSKI, Jerzy: *Władysław II Jagiełło*. Wrocław – Kraków 2006.
- KRZYŻANOWSKI, Stanisław: *Morsztynowie w XV wieku*. Rocznik Krakowski 1, 1898, s. 326–358.
- KUBICIEL, Romuald: *Ziemia pszczyńska i jej właściciele do połowy XVI wieku. Przyczynek do genezy wolnego państwa stanowego pszczyńskiego*. In: Ziemia pszczyńska przez wieki. Stan badań, archiwalia, problemy badawcze. Barciak, Antoni (ed.), Suszec 2002.

- KUBLIN, Grzegorz: *Nagrobek księżniczki raciborskiej Eufemii*. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 39, 2019, s. 151–188.
- KUHN, Walter: *Siedlungsgeschichte Oberschlesiens*. Würzburg 1954.
- KULIG, Helene: *Die Standesverhältnisse des Breslauer Klarenstiftes im Mittelalter*. Breslau 1939 (= *Zur schlesischen Kirchengeschichte* 38).
- KURTYKA, Janusz: *Latyfundium tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV–XVII wiek)*. Kraków 1999.
- KURTYKA, Janusz – NOWAKOWSKI, Tomasz – SIKORA, Franciszek – SOCHACKA, Anna – WOJCIECHOWSKI, Piotr K. – WYROZUMSKA, Bożena (edd.): *Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*. Wrocław – Kraków 1990.
- KUTHAN, Jiří: *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců. 1: Král a šlechta*. Praha 2010.
- KUTZNER, Marian: *Studium nad kulturą artystyczną Raciborza*. In: *Szkice z dziejów Raciborza*. Suboczowa, Maria (ed.), Katowice 1967, s. 374–379.
- LANNOY, Guillebert de: *Cesty a poselstva*. K vydání připravili Jaroslav Svátek, Martin Nejedlý, Olivier Marin a Pavel Soukup. Praha 2009.
- LE GOFF, Jacques: *Středověká imaginace*. Praha 1998.
- LE GOFF, Jacques – CHARTIER, Roger – REVEL, Jacques (edd.): *La Nouvelle Histoire*. Paris 1978.
- LECHOVÁ, Martina: *Zpráva o návštěvě Paříže Karlem IV. roku 1378*. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, řada historická C, 45, 1996, č. 43, s. 49–60.
- LEEDER, Carl: *Beiträge zur Geschichte von Arnau*. Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 11, 1873, H. 2–3, s. 41–61.
- LEPAŘ, Bohuš P.: *Historické hovory o našem Slezsku*. Praha 1881.
- LESZCZYŃSKA-SKRĘTOWA, Zofia: *Czuszów*. In: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*. 1/3, Laberschek, Jacek – Leszczyńska-Skrętowa, Zofia – Sikora, Franciszek (edd.), Wrocław 1985, s. 480.
- LESZCZYŃSKA-SKRĘTOWA, Zofia: *Jaworznik Mały i Wielki*. In: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*. 2/2, Kurtyka, Janusz – Laberschek, Jacek – Leszczyńska-Skrętowa, Zofia – Sikora, Franciszek (edd.), Wrocław 1989, s. 282.
- LÉVI-STRAUSS, Claude: *Le triangle culinaire*. Paris 1966.
- LÉVI-STRAUSS, Claude: *Mythologica. Syrové a vařené*. Praha 2006.
- LÉVI-STRAUSS, Claude: *Mythologique. Le Cru et le Cuit*. Paris 1964.

- LÉVI-STRAUSS, Claude: *Mythologique. L'Origine des manières de tables*. Paris 1968, 1978².
- LOUDA, Jiří: *The double-queued lion of Bohemia as symbol of sovereignty*. In: *L'aigle et le lion dans le blason médiéval et moderne. Actes du IXe colloque international d'heraldique*. Cracovie, 4–8 septembre 1995. Kuczyński, Stefan K. (ed.), Warszawa 1997, s. 100–111.
- LUCHS, Hermann: *Schlesische Fürstenbilder des Mittelalters*. Breslau 1872.
- ŁOZIŃSKA, Maja – ŁOZIŃSKI, Jan: *Historia polskiego smaku. Kuchnia, stół, obyczaje*. Warszawa 2013.
- MACEK, Josef: *Česká středověká šlechta*. Praha 1997.
- MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích 1471–1526. 1: Hospodářská základna a královská moc*. Praha 1992.
- MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích 1471–1526. 2: Šlechta*. Praha 1994.
- MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích 1471–1526. 1–2*, Praha 2003.
- MACHILEK, Franz: *Reformation und Gegenreformation in Schlesien unter besonderer Berücksichtigung Oberschlesiens. Eine Einführung*. In: *Reformation und Gegenreformation in Oberschlesien. Die Auswirkungen auf Politik, Kunst und Kultur im ostmitteleuropäischen Kontext*. Wunsch, Thomas (ed.), Berlin 1994, s. 9–30.
- MALECZYŃSKI, Karol (ed.): *Historia Śląska. I/2*, Wrocław – Kraków 1961.
- MAŁYSZ, Bohdan: *Aspekt religijny w kontaktach czesko-hiszpańskich w średniowieczu*. *Peregrinus Cracoviensis* 26, 2015, nr 1, s. 35–62.
- MAMULA, Jakub: *Jiřík Stoš z Albrechtic – opovědník nebo zemský škůdce? Příspěvek o porušování zemského míru v pozdním středověku*. *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis* 1, 2008, s. 71–85.
- MAMULA, Jakub: *Obrana zemského míru ve Slezsku v období interregna*. *Slezský sborník* 109, 2011, č. 3–4, s. 165–186.
- MAMULA, Jakub: *Vilém Opavský v zápase o Minstrberské knížectví. Příspěvek k biografii opavsko-minstrberského zeměpána v polovině 15. věku*. *Slezský sborník* 112, 2014, č. 1, s. 5–22.
- MANDZIUK, Józef: *Zakony żeńskie na Śląsku w średniowieczu*. *Perspectiva*. *Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne* 18, 2019, nr 1 (34), s. 128–146.
- MARÁZ, Karel: *Pečeti Jana Lucemburského*. Brno 2007.
- MARCISZEWSKA, Małgorzata: *Klasztor bernardyński w społeczeństwie polskim 1453–1530*. Warszawa 2001.

- MAŤA, Petr: *The false Orsini from over the Alps: Negotiating aristocratic identity in late medieval and early modern Europe*. *Römische Historische Mitteilungen* 55, 2013, s. 172–179.
- MATEJKA, Bohumil: *Okres [roudnický] = Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu roudnickém*. V Praze 1898 (= *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém*. Venkovské okresy 4).
- MATEJKO, Ilona: *Herby rodowe jako przejaw migracji małżeńskich na pieczęciach księżnych legnicko-brzeskich*. In: *Kobiety i procesy migracyjne*. Chlebowska, Agnieszka – Sierakowska, Katarzyna (edd.), Warszawa 2010, s. 19–28.
- MATEJKO, Ilona: *System sfragistyczny księcia-biskupa Wacława II legnickiego (1348–1419)*. *Časopis Slezského zemského muzea, série B*, 62, 2013, č. 1, s. 37–47.
- MATEJKO, Ilona: *Treści symboliczne w XIII-wiecznej sfragistyce książyk śląskich*. In: *Opuscula archaeologica. Opera dedicata in Professore Thaddeum Malinowski*. Dzieduszycki, Wojciech (ed.), Zielona Góra 2007, s. 263–272.
- MATEJKO-PETERKA, Ilona: *Dukát vévody Přemka I. Opavského*. In: *Země a její pán. Struktury vlády a její projevy na území Rakouského Slezska do konce první světové války*. Matejko-Peterka Ilona (ed.) a kol., Opava 2014, s. 110.
- MATEJKO-PETERKA, Ilona: *Książęta, pieczęcie i władza. Studium ze sfragistyki Piastów legnicko-brzeskich*. Warszawa 2016.
- MATEJKO-PETERKA, Ilona: *Rituálně zlomený meč posledního Přemyslovce Valenti-na Hrbatého, knížete ratibořského*. In: *Země a její pán. Struktury vlády a její proměny na území Rakouského Slezska do konce první světové války*. Matejko-Peterka, Ilona (ed.) a kol., Opava 2014, s. 126–127.
- MAĆZAK, Antoni: *Nierówna przyjaźń. Układy klientalne w perspektywie historycznej*. Wrocław 2003.
- MAĆZAK, Antoni: *Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesnono-wożytnej*. Warszawa 1986.
- MEDEK, Václav: *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha 1982.
- MENCLOVÁ, Dobroslava: *České hrady*. 2, Praha 1972.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Marginálie k životním osudům Přemysla III. Opavského*. In: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Doležalová, Eva (ed.), Praha 2007, s. 423–437.
- MEZNÍK, Jaroslav: *Jan Jindřich jako markrabě moravský*. In: *Moravští Lucemburkové 1350–1411. Sborník prací Muzea města Brna*. Vaněk, Jiří (ed.), Brno 2000, s. 37–71.

- MEZNÍK, Jaroslav: *Lucemburská Morava 1310–1423*. Praha 1999.
- MICHALEWICZOWA, Maria: *Rokenberg Kasper*. In: *Polski Słownik Biograficzny* 31. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988–1989, s. 520–522.
- MIKA, Marek: *Górny Śląsk w dobie wojen husyckich. Przemysłidzi opawscy i raciborscy a rewolucja husycka*. Kraków 2015.
- MIKA, Norbert: *Bożogrobcy raciborscy w średniowieczu*. In: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*. Derwich, Marek – Pobóg-Lenartowicz, Anna (edd.), Wrocław – Opole 2000, s. 419–426.
- MIKA, Norbert: *Dzieje ziemi raciborskiej*. Kraków 2010, 2012.
- MIKA, Norbert: *Ostatni Przemysłida – książę Walenty Garbaty*. In: *Czechy i Polska między Wschodem i Zachodem – średniowiecze i wczesna epoka nowożytna*. Ciesielski, Tomasz – Iwańczak, Wojciech (edd.), Warszawa – Bellerive-sur-Allier 2016, s. 51–65.
- MIKA, Norbert: *Przejęcie księstwa raciborskiego przez władcę opawskiego Mikołaja II*. In: *Opava. Sborník k dějinám města 2*, Opava 2000, s. 11–13.
- MIKA, Norbert: *Przemysłidzi opawsko-raciborscy. Blaski i cienie panowania*. Ziemia Raciborska 9, 2006, s. 41–56.
- MIKETOVÁ, Hana: *Zprávy o dějinách Ratiboře za vlády Jana II. Opavsko-Ratibořského v účtech měst Krakova a Kaziměře*. In: *Mieszko IV Laskonogi, książę raciborski i dzielnicowy władca Polski oraz jego dziedzictwo*. Mika, Norbert (ed.), Racibórz 2011.
- MIKETOVÁ, Hana: *Diplomacie a gastronomie – hornoslezská knížata na krakovském dvoře*. In: *Krajina prostřených i prázdných stolů. 1: Evropská gastronomie v proměnách staletí*. Jedličková, Blanka – Lenderová, Milena – Kouba, Miroslav – Říha, Ivo (edd.), Pardubice 2016. s. 37–58.
- MIKETOVÁ, Hana: *Muž se špatnou pověstí. Itinerář vévody Jana II. Opavského a Ratibořského*. In: *Historie 2008. Sborník prací ze 14. celostátní studentské soutěže etc*. Felcman, Ondřej (ed.), Hradec Králové – Ústí nad Orlicí 2007, s. 37–58.
- MIKUCKI, Sylwiusz: *Heraldyka Piastów śląskich do schyłku XIV wieku*. In: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*. 3, Semkowicz, Władysław (ed.), Kraków 1936, s. 441–552.
- MINSBERG, Ferdinand: *Geschichte der Stadt Leobschütz. Beitrag zur Kunde ober-schlesischer Städte*. Neisse 1828.
- MORKA, Mieczysław: *Kolekcja Potockich – zaginiona i odnaleziona, ale bez „złota”*. In: *Utracone kolekcje numizmatyczne*. Piniński, Jerzy – Jarzęcki, Krzysztof (edd.), Warszawa 2019, s. 143–161.

- MOSLER, Josef (ed.): *Ratibor und das Ratiborer Land im Schrifttum der Jahrhunderte. Ein Literaturnachweis*. Ratibor 1938.
- MROZOWSKI, Przemysław: *Herb jako środek narracji w sztuce polskiego średniowiecza*. Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wydział Nauk o Sztuce 102, 1986, s. 28–35.
- MÜLLER, Karel: *Heraldická výzdoba zemských desk opavských a krnovských*. In: Sborník příspěvků z II. setkání genealogů a heraldiků Ostrava 15.–16. 10. 1983, Ostrava 1984, s. 33–36.
- MÜLLER, Karel: *Pečeť Přemka knížete opavského*. In: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. 4, Chamonikola, Kaliopi (ed.), Opava – Brno 1999, s. 235.
- MÜLLER, Karel: *Pečeť Viléma knížete opavského*. In: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. 4, Chamonikola, Kaliopi (ed.), Opava – Brno 1999, s. 235–236, č. 142.
- MÜLLER, Karel: *Pečeti minsterberských knížat*. In: Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat. Felcman, Ondřej – Fukala, Radek (edd.), Praha 2008, s. 426–443.
- MÜLLER, Karel: *Pěší pečeť těšínského knížete Kazimíra I. z poloviny 14. století*. Těšínsko 41, 1998, č. 2, s. 23–25.
- MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf (edd.): *Opava. Historie. Kultura. Lidé*. Praha 2006.
- MUSIOŁ, Ludwik: *Monografia historyczna Pszowa oraz zarys historyczny gminy i parafii Krzyżkowice w opracowaniu źródłowym*. Pszów 1998.
- MUSIOŁ, Ludwik: *Najstarszy protokół miasta Pszczyny*. Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku 3, 1931, s. 329–342.
- MUSIOŁ, Ludwik: *Pszczyna. Monografia historyczna*. Katowice 1936.
- MUZIKA, František: *Die schöne Schrift in der Entwicklung des lateinischen Alphabets*. 1, Hanau/Main 1965.
- MUZOLĘ, Błażej: *Wyniki badań zamku książęcego w Rybniku (siedziba sądu rejonowego), województwo katowickie, w 1991 roku*. In: Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1991–1992. Bożek, Gabriela – Tomczak, Eugeniusz (edd.), Katowice 1994, s. 102–107.
- NEJEDLÝ, Martin: *Fortuny kolo vrtkavé. Láska, moc a spoločnosť ve stredoveku*. Praha 2003.
- NEWERLA, Paweł: *Raciborska monstrancja z 1495 roku*. Ziemia Raciborska, 2006, s. 57–69.

- NIKODEM, Jarosław: *Polska i Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420–1433. Studium o polityce dynastycznej Władysława Jagiełły i Witolda Kiejstutowicza*. Poznań 2004.
- NIKODEM, Jarosław: *Witold wielki książę litewski (1354 lub 1355 – 27 października 1430)*. Kraków 2013.
- NOGA, Zdzisław: *Sprzedaż terytorium siewierskiego biskupowi i kapitule krakowskiej w 1443 roku*. Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie 109, Historia 12, 1987, s. 93–104.
- NOVOTNÝ, Václav: *K otázce polské kandidatury na český trůn*. In: Sborník Žižkův 1424–1924 k pětistému výročí jeho úmrtí. Urbánek, Rudolf (ed.), Praha 1924, s. 100–133.
- NOWACK, Alfons: *Die Stadtpfarrkirche zum heiligen Philippus und Jakobus in Sohrau O/S*. Neustadt 1900.
- NOWACK, Alfons: *Geschichte der Landpfarreien des Archipresbyterates Sohrau O.–S. Oppeln* 1912.
- NOWACKI, Wojciech: *Piastowski Śląsk wobec opawskich Przemysłidów*. In: *Ślązacy w oczach własnych i obcych*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice – Zabrze 2010, s. 117–131.
- NOWAK, Barbara: *Najstarsze uposażenie dominikanek raciborskich*. *Studia i Materiały z Dziejów Śląska* 23, Katowice 1998, s. 65–76.
- NOWAK, Zenon H.: *Międzynarodowe procesy polubowne jako narzędzie polityki Zygmunta Luksemburczyka w północnej i środkowowschodniej Europie (1412–1424)*. Toruń 1981.
- NOWAK, Zenon: *Polityka północna Zygmunta Luksemburskiego do roku 1411*. Toruń 1964.
- OHLER, Norbert: *Cestování ve středověku*. Praha 2002.
- OKOŃ, Patrycja: *Klasztory w średniowiecznych górnośląskich ośrodkach miejskich (do końca XIII w.) w świetle badań archeologiczno-architektonicznych*. In: *Początki i rozwój miast Górnego Śląska*. *Studia interdyscyplinarne*. Abłamowicz, Dominik – Furmanek, Mirosław – Michnik, Monika (edd.), Gliwice 2004, s. 123–139 (= Muzeum w Gliwicach 10).
- ORZECZOWSKI, Kazimierz: *Historia ustroju Śląska 1202–1740*. Wrocław 2005 (= Acta Universitatis Wratislaviensis 2806).
- PALIVEC, Viktor: *Heraldická symbolika*. Praha 1978.
- PÁNEK, Ivo: *Dukát knížete Přemka Opavského*. *Numismatické listy* 15, 1970, s. 65–75.

- PÁNEK, Jaroslav: *Centrální a regionální prvky dualistického politického systému (Země České koruny v 16. a na počátku 17. století)*. In: Ústřední moc a regionální samospráva. XXIII. mikulovské sympozium 1993. Janák, Jan (ed.) et al., Brno 1995, s. 31–39.
- PÁNEK, Jaroslav: *K úrovni českého politického myšlení na počátku novověku*. Časopis Matice moravské 117, 1998, s. 453–464.
- PÁNEK, Jaroslav: *Politický systém předbělohorského českého státu (1526–1620)*. Folia Historica Bohemica 11, 1987, s. 41–101.
- PÁNEK, Jaroslav: *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*. Praha 1982.
- PÁNEK, Jaroslav: *Stavovství v Čechách a na Moravě na prahu novověku (30 tezí se srovnávacím zřetelem k Říši a k Rakousům)*. In: Morava na prahu nové doby. Sborník příspěvků z konference, konané 22.–23. června 1994 u příležitosti 500. výročí úmrtí Ctibora Tovačovského z Cimburka. Hýbl, František (ed.), Přerov 1995, s. 37–54.
- PÁNEK, Jaroslav: *Stavovství v předbělohorské době*. Folia Historica Bohemica 6, 1984, s. 163–219.
- PANER, Anna: *Luksemburgowie w Czechach. Historia polityczna ziem czeskich w latach 1310–1437*. Gdańsk 2004.
- PANIC, Idzi: *Książę cieszyński Przemysław Noszak (1332/36–1410). Wielki pan małego księstwa*. Cieszyn 2020.
- PANIC, Idzi: *Pečetě těšínských knížat (sfragistická studie)*. Studie o Těšínsku 6, 1978, s. 129–144.
- PANIC, Idzi: *Zamek rybnicki od średniowiecza do schyłku XVIII wieku*. In: Zamek rybnicki. Panic, Idzi – Iwanek, Witold (edd.), Rybnik 1990, s. 10–39.
- PANIC, Idzi: *Uposażenie ziemskie rodziny Czelo z Czechowic za panowania Piastów (Z badań nad drogami awansu i uposażeniem majątkowym szlachty cieszyńskiej w czasach piastowskich 1290–1653)*. Średniowiecze Polskie i Powszechnie 3, 2004, s. 230–262.
- PANIC, Idzi: *Ze studiów nad wspólnotami społecznymi Górnego Śląska w średniowieczu. Okolice Rybnika i Wodzisławia Śląskiego*. In: Wspólnota i odrębność regionalna. 1: Z problematyki tradycji, wartości symbolicznych i ludycznych kultury. Bukowska-Floreńska, Irena (ed.), Rybnik 1994, s. 36–59.
- PAPAJÍK, David: *Ladislav Pohrobek (1440–1457). Uherský a český král*. České Budějovice 2016.
- PARAVICINI, Werner: *Signes et couleurs au Concile de Constance. Le témoignage d'un héraut d'armes portugais*. In: Signes et couleurs des identités politiques du Moyen

- Age à nos jours. Turrel, Denis – Aurel, Martin – Manoigang, Christine – Grévy, Jérôme – Hablot, Laurent – Girbea, Catalina (edd.), Rennes 2008, s. 155–187.
- PASZKIEWICZ, Borys: *De moneta in Regno currente: Mennictwo polskie Kazimierza Wielkiego*. Roczniki Historyczne 74, 2008, s. 31–54.
- PASZKIEWICZ, Borys: *Denary gniewkowskie*. Wiadomości Numizmatyczne 49, 2005, z. 2, s. 155–171.
- PASZKIEWICZ, Borys: *Król Otokar i Piastowie. Pochodzenie herbu kujawskiego w świetle monet i pieczęci*. In: Historia u Piastów. Piastowie w historii. Z okazji trzechsetlecia śmierci ostatniej z rodu, księżnej Karoliny. Czechowicz, Bogusław (ed.), Brzeg – Wrocław 2008, s. 113–126.
- PASZKIEWICZ, Borys: *Pieniądz górnośląski w średniowieczu*. Lublin 2000.
- PASZKIEWICZ, Borys: *Silesiorum moneta, czyli mennictwo śląskie w późnym średniowieczu (1419–1526) z katalogiem monet śląskich, kłodzkich i lużyckich z lat 1327–1526*. Wrocław – Warszawa 2021.
- PASZKIEWICZ, Borys: *Unia czy separacja monetarna? Moneta ksiąząt raciborskich i opawskich w drugiej połowie XIV i pierwszych dekadach XV wieku*. Folia numismatica 31, 2017, z. 2, s. 257–273.
- PELTZ, Wojciech – DUDEK, Jarosław: *Etos rycerski w Europie Środkowej i Wschodniej od X do XV wieku*. Zielona Góra 1997.
- PERZANOWSKA, Agnieszka: *Wiadomości źródłowe o życiu i działalności Jana Długosza*. In: Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza. Gawęda, Stanisław (ed.), Warszawa 1980, s. 293–365.
- PICHON, Jérôme – VICAIRE, Georges (edd.): *Leviandier de Guillaume Tirel dit Taillevent*. Paris 1882.
- PIECH, Zenon: *Herb jako źródło historyczne*. Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego 17, 2018, s. 5–44.
- PIECH, Zenon: *O heraldyce Piastów śląskich (w związku z książką Małgorzaty Kaganiec Heraldyka Piastów Śląskich 1146–1707)*. Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego 2 (seria nowa), 1995, s. 217–233.
- PIECH, Zenon: *O średniowiecznej sfragistyce i heraldyce książęcej na Śląsku*. Kwartalnik Historyczny 99, 1992, z. 3, s. 3–25.
- PIECH, Zenon: *Uwagi o typologii i nazewnictwie pieczęci w polskich i zagranicznych badaniach sfragistycznych*. In: Dawne pieczęcie. Typologia – metody badań – interpretacje. Piech, Zenon (ed.), Warszawa 2015, s. 15–46.
- PIEKOSIŃSKI, Franciszek: *Heraldyka polska wieków średnich*. Kraków 1899.

- PIERZAK, Jacek: *Średniowieczne hełmy garnczkowe na ziemiach polskich na tle zachodnioeuropejskim*. Bytom 2005.
- PIETRZYK, Iwona: *Jan II opawsko-raciborski jako starosta kłodzki*. In: Korunní země v dějinách českého státu. 2: Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném ve dnech 12. a 13. května 2004 v Clam-Gallasově paláci v Praze. Bobková, Lenka – Konvičná, Jana – Březina, Luděk – Wojtucka, Jana (edd.), Praha 2005, s. 57–68.
- PIETRZYK, Iwona: *Kancelaria i dokument Przemysłidów opawskich w XIV i początkach XV wieku*. Katowice 2008.
- PIETRZYK, Iwona: *Klasztor Klarysek w Opawie i jego znaczenie w średniowieczu*. In: Sanctimoniales. Zakony żeńskie w Polsce i Europie Środkowej (do przełomu XVIII i XIX wieku). Radzimiński, Andrzej – Karczewski, Dariusz – Zyglewski, Zbigniew (edd.), Bydgoszcz – Toruń 2010, s. 353–361.
- PIETRZYK, Iwona: *Pismo jako forma komunikacji w księstwie opawsko-raciborskim do pocz. XIV wieku*. In: Rola komunikacji i przestrzeni w średniowiecznych i wczesnonowożytnych dziejach Czech i Polski. Paner, Anna – Iwańczak, Wojciech (edd.), Gdańsk 2008, s. 218–226.
- PIETRZYK, Iwona: *Zaniedbanie, brak czasu czy powszechna praktyka średniowiecznych kancelarii, czyli o brakujących inicjałach w dokumentach śląskich*. *Średniowiecze Polskie i Powszechnie* 13 (17), 2021, s. 161–181.
- PIETSCH, Theophila: *Zur Geschichte des Breslauer Klarenstiftes, des jetzigen Ursulinenklosters*. Breslau 1937 (= Zur schlesischen Kirchengeschichte 37).
- PILNÁČEK, Josef: *Die älteste Genealogie der Grafen Wilczek*. Wien 1936.
- PILNÁČEK, Josef: *Genealogie der schlesischen uradeligen Familie von Donat*. Wien 1939.
- PILNÁČEK, Josef: *Genealogie Podstatských z Prusinovic*. Brno 1929.
- PILNÁČEK, Josef: *Rody starého Slezska*. 1–5, Opava – Brno 1991–1998.
- PILNÁČEK, Josef: *Staromoravští rodové*. Vídeň 1930; doplněné vydání Brno 1996.
- PINDUR, David: *Książę czasów przełomu. Kazimierz II cieszyński (1450–1528) i jego władztwo*. Wrocław 2010.
- PIOTROWICZ, Karol: *Anna*. In: *Polski Słownik Biograficzny* 1. Kraków 1935, s. 120.
- PIOTROWICZ, Karol: *Plany rewindykacji Śląska przez Polskę pod koniec średniowiecza*. Katowice 1936.

- PLAČEK, Miroslav: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2001³.
- POBÓG-LENARTOWICZ, Anna: *Energiczne, władcze, pobożne. Księżniczek i księżnych polskich portret (prawie) własny*. Opole 2016.
- POBÓG-LENARTOWICZ, Anna: *Księżęta opolscy wobec klasztoru franciszkanów w Opolu*. In: Kościół i państwo w dziejach, źródłach i studiach nad przeszłością. Stawski, Marek (ed.), Warszawa 2008, s. 83–92.
- POBÓG-LENARTOWICZ, Anna: *Machna – jedyna księżna toszecka*. Rocznik Toszecki 3, 2019, s. 22–29.
- POKORA, Piotr: *Pieczęcie księcia opolskiego Jana zwanego Kropidło*. In: *Cognitioni gestorum*. Studia z dziejów średniowiecza dedykowane Profesorowi J. Strzelczykowi. Sikorski, Dariusz – Wyrwa, Andrzej M. (edd.), Poznań – Warszawa 2006, s. 405–423.
- POLACZKÓWNA, Helena: *Sfragistyka książęca Piastów*. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie 8, 1928 [druk 1929], z. 2, s. 91–100.
- POLAK, Janusz: *Pszczyna w okresie habsburskim 1517–1740*. In: *Pszczyna*. Monografia historyczna. 1, Kaczmarek, Ryszard – Sperka, Jerzy (edd.), Pszczyna 2014, s. 152–227.
- POŠVÁŘ, Jaroslav: *Politický vývoj ve Slezsku v letech 1471–1526*. Opava 1960.
- POTTHAST, August: *Geschichte der ehemaligen Cistercienserabtei Rauden in Oberschlesien*. Leobschütz 1858.
- PRASEK, Vincenc: *Boj o češtinu. O národnostních a jazykových poměrech na Moravě a ve Slezsku*. Osvěta 12, 1882, s. 251–310.
- PRASEK, Vincenc: *Klášter sv. Kláry v Opavě (Nyní vládní dům)*. In: Program českého gymnasia v Opavě 9, 1892, s. 3–48.
- PRASEK, Vincenc: *Kníže Mikuláš II. 1318–1365*. Věstník Matice opavské 24, 1918, s. 47–68.
- PRASEK, Vincenc: *Nejvyšší úředníci zemští na Krnovsku a Opavsku*. In: Program českého gymnasia v Opavě 12, 1895, s. 3–11.
- PRIX, Dalibor: *Anonym. Náhrobník vévodského páru v Ratiboři*. In: *Země a její pán*. Struktury vlády a její proměny na území Rakouského Slezska do konce první světové války. Matejko-Peterka, Ilona (ed.) a kol., Opava 2014, s. 124–126.
- PRIX, Dalibor: *První opavští Přemyslovci jako zakladatelé*. Slezský sborník 111, 2013, č. 2, s. 165–192.
- PRIX, Dalibor: *Vévoda Václav II. Opavský a Hlubčický. Ve stínu otce, husitů a bezvládí*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 48, 1999, č. 2, s. 152–192; č. 3, 193–223.

- PRIX, Dalibor: *Vévoda Václav I. Opavský. Příspěvek k dějinám Opavského vévodství počátkem poslední čtvrtiny 14. století*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 3, 1997, s. 54–89.
- PROCHASKA, Antoni: *Husyta polski*. In: Prochaska, Antoni: *Szkice historyczne z XV wieku*. Kraków 1884, s. 203–250.
- PROCHASKA, Antoni: *Polska a Czechy w czasach husyckich až do odwołania Korybuta z Czech. Studium z historii polsko czeskiej. Cześć III i IV*. In: *Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności 8*, Kraków 1878.
- PROCHASKA, Antoni: *Wyrok wrocławski*. *Przegląd Historyczny* 8, 1909, nr 1, s. 49–62.
- PROKOP, Krzysztof R.: *Księstwa oświęcimskie i zatorskie wobec Korony Polskiej w latach 1438–1513. Dzieje polityczne*. Kraków 2002.
- PRZYBYŁOWICZ, Olga M.: *Klasztor klarysek w Strzelinie – uposażenie, darowizny i dochody. Przyczynek do standardu życia wspólnoty w świetle prawa zakonnego i dokumentów*. *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 71, 2016, nr 2, s. 19–46.
- PRZYBYSZEWSKI, Bolesław: *Kapituła krakowska za kanonikatu Jana Długosza (1436–1480)*. In: *Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*. Gawęda, Stanisław (ed.), Warszawa 1980, s. 25–84.
- PTAK, Marian J.: „Weichbild” w strukturze terytorialnej. In: *Podziały terytorialne Polski. Przeszość – terażniejszość – przyszłość. Materiały konferencji historyków prawa w Karpaczu (29 IX – 1 X 1997)*. Jurek, Piotr (ed.), Wrocław 1997, s. 5–11.
- PTAK, Marian J.: *Sąd ziemski Księstwa Opolsko-Raciborskiego w świetle przywileju z 1531 roku*. In: *Studia historycznoprawne. Tom poświęcony pamięci Profesora Edwarda Szymoszka*. Konieczny, Alfred (ed.), Wrocław 2008, s. 303–312 (= Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo 305).
- PTAK, Marian J.: *Sądy prawa polskiego na tle organizacji wymiaru sprawiedliwości księstwa oleśnickiego (XIV–XVIII w.)*. Wrocław 1988 (= Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo 157).
- PTAK, Marian J.: *Śląskie prawo rycerskie jako problem badawczy*. In: *Pozycja prawna stanu szlacheckiego. Materiały VII Konferencji historyków państwa i prawa Szklarska Poręba 11–13 lipca 2003 r.* Jurek, Piotr (ed.), Wrocław 2004, s. 45–53.
- PTAK, Marian J.: *Własność alodialna i lenna na Śląsku*. In: *Kultura prawna w Europie Środkowej*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 2006, s. 96–103.
- PTAK, Marian J.: *Zgromadzenia stanowe księstwa ziebickiego*. Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo 298, 2006, s. 25–47.

- PTAK, Marian J.: *Zjazdy książąt śląskich w 1331 roku*. Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo 324, 2017, s. 67–88.
- RADEK, David: *Bolek V. Opolský (okolo 1400 – †1460). Život a legenda*. Opava 2018.
- RADEK, David: *Mocenské strategie Bolka V. Opolského na moravsko-slezském pomezí*. Slezský sborník 2, 2017, s. 23–40.
- RAJMAN, Jerzy: *Pogranicze śląsko-malopolskie w średniowieczu*. Kraków 2000 (= Akademia Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Prace Monograficzne 245).
- RAJMAN, Jerzy: *Średniowieczne klasztory na Górnym Śląsku. Problem rekrutacji i zasięg społecznego oddziaływania*. In: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w Turawie w dniach 8–11 V 1996 przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego. Derwich, Marek – Póbobóg-Lenartowicz, Anna (edd.), Opole – Wrocław 1996, s. 67–73.
- REGULSKA, Grażyna: *Gotyckie złotnictwo na Śląsku*. Warszawa 2001.
- RICHTHOFFEN von, Friedrich W.: *Beiträge zur schlesischen Familienkunde, 11. Stammen die Tieschowitz und Tieschowa von dem uradeligen Geschlechte der Czelo von Czechowitz ab?* Schlesische Geschichtsblätter 3, 1913, s. 63–67.
- RÖSENER, Werner: *Leben am Hof. Königs- und Fürstenhöfe im Mittelalter*. Ostfildern 2008.
- RUIZOVÁ, Libuše: *Očista duchu i těla. Tělesná hygiena v kulturní historii*. Praha 2013.
- RUTKOWSKA, Grażyna: *Itinerarium królowej Jadwigi 1384–1399*. In: *Dzieło Jadwigi i Jagiełły. W sześćsetlecie chrztu Litwy i jej związków z Polską*. Biliński, Wojciech (ed.), Warszawa 1989, s. 204–223.
- RYCHLÍK, Jan – PENCZEW, Władimir: *Historia Czech*. Wrocław 2020.
- RYSZARD, Antoni: *Denary polskie z XIV^{go} i XV^{go} wieków ze zbioru A. Ryszarda*. Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne 3, 1891, nr 4, sl. / szp. 244–250.
- SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska*. 1–2, Praha 1994–1999.
- SAMEK, Jan: *Polskie złotnictwo*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988.
- SCHAFFER, Hermann: *Die katholische Pfarrkirche zu Ratibor*. Ratibor 1891, 1892.
- SCHAFFER, Hermann: *Geschichte einer Schlesischen Liebfraueugilde seit dem Jahre 1343. Ein Beitrag zu der Geschichte der Gilden und religiösen Bruderschaften. Nach Urkunden und handschriftlichen Quellen verfaßt*. Ratibor 1881, 1883.

- SCHIMMELPFENNIG, Adolf C.: *Görlich, Geschichte von Strehlen*. In: Bemerkungen, Ergänzungen und Berichtigungen zu neueren Schriften auf dem Gebiete der schlesischen Geschichte. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 10, 1870, H. 1, s. 197–199.
- SCHMIDT, Carl A.: *Chronik von Trebnitz, eine gedrängte Geschichte und Beschreibung der Stadt und des Stiftes Trebnitz, von der ältesten bis auf die neueste Zeit*. Trebnitz 1852.
- SCHMIDT, Ondřej: *Jan z Moravy. Zapomenutý Lucemburk na aquilejském stolci*. Praha 2016.
- SCHUBERT, Ernst: *Essen und Trinken im Mittelalter*. Darmstadt 2010, 2016³.
- SCHWENNICKE, Detlev: *Europäische Stammtafeln. Stammtafeln zur Geschichte der europäischen Staaten. III/1: Herzogs- und Grafenhäuser des Heiligen Römischen Reiches, andere europäische Fürstenhäuser*. Marburg 1984.
- SEDLÁČEK, August: *Ein Beitrag zur Geschichte der Herzoge von Troppau-Münsterberg*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 48, 1914, s. 151–159.
- SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. 5: Podkrkonoší*. Praha 1887.
- SEDLÁČEK, August: *Kurcpach*. In: Ottův slovník naučný 15. Praha 1900, s. 389.
- SEDLÁČEK, August: *Vlček z Dobré Zemice a z Hlučína*. In: Ottův slovník naučný 26. Praha 1907, s. 822–824.
- SEDLÁČEK, August: *z Hasenburka*. In: Ottův slovník naučný 10. Praha 1896, s. 932–934.
- SEDLÁČEK, August: *z Šelumberka*. In: Ottův slovník naučný 24. Praha 1906, s. 579–580.
- SEDLÁČEK, August: *Zajíc*. In: Ottův slovník naučný 27. Praha 1908, s. 391–392.
- SEDLÁČEK, Pavel: *Pečeť frankenštejnského hejtmanství*. *Paginae historiae* 5, 1997, s. 26–38.
- SEDLÁČEK, Pavel: *Vztahy mezi Kladskem a Frankenštejnem ve 14. a 15. století*. Kladský sborník 2, 1998, s. 117–123.
- SĘKOWSKI, Roman: *Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczno-heraldyczny. 1*, Katowice 2002.
- SĘKOWSKI, Roman: *Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczno-heraldyczny. 2*, Katowice 2003.
- SĘKOWSKI, Roman: *Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczno-heraldyczny. 3*, Katowice 2003.

- SIKORA, Franciszek: *Chełm*. In: Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu. 1/3, Wrocław – Kraków 1985, s. 332.
- SIKORA, Franciszek: *Uroczystości koronacyjne królowej Zofii w 1424 r.* In: Kościół – kultura – społeczeństwo. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych. Bylina, Stanisław – Kiersnowski, Ryszard – Kuczyński, Stefan K. – Samsonowicz, Henryk – Szymański, Józef – Zaremska, Hanna (edd.), Warszawa 2000, s. 161–179.
- SIKORA, Franciszek: *W sprawie małżeństwa Władysława Jagiełły z Anną Cylejską*. In: Personae – Colligationes – Facta. Bieniak, Janusz – Kabaciński, Ryszard – Pakulski, Jan – Trawkowski, Stanisław (edd.), Toruń 1991, s. 136–144.
- SILNICKI, Tadeusz: *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca wieku XIV*. Warszawa 1953.
- SŁOŃ, Marek: *Miasta podwójne i wielokrotne w średniowiecznej Europie*. Wrocław 2010.
- SNOCH, Bogdan: *Anna (?–1515) opatka w klasztorze cysterek w Trzebnicy, córka Wilhelma księcia opawsko-ziębickiego i Salomei, córki Puty z Častolovic*. In: Książęta i księżne Górnego Śląska. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 1995, s. 16–17.
- SNOCH, Bogdan: *Eufemia, Ofka (1319–1359/1362) księżna mazowiecka, córka Mikołaja II księcia opawskiego i Anny, córki Przemysława raciborskiego*. In: Książęta i księżne Górnego Śląska. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 1995, s. 41.
- SOCHACKA, Anna: *Jan z Czyżowa namiestnik Władysława Warneńczyka. Kariera rodziny Półkozów w średniowieczu*. Lublin 1993.
- SOKOŁOWSKI, August: *Projekt rozbioru Polski w w. XV*. In: Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności 1, Kraków 1874, s. 85–107.
- SPERKA, Jerzy: *Anna*. In: Piastowie. Leksykon biograficzny. Szczur, Stanisław – Ożóg, Krzysztof (edd.), Kraków 1999, s. 642.
- SPERKA, Jerzy: *Do 1532 roku*. In: Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic. 1, Hojka, Zbigniew – Kloch, Bogdan (edd.), Rybnik 2017, s. 135–203.
- SPERKA, Jerzy: *Dwór pierwszych Jagiellonów a tajniki średniowiecznej kuchni*. In: Historia naturalna jedzenia. Między antykiem a XIX wiekiem. Możejko, Beata – Barylewska-Szymańska, Ewa (edd.), Gdańsk 2012, s. 62–69.
- SPERKA, Jerzy: *Jeszcze raz o okolicznościach zawarcia małżeństwa między Jadwigą Melsztyńską i księciem opolskim Bernardem*. In: Inter Regnum et Ducatum. Studia ofiarowane Profesorowi Janowi Tęgowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. Guzowski, Piotr – Liedke, Marzena – Boroda, Krzysztof (edd.), Białystok 2018, s. 523–534.

- SPERKA, Jerzy: *Kazimierz Jagiellończyk wobec książąt i księstw górnośląskich. Zarys relacji politycznych*. In: Jagiellonowie i ich świat. Dynastia królewska w drugiej połowie XV i w XVI wieku. Czwojdrak, Bożena – Sperka, Jerzy – Węcowski, Piotr (edd.), Kraków 2015, s. 91–116.
- SPERKA, Jerzy: *Koligacje rodzinne Przemyślidów opawskich linii raciborskiej z możnowładztwem Królestwa Polskiego do początku XVI wieku*. *Średniowiecze Polskie i Powszechne* 11 (15), 2019, s. 183–219.
- SPERKA, Jerzy: *Kościół katolicki do początku XVI wieku*. In: Mikołów. Monografia historyczna 1222–2022. 2, Kaczmarek, Ryszard – Sperka, Jerzy (edd.), Katowice 2021, s. 427–441.
- SPERKA, Jerzy: *Książęta i księżne raciborscy (1290/1291–1521)*. Kraków 2022.
- SPERKA, Jerzy: *Księstwo karniowsko-rybnickie i jego losy do początku XVI wieku*. *Średniowiecze Polskie i Powszechne* 12 (16), 2020, s. 96–120.
- SPERKA, Jerzy: *Małżeństwa Mikołaja V księcia opawsko-raciborskiego, pana na Rybniku (zm. 1452 r.)*. In: Silesia – Polonia – Europa. Studia historyczne dedykowane Profesorowi Idziumu Panicowi. Sperka, Jerzy (ed.), Katowice – Bielsko-Biała 2019, s. 249–261.
- SPERKA, Jerzy: *Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą*. Katowice 2006.
- SPERKA, Jerzy: *Pszczyna i ziemia pszczyńska – dzieje polityczne do 1517 r.* In: Pszczyna. Monografia historyczna. 1, Kaczmarek, Ryszard – Sperka, Jerzy (edd.), Pszczyna 2014.
- SPERKA, Jerzy: *Pszczyna i ziemia pszczyńska w strukturach Kościoła do początku XVI wieku*. In: Pszczyna. Monografia historyczna. 2, Kaczmarek, Ryszard – Sperka, Jerzy (edd.), Pszczyna 2014, s. 438–453.
- SPERKA, Jerzy: *Szafrąncowie herbu Stary Koń. Z dziejów kariery i awansu w późnośredniowiecznej Polsce*. Katowice 2001.
- SPERKA, Jerzy: *Średniowiecze (do 1517 roku)*. In: Pszczyna. Monografia historyczna. 1, Kaczmarek, Ryszard – Sperka, Jerzy (edd.), Pszczyna 2014, s. 82–151.
- SPERKA, Jerzy: *Tragiczne losy księcia rybnickiego Waclawa III (zm. 1478). Epizod z dziejów rywalizacji między Jagiellonami a Maciejem Korwinem o koronę czeską*. *Studia z Dziejów Średniowiecza* 20, 2016, s. 253–272.
- SPERKA, Jerzy: *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401)*. Kraków 2012.

- SPERKA, Jerzy: *Wojny króla Władysława Jagiełły z księciem opolskim Władysławem (1391–1396)*. Wodzisław Śląski 2011.
- SPERKA, Jerzy: *Z dziejów wojen Władysława Jagiełły z księciem opolskim Władysławem. Działania wojenne w latach 1393–1394*. In: Cracovia – Polonia – Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej. Bukowski, Waldemar – Ożóg, Krzysztof – Sikora, Franciszek – Szczur, Stanisław (edd.), Kraków 1995, s. 307–322.
- SPERKA, Jerzy: *Z Litwy na Górny Śląsk. Helena Korybutówna księżna raciborska i pani na Pszczynie* (w druku).
- SPERKA, Jerzy: *Związki rodzinne króla Władysława Jagiełły z księżętami górnośląskimi i Luksemburgami w tle*. In: Ojcowie i synowie. O tron, władzę, dziedzictwo. W 700. rocznicę narodzin Karola IV Luksemburskiego króla czeskiego i cesarza 1316–1378. Możejko, Beata – Paner, Anna (edd.), Gdańsk 2018, s. 186–198.
- SPĚVÁČEK, Jiří: *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*. Praha 1979.
- SPĚVÁČEK, Jiří: *Václav IV. 1361–1419. K předpokladům husitské revoluce*. Praha 1986.
- SPUNAR, Pavel: *Verše o stolování v Čechách*. Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum 27, 1982, s. 77–90.
- STANKO, Przemysław: *Pieczenie Piastów górnośląskich*. In: *Pieczenie w dawnej Rzeczypospolitej. Stan i perspektywy badań*. Piech, Zenon – Pakulski, Jan – Wroniszewski, Jan (edd.), Warszawa 2006, s. 75–118.
- STARNAWSKA, Maria: *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*. Warszawa 2006.
- STARÝ, Marek: „... *pojav k svatému manželství jich sestry dceru*“. *Marginálie ke genealogii slezských knížat a k osudům Krnovska na přelomu 15. a 16. století*. Časopis Matice moravské 137, 2018, č. 1, s. 57–85.
- STARÝ, Marek: *Ducatus, nebo Terra? (Na okraj 700. výročí vzniku Opavského vévodství)*. Pravněhistorické studie 49, 2019, č. 1, s. 25–61.
- STARÝ, Marek: *K otázce původu Heleny Litevské, manželky vévody Jana II. Ratibořského*. Genealogické a heraldické listy 20, 2000, č. 2–3, s. 41–44.
- STARÝ, Marek: *Kněžna Anna ze Šternberka*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 51, 2002, s. 193–202.
- STARÝ, Marek: *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého královského rodu*. Opava 2021.

- STARÝ, Marek: *Přijímání moravských a slezských šlechticů do panského stavu Království českého v 16. a na počátku 17. století*. In: Korunní země v dějinách českého státu. 2: Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném ve dnech 12. a 13. května 2004 v Clam-Gallasově paláci v Praze. Bobková, Lenka – Konvičková, Jana – Březina, Luděk – Wojtucka, Jana (edd.), Praha 2005, s. 251–288.
- STARÝ, Marek: *Sňatkové strategie opavských Přemyslovců*. Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis 5, 2012, 69–82.
- STARÝ, Marek: *Tři kněžny Anny z krve opavských Přemyslovců*. Acta genealogica ac heraldica 16, 1996, č. 3–4, s. 26–30.
- STARZYŃSKI, Marcin: *Krakowska rada miejska w średniowieczu*. Kraków 2010.
- STELMACH, Roman: *Średniowieczne ksienie klasztoru trzebnickiego i ich dokumenty*. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 57, 2002, nr 4, s. 485–499.
- STIBOR, Jiří – MYŠKA, Milan: *Lichnovští z Voštic (tež z Voštic)*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy 6. Myška, Milan (ed.), Dokoupil, Lumír (ed.), Opava 1996, s. 78–87.
- STIBOR, Jiří: *Bruntálští z Vrbna*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy 10. Myška, Milan (ed.), Dokoupil, Lumír (ed.), Opava 1998, s. 23–50.
- STIBOR, Jiří: *Genealogie pánů z Tvorkova*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 53, 2004, č. 1, s. 18–42; č. 2, s. 193–210.
- STIBOR, Jiří: *Sedlnický z Choltic*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy 3 (15). Myška, Milan (ed.), Ostrava 1995, s. 97–101.
- STIBOR, Jiří: *Vlček z Dobré Zemie*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy 9. Nová řada. Myška, Milan (ed.), Dokoupil, Lumír (ed.), Ostrava 2006, s. 100–106.
- STIBOR, Jiří: *z Fulštejna*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy 5 (17). Myška, Milan (ed.), Ostrava 2004, s. 34–65.
- STOLIČNÁ-MIKOLAJOVÁ, Rastislava: *Jedlo ako klúč ku kultúre*. Martin 2004.
- STŘEŠTÍKOVÁ, Markéta: *Králův syn. Dětství a jinošství Mikuláše I. Opavského*. In: Opava. Sborník k dějinám města 3, Opava 2003, s. 12–16.
- STRZELECKA, Anna: *Ze studiów nad stosunkami polsko-czeskimi za Wacława IV i Władysława Jagiełły*. Małopolskie Studia Historyczne 8, 1965, z. 3–4, 1965.
- SUŁKOWSKA-KURASIOWA, Irena: *Inicjały na średniowiecznych dokumentach monarchicznych w Polsce (do 1444 r.)*. In: Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gięsztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej. Gawinowa, Danuta – Gawlas, Sławomir – Koczerska, Maria – Kuczyński, Stefan K. –

- Potkowski, Edward – Rottermund, Andrzej – Tyszkiewicz, Jan (edd.), Warszawa 1991, s. 171–177.
- SZCZECH, Bernard: *Przywilej lokacyjny Lubniowa czyli Starej Kuźnicy, nadany przez Jana II Żelaznego i Mikołaja IV, książąt raciborsko-opawskich (1.05.1394 r.)*. Ruda Śląska 2009.
- SZYBKOWSKI, Sobiesław: *Krzyżacki szpieg, lubelski mieszczanin i sandomierski chorąży. Kilka uwag w sprawie badań prozopograficznych personelu kancelarii Wielkiego Księcia Witolda*. In: *Krzyżowcy, kronikarze, dyplomaci*. Śliwiński, Błażej (ed.), Gdańsk – Koszalin 1997 (= *Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza* 4).
- SZYMCZAK, Jan: *Pojedyunki i harce, turnieje i gonitwy. Walki o życie, cześć, sławę i pieniądze w Polsce Piastów i Jagiellonów*. Warszawa 2008.
- ŚWIDERSKA, Urszula: *Kultura rycerska w średniowiecznej Polsce*. Zielona Góra 2001.
- ŠANDERA, Martin: *Jan Zajíc z Házmburka. Tvůrce programu a hlavní diplomat Zelenohorské jednoty*. *Východočeské listy historické* 36, 2016, s. 21–42.
- ŠANDERA, Martin: *Jindřich Starší z Minsterberka. Syn husitského krále. Velký hráč s nízkými kartami*. Praha 2016.
- ŠANDERA, Martin: *Jiří z Poděbrad a jeho snahy o založení nové dynastie*. In: *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*. Felcman, Ondřej – Fukala, Radek (edd.), Praha 2008, s. 60–82 (= *Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska* 6).
- ŠANDERA, Martin: *Ojciec Karola, książę Henryk I ziebicki (1448–1498), protoplasta rodu*. In: *Monety – zamek – nagrobek. Książę Karol I z Podiebradów (1476–1536) między dziedzictwem przodków a dokonaniem potomków*. Czechowicz, Bogusław (ed.) – Fukala, Radek – Kwaśniewski, Artur – Paszkiewicz, Borys – Šandera, Martin, Červený Kostelec – Wrocław 2015, s. 17–44.
- ŠANDERA, Martin: *Půta z Častolovic: integrující činitel česko(kladsko)-slezského pohraničí*. In: *Korunní země v dějinách českého státu. 1: Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku*. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném dne 4. června 2002 na FF UK. Bobková, Lenka – Fantysová-Matějková, Jana – Zdichynec, Jan (edd.), Ústí nad Labem 2003, s. 275–292.
- ŠANDERA, Martin: *Zikmundovi věrní na českém severovýchodě. Opočenská strana v husitské revoluci*. České Budějovice 2005.
- ŠEFČÍK, Erich: *Jan I (Hanusz) (ok. 1332–1380/1382) książę opawski, karniowski i raciborski*. In: *Książęta i księżne Górnego Śląska*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 1995, s. 55–56.
- ŠEFČÍK, Erich: *Jan V*. In: *Książęta i księżne Górnego Śląska*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 1995, s. 60.

- ŠEFČÍK, Erich: *Mikołaj (ok. 1288–1365), książę opawski, najstarszy syn Mikołaja I i Adelajdy lub Justyny Habsburskiej*. In: *Książęta i księżne Górnego Śląska*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 1995, s. 94.
- ŠEFČÍK, Erich: *Mikołaj III (ok. 1339–1394), książę opawsko-głubczycki, syn Mikołaja II i Jadwigi oleśnickiej*. In: *Książęta i księżne Górnego Śląska*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 1995, s. 94–95.
- ŠEFČÍK, Erich: *O pieczęciach pierwszych książąt cieszyńskich*. *Rocznik Cieszyński* 6/7, 1991, s. 44–46.
- ŠEFČÍK, Erich: *Pečeť těšínského knížete Václava II. z roku 1517*. *Těšínsko* 35, 1992, č. 1, s. 24.
- ŠEFČÍK, Erich: *Pečeti těšínských Piastovců*. Ostrava 1982.
- ŠEFČÍK, Erich: *Przemek (ok. 1365–1433) książę opawski, syn Mikołaja II i Juty niemo-dlińskiej*. In: *Książęta i księżne Górnego Śląska*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 1995, s. 99–100.
- ŠEFČÍK, Erich: *Zemské zřízení těšínské z roku 1573 a jeho další vývoj za vlády posledních Piastovců*. *Studie o Těšínsku* 3, 1974, s. 255–324.
- ŠEFČÍK, Erich: *Wilhelm (ok. 1410–1452) syn Przemka opawskiego i Katarzyny ziebickiej*. In: *Książęta i księżne Górnego Śląska*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 1995, s. 116.
- ŠÍL, Jiří (ed.) a kol.: *Země a její muzeum. Slezské zemské muzeum a muzejní tradice českého Slezska*. Opava 2014.
- ŠMAHEL, František: *Cesta Karla IV. do Francie 1377–1378*. Praha 2006.
- ŠTAJNOCHR, Vítězslav: *Prostřený stůl na hradě Pernštejn. Stolování na velmožském sídle Pernštejnů v 15. a 16. století. Stolování na hraběcím stole Mitrowských z Nemyše v 19. a 20. století*. Kritický katalog k tematické instalaci na Státním hradu Pernštejn. Praha 2016.
- ŠTĚPÁN, Václav: *Moravský markrabě Jošt (1354–1411)*. Brno 2002.
- ŠTĚPÁN, Václav: *Osobnost markraběte Jošta a jeho vztah k ostatním členům lucemburského rodu*. In: *Moravští Lucemburkové 1350–1411*. Sborník prací Muzea města Brna. Vaněk, Jiří (ed.), Brno 2000, s. 73–146.
- ŠTĚPÁN, Václav: *Účast zoldněřů z českých zemí (zejména Slezska a severní Moravy) ve „Velké válce 1409–1411“ zachycená prameny z velmistrovského archivu řádu německých rytířů*. *Časopis Slezského muzea, série B*, 39, 1990, s. 1–15.
- ŠTĚPÁN, Václav: *Vražda čtyř členů královské rady na Karlštejně roku 1397*. *Český časopis historický* 92, 1994, č. 1, s. 24–44.

- ŠUSTA, Josef: *Za císařskou korunou*. Praha 1948.
- ŠVÁBENSKÝ, Mojmir (ed.) a kol.: *Právní klenoty Moravy a Slezska. Zemské desky a další stavovské rukopisy*. Katalog výstavy. Brno – Opava 1991.
- TESAŘ, Petr: *Nejstarší dějiny enkláv moravských na Opavsku*. Věstník Matice opavské 22, 1914, s. 1–3; 23, 1917, s. 59–123; 25, 1919, s. 1–67; 26/27, 1920–1921, s. 1–44; 28, 1922, s. 1–21.
- TEĞOWSKI, Jan: *Piastowie i Giedyminowicze. Dzieje wzajemnych stosunków w średniowieczu*. Średniowiecze Polskie i Powszechnie 3 (7), 2011, s. 77–86.
- TEĞOWSKI, Jan: *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*. Poznań – Wrocław 1999.
- TEĞOWSKI, Jan: *Władcy śląscy w polityce małżeńskiej króla Władysława Jagiełły (1386–1412)*. In: *Piastowie śląscy w kulturze i europejskich dziejach*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 2007, s. 232–244.
- TOMEK, Václav V.: *Dějepis města Prahy*. 4, Praha 1879.
- TOMORAD, Maden: *Vanjska politika Matijaša Korvina od 1464. do 1490*. Kroatologija 2, 2011, č. 2, s. 191–204.
- TRELIŃSKA, Barbara: *Gotyckie pismo epigraficzne w Polsce*. Lublin 1991.
- TRELIŃSKA, Barbara: *Kancelaria i dokument ksiąząt cieszyńskich 1290–1573*. Warszawa – Łódź 1983.
- TRNKA, Pavel: *Složení dvora krále Vladislava Jagellonského v letech 1471–1490*. Mediaevalia Historica Bohemica 13, 2010, č. 1, s. 111–145.
- TURAKIEWICZ, Romuald: *Gotická kachlová kamna*. In: *S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři*. Korbelářová, Irena – Zezula, Michal (edd.), Ostrava – Ratiborž 2018, s. 228–229.
- TUREK, Adolf – JISL, Lumír: *Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů*. Časopis Slezského muzea, série B, 3, 1953, č. 1, s. 1–24.
- URBAN, Jan: *Bojo Kladsko (1435–1454)*. Historie a vojenství 43, 1994, č. 3, s. 3–26.
- URBAN, Jan: *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*. Praha 2003 (= Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska 2).
- URBAN, Wincenty: *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej*. Wrocław 1962.
- VALECKÝ, Štěpán: *Erb českých králů. Zobrazování českého znaku v době Přemyslovců a Lucemburků*. Praha 2017.
- VAŘEKA, Marek – ZÁŘICKÝ, Aleš (edd.): *Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Böhmischen Krone*. Ostrava – Vaduz 2013.

- VÁLKA, Josef: *Dějiny Moravy. 1: Středověká Morava*. Brno 1991 (= Vlastivěda moravská. Nová řada Země a lid 5).
- VÁLKA, Josef: *Morava ve struktuře a historii českého lenního systému a stavovského státu (Nástin problematiky)*. Moravský historický sborník 1, 1986, s. 22–45.
- VÁLKA, Josef: *Stavovství a krize českého státu ve druhé polovině 15. století*. Folia Historica Bohemica 6, 1984, s. 65–98.
- VELDTRUP, Dieter: *Johann Propst von Vysehrad. Illegitimer Sohn eines „impotenten“ Luxemburgers*. In: *Studia Luxemburgensia. Festschrift für Heinz Stoob zum 70. Geburtstag*. Fahlbusch, Friedrich B. – Johanek, Peter (edd.), Warendorf 1989, s. 50–78 (= Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit 3).
- VELDTRUP, Dieter: *Prosopographische Studien zur Geschichte Oppelns als herzoglicher Residenzstadt im Mittelalter*. Berlin 1995 (= Schriften der Stiftung Haus Oberschlesien 7).
- VELDTRUP, Dieter: *Zwischen Eherecht und Familienpolitik. Studien zu den dynastischen Heiratsprojekten Karls IV*. Warendorf 1988.
- VOLKMER, Franz: *Georg von Podiebrad und die Ereignisse seiner Zeit im Glatzer Lande*. Vierteljahrsschrift für Geschichte und Heimatkunde der Grafschaft Glatz 6, 1886/1887, s. 177–207.
- VOREL, Petr: *Velké dějiny země Koruny české. 7: 1526–1618*. Praha – Litomyšl 2005.
- VYBÍRAL, Zdeněk: *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*. České Budějovice 2005.
- WAŁKÓWSKI, Andrzej: *Dokumenty i kancelaria księcia Bolesława II Rogatki*. Zieleną Górą 1991.
- WAŁKÓWSKI, Andrzej: *Dokumenty i kancelaria księcia legnickiego Henryka V*. Wrocław 1991 (= Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia 94).
- WATTENBACH, Wilhelm: *Schlesische Nekrologien*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 4, 1862, H. 2, s. 278–337.
- WAWRZONOWSKA, Zdzisława: *Uzbrojenie i ubiór rycerski Piastów śląskich od XII do XIV w.* Łódź 1976 (= Acta Archeologica Lodziensia 25).
- WAŚ, Gabriela: *Franciszkanie-obszewanci na Śląsku w średniowieczu. Zarys historii*. In: *Bernardyni na Śląsku w późnym średniowieczu*. Kostowski, Jakub (ed.), Wrocław 2005, s. 21–50.
- WAŚ, Gabriela: *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnośląskich XIII–XVI wiek*. Wrocław 2000 (= Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia 142).

- WAŚ, Gabriela: *Śląskie klasztory franciszkanów obserwantów w XV wieku*. In: *Studia z dziejów Europy zachodniej i Śląska*. Żerelik, Rościsław (ed.), Wrocław 1995, s. 68–104.
- WEGENER, Wilhelm: *Die Herzöge von Troppau und Leobschütz, Jägerndorf und Ratibor des Stammes der Přemysliden 1278–1521*. Göttingen 1964² (= *Genealogische Tafeln zur mitteleuropäischen Geschichte* 2).
- WELTZEL, Augustin: *Die Landesbeamten der Fürstenthümer Oppeln-Ratibor von 1532 bis 1741*. *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 20, 1874, s. 19–44.
- WELTZEL, Augustin: *Geschichte der Stadt Neustadt in Oberschlesien*. Neustadt 1870.
- WELTZEL, Augustin: *Geschichte der Stadt Ratibor*. Ratibor 1861.
- WELTZEL, Augustin: *Geschichte der Stadt Sohrau in Ober Schlesien*. Sohrau 1888.
- WELTZEL, Augustin: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*. Ratibor 1881².
- WELTZEL, Augustin: *Geschichte des Ratiborer Archipresbyterats; historisch-topographisch-statistische Beschreibung der zu demselben gehörigen Orte, Kirchen, Kapellen, Schulen u. s. w.* Breslau 1896².
- WELTZEL, Augustin: [rec.] *Wattenbach und Grünhagen, Registrum St. Wenceslai. Cod. Dpl. Sil. VI*. *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 8, 1867, Nr. 1, s. 207–211.
- WENZEL-HOMECKA, Zofia: *Joachim Libnaw z Drossen*. In: *Polski Słownik Biograficzny* 11. Wrocław – Warszawa – Kraków 1964–1965, s. 245–246.
- WIHODA, Martin: *Mikuláš I. Opavský mezi Přemyslovci a Habsburky*. *Český časopis historický* 99, 2001, č. 2, s. 209–230.
- WISZEWSKI, Przemysław: *Herb mało użyteczny. O słabości tradycji heraldycznej wybranych klasztorów żeńskich na Śląsku (XIII – 1. połowa XIX w.)*. In: *Polska heraldyka kościelna. Stan i perspektywy badań*. Skupieński, Krzysztof – Weiss, Anzelm (edd.), Warszawa 2004, s. 59–77.
- WISZEWSKI, Przemysław: *Średniowieczne księżne śląskie wobec świata – świadectwa sfragistyczne*. In: *Kobieta – śmierć – mężczyzna*. Dzieduszycki, Wojciech – Wrześniński, Jacek (edd.), Poznań 2003, s. 149–157.
- WIŚLICZ, Tomasz: *Szkoła „Annales” wobec wyzwań schyłku XX wieku. Krytyka i próby reform*. *Kwartalnik Historyczny* 112, 2004, nr 2, s. 79–100.
- WITKOWSKI, Andrzej – ŻERELIK, Rościsław: *Wykaz ryb Śląska z połowy XIV wieku*. In: *Studia i materiały z dziejów Śląska i Małopolski*. Żerelik, Rościsław (ed.), Wrocław, s. 167–178.

- WOŹNY, Maciej: *Działalność polityczna Bolka V opolskiego w okresie wojen husyckich*. Wiekі Stare i Nowe 3, 2011, s. 89–103.
- WOŹNY, Maciej: *Rycerstwo opolskie do połowy XV wieku*. Katowice 2020.
- WÓJCIK, Marek L.: *Dokumenty i kancelarie książąt opolsko-raciborskich do początków XIV wieku*. Wrocław 1999 (= Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia 139).
- WÓJCIK, Marek L.: *Seals of the Wives of Silesian Knights in the Pre-Hussite Age (1259–1414)*. In: A Companion to Seals in the Middle Ages. Whatley, Laura (ed.), Leiden 2019, s. 310–331 (= Reading Medieval Sources 2).
- WÓJCIK, Marek L.: *Tytulatura książąt legnicko-brzeskich do początku XV wieku*. In: Silesia Numismatica. Ducatus Lignicensis et Bregensis. Liber Primus. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej w Muzeum Miedzi w Legnicy, 24–25 listopada 2000 r. Paszkiewicz, Borys (ed.), Legnica 2001, s. 27–39.
- WÓŁKIEWICZ, Ewa: *Capitaneus Slesie. Królewscy namiestnicy księstwa wrocławskiego i Śląska w XIV i XV wieku*. In: Monarchia w średniowieczu. Władza nad ludźmi, władza nad terytorium. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi. Pysiak, Jerzy – Pieniądz-Skrzypczak, Aneta – Pauk, Marcin R. (edd.), Warszawa – Kraków 2002, s. 169–225.
- WÓŁKIEWICZ, Ewa: *Spizarnia biskupa. Konsumpcja na dworze biskupów wrocławskich w świetle rachunków z 1449 i 1450 roku*. Kwartalnik Historii Kultury Materialnej 69, 2021, č. 4, s. 449–462.
- WÓŁKIEWICZ, Ewa: *Testament księcia opolskiego Mikołaja II*. In: Miasto czyni wolnym. W 790. rocznicę lokacji Opola. Pobóg-Lenartowicz, Anna (ed.), Opole 2008, s. 85–103.
- WUTKE, Konrad: *Stamm- und Übersichtstafeln der Schlesischen Fürsten. Auf Grund von H. Grotefends Stammtafeln der Schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740* (2. Aufl. 1889). Breslau 1911.
- WUTKE, Konrad: *Über das Todesdatum der Herzogin Margaretha von Öls, Äbtissin von Trebnitz (zu Grotefend, Stammtafeln (2. Aufl.) III, 15)*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 43, 1909, s. 336–339.
- WYSMUŁEK, Jakub: *Pszczyna i jej społeczeństwo w późnym średniowieczu 1466–1517*. Warszawa 2008.
- WYSOCKI, Ferdynand: *Skarb denarów koronnych Władysława I Łokietka i Kazimierza III Wielkiego*. Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne 6, 1894, nr 3–4, s. 201–215.
- ZÍBRT, Čeněk: *Poctivé mravy a společenské řády při jídle a pití po rozumu starých Čechův*. Praha 1890.

- ZÍBRT, Čeněk: *Staročeské umění kuchařské*. Praha 2012.
- ZIVIER, Ezechiel: *Geschichte des Fürstentums Pless. 1: Entstehung der Standesherrschaft Pless (bis 1517)*. Kattowitz 1906.
- ZUKAL, Josef: *Die Einführung der Reformation in Troppau*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreich-Schlesiens 2, 1906–1907, s. 163–190.
- ZUKAL, Josef: *Die Liechtensteinsche Inquisition in den Fürstentümern Troppau und Jägerndorf aus Anlaß des Mansfeldschen Einfalls 1626–1627*. Sonderabdruck aus Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 7, Troppau 1912.
- ZUKAL, Josef: *Knihy zemského práva Krnovského*. Věstník Matice opavské 16, 1908, s. 65–70.
- ZUKAL, Josef: *Nejstarší register zemského práva Krnovského*. Věstník Matice opavské 18, 1910, s. 17–24.
- ZUKAL, Josef: *Polanové z Polansdorfu. Památná rodina opavská 16. věku*. Časopis Matice moravské 51, 1927, s. 99–123.
- ZUKAL, Josef: *Rozdíl synův Mikuláše Kravařského ze Šlevic o zboží otcovské r. 1550*. Věstník Matice opavské 19, 1911, s. 22–29.
- ZUKAL, Josef: *Rozepře mezi stavem panským a rytířským o zemské úřady knížectví Opavského*. Věstník Matice opavské 21, 1913, s. 26–30.
- ZUKAL, Josef: *Slezské konfiskace 1620–1630. Pokutování provinilých šlechty v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově*. Praha 1916.
- ŽÁČEK, Rudolf: *Górny Śląsk na progú historii*. In: Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu. Bahlcke, Joachim – Gawrecki, Dan – Kaczmarek, Ryszard (edd.), Gliwice 2011.
- ŽÁČEK, Rudolf: *Manželka, nebo konkubína? Několik úvah na okraj neobvyklého partnerského vztahu moravského markraběte a slezské vévodkyně-cisterciáčky*. In: Modestia est signum sapientiae. Studie nejen o středověkém umění k počtě Dalibora Prixe. Dolejší, Kateřina – Haničák, Ondřej (edd.), Praha – Opava 2021, s. 250–267.
- ŽERELIK, Rościsław: *Dokumenty i kancelaria Henryka III glogowskiego*. Wrocław 1984 (Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia 42).
- ŽERELIK, Rościsław: *Dokumenty i kancelaria Konrada II Garbatego, księcia żagańskiego*. Wrocław 1989 (= Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia 69).
- ŽERELIK, Rościsław: *Dokumenty i kancelarie książąt glogowskich w latach 1250–1331*. Wrocław 1988.
- ŽERELIK, Rościsław: *Dzieje Śląska do 1526 roku*. In: Historia Śląska. Czapliński, Marek (ed.), Wrocław 2002, s. 13–116.

Webové stránky / Strony internetowe

Chronik des Konstanzer Konzils. Augsburg 1483, <<https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/ir00196000>>

Concilium zu Constencz [Chronik des Konstanzer Konzils]. Augsburg 1483, Universitätsbibliothek Heidelberg, <<https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/ir00196000>>

GLONING, Thomas (ed.): *Das buoch von gute spise*, <<http://www.staff.uni-giessen.de/gloning/tx/bvgs.htm>>

GLONING, Thomas (ed.): *Das Buch von guter Speise*, 1994, 1996, <<http://www.staff.uni-giessen.de/gloning/tx/bvgs.htm>>

GLONING, Thomas (ed.): *Das sog. Harpestreng Kochbuch*, 2000, <<http://www.staff.uni-giessen.de/gloning/tx/harp-kkr.htm>>

GLONING, Thomas (ed.): *Der ‚Viandier‘ der Bibliothèque cantonale du Valais, Sion, 2002–2006*, <<http://www.staff.uni-giessen.de/gloning/tx/viandier-sion.htm>>

Gloning, Thomas: *Taillevent: Viandier (Manuscrit du Vatican)*, 2000, <<http://www.staff.uni-giessen.de/gloning/tx/vi-vat.htm>>

HYE, Franz-Heinz von: *Testimonios sobre órdenes de caballería españolas en Austria y estados vecinos (Bohemia, Alemania, Suiza y Hungría)*. In: *La España Medieval* 16, <<https://web.archive.org/web/20070120191445/http://www.ucm.es/BUCM/revistas/ghi/02143038/articulos/ELEM9393110169A.PDF>>

LAURENT, René: *Les sceaux des princes territoriaux belges du Xème siècle à 1482*. I/1, Bruxelles 1993, <<http://www.sigilla.org/sceau-type/louis-ii-flandre-premier-sceau-du-secret-27028>>

RAIS, Josef: *Jan Volek. Přemyslovec v lucemburských službách*. FF UK, Praha 2021, <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/136609?locale-attribute=cs>>

ZÁGORA, Marek: *Známá a neznámá vyobrazení českých panovníků ve středověku: Václav IV. v okrajové výzdobě tzv. Bible Václava IV., 2. část*, <http://stavitele-katedral.cz/znama-a-neznama-vyobrazeni-ceskych-panovniku-ve-stredoveku-vaclav-iv-v-okrajove-vyzdobe-tzv-bible-vaclava-iv-%E2%80%932-cast/>

Opava Přemyslids in History and Culture On the Anniversary of the Death of Valentin the Hunchback 1521–2021

Summary

The collective book has been created on the occasion of the 500th anniversary (1521–2021) of the extinction of the Opava Přemyslid family, a cadet branch of the Bohemian royal dynasty. It contains studies and contributions by Polish and Czech researchers, is bilingual and refers to written as well as material and artistic sources – therefore, it is a work of historians supported by archaeologists and art historians. The most extensive chapter I by Jerzy Rajman shows the “*Cracow connections of the Přemyslid dukes of Opava and Racibórz*”. The author followed their fates from the point of view of the sources that originated in Cracow, from the time of Nicholas I to Valentin the Hunchback, that is for a period over 250 years. Fifteen members of the dynasty had Cracow episodes in their lives, sometimes significant (Nicholas I was a hauptmann of Cracow), sometimes of little importance. Duke John II (John the Iron) and his sons had the most intensive contacts with the Polish capital at the turn of the 14th and 15th century. Cracow also became the place of an extended stay of two duchesses – Barbara, the widow of Nicholas V, and her daughter, Duchess Margaret. Three of the Přemyslids found their eternal resting place in Cracow. Subsequently, in chapter II Jerzy Sperka (“*The Opava Přemyslids and the Kingdom of Poland. Political relations from the end of the 14th to the end of the 15th century*”) focuses on a certain period of contacts covering the whole century. An important element of these relationships were the marriages concluded by dukes with the representatives of the Polish political elite. The overall assessment of these relations is positive, although there were many sensitive areas that could set the Přemyslids and the Kingdom of Poland against each other. However, this never happened in the studied period. In chapter III, “*Margaret of Opava – a beloved or cheated on wife? On the Silesian partnerships of John Henry of Luxembourg*”, Rudolf Žáček tries to find an answer to the question of the relationship

between the Moravian margrave John Henry and his wife Margaret of Opava in the final phase of her life, falling in the early 1360s. Although current historiography leans towards 1363 as the date of Margaret's death, the author considers the year 1361 to be much more likely. Until her death, the marchioness remained a respected partner of the Moravian margrave who in the next two to three years first entered into an concubinage with Elizabeth of Cieszyn / Těšín and then, when he left her and entered into a marriage with Margaret of Habsburg, the widow of the son of his first wife, Margaret of Tyrol, from her illegitimate marriage with Louis of Brandenburg.

The following three chapters (IV–VI) relate to the 15th century. Marek Starý deals in detail with the “*Ziębice (Münsterberg) episode in the history of the Opava Přemyslids*”, when in 1443, the estates of the Münsterberg Principality issued a document accepting Duke William of Opava as their lord. This began a short period of a Přemyslid rule there, which lasted until 1456 when William's brother Ernest transferred his rights for 1,000 threescores of Bohemian groschen to the Bohemian land administrator and future king George of Poděbrady. One of the resolved questions is what the legal title of the Přemyslid tenure was. Most likely, William was accepted only as a land administrator (not a full-fledged sovereign) and his tenure was constructed as a quasi-pledge. Another question is under what conditions Duke Ernst handed over Münsterberg / Ziębice to George of Poděbrady in 1456. The presented text contains a more detailed argumentation and, at the same time, it draws attention to other relevant sources, which have been neglected so far. In chapter V, David Radek turns his attention to the “*Relations between the Piasts of Opole and the Přemyslids of Opava in the second half of the fifteenth century*”, which were strongly affected by the Hussite Wars. These wars primarily financially drained the Přemyslids of Opava, which was taken advantage of by the Duke of Opole, Bolek V of Opole (1460), who focused his attention on the Opava Duchy from the beginning of the forties. Thanks to the indebtedness of the local dukes, he gradually acquired a considerable part of the Duchy, including the city of Opava. After his death in 1460, relations between the representatives of both families continued to be strained. The reason also was the different attitudes of Nicholas of Opole and John II of Głubczyce to the Bohemian King George of Poděbrady. In the sixties of the 15th century, the two dukes had a long-standing dispute over the village of Pomorzowice, where the final decision that the village was granted to John II of Głubczyce fell only in 1466. In chapter VI, Anna Pobóg-Lenartowicz thinks in detail about the personality of Magdalene of Opole, the wife of Duke John VI of Opava-Racibórz and the mother of the last Přemyslids: Nicholas, John and Valentin. During her husband's lifetime, Magdalene was not officially involved in public affairs. After his death, she seized power in the Duchy of Racibórz on behalf of her underage sons. She supported church institutions and charitable activities, especially the Dominican monasteries in Racibórz. She was also a patron of arts. After the early death of all three sons, the Racibórz region passed into the hands of her brother, Duke John the Good of Opole, in accordance with previous agreements.

The next three chapters (VII–IX) deal with sphragistics, diplomacy and coinage. In the first of them, Ilona Matejko-Peterka presents the most extensive overview of the

seals of the Přemyslids from Opava and Racibórz (*“Shields, eagles and buffalo horns. Around the seal of the Přemyslids of Opava and Racibórz”*). They used only two types of seals: the equestrian and heraldic. The first three representatives of the princely line, i.e., Nicholas II, John I and John II, used the equestrian seal. These sigils represent the knightly type and depict elements of the ethos of the state. The heraldic seals, on the other hand, pointed to their lineage. In this respect, these seals are in line with the trend represented by the sphragistics of other Silesian dukes. In the next chapter, Iwona Pietrzyk analyzes the seals in correlation with the content of the charter (*“To certify this, our seal to this letter we ordered to affix. 'On the mutual relation between the seals and the documents of the Opava Přemyslids of the Raciborz lineage”*). As the surviving material shows, until more or less mid-14th century the information about the attached seal was frequently omitted in the corroboration. In the later period, from the mid-14th century, the content of the corroboration becomes more standardised and a mention of a seal being attached becomes its natural component. However, there were cases when the attached seal was different from the one announced in the document. Also, it was not always the case that each issuing party consequently attached their seals to the document. Attention is also drawn to a so far little-studied phenomenon of fully certified documents being issued in the legal circulation, where the documents had not been finished in terms of their graphics. Borys Paszkiewicz deals with the identification of two coins known from the territory of Poland (*“Nicholas, but who of them? About some obscure hellers found in Cracow”*). A heller with N on its obverse, discovered in 1891 in the Rudawa river, was hypothetically assigned here to Duke Nicholas IV of Opava-Racibórz. Nicholas IV reigned Racibórz for a long time together with his older and more active brother, Duke John II, being under a strong influence of their mother, Anne of Żagań. It was not until 1405 that he gained his sole rule in a small district in the Bruntál region, which was his due part of the Duchy of Opava. However, there were small deposits of silver in this district. Nicholas IV died in 1407. On his seal, as on the seal of John II, there is an eagle with the Opava Přemyslid shield on its chest. The symbolism on the coin from the Rudawa river indicates this ruler who had some time to strike it, and perhaps even a source of silver. A similar heller with I on its obverse, found in a hoard at Floriańska street, was possibly a simultaneous issue of Nicholas's brother, Duke John II.

Two chapters (X–XI) discuss the relationship of the dukes to the institutions of the Catholic Church. Bogdan Kloch presents an overview of this issue for the Racibórz Principality (*“The sacred space in the Principality of Raciborz in the times of the Opava Přemyslids and the connection with the dynasty”*). They founded only one monastery in the Principality (Observant Franciscans), which was closed before the last of the Přemyslids, Valentin, passed away in fact. Nevertheless, the accomplishments in regard to the Racibórz collegiate church, or the numerous donations made to the churches in the towns of the Duchy – Racibórz, Pszczyna, Żory, Wodzisław Śląski – are the evidence of the spirituality of the Late Middle Ages when the successive dukes reigned. Some of them left only few traces; others, like John II (John the Iron), or his

wife, Duchess Helena, had quite significant achievements, considering their financial possibilities. Marek Wójcik (*“Opava Přemyslid women behind the gate of the monastery. A genealogical and statistical study”*) uses a critical analysis of sources and opinions rooted in historiography to compile a list of twelve confirmed Přemyslid women living in monasteries, ten of whom took eternal vows. He notes that the most frequently voluntarily chosen religious community was the Dominican Monastery in Racibórz, while only individual cases of women found themselves in the monasteries of the Poor Clares in Opava, Strzelin and Wrocław, and the Cistercian nuns in Trzebnica. Only two of them – Hedwig, a Poor Clare of Strzelin, and Anna, a Cistercian in Trzebnica – stood at the head of the monasteries.

A separate block consists of two chapters (XII–XIII) devoted to changes in the state structures of the Principalities of Opava and Racibórz in the times of the last Přemyslids. Radek Fukala (*“The Estates in Opavia (1490–1542)”*) presents a synthesizing approach. Decisive factors for the changes in the region's power elites were religious dynamism, the surviving structures from the Late Middle Ages and changing criteria for evaluating the functioning of systems. In Early Modern Times, the innovations in the political programme of the Estates moved from the power centres to the periphery of the state, where these new concepts and modern ideas were accepted by the power elites. A study by Waclaw Gojniczek titled *“State society of the Duchy of Racibórz at the time of extinction of the Přemyslids”* is more analytical by contrast. It discusses the authorities and officials of the Principality at the turn of the 15th and 16th century. The role of the nobility, who at that time consolidated their position by changing the status of their estates from fiefdoms to freeholds, is emphasized. In the Principality, court (princely) and land courts functioned. The highest official was the mayor (Hauptman), who evolved from a princely office into a regional one. An important role in the system of government was played by the princely office, which was dominated by the nobility.

The final block consists of two chapters dedicated to the culture of the Opava Přemyslids. Irena Korbelářová presents in the study *“Pink soup and green sauce, fish jelly and fat capons. Some notes on the international culinary experience of the Přemyslid Dukes”* on the background of the characteristics of selected foreign trips of members of the branch line of Opava, resp. the Opava-Racibórz Přemyslids, especially to Italy, France, the Iberian Peninsula, Hungary, Poland and elsewhere, information about banquets and other events with a gastronomic component presented in contemporary sources. Through the experience of Duke John II of Racibórz and his relatives dining at the court of the Polish King Vladislav Jagiellonian, the main features of the aristocratic diet during the period of Lent are presented. Court cuisine of the second half of the 15th century is presented on the example of banquets held in Buda at the turn of 1476 and 1477. John V of Racibórz participated in them together with other Silesian dukes. The exclusive menu suggests the features of Central European cuisine, corresponding to Czech conditions in terms of basic ingredients and preparations. Bogusław Czechowicz in the contribution *“Iron, Stupid, Pious, Hunchbacked and others. The degraded subdynasty of the Opava Přemyslids as an underestimated*

political and cultural factor of (not only) Silesian history” draws attention to several Czech sources from the 15th century indicating that the Přemyslid Opava dukes were completely irrelevant at that time. Nevertheless, the members of several Czech noble families married the daughters of the Opava dukes. And the last Přemyslids made sure that there would be spectacular displays of power representation, which are briefly presented here, though. Importantly, their political will, expressed at least since 1469, decided that the Duchies of Opava and Krnov became part of Silesia and withdrew from the Moravian political environment, without the participation of political elites (estates) in Kingdom of Bohemia. This is the reason why it is necessary to try to build a narrative about the past of the Czech state (within its historical boundaries) as an alternative to the dominant, bohemocentric one.

The book is complemented by an extensive list of sources and literature and the sources of almost 100 pictures that accompany the text.

...

seznam obrázků wykaz ilustracji

1. Pečeť Viléma Opavského. NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, Praha, inv. č. 2017, sign. Jo XXXIX Op. 32b.
- 2–3. Kafe z zamku w Raciborzu. Fot. © Muzeum w Raciborzu.
- 4–5. Odrusy kafli z zamku w Raciborzu. Rys. Artur Kwaśniewski.
6. Miniatura na karcie 40r graduału dominikanów raciborskich, obecnie w Muzeum w Raciborzu. Fot. © Muzeum w Raciborzu.
7. Dolna część kustodii raciborskiej. Rys. wg: SAMEK, Jan: *Polskie złotnictwo*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988.
8. Litografia ukazująca płytę wierzchnią nagrobka Jana i Magdaleny w kościele dominikanek w Raciborzu (dziś Muzeum w Raciborzu). Wg: LUCHS, Hermann: *Schlesische Fürstenbilder des Mittelalters*. Breslau 1872.
9. Pieczęć konna Mikołaja II. ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 2. Fot. Kateřina Žemličková.
10. Pieczęć konna Mikołaja II. NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 1988. Fot. © NA Praha.
11. Pieczęć konna Jana I. NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2005. Fot. © NA Praha.
12. Pieczęć konna Jana II Želaznego. APWr., Rep. 114, nr 30. Fot. © AP Wrocław.
13. Pieczęć herbowa Mikołaja II. NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 1988. Fot. © NA Praha.
14. Pieczęć herbowa Jana I. NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2000. Fot. © NA Praha.
15. Pieczęć herbowa Jana I. NA Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, inv. č. 2005. Fot. © NA Praha.
16. Pieczęć herbowa Jana II. SZM, Historické pracoviště, Sbíрка odlišků pečeti, č. 1395. Fot. Luděk Wunsch.
17. Pieczęć herbowa Jana II Želaznego. APK OR, Akta miasta Raciborza, nr 60. Fot. Ilona Matejko-Peterka.
18. Pieczęć herbowa Jana II Želaznego. APWr., Rep. 114, nr 25. Fot. © AP Wrocław.
19. Pieczęć herbowa Jana II Želaznego. APWr., Rep. 4a, nr 79 (54c). Fot. © AP Wrocław.
20. Pieczęć herbowa Mikołaja IV. APK OP, AKP, nr II–4. Fot. Romuald Kubiciel.
21. Pieczęć herbowa Jana II Želaznego. APWr., Rep. 114, nr 29. Fot. © AP Wrocław.
22. Pieczęć herbowa Jana II Želaznego. APK OR, Akta m. Raciborza, nr 61. Fot. Ilona Matejko-Peterka
23. Pieczęć herbowa Mikołaja VI. SOkA Bruntál, Archiv města Krnov, inv. č. 4. Fot. Milan Entr.

24. Pieczęć herbowa Waclawa III. SOkA Bruntál, Archiv města Krnov, inv. č. 4. Fot. Milan Entr.
25. Pieczęć herbowa Barbary. ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 455. Fot. Kateřina Žemličková.
26. Pieczęć herbowa Waclawa IV. APK OP, AKP, nr II–15. Fot. Jerzy Sperka.
27. Pieczęć herbowa Jana VI Młodszego. APWr., Rep. 114, nr 46. Fot. © APWrocław.
28. Pieczęć herbowa Magdaleny opolskiej. APK OR, Akta miasta Raciborza, nr 63. Fot. Ilona Matejko-Peterka.
29. Pieczęć herbowa Mikołaja VII. APK OR, Akta miasta Raciborza, nr 63. Fot. Ilona Matejko-Peterka.
30. Pieczęć herbowa Mikołaja VII. ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 717. Fot. Kateřina Žemličková.
31. Pieczęć herbowa Jana VII. APK OR, Akta miasta Raciborza, nr 70. Fot. Ilona Matejko-Peterka.
32. Pieczęć herbowa Walentyna Garbatego. APK OR, Akta miasta Raciborza, nr 70. Fot. Ilona Matejko-Peterka.
33. Pieczęć herbowa Walentyna Garbatego. NA Praha, České gubernium – guberniální listy, inv. č. 805. Fot. © NA Praha.
34. Dokument Mikołaja i Waclawa. SOA Bruntál, Archiv města Krnov, inv. č. 4. Fot. Milan Entr.
35. Dokument Heleny oraz Mikołaja i Waclawa. APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–10. Fot. Romuald Kubiciel.
36. Dokument Mikołaja i Waclawa. APWr., Rep. 114, nr 31.
- 37–38. List Heleny raciborskiej (awers i rewers). ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 422, sign. A XVIII-43. Fot. Kateřina Žemličková.
39. Dokument Jana II Żelaznego. APWr., Rep. 114, nr 30.
40. Pieczęć konna Mikołaja II. APOp., Akta miasta Głubczyce, nr 3. Fot. Iwona Pietrzyk.
41. Pieczęć herbowa Jana. APK OP, Archiwum Książąt Pszczyńskich, nr II–2. Fot. Romuald Kubiciel.
42. Fragment pieczęci herbowej Jan Żelaznego. APWr., Rep. 114, nr 29.
43. Fragment dokumentu Mikołaja. APWr., Rep. 114, nr 55.
44. Fragment pieczęci herbowej Mikołaja. APWr., Rep. 114, nr 55.
45. Dokument Walentyna. APK OR, Akta miasta Raciborza, nr 64. Fot. Jerzy Sperka.
46. Pieczęć herbowa Walentyna. APK OR, Akta miasta Raciborza, nr 64. Fot. Jerzy Sperka.
47. Denar znaleziony w Rudawie. Wg: RYSZARD, Antoni: *Denary polskie z XIV^{go} i XV^{go} wieków ze zbioru A. Ryszarda*. Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne 3, 1891, nr 4, szp. 247, tabl. II, nr 5.
48. Denar znaleziony w Rudawie. Muzeum Narodowe w Warszawie. Fot. Robert Łapanowski.
49. Denar ze skarbu z ul. Floriańskiej w Krakowie. Muzeum Archeologiczne w Krakowie. Fot. Robert Łapanowski.

50. Kopia weduty Rybnika, Muzeum im. O. Emila Drobneho w Rybniku, sygn. MRy /H/115.
51. Kolegiata i zarazem fara w Raciborzu. Fot. Bogdan Kloch.
52. Rycina z widokiem opactwa cystersów w Rudach. Wg: POTTHAST, August: *Geschichte der ehemaligen Cistercienserabtei Rauden in Oberschlesien*. Leobschütz 1858.
53. Weduta Wodzisławia Śląskiego. Wg: HENKE, Friedrich: *Die ehemalige minderfreie Standesherrschaft Loslau mit der darin liegenden gleichnamigen Stadt, den Badeorten Königsdorff-Jastrzemb und Kokoschütz, den zugehörigen Gütern, Dörfern und Kolonien*. Pless 1864.
54. Prezbiterium dawnego kościoła parafialnego w Rybniku. Fot. Bogdan Kloch.
55. Kościół farny w Żorach. Fot. Bogdan Kloch.
56. Pieczęć Jadwigi, córki Przemka, ksieni klarysek strzebińskich. APWr., Rep. 132a, Depozyt miasta Strzelina, nr 87a. Fot. Marek L. Wójcik.
57. Przerys herbu Rogala z pieczęci Anny (Tschammer?, Luck?), opatki cysterek trzebnickich. APWr., Rep. 125, nr 563 (inwentarz). Fot. Marek L. Wójcik.
- 58a–c. Szczątki *sigillów* (a–b) i przerys herbu (c) z pieczęci Anny, córki Wilhelma, opatki cysterek trzebnickich. APWr., Dokumenty miasta Wrocławia, nr 6390; Rep. 125, nr 564 (niezachowany, przerys w inwentarzu), 686. Fot. Marek L. Wójcik.
59. Slavnostní banket pořádaný francouzským králem Karlem V. na počest císaře Karla IV. *Grandes Chroniques de France*, kolem 1380. © Bibliothèque nationale de France, ms fr. 2813.
60. Erb Václava II. Opavského z doby jeho pobytu v Kostnici. © *Chronik des Konstanzer Konzils*. Augsburg 1483.
61. Prostřená tabule s dekorativním ovocem ze zvěřinové paštiky podle středověkých receptářů. Rekonstrukce Martina Kahánková (Bartoňová), tým SGS.
62. Cibulový koláč připravený podle středověkých receptářů. Rekonstrukce Martina Kahánková (Bartoňová), tým SGS.
63. Degustace cibulového koláče na mezinárodní konferenci. Rekonstrukce Martina Kahánková (Bartoňová), tým SGS.
64. Malé křepelky na zázvoru podle středověkých receptářů. Rekonstrukce Martina Kahánková (Bartoňová), tým SGS.
65. Bývalý náhrobek vévodkyně Anny Opavské. Zdroj: MENCLOVÁ, Dobroslava: *České hrady*. 2, Praha 1972.
66. Vrchní deska náhrobku vévody Jana VI. a Magdaleny Opolské. Fot. Luděk Wunsch.
67. Detaily náhrobku Jana VI. a Magdaleny Opolské. Fot. Bogusław Czechowicz.
68. Strana 40^v graduálu z kláštera dominikánů v Ratiboři, dnes Muzeum v Ratiboři. Fot. © Muzeum w Raciborzu.
69. Iniciála na stránce 34^r graduálu z kláštera dominikánů v Ratiboři, dnes Muzeum v Ratiboři. Fot. © Muzeum w Raciborzu.

70. Obraz od Alexandra von Haupstocka ukazující monstrance z Ratiboři, v kapli zámku Janský vrch. Fot. Joanna Lubos-Kozieł.
71. Monstrance z Ratiboři. Zdroj: GÜNDEL, Christian: *Die Goldschmiedekunst in Breslau*. Berlin [s.l.].
72. Pohled na hrad v Ratiboři od východu v roce 1609 na kresbě Valenteho von Saebischa.
73. Půdorys hradu v Ratiboři. Zdroj: CHRZANOWSKI, Tadeusz – KORNECKI, Marian (edd.): *Katalog zabytków sztuki w Polsce. 7: Województwo opolskie. 13: Powiat raciborski*. Warszawa 1967.
74. Portály hradu v Ratiboři. Fot. Bogusław Czechowicz.
75. Detail římsy na bývalém průčelí brány hradu v Ratiboři. Fot. Bogusław Czechowicz.
76. Klenba hradního kostela sv. Tomáše z Canterbury v Ratiboři. Fot. Jerzy Sperka.
- 77–79. Kachle z kamen nalezená na hradě v Ratiboři, dnes Muzeum v Ratiboři. Fot. © Muzeum w Raciborzu.
80. Jádro hradu Cvilín. Fot. Bogusław Czechowicz.
81. Basteja hradu Edelštejna od severozápadu. Fot. Bogusław Czechowicz.
82. Relikvy zástavby západní části hradu Vartnova. Fot. Bogusław Czechowicz.
83. Kříž relikviářový v katedrále sv. Jana Křtitele ve Vratislavi. Zdroj: REGULSKA, Grażyna: *Gotyckie złotnictwo na Śląsku*. Warszawa 2001.
84. Náhrobek kanovníka Přemysla II. Staršího v kolegiátním kostele sv. Kříže ve Vratislavi, kresba z 18. století. Zdroj: *Sylloge variorum Monumentorum*, BUWr., Oddział Rekopisów, rkps., sign. B 1649.
85. Náhrobek kanovníka Přemysla II. Staršího v kolegiátním kostele sv. Kříže ve Vratislavi. Fot. Bogusław Czechowicz.
86. Kolegiata sv. Kříže ve Vratislavi od jihozápadu, kresba z roku 1875. Zdroj: *Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift* 2, 1875.
- 87–88. Psík na náhrobku kanovníka Přemysla II. Opavského – detaily obrázků 84 a 85.
89. Náhrobek kanovníka Přemysla III. Mladšího v děkanském kostele sv. Otmara v Mödlingu u Vídně. Fot. Irena Korbelářová.
90. Erby na průčelí proboštství u kostela sv. Otmara v Mödlingu. Fot. Wolfgang Sauber (Wikipedia Creative Commons, detail původního obrázku).
91. Věž hradu v Krnově. Fot. Bogusław Czechowicz.
92. Kostel sv. Ducha (dominikánek) v Ratiboři od jihovýchodu, dnes Muzeum v Ratiboři. Fot. Bogusław Czechowicz.
93. Severovýchodní kout kněžiště bývalého kostela sv. Ducha v Ratiboři, dnes Muzeum v Ratiboři. Fot. Bogusław Czechowicz.

prof. PhDr. Bogusław Czechowicz, dr (spolueditor / współredaktor)

Ústav historických věd
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Slezská univerzita v Opavě
boguslaw.czechowicz@fpf.slu.cz

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D.

Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem
radek.fukala@ujep.cz

dr hab. Waclaw Gojniczek, prof. Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

Instytut Historii
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Śląski w Katowicach
wacław.gojniczek@us.edu.pl

dr Bogdan Kloch (spolueditor / współredaktor)

Muzeum im. Ks. Emila Drobneho w Rybniku
kloch@muzeum.rybnik.pl

prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr.

Ústav historických věd
a / i Výzkumné centrum pro kulturní dějiny Slezska a střední Evropy
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Slezská univerzita v Opavě
irena.korbelarova@fpf.slu.cz

dr Ilona Matejko-Peterka (spolueditor / współredaktor)

Ústav historických věd
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Slezská univerzita v Opavě
ilona.matejko-peterka@fpf.slu.cz

prof. dr hab. Borys Paszkiewicz
Instytut Archeologii
Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych
Uniwersytet Wrocławski
Borys.paszkiweicz@uwr.edu.pl

dr Iwona Pietrzyk
Instytut Historii
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Śląski w Katowicach
iwona.pietrzyk@us.edu.pl

prof. dr hab. Anna Pobóg-Lenartowicz
Instytut Historii
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Opolski
alenartowicz@wp.pl

Mgr. David Radek, Ph.D.
Ústav historických věd
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Slezská univerzita v Opavě
david.radek@fpf.slu.cz

prof. dr hab. Jerzy Rajman
Instytut Historii i Archiwistyki
Wydział Nauk Humanistycznych
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
jerzy.rajman@up.krakow.pl

doc. JUDr. Marek Starý, Ph.D.
Katedra právních dějin
Právnická fakulta
Univerzita Karlova
starym@prf.cuni.cz

prof. dr hab. Jerzy Sperka (spolueditor / współredaktor)
Instytut Historii
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Śląski w Katowicach
jerzy.sperka@us.edu.pl

dr hab. Marek Wójcik

Instytut Historyczny

Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych

Uniwersytet Wrocławski

marek.wojcik@uwr.edu.pl

prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr.

Fakulta veřejných politik v Opavě

Slezská univerzita v Opavě

rudolf.zacek@fvp.slu.cz

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**

FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

EDICE OPAVSKÁ HISTORICKÁ SYMPOZIA / Svazek 2

OPAVŠTÍ PŘEMYSLOVCI V DĚJINÁCH A KULTUŘE OPAWSCY PRZEMYSŁIDZI W DZIEJACH I KULTURZE

Bogusław Czechowicz, Ilona Matejko-Peterka, Bogdan Kloch, Jerzy Sperka (edd.)

Za publikační práva všech obrazových materiálů odpovídají autoři příspěvků. / Za prawa do publikacji wszystkich ilustracji odpowiadają autorzy poszczególnych części.

Editoři / Redaktorzy: Bogusław Czechowicz, Ilona Matejko-Peterka, Bogdan Kloch, Jerzy Sperka

Jazyková korektura – čeština / Korekta językowa tekstów – czeski: Karla Vymětalová

Jazyková korektura textů – polština / Korekta językowa tekstów – polski: Norbert Adamiec

Překlad summary / Tłumaczenie summary: Veronika Woznicová

Grafické zpracování a sazba / Opracowanie graficzne i skład: Dorota Lubojacká

Tisk / Druk: PROFI-TISK group, s. r. o., Chválkovická 223/5, Chválkovice, 779 00 Olomouc

Vydavatel / Wydawca: Slezská univerzita v Opavě, 2022

ve spolupráci s / przy współpracy z: Uniwersytet Śląski w Katowicach

Náklad / Nakład: 150 (1. vydání / 1. wydanie)

ISBN 978-80-7510-516-5, Slezská univerzita v Opavě (print)

ISBN 978-80-7510-517-2, Slezská univerzita v Opavě (online)

ISBN 978-83-932082-6-5, Uniwersytet Śląski w Katowicach (print)

V roce 2021 uplynulo 500 let od smrti opavsko-ratibořského vévody Valentina Hrbatého, a tedy od vymření vedlejší větve královské dynastie Přemyslovců po meči. Zatímco první tři generace vévodů z tohoto rodu jsou velmi dobře známé, ty následující unikají vědeckým studiím a zatím nezaujmají právoplatné místo v širším povědomí. Jejich politický význam sice od druhé poloviny 15. století klesal, řada z nich se ale nadále účastnila politického života v zemích České koruny, zejména ve Slezsku i v rámci církevních struktur i mimo tyto oblasti. Příslušníci těchto posledních generací po sobě zanechali mnoho stop, a to jak v písemných pramenech, tak v oblasti reprezentace moci v podobě hradů, kostelů či náhrobků.

W 2021 roku upłynęło 500 lat od śmierci księcia opawsko-raciborskiego Walentyna Garbatego, tym samym od wymarcia po mieczu opawskich Przemyślidów, bocznej linii królewskiej dynastii. O ile pierwsze trzy pokolenia książąt z tego rodu są dość dobrze znane nauce, kolejne generacje wymykają się opracowaniom naukowym, jak też nie znajdują należnego sobie miejsca w społecznej świadomości. Jest faktem, że ich polityczne znaczenie po połowie XV wieku podlegało erozji, niemniej wielu z nich uczestniczyło w życiu politycznym Korony Czeskiej, zwłaszcza Śląska, a w ramach struktur kościelnych także poza tymi obszarami. Pozostawili po sobie wiele śladów jak w źródłach pisanych, tak i w sferze reprezentacji władzy w postaci zamków, fundacji kościelnych czy nagrobków.

SLEZSKÁ
UNIVERZITA

ISBN 978-80-7510-516-5, Slezská univerzita v Opavě (print)
ISBN 978-80-7510-517-2, Slezská univerzita v Opavě (online)
ISBN 978-83-932082-6-5, Uniwersytet Śląski w Katowicach (print)